
CREMONENSIA
MONUMENTA

K.

СРЕДИ
АТЕИСМОМ

CREMONENSIA
MONUMENTA

ROMÆ EXTANTIA

COLLEGIT ATQUE ILLUSTRAVIT

F. THOM. AUGUSTINUS VAIRANI

ORDINIS PRÆDICATORUM

P A R S I.

EXCUEDEBAT ROMÆ
GENEROSUS SALOMONIUS

PUBLICA AUCTORITATE

M D C C L X X V I I .

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

CREMONENSIBUS STUDIUM NOSTRUM GRA-
TUM ESTO. NAM ID NOBIS NEGOTI SOLUM
PROPOSUIMUS IIS UT PATRIA PLACERENT
MONUMENTA QUÆ EDERE ET ILLUSTRARE
CURASSEMUS. QUOD SI NON DISPLICERE
ALIIS ERUDITIS ET LITERATIS VIRIS DATUM
SIET ID PRÆTER SPEM EVENIET ET DEPU-
TABIMUS ESSE IN LUCRO.

FR. BALTHASAR DE QUIÑONES

*Sacræ Theologiæ Professor, ac universi Ordinis**FF. Prædicatorum humilis Magister**Generalis, & Servus.*

HArum serie, nostrique autoritate officii licentiam concedimus, quantum in nobis est, R. P. M. Thomæ Augustino Vairani Provinciæ nostræ utriusque Lombardiae typis edendi opus ab eo compositum *de Cremonensium monumentis, quæ Romæ extant Pars I. & II.* Dummodo a duobus Ordinis S. Theologiæ Professoribus probetur, ac serventur cætera de jure servanda. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Amen. In quorum fidem &c. Datum Romæ in Conventu nostro Sanctæ Mariæ supra Minervam die 8. Julii an. 1778.

F. Balthasar de Quiñones
Magister Ordinis.

Reg. pag. 8.

*F. Dominicus Vincentius Maria Bertucci
Mag. Provincialis Dacie, & Socius.*

APPROBATIONES.

JUSSUS a Reverendissimo Patre Fratre Balthasare de Quiñones, totius nostri Ordinis Prædicatorum Magistro Generali, legi Opus inscriptum Cremonensium Monumenta Romæ extantia collegit atque illustravit F. Th. Aug. Vairani O.P.: In eoque nihil esse arbitror, quod impedit, quominus in lucem edatur, præsertim quod vel hæc sola Monumentorum in Urbe extantium collectio, ad quam diligenter animum retulit Auctor, quamque sermonis elegantia, & eruditione in ordinem redegit, plurimum conferat ad pernoscendum, quantis floruerit semper (uti etiamnum floret) Viris & Scientiarum genere, & Dignitatibus præclarissimis Cremonensis Civitas.

Romæ in ædibus S. Mariæ super Minervam XIII. kal. Aug.
 anni MDCCCLXXVIII.

F. Hyacinthus Maria Bonfilius Ord. Prædicatorum
S. Theol. Mag. & Cathedraticus Casanatensis.

JUSSU Rñi P. F. Balthasaris de Quiñones Magistri Generalis Ord. Præd. perlegi opus inscriptum Cremonensium Monumenta Romæ extantia collegit atque illustravit F. Th. Aug. Vairani O.P. cumque in eo nihil repererim, quod fidei, bonis moribus, aut prudentiæ legibus adversetur, Auctoris vero diligentiam, ac singularem eruditio nem, quæ in eo maxime elucet, demiratus sum: præcipue vero laude dignum existimaverim ejusdem consilium cll. hominum Platinæ, & Videæ anecdota probatissima edendi, dignum censeo quod publica luce donetur.

Romæ in ædibus S. Mariæ super Minervam XIII. kal. Aug.
 anni MDCCCLXXVIII.

F. Philippus Angelicus Becchetti S. Theolog. Mag.
& Bibliothecarius Casanatensis.

Quam-

Si videbitur R̄mo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

F. A. Marcucci ab I. C. Ep. Montis Altii, ac Vicesg.

A P P R O B A T I O N E S.

QUAMQUAM præclarissimi viri P.M. Fr. Thomæ Augustini Vairani Cremonensis Ord. Prædicatorum, Sociique Magistri Sacri Palatii Apostolici in patriam, & literariam rempublican merita exploratissima plane sint, cum neminem lateat, quanto cum plausu suscepæ jam fuerint egregiæ illæ ejus epistolæ de Cremonensium Monumentis, quæ Romæ exstant pertractantes, quæque singillatim, ac seorsum publici juris factæ sunt; attamen, si gratus animus in hominibus adhuc spirat, multo etiam magis, suminisque nunc præconiis illaudanda profecto erit sollicitudo, ac diligentia, quibus nedum eas in unum collectas typis excudendas curavit, verum etiam tot tantaque, quæ hac de re retrusa, atque abdita in bibliothecis jacebant, ipse solerter elicuit, æque ac fideliter evocavit in lucem. Evidem quum demandatæ mihi a R̄no P. Fr. Thoma Augustino Ricchinio Sacri Palatii Apostolici Magistro censendi provincie accuratius incubuisse, non potui non demirari tum infinita propemodum, quæ ad exactam, eruditamque illorum virorum cognitionem apprime faciunt; unde habebunt certe generosa Cremonensium peccora in quo recreentur, simulque in omnem virtutum usum apta sibi sumant exempla: tum multa in adnotationibus, quibus ipse epistolas suas adauxit, & ornavit, scitu dignissima. Patet siquidem id unum propositum sibi fuisse, ut ne minimum prætermitteret, quod de concivibus esset in hac Urbe inquirendum. Probitas tandem, quæ prima religiosi viri laus est, nudæque veritatis amor ubique nitent. Quæ cuncta cum rectæ fidei, ac pietati consentanea omnino sint, suadent, ut communi omnium commodo, ac utilitati, prælo in publicum emittantur.

Ex ædibus S. Callixti die prima Julii anno MDCCCLXXVIII.

**D. Petrus Aloysius Galletti Ord. S. Benedicti Congr.
Casinen. Abbas SS. Salvatoris & Cirini.**

APPROBATIONES.

JUSSU RINI P. Magistri S. Palatii Apostolici accurate perlegi Librum, cui titulus: Cremonensium Monumenta Romæ extantia collegit atque illustravit F.Th. Aug. Vairani O.P. Pars I. & II. ; gavisusque sum vehementer, Urbi nobilissimæ, & clarorum virorum gloria præstanti Scriptorem obtigisse doctum, industrium, patriæ amore flagrantem, qui suorum Civium res memoratu dignas & diligentissime conquisiverit, & ornatissimis Dissertationibus copiose, dilucide, eleganterque illustraverit. In quibus cum nihil omnino vel ab Orthodoxa Fide alienum, vel a recta morum disciplina abhorrens deprehenderim; immo pleraque admiratus fuerim nova, recondita, & ex anecdotis abundantissimisque monumentis deprompta, minime dubitare possum, quin si in manus hominum pervenerint, eruditis omnibus, ac præsertim historiæ literariæ studiosis, plurimum sint & voluptatis & utilitatis allataræ. Itaque e re publica esse censeo, ut typorum ope in lucem primo quoque tempore emittantur.

Rome ex ædibus, S. Congregationis de Propaganda Fide pridie kal. Julii MDCCCLXXVIII.

Petrus Antonius Serassius.

CL. OPERIS EDITORI
GESALTES SCANDEJUS P. A.

Dum Patriæ monumenta refers exstantia in URBE
Optimus es Civis, navus es Historicus:
Quos profers cum laude viros dum Fama loquetur
Clarum etiam nomen reddet ubique tuum.
Dumque illos memori servabit mente CREMONA,
Adiicit Fastis Te quoque grata suis.

IMPRIMATUR,
Fr. Thomas Augustinus Ricchinius Ord. Præd. S.P.A.M.

IN-

INDEX EPISTOLARUM.

P. I.

- I. **A D** Zachariam Piazza Augustiniensem : pag. 1

P. II.

II. Ad D. Hieronymum Manaram Abbatem Canonicorum Regul. Lateranen. III. Ad Comitem Alexandrum Schinchinellum Patricium Cremonensem . IV. Ad Julium Cæfarem Bonettum Patricium Cremonensem . 63 V. Ad Ignatium Mariam Fraganeschium Cremonæ Episcopum. 79 VI. Ad Joannem Calvum Doctorem rei Medicæ in Academia Pisana . 89 VII. Ad Thomam Cadilinium Ord. Præd. Præfectum Bibliothecæ S. Dominici Cremonæ . 99 VIII. Ad D. Aloysium Albertonum Patricium , & Canonicum Cremonensem . 103 IX. Ad D. Ubaldum Sartium Abbatem Hieronymianum . 115 X. Ad Cæfarem Vicecomitem Patricium Cremonensem . 119 XI. Ad Marchionem Julium Cæfarem Vainum Patricium Cremonensem . 133 XII. Ad Marchionem Josephum Sorexinum Vidonum Patricium Cremonensem . 145 XIII. Ad Marchionem Jo. Baptistam Fraganeschium Patricium Cremonensem . 161 XIV. Ad Marchionem Mutium Pallavicinium Clavellum Patricium Cremonensem . 177 XV. Ad D. Josephum Mariam de Lugo Congregationis de Somascha . 185 XVI. Ad Petrum Mart. de Rubeis Ord. Præd. Eugubii Fidei Quæfitorem . 191	1 61 63 79 89 99 103 115 119 133 145 161 177 185 191 IN-

INDEX MONUMENTORUM.

P. I.

BArtholomæi Platinæ:

P. II.

Hieronymi Vidæ Albæ Episcopi .	1
Gabrielis Faerni .	61
Gregorii XIV. Pont. Max.	79
Pauli S. R. E. Cardinalis Sfondrati .	88 92 94
Desiderii S. R. E. Card. Scaliæ .	99
Hiacynthi Scaliæ Abbatis .	102
Bernardini Roccii .	106
Cyriaci S. R. E. Card. Roccii .	ib.
Joannis Petri Foliatæ Magistri in aula Leonis X. P. M.	109
Coriolani Catanei a cubiculo secr. Gregorii XIII. P. M.	110
Joannis Francisci de Rota utriusq. Sign. Refer. & Abbreviator. Parci maj. Decani .	112
Ascanii Mariæ S. R. E. Cardinalis Sfortiæ .	116
Pauli Allii Dulcii .	121
Petri Mart. Nerii .	122
Rochi Capellini .	124
Matthæi Boselli .	125
Sfortiæ Lucatelli .	126
Cæsaris Rodiani .	127
Francisci Porti .	128
Andreæ Gariboldi .	129
Rogerii Gallerati .	130
Herculis Cacetæ .	131
Dominici de Sumo Episcopi Bisinianen.	134
Joannis de Cavalcabobus .	135
Joannis Baptiste Comitis Stanghæ .	137
Antonii Mantegatii Augustiniensis .	140
Zachariæ Albriconii Ord. Min. Conventual.	142
Ber-	

XII		
Bernardini Georgii .		143
Joannis Marchionis Vidoni :	)	
Hieronymi S. R. E. Card. Vidoni .	)	
Petri S. R. E. Card. Vidoni .	)	
Thomæ Sorexinæ Vidoni Archiep. Edesseni , & Cameræ Apostolicæ Clerici .	)	145. seqq.
Joannis Baptistæ Goldoni Vidoni Præsidis Cameræ Apostolicæ .	)	
Thomæ Turci Magistri Gen. Ord. Præd.		161 168
Eriberti S. R. E. Cardinalis Ariberti .		169
Antonii Mariæ Pallavicini Archiep. Naupacti , & Præceptoris S. Spiritus in Saxia .		177 181
Francisci Arisii .		185
Monetæ Ord. Præd.		191
Olympiæ Mangoniæ .		196
Martiæ Julianæ .		197

*Effigies Sixti IV Pont Max et Platini ex pictura Petri
di Stefano Frangipani in parietate veteris Vaticanae Bibliothecae.*

Baron de Cossé-Brionne

Templa, domum expositis, vicos, fora, mœnia, pontes,
Virgine am Trivii quod repararis aquam;
Prisca licet nautis statuas dare commoda portus,
Et Vaticanum cingere Sixte jugum:
Plus tamen Vrbs debet. Nam quæ squalore latebat,
Cernitur in celebri Bibliotheca loco.

Le Brun

Benedictine

XTSTI IIII
PONT. MAX.

AN. VIII

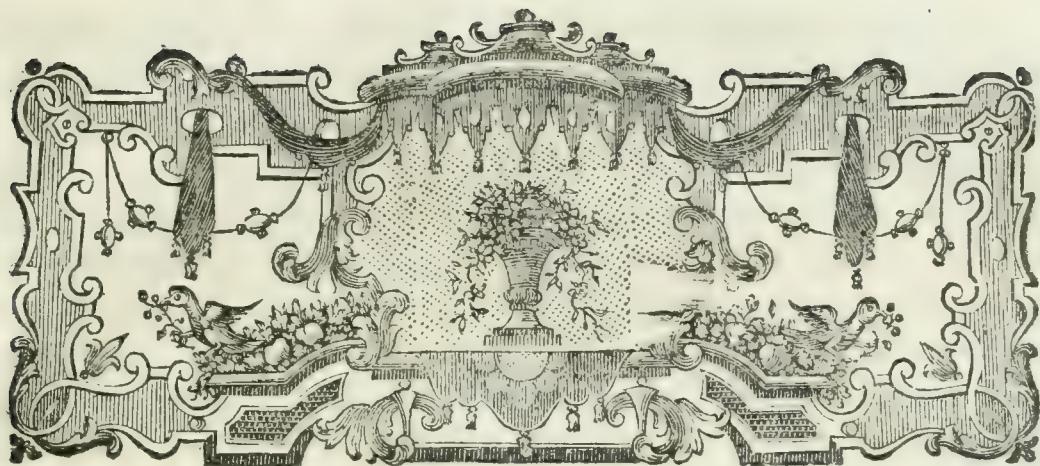
STEPHANO QUI
VIXIT AN. XXVII
MEN. VIIIID. XII
PLATTNA FRATRI
BENE MERENTI

POSVIT

SIBI QVE AC POSTERIS

QVISQVIS ES SI PIUS PLATINAM
ET SVOS NE VEXES ANGVSTE
IACENT ET SOLI VOLVNTESSE

ΘΑΡCON ΑΔΕΛΦΕ ΚΑΛΩΣ
ΘΝΗΣΚΩΝ ΠΑΛΙΝ ΦΥΤΑΕ

ZACHARIÆ PIAZZA AUGUSTINIENSI CONGREGAT. LONGOBARDIÆ

FR. THOMAS AUGUSTINUS VAIRANI ORD. PRÆD. S.

Onumenta Cremonensium , quæ Romam perlungantibus patent , tabellis æneis insculpta , ac prælo impressa ad cives meos transmittere constitui , ut memoria etiam augeatur illorum , qui laudem dignitate , sapientia , literis amplissimam sunt consecuti : quod jucundum hominibus esse solet , & igniculos addere ad virtutem . Gabrielis Faerni effigiem nuper edidi , non ultimum musei Capitolini ornementum . Sepulchrum Platinæ aurea simplicitate , & hominis fama præclarum nunc ad te mitto mi ornatissime , ac suavissime Piazza , quod tute vidisti , & basilicam Liberianam , qua parte Quirinalem respicit , ingredientibus læva occurrit . Id nisi in iis , quæ utilia hoc tempore habentur , connumerandum velis , excipias tamen uti quoddam meæ erga te voluntatis , & amicitiæ , qua mirifice delector , monumentum . Tu Roma excedens post absolutum summa cum laude amplissimæ congregatiōnis tuæ regimen , patriam concessisti , quāq[ue] ornas , & beas ; ego jamdiu suscepto munere fungor ; ita pacato tamen animo , ut cum ex ipsis curis , tum ex illustribus præsertim religionis , & artium priscis , novisque monumentis , maximam capiam voluptatem .

A

In

In lapide nomen, ut vides, desideratur, non tantum familiæ, unde prodiit celeberrimus vir, verum etiam quod illi, dum sacro lustraretur baptismo, impositum fuit. Platina vulgo appellabatur, a loco nimirum, ubi in lucem editus, agri Cremonensis vico. Quo factum est, ut Sacchium quidem illius genus hominum memoria non exciderit, sed de nomine præstantes eruditione viri continenter pugnarint. Litera enim grandiuscula, ac prima B. cum ille suum nomen designare consuerit, quam etiam in lapide prætermisit, alii Baptistam, alii vero Bartholomæum interpretati sunt. Liti componendæ quoniam Vossius imprimis auctoritate eruditorum usus est, nulla non ita multo ante certa patebat via. Sandius enim, quem laudat, in ea opinione versari videtur, quæ apud plerosque de *Baptista* nomine obtinebat. Allemontius vero apud eundem id plane scribit, quem Lambecius fecutus Ludovici Cavitelli præclari rerum Cremonensium, aliorumque scriptorum testimonia in medium profert: idque vel in ipso Platinæ *de Perfecto Principe* Francofurti excuso libro vidit (1). Hæc in dissertationibus Vossianis cl. Apostoli Zeni. Qui tamen Apostolus, disjectis tenebris, palam fecit nostro Platinæ nomen esse Bartholomæum. Neglectis enim incertis opinionibus, levibusque conjecturis, dum rem serio perpenderet, incidit in opus Danielis Mollerii quod inscribitur *Disputatio Circularis de Platina*, & perspexit Bartholomæum illum nominari in brevi Sixti IV. quo primus bibliothecæ Vaticanæ præfectus dicitur. Id etiam cognovit ex constitutione Pii II., de qua Ciampinus in libro *de abbreviatorum antiquo statu*. In illa enim constitutione abbreviator apostolicus Parci majoris Platina Bartholomæus appellatur.

His ego pauca addam, quæ dum suum egregio sane, doctissimo- que viro nomen tribuunt, aliarum quoque præclare ab eo gestarum rerum notitiam augent. Codicem membranaceum bibliothecæ Vaticanæ ego ipse vidi, quo plurimas selectas veterum inscriptiones in unum collegit labente sæculo xv. vel ineunte xvi. & Laurentio Mediceo dicavit frater Jucundus de Verona ordinis mei vir, quem nemo bonarum artium cultor ignorat, & cuius insigni quodam hydrostaticæ facultatis conatu Venetorum urbs perpetuo fruetur. Duæ autem in eo codice inscriptiones recensentur de sumptæ e lapidibus in domo Bartholomæi Platinæ servatis. Illas recense etiam Mazzocchius Bartholomæi

pariter , cuius erant , mentionem faciens . Cum vero id Mazzochio fuerit institutum , ut suæ singulis Urbis regionibus , vulgo *Rioni* , inscriptiones tribuerentur , hoc item de Platina didicimus , ipsum nempe regionem *Montium* incoluisse , quæ laudatas illas duas sibi vindicat . Domum autem suam , de qua fuius agam in notis ad hanc Epistolam , illum sibi ædificasse ex scriptoribus ejus ætatis refert idem Zenus , quam moriens amico Pomponio testamento reliquit .

Majus fortasse est , quod legi in quodam Hieronymi Pauli libro , cui titulus *Præctica cancellariæ apostolicæ* edit . Lugdunen . 1549 . pag . 230 . Primordia imperii ille perscrutatur , & juris , quod apostolica B. Petri Sedes in provincias , & regna obtinuit , & nonnullis de donatione M. Constantini prolatis , adjungit ; unde ergo habuerit terras Ecclesia , vide gesta Caroli M. & Pipini , & Pium (II. Rom. P.) in dicto dialogo , & collecta novissime per dominum Bartholomæum de Platina bibliothecarium , qui omnia instrumenta pertinentia ad statum Ecclesie in temporalibus , præsertim circa acquisitionem terrarum , & aliorum jurium , & censuum , collegit in valde magno volumine , ad cujus collectionem etiam operam nostram præbuimus in revidendo . Nihil equidem opportunius ad proprium Platinæ nomen competendum , ejusdemque virtutis laudem augendam . Tot enim ingenii , doctrinæ , & eruditionis operibus a Platina editis , hoc alterum , magno quidem labore perfectum , recensendum est . Arsisus profecto noster ex eodem Hieronymo hoc valde magnum volumen lectoribus indicat , sed ad uberiorem notitiam præterea nihil . Alii in colligendis Platinæ scriptis diligentissimi præclarum hocce non noverunt , nec sane cognoscere potuerunt . Roma in Archivo Arcis S. Angeli asservatur , atque in tres miræ magnitudinis tomos distinctum opus est , membranisque omnia descripta : Titulum vero habet , *Privilegiorum S. Romanæ Ecclesie* .

Hæc habui , mi ornatissime Piazza , quæ occasione sepulchri , quod Platina sibi posuit , & in quo conditus fuit an . 1481 . paucis proferrem . Lapidem ipsum sententiis ornavit . Priore , quæ latina est , aureo lepore proprius sepulchrum accedentes commonet , ab iisque quietem precatur sibi , suisque . Græca autem christiano philosopho digna sententia Stephanum fratrem alloquitur : *Fiduciam habe* , inquit , *frater* , *bene qui moritur ad vitam denuo resurgit* . Postremum verbum oscitantiam prodit sculptoris , cui incidendum omnino erat ΦΤΕΤΑΙ .

Sed vereor hoc loco , ne quis Platinæ cognoscendi cupidus , doleat , me multo scripsisse de illo brevius , quam occasio postulare videtur . Quamvis enim Nicolaus Angelus Caferrus illius vitam exposuerit , quæ in aliquibus vitarum Romanorum Pontificum editionibus legitur , quod opus est Platinæ celebratissimum , tamen , ut omittam in manus paucorum exemplaria illarum pervenisse , non omnino ille satisfecit eruditis . Itaque hac occasione scribendi data , ut cætera etiam , quæ illum spectant , persequar , optari a multis puto , immo & expectari facile posse ; id quod libenter , ita tamen perficiam , ut non omnem vitæ illius rationem exponere videar , sed tantummodo summas attingere .

Platina ortus anno 1421. initio castra secutus est , duce Francisco Sfortia . Deinde militari abjecta disciplina literas præceptore usus Omnibono Leoniceno Victorini Feltrensis alumno , coluit , quod ferius cæteris , felicius tamen pluribus fecit . Quem domo evocaverat Mars , evocavit deinde Minerva , eumque temporibus primis Mantuæ detinuit , tum ipsa Florentiam perduxit , quæ etiam in Urbe suum domicilium collocarat . Hominem aptum ingenio ad artes optimas perhumaniter exceptit Ludovicus Mantuæ Marchio , & liberalliter adjuvit . Id ipse Platina memor grato animo testatur in proœmio historiæ urbis Mantuæ , Gonziacæque familiæ ad Franciscum Cardinalem Mantuanum marchionis , & Barbaræ Brandedurgensis ejus uxor filium an. æt. xvii. Cardinalem Diaconum S. Mariæ Noyæ a Pio II. an. 1461. die 18. Decembris creatum , cui majora etiam se debere professus est . Haud stio , inquit , an ulli magis , quam mihi hic labor conveniat , quem & civitas tua prope aluit , & illustris pater tuus munificentia , & gratia in studiis literarum continuo juvit , & tu (quod pluris semper faciam , quodque e memoria mea nunquam excidet) auctoritate , qua vales plurimum , ab interitu me liberasti (quod postea videbimus) liberatum munifice adbuc foves , atque adeo juvas , ut liberiore vita , atque ingenio in urbe Româ me certe fruatur nemo . Florentiæ vero Cosmus , & Petrus Medicei veluti familiarem habuerunt . Horum principum virorum liberalitatem , & humanitatem Platina commendavit in proœmio dialogi de optimo civi ad Laurentium Medicem , eorumque beneficio acceptum retulit , quod literas feliciter coluerit , Quod peregrinus , inquit , ad civem Florentinum de gubernanda

da republica scribam, non est cur quisquam miretur, cum multi ante me id facerent, cumque etiam ejusdem civitatis merito civis appellari possim, in qua annis aliquot vixi in tanta civium charitate, & benevolentia, ut facile dignosci non posset, civis ne, an peregrinus essem .... Multum enim patriæ isti tuæ florentissimæ debo; quæ me, licet externum, tot annis non modo aluit, verum etiam eruditivit; multum præterea aro, ac patri tuo viris certe clarissimis, quorum benignitate, & gratia in clientelam familiae vestræ suscepimus sum. Hæc longius, quam vellemus, exposui- mus, ut tandem constet, quibus adjumentis, quibusque in locis egens, & obscurus Platina, unoque tantum ingenio nobilis, ut ait Paulus Jovius, literis operam dederit.

Interea visendæ Romæ cupiditate Platina flagrabat, fortasse ut in hoc maximarum rerum veluti theatro quodam experimentum sui faceret. Potestate illi facta discedendi Florentia Romam venit Callisto III. Pontifice Maximo anno 1458., ut est apud Spondanum. Volaterranus in commentariis Urbanis narrat, illum in Urbem venisse cum Card. Gonzaga Mantuano. Prospere heic ei cesserunt sane multa, quod vir doctissimus, & eloquentissimus haberetur, & omni eruditionis genere præstans: Conflictatus vero etiam est cum adversa fortuna, quod liberius loqueretur, & animum non attenderet ad ca- vendum. Inter abbreviatores, ut vocant, parci majoris a Pio II. Callisti successore cooptatus est anno 1464. quod imonus suo sumptu comparavit. Sic autem vitam instituit, ut inter eos, qui literas colerent, & maxime Romæ florerent, veluti sidus quoddam esset; singularem vero etiam locum amicitiae tenuerit apud summos viros, ac præfertim cardinales Franciscum eundem Gonzagam, Bessarionem, & Jacobum Piccolomineum (Ammannatum) quorum ille Nicænus, alter Papiensis ab episcopatu appellari consueverunt.

Pio II. Anconæ vita functo, Paulus item II. Pontifex M. renun- ciatus est III. kal. Sept. ann. 1464. *Hic abbreviatores (sane multos, eosque doctos, ac eruditos viros) a Pio in curiam adscitos, officio pri- vavit, inter quos Platina, qui inde sibi malo fuit nimia imprudentia. Quum enim insolentius epistola quadam factum redarguisse, in custodiam detrusus est, ut verbis auctoris vitae Pauli II. utar apud Labbeum T.xiii. E vinculis se expedivit post quatuor menses opera Cardinalis Papien- sis, & Pontifici reconciliatus est. Hæc accidere anno 1467. Initio anni*

anni sequentis orationem Platina habuit ad eundem Pontificem de pace Italix componenda , & de bello Turcis inferendo . Haud multo post sæviore conflictatus est tempestate , non scelere suo aliquo , sed sola suspicione sceleris , quam Pontifex animo cæperat , veritus scilicet nescio quam conjurationem ex novo Academiæ instituto , quo multi docti viri una cum Platina , veterum clatorum virorum nominibus adscitis , in literarium colloquium laureati (2) conveniebant in domo Pomponii Læti in Monte Quirinali (4) , cui domus Platinæ confinis erat ; atque illi suspicioni Callimachus epulis deditus favisse visus est , quod seditione quædam , & cum vino evaporantia dicta aliquando effudisset . In vincula denuo Platina , ut alios præteream , conjectus est , atque ita res modo agebatur , ut ad corporis cruciatus deventum fuerit , & homo innoxius mœrore obrutus damna , exilia , mortem animo agitaret (4) . Verum causa cognita ope Cardinallium , quos laudavi , absolutus est , & in libertatem eductus , quod contigit circa æstivum tempus anni 1469. Mox ad balnea secessit Petrioli (Petrojo) , ut aliquod afflictato corpori levamen daret . Cardinalis Papiensis , qui tum apud Senenses versabatur , ad illum scripsit , ejusque epistolæ hæc sunt verba postrema . *Quod expleta lavatione revisurus sis Urbem .... & placet , & lator . Pientia est tibi parata dominus , cave alio divertas ; indictum tibi alicquin bellum existima . Vale . Sena die 6. Septemb. 1469.* De hoc Platinæ sociorumque academiæ Pomponianæ , qui eadem custodia tenebantur , infortunio , agit Petrus Lambecius in notis ad proœmium historiæ urbis Mantuæ apud Muratorium tom. xx. scriptorum rerum Italicarum pag. 618.

Sixtus IV. post obitum Pauli II. Cathedram Petri conscendit v. id. Aug. an. 1471. Hujus Pontificis magna erat in Platinam benevolentia , & liberalitas . Itaque tanta rerum illius commutatio facta est , ut non solum in tuto deinde fuerit , sed etiam fortuna usus secunda . Sixti iussu exposuit sine mendacio vitas Romanorum Pontificum , eidemque dicatas edidit anno 1473. , qui liber famam , non menque Platinæ conciliavit sempiternum . Bibliothecam in Vaticano idem Pontifex , quem perfecisset anno 1475. , Platinam primum Præfectum illius dixit , mensruo decem aureorum stipendio auctum , viatu insuper Palatinorum , aliquibus familiaribus , qui illum adjuvarent , & equo uno . Fidem dedit Pontifici de bene administranda bibli-

bliotheca , quum libros omnes ordine dispositos in indicem , quem Struvius in vulgus edidit , retulisset . His autem verbis usus est , quæ exscripti ex Codice Vaticano 3954. Ego Platina sanctissimi domini nostri Sixti divina providentia papa IIII. familiaris , & bibliothecarius , libros in hoc libro annotatos , & in ordinem ac numerum redactos , pollicor me conservaturum , redditurumque semper rationem bene atque integre gubernatae bibliothecæ . Die XVIII. Junii 1475.

Tranquillatis rebus suis Platina , ac veluti portu receptus tutissimo , reliquum tempus eo vitæ genere egit , quo aptius studiis suis optare nullum poterat . Quum autem ætatis annos compleisset LX. vitæ finem fecit anno , quem supra dixi 1481. die xxi. mensis Septembris . Jacobus Volaterranus in suo diario , quem clar. Muratorius edidit to. xxiii. scriptorum rerum Italicarum , narrat , Pontificem in primis , atque Urbem totam Platinæ mortem ægre tulisse . Funus præterea describit , quod anno sequente die 18. Apr. illi decretum fuit cura , & suiparu Demetrii Lucensis ejus alumni , celebratumque in templo S. Mariæ in monte Exquilino maxima literatorum , & amicorum frequentia ; qua occasione Pomponius Lætus gravissima oratione , & Astreus Perusinus elagiaco carmine Platinam e suggestu laudarunt , ipsoque die poetæ quamplures eundem in academia celebrarunt , quorum carmina extant in editionibus operum ejusdem Lugdun. an. 1512. & Coloniensi ann. 1551. Ingenii celeritate , & acumine multum ille valuit . Græce & latine fuit apprime eruditus . Philosophum , oratorem , historicum , & poetam egit pari felicitate , copia , eloquentia , doctrina . Critica arte , quæ tum in lucem vix prodibat , ita usus est , ut cæteros sui ævi scriptores superaverit . Virtutes coluit , quibus mores componuntur , religio servatur , & præclare in multorum vivitur societate , nullumque existimationis detrimentum fecit , quod accusatus , & in vinculis detentus fuerit . Moderationis tamen laude caruit præclara , quod adversam fortunam parum sapienter tulerit , & Paulum II. Pontificem M. ubique carpere scriptis suis instituerit .

De scriptis Platinæ editis (5) verba facere hoc loco non est necesse , postea quam Fabricius , Oudin , Arisius , Apostolus Zeno , aliqui , quos difficile esset numerare omnes , notitiam singulorum præbuerunt . Eorumdein tamen catalogum in apposita adnotatione da-

dabo. Præter illa, quæ in vulgus edita fuerunt, extant Florentiæ in bibliotheca Ricardiana ejusdem Oratio de laudibus bonarum artium cod. chart. in 4. N. III. num. I., in bibliotheca vero Vaticana Vita Victorini Feltrensis cod. Urbinat. 915., Interpretatio dialogi Plutarchi de ita sedanda cod. 1888., & de laudibus pacis cod. 481. c. 134. Tandem in codice chartaceo sæc. xv. apud cl. Jo. Christophorum Amadutum extant epistolæ, quas idem Platina custodia detentus in Arce S. Angeli scripsit ad Pontificem, Cardinales, aliosque. Ex his Epistolas ipsas, Vitam Victorini, & tractatum de Laudibus pacis edere opere pretium existimavi, & huic epistolæ subnectere, quod domum spero eruditis gratum, acceptumque fore.

Habes mi Piazza suavissime imaginem quamdam Platinæ nostri, immo totius literariæ Reipublicæ. Plura de eo persequi non est nostri instituti. Ex hac vero mea brevitate id cominodi capis, ut Platinam plane noscas, nec multum te leve scripturæ genus istud offendat. Effigiem etiam illius ad te mitto ære insculptam, quam dum cernis eundem ipsum cernere puta (6). S. Palatii Magister avunculus meus apud quem septimum jam annum egi, aliosque complures agere exopto, & equideum spero, te magnopere diligit, plurimi facit, ac salutem tibi plurimam dicit. Josephum fratrem meum tibi multis nominibus devinctum osculo saluta. Te D. O. M. diu incolumem servet, qui gaudium, atque suavitas amicorum es, maximumque patræ, tuæque Congregationis ornamentum. Vale.

Dabam Romæ pridie kal. Majas MDCCCLXXIV.

(1) In Veneta vitarum Romanorum Pontificum italicice redditarum editione anni 1563. apud Michaelem Tramezinum, Baptista pariter nomen Platina tribuitur, & quod mirum est, in ipsa Platina ad Sextum IV. nuncupatoria epistola: *Alla Santità di Sisto IIII. Battista Platina da Cremona.* Idipsum in pluribus operum Platina editionibus animadvertis.

Vincentius Paravicini centuria I. de viris eruditione claris Basileæ 1713. Platina recenset, sive incipit, *Baptista Platina Veronensis a Pio II. sacerdotio donatus, & multis munieribus locupletatus est.*

(2) Parvum in suo horto Lauretum Pomponius colebat. Hic vero academias ab ipso institutas mos erat, ut qui eidem adscriberentur, nomine aliquo veterum clarissimorum virorum assumpto, & corona e duabus virgulis lauri illius, quæ nullam habebat invidiā, fronti imposta, academiam sociis comitantibus, & plaudentibus ingredenterentur. Quo die omnes mensæ accumbeant a Pomponio paratae, & eruditis, amēnisque sermonibus horas transigebant. Id etiam solemne illis erat, ut cœtu convocato, non adeset aliquis, nisi corona eadem ornatus.

Verum tota academia propter suspicione, quam dixi, conurbationis, & hæresis eversa repente est, in custodiā conjectis ius suu Pauli II. qui eo conveniebant. Primum tamen in alios Pontifex animadvertis: orta enim aliunde suspicio est, in quam incidit academia. Rem totam exposuit Platina in vita Pauli II. De hoc Pontifice, quum offensa in eum esset voluntate, liberius loquitur; quod crimen illi ignoscendum propter iram facete scriptum legi. *Platina quidem quis non ignoscat, si sit iratus?*

(3) Quo nam loco sita Romæ fuerit celebris Pomponii Læti domus, & una simul domus, quam sibi Platina ædificavit (rem sane eruditis non injundam) curiosus investigando, me puto invenisse, ope cuiusdam instrumenti, quod extat in bibliotheca Barberiniana cod. 3011. pag. 269. quod est hujusmodi.

Die 17. Aprilis 1479.

In præsentia mei Notarii &c. Honorabilis vir Dominus Dionysius de Nonate procurator, & persona legitima honorabilis D. Margarita de Nonate sororis dudum, & universalis

hæredis quondam Mabilii de Nonate, prout de suo procurationis sufficienti mandato fidem fecit per publicum documentum per me Notarium & testes visum, & lectum, & in suis manib[us] retentum, & qui Dominus Dionysius ultra officium suæ procurationis etiam principaliter se & bona sua obligando de rato & rati habitione promisit pro dicta sua principali, & se facturum, & curaturum, quod omnia, & singula contenta in præsenti contractu venditionis rata, grata, & firma habebit, & contra non faciet, dicet, nec veniet aliqua ratione, titulo, sive causa, nec aliquo quaestio colore, sponte, & ex recta ejus, & D. Margarita principalis scientia, & suo nomine non vi, nec dolo coactus, nec ab aliquo circumventus vendidit, & titulo venditionis dedit, cessit, concessit, translulit, & mandavit

Praclaro viro Domino Pomponio Læto Artium Humanitatis professori ad artem Oratoriam in publico gymnasio conducto Urbis Civiæ incolæ præsenti, & recipienti quamdam dictæ D. Margarita domum, seu partem domus terrineam soleratam, & teatram cum omnibus suis membris pertinentiis & adjacentiis, usibus, utilitatibus, & commoditatibus quibuscumque ad dictam domum spectantibus, & pertinentibus tam de jure, quam de consuetudine, junctam cum alia parte totius domus predictæ ad ipsum Pomponium spectante & pertinente, & per eundem, ut asseruerunt dictæ partes acquisita tam virtute donationis dimidiae partis predictæ per quondam Mabilium sibi factæ, quam etiam pro impensis & melioramenti in ea factis per ipsum Pomponium, nec non & quia idem Pomponius solvit primo authori seu venditori domus ducatos viginti, & virtute cessionis jurium in eum dicta ratione factæ prout ipsæ partes concorditer asseruerunt, quæ tota domus sita est in regione Montis in contrata Caballorum, cui ab uno latere tenet Dominus Bartholomæus Platina, ab alio sunt res Sancti Salvatoris Corneliorum, & quædam alia domus ipsius Domini Pomponii, ab alio est domus Ludovici, & Antonii de Trajetto, vel si qui sunt plures, aut veriores confines, aut vocabula veriora ad habendum &c. similius modo vendidit eidem omnia, & singula jura &c. quæ & quas habuit, vel habet dicta venditrix in, & super dicta domo vendita, & omnibus pertinentiis suis. Nullo Jure &c. Ponens &c. constituens &c. & promisit litens non inferre, nec inferenti consentire, antho-

rizare, obligare, defendere de jure & de facto, & ab omni molestante persona, & ubique, & quandocumque continget litem moveri, quam in se suscipere, prosequi, & finire suis propriis sumptibus a principio usque ad finem alias teneri voluit ad omnia, & singularia damna, expensas, & interesse de quibus stare, & credere voluit dicto & soli juramento emptoris, & suorum heredum, & successorum absque alia probatione seu taxatione Iudicis aut boni viri arbitrati, promisit etiam facere consentire huic contractui venditionis, & omnibus contentis in eo, omnem personam, locum, vel universitatem jus habentem, seu habere pretendentem ad omnem simplicem requisitionem dicti emptoris, & suorum heredum, & successorum, & dedit potestatem eidem emptori praesenti, & acceptanti, propria auctoritate intrandi, capiendo reiendi possessionem dictae domus venditae absque alia iudicis licentia, vel partis citatione, quam donec acceperit constituit. Quam quidem venditionem, & omnia, que dicta sunt, & infra dicuntur fecit dictus procurator quo supra nomine dicto Domino Pomponio praesenti, & recipienti, ut supra, pro precio & nomine precii ducatorum auri trigintaquinque, quos 35. ducatos auri in auro dictus procurator quo supra nomine habuit, & recepit nunc manuatim actualiter in pecunia numerata a dicto D. Pomponio dante, & solvente, & numerante in ducatis aureis, & de quibus 35. ducatis post solutionem, & numerationem predictam dictus procurator quo supra nomine se bene contentum, tacitum, & quietum vocavit, & renuntiavit &c. cessioni &c. spei &c. & promisit quo! dicta pars domus, & jura vendita sunt dicti D. Margariti sue principalis, & ipsam spectant & pertinent pleno jure &c. & nulli alteri personae &c. & ubi contrarium appareret teneri voluit de evictione, & ad duplum rei evictae, & ad omnia damna, expensas, & interesse, de quibus stare, & credere voluit ut supra obligando se dictus procurator, & bona sua principaliter ut supra in omnem casum, causam, & eventum evicti nisi predictae & omnium contentorum in praesenti contractu.

Cuius procuratoris precibus, & de mandato, ut afferri, dicti D. Margariti principalis providus vir Franciscus Peratus de Tarvisio habitator Urbis in regione Pineae sponte &c. fidejussit, & ut fidejussor etiam in solidum obligando solemni pactione, & stipulatione interveniente, promisit se facturum, & curaturum

ita & taliter cum effectu, quod dicta D. Margarita principalis, & dictus ejus procurator omnia, & singula supra, & infrascripta perpetuo observabunt, & quod dabunt in manibus ipsius emptoris copias omnium instrumentorum, jurium & titulorum dictae domus testamenti, & instrumenti, mandati, procurationis, & literarum testimonialium, alias & ipse teneri voluit ad omnia damna, expensas, & interesse ut supra de quibus stare & credere voluit ut supra. Pro quibus &c.

Actum &c. presentibus testibus &c.

Cammillus Benibene Notarius in
Archivio Curiae Capitolii.

Pomponius igitur anno 1479. fundo pecunia comparato ampliavit domum suam sitam in regione Montis Quirinalis in via Caballorum nuncupata, cui praeter domum Bartholomaei Platinae, conterminae erant res S. Salvatoris Corneliorum. Constat eam regionem accepisse nomen ab equis, græcae sculpturæ opus eximium, quos Constantinus Imp. Alexandria asportaverat Romam, ut est verisimilior Panvinii opinio, eisdemque thermas suo sumptu adificatas ornaverat, quarum partem in amplissimo cavædio ædium, quas olim Mazzarina, nunc vero nobilissima Rospiigiosa gens incolit, se vidisse testatur Famianus Nardini, qui diem obiit an. 1661. Non procul equi iidem modo stant ante pontificias Quirinalis ædes. Latam eo nomine viam, & regionem vetera monumenta probant. Nam extat in archivio S. Mariae in Via-Lata instrumentum an. 1160, ad moniales S. Cyriaci pertinens, in quo menio fit templi S. Saturnini monachorum S. Benedicti in regione equi marmorei, cuius locum modo occupant amplissimæ ædes, vulgo della Consulta, monachis a Pauli V. usque temporibus ad Monasterium S. Callisti translati. Præterea ad tempulum S. Agathæ in Subura regio Caballorum protendebatur. Nam in Callisti II. Rom. P. Bula, quam Torrigius refert in libro de cryptis Vaticinis pag. 316. hæc leguntur: N. N. Diaconus Cardinalis S. Agathæ ad equos marmoreos.

Pomponii & Platinae ædes digito veluti monstrabimus, ubi conterminas indicaverimus res s. Salvatoris Corneliorum. In veteri Roma vicus erat Cornelii, sive Corneliorum, quem ipsum extitisse adhuc initio sæc. xi. Nardinus cognovit ex scriptoribus illius avi, at-

atque insuper eo loco extrectum fuisse temp̄lum s. Salvatoris de Cornelii nuncupatum, cuius antiquior sane est memoria in instrumento quod edidi. Porro vicus ille Corneliorum, eodem Nardino teste, in ea horti Columnensis parte fuit, quæ a Quirinali descendens respicit cœnobium FF. Min. Convent. SS. XII. Apostolorum. *Descript. Veteris Romæ l. iv.c.6.*

Ex quibus compertum mihi plane est Pomponii Læti (& Platinae) domum, quæ sita erat in via Caballorum, & vico, & rebus s. Salvatoris Corneliorum contermina, eo circiter loco extitisse, ubi statio est militum ad excubias, & equile assurgit pontificium.

(4) Duas ea de re literas ad Card. Papiensem Platina scripsit, quibus constat adversæ fortunæ casus animi magnitudinem non modo imminuere, verum etiam frangere solere. Librum, quem antea scriperat de honesta voluptate ad illum & captivitate mittens, subdit. *De libertate mea quid scribam nescio, adeo incertus sum, quorsum iturus sit ille, qui potitur rerum. Spero, timeo, crucior, angor, & mibi manum injicere interdum cogito, ut me tandem, atque amicos his curis liberem. Si nocens sum, cur non punior? si innocens, cur teneor in vinculis? Oh me infeliciem, qui non cum Pio sum mortuus! Ex illa morte tot mibi mala evenere. Feram ego, feram hanc calamitatem quamdiu potero. Vbi malis fesso succumbendum erit, cum tot sint lethi via, occumbam generose. Quare amplius in vita esse velim non video, cum profigate sint literæ, & ad tartara detrusæ. Ajunt in manum Rñi Domini Vicentini libertatem nostram esse. Si ita est, ei me commendato, & Rñum D. Mantuanum tarde incidentem impellito. Si volunt trades obsidem; dabo utrumque, circumscribant: multi locum relegent. Ibo quo volent. Rñam dominationem vestram rogo, ut quibusunque modis poteſt, libertati meæ caveat.*

Altera ejusdem argumenti inter epistolas Cardinalis Papiensis, & a iaud. Caferrio edita omnino est hoc loco exscribenda, ut cognoscatur quibus Platina curis premeretur. Tanta est, inquit, opinio, quæ de tua amplitudine concepi, ut ambigam, immo desperarem quidquam salutare inveniri in re mea posse, nisi per te saluberrimum literitorum omnium fidus fuero adjutus. Fæltamus undis acti vento, & fluctibus. Nil prodest tot sevien-

tibus procellis objectasse humeros, & caput; tot scopulos, tot syrtes, tot euripos evasisse. Grandem video procellam jam jam nos fessos, & extrema quæque timentes obruituram, ni fluctuantibus nobis, & totiens in faxa allis salutiferam manum, & a me tamdin expectatam porrexeris. Inuritur hæc nota ingenii, inuritur literis, inuritur musis, quarum semper pater, & patronus es habitus. Collige nos quæso, & ad te natantes, ac tandem his fluctibus libera. Vales auctoritate apud Pontificem, cuius ingenium a clementia, & misericordia non abhorre. Vales apud Cardinalem, & reliquos hujus aulae Praefiles. Ora quos decet, adhortare quos opportet, ut erga nos miseris, atque omnium, qui vivunt, infortunatos, clementia, & misericordia utantur. Intelliges quo in statu sumus collocati, & quos, ac qua de re habituri sumus judices. Hos regato, ut ex bono, & a quo iudicent, utque voluntatem imperantis mitigent. Quod ut facias per Deum te rogo, & per animam illius, & quo habuisti, virtute tua ita suadente, ut & velles, & posses calamitosis ad te configentibus subvenire. De me quidquid pollicebere & Pontifici, & aliis, id ego perpetuo, & constanter servabo. Commendare me Rñō D. Vincentino non erit a re mea alienum.

(5) Quæ Platina scripsit, quibusque in locis edita ejus opera fuerint recensere post Ariarium, Niceronum, Bailletum, aliosque, actum agere existimabam. Sed novis curis rem indigere cognovi, pluraque addi posse, ex bibliothecis Casanatensi, Barberinia, aliisque. Neque tamen omnia me vidisse puto. Aliiquid conferre studeo ad rem perficiendam.

I. *Vitas expolit om̄nium Romanorum Pontificum usque ad Paulum II. & S. Xto IV. dicatas edidit Venetis an. 1479. typis J.annis de Colonia. Idem opus excusum fuit Parisiis anno 1481., atque addita Pauli II. vita, eodem Platina auctore, Norimberge apud Antonium K. obgerum an. eodem 1481. & apud Joannem Vercellensem an. 1485., eodemque anno Venetiis, ac præterea Parisiis an. 1505. Lugduni an. 1512. Colon & Agrippinæ ar. 1529. 1540. Simil cum Platina opusculis prodit Venetiis an. 1518. & Parisiis 1530. productaque ab Onuphrio Panvimo historia Pontificum usque ad Julium III. editam est Coloniæ typis Gasparis Gennepæi an. 1551. & 1568. additisque vitis aliorum PP. ad Pium V. Lovanii*

apud Joannem Bogardum an. 1572. Coloniae Agrip. 1574. & 1611. Coloniae Ubiorum 1593. 1599. 1610. 1612. & in Holandia an. 1645. & 1664.

Idein opus italice redditum a Lucio Fauno, & ad Paulum IV. ab Onuphrio Panvinio perductum prodiit Venetiis typis Michaelis Tramezzini anno 1563. cui vitam Platinæ ab Angelo Caferrio scriptam editor præmisit. Anno 1565. addita vita Pauli IV. prodiit iterum Venetiis ex typographia Comini de Triuno, & usque ad Gregorium XIII. anno 1583. & an. 1594. apud Bernardum Bacum, & Barrezzum de Barezzis Cremonen. itidemque opera Bartholomæi Fanensis typis Elisabethæ Bajæ Bernardi F. an. 1600. Præterea vitæ PP. usque ad Paulum V. reculæ fuerunt Venetiis apud Alexandrum Vecchi anno 1612. & apud Juntas an. 1613. Ad Innocentium vero XI. perductæ apud Jo. Baptistam Brigna an. 1685. ad Clementem XI. anno 1707. apud Antonium Bartoli, & demum easdem edidit Hieronymus Savioni usque ad Benedictum XIII. anno 1730.

Gallico præterea idiomate easdem RR. PP. vitas procusas legimus hoc titulo. *Les Genealogies, faits, & gestes des Saints Peres, Papes, Empereurs, & Rois de France jusqu'à Leon X. traduites du latin de Jehan Baptiste Platine. Paris Galliot du Pré 1519. It. augmentées jusqu'à Paul III. Paris Real 1551.*

Parisiis denuo editæ fuerunt opera Ludovici Coulonii, qui eas ita inscripsit. *Vies des Papes traduites de B. Platine avec la continuation d'Onuphre Panvini, Cicarelli, Ciocanius, & autres jusqu'à Innocent X. traduites en françois par Louis Coulon. Paris 1651.*

Germanice etiam redditum fuit hoc Platinæ opus, ut scribit Draudius, editumque Monachii an. 1604. & Francofurti an. 1625.

Belgæ demum suo idiomate Platinam do-natum vulgarunt typis Amstelodamensibus an 1650.

II. Scriptæ historiam Urbis Mantuae, & familiæ Gonzagæ usque ad mortem Pii II. cuius editio Vindobonensis adeo rara est, ut aliqui de eadem dubitaverint. Hunc porro titulum habet. *Historia inedita urbis Mantuae, & serenissimæ familiæ Gonzagæ in libros sex divisa, & nunc primum ex Bibliotheca Cœsarea Vindobonensi a Petro Lambecio in lucem edita, atque necessariis annotationibus illustrata.*

Vienne Austriae typis Joannis Christophori Cosmerovii 1675. Eandem historiam cl. Muratorius edidit to. xx. Scriptorum rerum Italicarum.

III. Opusculum elegantissimum de Obscuris Platina e captivitate legendum misit ad Cardinalem Papensem initio anni 1468. illud que dicavit Cardinali Roverellæ. Franciscus Arisius in tria illud idem divisit opuscula de natura rerum, de obsoniis, de honesta voluptate, variis titulis deceptus; quibus typographi illud procuderunt. Primam hujus opusculi editionem perfecit Vindobonæ Gherardus de Flandria an. 1470. Prodiit deinde Venetiis ex officina Laurentii de Aquila, & Sybillini Umber an. 1475. tum in Civitate Austriae (Cividale del Friuli) an. 1480. titulo de obsoniis, ac de honesta voluptate, & valetudine libri decem, quo titulo Bononiæ recusum apud Platonem de Benedictis an. 1499. Coloniae apud Eucherium Cervicornum anno 1529. & 1537. Basileæ vero an. 1541. hoc titulo de tuenda valetudine, natura rerum, & popinæ scientia, additum fuit opusculis Cælii Apitii, & Pauli Æginetæ cum appendicula de condituriis variis ex Joanne Damasceno, quo eodem anno Sebastianus Gryphius ipsa opuscula recudit Lugduni. Idem Platinæ opus de honesta voluptate, & valetudine, & arte coquinaria impressum Venetiis per Joannem de Cereto de Tridino alias Tacuinum an. MCCCCIII. die XVIII. mensis Julii. Demum Bernardinus de Vitulibus Venetus typographus an. 1562. illud inscripsit de honesta voluptate, de ratione viætus, & modo vivendi, de natura rerum, & arte coquendi.

Idem opus italice redditum prodiit Venetiis an. 1516. typis Joannis Taurini de Trivio. Germanice editum a Stephano Vigilio Pacimontano scribit Franciscus Arisius.

Eadem a Gallis cura omittenda sane non erat. Lugduni primum in vulgus editum sapido hoc titulo. *Platine de l' honnête volupté, & santé, & de toutes viandes, & choses que l'homme mange, leur assai-sonnement &c. translatè du latin par Didier Christol. Lyon 1505. deinde Parisis an. 1516. & iterum Lugduni an. 1548.*

Hunc librum aliqui existimarent gravitate Platinæ indignum, qui calamum vix a scribendis vitis Romanorum Pontificum amotum, ad rem coquinariam exponendam con-

ver-

vertere non debuisset. Hinc illud Actii Sineri epigramma.

*Ingenia & mores, vitasque, obitusque notasse
Pontificum, argutæ lex fuit historiæ.
Tu tamen hinc laute tractas pulmenta culinæ:
Hoc Platina est ipsos pascere Pontifices*

Vossius libro 3. de historia latina, *Mirum autem*, inquit, *Platinam post Pontificum vitas de re culinaria scribere voluisse.*

Verum quam rem vitio dant, ea de causa illos reprehendere æquum non est. Nam Platinus hoc opusculum in vulgo edidit, ut constat, ante decem annos quam vitas Pontificum absolvisset.

IV. Præterea Platinam habent auctorem, *Dialogus de falso & vero bono* tribus libris comprehensus.

V. *Dialogus contra amores ad Ludovicum Stellam Mantuanum.*

VI. *De vera nobilitate ad Joannem Vrsinum Archiep. Tranensem.*

VII. *Dialogus de optimo Cive lib.2.*

VIII. *Panegirus in laudem Cardinalis Bessarionis.*

IX. *Oratio ad Paulum II. de pace Italie confirmanda, & de bello Turcis indicendo.*

Hæc uno simul volumine prodierunt Lugduni anno 1512. quibus accedunt carmina in funere Platinæ. Eadem opuscula, omisso dialogo contra amores, recusa fuerunt Parisiis apud Petrum Vidoveum an. 1530. *Dialogus vero ille Mediolani primum impressus typis Antonii Zarotti an. 1481.* gallicæ redditus fuit, editusque Parisiis an. 1581. hoc titulo. *Deux livres du contramour de Baptiste Fulgois, & le dialogue de Baptiste Platine contre les folles amours.* Separatim edita alibi fuerunt.

X. *De Principe libri tres ad Federicum Gonzagam recens ex mss. editi.* Genuæ excudebant Calenzanus, & Farronius socii an. 1637. Hoc opusculum Platinæ Alexander Saulius

editit, dicavitque Augustino Pallavicino. Sed prodierat jam Francofurti an. 1608. ex typographia Nicolai Hoffmanni hoc titulo. *Tractatus de pii Principis virtutibus, disciplinaque aulica, & militari cum apophategmatis Card. Aldobrandini.*

XI. *De flosculis quibusdam lingua latine ad Lælium.* Venetiis 1480. & Mediolani 1481.

XII. Vita Cardinalis Jo. Mellini. Edita cit. to. iv. Ciaconii ex codice biblioth. Ricardianæ Florentinæ, aut Vaticanæ.

XIII. Vita Neri Capponi ex codice bibliothecæ Strozziæ Florent. Extat inter scriptores rerum Italicarum to. xx. pag. 477.

(6) Extat Romæ vivissima Platinæ effigies depicta in pariete veteris Vaticanæ bibliothecæ a Sixto IV. ædificatae, qui locus, postea quam amplissimam Sixtus V. bibliothecam construxit, varie Palatii Apostolici servandæ suppellestili addictus fuit. Petrus della Francesco ea ætate pictor egregius aptum loco opus perfecit. Nam Platinam primum illius bibliothecæ Praefectum genibus flexis ante Pontificem sedentem pinxit, digitoque carmina infra descripta indicantem, quorum ipse auctor fuit. Aliis omissis, quibus constat pictura magno sane in pretio habenda, ea quæ dixi, ut diligenter ære inciderentur, curavi, atque id maxime, ut os cum Platinæ, tum Sixti IV. simillimum picturæ esset. Figuras ipsas eadem magnitudine, iisdemque lineamentis, similibusque coloribus, quibus pictæ sunt, tabula expressas Cremonam quamprimum mittam ad ornatum insignis bibliothecæ Prædicatorum. Carmina hæc sunt

*Templa, domum expositis, vicos, fora,
mœnia, pontes,
Virgineam Trivii quod repararis aquam;
Prisca licet nautis statuas dare commoda
portus,*

*Et Vaticanum eingere Sixte jugum:
Plus tamen Urbs debet. Nam quæ squa-
lore latebat.
Cernitur in celebri Bibliotheca loco.*

COMMENTARIOLUS PLATINÆ DE VITA VICTORINI FELTRENSIS

EX CODICE VATICANO

NEC præfationem apponimus, nec adjicimus, præterquam paucas, huic commentariolo adnotationes. Vitam enim Victorini uberrime exposuit in suo dialogo Franciscus Prendiliqua, & dialogum ipsum cl. Natalis Lastelius ex alio codice Vaticano edidit typis Seminarii Patavini an. 1774. apud Jo. Manfrè, notisque illatratavit vir alter cl. Jacobus Morellius. Novis porro curis res non indiget. Quorsum vero hæc altera Victorini Feltrensis vita? Scilicet ut elegintissimum opusculum Platinæ in lucem emittamus, quod ipse anteas scripsera, quam dialogus Prendilaqua in vulgus prodisset, ut constat ex illius epistola ad Suardum. Apparet etiam quinti Victorinum fecerint literati viri. Familiaritate cognitus etiam fuit Platinæ, qui Mantuae, illo vivente, aliquot egit annos, & fortasse in luctum prodivit optimi, & de se benemeriti senis, qui obiit anno 1447. IV. non. Februarii. Alumnum tamen illius fuisse, ut aliqui opinati sunt, nusquam ipse indicavit, nec Prendilaqua memorie prodidit.

BARTHOLOMÆUS PLATINENSIS

BALDESARI SUARDO S. P. D.

QUAM multa quotidie de ingenio, doctrina, religione, pietate sanctissimi, atque optimi Victorini præceptoris tui, sunul, ut consuevimus, crebro cum veneratione tantæ virtutis loqueremur, plurimaque in dies dicenda supereffent, cœpi ipse mecum cogitare, viro de me, immo de tota Italia, de bonis omnibus, ac studiosis, de omni eruditissime, doctrina, & antiquitate benemerito maximam injuriam fieri; quod nemo adhuc ex tanto gymnasio inventus sit, qui meritorum sanctissimi viri memor, ejus nomen omni auro, & argento pretiosius posteritati scripto aliquo commendarit. Quamquam, quid vicem optimi præceptoris doleo? Quum ipse vivat ævoque fruatur sempiterno, & sit ejus nomen etiam sine scripto nostro illustrius. Nostra causa nobis dolendum est, & quod minus belle nobismetifsis consulimus; quum tales deinceps futuri sint hoc exemplo posteri erga nos, quales in hunc sumus, & quod ingratitudinis vitio notamur,

mur, quō nullum, ut apud Xenophontem legimus, aut majus, aut fædius, aut humanæ societati perniciosius Persæ opinantur, majoreque supplicio vindicant: nec immineto quidem, quum ingratitudinem impudentia, impudentiam vero cætera vitia comitentur. Ne igitur hoc vitium incurrerem, a quo semper abhorri, Victorini avi mei, si gentilitatis, & agnationis nomina in successione disciplinarum usurpari possunt, vitam, & mores quanta maxime diligentia potui, breviter conscripsi; ad teque, qui ejus nonnen cum amplificatione tantæ virtutis libenter usurpas, eam misi, quo tibi firmior, & clarior tanti viri imago obversaretur. Vale.

VICTORINI FELTRENSIS VITA A BARTHOLOMÆO PLATINA EDITA

Victorinus Feltrensis cognomento Romagno, matre Lucia, Patre Bruto, qui ob rem familiarem tenuem, & exilem scriptum faciebat, nascitur. Puer admodum Ludi Magistro haud satis eruditio traditur. Romana enim lingua, ut cæteræ artes, a barbaris labefacta, & corrupta, direpta persæpe Italia, ablatisque optimis latinæ eruditionis auctoribus, in situ, & tenebris supra septingentesimum annum jacuit: quam quidem paulo ante Victorini ætatem, Franciscus Petrarcha, & Paulus Vergerius in lucem quoquo modo deducere sunt visi, conquitis undique doctissimorum virorum voluminibus, eisdemque vel legendō, vel scribendo in usum, & consuetudinem deducētis. Mox vero Gasparini Bergomatis, Guarini Veronensis, Leonardi Aretini, Poggii Florentini, Philelphi, Victorinique item labore, & industria, non solum denuo pullularunt hæc studia, verum eo incrementi devenere sive elegantes Poetas, sive consummatos Ora-tores velis, ut temporum nostrorum felicitati, nil præterquam Principum, & populorum ingratitudo, atque avaritia obstante videatur. Adolescens Victorinus soleritatem, & acumine ingenii ad cognitionem doctrinæ erectus, patriam relinquens, Patavium commune studiorum domicilium petiit; ubi eloquentiae primo, mox Logicæ, Physicæ, Ethicæ tantum laboris, & studii impendit, multum proficiendo, ut in numerum doctorum, totius Conventus Patavini suffragiis, sit relatus. Factus inde Mathematicus appetitissimus, adiuxit se Blasio Pellacano, qui tum Patavii erat, quique in Italia unus tum in ea doctrina maxime princeps habebatur. Nullum genus officii, obsequiive prætermisit, ut bonum discipulum decet, quo hominis benevolentiam sibi conciliaret. Tandem vero quum nil comitate, pre-cibus, gratia proficeret, hominis mores, & cerebrosum ingenium perosus, nullo præceptore usus, singulari studio, summaque diligentia Euclidem Megarensem, atque deinceps Mathematicos reliquos adeo accurate perlegit, ut magnam in ea quoque scientia sui opinionem concitaverit. Ferunt Pel-lacanum tum seipsum accusare solitum, quod tale ingenium deseruisset, quodque successione tam clari discipuli esset cariturus, quo immortalis om-ni-

nino futurus videbatur, si huic quasi ex testamento thesauros doctrinæ; qui posteris suo nomine prodeffent, reliquisset. Summæ admirationi apud omnes in quovis genere virtutis habebatur. A studiis literarum labore, quo patientissimus erat, vigilia, qua magnam partem noctis insomnem ferme semper ducebat, fame, quam tollerabat patientissime, inopia denique rerum, qua maxime vexabatur, deterritus nunquam. Dum quereret aniani ornamenta, exercitationes corporis, bonæ valetudinis causa, raro intermisit, partito optime ad utramque rem tempore. Saltu enim certare, pila ludere, currere cum æqualibus studiosus fuit: quod ejuscemodi exercitationes, & corpus firmarent, & ingenium, intermissa cogitandi cura, promptius deinceps ad ea quæ instarent, redderetur. Non abhorruit etiam ab amore, quo maxime vexari adolescentes consueverunt; sed adeo natura, & instituto verecundi, ac simplicis ingenii fuit, ut nil vexatus ea perturbatione comiserit, quo merito reprehendendus videretur. Tantæ modestiæ erat, ut nemini æqualium odium in se, aut invidiam concitaret. De solitaria vita quandoque cogitavit, quod ea maxime ad felicitatem duceret. Verum communis utilitati consulens, ad quam natus videbatur, Patavii publice aliquot annis rethoricam docuit, nullo nisi publico præmio accepto; satis sibi a discipulis fieri dictitans, si & eleganter loqui, & bene vivere diligissent. Auditores, qui plurimi ad eum confluabant cum bona spe dimittens, alacriores semper ad perseverandum reddebat, lectio-ne utens urbana, simplici, ac pudica, omni pompa ac fastu verborum, quo concitari invidia, atque odium solet, procul amota; pertæsus vero scholasticorum arrogantiam, & flagitia, in quæ adolescentes ob petulantiam, & licentiam in publicis maxime gymnasiis incurruunt. Venetias profectus, ex tanta civitate nonnisi paucos, & qui præ se ingenium, ac modestiam ferrent in disciplinam accepit: quosdam etiam, quia minus ingenio, & moribus sibi constabant, ad parentes remisit, eos adhortatus, ut alia ratione filiorum vitam instituerent: mercedem etiam nonnisi a divitiis, & quibus solvendo esset, exigebat, qua pauperes, quos domi doctrinæ gracia alebat, subsistentaret. His artibus multos erudiens brevi effecit, ut non Venetiis tantum, verum etiam in tota Italia ejus nomen celebre haberetur. Confluebant undique, qui magnis propositis præmiis ejus eruditionem, & contubernium inquirerent; quos vir bonus nonnisi omni viuio, ac labe repurgatos, tamquam facellum ingressuros admittebat: ponderabat præterea, quid ipse posset, quamque multis vacare: quid item de se ingenia adolescentium pollicerentur, ne & ipse vano labore fatigaretur, ac parentes concepta inani spe frustrarentur. Quærebat tum filiorum causa Joannes Franciscus Gongiacus Mantuanus princeps præceptorem moribus, ac doctrina spectatum. Hunc qui bene Principi, ac civitati Mantuanæ consultum volebant, quovis premio accersendum dicebant. Motus itaque Princeps homini; fama, patritium quemdam Venetum antiquum familie hospitem literis rogat, ut Victorinum quanta velit mercede ad eruditionem filiorum conducat. Cui Victorinus post longam consulta-

tionem, & multas preces, tandem est assensus. Abhorrebat enim, ut ex Omnibono Leoniceno (1) praeceptore meo saepius audivi, aulas, moresque principum, neque se ea severitate in regios filios, quippe quos magnæ opes, & arridens fortuna insolentes facit, qua in cæteros consueverat, uti posse confidebat. Verum cognita virtute Principis, ac voluntate, tantum onus suscepit; cominus (ut ipse dicebat) utilitatis causa, quod & principem optimum formans, populis, quibus is esset imperatorius, bene consuleret, quum ad eorum mores, & instituta se accommodent, quos viderint in magistratibus, & imperio praesesse; & facultatem a liberalissimo principe esset habiturus, qua plures, ut ipse semper concupierat, vietu, vestitu, doctrina juvaret. Mente enim academiam conceperat omnium bonarum artium, studiorumve receptaculum.

Mantuam itaque hac mente profectus, nullam cum principe liberali, ac munifico mercedem paciscitur; quem ideo Diu Victorini temporibus reservarunt, ut esset qui liberalitate, & gratia tanti præceptoris, nil praeter doctrinam habentis, scholam juvaret. Susceptus perbenigne, ac comiter apud curiam domum, quam cives jocosam vocant, cum gnatis principis inhabitavit: ad quorum eruditionem, & formandos mores conversus Ludovicum maximum natu, matris, ac paedagogi indulgentia adeo præpinguem, ut nullum inter pectus, & ventrem discrimen haberet, diminuto paulatim cibo, substrieoque sensum interiore sago, ad honestam, & gratiorem habitudinem summa cum diligentia brevi redegit; non omissa interim ingenii cura. Princeps igitur admiratione tantæ virtutis motus, argentario publico, & dispensatori atriensi imperavit, ne quid petenti Victorino negaretur. Quare vir summae prudentiae studiique singularis, tantam occasionem bene de multis promerendi natus, ex tota Italia præclara ingenia ad se vocat, gymnasium instituit, libros parat, lectiones proponit, quo tempore queque res sit agenda, partitur. De moribus adolescentium maxima imprimis illi cura erat, ne quid flagitiose aut facerent, aut loquerentur, quod eam ætatem norat maxime ad delinquendum pronam. Id fieri perfacile videbat, si eis pudor, & laudis studium, veluti equis solemus calcar, ac frenum, proponeretur. Eos laudabat, qui obviam majoribus natu prodirent, quique omni officio graviorem ætatem prosequerentur. Neminem ingredi gymnasium est passus, nisi in limine si quid vitii attulisset, id statim depositurum se affirmaret, proposita ratione totius vitae; quam qui consulto præteriisset, ut ea sancta eruditio ne minime dignus excludebatur. Ad labores & tolerantiam, voluptatem, & inertiam abominatus, unumquemque adhortabatur. Dicebat enim

C

amo-

(1) De Omnibono Leoniceno gente Bonisolia Vicentiae orto Franciscus Prendilaqua Victorini alumnos recensens pag. 55. hæc habet. Proximus.....Omnibonus Leonicenus utriusque lingue peritissimus, eruditonis patet, oratione gravis, limatus, pressus, severitatis plenus. Hic defuncto præceptoris post

Jacobum Cassianum (Cremonensem) successit, a Ludovico Mantuanorum principe, tuoque, o Alexander, germano conduxit....

Omnibonum puto Patruum Nicolai Leoniceni, qui Ferrariæ sexaginta annis Medicinam docuit, obiitque anno 1524. ætatis 96.

amorem studiorum, & voluptatem simul esse non posse, qua spreta, adjunctaque modica exercitatione, quum non desit boni præceptoris copia, quodvis etiam mediocre ingenium mature ad perfectam frugem deduci posse. Carpebat adolescentes audacius, atque inverecunde loquentes. Convenire etiam maxime juvenibus dicebat, in omnibus uti summa honestate, maxime vero corporis cultu, incessu, vestitu. Pexos examussim, faciem, & muliebrem ornatum corporis, ac togæ nimia cura in speculo querentes, unguenta olentes, quod hæc ad flagitium lenocinia essent, acriter increpabat: contra vero mundos habitu, vestitu, ac virili cultu, & robustos exercitatione corporis laudabat. Adolescentes ab usu venereo, quoad fieri poterat, coercebat continua opera, sobrietate; quod hinc firmari corpus, & ingenium, illinc enervari, & mentem tolli diceret. Verum ubi eos ad libidinem pronos vidisset, ut est hominum natura alia aliis libidinofior, & si non innuebat, tamen in fæminas prolabi minus ægre tulisset. In mares quos ferri vidisset, eos omnino ex gymnasio summovit, quod hoc criminè nil tetrius, aut flagitosus putaret. Facilius suscepiebat discipulos ex bona civitate, & optunis parentibus natos; ac susceptos constanter adminiculo rerum omnium adhibito retinebat; quod tamquam pulli ex generosis equis nati, optime institui, atque erudiri possent. A crapula, & ebrietate eos admodum coercebat, parce vicuum, & non nisi frugalem, ac simplicem præbendo, ne ex superfluo cibo, vinoque, & habetiores ingenio, & enervatores corpore fierent. Lætos, & alacres, ac cætum æqualium, dum luderent, libenter frequentantes amabant, quod eosdem quoque ad virtutem, & operam prioniores futuros cernebat. Quos in parentes pios, in Deum religiosos, in æquales humanos videbat, eos præ ceteris amabat.

A nugis, ignavia, commessionibus discipulos deterrebat: quod diceret præstare juvenem cogitare, quomodo, & doctus, & bonus fieret, quam fabulis tempus terere. Ab igne, media etiam hyeme, eos arcebat gravissima castigatione adhibita, quod, ut canes hyeme solent, pigritia, scabie, desidia labefactarentur, calorem diætitans exercitatione majorem, ac meliorem excitari. Ipse vero sive natura, sive instituto, quo majorem præsentia sui iniiceret pudorem, ad ignem nunquam, vel raro accedere visus est. Simplicibus, & non magnifice paratis cibis consuescere adolescentes volebat; ad salubritatem corporis, ingenii sollertia, & acumen non parum felicitatis in sobrietate, & continentia ponens.

Humanitatem, facilitatem, benevolentiam in adolescente laudabat: contra vero eos carpebat, qui quum nimium, aut blandi, aut ridiculi esse vellent adulationem, & scurrilitatem incurrerent. Pueris ignorantia, & non malitia peccantibus, admonitus tamen, ne deinceps tale aliquid facerent, parcendum dicebat. Pedagogos crebro, & accurate admonebat, ne aut quid ipsi agerent, dicerentve, quo ad vitia, eorum exemplo, impellerentur adolescentes; aut prolabentes negligentia peterentur errare, adhibita, si opus esset, tum ciborum, tum verberum castigatione. Tempus ita partiebatur, ut a

sive

studio ad exercitationes corporis omnes traduceret : quo & pace , & bello , si opus esset , boni cives haberentur . Saltare enim , currere , æquitare , jaculum torquere , ensem rotare , arcum intendere non alienum a bono cive esse dicebat . Magistros item conduxit , qui cantibus , & lyra eos erudirent , quos maxime idoneos cernebat : hac quoque in re , ut in cæteris Atticos doctores imitatus ; quod his etiam excitari animos concentu , & harmonia ad laudem , & pulchritudinem virtutis diceret .

Neminem acrius reprehendebat , quam dejerantem , & Deo , ac sanctis maledicentem . Unde Carolum principis filium jam adultum , & prævalidum in aula pila ludentem ad se vocatum videntibus , qui aderant , ita acriter manu percussit , ac si unus ex infima plebe fuisset , quod minus religiose de Deo ac Sanctis , ut per iram fit , locutus esset . Neque ob eam rem juvenis magnitudine animi , & robore corporis excellens , vim vi repellere est conatus : verum insuper majestatem præceptoris veneratus , ad ejus genua provolutus , veniam , si quid delinquisset , rogavit . Religionem , & Dei cultum ante omnia discipulis proponebat , qui diceret , eruditionem , ac scientiam a Deo hominibus dari : quare omni labore , & impietate carere eos oportere dicebat , qui rem tantam , tamque divinam expeterent . Templa frequentabat , maxime quum res divina fieret , filios Principis secum ducens , ut , quos verbis continuo ad religionem adhortabatur , eos etiam moveret exemplo . Tamdiu supplex flexis genibus stabat , quamliu vel ipse horas Virginis dicebat , quas nunquam intermisit , vel Sacrificium a sacerdote fieret . Cogebat præterea Principis filios , reliquosque item discipulos , singulis diebus Deo pro meritis gratias agere , vel preces fundere , ut salvos se , urbem , parentes , ac cives faceret . Nulla enim re magis augeri doctrinam dicebat , quam religione , pietate , quibus optimos , ac bene moratos adolescentes imbutos esse opportere asseverabat : hac ratione optimam parari ad eruditionem viam , quum & Deum , & homines tali præditus ingenio , ac instituto proprios , ac fautores sit habiturus . Tria dicebat pueris necessaria , ingenium , doctrinam , exercitationem . Ingenium agro comparabat , exercitationem culturæ , quibus ex rebus ubertas oritur : doctrinam hoc præstare , ut & virtute meliores fiant homines , & utriusque fortunæ , quoad vixerint , receptaculum habeant . Adolescenti interroganti , quid ei ad capescendam doctrinam opus esset , respondit ; dediscere si quid male , ac perverse didicisti , repurgatoque animo omni labore , ac vitio totum te optimo , ac sancto preceptoris tradere , qui erga te parentis sumat animum , cuique item tu , ut filium decet , obtineres . Simplicis erat in legendo apparatus , nullo fuco , aut ambitu orationis utens ; quod plerumque ad jactationem ingenii , ac doctrinæ fieri consuevit . Varius tamen erat , distinxus , circumcisus , & brevis ex ingenii auditorum , ac lectionum qualitate . Tota ejus oratio pudica erat , & sunplex ; nullum verbum minus honestum ex homine unquam auditum est , aut serio , aut joco . Si quid inter legendum obscenum , sordidum , humile , ut in Poetis cernitur , declarandum accidisset , id aut preteribat , aut honesta periphrasi , ore etiam

verecundo explicabat, poetas reprehendens, quod Dyogenicos imitati, pudorem a natura datum impudica licentia tollerent. Voce continua, ac sonora, discipulis, quantumvis multis, satisfaciebat, vultu, ac verbis fidem permaxime faciens, quum non aliter oratorum poetarum philosophorum locos explicaret, ac si ei pithii Appollinis oracula de verbo ad verbum præfari sacris necesse esset.

Admonebat persæpe discipulos, ne lecturi publice, aut private, ad lectionem prius accederent, quam qua ratione sententiæ verba, personarum affectus optime explicari possent, mente concepissent. Ad hoc autem maxime suo exemplo adhortabatur. Ab negotiis enim, quæ multa, ac maxima amicorum causa, præcipue vero pauperum, obibat, domum rediens, si forte, ut persæpe accidit, congregatos ad audiendum discipulos vidisset, eos adhortabatur vir doctissimus, & qui multa lectione jam habitum in omni genere doctrinæ fecerat, ut tamdiu expectarent, quoad illi percurrere, quæ dicenda essent, liceret. Latinam pariter, & græcam linguam docebat, quod utraque alterius cognitione facilior videatur. Græcam ipse jam grandis natu a Guarino didicerat, facta, ut mercatores solent, mercium commutatione. Guarinus enim Venetias Bizantio rediens, unde literas Græcas reportabat, latinam linguam a Victorino perdiscens, eidem, pro mercede, græcæ eruditiois thesauros reliquit, quos postea auxit, & studio, quo plurimum valebat, & commercio doctorum græcorum, quos e media Græcia accitos, domi continuo habebat.

Carmina optimorum poetarum, atque oratorum locos ediscere memoriter adolescentes volebat, quod, quid ea ætas caperet, tenacissime usque ad senectam teneret, ut nova testa optimi liquoris odorem solet. Ætatum, atque ingeniorum rationem habebat. Quibusdam enim in ipso statim principio sine ulla arte quid esset agendum proponebat, cognita membrorum ad injunctum onus firmitudine; quibusdam vero, ne, ut equi indomiti, frenum, & vim aspernarentur, atque nondum bene ob tenellam ætatem firmatis, literarum formas variis coloribus pictas ad lusum chartarum pueris proponebat; quibus repetito, ut fit aliquamdiu inter ludendum, literarum nomine, earum nomina optime tenentes, potestate deinceps sine labore perdiscebant. Ut promptos, & invidos adolescentes, ac lusum cum æqualibus amantes, laudabat, ita frigidos, & inertes reprehendebat, quod hos ad otium, & desidiam, illos ad res tum mente, tum corpore pertractandas natos diceret. Si quem vidisset inter eundum, dum venatur, piscatur, rivum, ac fossam quantumvis latam, uno saltu traiicere, eundem ejus disciplina dignum putabat: quod diceret ex agilitate corporis, mentis solertiam deprehendi. Dabat & remissionem studiorum, ne fastidirent, quod nondum per ætatem amare possent, utque alacriores laxatione ad studia redirent, proposita spe deinceps ludendi, si operam pro tempore studiis navaverint. Objurgatione frequenter, plagis raro, & nisi ex magno aliquo patrato flagitio, adolescentes in officio continebat, adhibita vultus severitate, & tristitia, quo eos magis in officio contineret.

Ma-

Maxime illi curæ erat, ut adolescentes crebra lectione tum poetarum, tum oratorum exercearentur, & ipse persæpe aderat, interrogando, & tentando, numquid inter legendum signum aliquod intelligendi præ se ferrent, distinguendo clausulas, intermittendo spiritum, attollendo vocem, vel dimittendo, verborum copiam, varietatem figurarum notando. Clausulas etiam ipse de industria nonnunquam perverse interpretabatur, ut intelligentiam discipulorum, quæ nisi ex eruditione, & longa consuetudine haberri non potest, deprehenderet. Lætabatur admodum, si quem vidisset ausum malam interpretationem refellere, illud esse signum optimi ingenii, & intelligentiæ dicitans; & ne in arrogantiæ vitium inciderent, quod sit difficile imbecilli ætati tenere mediocritatem, eos persæpe mordebat, ne elati, ac tumidi falsa opinione sui præcipites irent. Contra vero mæstos, & se ejus judicio committentes extollebat, quo laudati alacriores ad studia redirent. Adeo erat docendi cupidus, & communis utilitatis serviens, ut quamvis esset nimium doctissimus, tamen inter legendum ad minima quæque descenderet, & ea quoque quæ stomachum vel mediocriter eruditio faciunt, pro ingenio, & ætate puerorum repeteret.

Gaudebat ingenio adolescentium, & præ gaudio lachrymabatur, si quid eleganter vel prosa, vel carmine dixissent. Siccos, & aridos ad ubertatem adhortabatur, exundantes non carpebat; quod diceret, supervenientes ætate reprimi facilius, quam augeri ingenium posse. Audire persæpe adolescentes volebat, & legentes, & declamantes, quo si quid vitii in pronunciatione deprehenderet, id statim corrigeretur. Vetabat eos aut in faucibus, quod pinguedinem, & barbariem quamdam, aut in extremis labiis, quod exsibillationem præ se ferrent, & audientes læderent, enunciare. Varia flidia etiam eodem tempore adolescentibus proponebat, quod diceret, ut corpus diversitate ciborum, sic animos alternatis studiorum generibus refici. Laudabat illam, quam Græci Εγκυλοπαιδειαν vocant, quod ex multis, & variis disciplinis fieri doctrinam, & eruditionem dicebat; afferens, perfectum virum de natura, de moribus, de motu astrorum, de linearibus formis, de harmonia, & concentu, de numerandis, dimetiendisque rebus differere pro tempore, & utilitate hominum oportere.

Sucevsebat adolescentibus, qui, ut fit, dum ambigitur, nihil peterent; dicitans id signum esse vel nullius, vel negligentis studii: eos vero libenter audiebat, qui aliquid peterent discendi causa. Tentibus autem, aut pertinaciis instantibus nonnihil irascebatur; quod dicebat, id nequaquam esse liberi, ac boni ingenii signum. Ut erat ad iram pronus natura, ita cito ratione mitigabatur. Docte, & ornate legens, verba, sententias, genus dicendi, descriptiones locorum, affectus personarum, quos ipse ostendebat notando ex auctoribus admonebat; hinc copiam, diluciditatem, ornatum oriri dicitans; maxime quum sententiæ, varietas rerum, latina perspicua, & ornata verba ex diligenti, & bene digesta lectione colligerentur. Carpebat in adolescente, dum loqueretur, aut

aut scriberet, turbam inanium verborum, & copiosam dicacitatem: perspicuitatem vero, propria verba, ordinem in scriptis cuiusvis iudicabat. Mirum ordinem, rationem, modum rebus addebat. Virgilium, quem cura, & diligentia Smirnæum vatem superasse dicebat, frequenter publice, ac privatim legebat; quod inde spiritum in rebus, motum in affectibus, decorum in personis, adolescentes magnitudine rerum a poeta scriptarum illecti sumerent, quum rectus, pressus, jucundus, grauis, copiosus rerum omnium scientia habeatur. Verecundum poetæ ingenium mirum in modum laudabat, quod persæpe turpia non indecora circuitione verborum aperte, & eleganter explicaret, ut illud in Georgicis de præpinguibus equabus:

..... nimio ne luxu obtusior usus

Sit genitali arvo, & sulcos oblitus inertes.

Legebat & Lucanum tum propter ardorem, & concitationem, quam mentibus adolescentium addit, tum propter ampliudinem rerum, & sententiarum, quibus maxime poeta abundat. Elegos ut petulantes, & lascivos omittebat, quod nocerent moribus. Lascivum, & amabilem appellabat Ovidium, cuius nonnulla frequenter in manibus habebat opera. De Satyris Persium, & Horatium, maxime vero in lyricis non omittebat; quod in dicendo surgeret, & plenus esset jucunditatis, ac gratiae; posthabito in lectione publica Juvenale, quod aperte nimium, & obscene loqueretur. Legebat etiam tragædos tum græcos, tum latinos ob gravitatem sententiarum, verborum pondus, ac personarum auctoritatem. Comicos laudabat, maxime vero proprietatem Terentii, gratiam & copiam Plauti, quod hi plurimum eloquentiæ conferrent: eorum tamen lasciviam nocere ingenius non bene substitutis affirmabat.

In historia, quæ quasi quoddam solutum carmen habetur, ut Sallustium ob brevitatem, & latitudinem, ita Livium propter ubertatem, jucunditatem, amplitudinem, præcipue vero in concessionibus, in quibus virtus inest maxima, extollebat, neque videre se dicebat, quid patavinitatis haberet miræ facundæ, & elegantiae vir, cui ab Asuio Polione peregrina verba obiiciuntur. Eos item errare dicebat, qui tanti historici fidem, in qua virtute maxime excellit, facile calumniarentur. Commentaria Cæsaris laudabat, & legebat, quod studiosus elegantiae vim, & acumen, concitationemque in se haberet. Valerii Maximi lectionem frequentabat propter varietatem historiarum, & copiam exemplorum: hominem tamen carpebat, quod ut in ejus proæmio apparet, adulator esset maximus.

Ad perdiscendam dialeticam adolescentes adhortabatur, quod ea ars resolvendis ambiguitatibus esset accommodata. A Cicerone, ut ab uberrimo, & gratissimo fonte, nunquam discedendum dicebat, quia si vim omnem tolleret in quovis genere dicendi, nec satietatem pareret, sed desiderium quoddam iterum instandi, ac legendi ejus studiosis concitaret, & quum omnem honesti, justique disciplinam, omnemque item Academicorum, Stoicorum, Peripateticorum doctrinam ad tollenda animi vitia, & for-

man-

mandum optimum, ac doctissimum virum duceret pernecessariam esse. Ciceronem egregium Platonis, Aristotelis, Zenonis æmulum legendum continuo dicebat, quia illhinc omne, quod ad publicam, ac privatam vitam facit, sumeretur. In Seneca quantum ad ea, quæ de moribus scripsit, magnas virtutes inesse dicebat, ingenium facile, & redundans studio, ac cognitione multarum rerum, & quum plus doctrinæ, quam eloquentiæ, qua corruptus habetur, ejus scripta præseferant, accurata lectione utendum dicebat, ne virtus simul, & virtus imbibemus. Quintilianum, ut optimum vitæ, atque eruditionis auctorem, miris laudibus extollebat. Diversitatem rerum ex Plinio colligendam dicebat. De Marco Varrone, Cornelio Celso, Marco Catone viris doctissimis, quod superest, legendum ad doctrinam, & eruditionem asseverabat.

De græcis Homerum inter poetas oceano similem, ac omni virtutum genere exundantem, Hesiodum in præceptis utilem, Theocritum in suo quoque genere admirabilem, Pindarum sententiis, figuris, rerum, ac verborum copia, lyricorum principem, Aristophanem doctrina linguae, paritate sermonis attichi ad formandum bonum virum, quod virtus inseparatur, aptum, Euripidem jucundum, & sententiis gravem, admirabilem Sophoclem, concitatum Aeschilum primum tragediæ inventorem persæpe legebat. Demosthenis vim, Isocratis candorem plurimum eloquentiæ conferre dicebat. Adjuvabat unumquemque ad id potissimum consequendum, ad quod ingenio videret inclinatum, quum hunc historie, illum metro, alterum mathematicis idoneum cerneret.

Ad phisicam, & jus civile, ac pontificium perdiscendum, sua etiam impensa, ad gymnasia publica quosdam ex discipulis misit, neque indignabatur, aut moleste ferebat suos discendi causa ad alios præceptores commigrare. Nullas cum quovis hominum exercuit inimicitias, nedum cum literatis, quorum plerosque carpebat, quod diceret, eos deposito bene a natura, & institutione accepto, male uti; & ut in bellis civilibus fit, arma ad tuendum rem publicam data, in seipso vertere. Tantæ erat auctoritatis, & gratiæ, ut multi viri doctissimi, quorum de numero Philelphus, & Guarinus tum habebantur, eruditionis, & doctrinæ causa filios ad Victorinum miserint. Ejus constantiæ fuit, ut neque rebus, neque verbis, vel superbis, vel elatum, vel ridiculum, vel factum aliquid, quod quempiam lœderet, dicere unquam sit auditus. Urbanitate tum pudica, ac modesta, quæ neminem lœderet, contra audientes delellaret in sermonibus, circulis, conviviis, inter legendum, recreandorum animalium causa, commode utebatur, in qua quidem nihil dissonum a vita ejus, nihil agreste, & unde exemplum minime decens, vel ore, vel gestu sumeretur, inerat. Altercantes secum de studiis literarum, & si non nihil primo movebatur, tamen superiores in causa qua de agebatur relinquere malebat, quam eorum ineptis clamoribus cum pertinacia obtundi, quum ipse modeste, & graviter, nec inepte, & stolido, ut Dialectici nostrorum temporum solent, arguimenta efferret. Odio, invidia, gra-

gratia, pecunia, largitione nil unquam fecit, quo reprehendi merito posset.

Tantæ diligentie fuit, ut non modo in adolescentiæ vitia oris, si quid fuscum, plenum, asperum, contractum, durum, obtusum dicerent, ad lenitatem, flexibilitatem, claritudinem, dulcedinem perduceret, verum etiam eorumdem incessum, gestum corporis, motum capitinis, pedum, & manuum ad decorum, & ornatum componeret. Si quem vidisset adolescentem minus patienter, & composite se habere (ut fit quando altero standi lassitudine innituntur, aut parieti inepte adherent) stomachatus, carbone ejus pedes circulo notabat, adhibita pena, si ante præscriptum tempus inde digressus esset; mordentem labra, vel os, aut nasum distorquentem, pituitam per guttur, & non per nasum trahentem, crebro spuentem, manus sub veste tenentem trepidas, vel maximo frigore chirrothecis utentem, ut ignavum & nullius pretii futurum hominem gravissimis verbis increpabat; illos extollens, qui diutius in eodem vestigio stantes, quum alter alterum patientia superare contenderent, plurima carmina recitarent, in quo maxime Carolus Gongiacus, & Federicus Urbinas excellebant. Si quem vidisset oscitantem, aut signum quoddam inertie præferentem cum quavis castigatione a tali desueta deterrebat; contra vero accinctos, & industrios ad æmulationem collaudans.

Optima quæque ad imitationem adolescentibus proponebat, sive prosam, sive carmen scriberent, dictitans nil esse inchoandum scriptione, ad quam maxime unumquemque adhortabatur, nisi concalcefacta prius mente, & incitata ejus rei lectione, quam imitari volueris. Scribendum quam diligentissime incipientibus dicebat, & cavendum ne vitiosa, posthabito mentis judicio, sequerentur. Emendabat ipse quam diligentissime, que a discipulis scribebantur, quædam adjiciens, plurima detrahens. Si quid legisset, quod ejus laudes contineret, ut exercitationis gratia discipuli facere consueverunt, stomachatus, id vix perlegere, nedum emendare sustinebat, deterrens adolescentem, ne de se tale aliquid deinceps scriberet.

Hunc fuisse doctissimum, atque optimum, discipuli ipsi, quos habuit plurimos, testantur. Et ne filios principis omittam, Ludovicum illustrem Francisci Cardinalis parentem, qui nunc Mantuanis imperat, quique omnium ætate nostra principum eruditissimus habetur, moribus, & doctrina ad principatum instituit. Carolum, quo neminem sua ætas robore, ac magnitudine corporis præstantiorem vidit, græca pariter, & romana literatura ad cæteras animi dotes præstantem reliquit. Joannis lucidi ingenii acumen, atque animi præstantiam adjuvit. Alexandrum imaginem optimi, ac sanctissimi principis reliquit, morum facilitate, ac disciplina. Federicum Urbinatum comitem, quem pater ad Victorinum misserat doctrinæ causa, ita eruditione, & moribus instituit, ut magnitudine animi, rerum gerendarum scientia, auctoritate, gratia, paucos in Italia principes æquales habeat, nedum superiores. Longum esset enumerare optimatum nobilium dominorum ex tota Italia filios, qui Victorini gymnasium frequentarunt.

Ad

Ad illos venio, qui ingenio, ac doctrina in doctorum numero sunt habendi. Omnibus Leonicenus præceptor meus optimus, atque doctissimus utraque eruditione habetur; Idemque eloquentissimus, gravis, ac doctus Gregorius Corarius. Tersus, ac dulcis scriptione Antonius Beccaria. Andreas Fassolus Angeli Fassoli Feltrensis Episcopi frater, suavis eloquentiae vir, totius eruditonis facile princeps. Laurentius Valle græcæ, & latinæ linguae alterum decus. In omni antiquitate eruditus, atque acutus Johannes Petrus Lucensis. In diaeticis, phisicis, mathematicis Jacobus Cremonensis (1): In eloquentia Georgius Trapezontius: in omni humanitate ac doctrina Theodorus Gazi: in cognitione utriusque linguae Petrus Balbus; in copia & ornatu ciceroniano Saxonius; in multa doctrina Franciscus Castillonius: in diligentia, & sollertia interpretandi poetas, historicos, oratores, & quodvis genus scriptorum Andreas Vegevenus: in traducendis græcis historicis latine, & eleganter Nicolaus Perottus sollers, ac diligens: in eroico versu Basilius Parmensis poeta insignis. In instituendis, atque optime erudiendis adolescentibus regius Baldus Marterellus. In lectione publica doctus, & sollers Petrus Manna (2). In tradendis Grammaticæ præceptis Gabriel Concorregius, ac plerique alii eruditissimi sunt habiti. Hi omnes, ut de Isocrate dicitur, ex gymnasio Victorini tamquam ex equo trojano, principes emanarunt, quorum opera, atque eruditione tota ferme Italia est usa. Nec ab ullo præceptore, pace aliorum dixerim, meliores, ac doctiores discipuli nostra ætate dicendi sunt visi.

D

Ut

(1) Jacobus Cassianus Cremonensis hic est, de quo Prendilaqua in Dialogo pag. 68. hæc scripsit. Jacobus Cassianus in phisicis, & mathematicis, in dialecticis magnus, defuncti præceptoris locum tenuit, libris ejus jussu positus. Inde ad Nicolaum Pontificem profectus, multa ex græcis latina fecit, pauloque post adversa valetudo illum sibi, ac nobis interceptit. Atque in hoc discipulo magna Victorini laus apparuit. Erat enim ille Religioni obnoxius, quam neque jus, neque fas, nisi religiosis in locis, habitare patiebatur. Missus igitur ad Engenium Pontificem impetrandæ venie gratia, ut apud Victorinum esse posset, simul atque rem Pontifex audivit; vade, inquit, o fili, totum te huic philosopho libere tradimus, quo nulla melior est religio, nulla sanctior.

Ex quo loco cognoscimus Cassianum Mantuæ postremo suæ vitæ tempore docuisse, quod antea munus obierat Ticini, & Cremonæ. In iis, quæ latina fecit ex græcis sunt libri Archimedis, & Diodori Siculi teste Facio in libello de viris illustribus. Franciscus Arisius tom. 1. Cremonæ litera illius cum Philelpho amicitiae mentionem facit, & Philelphi literas ad eumdem laudat.

(2) Petrus Manna Cremonensis præcipuum habet laudem in Dialogo Prendilaquæ pag. 71. Gabriel Concorregius, ac Petrus Manna, duo inter nostri temporis grammaticos, ac rhetoricos probatissimi, alter Cremonam, Brixiæ iam alter occupavere, maximoque discipulorum concursu celebrantur.

De eodem Petro Manna hæc scripsit Julius Tartesius de Nobilitate pag. 83. apud Franciscum Arisium to. 1. pag. 303. Floruit paucis ab inde annis Petrus Manna vir summa eruditio, insignis grammaticus, & rhetorice propugnator, ac multipli doctrinarum ubertate refertus, qui per 40. annos, & ultra Cremonæ professus est, ad quem confugiebant ex ultimis Gallia Cisalpinae partibus magnorum principum filii erudiendi, ut videre est ex epistola Danielis Cajetani nuncupatoria, in qua Pomponii Sabini commentaria in Virgilium dicto Petro Mannæ Grammaticæ professori dicantur.

Extat ejusdem sepulcrum Cremonæ in Templo S. Dominici cum hac inscriptione.
S. D. MAG. MANNÆ GRAMMATICÆ PROFESSORIS
EJUSQUE HÆREDUM ANNO MCCCCCLXXXIV.

*Ut erat in erudiendis, atque instituendis discipulis sollertissimus, ita
valedudini eorum, non secus ac parentes pro incolumitate filiorum solent,
consulebat. Æstate enim, quia civitas plerumque parum salubris esse con-
sueverat, discipulos ad loca salubria, & amœna, utpote ad Benacum,
& montana Veronensium emittebat, præscripto ad redeundum tempore.
Parentes etiam quorundam discipulorum pauperes, & senecta instante mi-
nus commode viatum quærentes, sua impensa pavit, ne filii pietate ad nu-
trimenta parentum conquirenda, a studiis avocarentur.*

*Interrogatus ab amicis, cur filios non procrearet, respondit, quia
multos domi habeo, cætum adolescentium ostendens. Semper enim in cæ-
libatu castissime perseveravit. Interrogatus, quare dvitias contemneret:
& quia, inquit, eas nunquam amavi, aut admiratus sum, & quia mul-
tis non egeo, quum mihi virtus usque ad mortem viatico futura sit, se-
que potissimum in ea re adolescentes initarentur. Corporis erat parvi,
sed robusti, ac vivacis sine obesitate ulla: honesta illi frons, verecundum
os, canis aspersum caput. Facilitate vietus maxime delectabatur, sumpto
simplici ferculo, nec delicato quidem: cuius secunda mensa cruda poma
interdum habebantur. Phasianum, perdicem, tragemata, & quicquid de-
licati principum aulæ offerunt, ut voluptatum irritamenta, nec ipse co-
medit, & suos raro uti passus est; cumque suavissime comederet, mini-
me delicato indigere obsonio. Vino modico, leni, ac delectabili uteba-
tur. Silere in convivio omnes volebat, maxime dum legeretur. Fugien-
dam pinguedinem dicebat, quæ solet ex nimia edacitate, potu, otio,
somno exoriri, tamquam gravissimam sarcinam, & densam animi nubem.
Rara, & plerunque toto anno eadem veste utebatur, pelles pro tempore
anni addendo, auferendove. A mendacio adolescentes severitate coer-
ebat. Quærenti cuidam, quare ejus filius diutius in studiis literarum ver-
saretur, quam vel ipse vellet, vel ejus res familiaris pateretur; respondit,
doctrinam nequaquam ut fundum acquiri, quum hic pecuniis, illa tem-
pore, & assidua opera compararetur. Urgebat continuo ad doctrinam
discipulos, ostendens eos nullius rei magis, quam temporis pati jaucturam.*

*Nobilitatem amavit, & si inter nobilem, & plebejum, ut plerun-
que fit, orta esset aliqua de re contentio, quamquam diceret eundem esse
nobilem, & virtutis studiosum, tamen in partes nobilitatis inclinabat.
Erat antem tantæ venerationis, ut sola præsentia non cives tantum Man-
tuanos, a quibus, ut par erat, per urbem incedens uno tantum servo co-
mitante, sancte venerabatur, in officio bene, ac honeste vivendi contine-
ret; verum etiam principi clarissimo per jocum inter suos, ut plerunque
fit, aliquid licentius dicenti vocem superveniens scinderet: e regione, cu-
jus, sive in convivio, sive in cubiculo esset, posita statim sella, sedere con-
sueverat; assurgere etiam homini Ludovicus, ac cæteri fratres post mor-
tem patris ditione potiti, ac eum venerari, ut sanctum, ac optimum præ-
ceptorem, quemadmodum ante solebant, non desierant. Crebro etiam,
non invitatus, Alexandri convivium frequentavit, quem præsentia, & ver-
bis,*

bis, si opus erat, ad frugalitatem adhortabatur. Revocabat per sepe discipulos, ad recordationem diurnæ actionis. Ita cum hominibus versandum dicebat, ut ex amicis, amiciores redderemus, & simultate aliqua nobiscum certantes, amicos faceremus. Mitem hominem, qui Deo maxime, sit propinquus, non violandum. Risu nimio, aut rustica severitate abstinendum. Bene de nobis meritis, & habendam, & referendam gratiam.

Adolescenti nil flagitosius dicebat, quam, in cætu mulierum vitam ducere. Ad rem uxoriā adhortabatur, quos cernebat veneri maxime deditos. Cupiditatem divitiarum ex inani, opinione procedere dicebat: quum facile parari possit, quod indigentiam tollat. Non dejiciebatur facile de gradu, ut dicitur, ob adversos casus, & vite perturbationes. Bartholomæi Enselmini ex sorore nepotis, adolescentis unici, tum domi, tum foris exempli mortem, in oppugnatione Brixiana, ita constanti, ac philosophum decebat, animo tulit, ut ne minima quidem suspiria ducere, ob acerbissimum casum, sit auditus. Conjectores vates, somniorum interpres, geomanticos, & cæteros id genus, quorum stultitia, & inani pollicitatione homines falluntur, contempsit. Ob constantiam animi, integritatem vite, contemptumque rerum humanarum, felix est habitus.

Non defuerat tamen, qui tantum virum laerarent, qui inani gloria ductus, quam semper contempsit, melior videri, quam esse vellet, qui que discipulos vana præceptione falleret. Qua in re se nulla alia ratione consolabatur, quam quod diceret, Deum meliorem eis mentem aliquando daturum. Reprehensus, quod homines improbos, quorum plerosque pecunia, ære alieno eximebat, plerosque vero, opera, & patrocinio juvabat, eos carcere, suppicio, vinculis liberando, respondit, se id humanae imbecillitati præstare. Ob sponsiones, & vadimonia, quæ amicorum causa faciebat, multa incommoda, passus est, quum ei solvendum postea fuerit, Visere etiam ægrotos re, & pecunia solebat. Religiosos præterea in vicū, & vestitu, inque ædificatione templorum juvit, acceptis mutuo a mercatoribus, & ab amicis divitibus, præsertim in talem usum, pecuniis. Pupillos, viduas, ac metu judiciorum circumventos, constantissime tutatus est. His tot, ac tantis negotiis pressus, nullum ingenii sui monumentum reliquit, dicens præstare, bene agere, quam bene scribere. Extant tamen quædam ejus epistole ad amicos, in quibus gravitas, fides, & acumen haud sane reprehendendum inest.

Adeo parce, & temperate vixit, ut non nisi postremo ætatis tempore ægrotaverit, quo etiam patientissimus in perferendis doloribus est habitus, quum nusquam gemere, aut lamentari, sit auditus: quin mortem malorum omnium finem, quum ita accideret, ferendam a quo animo, prædicabat, eos carpens, senes præsertim, qui nimia cupiditate vite tenebantur, qui quantum mali cuperent, non satis cernerent. Quum gravatus febre, ac pene morte confectus, videret discipulos mæstos, & illacrymantes, eos debere lætari dicebat, qui jam sibi iter, quo erat eundum, confectum esset. Mandavit discipulis ne se ulla funeris pompa sepe-
D 2
lirent.

lirent. *Urgente postremum morbo, moritur vir optimus, atque doctissimus, nono, & sexagesimo ætatis anno, cuius corpus comitantibus principibus, ac populo, ad ædem divi Spiritus delatum, atque ibi terra, ut ipse mandaverat, apud ossa matris sepultum est.*

Reliquit Victorinus post mortem magnum sui posteris desiderium, dilabentibus passim discipulis amissi præceptore, marcentibusque in dies præclaris ingenii, quæ undique, propositis etiam præmiis, colligere ad doctrinam solebat. Quare non uni tantum civitati, quæ maximam jaæturam, sublato e medio tanto viro, passa est, sed universæ Græciæ, atque Italie, quarum ejus domus commune receptaculum erat, mors hæc, quamvis in fene, acerba, ac lamentabilis videri potuit, tanto publico accepto incommodo. Qui enim doctrina, eruditione, moribus, religione, fide, pietate, omni denique virtutis genere adolescentes cum singulari humilitate, integritate, gratia instituerent, ante Victorinum, neminem dicere non ausim, sed pauci inventi sunt. Quare qui non omnino humanitatis expers est, quique non saxeum, sed humanum cor habet, suoque item, & aliorum movetur incommodo, Victorinum eruditionis, ac doctrinæ parentem, ingeniorum cultorem, morum domicilium, calamitosorum patronum, pietatis, pudoris, constantiæ, severitatis, ac fidei unicum receptaculum, virtutum, ac musarum facellum, postremo sæculi nostri unicum præsidium, & ornamentum defleat, ac lugeat.

BARTHOLOMÆI PLATINÆ
CUSTODIA DETENTI
EPISTOLÆ.

Q^UAS nunc primum epistolas in lucem emittimus, Platina scripsit anno 1468. quum in custodiam iterum conjectus esset in arce S. Angeli jussu Pauli II. Pont. Max. Infornii sui causam ipse in his fæpe commemorat; atque ut Pontificem ad clementiam, & misericordiam flectat, ut Cardinalium opem imploret, ut socios spe libertatis recreet, omnem, qua maxime valebat, eloquentiam adhibet: ac denique ab amicis id vehementer petit, sibi ut in tanta animi, & corporis ægritudine levamini esse velint. Arcis præfectus erat Rodericus Episcopus Calaguritanus, in quo elucebat singularis doctrina, ac prudentia cum summa humanitate conjuncta. Hunc fuisse Rodericum Sancium Hispanum notat Apostolus Zeno tom. I, dissert. Vossian. pag. 255. hæc scribens: *Avvertirò, che il sudetto Rodrigo non è altri, che Rodrigo Sancio di Arevalo nativo del castello di S. Maria di Niera diocesi di Segovia, del quale parla diffusamente Niccoldo Antonio nel tomo II. della sua biblioteca antica Spagnuola. Fu successore nella castellania di S. Angelo a Vianiso Albergati Bolognese, della cui durezza cotanto si lagna il Platina nella sua prima prigonia.* Platina ad Rodericum quoque multas epistolas dedit, ab eoque accepit, ex quibus apparet, quo animo ille tantam calamitatem ferret, quibusque officiis alter recreare eundem, & confirmare curaret. Codicem chart. in qua descriptæ sæc. xv. servantur laudatæ epistolæ, nobis cl. Joannes Christophorus Amadutius humanissime communicavit. Laborem vero, diligentiamque omisiunus nullam, ut ex eodem verba ipsa omnia exprimeremus. Aliqua tamen, quorum sensum assequi non potuimus, prælo, ut in codice leguntur, commisimus. In altero recentiore MSS. bibliothecæ eruditissimi Præsulis Benedicti Passionei extant cædem Platinæ ad Rodericum, & hujus ad Platinam epistolæ, una superaddita, quæ est postrema Roderici, ac præterea singulis appositis argumentis. Hæc omnia in hanc nostram editionem contulimus.

PLATINÆ CUSTODIA DETENTI
AD PAULUM II. PONT. MAX.
EPISTOLÆ.

I. **M**entiar profecto, Bñe, ac clementissime Pater, si errasse nos difitear; cum nemo sine peccato inveniatur, adeo est ad delinquendum primum humanum genus. Unum tamen possum affirmare, de me ipso præsertim, quantum ad stultitiam, & ebrietatem Callimachi pertinet, negligentia potius, quam malitia peccatum esse; quod hominis non sobrii verba neglexerim, quod ejus stoliditatem contempserim, quod malus homo, & delator præsertim, haberi noluerim. Hujus meæ incarriæ, & negligentie pænis admonitus, tibi polliceor, etiam si a præter-volantibus avibus aliquid, quod contra nomen, salutemque tuam sit, audiero, id statim literis, aut nunciis Sanctitati tuæ indicaturum. Nolo ego amplius ex aliorum stultitia pænas ferre. Quod autem scholasticam licentiam coercere, & emendare institueris, Beatissime Pater, id ego mirum in modum approbo, cum proprium sit optimi pastoris ovile integrum a scabie, & a quovis morbo conservare. Considerandum tamen est, qua ratione peccaverint, malitia ne, an ignorantia, sedato animo, an perturbato.

Ego, ut de me loquar, fatebor aperte, me, dum paupertate, inopia, atque omni genere misericordia circumventum viderem, cumque nulla spes melioris fortunæ subesset, de Deo, hominibusque lamentatum esse: Id fecisse & tunc pœnituit, & nunc dolet; & si quis ego passus sum cruciatus, si quæ tormenta, id mihi ea causa accidisse puto, feroque quantum possum, æquiore animo, quod me, non Deum ipsum Optimum Maximum incusare debueram. Ignoscendum tamen est huic meæ perturbationi aliqua ex parte, Beatissime Pater, quod cum a teneris annis usque ad hanc ætatem, calores, frigora, inedias, vigilias sustinendo, legendō, docendo, scribendo vitam duxerim, ita mihi astra fuerint adversa, ut necessariis ad vietum, & vestitum ferme semper indiquerim rebus. Pecuniarum studiosus nunquam fui: gratis docui, quod doctrinam nequaquam venalem esse debere, semper putavi. Eadem inopia vexatos & plerosque eorum, qui in eadem calamitate mecum sunt, puto: cum ego mihi de vietū meo defraudaverim, quod eorum miseras leniret, non tolleret. Sed unum tibi, Beatissime Pater, de me, atque his polliceor; Deum, & sanctos super hoc re testes facio, si nos libertati reddideris, si tua sanctissima, ac liberalissima manu paupertatem nostram aliquantulum levaveris (nolumus magnas divitias, paucis contenti sumus) habiturum te fiaelissimos servos, & indefessos tuarum laudum præcones. Celebrabimus & prosa, & carmine Pauli nomen, & auream hanc ætatem, quam tuus felicissimus pontificatus efficit. Necessarii sunt poetæ, & oratores.

tōres in rebus publicis, necessarii sub principibus, ne præclarorum viro-
rum res gestæ, inopia scriptorum, intereant. Quis noscet Christi, aposto-
lorum, martyrum, imperatorum, regum, principum virtutis exempla,
nisi in pretio essent habiti, qui ea scripserunt? Docti sunt, Beatissime
Pater, qui mortuos tot sœculis vivos, & immortales faciunt. Celebrem
reddidit Achillem Homeri poema. Atheniensum, & Lacedæmoniorum res
gestas memorie hominum commendavere Herodotus, Thucydides, Poly-
bius. Debet & multum Romanum, & Italicum nomen Ennio, Lucretio,
Virgilio, Salustio, Livio, qui res cum virtute gestas interire non sunt
passi. Unde quæso tot historias novi, & veteris testamenti, tot vitas,
& gesta Pontificum, nisi a crebra lectione eorum, qui antea scripserunt,
habes? Dices fortasse nos nequaquam cum antiquis auctoribus comparan-
dos esse. Et nos id quidem scimus. Sed potes tu, ut Scipio quondam,
& Cæsar, ut Augustus, ut Vespasianus, ut Titus, ut Trajanus, ut
Antonini duo, doctos, & eruditos facere, nostram hanc inopiam lenien-
do. Quod ut facias per Deum, cuius vicem merito in terris geris, te
rogo, per clementiam tuam, & pietatem, quæ tibi non arte, sed na-
tura, non industria, sed ingenio comparata est.

II. Excusit nobis lacrymas, Bñne Pater, adventus tuus ad sanctum
Petrum, excusit gemitus, quod beatitudinem tuam comitari, & applausu
prosequi, quemadmodum solebamus, non licuerit. Oh nos miseros, oh
nos infelices, quibus ob stultitiam unius portenti, tuo suavissimo, ac san-
ctissimo conspectu frui non licuit! Fateor nos in hac calamitate magnas
molestias perpeccos esse: sed nulla certe hac major fuit, quam quod,
toto comitante Cardinalium, ac cæterorum Antifitum cætu, comitanti-
bus omnibus aulicis, comitante populo Romano, soli mæsti, lacryman-
tes, atque aerem gemitibus, & ejulatibus replentes, tanta lætitia, &
tam publico gaudio privati fuerimus. Non fuissimus certe indecori huic
tuo incessui, immo vero triumpho per urbem, cum & applausu, & voce
cum aliis certantes, pietatis, & clementiae tuæ incomparabilis Deum te-
stem, atque homines faceremus. Deberes certe hac clementia uti, & hoc
præsertim tempore, Bñne Pater, tum ad imitationem Salvatoris nostri,
qui per merita passionis Limbi claustra reseravit, tum exemplo veterum
Pontificum, imperatorum, regum, ac principum, qui potissimum his san-
ctissimis diebus benignitate in egenos, gratia in amicos, clementia in mi-
seros, humanitate in omnes sunt usi. Faustum hunc, & felicissimum diem,
& de incolumitate tua, quæ nostra certe est, ac totius Christianismi,
susceptis votis expectatissimum, quo quidem & vitam, quæ certe in hac
calamitate miserrima est, & animum, qui variis sollicitudinibus, & cru-
ciatibus continuo angitur, ad sanctissima genua tua, ac sanctissimos pe-
des provoluti abs te acciperemus. Hanc nostram expectationem ne fru-
stretur tua Beatitudo per merita passionis Salvatoris nostri, cuius vicem
in terris geris, per labores Petri, in cuius cathedra merito sedes, per
huma-

humaniſſimam, & clementiſſimam naturam tuam, quia ab omni ſævitia, & crudelitate remota eſt, flentes, ac lacrymantes rogamus, & obſecramus. Vale.

III. Bñe ac clementiſſime Pater. Multorum principum tum ſecularium, tum ecclesiasticorum p̄eclaræ virtutes in hiftoria ſcribuntur. Verum nulla major his, qui in pretio ſunt, quiq̄ue creberrime leguntur, laus tribuitur, & gloria, quam quod pietate, & clementia ſint uſi, quæ virtutes prope divinæ habentur. Hinc David, Salomonem, Ezechiam, Joam veteris teſtamenti hiftoria celebrat. Hinc Cajum Cæſarem, qui omnes victorias una clementia ſuperaffe dicitur, hiftoria Rōmana maxime extollit. Omittit Titum, Vespafianum, Trajanum, duos Antoninos, Pium ſc̄ilicet, & Philosophum, Alexandrum Mammeæ filium, qui clementia, & pietate celeberrimi adhuc habentur. Neque certe quicquam ex eorum hiftoria libentius uſurpamus, quam quod pie, ac clementer eſt factum. Non negaverim ego puniendos eſſe delinquentes: dixerim tamen eos conſervare ſatiuſ eſſe, ſi ad sanitatem deduci poſſint. Sanabilia ſunt ingenia noſtra, Bñe Pater, ſi oleo clementiæ tuae fuerint aliquantulum delinita, non omnino caſtigata, a quo, & nobis nūl deprecantibus, tua benigniſſima natura te retrahit. Erravimus fateor, quod non unius hominis ſtolidi, & ebrii, quem contemnebamus, quem pro ludibrio habebamus, ſtultitiam retexiſimus. Non eſt factum hoc malitia, & fraude, ſed ne delatores, & maledici haberemur, eum accusando, qui poſt vinum, & cra-pulam reges trucidabat, principatus, & dominationes pro arbitrio largiebatur. Hoc meum erratum, vel ſi quod aliud eſt, Bñe Pater, non despero me deprecaturum, cognita clementia tua: cum hac tamen ſatisfactione, ſi unquā audieris Platīnam vitam cum hujuscemodi viris duce, poſthabita clementia tua, omni ſeveritate deinceps in me utare. Sequar in tantum honeſtiſſima mendata ſanctitatis tuae, quibus me impelliſ, ut relicta poesi, & arte oratoria, me totum ad ſacram paginam transferam, in qua tanquam in uberrimo, & florido prato flores corpori, & animo ſaluberrimos colligam. Gaudebis tum denique, Bñe Pa-ter, quod arborem infecundam, & prope ſterilem, frugiferam reddideris; quod eum conservaveris, qui laudes religionis christianæ, qui res ſub tuo felicifimo pontificatu geſtas ſcripferit. Hoc enim ſepiuſ mente cogitavi, nec quicquam mihi aliud defuit, quam monitor, & impulſor. Ignosce igitur mihi, clementiſſime Pater; ignosce & iis, qui in hoc errore mecum fuerunt, quiq̄ue licentia ſcholastica, & libertate, quæ in ſtudiis universalibus amplior eſſe conſuevit, ſunt uſi. Non eſt a nobis in quempiam conſpiratum, nullam opinionem ſeorsim a tua habuimus, (nonnulla deſunt) tum corporis in te uno reperitam eſſe. Unum hoc tibi polliceor, Bñe Pater, habiturum te hos omnes p̄econes, qui non in urbe modo, verum in tota Italia, ac ultra alpes ſanctiſſime clementiæ tuae nomen extollant. Vale in æternum felix, & nos, qui junctis manibus, & flexis genibus misericordiam tuam expeſtamus, bene ſperare jube.

PLA-

PLATINÆ EPISTOLA AD REVERENDISSIMUM CARDINALEM
NICÆNUM (BESSARIONEM)

Si tuo fidelissimo consilio obtemperasse, Rîne, ac doctissime Pater; non essem, sat scio, tanta calamitate circumventus: me enim adhortabaris, si discedere ab urbe instituisse, proposito non contemnendo præmio, ut cl. atque optimi principis Urbinatum comitis obsequio me addicerem. Non contempsi ego tantam conditionem, & a tanto viro mihi propositam, cui certe, tua præsertim gratia, mallem, posthabita omni mercede, servire, quam cuivis Italorum principum. Neminem profecto adhuc novi, pace aliorum loquar, qui nobilitate animi, eruditione, humanitate, rei militaris scientia, justitia, comitate, possit cum hoc principe comparari. Quare fit, ut meam vicem mirum in modum doleam, quod oblatam occasionem non mediocris fortunæ parum sapienter omiserim. Sed quis arbitratus fuisset unius Callimachi ebrietatem, & stultitiam, quem contemnebamus, quem pro ludibrio habebamus, tantam nobis, & tam idignam calamitatem, non dico struere, sed vel excogitare saltem posse? Oh nos miseros! oh nos infelices! qui alienæ stultitiae, & temeritatis pœnas luimus. Vagatur liber quoquo vult post vinum, & epulas, ille regnum, ac divitarum impudentissimus largitor. Nos vero, qui tantum imprudentia peccavimus, qui hon. inis stolidi somnia non deteximus, post cruciatus, & tormenta, in hoc infelicissimo carcere detinemur.

Non negaverim ego justum fuisse Pontificis dolorem, justam in tanta re præsertim, questionem. Sed deberet, re deprehensa, & cognita, nos tandem, qui clementiæ ipsius futuri sumus simulacra, & imagines, a tanta miseria liberare; his præsertim diebus, quibus Salvator noster clementiæ, pietatis, misericordiæ, & aliarum virtutum exempla sanctissima illa, ac saluberrima sua passione in terris ad salutem humani generis reliquit. Multa sunt, quæ principem decent, maxime vero Pontificem: sed nulla virtus est, quæ magis tantæ potentiae conveniat post religionem, quam clementia, & misericordia. Ob hanc conservati, si non omnino insanabiles sunt, meliores deinceps fiunt. Sanabilia profecto sunt ingenia nostra, & si quid licentia scholastica, quæ in studiis universalibus ob disceptationes major esse consuevit, admisimus, hac adhibita castigatione, ita constanter emendamus, ut oves, quas perditas esse Dominus arbitrabatur, inventas tamen sua diligentia lætetur, & gaudeat.

Te igitur Rîne, ac optime pater, quem semper ob dignitatem, & singularem doctrinam cum admiratione laudamus, quemque unicum literaturæ, & eruditionis tum græcæ, tum latine columnen ducimus, suppliciter rogamus, manus ad te, tanquam ad saluberrimum fidus tendentes, ut tu omnium doctissimus, nos eruditionis studiosos, & cupidos, a tanta calamitate tuo patrocinio, tua auctoritate, & gratia, quæ maxima apud Pontificem est, ab hac captivitate vindices, ac liberes. Habituros nos es ob hoc non modo gratos, & memores tanti officii, tan-

tæ clementiæ , sed prosa , & carmine amplissimarum laudum tuarum constantes , ac indefessos præcones .

PLATINÆ EPISTOLA AD REVERENDISSIMUM CARDINALEM
VICENTINUM (MARCUM BARBUM PAULI II. NEPOTEM

SI ulla res est , Rñne pater , ac domine , quæ famam , & laudem præclaris viris pariat , ea unica est opera , qua calamitosos consolamur , & in vita retinemus , adhibita aliqua spe & misericordiæ , & clementiæ . Magnus es apud Paulum Pontificem : magna tibi pro tua singulari sapientia , & integritate animi , fides adhibetur : potes , & debes , quoniam natura pius es , & bonus , calamitosos juvare , & desperatos in bonam spem reducere . Dedit hæc pietas magnum nomen Joseph , Abde-melech , & Isaïæ , ut apud veterem Scripturam legimus : dedit & Ciceroni , Mæcenati , & Senecæ , qui bonorum virorum nomen , principibus suadendo clementiam , magno cum labore consequuti sunt . Facilior erit tibi hæc deprecatio , quia non exorandus est Pharao , non Rex Juda , non Manasses , non Cæsar , non Augustus , non Nero , sed Paulus Pontifex , qui omnium , qui nocträ ætate fuerunt , clementissimus est habitus . Consentire enim in mortem hominis ejus clementissimus animus nullo modo sustinet . Multos habet in carcere , & vinculis ob varia errata , quos conservat , quos in vita retinet ; adeo est ab effundendo sanguine humano alienus . Nullam fæditatem supplicii , nullum inexcogitatum genus tormenti vidimus , sub pontificatu Pauli , cuiquam irrogatum : & quamquam sit ita clemens , ita pronus ad ignoscendum delinquentibus , pauciora tamen , quam antea , flagitia committi videmus . Non crassatur in viatorum latro , non in quempiam sicarius , non fur , non depeculator , non sacrilegus . Tuta sunt omnia sub Paulo , & in propatulo posita , non indigent custodia , non claustris , non latratu canum , ita ut merito hæc nostra ætas aureæ illi , quam celebrant Poetæ , possit comparari . Retinere homines in officio sine magnis suppliciis , & sanguine , divinum prope potius est , quam humanum : & talis clementia natura magis , quam arte , comparatur , cum nihil in se habeat ficti , nihil simulati .

Tu itaque Rñne Pater , quando quod rogo non est alienum ab optimâ natura tua , a SSmo Dño ñro obtine , ut nobis , qui partim nostra negligentia , partim stultitia alterius incidimus , non venimus , in hunc errorem , nostrisque precibus , & lacrymis motus ignoscat . Hoc , ut facias , per Deum te rogamus , & obsecramus , per humanissimam naturam tuam , per illam amicitiam , quæ est tibi cum optimo viro Omnibono Leoniceno præceptore meo , qui & si absens est , hoc idem , ut facias , te cum multis lacrymis , & precibus orat . Unum tibi per Deum polliceor , si tua opera , ut spero , & clementia SS. D. N. tantam calamitatem evasero , me daturum , operam , ut moribus , & studiis vitam probabiliorem ducam , transferendo me a poetica ad sacram paginam quando ita placere SS. Dño ñro intellexi .

PLATINÆ EPISTOLA AD REVERENDISSIMUM VICECANCELLARIUM
 (RODERICUM BORGIAM deinde ALEX. VI. P. M.)

NIL est quod calamitosos, & miseros æque delectet, quam cum intelligunt se multorum, & maxime potentum, & præstantissimum opera juvari. Hoc est, in quo Cicero potissimum gloriatur, quod ab exilio, suffragio populi R., auctoritate Senatus, principum gratia, & patrocinio gloriosius revocatus fuerat, quam antea turpiter expulsus. Non desunt certe, qui saluti, & libertati meæ faveant, quique sint meæ causa fortunas, fidem, & quod in bonis esse arbitramur, si opus fuerit, exposituri. Verum cum mihi inter tot adminicula amplitudinem auctoritatis, & excellentiæ tuæ deesse video, fit, ut more nautarum sine gubernatore in undis periclitantium, de libertate mea desperem. Multa profecto in vita sunt, unde laus integra comparari potest; utpote ex religione, re militari, doctrina, eruditione, magnificantia, liberalitate, modestia, prudentia, æquabilitate in omni fortuna. Sed ea certe non minor laus ducenda est, quam sibi comparant, qui miseros, & calamitosos opera, & patrocinio suo ab interitu, & captivitate vindicant. Quid enim aliud hoc est, quam aut hominem ad imitationem Salvatoris monendo, & consolando in vita retinere, aut eundem pene mortuum ab inferis revocare? Hanc gloriam non contemnentes Joseph, Abdemelech, Isaias, ut in testamento veteri legitur, Pharaonem, Judam, Manassem a sævitia, quam detestabantur, ad clementiam, & ad pietatem continuo revocabant. Idem fecisse Ciceronem apud Cæsarem, Mæcenatem apud Augustum, Senecam apud Neronem Romana narrat historia. Horum exemplum Rñne, ac doctissime pater, ut imiteris, & honestas causæ, quæ plus suspicionis, ut vides, in se habuit, quam criminis, te adhortatur, & impellit; & quod tibi pro infortunato, infelici, calamitoso servulo tuo Platina exorandus est Paulus, omnium pontificum, qui ætate nostra fuere, clementissimus. Hoc ut facias, & opportune cum Rñno Dño meo per Deum te rogo, per humanissimam, & clementissimam naturam tuam, per illam amicitiam, quæ est mihi cum familia tua, maxime vero cum Valliscara viro optimo, & tui servo fidelissimo. Vale.

PLATINÆ EPISTOLA AD REVERENDISSIMUM D. F. CARDINALEM
 MANTUANUM (FRANCISCUM GONZAGAM)

SAtisfactum jam tandem arbitror, & voluntati SSñi Dñi nři, & honori tuo Rñne pater, ac domine: proinde rogare te, & obsecrare tunc demum audeo, ut nostrum sis memor, ne vitam in hac miseria cum morte permutemus. Cruciamur doloribus corporis, angimur animo, neque lacrymis, & gemitibus nostris modus ullus ineſt. Injiceremus certe nobis manum (*), & vitam istam calamitosam ferro, aut alia vi abrumpemus,

E 2

mus,

(*) Exaggerati doloris sensus homine Christiano indignus

mus, nisi & nos clementia SS. D. N., & tuum patrocinium, tua benignissima natura aliqua ex parte consolaretur. Ad te enim, ut nautæ periclitantes, tanquam ad saluberrimum sidus oculos flectimus, te intuemur supplices, in te speramus, in te confidimus, in te postremo & salutis, & libertatis nostræ spes omnis reposita est. A te si destituti fuerimus, errabimus, ut navicula sine gubernatore, tum scio adeo natura humanus es, & pius (desunt nonnulla) ubi nos tuos fidelissimos servos tuos periisse cognoveris. Age ergo Rñne pater, & dum adhuc aliquid spiritus nobis est, dum non omnino interiimus, nos miseros, & calamitosos, nos omnium infortunatissimos, nos qui & aliorum stultitiae pœnas luimus, a tam indigna calamitate tandem libera. Ego nisi hinc tua opera fuero liberatus, ac balnea statim petiero, scio me dexterum brachium ammissurum. Hac enim parte corporis magis magisque quotidie debilitor. Oh me miserum, oh me infelicem, si mancus ero, & debilis! Nullum tum mihi desiderium vivendi remanebit. Malo enim mori, quam manu dextera carere. Poteris ne pati Rñne pater, & dñe hanc meam dexteram, quæ te, quæ familiam tuam, quæ patriam, quoad fieri potuit, honestavit, extulit, ac posteritati commendavit, facturaque id deinceps est, exsiccari, & extingui? Non facies sat scio. Novi enim humanitatem tuam, novi pietatem, novi misericordiam, cui me, & hos, qui mecum in hac calamitate sunt, humillime commendo.

PLATINÆ EPISTOLA AD REVERENDISSIMUM D. CARDINALEM
PAPIENSEM (JAC. PICCOLOMINEUM AMANNATUM)

CAlamitosis, & noxis hæc desperatio injecta est, ut deseriri se, ac contemni ab omnibus arbitrentur, qui stare amicos ex vultu fortunæ, eosdemque fugere creberrimis exemplis optime norunt. De te vero Rñne pater, ac domine, & si paucis admodum salutem meam hæcenus caram fuisse deprehendi, nil unquam tale suspicatus sum: quippe qui optime norin, quod officiosus in omnes semper fueris, maxime vero in Platinam servum, & clientulum tuum, tubam, & præconem amplissimarum laudum tuarum. Tu me, vivente Pio, in clientelam tuam recepisti. Tua gratia ab homine sanctissimo eas fortunas sum nactus, quibus honeste, ac liberaliter transfigi vita mea posset. Per te deinde, si quid mihi ab aliquo magno viro suit contendendum, impetravi. Non sum tuorum erga me meritorum immemor; neque id quidem te, qui ingenium meum nosti apertum, & liberum, non simulatum, & fictum, suspicari arbitror. Magna nimurum hæc sunt, quæ tua beneficentia, & humanitate sum consecutus. Majus erit, si tuo patrocinio, tua suavissima, ac prope divina eloquentia liberatus a tanta calamitate, & ea quidem indigna, tanto pædore, situ, & squalore fuero. Arbitror jam factum his satis periculum innocentiae meæ: satis superque ob stultitiam, & ebrietatem Callimachi pœnas luimus. Hoc voluit sceleratus ille cæculus: hoc jamdiu comminatus

tus est , ut me , cui non dissimulanter infensus erat , quod ejus flagitiosam vitam contemnebam , omnino perderet . Hæc sunt præmia meorum erga se meritorum , quod hominem in numerum familiarium R̄m̄us D̄n̄us Ravenna meis precibus recepit , quod eum s̄epius pecunia juverim , quod ei meis commendationibus tua patuerit gratia , & benevolentia . Purgato hoc crimine , irreligionem mihi obiiciebat : quam notam satis abstersam arbitror , cum probare possim me , postea quam decimum , & octavum annum attigi , confessionem , & communionem remisisse nunquam . Rei divinæ , quoad fieri potuit , diebus festis interfui . Mandata Dei , quantum per imbecillitatem humanam mihi licuit , custodivi , & observavi . Ex articulis fidei nullum depravavi , aut inverti . Hoc qui facit , quique vitam in labore , & vigiliis doctrinæ , & virtutis causa ducit , non esset , ut arbitror , cruciatibus , & ignominia lacerandus . Age ergo R̄m̄e , ac officiosissime domine , & Platinam tuum , qui ad te , ut ad salutare sidus continuo respicit , SS̄m̄o d̄n̄o n̄ro opportune commenda . Insta , ora , obsera , ut ea clementia , qua celebris maxime habetur , erga me miserum , & infelicem tandem utatur . Non erit alienum a re mea , si me R̄m̄o d̄n̄o Vincentino , & d̄n̄o Archiepiscopo Spalatrensi commendaveris . Vale .

PLATINA LUCIDO (FATINO) S.P.D.

FXcussere mihi lacrymas partim dolore , partim gaudio literæ tuæ : Dolore , quod dum recentia , & nondum obducta vulnera attrectas , quæ passi sumus non nostra malitia , sed aliena stultitia , commemorando , gemitus meos renovasti . Oh me miserum , oh me infelicem ! qui quod jamdiu prævideram , & prædixeram , vitare nequiverim . Incidi in hanc calamitatem Ciceronis auctoritate deceptus , qui admonet , dissuendas , & non scindendas amicitias esse . Nolebam videri morosus , difficilis , aut levis ; quod mihi contigisset , si eum , quem amare cœperam , contempsssem . Ferebam ejus stultitiam , tolerabam ineptias , ut nosti eo die , quo Pontifex Capitolium (desunt nonnulla) ejus perfidiam culpaverim , ut paululum a rixa absfuerit . Admonui te s̄epe Lucide , admonui Campanum , admonui Bernardum , hujus nebulonis consuetudinem fugiendam esse . Sed evitare , ut video , imminens cervicibus nostris fatum non potuimus . Hoc certe voluit Deus , ut quamvis in hoc non delinquimus , alicujus tamen nostri errati pænas hac ratione lueremus . Ferendum est æquo animo , & ut scribis , multarum urbium eversiones , multorum clarissimorum virorum captivitates , & interitus commemorando , quantilla nobis videri debet hæc calamitas , & eo magis , quod clementissimum Pontificem habemus , & sub custodia humanissimi , ac doctissimi Rhoderici præfusilis Calaguritani sumus . Gavisus sum præterea non parum , mi Lucide , quod tu , qui adolescens es , cuique fortunæ iſſus graviores , ob tenetam ætatem , videri debuerant , ita constanti animo hanc calamitatem feras , ut me consolari sis ausus . Facis tu , ut ingenuum adolescentem de-

debet, & ego exemplo tuo motus, has molestias, quoad potero, fortiter, & constanter feram. Vale, & ad me remitte epistolas illas, quas habes, ut tua una cum his, quas Reverendus, ac doctissimus Rodericus ad me, teque misit, redigi in volumen per ordinem possint. Hac exercitatione, mi Lucide, & leviorum nobis reddemus molestiam carceris, & fortasse aliquid excudemus, quod eos juvet, quos haec calamitas manet.

PLATINA POMPONIO INFORTUNATO S.

AD meliorem fortunam deprecatione, Pomponi, hoc tempore, non aculeis utendum est. Lenire oportet Pontificis mentem, unius hominis non sobrii similitudinam in nos concitatam. Justus fuit Pontificis dolor; honesta tanta suspicione questio. Proinde & nos ferre aequo animo debeamus, si saluti suæ, si christianæ religioni cavit. Contemnere rumores de tanta re non est consilium, ne malis detur causa ad delinquendum. Laudato deinceps, cum id merito fiat, clementiam Pontificis, qui omnino ab omni crudelitate, & saevitia alienus est. Laudato Reverendum, ac doctissimum Patrem Rodericum hujus arcis præsidem, qui & bonis, & doctis favet. Hoc si feceris, & Christum Salvatorem nostrum ante oculos habueris, fortunæ ictus facillime tolerabis. Vale.

PLATINA JACOBO TOLOMEO S. P. D.

EST hoc natura, & instituto compertum, mi Tolomee, ut facilius aliorum errata cognoscamus, quam nostra, faciliusque alios in calamitatibus consolemur, quam nosmetipso: quippe cum hoc officium quietæ tantum, non & perturbatæ menti conveniat. Spuere dulce, qui os amarum habet, vetere proverbio nequaquam poterit. Alternis igitur vicibus, quando minus saevit fortuna, hac ratione diluamus perturbationes nostras necesse est. Hodie me aggreditur desperatio quedam & salutis, & libertatis: idem cras accidet alteri. Solemur igitur nosmetipso, & pro salute animi saevienti fortunæ scutum obiiciamus. Fortem me esse in calamitate, & constantem non ausum affirmare. Ex his tamen non sum, qui omni spe libertatis deposita, perpetuo se mærori, ac lucui tradunt: maxime vero cum Pauli Pont. Max. clementia, & Roderici Episcopi Calaguritani pietas, tamquam saluberrima sidera, se se mihi offerant. Nec est cur mihi obiicias impatientiam; cum & ratio, & tempus leviora plerumque faciant, quæ intolerabilia putantur. Vulnus si lethale non est, recens adhuc magis hominem cruciat, quam cum leniri, & in cicatricem duci medelis, & unguentis est cœptum. Moveri homines exemplis viventium magis, quam mortuorum, ego nullo modo diffitear: cum tua patientia, atque animi fortitudo plus mihi pene ad constantiam profuerit, quam omnium exempla, qui aliquid in vita, ut apud historicos legimus, fortis

forti animo perpetfi sunt. Non est tamen rejicienda historia, ex quæ tanquam ex florido prato, colligi flores ad salubritatem, & voluptatem possunt. Nam si viventium exempla quæram, in unaquaque ætate habentur, nec nobis desunt: illinc tamen ex promptuaria cella, quod animos nostros variis ægritudinibus perturbatos recreet, sumere ad utilitatem nostram licet. Catoni viro fortissimo nolim impatientiam obiicias; cur omnium patientissimus in ferendis laboribus, toleranda sui, & fame pro utilitate, & amplitudine Reipublicæ Romanae sit habitus. Verum cum postea occupatam eandem a C. Cæsare vidisset, Stoicorum opinionem imitatus, maluit fortiter mori, quam & interitum Reip., & vultum victoris aspicere. Servilis enim est, & non fortis viri proprium, tyranni jugum patienter ferre. Eadem ratio movit & Saguntinos, ac reliquos, quos tu in epistola commemoras, cum mori honestius, quam barbaris, aut tyraninis servire putarent. Quod comes noster, ut ex te intellexi, ita hanc calamitatem æquo animo ferat, ut ejus constantia requirit, vehementer gaudeo, letorque, tum quia nos ad patientiam meliores facit, tum vel maxime, quia hæc virtus, & ejus saluti in vita sit profutura, & post mortem magnum, ac celeberrimum nomen posteris relictura cum frequenti commemoratione tantæ fortitudinis & constantiæ. Vale.

PLATINA JOANNI CAPPOCIO (*) S. P. D.

Noli existimare vel precibus, vel aliorum gratia me compulsum esse epistolam hanc ad te scribere. Movit me certe officium, movit ratio, movit charitas, qua, Deo ipso jubente, potissimum impellimur amicorum utilitatem, & salutem, ut nostram, procurare. Neque enim, ut ait Cicero, nobis tantum nati sumus, sed ortus nostri partem patriæ vindicat, partem amici. Non erit ergo ab instituto boni viri alienum, si quid ad utilitatem tuam scripsero, quem certe ut patrem observavi, & ut optimum amicum semper dilexi. Omitto familiaritatem, & consuetudinem, quæ mihi cum filii tuis fuit, & erit, dum in vita remanebimus. Hac tantummodo impelli quivis segnis, & tardus ad salutem tuam deberet, quæ sola certe, dum hæc scribo, mihi ante oculos proposita est. Video enim hanc contentionem, quæ tibi cum adversario est, magnum familiæ tue detrimentum allaturam: quippe cum filii tui per Italianam vagantes, parentes jam grandes natu, uxores, liberos, rem familiarem postremo, tanquam a patria extorres, relinquant (desunt nonnulla) habearis in pretio, ut eras in honore apud cives tuos ante hunc casum. Nec immerito quidem, cum prudentia, quæ in te singularis habetur, auctoritate, qua vales plurimum, familia, quæ contemnenda non est, facultatibus non exiguis, multitudine cognatorum, affinium, amicorum, qui-

(*) Is ob eamdem causam simul cum Platina in custodiā conjectus fuerat. Angelus quoque Bufalus in ea arce detinebat.

tur ob intersectum a Marcello ejus filio Franciscum Cappocium.

quibus in rebus nemini profecto civium tuorum cedebas, insignis habere. Nunc vero, posteaquam hoc casu afflicatus es, & auctoritas tua, si non omnino prostrata, læsa tamen aliqua ex parte putatur, & familia, ut ante dixi, disiecta, & facultates diminutæ, quibus malis fit, ut neque amici, neque cognati, neque affines, quorum magna pars ex fortuna pendet, non ita constantes ad tuendam dignitatem tuam futuri sint: maxime vero cum nunc postremo te ad hanc molestiam carceris redactum vident, qui certe supremus est miseriarum tuarum cumulus.

His tot malis, ac tantis incommodis, nondum etiam inveteratis, mederi tu prudentia, & ratione non incommode poteris, si Dei Salvatoris nostri exemplum ante oculos habueris, cuius sanctissimam, & saluberrimam passionem his diebus celebramus. Is enim, & si filius Di erat, in quo nil nisi sanctum, ac omni ex parte optimum inesse poterat, tamen inimicis suis parcere, ac pro eiusdem orare non desuit, tibi, atque omnibus fidelibus persuadens, atque imperans, ut posthabita injuria, posthabita omni contumelia, inimicis tuis parceres. Idem fecere martyres omnes: idem quoque a nobis faciendum est, ne aberrare a vestigiiis Dei, & sanctorum videamur. Magnus est habitus C. Cæsar, qui totum fere orbem terrarum suo subjicerit imperio: sed una clementia, qua inimicis omnibus, quos perdere facilime poterat, constantissime pepercit, suas, atque omnium victorias superasse dicitur. Sunt qui fortis, & constantis animi arbitrentur, inimicos extremo odio persequi. At ego hos multorum philosophorum auctoritate, & ipsa ratione motus, non modo non fortes putarim, sed omnium timidissimos dixerim, cum primum timidæ, & imbecillis mulierculæ sit nunquam ignoscere. Nil timet vir fortis, qui virtute, & constantia, non gladio, & jaculo ad infringendos inimicorum animos utitur. Satis adhuc dedere pœnas ii, a quibus injuria tibi illata est. Nil prætermisit Paulus Pont. Max. omnium, qui iamdiu in hoc pontificatu fuere, justissimus, quod ad satisfactionem injuriæ tibi illatae pertineret. Exilio multavit nocentes; patrem eorum, & amicos quosdam in carcere tot jam mensibus detentos, cruciatibus ad extorquendam veritatem affecit. Quid requiras amplius in hac re certo non video; cum notum sit omnibus, a Pontifice nihil prætermissum esse, quod ad tuendam dignitatem tuam pertineat.

Age ergo prudentissime vir, & ad exemplum Christi, ad imitationem martyrum, illi misericordiae familiæ, huic seni, qui tecum in eadem calamitate est, pacem redde: quo quidem factio, & magnam apud SSimum D. N. gratiam inibis, & familiam tuam mæstam, ac disiectam, fortunas quoque dissipatas in unum congregabis, & colliges. Hoc ut facias non solum tibi persuadet ratio, persuadet Rðus, atque optimus pater Rodericus Calaguritanus Episcopus, persuadent amici, sed ipsa libertas & utilitas, quæ te, ut arbitror, continuo admonent, ut & Pontifici, & aliis bene te admonentibus, hac in re præsertim, obtemperes. Vale.

PLATINA FRANCISCO AVERSO COMITI

S. P. D.

O ptime tecum, & cum his, qui aliquid calamitate vexantur, nobilissime Francisce, est actum, quod si quid incommodi in vita, quæ multis malis circumveniri solet, constanti, & forti animo passus es, id in obscuro esse nequaquam Deus patitur. Refertum est novum, & vetus testamentum, referta est græcæ, ac latinæ linguæ historia eorum exemplis, qui gravissimos fortunæ ictus eodem vultu semper tulerunt. Celebrem, ac sanctum fecit patientia Job. Laudantur sancti Patres, commendantur Apostoli, commendantur Martyres, quod ad exemplum Salvatoris nostri captivitatem, vincula, tormenta, cruciatus, famem, sitim, ac denique quodvis etiam acerbissimum genus mortis subire non horruerint. In pretio etiam sunt ob constantiam, & fortitudinem Mutius Scevola, Camillus, Regulus, major Africanus, Paulus Æmilius, & ne de nostris tantum loquar, Miltiades, Cimon, Pericles, Thrasibus, qui si nulla acerbitate fortunæ vexati fuissent, hodie fortasse non adeo in pretio haberentur. Possum commemorare multorum affluentes opes, & divitias, multorum fortunatam vitam, atque extra fortunæ tela omnino positam, quorum laus una cum corpore, & fortunis extincta est. Laudantur, non qui in deliciis, & voluptatum illecebris intemperantem vitam duxere, sed qui fortitudine, & virtute, ut scuto usi, suorum interitum, ammissam dominationem, amissa bona tanti fecerunt, quanti maxime fieri debent, quæ non naturæ, sed fortunæ sunt. Duos habes fratres, & in re quidem militari non contemnendos. Quid si tuum apud posteros futurum sit nomen, quam eorum, illustrius? Modo hanc captivitatem, ut virum formet decet, patienter feras. Adducent te in exemplum posteri, si quid cuiquam incommodo accidet, in tali re præsertim. Sensisti vivens hanc gloriam, cum nos omnes, qui in eadem calamitate sumus, tuam admirantes patientiam, nostra mala leviora fecerimus. Noli quæso, nobilissime Francisce, ita te abiicere, ac prosternere uno, & eo quidem parvo incommodo accepto, ut eam laudem, quam tibi triennio cum virtute comparasti, minima animi consternatione, tanquam sordida quadam macula inficias. Erit præterea facilior hæc via, quam desperatio, ad ineundam gratiam Pauli Pont. Max., atque omnium, qui jamdiu in hoc pontificatu fuere, clementissimi: qui si te confidere in ejus misericordia cognoverit, fortasse e sententia dimovebitur, Roderico patre doctissimo, atque optimo, hujus arcis fidissimo Præside salutem, & libertatem tuam, ut omnium calamitosorum consuevit, procurante. Vale, & si me amas, rejecta animi ægritudine, valetudinem tuam cura diligenter.

PLATINA PETRO MAUROCENO
 (Orat. Ven. apud S. Sedem) S. P. D.

Contemnendi non sunt novi amici, novi clientes, magnifice, & sapientissime Orator, modo digni sint, qui in tuam clientelam, & amicitiam recipientur. Quamquam vero eos ego veteres amicos crediderim, qui te ob virtutem, & sapientiam, antequam viderint, amare, atque observare cœperint. Magnum erat apud nos ante adventum ad Urbem Petri Mauroceni nomen, magna de integritate, & singulari sapientia tua opinio, quam quidem tu humanitate, officio, pietate, gratia erga omnes ita auxisti, ut nunc demum omnium judicio optimus, ac sapientissimus habeare. Hoc tantum nomen, quo & te, & potentissimam, ac nobilissimam patriam tuam celeberrimam reddis, me, ac omnes fere, qui te norunt, ut amicitiam, & patrocinium tuum requirerem, maxime impulit. Cum igitur hac ratione veteres tui clientes, & amici simus, esto & tu nobis optimus patronus, ac nostræ libertatis curator. Nostri calamitatis nostræ causam, in quam certe non venimus nostra malitia, sed unius hominis ebrii, & flagitiosi stultitia, & petulantia. Multa incommoda ob hanc rem passi sumus, & si quid nostra negligentia, & iniuria est admissum, ejus nos pœnas adhuc luimus. Non derelinquit nos tamen Deus, quos certe ob alia forsitan errata non in tyranni, sed in clementissimi, atque optimi Pontificis manus devenire voluit, qui nos non perderet, sed conservaret, non deleret e libro viventium, sed castigatos ob licentiam quamdam scholasticam, ad sanitatem, ac deinceps in viam salutis reduceret. Sume igitur patrocinium nostrum tu, optime ac sapientissime, quando quidem vides Pontificem meliori vultu nos intueri, ac prope tibi innuere, ut libertatis nostræ curam suscipias: & precibus, atque obsecrationibus insta, ut his sacris diebus ad faciendam misericordiam a Deo institutis, supplices manus tendentes, nos libertatis nostræ sua clementia, & pietate compotes faciat. Hoc si a te, ut speramus, ut confidimus, impetramus, faciemus prosector, ut tui patrocinii erga nos te nunquam pœniteat. Vale.

PLATINA VALISCARÆ S. P. D

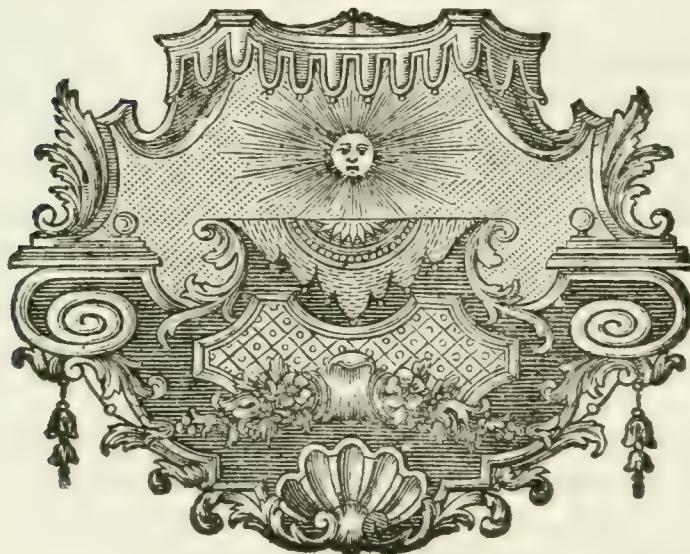
Nostri in quam calamitatem sim deductus unius homunculi ebrietate, & stultitia: quem quidem, ob ejus petulantiam, & stoliditatem, odio habere prius capi, quam amare. Annus est, ex quo inter me, & portentum illud simultas est orta. Revocabam me a consuetudine ejus, quoad fieri poterat. Sed nil valent, ut video, conatus nostri contra fatum. Subeundum erat hoc discrimin, ne aliquid intentatum a fortuna in me relinqueretur. Utinam vero tandem cessaret immanis haec bellua, & Platinam confectum crebris vulneribus sineret paululum quiescere. Sed heus

heus tu , Valiscara noster , cum omnes miserentur casum meum , cumque qui possunt , me quovis patrocinio juvent , cessabis tu officio ? Hoc ne facias per Deum te rogo , per amicitiam nostram . Reddentur tibi una cum his , literæ ad Rñum D. communem (Card. Borgiam Vicecancellar.) . Eas velim opportune des , meque , quibus verbis potes , quam diligentissime amplitudini . . . .

ANTONII CAMPANI EPISTOLA AD PLATINAM

I Neptus fortasse videbor , doctissime Platina , quod in eadem calamitate constitutus , cupiam te consolari , & mei vulneris immemor , tuo medelam , & succos salubres afferre studeam . Sed libenter patior me dici ineptum , dummodo & tibi , & mihi faciam satis , & M. Fabii Quintiliani præclaram sententiam usurpem , qui unicum aversorum solatium literas putavit . Si aliis visus fuero , non ero mihi ineptus , cum scriptis demulxero acerbissimam calamitatem . Adde quod miserorum omnium , & illorum præsertim , qui eodem morbo laborant , non leve solatium est , mutuis alloquii animum submersum , & prostratum recreare . Id quoniam nobis eripitur , consequamur mutuis scriptis necesse est , quod loquendo facere prohibemur . Ego , Platina , calamitosos nos esse , & miseros non inficiar , sed minus miseros his , qui omnino carent ingenio , nec possunt aliquo animi adjumento impetus fortunæ rejicere . Dolent , plorant , cruciantur , velut nube submersi ; nihilque proprium præter lacrymas habent . Nos vero in literis , & bonis artibus a pueritia educatos multæ rationes , infinita possunt exempla consolari . Si enim videre volumus veteres historias omnium nationum a principio mundi , Medorum , Assyriorum , Atheniensium , postremo Romanorum imperia recensere , tot clypeis , tanta fortitudine munimur , ut omnem miseriam , squaloremque exuamus . Semper illos viros magni fecit antiquitas , qui ad utrumque fortunam nati videbantur . Unusquisque scit uti deliciis , omnes sciunt serenitate uti , nec ullam merentur laudem . Sed qui calamitates , qui procellas præsenti animo toleraverit , immortalitate dignus existimandus est . Africanum Scipionem clariorem facit voluntarium exilium , & adversus Tribunos plebis inclitum robur , quam fugatus Annibal , subjugata Carthago , & Siphacis catenæ , aut magna in ærarium auri , argenteaque summa delata . Quod amiserat infelici marte Regulus mortis (sic) miranda patientia nomen , ut aliquando quantus vir esset populus Rom. agnosceret : qui si exilium , aut ferro , aut veneno absolvisset , non esset secundus a Romulo pater patriæ nominatus . Non obstat Cajo Mario exilium , quo minus ad septimum perveniret consulatum . Nihil est in hac vita immobile , nihil firmum , nihil solidum , omnia incerta , caduca . Non potest viris sapientibus quicquam adversi accidere , quod non multo ante præviderint , & tanquam ad pugnam expediti , animum adversus tela obfirmaverunt . Prædixisti sæpenumero , tanquam

nauta bonus, iniquuam nobis tempestatem. Patimur quod certissimis signis passuros nos praesagiebamus. Ferendum aequo animo est, quod omnino ferendum, & quod evitari non potest. Supervacuum est angi, & dolere, si dolendo nihil proficias. Erige ergo te Platina constantissime, & collige vires tuas: qui sis considera, & quantus te expectet juvenum chorus, qui tuo fonte ingentem sitim literarum expleturi sunt. Renovatum expectant omnes Platinam, & Pontificis Max. clementia, veluti sole quodam, exhilaratum. Non est ergo quod verearis haec quantilla incommoda, si ad Pontificis pietatem, & fortunæ varietatem resperieris. Finein faciam, ne loquacitas utriusque sit gravis, & ne videar, ut dicunt, sus docere Minervam. Vale.

Epistola Barth. Platinæ ad Rodericum Episcopum Calaguritanum Castellatum S. Angeli exhortatoria, ut ad eum in carcere vincatum scribat consolationum remedia contra vincula, dolores corporis, & alias mundi molestias.

REverende, atque doctissime Pater. Legitur apud Hesiodum, Deum hominibus iratum misisse illis vas malorum omnium copia refertum, unde multa, ac prope infinita incommoda profliere. Sola spes, quæ in fundo erat, superposito operculo, intus mansit. Huic si exire datum fuisset, de humano genere nimirum actum erat. Quis ferret æquo animo febres, dolores laterum, languores, capitum dolores, paupertatem, famem, sitim, captivitatem, vincula, tormenta, cruciatus, ægritudines animi, nisi subefset spes aliqua melioris fortunæ? Quorsum hæc? dices.

Ut

Epistola Roderici Episcopi, & Castellani ad Platinam consolatoria, ostendens hujus saeculi flagella medicinam esse, & signa veræ salutis, & quod plurima bona parunt tales adversitates, præsertim dolores corporis, vincula, quæ animum non lædunt, præsertim sapientis, & exhortatur ad constantiam.

Dolerem tecum, disertissime Platina, si dolere te scirem. Verum pro luce sapientiae tuae, pro robore animi tui non ignoro, eos omnes languores, febres, variosque, quibus affligeris, dolores, et si cæteris hominibus pœna, atque supplicia sint, tibi vero sapienti, & forti viro esse virtutis exercitia. Quid igitur luges, medicina est, non pœna, castigatio, non damnatio. Noli autem repellere flagellum Dei, si non vis Dei hereditate repellendi. Hinc Augustinus; noli, o homo, attendere, quas pœnas habeas in flagello, sed quem locum teneas in patris testamento. Quid enim sapienti viro utilitatis assert, minima sui corporis parte vigure, cui, ut noster L. Seneca inquit, non licuit se experiri, duxit in bonis dies suos, nec aliquid adversi sustinuit? Male de eo iudicant dii. Plerumque enim, ut quidam ex sapientibus ait, in vegetato, & robusto corpore animus mollior jacet: quippe tepidum cor redditur, cum corpus aliquid adversi non patitur: verum in corpore debili, infirmo, ac doloribus pleno, fortior viget animi vigor; quod utique expertus in se vas electionis Paulus contestatur; cum infirmor, inquit, tum fortior sum. Idque Hieronymus exponens ait; incolumitas corporis, imbecillitas est anime: debilitas vero corporis fortitudo est mentis, & via, qua ad virtutem

gradimur. Hinc ipse Apostolus dicebat, libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi; ut infirmis propinquorem velit esse Dei gratiam, quam incolumbibus.

Gaude igitur, doctissime Platina, his corporis doloribus, his febribus, his carcerebus, quæ te fortiorem, te virtuti propinquorem, te Deo acceptiorem reddunt: nec tristeris de cælesti beneficio, nec turberis de hac divina visitatione, ac de signo salutis animæ. Visitat enim te Deus oriens ex alto, quia quos amat castigando visitat, inquiens per Sapientem, disciplinam Domini ne abiicias, nec deficias, cum ab eo corripiris: quem enim diligit Dominus, corripit. quem vero non diligit incolumem, dimittit; veluti de vitulis paterfamilias agit: quoruns enim curam non habet, hos liberos in pacuis relinquit; quos vero sibi elegit, eos labori deputat: quippe sub doloroso jugo retinet. Sic & doctus medicus agit, qui aegris, quibus spes vivendi est, nequaquam cuncta, quæ appetunt, elargitur, sed plerumque ferro, amarisque potionibus ad vitam custodit: de salute vero desperatis, quidquid optant, concedit. Nisi enim id ipsum, quod pati videris, tibi expediret, nequaquam tibi Deus mitteret, cui est cura de nobis, scitque quid nostræ saluti expediat.

Ut intelligas Platinam servulum tuum sibi in tantis malis destitutum videri, cum ejus vita nulli, te uno semper excepto, curæ esse videatur. Fatcor enim, semperque cum honorificentia verborum, omnique commemoratione tuorum erga me meritorum, prædicabo, me in vita remansisse, quum cruciatu corporis, & molestia animi, qua plurimum angebar, discedere ab ea statuisse, nisi tu me eruditissimis literis tuis consolatus essem, qui unicus est animi cibus, & ægrotanti corpori, curam medicorum adhibendo, defraudato tibi cibo, subvenisses. Verum, Reverende Pater, tibi agendum est, quod optimi gubernatores navium solent.

Non

diat. Narrat enim Cassiodorus, beatissimum Antonium pro magno impetrasse munere, frequenter infirmari. Cum vero annus unus laberetur, nec aliquo affligeretur morbo, flevit graviter, dicens, reliquisti me Domine, nec hoc anno visitasti.

Tu vero, discretissime Platina, reassume vires animi tui, & tu sapiens dic cum Sapiente: non sum ita demens, ut ægrotare cupiam; sed si ægrotandum fuerit, nihil effeminate faciam. Non enim pati cruciatus optabile est, sed pati fortiter. Denique datumissimo grates, quod patienter, & utiliter te cuncta supplicia ferre facit. Plerumque enim, ut inquit Augustinus, quosdam Deus præsciens peccare posse, eos morbis, corporisque doloribus flagellat, ne peccent, quia utilius conspicit frangi eos languoribus ad salutem, quam incolumes manere ad perniciem, & gehennam. Adde quia ipsa corporis infirmitas agit in nobis, ut non possimus, quæ velle non debemus. Quemadmodum enim, teste Gregorio Magno, forti medicamine gravis ægritudo corporis levatur; ita assidua fortique corporis ægritudine animæ vitia rescinduntur. Nec doleas diutius cruciari. Fidelis enim, & rectus est Deus, nec permittet te flagellari, affligique plus quam ferre potes. Quinimmo si dolores, ceteraque corporis calamitates equo sustines animo, dolor transbit in gaudium, atque teste Propheta, secundum multitudinem dolorum in corpore tuo, consolationes ejus letificabunt animam tuam. Crede mibi, doctissime Platina; ideo te afficit Deus his carceribus, his morbis corporalibus, ut æternæ mortis supplicia, bac brevi corporali, & temporali pœna redimas. Recordare, vir fortissime, quia, ut sacra docet scriptura, in ædificio templi lapides omnes prius mal-

leis tundebantur, ne in eorum positione sonus mallei audiatur. Nec aliter in eo cœlesti ædificio, quo in patriam æternamducimur, prius variis dolorum, & calamitatibus concussionibus nos poliri oportet, quam in cœlestis habitaculi ædificio collocemur. Denique memorari te velim, quia nec grana in horreo Domini reponuntur, quousque flagellis, triturantimque pedibus sint excusa.

Te igitur nosce, utereque fortitudine tua, ac sapientia, qua alios sepe ad tolerantiam, & patientiam monuisti. Non affligitur sapiens corporis doloribus, qui totius mentis fortitudine roboratur; qui sapiens dictus est, ut aliorum dolores sua levet sapientia; qui rursus, ut Seneca ait, eodem animo aliorum calamitates expellit, quo suas patientissime fert, nec magis illas dolet, quam istas timet. Zenonis denique illius viri fortissimi tibi exempla suppedimenta. Hic diversis afflictus morbis, aculeo insuper posito, nec supplex vox, nec ejulatus ejus miserabilis auditus, sed fortis exhortatio, qua hominum dolores, & calamitates irridebat. Quippe, ut fortunam cœcam mortales in risum yerterent, effecit. Ajebat enim ad tortores suos; non est hæc pars corporis mei tuæ ditionis. Ceterum nec illud te latere puto, quoniam, ut Aristotelis fuit sententia, moderatus dolor cunctas animi vires ad spiritualia, & ea quæ sapientiae sunt, potius dirigit, atque auget, quam extinguat. Cujus illam putto fore causam, quia corporis afflictio, animi vagationem excludit: quo sit, ut ad divinam contemplationem, ad doctrinam, ac sapientiam plurimum conferat. Hinc eloquentissimus Leo Papa; mala, inquit, quæ nos premunt, si spem aliquam evasionis retinent, interiores animi motus non angustant, sed augent.

De-

E P I S T O L Æ.

Non enim a duabus , aut a tribus procellis navim tuentur , sed contra , nituntur , declinatis fluēibus , eandem incolumem in portum reducere . In te enim solo omnis spes nostra collocata est . Proinde si me amas , si salvum cupis , scribe ad me aliquid , quod ægritudinem animi mei leniat , quod spem melioris vitæ afferat , quod ostendat me ab omnibus , & saltem a te uno , derelictum non esse . Hoc si feceris , animum prope consternatum tanto dolore reficies .

Demum , doctissime Platina , illud velim semper animo geras , quia nihil felicius tibi erit , quam pati adversa , & non metuere contraria . Nunquam est virtus sapientis in prosperis . Ille vere sapiens , ille fortis , ille denique vir est , qui nullis doloris calamitatibus atteritur , & a sua rectitudine non curvatur , sed cuncta adversa cum gaudio tolerat , quod proprie sapientis est . Nam Tiburtius martyr insignis nudatis plantis super ardentes prunas incedens , inter roseos flores incessisse lætabatur . Fit enim in viribus animæ quadam redundantia a superiori ad inferius . Cum igitur delectatio sapientiae in parte sit intellectus superioris , ut ad mitigandum dolorem in parte inferiore corporis redundet , neceſſe est . Agam jam finem doctissime vir , si illud beatissimi Gregorii Papæ mente revolveris : ait enim in Ezechielis commentariis , quia tribus modis sapientis , & fortis hominis virtus exerceri solet . Alia namque sunt , quæ a Deo , alia quæ ab hoste antiquo , alia rursus , quæ ab homine sustinemus . A proximo namque persecutio nes , dama , & contumelias sustinemus ; a veteri adversario tentamenta : a Deo vero dolorum , morborumque flagella toleramus . Sed in eis ipsis rebus vigilanti oculo semetipsum debet mens circumspicere , ne contra mala hominum perturbetur ad vindictæ retributionem ; ne contra adversarii tentamenta seducatur ad peccati consensum ; ne contra flagella opificis proruat ad murmurationis excessum .

Facile rursus querelas depones , si dolorum , si cruciatum , si carceris profectus animo volveris . Ut enim sacrae legis interpretes volunt , ex ipsis corporis doloribus , atque incommodis quinque calamitosis bona contingunt . Primo quidem sollicitudinem emendandi operantur . Qui enim patitur , sol-

licitus admodum redditur corrigere que admisit . Secundo præstant a perpetua pœna defensionem . Tertio indignationem in nos ipsos adducunt . Cum enim peccata fatemur , nobis indignamur dicentes cum Job , factus sum mihi ipsi gravis . Quarto timorem operantur , ne majora incidamus in mala . Quinto desiderium accidunt , ut ad meliora provehamur . Postremo , doctissime Platina , in eo te sapientem doces , quia dolores molestiasque non abscondis tuas . Cum enim , ut ait Philosophus , dolorem amicis propalamus , dolor ipse , dum disaggregatur , minuitur ; quia juxta tuum Martialem , ille dolet vere , qui sine teste dolet . Quinimum teste tuo Cicerone in Tusculanis , quædam calamitosis delectatio insurgit , dum agunt , quæ sibi putant convenisse , quod est amicis infortunium communicare . Compassio enim amicorum onus calamitosi alleviat , quasi amici infortunii partes ferant , juventque ferre levius . Accedit , quia cognoscunt se ab amicis amari . Ego itaque nolo doleas , sed gaudeas . Si tamen intenſior te dolor corporis cruciat , compatiōr , partemque fero tecum , quem ab his molestiis illico te evasurum spero , & opto . Quæ una res te consolari debet , quia , ut ajunt , levis est dolor ejus , qui capere consilium potest : Decrescit dolor , ubi quo crescat , non habet . Adde illud nostri Annai , quia dolere nemo potest valde , & diu . Sic enim nos amantissima nostri natura dispositi , ut dolorem , aut tolerabilem , aut brevem faceret . Denique tolerabilis est moribus si contempseris id quod minatur . Noli ergo mala tua tibi ipsi facere graviora , & te querelis onerare . Levis est dolor , si nihil illi opinio adjecterit . Levem illum facies , dum levem putas . Vale mi Platina amantissime , & dolere desines , si timere desieris .

Epistola Barth. Platinæ ad Rod. Castellanum , quem plurimum laudat de doctrina , & de humanitate erga miseros , & agit gratias de remediis ad ejus infelicitates .

MAgna tibi , Roderice , proposita est laus , magnum propositum præmium , si ut antea semper fecisti , & nunc quidem facis , optimam naturam tuam , optimum ingenium deinceps imitaberis . Præfuisti huic arci quadriennio summa cuin integritate , & fide . Quos in custodia tua habuisti , ita tibi tua humanitate , & gratia devinxisti , ut hinc abeentes , nomen tuum cum frequenti commemoratione tuarum virtutum , tuæ humanitatis , & gratiæ libenter usurpent , atque extollant . Possunt qui arcibus præsunt , quique in aliquo Magistratu sunt constituti , servata dignitate , & severitate , mitius his consulere , quos in manibus , & custodia habent . Hoc autem facere consueverunt , qui non avaritia , non ambitione , non malivolentia , sed sedata omni animi perturbatione , integre , ac sancte vitam ducunt . His postea , ut crebro videmus , demandantur honores , committuntur dignitates , & magistratus , divino favente numine . Divinare hoc loco libet , neque id adulacione factum credas , cum tua virtus , ac singularis sapientia majora mihi , ac cæteris de

Epistola Rod. Castellani ad Barthol. Platinam responsiva , arguens amicum assentantem simul , & laudantem , & ostendit propter quæ veræ laudes debeantur .

Coperem doctissime atque eruditissime Platinæ , ut eas laudes , quas ornatissima tua epistola in me amice , ne digne dixerim , cumulasti , exilitas ingenii , intellectus hebetudo , aliqua quoque virtutis imitatio meruissent . At cum imperfectionem meam videant oculi mei , non his delector , quæ a me aliena plane conspicio . Crede mibi , vir doctissime , eum , qui his oblectatur , vanum esse , & nondum sui ipsius rectam habere cognitionem , liquido comprobatur . Qui vero miserae conditionis sua notitiam attingit , ea omnia , quæ ad ejus extollentiam amici differunt , tanto spernit facilius , quanto , ut ita dixerim , certo certius nihil eorum suum esse cognoscit , quibus landatur , evebitur , aut commendatur . Ut enim magnus inquit Aurelius Augustinus , homo instrumentum est , quo veritas propalatur , quæ ubicumque insonuerit , & a quocumque proferatur , ejus est , qui ait , ego sum veritas , & via . Ipsa quoque virtus a nobis non est , sed divinum donum , Deo dicente per Prophetam , non est hominis via ejus : & rursus per alium ex Prophetis , ne ex propria virtute extollamur , ait , perditio tua ex te Israel , in me tantummodo auxilium tuum ; & iterum , aruit tanquam testa virtus mea . Per eum igitur , qui est largitor omnium bonorum , pergunt homines de virtute in virtutem . Et sapiens subdit , virtus ab altissimo est . Denique & in libro Sapientiae idipsum confirmat , non te extollas in cogitatione animæ tue , velut taurus , ne forte elidatur virtus tua . Habenda sunt ergo , referenda que laudes immortali Deo creatori omnium scientiarum , eo dicente ; ego sapientia effudi flumina . Et alibi , Deus scientiarum dominus est : & iterum , Deus creavit horum in terrâ , . . . creavit illi scientiam spiritus . Nec mirum ; quia teste Apostolo , ipse est altitudo divitiarum sapientie , & scientie . Quisquis igitur , nisi fallor , his divinis muneribus intumescit , ea a se fugat , non eis lustratur , qui non arrogantes , sed humiles sequuntur ; cum scriptum sit , abscondisti ea sapientibus , & revelasti parvulis . E vestigio humilibus profunditur , dicente Propheta , ubi humilitas , ibi sapientia .

Dei

de te polliceatur. Video tibi, qui inter Hispanam nationem doctrina, & eruditione prope unicus es, lauream majoris dignitatis parari: quam quidem ego, si vivo, una cum his, quos antea conservasti, miris laudibus sum celebraturus. Perge igitur Reverende, ac docte Roderice, & quod largitione, avaritia, ambitione plerumque fieri consuevit, tua tibi sapientia, virtute, & doctrina compara. Illucescet, mihi crede, clarus, quod erit virtute comparatum, nec deerunt, si, quod meritus es, quodque nos cupimus, adeptus non fueris, qui te quovis honore dignum praedicent: quæ laus prope major est, quam honor conspicuus; cum ipse dolor hominum, justus præsertim, magna sit species prætermis honoris, ac negati triumphi. Magna siquidem laus tibi erit, cum, te prætereunte, dicetur; hic est qui honores meretur, qui dignitates, qui magistratus. Verum non adeo suffocata est virtus, & oppressa, ut non tibi sit sperandum, si constanter, fortiter, ac sapienter unica humanitate, qua vales plurimum, non spreta, vitam ut antea, ita deinceps duxeris, calamitosos consolando, desperatos in bonam spem reducendo, Pontifici, atque aliis, in quorum manibus sumus, clementiam proponendo. Vale, & puta hanc meam epistolam non adulationis, sed virtutis tuæ causa ad te scriptam esse.

Define ergo, vir ornatissime, vas extolere luteum, sed sigulum ad astra usque commendâ; cum scriptum sit, in artificis manus laudantur opera sua. Age in hoc experimen-
to mei, qui epistolas ad me tuas, quamvis elegantissima facundia refertas, ut auctorem ineffabili dicendi splendore, ac multa virtute pollere ostendant, non adeo magnifacio, quasi testimonio delecteris meo. Ceterum quæ per-
pulcre de humanitate attigisti, utinam sic eam in te exequi possem, sicut opto. Nec enim ignoro mihi, ceterisque hoc munus sub-
euntibus necessariam fore: quippe qui illud
& sapientibus præclarum verbum semper ani-

mo gero, quia his, qui calamitosis presunt, humanitas ipsa si adsit, non virtus, sed hominis est natura; si desit, monstrum potius, quam vitium. Quid enim tetrius, quid monstro similius cogitari potest, quam hominem ab humanitate dictum, in id ipsum peccare, a quo nomen trahit? Si quid igitur in me erit, quo tuam possim levare mæstitudinem, id libenter impendam. Spero præveniet nos Pontificis Max. summa clementia, & innata humanitas, nec cessabo piiissimas sue sanctitatis aures pulsare. Idque agam sedulo apud eos omnes RR. Patres, quos rebus tuis pro-
futuros agnoscam. Vale.

Responsio Barth. Platinæ ex cod. Amad. & altera ejusdem Epistola ad Rod. Castellanum, qua lamentabiliter conqueritur, quod fortuna eum bonis artibus deditum sœvis percusserit jaculis, quod attribuit suæ constellationi, & desperare videtur.

Sti, ejus laudem a se reiicere; nec immerito quidem: cum doctrina pariat cognitionem, cognitio contemptum, contemptus humilitatem ante oculos ponat. Cernimus id eorum exemplo, qui nullum cum virtute commercium habent. Laudato indoctum, ignavum, timidum: doctum se, strenuum, & fortem putabit; quia nullam partem habet ejus dicti, quod de caelo descendisse scribunt philosophi, cognoscere se ipsum, hoc est, quid virtutis, quid vitii in se habeat, solus potest sapiens. Is enim considerat unde sit ortus, ad quid sit natus, quorsum humanæ vitæ finis tendat. His rationibus cogitur, si non omnino salutis suæ aspernator est, vitia declinare, & virtutem complecti. Recte itaque Reverende Pater eam laudem aspernatus es, quam tibi & tua virtus, & mea erga te benevolentia merito ascribit; idque non tua auctoritate, quæ magna est, confirmasti, verum etiam omnium, qui antea de contemnenda gloria scripsere. Magna est Augustini auctoritas, magna Prophetarum, magna Sapientis, sed nec minor est tua, hac præsertim in re: cum illi philosophandi præcepta traderent; tu, quod man-

---

Epistola Rod. Episcopi, & Castellani ad eundem Platinam responsiva, in qua agit, quomodo Catholice loquendum sit de fortuna, & fato, & quis dicitur bene, aut male fortunatus; & quod altra non conferunt ad hos unius eventus....

Habet hoc proprium, doctissime Platina, tuntur, & nostra consolatione obdurantur. Afferis in primis te male fortunatum, veluti natum iniquo sidere, aut fato. Addis denique particulatim cuncta mentis, & corporis tua incommoda, & licet nullus mortaliū sit, cui nonnullæ sint lugendi cause, tamen eleganti sermone, tam efficacibus verbis, atque intensis suspiriis calamitates tuas deploras, ut tu unus omnium viventium miseras perpeti visus sis. Verum cum fortunam nominasti, primo impetu commotus sum. Cum vero eam immanem belluam appellasti, substi paulisper. Nostri enim Aristotelis, & sequentium philosophorum fuisse sententiam, Deum nonnisi mediante motu celi in hæc inferiora agere. Voluerunt denique providentiam generalem solum fore in Deo. Ego vero, vir doctissime, hunc labyrinthum non libens ingredior, quamquam, ut nosti, inter Stoicum, & Poe-

mandatum est, fortiter, & constanter exequaris. Fecisti tu quidem officium tuum, Reverende Pater, quod non elatus falsa opinione, ut multi solent, sed vera, ac solida virtute stabilitus, de gradu constantiae deiici te non posse adulations ostendisti. Fungar, & ego boni viri officio, qui nullo modo pati debet virtutem in occulto delitescere, & te, quoniam ita meritus es, sermone, epistola, carmine, & quovis genere scribendi extollam: neque velim, et si tuorum mandatorum observantissimus sim futurus, mihi silentium imponi; cum magna pars iniquitatem sit pati virtutem in tenebris, & situ obsolescere. Quod scribis Epistolas meas tibi elegantes videri, facis tu, ut bonus gubernator solet, qui nautam collaudat. Erunt mihi verba tua acutissima calcaria ad scribendum aliquid Pontifice, atque te dignum, ubi cognita clementia, & pietate vestra, hujus mæroris nebulas aliquantulum ab oculis meis rejecero. Vale.

Non prætermisit Aristoteles, dum causas rerum in phisicis commemoraret, inter easdem fortunam numerare, quod sit earum rerum dominæ, quæ per accidens in vita contingunt. Ab hac quoque opinione non multum discrepare Doctores nostri videntur, cum & bonam fortunam, & malam proponant. Quare nec mihi vitio dandum est, si crudelitatem sœuentis in me fortunæ cum lacrymis, & gemitu expono. A teneris namque annis studiis literarum deditus, ita corpus, & ani-

G 2

mum

& Poetam non parva sit de ea re orta diffensio; dum ille fortunam in opusculis suis nunquam nominare dignatus sit, qui nihil eam esse crederet: tuus tamen Poeta sepe eam nominat, & quodam in loco omnipotentem appellat. Nec illi sententia contradicit egregius historicus Crispus Salustius. Is enim dominari profecto in re qualibet, ait, fortunam. Sed & Marcus Tullius humanarum rerum eam dominam asseverare non erubuit: quod, ut puto, ex verbis traxit Aristotelis. Ait enim, nemini contingere fore felicem, nisi medianibus illis bonis, quorum fortuna domina est.

Ego vero quid sentio alibi latius dico. Succinctius vero quam res exigit percurrentes, illud semper mihi visum est, cum de fortuna, & fato sermo incidit, fortunam, si catholice loquendum est, nil aliud fore, quam diuinam ordinationem, & providentiam, non modo generalem, ut Aristoteles voluit, qua Deus movet creaturas ad bonum secundum motum inferiorum per superiora, sed quamdam fore specialem providentiam, quam de crea-

tura habet rationali, prout eam sua pietate ad supernam ordinat beatitudinem, aut ex sua justitia relinquit ad pœnam. Idque Imperator noster Christus testatur, inquiens, nolite solidi esse dicentes, quid manducabimus &c. Quibus verbis luculenter ostendit, etiam ad minima ejus providentiam se extendere. Si enim, ut Pagani volunt, Deum immortalem fateremur non directe, sed motu cœli in hæc inferiora agere, illud sequatur necesse est, ut omnia a fato procedant, cunctaque casualia, atque fortuita sint, & quadam necessitate constellationibus subdantur; quod quam impium sit, quam erroneum, pro tua sapientia non ignoras. Sic enim Deus astris certam legem dedit, ut sibi, tamquam opifici cunctarum rerum principatum retineret. Unde beatissimus Augustinus plerumque se retractavit, quia minus caute in operibus suis fortunam appellavit, quam profecto, ut est divina ordinatio, fatetur omnibus creaturis dominari.

Nec putas, disertissime vir, per ea, que diximus, a corporibus super cœlestibus nos velle in inferiora operationes tollere, quarum illa

non

mum cura , ac vigiliis maceravi , ut nullum unquam mihi cum voluptate commercium fuerit . Algendo , sudando , sitiū , & famem , virtutis causa , æquo animo tolerando , corpus , quod satis robustum erat , quodque etiam fortius exercitatione reddi poterat , otio , & umbra enervavi , & ne quid mali mihi in vita deesset , ubi paululum accrevi , fortunæ spicula in me directa deprehendi . Hanc ob rem mortem persæpe optavi , cum hujuscemodi curæ , & sollicitudines corpus , & animum crucient . Sæpe enim non sine gemitu mecum ipse considero , quanam ratione hæc fera bestia , cumqua nullæ mihi sunt induciæ , nulla pax , tamdiu in me sœviat . Nec ulla alia causa tanti mali mihi offertur , quam quod me ortum sinistro sidere , & iniquo fato video . Circumvallavit me hæc immanis bellua omni discriminæ , & periculo ; subjicit me invidorum , & obtrectatorum linguis , subjicit periculis tum maritimis , tum terrestribus , subjicit paupertati , inopie , & calamitati , subjicit irrisiōnibus , & contemptui : & cum antea multis opera , & eruditio mea profuerim , nemo unus adhuc repertus est , qui meis incommodis motus , non dico sanguinem , sed ne quadrantem quidem offerret . Hinc ego peccatus meum tundo , hinc crines vello , hinc oculos pulso , nec video me diutius laturum hæc incommoda ; & vereor , ne succrescentibus continuo malis , cum nulla spes melioris fortunæ subsit , mihi gravius consulam , ac me ipsum una ratione , qua possum , ab ieiñib[us] sœvientis fortunæ subtraham . Jam enim fesus sum , debilitata sunt membra , comminuta osfa ,

---

non parva est , videlicet præter hominum intentionem aliiquid eis influere : quod et si ad fortunam pertineat , ut philosophi voluerunt , fatemur tamen , quia plerumque contingit aliquatenus operari præter hominum intentionem propriam , quod tamen minime est præter superioris intentionem , ut gratia exempli dixerim : misisti primo ad forum alterum ex servis tuis ; secundo alium mittis servum , primo ignorantē . Quod igitur servus secundus primum reperiat , est præter intentionem servi missi , non tamen præter intentionem tui mententis . Quare , licet respectu habito ad hunc servum , inventio ipsa conservi sit penitus fortuita , & casualis , non tamen comparatione ad dominum relata . Quamquam igitur homo sit , quantum ad corpus , ordinatus sub corporibus cœlestibus , quantum vero ad voluntatem sub Deo ; potest tamen aliiquid tibi , Platina , contingere prospere , aut adversi præter tui intentionem . Quod tamen erit secundum ordinem corporum cœlestium inclinative , erit rursus effective secundum divinam intentionem , & provisionem .

Cernis igitur disertissime Platina , quam impium sit asserere , fortunam , aut fatum , ipsam denique constellationem , aut cuiusque nativitatem , mortales directe ad hoc , vel illud ferre posse . Idque eo apertius comprobatur , quo irrefragabilia in sacra Scriptura exempla recolimus . Eodem enim temporis momento , eodemque utero , eodem genitore nati sunt Esau , & Jacob : constat tamen alterum bonum , alterum iniquum evasisse , diversisque eventus sensisse . Absit denique dicere aliquem sub iniquo sidere natum , cum omnia sidera optima sint . Vedit enim Deus cuncta , quæ fecerat , & erant valde bona . Age demum , alterius exempli gratia ; habes uxorem , & ancillam domi . Illæ igitur simul , eodemque momento pariunt : tamen natorum alter augeatur divitiis , & honoribus crescit , alteri conditio servitutis nullatenus relaxatur . Crede igitur mihi , doctissime Platina , ille bene fortunatus est , qui sequitur impulsus , & impetus , quos sibi Deus destinat ad utilitatem , licet ejus rationem ignoret : ille male fortunatus dicitur , cuius electio ad contraria incli-

sa, infractus animus, contusi sensus, & nihil in me remansit, quare diutius in vita esse velim. Virtutem, dices, optimum esse in hac ægritudine antidotum. Valet hæc quidem, ut medicina in ægrotanti corpore, si pars aliqua incolmis supereft. Sed per immortalem Deum, quid est in me, quod spem ullam salutis præferat? Dego vitam in carcere cum dolore corporis, & ægritudine animi: veniunt in mentem, non sine lacrymis, & gemitu, lectiones, libera cum amicis colloquia, jucundæ consuetudines, amœnæ deambulationes, quibus, tanquam optima luce, sum privatus. Omitto quam multa incommoda amicis contingunt, qui me, ac ingenio meo pro arbitrio utebantur. Insumere enim diem legendō, docendo, juvando, quibus rebus poteram, consuevi: neque certe mihi jocordia, & desidia obiuci poterit, cum ita tempus partirer, ac si mihi cum Catone ipsius ratio suppunctanda fuisset. Disturbavit otium hoc meum fortuna, & eo me deduxit, ut libenter cupiam vitam cum morte commutare. Huic meo dolori, si quam habes convenientem medelam, eam quæso ad me perscribe, ne pereunte Platina, virum tui observantissimum, & tuarum virtutum præconem indefessum ammittas. Qui autem me sapientia, clementia, pietate retineat in vita, præter te, cognosco neminem. Reliqui enim, quos amicos, & patronos putabam, infrepente fortuna, primo tumultu me deseruere. Vale, & æquo animo lege ineptias meas. Hoc enim solum delinimentum calamitatis meæ mihi relictum est. Quod tu majus facies, si literis me tuis consolabere.

clinatur, & illos impetus sequitur, sicut de quodam Jeremia dicebat, scribe virum istum, qui in diebus suis non prosperatur.

Demum eas omnes miserias, calamitates, infirmitates, dolores, & cruciatus recolis, quos pro tua virtute viciisse putabam, nisi virtus vinci possit. Ego tamen non ignoro, te non modo scire, sed docuisse semper, quia superari virtus ab adversis nescit. Patientia dedecus ignorat, fortitudo omnem spenit contemptum; & ut paucis agam, nullis calamitatibus vir sapiens succumbere potest. Scit enim, quia fragilia, trepidaque sunt ista, quæ viri, quæ opes, quæ honores, quæ consuetudines, quæ humana solatia vocantur: fugiunt subito, & repente a suis possessoribus dilabuntur; nullo in loco, nulla in persona stabilia consistunt, sed incertissimo flatu huic, atque illuc jactantur, & quos in subli-

me extulere, improviso recursu in profunda cladem demergunt; ut verum sit, quod Rex, & Propheta ait, deiecisti eos, dum allevarentur. Nolo igitur, disertissime Platina, illis invideas, quia scriptum est, noli emulari in eo, qui prosperatur in via sua. Invideas velim his, quos saepe legisti viros fortissimos, qui fortiores evaserunt etiam in iis periculis, ubi perituri erant: quippe cum scirent nihil restare, nisi mortem, illam libenter exceperunt. Sic ille Leonidas nobilis Spartanus, sic Messius apud Thebas. Nam quibus mori licuit, illis inter calamitates vivere nec pænae, nec formidini fuit. Denique cede tempori, teque illi apta: patere animo ingenuo, quæ vides te paulum pati oportere. Nostri enim, quia humana imbecillitatis effacissimum temperamentum est necessitas.

Vale.

Epi-

Epistola Barth. Platinæ ad eumdem Rod. Castellatum, deplorans infirmitates, captivitatem, & infortunia sua, quæ dicit non posse curari verbis.

REverende ac doctissime Pater. Facile omnes, ut inquit Terentius, cum valemus, recta consilia ægrotis damus. Liceat mihi, pace tua, tecum liberius loqui; quando quidem ita natura, & studio institutus es, ut malis tecum libere, quam assentatorie agi. Scribis in epistola tua languores, febres, cruciatus exercitationes esse virtutum, cum contra nihil sit, quod magis virtuti obstat; cum omnis honesta actio his malis impediatur. Fieri enim non potest, ut qui corpore cruciatur, labore, & industria sua quempiam juvet. Difficile est item, immo pene impossibile, ægritudinibus animi vexatum, bene alteri consulere, cum animus hominum, ut in plurimis cernimus, perturbatus, omni consilio, ac ratione careat. Videmus enim omnia animantia, omnia corpora, omnia instrumenta tamdiu emolumento aut speciei, aut individuis, & concentui esse, quoad integra, & salva extiterunt. Non juvant hominem jumenta, que a juvando sunt dicta, si ægrotant, non delectant aves, si inæqualitate labrant, non concentus citharæ, si chordæ dissonæ, & diffractæ sunt. Dices, sat scio, longe aliam esse hominis naturam, aliud ingenium; quum intellectu, quo fere separatis essentiis persimilis habetur, a brutis differat. Fatebor, & id certe; at eo quidem

Epistola Rod. Episcopi, & Castellani responsiva, quod licet aliquando dolores corporis intellectum impedian: qui tamen intense Deum amat, & speculativis intendit, non sentit has passiones corporis. De causis, quare homines has molestias patiuntur.

Svavi atque instructa epistola tua, doctissime Platina, plurimum oblectatus sum, qua & ad risum me simul, & pugnam provocasti. Ais enim modeste certe, atque perfacete, quia commune est eorum, qui valent, facile ægrotis consilia tradere, veluti, ut ajunt, venter plenus facile disputat de iunio. Qua de re eos rides, qui putant languores, cruciatus, ceteraque corporis incommoda virtutum exercitationes fore, veluti ad te ego scripseram. Difficile enim arbitraris, quippe & impossibile, eum, qui corpore cruciatur vel sapientia, vel industria quemquam juvare posse: quo fit, ut Stoicorum opinioni non assentias, qui etiæ talia corporis incommoda sapientis animum minime conturbare assertant, ipsos tamen, ut ais, eadem declinasse, & abhoruisse non dubitas. Geram ego morem opinioni tuae, doctissime Platina, & fatebor quæ attulisti. Nam & magnus Augustinus,

cum in soliloquii ageret, ait, dolore dentium acerrimo his diebus non sinebar animo volvere, nisi ea, que jam forte didiceram; a discendo tamen penitus impediabar, ad quod tota animi intentione opus erat. Quo patet, eos corporis dolores, & cruciatus plurimum virtutis, & sapientiae operationes impedire. Accedit quia dolor, & corporis afflictio trahunt ad se intentionem animæ, pro eo quod, Philosopho teste, naturaliter unum quodque tendit ad repellendum contraria nociva. Nullus autem dubitat, quia quanto dispositio hominis purior, atque validior fuerit, tanto intellectus erit vivacior, & subtilior, & eo magis sensus exteriores intellectui serviant, veluti qui parum agit, nisi cum ministerio sensus corporis. Hinc philosophus ait, quia animæ sequuntur corpora. Verum tamen, vir doctissime, si accurate epistolas legisti meas, paucis tibi satisfeci verbis; dum neminem hu-

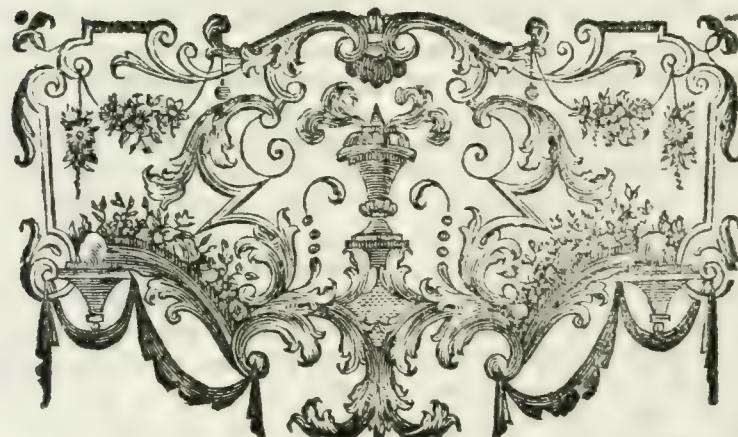
dem afferam graviora hominibus mala videri, quia eorum nobilis subiectum est, quam ceterorum animalium. Sentit homo, & peracute frigoris, caloris, sitis, inediæ molestiam. Taceo ægritudines animi, quæ prope infinitæ sunt, quod non faceret, si eadem nobis esset cum brûtis natura, quæ adversas qualitates minus moleste sentiunt. Magna est apud me Augustini, Hieronymi, Pauli, Senecæ, Stoicorum, Academicorum, Peripateticorum auctoritas, qui libros de sedandis doloribus corporis, & perturbationibus animi composuere. Verum cum lectum sit, plerosque Stoicorum mortem, & incommoda vitæ declinasse, fit, ut longe facilius existimem verbis, quam opera, philosophari. Unum tamen non negaverim; quod tuleris æquo animo in vita, id minus grave videri, instituique animum ad ea sustinenda, quæ deinceps instant, firmorem, cum animus hominis sine longa assuetudine in virtute confirmari non possit. Remedia tua, vir doctissime, atque optime, reüci fortasse a me dices. Verum non ita est. Amplector enim, & quidem liben-

manitatis capacem inficiari posse dicebam febres, dolores, & cruciatus nocere, vel conferre posse virtutis, & sapientiae actibus. Nocere, inquam, quia & extinguere animi operationes valent, cum immoderatus dolor cruciat. Talis enim usque adeo intendi, & accendi potest, ut homo non possit etiam quæ antea scivit, considerare. Cum enim dolor corporis procedat ex laſione cordis, eo fit, ut habeat majorem transmutationem corporalem adjunctam. Id enim & dolor animi efficit. Si enim plurimum intenditur, ita intentionem animi trahit ad se, ut non possit homo aliquid scientificum considerare. Nam & B. Gregorius propter mentis tristitiam, ut ipse afferit, intermisit Ezechielis expositionem. Si tamen non plurimum intenditur, confert ad liberiorem speculationem, & virtutis operationem; quia, ut addebam, moderatus corporis dolor tollit mentis evagationem, quæ una animæ operationibus, & actibus speculativis plurimum nocumento est. Hinc dici consuevit illud Philosophi, quia afflictio dat intellectum. Accedit, quia cum major, graviorque sit mentis, quam corporis dolor, tantus potest esse noster ad sapientiam, & virtutem amor, & desiderium, ut penitus intentionem animi retineat, nec omnino ad dolorem exteriorem feratur. Idque tuus Aristoteles non negat: ait enim in Ethicis, quia mentis delectatio expellit dolorem, & tristitiam eo fortius, si vehementer est delectatio, & fortis. Sic Paulus tam excellenti in

Deum amore absorbebat, ut nihil corporalis doloris sentiret, dicens, cum infirmor fortior sum. In veritatis igitur inquisitione, & speculatione tam servens esse potest voluntas, & desiderium, ut nihil sensibile, & dolorosum sentiat. Hinc Apostolus dicebat, omne gaudium existimare fratres, cum in tentationes, & afflictiones varias incideritis. Quanto igitur quis est major sapientiae amator, tanto minus cruciatus sentit exterius: immo gaudio afficitur; quemadmodum Augustinus ipse in eisdem soliloquii ait, videbatur mibi, si ille mentibus nostris veritatis fulgor appareret, aut non sensurum fuisse illum dentium dolorem; aut certe pro nibilo tolerandum. Denique illud vellem habeas exploratissimum, eum, qui intense cœlestem desiderat patriam, his calamitatibus, & doloribus non frangi. Teste enim Gregorio, flagella Deus permiscet gaudiis humanis, ut quod in hoc seculo delectabat, amarescat, & quod patinatur ad cœlestis desiderium excitet, & pertrahat; atque, ut ita dixerim, delectabiliter mordeat, suaviter cruciet, hilariter contristet: & subdit, mala quæ nos premunt, ad Deum nos ire compellunt. Et Augustinus; hic plerumque Deus ferit, ut in aeternum parcat. Rursus, ut quidam sapiens ait, pati in hoc seculo languores, & cruciatus, arra quædam est, quam Dens Pater filius dat, quod futuri sint heredes Dei, cohæredes autem Christi. Adde, quod iumenta, brutaque animalia cognoscunt se ideo a do-

benter , quod de fortitudine , ac patientia ad me elegantissime scripsisti : Sed velim mihi ob recens vulnus consternato , tempus , & inducias ad cogitandum dari . Video namque , ut ægroti solent , ex amaritudine medelæ subsecuturam bonam valetudinem ; qua' adepta , & vitam mihi abs te , & redditum animum prædicabo . Gaudebis tum denique , cum videbis Platinam tuum , & dolores contemnere , & innocentia sua fretum timere desisse . Vale .

a dominis percuti , quia lente progrediuntur , vel quia ad viam redire debent , a qua obrant . Tu igitur doctissime Platina intellige , te ideo a Deo flagellari , ne diutius stes in via , sed acceleres ad patriam , ad quam tendimus : unde Rex , & Propheta dicebat , multiplicata sunt infirmitates eorum , postea acceleraverunt . Define igitur conqueri , quin potius age gratias , quod signa habes electio- nis tuæ , quod causas pellas evagationis ani- mi tui , ut solidior ad divinarum rerum spe- culationem , & doctrinam reddaris , quod instrumenta receperis , ut notior sit tua vir- tus , atque fortitudo propensior . Vale .

Epistola Barth. Platinæ ad eumdem Rod. Castellanum, in qua superatum se afferit rationibus Castellani: manent tamen aliquæ molestæ reliquiæ, quibus petit adhiberi consolationis remedia.

Videtur tandem me fateor, Reverende ac doctissime Pater, rationibus, quas duabus tuis elegantissimis epistolis complexus es. Nihil enim abs te prætermittitur, quod ad sedandas perturbationes animi pertineat. Insunt rationes philosophicæ, & morales; inest, quod pluris facio, auctoritas Salvatoris nostri, & eorum, qui ejus sanctissima vestigia secuti sunt. Habent præterea energiam in se quamdam acutissimæ dicta tua, qua, vel in extremis laborantem, ut ajunt, ad sanitatem possis reducere. Doces, refellis, dissuades, admones ita docte, ita acute, ut venire in tuam sententiam, etiam pertinaci, & moroso neceſſe sit.

H

fit.

Epistola Rod. Episcopi & Castellani ad eundem Platinam responsiva, in qua dicit, prædictas reliquias passionum, & infelicitatum humanarum difficulter curari posse, veluti ex debilitate, & pronitate ad malum provenientes: & tangit egregie omnes passiones animi, adhibens ad illas remedia.

Videor clarissimum vatem Jeremiam te, discretissime Platina, divino ore minantem; usquequo morabuntur in te cogitationes noxia? Legi igitur epistolam tuam omni dulcore. & dicendi splendore venustam, quæ & eloquiis, & sententiarum pondere se legentes, ut saepe legant, invitat. Ita enim peracute arguis, ita me ad scribendum allicias, ut nolentum, ne dixerim invitum, volentem facies: & veluti pigrum bovem agricultura forti pugione ad arandum sollicitat, nec aliter tu torpente me, atque ad scribendum pigritantem, fortissimis instas aculeis, ut quæ nescio, nescienter exprimam, eoque magis tum fulgeat ingenium, quo facilius meas contundendas rationes. Ais igitur imprimis, doctissime Platina, te meis epistolis victimum, atque ipsa dicendi efficacia, & ut ais, verborum energia curatum, aut curationi proximum; medelamque non parvam iisdem epistolis suscepisse ad leniendam, si minus tollendam agritudinem, denique ad ferendas calamitates. Verum subjiciis, quia eti tu, cæterique in eadem fortuna acerbitate consocii plerunque quieti, sedati, ac ab omni perturbatione curati vobis ipsis videamini: parvo tamen momento animus vester aliunde digreditur; idque etiam dum legitis, dum oratis accidere querimini, adeo ut per intervalla

tam indelebili variarum cogitationum mole premamini, ut tantis mentis curis, animique motibus, & passionibus agitati, in pristineas mœroris, & tristitiae causas incidere lacrymabiliter doleatis.

Petis igitur doctissime Platina bis morborum reliquiis infeliciter remanentibus per me, si valco, salutis remedium, postulas suffragium, atque consilium. Ego itaque, absit, ad te dicam, quod parum doctus medicus recidivantibus agris dicere solet: precepta, inquit, non observasti mea; in eam redisti agritudinem culpa tua, quia mea medicandi arte, ac doctis antidotis curatus eras. Nulla, sic Deus pia mea vota suscipiat, in te culpa admissa est, nihil tuo delicto, sed naturæ humanæ vitiæ contagio id ipsum tibi, ceterisque calamitosis accidit. Atque in primis persuasum habeas, quarundam agritudinum reliquias longe difficilius, quam agritudines ipsas curari posse. Dolores enim, tremores, ac vulnerum tumores medici multi facile levant: debilitatem tamen sauciati membra nullus eripit. Plagarum cutem consolidant chirurgi; cicatricis tamen deformitatem non expellunt. Et ut paucis agam, parum prudens medicus visus est, qui naturæ deordinatae sequelas, atque reliquias curare nititur. Transmisisti siquidem nobis natura parens

quan-

sit. Fulmina , ita me Deus adjuvet , ex ore tuo prodire videntur , cum & Augustini , & Hieronymi , & aliorum , qui hac in re valent , auctoritate aliquid approbas . Contendere diutius tecum , hac in parte presertim , non esset consilium . Cedo ego , & tuis vocibus , tamquam oraculo Apollinis admonitus , medelam hanc , quæ ad leniendam , non ad tollendam ægritudinem facit , libenter , tamquam optimum poculum , imbibo . Sed una radix adhuc superest , qua excisa , fortasse tibi meliorem de me spem dabo . Et ne me solum perturbari hac agitatione putes , scito omnes , quos in hac calamitate socios habeo , ea perturbatione vexari : nec tantum dum cruciamur , dum angimur animo , sed etiam dum quieti , & sedati sumus . Nam si , ut fit inter nos , aliquis fabulatur , & quod jucundum videri possit , & retinere audientes , digredimur tamen parvo momento , aliis alio . Idem accidit si legimus , si scri-

quandam mentis debilitatem , ac animi evagationem , ad sinistra pronitatem , tamquam originalis sceleris pœnam , quam nullus etiam heroicus facile vitat . Quamquam enim , ut sacri tradunt interpretes , per Verbi incarnati mysterium , & per regenerationis lavacrum , reatus ipse originalis culpa sublatus sit ; manent tamen reliquæ , manent sequelæ , manent vestigia sensualitatis , manet pugna , & assidua adversus rationem rebellio , manet illa , quam diximus , pronitas , & naturæ vitiæ debilitas , quæ omnino a nobis nullo pacto aufertur ; quod paucis , sed flebilibus verbis deplorat Apostolus inquiens , video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ .

Nec modo ea afflictiva vestigia , quæ testigimus , in nobis etiam curatis remanent , sed aliae nos comitantur non parvæ pœnae , quas ideo non pluris facimus , quia assidue experimur , veluti famem , sitim , membrorum inobedientiam , moriendi necessitatem , quæ omnia nulla naturali arte , nullo medicamine curari valent , tamquam a natura nobis insita . Ex his procul dubio sequelis indelebilis evenit plerumque nos nedum tristari , si ea aggredimur , quæ nobis utilia sunt , & plerumque inutiliter agere , si ea conamus etiam , quorum scientiam habemus . Exempli gratia , vir sapiens , & prudens plane agnoscit , fornicationem vitari opportere . Verumtamen sequela remanens passionis , & rebellionis ad rationem vexat , & ad fornicandum movet : quippe intantum in-

tendi possent passiones , & sequelæ ipse , ut homo totaliter usum rationis amitteret ; idque exemplo experimur . Plurimos enim conspicimus insanire propter vehementiam amoris , aut odii , aut iræ . Fatendum est tamen secundum Augustinum , quod non omnes æqualiter invadit ipsa rationis debilitas , & rebellionis pronitas . Alius enim alio pronior est ad sequendum passiones . Quosdam enim sapientiae , & virtuti deditos contingit minus ledi a sequelis ipsis , dum honestis sapientiae , & virtutis exercitiis occupantur . Hinc Plato dicebat , nihil ita ab eo inordinato motu quempiam liberare posse , quam vacare sapientiae , & delectari virtutis operibus . Magis quidem urgent , magis lœdunt seva inexperitos . Audaciter , inquit Livius , veteranus miles cruorem spectat , qui scit se vicisse sœpe post sanguinem . Ita vero , qui aut scientia , aut virtutis se se scuto non muniunt , vehementius quidem , & facilius invaduntur , quos certe beatus Augustinus signat , cum ad Valerium inquit , qui innatae sibi pugnae non resistit , quum tantas vires accepit , sit , ut plerumque etiam deficientibus ætate membris , turpius , & procacius insanire cogatur . Sed & qui in moralibus philosophati sunt , ab hac sententia non discedunt , dum virum temperatum tradunt non carere concupiscentiis vehementibus . Ea igitur omnia , quæ diximus , id apertissime probant , quia vir sapiens , & fortis , eti certus sit quavis fortunæ saevientis rabie , quavis morbi , doloris , aut animi acerbitate , nusquam perturbari , aut vin-

scribimus , si oramus : consistere certe animo non possumus , & curis per intervalla agitati in mæorem , & tristitiam incidimus . Dices fortasse huic quoque morbo medicinam ex epistolis tuis colligi posse : neque ego id diffitear , ex parte tamen , non ex toto . Curat medicus ægritudinem una , vel duabus medicinis : sensus gustus infectus partim morbo , partim pharmaciis remanet ; infestat languentem sitis . Hæc accidentia tollere , & recreare ægrotum alia ratione oportet , saccharo videlicet ,

H 2

mul-

vinci posse ; minime tamen ignorat comitarium opportere , quas diximus , reliquias , debilitatem videlicet , nec non tristitiam , mentisque evagationem , plerasque alias imaginations afflictivas quidem , quas minime a nobis divina bonitas amovet , quia ita nobis expedire conspicit , ut eo magis in eis exercitemur , & proficiamus , quo magis affligimur . Quamquam enim , ut est divinæ legis interpretum sententia , potens sit Deus omnem in nobis curare morbum ; pro sue tamen sapientiae ordine sic agit , ut non penitus in nobis totus morbus curetur , more sapientis medici , qui non fortuitu aliquam vulneris partem incuratam relinquit pro majore profectu infirmi . Nec aliter vir sapiens , & fortis , licet eas animi tristitias , eos motus , animique inconstantiam sentiat , ut quamdam gravem sarcinam , nequaquam tamen reliquæ ipsæ remanentes illi dominantur , veluti quæ non sua culpa , sed ex nature depravatione prodire constat . Manebunt itaque in obsequium , ut ancillæ quædam servientes dominæ , idest rationi ; cum tandem in hominis utilitatem convertantur , inquantum non parvam præstant virtutis materiam , humilitatem præfertim , & laudati exercitii noctam occasionem .

Vides ergo doctissime Platina , viros sapientia , & virtuti deditos , eas , quas testigisti , animi vagationes , inconstantias , & debilitates satis quidem sentire , & pati : quibus tanto affliguntur gravius , quanto nemo mortalium quovis conamine eas usquequaque vitare omnino potest . Quod & in Geneseos libris apertissime legimus : sensus enim , & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua . Nec tamen diffitemur , ut sacra lege instruimur , quia eti būjusmodi sequelæ perfectos viros comitentur , est tamen illis , ut diximus , major resistendi libertas , & non assentiendi facultas , dicente

Deo , ut scriptura commemorat , sub te erit appetitus tuus . Feriunt ergo ista virum fortem , sed non pervertunt , exagitant , non prosternunt . Sic & corporis dolor , amicorum subtractio , a patria exilium , & quævis inopinata calamitas ; hæc utique a bono viro sentiuntur : nulla enim virtus est , quæ non sentit se percuti . Recipit ergo hos fortunæ ictus , sed receptos facile rejicit : nihil enim in nobis hæc immutant , ita ipsæ animi fluctuationes , motus quoque varii ex adversarum rerum impetu derivati , viri fortis non avertunt animum : manet enim firmus , & quicquid aversa fortuna , ipsaque mentis trepidatio intulerunt , in suum colorem , atque ad sui utilitatem trahit , & tandem quicquid accidat , in bonum vertit ; adeo ut quantalibet adversantium rerum jacula ferriant , jam per assiduam patientiam durissimum , ut ita dixerim , callum efficiant . Nec enim facile cedit , qui vincere novit ; & qui sepe vicit , configere non recusat . Ignominiam judicat gladiator cum imbecilli congregati . Itaque vir bonus ac fortis non tristatur , quin immo gaudet his mentis passionibus , non aliter , quam fortes tyrones ; quia , ut apud nostrum Lucanum legisti , belli triumpho avida , & periculi virtus , quo tendit , non quid passura sit , cogitat .

Tu vero doctissime Platina ex his , quæ longiori , quam putavimus , calamo diximus , collige antidotum , collige consilium in sinu tuo . Noli has animi vagationes expavescere . Vicisti majora , ea videlicet adversa , e quibus illæ oriuntur . Cur enim improbas , vagasque animi cogitationes non calcabis , qui cruciatus , qui dura , qui tristia , & horrenda ingenuæ superasti ? Moveri ergo define his animi motibus , his mentis agitationibus . Sic enim bonos viros vexari oportet , quos ideo Deus concutit , ut confirmetur . Ut enim alter ex veteribus sapientibus ait , non est arbor

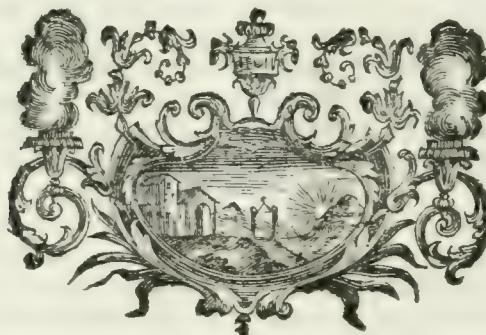
so-

mulso, & quævis frigida potionē. Lenisti ægritudinem equidem acute: lenienda est & sitis, vel potius inconstantia, qua agitamur, ne funda-
menta salutis nostræ abs te jaæta, una vel minima re intereant. Afferto
rationes, quibus moniti, dum legimus, dum loquimur, dum medita-
mūr, consistere mente, & animo possimus. Vale fidus nostrum, quo
deficiente nobis, ut in oceano agitatis, perire necesse est.

---

solida, nec fortis, nisi in quam frequens
ventus incursat. Ipsa enim altissima cedrus
affidua vexatione constringitur, & radices
fortius figit. Fragiles denique sunt plantæ
ipse, quæ in amœna valle nascuntur. Non
igitur tu, ceterique in eadem calamitate con-
focii de congressu doleatis, qui de uberrimo
victorjæ fructu exultabitis. Favor enim,
amplissimus honor, triumphus bonorum viro-
rum est, inter hostes versari, ut aequo animo
ferant, quæ utique mala non sunt, nisi male
sustinenti. Dat tibi Deus, & illis has affi-
ctivas quidem, sed salubres animi cogitatio-
nes, ut alias pessimas depellas, utpote super-
biæ, jactantic; & recorderis tibi a Salo-
mone sapiente dictum esse, non te extollas in
cogitatione: & rursus in proverbii, abo-
minatio domini cogitationes male: & tan-

dem, non eas post cogitationes mentis, in
quibus nonnisi timor cordis; & afflictio.
Verte in animo tuo has mentis vagationes,
ac reliquias variarum cogitationum, nonnisi
ad immensam lætitiam a Deo tibi missas, eo
ad te dicente per Psalmistam, reliqua co-
gitationum diem festum agent tibi. Festivo
igitur, & hilari vultu eas suscipere nos ex-
pedit, si divini præcepti transgressionem vi-
tare cupimus. Denique non eges lancea, non
gladio, non externa armatura, ut eas vin-
cas cogitationes: habes remedia intra te,
quibus pellas hec, quæ infra te pugnant.
Cogitationes enim varias, atque debiles fortí
contraria cogitatione devinces. Tunc cum
gaudio gratias Altissimo ages, dicens, de-
lectabor in domino, quia cogitationes meæ
dissipatæ sunt. Vale.

Epistola Barth. Platinæ ad eundem Rod. Castellanum , eum commendans de doctrina , & humanitate . Tandem exhortatur , ut scribat , quo antidoto possit curare passiones animi , videlicet spem , gaudium , dolorem , & metum ; & quid opponatur istis passionibus .

Incitare currentem non est opus , Reverende Pater , ac Domine . Adhibentur calcaria inertis , & frigido . Quis enim est tam impiger in scribendo , tam celer ingenio , tam excultus doctrina , & eruditione , quam Rodoricus Calaguritanus Episcopus ? Componis tu plura , & in volumen redigis , quam alii mente concipient . Proinde fræno magis , quam

Epistola Rod. Calaguritani ad Barth. Platinam responsiva . Primo eum commendat de elegantia sermonis . Tandem agit de singulis animi passionibus , & de earum ortu , & quid eis opponatur ; & de medela ad eas curandas , & de quibusdam utilitatibus , quas afferunt .

Tram disertissimam epistolam suscepi libenter . Tantus enim in ea dicendi splendor effulget , tanta gravitas , tamque excellens in omni eloquentiae genere facundia , ut eos priscos pene divinos viros , ne dixerim imitari , quin potius excedere comproberis . Illi etiæ multa orationi , sua attulerunt industria ; in ea tamen sublimi dicendi vi , que ex philosophia , que ex doctrina emanat , tibi impares videantur . Illi denique ingenue fassi sunt , non parum fore difficile , ut que quis recte sentiat , polite , elimate , & cum quadam sententiarum maiestate proferat . Tibi vero id agere tam facile est , quam velis . Quod dicendi genus , quorumdam salva gratia dixerim , a multis retro temporibus usque ad hanc tuam atatem , pene sepultum jacuit , in qua tu summo ingenio , ac scientiae copia præditus , prudentiam , scientiam , ipsam denique sapientiam cum eloquentia jungere visus es , ut in ea veriore arte doceas , quæ ante te pauci dotti evaserunt . Commendasti epistolam ad te meam ; sed , nisi fallor , nihil in ea , nisi animum tibi deditum , nisi ingens te audiendi desiderium commendatione dignum censem , nisi ipse reciprocus tuus ad me amor impulerit : is enim saepe amati hominis balbutias , disertum sermonem , & sensum consummatum reputat . Cæterum libenter intellexi ex eadem tua epistola , cum priorum antidota literarum mearum legisses , aut omnino , aut magna ex parte ab his animi , corporisque molestiis , & calamitatibus te pe-

ne fore liberatum : quibus , ut habetens dixi , virtutem , & magnitudinem animi tui excitari Deus prius voluit , ut habeas semper in quo crescas , atque ut virtus tua iners forsan , & sine bello , comparata , notior sit . Sed ita , doctissime Platina , tibi dicere libuit , ut me torpente ad scibendum allicias . Scio tamen , quod tanta in te est constantia animi , magnitudo , probitas , fides , ut meis monitionibus minime egeas . Facile enim mihi fuit vincere non repugnantem , longeque fuit facilius persuadere volentem . Utcumque sit , quam jucundissime audio , instrumentum me fore desideratæ valetudinis tuae . Verum siquid reliquarum perturbationis animo tuo hæret , auxilioque eges , penuria pigmentorum meorum nusquam tibi deerit . Saepè enim fortissimis pectoribus etiam levia armaturæ genera profuerunt . Cæterum subjicis unum adhuc superesse caput hujus perturbationis humanæ , quæ tu recte hydram vocas , quo exciso , exsiccatam , purgatamque a nobis , tamquam ab aliò Hercule Lernæam paludem existimas .

Ais itaque perdocte , quatuor , ut sapientes volunt , fore animi perturbationes , spes videlicet , & gaudium , dolor , atque metus . Petis autem a me , quo antidoto , quæ medela inamquamque istarum curandam seorsum ab aliis putem ; quidve gaudio opponam , quid metui , quid dolori , quid spei : quibus delinimentis , quum tu , cæterique iisdem perturbationibus vexati , fueritis peruncti , extinctas fore penitus cunctas animorum

quam calcaribus tuo acutissimo ingenio , tuæque solertia opus esse perspicio . Hanc tuam ubertatem , hoc tuum dicendi torrens inhibere tamen nullo modo velim ; cum solum inde ægritudini nostræ remedia petantur . Hoc certe sublato præsidio , nihil nobis supereffet , quare amplius in vita esse vellemus . Quis esset , te uno excepto , qui nos calamitosos tanta cum gratia , & pietate consolaretur ? Rigiditatem , & saevitiam alii Præsides Arcium virtutem esse arbitrantur : tu contra humanitate , & virtute illorum opinionem in stultitia fundatam esse ostendis . Hanc ob rem Deum continuo rogamus , ut te nobis conservet , ut vota tua secundet , ut dignitates , & honores pro meritis tuis tibi reddat , &

au-

vestrorum ægritudines minime habitatis . Fator me , doctissime Platina , questiones ipsas superiores fore ingenio meo . At quia , teste philosopho , bona questio bonæ solutionis est causa , utinam tam utiliter a me questiones ipsas lucubratas legas , quam subtiliter a te motas accepi . In primis igitur arbitror nequamnam hos difficiles quidem questionum nodos in me jecisses , nisi ea inter tuum Ciceronem , & Brutum super rebus ipsis alteratio , arbitratu meo , non satis discussa te commovisset .

Incipiam itaque ab ea , videlicet spe , quam primo nominasti loco . Spes igitur , nec te latet , licet eodem nomine a philosophis gentilibus , & catholicis appelletur , in effectu tamen longe ab utrisque accipitur . Philosophi enim spem passionem animi posuere , quam voluerunt esse motum quendam animi suspensum quidem ad ea , quæ appetit , accipienda . Sancti vero interpres spem theologicis virtutibus annumerant , prout est quædam , licet futura , expeditatio consequenda felicitatis æternae ex Dei gratia , & meritis nostris comparandæ . Si igitur catholice sumimus , constat , non esse passionem eo sensu , quo gentiles sapientes dixerunt , prout est animi perturbatio : quin potius est quædam animi certa delectatio , licet suspensa paululum , quia certa expectatione , quod desideramus , præstolamur ; nec animi est perturbativa , sed gaudii induetiva . Hinc Apostolus , spe , inquit , gaudentes ; que res agit , ut omnino mali , & dannati homines , nec dæmones spem habere possint , veluti qui omni gaudio sunt privati , & mero pleni . Hæc itaque sancta spes fidelibus pernecessaria est , illis præseruum , qui calamitates patiuntur , quia eos se-

curos , & tutos reddit . Unde in psalmis ait Rex , & Propheta , in Deo sperabo , & non timebo quid faciat mihi homo . Quod verbum Ambrosius exponens , tunc , inquit , de miseratione divina amplius sperandum est , cum præsidia desunt humana . Idque pulcre roborat Gregorius : ait enim ; tanto spes solidior est , quanto quisque graviora pertulerit . Quare Jeremias dicebat , spes mea Domine in die afflictionis . Et in Ecclesiast . scribit Sapiens , felix , qui non habuit animi suæ tristitiam , & non excidit a spe sua : & iterum idem Sapiens , respicite , inquit , filii nationes hominum , & scitote , quia nullus speravit in Domino , & confusus est . Hanc spem , doctissime Platina , hortor , moneo , contestor , animo tuo semper figas , nec morbum putes , quo morbi cuncti curantur : nec animi turbativa esse quovis modo potest , quæ quietam , quæ firmam , quæ stabilem reddit mentem . Quare non sunt ad eam expellendam quærenda remedia , sed cuncta adhibe medicamenta , ut augeas . In ea certo accommodissimum remedium experieris ad eas omnes animi perturbationes , de quibus sermo est .

Ad reliquum vero spei genus redeamus , prout est animi passio , & conturbatio . Hæc plane convenit gaudio , & ab eo differt . Utrumque enim in bono habet obiectum ; sed in eo differre videntur , quia spes de futuris est , gaudium vero de præsentibus . Spei denique sic acceptæ contrariatur metus , quia spes bonorum futurorum delectabilium est , sed metus malorum , & afflictivorum . Hinc Anselmus ait , nunquam spes cum timore concordat . Causatur igitur hæc animi passio , & generatur ex prudentia , & rerum experientia , quia , ut inquit Vegetius , nemo facere

me-

augeat. Venio tandem ad id quod instat; & fateor, ac vere quidem, me in recidiva mea culpa incidisse, cum tibi medicorum optimo non obtemperaverim. Excidiſti præterea adeo docte, & eleganter morborum nostrorum radices, proposita earumdem causa, ut paucæ in nobis morborum fibræ relictæ videantur. Assuetudo enim, ut scribis, minus nobis molesta facit, quæ patimur, ut inde nihil, nisi debilitas membrorum, & obducti vulneris cicatrix remaneat. Insunt enim mortalibus, ut tu docte, & eleganter affirmas, viitorum semina, insunt & virtutum, ut ait Plato. Sed nescio quo fato ad malum potius, quam ad bonum proniores sumas. Putarim ego sententia tua motus, has perturba-

metuit, quod se bene didicisse confidit. Ple-
rumque tamen ipsa rerum experientia per ac-
cidens generat defectum spei: & contra,
inexperientia ipsa nonnunquam est causa spei,
veluti qui non sunt experti repulsam in suis
conatribus, de facili sperant aliquid boni sibi
posse evenire. Idque in juvenibus intueri li-
bet, qui ob experientię defectum sunt ma-
joris spei, quam prudentię conveniat.

Sed jam quāris, quonam antidoto utraque
spes aut curetur, aut conservetur: idque ex
contrariis liquido cognoscet. Veluti enim ex
nimio metu, ac quadam mentis tristitia ori-
tur desperatio, sic ex moderato timore, &
stabilitate animi oritur spes vera: Vade Apo-
stolus, consolamini, inquit, ne forte abun-
datori tristitia absorbeat, qui ejusmodi est.
Succedit alterum remedium, solicitude nim-
rum, ac diligentia exacta in his, quæ recta-
ratione agenda sunt: ea enim agunt, ut al-
tera spes non affligat, altera certior sit, &
avidius expectetur. Adde quod spes, quæ
animi passio est, ideo perturbare animum di-
citur, quia bonum differt, & tardat quod
speratur juxta illud sapientis, spes quæ dif-
fertur, affligit animum. Verum facile huic
afflictioni vir sapiens medetur. Quanto enim
in longum, quod sperat, protrahitur, tanto
felicius reddi novit effectu. Quin immo &
dulcius degustatur, quia, ut ajunt, qui ci-
bum differt, auget esuriem, & quod sumi-
tur tardius, majore dulcedine degustatur:
Vnde Augustinus, cum tardius Deus dat,
commendat dona, non negat. Diu enim con-
cupita dulcius obtainentur, cito autem concessa
vilescent, quia protrahitur pugna, ut crescat
victoriae corona.

Cogito jam, ut de gaudio aliquid differa-

mus. Est autem gaudium, ut sapientes vo-
lunt, ex conceptu præsentium veniens festi-
na jucunditas. Ex quo patet gaudium dif-
ferre a spe, que solum est futurorum bono-
rum absentium. Contrariatur igitur gaudio
dolor, pro eo quod gaudium præsentium bono-
rum delectabilium existit: sed dolor est ma-
li, seu nocivi præsentis exterioris. Denique
gaudio contrariatur tristitia. Quemadmodum,
teste philosopho, gaudemus de bono, & de-
lectabili, ita contristamur de his, que con-
trariantur bono amato. Rursus bipartitum est
gaudium, videlicet transiens, & permanens:
transiens quoties latamur de in honestis, aut
damnatis rebus; unde sapiens inquit, qui la-
tantur cum maleficerint, & exultant in re-
bus pessimis, quorum viae perverse, & in-
fames gressus eorum. Est denique gaudium
transiens, cum & de rebus fortune exulta-
mus; unde Job dicebat, gaudium hypocritæ
ad instar puncti. Ad instar inquit puncti,
ut exponit Augustinus, est tempus, quod in-
cipiendo definit, & definendo incipit. Aut
si vis, expone ad instar puncti, idest ad simi-
litudinem rei pungentis. Sicut enim punctus
gladii pungit, ita gaudium de rebus mundi
potius cruciat propter ejus brevitatem, im-
perfectionem, & deceptionem, quam dele-
ctet. Hinc Salomon, risum reputavi errorem,
& gaudio dixi, cur frustra deciperis: &
iterum, risus dolore miscebitur: & alibi,
extrema gaudii luctus occupat. Nec aliter
sensit de gaudio Seneca. Ait enim, funda-
menta bona mentis est non gaudere vanis.
Hinc Cicero, cum inaniter, & effuse ani-
mus exultat, latitia gestiens appellatur, quia
levis est, & sine ratione, & modo capitur.
Gaudium vero stabile, sive permanens, mun-
dana

bationes esse virtutum excitationes; quod virtus, ut ait Apostolus, non nisi in infirmitate, & reluctatione contrariorum perficitur. Hinc illud est, non coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Affirmat & hoc Aristotelis auctoritas, qui afferit, virtutem, unde felicitas humana oritur, non nisi ex frequentatis actibus, rejecto semper vitio, comparari. Verum haec via, Hesiodo teste, difficilis est, atque ardua, & qui eam sequantur, postpositis omnibus, quae in vita contingunt, pauci admodum inveniuntur. Ut igitur ex eorum numero haberi possimus, certe enitendum est, ne refugisse labores, te auctore nobis videamur, & haec ancillæ, ac ministriæ libidinum, perturbationumque nostrarum domande vir-

dana quæque, & vana fugit, & cœlestibus delectatur, quia secundum Augustinum gaudet deo aut contemplando, aut experientando felicitatem aeternam: & hoc gaudium causatur a spe, prout est quedam expectatio futuri boni eterni. Permanens denique gaudium, ut Seneca tradit, non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. nec interrumpitur adversis, nec desinit molestis, quia ut subdit, quod fortuna non dedit, non eripit. Quare ille vere gaudet, qui felicitatem suam in aliena potestate non ponit. Sicut igitur congruis remediis indigemus, ne transiunt gaudio mentem figamus, sic opportunis mendis opus habemus, ne gaudium permanens amittamus. Eadem igitur remedia, que illud fugant, istud retinent. Constat enim, quia vera spes, firmitas animi, constantia, virtus denique ipsa, mundi gaudium expellunt, quæ omnia verum gaudium augent.

Supereft, doctissime Platina, ut alteram animi perturbationem tangamus, quam dolorem vocant. Fuerunt qui dolorem summum malum appellarent, veluti qui plus cæteris animi passionibus cruciat. Alii vero dolorem ad virtutem pertinere afferunt, cum proprium viri sit, forti animo ferre dolorem, aut mortem aut corporis cruciatm. Ego vero his assentio, nec video quo pacto dolor summum malum existat. Quomodo enim summum est, quod per breve, & momentaneum est? Hinc quidam Stoicus dicebat, contemno magnitudinem doloris, a quo me brevitas vindicabit. Nemo, ut ajunt, dolet multum, & din. Quemadmodum autem in affectione boni, spes, & gaudium conveniunt, differunt vero tempore, quia spes de futuro, gaudium est de praesenti; ita in malo afflictivo conveniunt dolor, & metus,

eademque ratione differunt. Idem de dolore, & tristitia dicendum est, quæ respicit malum praeteritum, vel futurum. Adde quod dolor proprie afflit corpus, tristitia animum. Opponuntur tamen, & maxime contrariantur dolori gaudium, & delectatio, quia bonum praesens, & malum praesens contrariantur, in quibus consistunt dolor, & gaudium, sive delectatio secundum Philosophum. Hinc Damascenus expectatum malum timorem esse constituit, praesens vero malum dolorem, & tristitiam.

Anticota autem doloris plurima sunt viro bono, & sapienti, quorum illud in primis esse videtur, ipsa videlicet contraria passio gandii, & delectationis. Veluti enim quis corporis, teste Philosopho, remedium est cordi, sic delectatio, & gaudium remedium est dolori. Alterum antidotum est ingemiscere; non quidem effeminate flere: sed ingemiscit vir fortis in doloribus, quo se fortius intendat ad firmitatem, ut voluit Cicero. Veluti in stadio cursores exclamant quammaxime possunt. Tiro etiam cum adversarium ferit, ingemiscit, & clamat, non quod doleat, aut succumbat animo, sed quia profunda voce omne corpus intenditur. Talis porro gemitus dolorem non parum lenit, aut levat: cuius illa ratio est, quia, teste Philosophero, omne nocivum interius inclusum magis afflit; minuitur vero cum ad exteriora diffunditur. Hinc Augustinus in suis Confessionibus ait, se plerumque dolere de amici morte solo gemitu, & lacrymis; quæ res ei requiem affrebat. Et Gregorius ait, quia dolentem consolatur, qui concordat dolori. Denique amicorum compasio dolorem lenit, propterea quod dolens cernit se amari ab amico condolente. Rursus mi-

virtute, & patientia sunt, atque ita obterendæ, ut parum virium in nobis habuisse videantur. Hoc si brevi, ut spero, relucentando, abs te præsertim adjutus, consequar, faciam profecto, ut omnes intelligent, me plus pene tibi debere, quam parenti. Ab illo enim hoc quod sum accepi; a te vero ut bene sun, ac bene vivam, continuo disco. Perge igitur optime, ac doctissime Roderice, & hanc nostram machinam quas fatam crebris ieiibus fortunæ, & innumerabilibus fere perturbationibus animorum, tuis fulcris, tuis fanætis adminiculis sustenta, ne & corpore, & animo concidamus. Pariet tibi hic honestissimus labor, tuaque pietas & magnam apud homines gratiam, & perpetuam in cœlo laudem,

I

dem,

mitigatur dolor speculatione, & contemplatione. Est enim in speculatione veritatis ingens delectatio, quæ omnem dolorem, & mæstitionem mitigat, veluti de Augustino auditum in superioribus epistolis, qui dolorem dentium pro nihilo reputabat, quoniam contemplabatur, & veritatem speculationis suæ attingebat. Denique lenitur dolor, si consideratur, qui dolorem ingerit, qui est Deus. Nec enim nisi summa æquitate, & ratione hæc nobis distribuit, quæ afflictiva videntur: unde Seneca, mitigabis vim doloris, considerata æquitate facientis.

Postremo quartam animi passionem, metum videlicet, seu timorem discutiamus. Hic autem metus convenit, sed & differt a dolore, seu tristitia. Convenit quidem, quia est de malo affictivo: sed differunt, quia metus est de malo futuro, dolor de præsenti. Contrariatur autem metui spes, quia, ut diximus, spes cum timore non concordat. Nam iste metuit mala, ille sperat bona. Hinc Bernardus; sicut quæcumque adversa in electis operantur patientiam, patientia probationem, probatio spem, & spes non confundit: contra, in reprobis adversitas operatur pusillanimitatem, hec perturbationem, perturbatio desperationem, quæ interimit. Est vero metus vel ordinatus, & rationabilis, vel contra. Ordinatus ille est, quo quis timet, quod timendum est, magis, vel minus secundum rerum circumstantias; inordinatus, quo quis formidat, quod minus formidandum est, sicut Rex, & Propheta ait, trepidaverunt timore, ubi non erat timor; veluti si quis timet in minimis: & hic simpliciter est malus, & animi turbatus. Hinc Cicero, metus est quædam malorum futurorum trepidatio, quæ utique landa-

bilis est, si cum ratione a malis declinat; vituperio vero proxima est, si absque ratione sit cum animi fractione, quam pusillanimitatem vocant. Inter hos timores id etiam interest, quia inordinatus inducit desperationem, alter vero dat confidentiam de victoria: unde ait Sapiens, in timore Domini fiducia fortitudinis. Recte profecto Salomon timorem junxit fortitudini, quia in timore est humilitas contra præsumptionem, & in fortitudine est magnanimitas contra pusillanimitatem. Procedit autem hic metus inordinatus ab anima: unde si vehemens est, rationem perturbat, & illius operationem impedit; si vero sit moderatus, ad recte operandum confert. Causat enim foliitudinem, & cautio rem reddit hominem. Hinc Apostolus ait, cum metu, & tremore vestram salutem operamini: & Sapiens in Proverbii, beatus homo, qui semper est parvulus: & rursus, qui timet Deum, nihil negligit. Curatur ergo hæc perturbatio formidinis contrario suo, videlicet stabilitate spei, & fortitudinis, qua omnis humana perturbatio tollitur. Alterum hujus passionis antidotum est inreprehensibilis vitæ conscientia. Nam, teste Seneca, timidum facit animum vitæ prævitæ, & lœsa conscientia. Denique et si ipsa excedens formido vitio attribuatur, plerumque tamen a majore malo præservat, vide licet a præsumptione, superbia, & audacia, quæ in plurima mala præcipitant: Unde Hieronymus; præsumptio quosdam audaciores reddit ad crimen, quos metus suspendit a criminе. Oh quot mala propter præsumptuofim audaciam sunt commissa, quæ propter pusillanimitatem essent omis sa. Demum, ut satis mihi visum est, et si spes contrarietur metui inordinato, si tamen hic ordinatus est, spem sibi

dem , quam tibi propositam video omnium iudicio , qui te neverunt , quique tuo patrocínio , tua pietate , & humanitate sunt usi . Unum adhuc hujus hydræ quod est perturbationis caput , supereft , quo exciso , desiccata , per te tamquam ab altero Hercule Lernæam paludem existimabimus . Quatuor sunt animi perturbationes , ut nosti : hœ sunt spes , & gaudium , dolor , & metus . Intelligere abs te cupimus , doctissime Pater , quo antidoto , qua medicina unamquamque istarum curandam seorsum ab aliis censeas ; quid opponas gaudio , quid metui , quid dolori , quid spei . His delinimentis acceptis , extinctas penitus animorum nostrorum ægritudines putabimus . Vale , & æquo animo ineptias meas tolera .

sibi compatitur . Est enim necesse , ut in Deum speremus simul , & eum timeamus . Timor enim sine spe inducit desperationem ; spes sine timore dissolutionem .

Vides jam , doctissime Platina , quid sentio de his quatuor mentis perturbationibus ; cernis uniuscujusque naturam ; contraria cernis , & antidota ad eas , aut omnino curandas , aut pro parte leniendas , quas tu tam facile tolerabis , quam non tolerare alienum a

sapiente non ignoras ; pulchre dicente beatissimo Gregorio , quia doctrina viri per dolorum , & passionum tolerantiam cognoscitur ; nam tanto minus creditur doctus , quanto convincitur minus patiens : & subdit ; nec enim potest veraciter bona docendo monstrare , si vivendo nesciat æquanimiter mala tolerare . Hæc ad te latius , quam putavi , sed minus , quam res exigit . Vale .

BARTHOLOMÆI PLATINÆ, ET RODERICI SANCHII EPISC.

*DISPUTATIO
DE PACE, ET BELLO
EX CODICE VATICANO (*)*

ACademicæ sectæ hoc fuisse institutum, memoriæ proditum est, ut scilicet nihil definiret, assensumque sustineret; de omnibus autem quæstionibus probabiliter in utramque partem disputaret. Eo rem perduxit Carneades, quod erat summum, ut ipse idem pro falso non minus, quam pro vero eloquentiæ vires intenderet, ejusque oratione multitudo duceretur. Fertur, quum Romæ esset Atheniensium Legatus, uno die ipsum coram Patribus laudasse justitiam; altero die nihil esse natura justum probasse. Quæ res ita Catonem Cenforem movit, ut Romani, ejus suasu, in Græciam quamprimum Carneadæ remittendum duxerint. A Cicerone tamen lib. II. de Orat. laudatur ob dicendi vim. *Carneadis*, inquit, *vis incredibilis illa dicendi, & varietas perquam esset optanda nobis, qui nullam unquam in suis illis disputationibus rem defendit, quam non probarit, nullam oppugnavit, quam non euerterit.*

Mos ille in utramque partem disputandi sœculo xvi. aliquibus eruditis viris probatus fuit; non quidem quo vetus illud Academicorum institutum renovarent, sed ingenii excolendi causa, atque exercitatione eloquentiæ. In his fuerunt Platina, & Rodericus Episc. Calagutit. qui de pace, & bello in utramque partem graviter, & acute disseruerunt. Idem Rodericus in prologo disputationis narrat, quæ hujus literarii conflictus causa fuerit, pax scilicet Italiz redditia Pauli II. Pont. Max. opera, quam abundantia quadam ingenii, atque eloquentiæ luxu celebrate instituerunt. Platina pacem extulit, quæ argumenti pars seipsa auditores voluptate, ac jucunditate perfundit.

I 2

Ni-

(*) Multum nobis fuit elaborandum, ut quam promisimus, disputationem Platinae, & Roderici Sancii de laudibus pacis, & belli, in lucem emitteremus. Innumeris enim mendis Codicem Vaticanum, quo uti oportuit, corruptum reperimus. Quæ intelligi omnino a nobis non potuerunt, ex aliis codicibus

per epistolas descripsimus, Florentino, qui in bibliotheca Laurentiana, & altero, qui Ferraria extat apud hæredes Josephi Antonii Vaccari Giojæ olim in ea Universitate Medicinæ professoris; cujus notitiam tradit Apostolus Zeno in dissertationibus Vossianis.

Nihil enim nisi lugubre in bello. *Dolus, asperitas, injustitia*, inquit Tertullianus, *propria negotia præliorum, valtationes præterea, deprædationes, concremationes, afflictiones urbium, & provinciarum*. Roderico autem subtilior disputationis pars fuit pertractanda, de laudibus scilicet belli. Qua in re pro variis belli significationibus verissime persæpe judicat. Sed neque ubi de cupiditate bellandi eloquitur hominum insita naturæ, aut de conjiciendis in hostem telis, ac de cæsis, & fugatis prælio exercitibus agit, aut denique pacem insequitur, veritatis fines disputando ita excedit, ut illum ad suas partes trahere Hobbesius velit. Hic enim impio sistamate naturalem hominis statum in bello *singulorum in singulos* constituit. At Rodericus et si bellum hominibus necessarium, eisque ab ipsa natura insitum esse putet, & probet, id tamen non a prima eorumdein conditione, sed a natura peccato vitiata, & corrupta aperte derivat, atque declarat (*) ut sit in ipsa ingenii contentione, fingendique licentia moderationior.

Jam de utriusque lucubratione ita judicamus. Vis eloquentiæ, & contentio major in Platina: doctrina, & acumen in Roderico. Ille dicendi genus affert pressum, elegans, ornatum, & quæ eloquitur veluti pingit; hic oratione fluit, sed more scholasticorum, minus castigata, ubere tamen, & expedita, verbisque non quidem ornatis utitur, sed tamen non abjectis. Profana eruditione Platina præstat; Rodericus sacra. Uterque fidem oratione facit, ut audiens ea ducatur, credat iis, quæ dicuntur, vera putet, assentiatur, probet.

(*) In secunda *Armorum militarium commendatione* Rodericus hæc habet. Ea de re non aliunde bella, atque diffidia in orbe cœnire arbitrentur (divinarum Scripturarum tractatores), nisi ob maligni humani generis hostis invidiam, illiusque continuam pugnam adversus creaturam rationalem: quam siquidem resistantiam, & pugnam a peccato primi parentis somitem sumpsisse pie credimus.

Nec aliud bellum *Apostolus* signabat, cum ait, induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, qui a principio creati mundi pacem inter homines violare, unitatem scindere, & tandem humanum genus inficere, & perturbare conatur. Dolet enim, ut inquit Hieronymus, unitatem, quam in cælo habere nequit, terris homines obtinere: nec abs re auctor discordie appellatus est.

Ad Reverendissimum in Christo Patrem

D. D. MARCUM BARBUM

TIT. S. MARCI PRESB. CARD. EPISCOPUM VICENTINUM

ALTERCATIO SIVE DISPUTATIO INCIPIT

DE PACE, ET BELLO

Inter R. D. Rodericum Episc. Calaguritanum Hispanum, & B. Platinam
dum hic pacem extollit, bellicisque exercitiis præfert:
ille contra, militaria, & bellica arma laudat, a culpaque defendit,
eaque paci vitiorum nutrici anteponit.

PROLOGUS

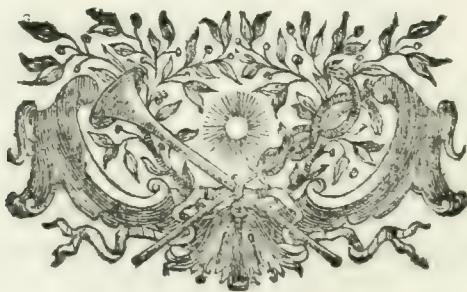
*Reverendissimo in Christo Patri D. D. M. BARBO tit. S. Marci
Presb. Cardinale Episcopo Vicentino Rodericus indignus
Calaguritanus Episc. SS. D. N. PAULI Pont. Max.
Referendarius, ac arcis suæ S. Angeli de Urbe
Castellanus, & Barth. Platina post utrius-
que meam humilem commendationem.*

CUM nuper ejusdem SS. D. N. opera, labore indefesso, ac mirabili
pene vigilantia, pax inter populos Italos positis armis, & odiis,
quibus in mutuam certe, & plurimorum fidelium, populorumque per-
niciem ruituri videbantur, confecta esset, deque tanta re, tamque
mortalibus perjucunda, ut fieri solet, sermo haberetur, non sine in-
genti pontificalis dignitatis amplificatione, factum est, ut eo magis de
accepta pace lætitia augeretur, quo magis de pacis ipsius innumeris bo-
nis sermo tenderetur. Verum quemadmodum lux non nisi in tenebris
splendet, nec aliter in cœteris rebus humanis: tanto siquidem unaquæ-
que res præclarior redditur, quanto insignior, fortiorque ei hostis in-
clinat. Nihil enim, ut putamus, tantum illustrat pugnatorem, quam
hostis strenitas. Nam, ut ajunt, fortis est, qui fortissimo adversatur.
Herculis siquidem vires leo ferocissimus patefecit, & quantum David
fortis fuerit, adversantis Goliath gigantica ferocitas demonstravit. Pa-
cis ergo, atque humanæ quietis mirificas laudes non satis arbitramur
agnosci posse, nisi armorum, & bellorum præconia, commoditas, ac
necessitas recolatur. Veluti itaque etiam apud veteres mos fuit ob ade-
ptam pacem singularia certamina athletis, aut aliqua bellorum præludia
instituere ad publicam populi lætitiam; sic nos, ut de pace ipsa uberius
gaudeamus, singulare quoddam inerme certamen inire decrevimus: &
dum de pace immortali Deo, ejusque in terris summo Vicario gratula-
mur,

mur , de pace , & de bello duellum instituemus , ut pacem ipsam bello quodam festivemus .

Erit igitur non insulsa , nec parum grata contentio , in qua ille erit dicendi ordo . Ego siquidem Barth. Platina , ut junior , cuique natura aggressiva est , conflictum , pacis gratia , & favore aggrediar , & dum pacem laudo , in bellum , veluti pacis hostem , plurima nationum , & auctoritatum immittam jacula . Et contra ego Rodericus Calaguritanus Episcopus terrenam quietem , quam pacem vocant , tamquam plurimorum vitiorum nutricem , inertem , timidam , instabilem , atque fictam plurimis jaculorum iactibus inseparar , armorumque bellicum exercitium , non modo a culpa defendam , sed & pluribus extollam laudibus ; dum quidquid ad religionem , ad pietatem , ad æquabilitatem , ad honores , ad segnitiem vitandam , ad omnem denique virtutem sectandam , Platina nostra , pacis gratia , referebat , ego ignaviæ , desidiæ , negligentiae socordiæ ascribere conabor . Armorum , bellorumque originem , nobilitatem simul , & veritatem invincibilibus , ut ita dixerim , argumentis , & rationibus perstringam .

At quia res humanæ per negationem , ut ajunt , dubiæ redduntur , opus est judice . Quare communi , immo omnium astantium consensu , arbitrum inter nos disceptantes æquissimum delegimus , cuius sententiæ , auditis utriusque prædictis rationibus , standum esset . Recte igitur delegimus te , Pater amplissime , quem certo scimus , ob integrum animi tui constantiam , singularem sapientiam , & prudentiam , rectam , & firmam sententiam allaturum , cui non nobis tantum est standum (tanta est auctoritas , & constantia tuæ dignitatis) , sed & iis , quos inter talis contentio , & discrepacio deinceps orietur , ejusque correctioni , ac emendationi quidquid dicturi sumus , devote , ac humiliter subjicimus .

BARTHOLOMÆI PLATINÆ
TRACTATUS
DE LAUDIBUS PACIS

Nuper a SS. D. N. Domino PAULO Divina providentia PP. II.
edictæ ad Reverendum ac doctissimum in Christo Patrem
D.D. Rodericum Episcopum Calagur. ac S. Angeli
de Urbe fidelissimum Castellanum .

Non erit fortasse absurdum , vel ab otio meo alienum , si quod plerique præstanti ingenio , doctrina , eruditione , experientia viri non ita probarunt , bello pacem anteferendam ostendero . Neque mihi hac in re magno opere contendendum arbitror , cum hæc nostra causa ob utilitatem , & honestatem , quæ potissimum potentes ad persuadendum sunt , plurimos habitura patronos sit , & assertores . Quis est enim (qui modo non sit omnino Marte , ac perturbatione genitus) qui non malit , quod confert omnibus , quam quod nocet , approbare ? In bello siquidem direptiones provinciarum , eversiones urbium , cædes , rapinæ , incen-

COMMENDATIO ARMORUM MILITARIUM

Ac necessitas , & utilitas belli , & exercitii illius , & a culpa defensio ;
ac difficultas assequendi in hoc sæculo veram quietitudinem , quam
pacem vocant ; & quæ sit vera pax laudibus digna , & perop-
tanda ; & de incommodis , ac vitiis ex longa inertia , atque
pacis securitate provenientibus , edicta a Reverendo
Patre D. Roderico Episcopo Calagurit. Hispano ,
Castelli Sancti Angeli de Urbe Castellano ,
responsiva ad præced. tractatum.

Locuturus de armorum præclaro exercitio ,
ac bellicarum commendatione actionum ,
necessitate , & utilitate post laudatam plurimam pacem a te præsertim , doctissime , ac
eloquentissime Platina , nil aliud censeo , quam
non unius modo , aut plurimorum , sed totius ,
ut ita dixerim , humani generis insidias , odia ,
bellaque in me unum congerere , tantoque du-
riorem suscepisse provinciam videor , quanto
tu gratiorem . Quis enim facile , quis libere
bella ipsa sine periculo , ac sine bello ipso lau-
dere potest ? Mibi crede , inter pacem , &

bellum in eo landis genere id interest ; pacem
utique laudare facilius est , quam obtinere . Si
enim illam laudare velimus , verbis solum
opus est ; adipisci autem si optamus , labore ,
viribus , sensu , virtutumque non parvo cu-
mulo indigemus . E contrario in bello est . Il-
lud certe longe facilius obtinemus , quam tute
laudare possimus . Adde : pacem qui landat ,
lucem facibus juvare conatur ; laudat enim
eam ipsam rem , qua , teste magno Aurelio ,
nihil dulcius cogitari , nihil jucundius optari
potest . Bellum vero , quippe ipsum belli no-
men

cendia , sacrilegia , furtæ , proditiones , doli , fraudes , ac quævis genera flagitiorum committuntur ; quod naturam , optimam ducem , si eam imitaremur , invertere profecto , & fædere est . Parentes mæstos , & lacrymantes ob immaturam , & acerbam filiorum mortem , ducere funera , & quidem frequentia cernimus : hos postea extrema senecta , cum defint , prælio interempti , qui alimenta subministrant , vitam miseram , & inopem degere necesse est . Quid si conjuges viduas relinquerent , quarum vita ex marito pendet ? Quid filios , quos non victimum modo , sed mores , & instituta pariter ab ipsis genitoribus accepisse oportuit . Quid reliqua familia , quæ a debilitato sene ad validum juvenem oculos conjiciens , illo deficiente adminiculo , huic tota inheret ? Oh miseros , oh infortunatos parentes , oh derelictas , & destitutas conjuges ! Oh genitore expectato , orbatus filios ! Quid quod majorum sepulchris , & solo pa-

men , ita mortalibus horrendum est , ut non modo laudare , sed nec audire vulgus æquo animo possit . Verum eum inter mortales judicem delegimus integerrimum , cuius summa sapientia , animi ingens magnitudo , probitas , ac rectitudine , securum nobis campum in hoc certamine pollicetur . Suscepta a sua R. P. dicendi securitate , ac salvocondueto , aggrediar pugnam . Atque non vulgares loquor , qui humanam felicitatem non aliam , quam temporalem quietitudinem terrenarum rerum putant . Erit propositi , non tam mundi pacem persequi , quam arma , bellaque tueri , sine quibus pax ipsa non facile obtineri posse videtur . Expedit igitur , ut ego , quem ad hoc bellum provocasti , bellum ipsum bello defendam , non quidem gladio illicitæ offensionis , sed galea , & scuto modestæ deffensionis ; quo veluti honesto quadam bellandi genere pacem tuam , quam terrenam quietem vocas , inertem certe , plurimorumque vitiorum incensionem inseparab . Et quia ea tenacius retinentur , que ordinatus dicuntur , illum in dicendis ordinem servaturus sum . Nam si vera Aristotelis est sententia , quia opposita juxta se posita clariss illucescunt ; veluti in prima tua Orationis parte , plurima armorum incommoda , damna , ædes , sacrilegia , & innumerabilia pene sceleræ , que ex bellis actionibus procedunt , elegantissime adduxisti : E contrario ego bella ipsa , præclaraque armorum militarium exercitia , non modo a culpa peccatoque defendam , sed plurimas eorum excellentias , ac peculiares glorie , & honoris commendationes singularius depromam .

Secundo in loco , seriem dicendi tuam sequens , veluti meam , pro te pacis plurima utilia & humanae vitæ juuندissima attulisti ; sic ego non pauca , nec parva , ex inertis pace incommoda , damna , sed & flagitia provenisse , aperta lucubratione edisseram . Rursus quem nam vera pax sit , que tuas mereatur laudes , brevi sermone subjungam .

In primis , doctissime Platina , non ignoro , habebis tu in hoc nostro conflictu plurimorum , dicam verius , totius humanae turbæ præsidia . Hinc sacra tenentes , & religioni dediti tibi applaudent dicentes cum Paulo Apostolo , quod immortalis Deus , tamquam auctor pacis , non nisi pacis tempore coli potest . Hinc & urbiam cives tibi blandientur pro eo quod , teste philosopho , humanae politiae finis quidam est ipsa ciuium concordia , que pacis nomine insiguitur . Hinc magistratus , & jura reddentes gratias tibi agent , quia , ut ajunt , jura non reddit gladius , cum cædat lex victoribus armis . Hinc te sequentur mercatores , agrorum cultores , artifices , & alia indocta hominum multitudo dicens illud Eunii , quod omnia pacem precantur . Hi tamen , nisi fallor , verbis tantum partes tuebuntur tuas . Arma vero eis adeo aut gravia , aut molesta sunt , ut pro te ea nusquam suvant , que pro se capere non noverunt . Sed & ea ratione tibi in eo conflictu præsidio non erunt , ne trans fugæ virtus rei habeantur ad castra hostium transmigrantes . Ego vero omnes eos habeo in hac pugna confortes simul , & sententiae meæ scitatores , qui unquam Urbem , & Orbem domuerunt , quive a mundi origine ad

patrio carentes sine honore, sine pompa funeris, nullis exequiis, nullis justis persolutis, tamquam brutorum cadavera insepulti jacent, alitibus, & feris expositi? Non dico, quos cruciatus ad mortem, ob acerbitudinem vulnerum, & injuriam medicorum perpetiuntur, cum eorum nemo plerumque adsit, ad quos ægrotantium salus pertineat; quos animi angores, cum inter arma, & equos, inter strepitum belli, & terrificas tubas eis sit expirandum, nullo adhibito, quod ægrotis solemus, vel animi, vel corporis delinimento. Non illic adest sedula uxor, non solliciti liberi, non amici, qui mæstum, & vulnerum gravem consolentur, & adjuvent; non adsunt Sacerdotes, qui ea diligentia, qua uti in pace solent, repurgata noxa, adhibitis more christiano ecclesiasticis Sacramentis, veram salutis viam morienti ostendant. Qua quidem ex re solatium capi quotidie cernimus: tanta enim expectatione futuri boni in

K

ius,

ad hunc usque diem clarissimi evaserunt. Pugnabunt denique mecum, quos tu eleganter nominasti, Nembroth robustissimus, sed & Abraham Dei Amicus, ejusque iussu sepe bellans; pugnabit Moyses Dux, & Sacerdos, qui ait, ponat unusquisque gladium super famur suum, & jungatur mibi in bello; pugnabit Sanctus David, qui bellis, & armis Deo placuit, & magnum de eo testimoniū perhibuit. Nec deerunt viri omni studio famosi Machabei. Pugnabit mecum ille Sanctus, qui Christo dixit, Domine non sum dignus. Sed quid haec commemoro? Tuebuntur meam sententiam magnus ille Alexander Macedo, Darius, Achilles, Hector, Hercules, Cirrus, Romulus, Annibal, Scipiones, Camilli, Bruti, Publicolæ. Deinde erunt auxilio Pompejus, Cæsar, Octavianus, & Antoninus, ceterique omnes, qui non in torpeni pace, qua plurimi insignes viri sorduerunt, sed bellis, & armis toto terrarum orbe semipiternis laudibus illustrari meruerunt, quorum in pace nulla, aut non tanta foret gloria.

Bellorum naturalis origo. Rursus deducitur cuncta fieri, & conservari naturaliter quadam pugna. Denique bella ipsa necessaria, & utilia fore monstratur.

Primam igitur partem aggredientes militarium armorum, ac bellicarum actionum, decem inter ceteras excellentias, & totidem præconia, & laudes adducemus. Primam igitur bellorum prærogativam ex illorum antiqua origine, & primo rerum omnium

ortu conspicere libet. Ut igitur cætera omittam, illud Homeri tui principis maximi poetarum verissimum puto, videlicet omnia in lite, belloque fieri, quod non nisi natura ipsa impellente, aut quodam divino miraculo, ita institutum esse reperies. Nam enim terra frembit, maria fluctuant, stellæ ipse oberrant firmamento, aera invicem configunt, bellum immortale gerunt venti, tempora denique ipsa pugnant cum temporibus, astas cum hyeme, ver cum autumno; & ut paucis cum quodam ex sapientibus agam, secum singula pugnant, nobiscum omnia. Adde quod ea contrarietas temporis, quam vicissitudinem vocamus, nil aliud est, quam pugna; nec aliunde provenire putas tot horrendos terræ motus, tot stupendos turbines, tot fulminum impetus, tot grandinum insultus, tot procellarum rabies, tot maris clangores. Ex pugna quidem ventorum vides in mari fluctuosos rumores, & incertis vicibus alternantes certos fluxus, & refluxus.

Denique si ad animantia transis, omnia inter se naturale, atque aeternum odium, & bellum habere cernuntur: nec aliquod animal pugna vacat. Pisces, fera animalia, volvres, serpentes, homines denique in bellis versantur: nulli rei creatæ quies data. Una species aliam exagitat, leo lupum, lupus canem, canis leporem insequitur: nec modo unum animal alterum diversi generis persequitur, sed suam speciem, suum individuum. Conspicis enim aves ejusdem speciei aves invadere, effractisque ovis, speciem prolls interire; in quibus diversas insidias, excubias,

d6-

ius, qui de clementia summi Dei bene sperant, leviorem fieri mortem, multorum exemplo videmus. Quod si certe etiam redeundi ad vitam eis optio daretur, nollent non mori, præsertim cum bene morientibus proposita sit vera illa, & æterna felicitas.

Non negaverim ego propterea pro Laribus sumenda esse bella, modo justa, & legitima subsit causa. Propulsare nimirum injuriam licet, natura ipsa adjuvante, quæ ut feris dentes ad tutelam, & unguis, ita hominibus armatas manus ex industria præstisit. Hinc ego natam fortitudinem arbitror, quæ separari a reliquis virtutibus, maxime vero a justitia, non potest. Fortem ne eum, prudentem; ac justum appellabis, qui libidine dominandi, aliena vastat, urbes delet, oppida excidit, liberos populos subjecere servituti conatur? Hunc inquam fortem existimabis, qui, quo plures homines afflixerit, spoliaverit, occiderit,

eo

dolos alterum in alterum exercere conspicias. Rursus ex ea naturali pugna insurgit tanta vigilancia venatorum, tanta ad feras, aves, piscesque capiendi ingenia, quæ omnia bellorum instrumenta sunt. Ceterum si innumerabilia animantia commemorare velis, cernes inexplicabilem inter angues, & ranas cum ciconiis pugnam. Nostri ut in animalibus Aristoteles voluit, Basiliscum reliquos serpentes sibilo terrere, & fugare, & visu perire. Sed & inter mansueta animalia nulla quies; nam inter porcos, & ursos, quæ natura concertatio? Rursus inter tauros: ut enim ferunt naturales, tanta est illorum inter se se inimicitia, ut adversis cornibus pugnant, redeantque ad vindictam: ita ut si recte censeas, bellum unum cunctis sit animalibus; & sine pugna nil genuit natura parens. Volucres nunquam non vides bellantes. Galli enim se se calcaribus impetunt, adeo ut mirandum sit, tantum inuidia, & superbia, in tam parvo esse animali. Anseres vero, cum armis careant, clamoribus, & alis se se exigitant, ac rostris verberant. In mari non minor pugna; pisces pisces devorat, nec suo individuo parcit. Nec obstat, doctissime Platina, si ais, quod animantia ipsa propter prædam, & alimenta odium, & bellum gerunt. Cur ergo absque illis bella non cessant?

Ut tandem ad homines veniamus; quis non cernit inter conjuges repugnantias, querelas, suspiciones, in ipsos filios indignationem, quos aliquando dum bonos cupimus, nostris resistentes monitis, malos lugemus?

Quid de fratribus? Nonne ipsam orbis reginam tam celebri pugna diffamatam clamitas, pro eo quod eam legas fraternali sanguine maduisse? Quid igitur de bellis inter jam natos quereris, cum nascituris nosti bella ipsa non defuisse? dum in matrum uteris bellasse fratres Scriptura testante cognoscis. Cur ne ergo bellis jam nati carebunt, quibus, antequam essent, minime caruerunt? Denique cuncta, quæ agimus, non nisi ad bella, & dissidia ordinamus. Quid enim est, cum arces, cum turres munitissimas tanto studio, & cura fabricamus; nisi ut aut bella geramus, aut excipiamus? Itaque bellaz aut mente, aut actu gerimus.

Adde, quod ipsa insensibilia pugnam habent. Quid cum ferro magnes discordiae habet? Quid cum magnetice adamus? Quorum repugnantia, etsi occulta, sit pugna tamen nota; cum magnes ferrum trahat. Adhibe adamantem, ferre desinet, ut ait Aristoteles. Ex quibus appetet, verissimum fore illud homericum, omnia in pugna fieri. Preterea, ut musicalia tangam, ipse musicales voces nonnisi inter contrarietas concentuum ad veram harmoniam, & musicalem concordiam perveniunt. Si igitur quæcumque sint consideres, animoque volvas, reperies omnia in calo, terra, maribus, & in ipso profundo pelagi, terreque partibus, in silvis, in agris, in arenarum desertis, in plateis, urbibus pugnam æternam, & implacabile bellum habere. Quæ cum verissima sint, minimum quod homo, etsi ratione prædictus, vitam se sine prælio ducere arbitretur, qui non mo-

do

eo se nobiliorem, & clariorem putat? Hac quoque ratione graffatores, gladiatores, lictores, carnifex, qui ad pernicie^m hominum nati sunt, fortes nominabimus. Quod quidem ab omni religione, pietate, & humanitate alienum est. Factum est hoc scriptorum culpa, maxime vero historicorum, qui, quo plures quis in prælio interficerit, eum triumphos, statuas, trophyos, honores tum divinos, tum humanos merito assecutum ostendunt. Hinc orta est perniciosa illa œnulatio, qua & Alexander Achillem, Melchiades Themistoclem, Cimonem Themistocles, Cæsar Alexandrum divina, humanaque omnia pervertentes, rerum gestarum gloria, imitari, vel superare conati sunt. Hos etiam gentilitas illa, quod pejus est, sanguine madentes, in Deos ob sœvitiam, & crudelitatem refert, quo nihil certe potest naturæ divinæ magis esse contrarium, qua admonemur continuo, religionem, pietatem, humanita-

K 2

tem

do cum ceteris rebus, sed secum inexplicabilem pugnam gerit, ut latius inferius tangamus. Sed ut pulchre unus ex poetis ait, quod si nulla alia, quam Romanorum bella fuissent, illa orbi sufficerent.

Verum quid prædicta commemoravimus? Nam quo pacto decerit bellum, aut pugna, cum in ipsa scientiarum inquisitione dissonantiam, & inexplicabiles contrarietates videamus? Quis est, qui ignorat tantam philosophorum repugnantiam, tantam sectarum varietatem, & ut poeta laureatus ait, cur reges, aut populi quiescent, si philosophi non quiescent? Si sapientes pugnant? Illi de rebus humanis, isti de divinis, de veritate contendunt. Alius Academicus, aliis Stoicus, aliis Peripateticus. Sed nec Grammatici quiescent. Dialecticis vero tam proprium, tamque innatum est bellum, ut ipsa ars non nisi bellum, concertatio, & diversa altercatio sit. Ubique discordiam, ubique clamores reperies. Juris periti vero, an dissident, ipsa litium immortalitas demonstrat. Discordantia vero, medicorum non aliunde comprobatur, nisi quod ægrorum vitam suis alterationibus faciunt breviorem. De religione vero, & sacris agentes inter se adeo dissident, ut etsi, teste Aristotele, veritati omnia consonent, de ea ipsa diversæ sententiae plerumque emanant. Rursus in actibus hominum, quid nisi repugniam conspiciimus? Ut verum sit, quod Flaccus ait, quod sua cuicunque sententia secum pugnat. In cunctis litem, bellumque reperies. Inter duces in ordinanda acie; ante ipsam pugnam aliam pu-

gnam cernes, & in constituendis legibus, in eligendis magistratibus repugnantia primo. Nec in mecanicis artibus dissonantia, & pugna deest; dum alter Carpentarius domum sic, alius sic ædificat, alius ibi portam, alius alibi designat, & ut paucis agam, omnes hominum actus, atque conceptus in dissonantia sunt constituti, dum diversos, & aversos in nobis motus conspicimus. Alius enim vult, aliis non vult, aliis amat, aliis odit, aliis blanditur, aliis minatur, aliis irridet, aliis singit, aliis fallit, aliis partit, aliis irascitur, aliis scit, aliis nescit, aliis obliviscitur, aliis recordatur, aliis diligit, aliis invidet, & quæ sunt hujusmodi; adeo ut sine ulla requie ab ingressu in hanc lacrymarum vallem usque ad exitum, fluctuet, & inter diversa pugnet mortalis vita, secumque sit lis, & quadam inevitabilis affectuum collisio, ut verissimum arbitris, quod in omnibus rebus dissonantia, & pugna, solum cum voluptatibus, & nolitis nulla lis, nulla pugna, sed omnium consensus sit. Si enim aliquid virtutis in homine erit, necesse est gravia admodum bella, aut gerat, aut suscipiat. Quis enim satis exprimere valeret inexplicabilem conflictum, assiduecumque pugnam virtutum contra vitia, dum adversus humilitatem superbia armatur? Contra timorem Dei inanis gloria insultat? Contra veram religionem simulatio? Contra dilectionem invidia? Contra subjectionem pugnat contemptus? Contra correctionem detrac^{tio}? Contra patientiam ira? Contra mansuetudinem protervia? Contra virtutis exerce-

ei-

tem, gratiam, & æquabilitatem servare. Quæ stultitia quæso ista est; eum, qui unum hominem occiderit, nefarium, & scelestum putare; & eum, qui centena millia perdiderit, qui Orbem terrarum deleverit, qui eorum templo, quos in cælo socios habiturus est, prophanaverit, cole-re, ac divinis honoribus prosequi? Concessum hoc quondam vix Herculii est, ut scribunt poetæ, qui monstra ad perniciem hominum nata, multorum sudore, & gravi discrimine domuit. Non multa hominum millia trucidavit, non cruore provincias, & campos inundavit, non flumina infecit, ut Cirus, ut Alexander, ut Hannibal, ut Claudio Nero, ut Marius, ut Sylla, ut Pompejus, ut Cæsar, quorum triumphi, extincta magna humani generis parte, in precio ita sunt habiti, ut nunc quoque cum admiratione inspiciantur quidem, & legantur. Non possum non admirari, hac in re præsertim, doctorum quorumdam sententiam iis

quo-

citium torpor, vel ignavia? Contra mentis firmitatem armatur dissipata vagatio? Contra mundi contemptum cupiditas? Contra veritatem fallacia, atque mendacium? Contra parsimoniam ciborum ventris ingluvies? contra carnis integratatem luxuria? Contra moderatum mœrorem incepta lactitia? Cernis igitur tam inevitabile bellum hominibus inesse: aspicis tam congregatas vires, tam fortes ad pugnandum acies intra pectus humananum. Vides jam, disertissime Platina, particulatim, & ut ita diximus, ad sensus, omnia in lite fieri, cuncta in bello versari.

Supereft, ut universalibus testimoniosis conspicias bella ipsa ex quadam repugnantia rebus creatis naturaliter inesse; idemque orosuſcantes. Evidem armorum præclara exercitia, & bellicas actiones ipso naturali jure, & primordiali rerum dispositione ortas esse nemo ambiget. Aristoteles siquidem ipsa entium principia contra invicem, & plurimum repugnantia afferit; & iterum unam voluit fore primam contrarietatem in quolibet ente: quo evenit, omnia entia, ac substantias rerum, ne dum componi, sed & conservari quadam pugna, & contrariatis repugnantia naturali.

Rursus, ut cunctorum pertractantium est sententia, omnibus rebus immatam credimus naturalem inclinationem, qua facile quevis repugnantia excludunt. Idque in rebus est naturalibus non modo simplicibus, sed & mixtis. Constat siquidem diversis contrariis elementis mundum esse compactum, inter qua

affiduum conspicimus pugnam; & nunc calidum agit in frigidum, nunc humidum in secum insurgit. Aquæ insitum est resistere, pugnamque igni inferre, quod nulla alia ratione accidere arbitramur, quam ob qualitatum sibi innatarum repugnantiam. Sed & in mixtis idipsum intuemur, veluti in animalibus brutis, quæ utique naturali complexionum repugnantia impellente, alterum naturaliter inclinatur in alterum pugnam habere, ut lupus in ovem, canes in lepores. In volatilibus vero major, nobiliorque pars, non nisi ex bello, rapinaque victitat, ut aquila, accipitres in cætera avium genera; quod & in rationali creatura tanto excellentius conspicimus, quanto magis natura in nobis sollicitior esse debuit, quam in brutis, veluti que nostro obsequio creata sunt. Est enim hominibus insta naturalis dispositio, & in-nata inclinatio ad profugandum, expellendumque quocumque nocuum, & sibi repugnans. Non enim sagax ipsa, & parens natura minus debuit esse sollicita in conser-vatione creaturæ rationalis, quam brutorum, cum sit longe nobilior: quo sit, ut contrarietas elementorum, quibus homo compactus est, ac repugnantia humorum diuersorum in-tus hominem nata, ipsum hominem conser-ret; qua contrarietate cessante, ut vita ces-set hominis necesse est. Liquido igitur patet, animalia ipsa naturaliter fore bellativa. Alias autem serviunt, aut pereunt. Hinc Aristoteles in politicis ait, bellicas actiones fore secundum naturam.

Natura igitur ipsa bella instituta sunt,
id.

quoque erroribus implicitam, qui hac digladiandi sœvitia, quād eandem virtutem appellant, immortales fieri homines existimant. Mori mehercule malim, quod id quidem amicis meis contingat exopto, quam potentiae aut dominatus causa exitio esse quamplurimis. Ad immortalitatem respiciunt ii, ut video, immo vero ad voluptatem, ad licentiam peccandi, qui id agunt, nullo modo adhibito flagitiū, & crudelitatis genere, ut soli e pluribus esse videantur. Immortales fieri homines virtute, non vitio, non fraude, non superbia, non crudelitate, veri adscribunt historici. Quid? Si, ut eorum vita improbatur a bonis, sic quoque eorum animi apud inferos cruciantur, cum exprobratione crudelitatis, & superbie? Ut bonis enim ex divina justitia proposita sunt præmia, ita & malis pœna, & cruciatus. Considera quæso, quam falsa sint hominum in rebus humanis judicia. Quos enim mites, ac clementes in bello dicimus, quod millies pepercerint, ut Philippum magni Ale-

idque si amplius agnoscere vis, videbis omnium mortalium vitam in quadam pugnare consistere, non modo inter se ipsos, sed ad cœteros: ut verum sit, quod Sanctus ait Job, quod non est, nisi bellum, & militia; vita hominis super terram. Nec illud quorundam juris peritorum nobis obſiſtit: suadere enim videtur, bella ipsa jure gentium orta esse. Quid sane intelligendum arbitramur. Fatemur enim, ut sapientes volunt, naturalem ipsam ad bella, & pugnam inclinationem ex principiis naturalibus fuisse introductam. Regulationem tamen, ac rectitudinem ejusdem inclinationis fore introductam de jure gentium.

Rursus ex bellorum ipsorum prioritate, illorum commendatio comprobatur. Fuit enim bellorum initium in ipso paradiſo terrestri in prima hominis origine, ne dum inter homines, & serpentes; quam bellorum originem fecuti jurisconsulti, legibus suis id fateri videntur, cum inquiunt, quod prius apud Romanos fuit duci opera bello, quam legibus; & alius jurisconsultus ait, quod antiquior fuit exercitatio armorum Romanis, quam caritas filiorum.

Ad bella omnes mortales non modo a natura, sed supernaturaliter inclinati: & quod varia sunt genera bellorum, diversaque causæ, quæ ad bella ipsa incitant.

Secunda bellici exercitii excellentia, & ingens militarium armorum præconium, non

modo ex naturali inclinatione cognoscitur, verum etiam ex supernaturali dispositione. Pro cuius rei clariore deductione, distinguendas putamus diversas bellorum species. Quoniam aliud est naturale, aliud cœleste, aliud humanum. Humanum rursus aliud interius, aliud exterius. Quia omnia bellandi genera nonnulli philosophantes voluerunt, ex quadam supernaturali dispositione necessario ventura fore, adeo ut, si naturales semitas, & demum super cœlestium corporum motus, atque influxus intueri libet, cœlum ipsum, sed & mundi alem fabricam non absque vario, contrarioque motu, ac pugna consistere posse credatur; adeo ut necessitate quadam bella in orbe esse oporteat: quod sic demonstrare, non infalse, videntur. Cum enim juxta Aristoteles sententiam cœlorum perpetuus sit motus, inde fit, ut corpora ipsa cœlestia, sua natura repugnantes effectus in hoc inferiori orbe operentur. Necesse est enim hunc inferiorum orbem, ut sapientes voluerunt, subiectum esse superioribus rationibus, ut virtutes simul, & repugnantias bellorum rebus inferioribus influant; quam utique repugnatiā non aliunde exsurgere putandum est, nisi varietate aspectuum corporum cœlestium, atque motuum ipsorum: idque ad sensum libet conspicere. Siquidem ex varia correspondencia corporum ipsorum cœlestium, tempore, quo civitates construuntur, saepē repertum est, naturaliter se odio habere; alias sese nimia complecti dilectione, nullis præcedentibus aut meritis, aut demeritis,

Cum

Alexandri patrem in Græcos , ut Pyrrhum in Romanos captivos , ut Cæsarem in cives eosdem , mutata sententia ob multitudinem interfectorum hostium , ob eversas Urbes , ac deletas provincias , in cœlum laudibus ferunt . Quasi vero illa fortitudo , quam tantopere laudant philosophi , non in animo potius , quam in lacertis sit posita . Ut enim belluarum est parcere , modo feritatem , & rabiem expleant ; ita homini natura tributum , ut posthabita crudelitate , & sævitia , eti⁹ justa decertandi causa subſit , multitudini parcat , innoxias civitates conservet , & quos projectis armis supplices ad se manus tendentes videt , eosdem in fidem , & clientelam more majorum suscipiat . Hoc volunt & jura belli , que qui præterierunt , immanes omnino , & crudeles sunt habiti . Quid enim laudabilius est ? Quid magno , ac præclaro viro dignius ? Quid item , quod nos Deo magis , quoad fieri potest , similes faciat , quam homines , unde humanitas , & placabilitas dicta est , conservare , & in

Cum igitur bella ipsa , atque hominum dissidia nonnisi ex odiis , & diffonantiis contrariorum appetituum procedere dignoscantur , constat denique , quod appetitus ipsi qualitates corporum cœlestium , saltē inclinative sequantur . Non absurde philosophi ipsi , circumscripta doctrina canonica , naturalia astrorum vestigia sc̄lantes , asserunt mundum absque bellis , & dissidiis non posse diuturnari : quamquam catholici interpretes fateantur , ipsam naturalem potentiam , & astrorum vim non directe ad bella ipsa incitare , quando resisti eis possit ab hominibus , licet id rarum sit ; agunt enim , quod in humano interiore bello uniuscūjusque hominis idipsum reperitur , ex quo validum ad exterius bellum argumentum sumitur : quod naturaliter demonstrari posse videtur . Nam palam est homine prius esse mundum . Vcluti ergo generatio causatur in primo mundo ; sic quadam adequatione fit in universo . Constat quidem nullam fore in primo mundo rebellionem , nullam repugnantiam , nullam denique pugnam , ubi non est humorum excessus . Si enim ille excessus aut ex inordinato regimine , aut altero ex humoribus prævalente accideret , necesse est sequatur pugna , & rebellio ad humancam corporis destructionem tendens ; ad quam utique comprimentam plerunque non sufficit potentia naturalis . Quare opus est extrinseco , & eradicativo remedio . Nec aliter in magno mundo . Si enim cunctorum mortalium appetitus sensitivus rationi obediret , utique pax esset ubique : quod vero non mo-

do rationis dictamini , & rectitudini obviant , sed excessus contra cetera membra mystici corporis mundialis commovent , necesse est bella sequantur . Quod enim , oro , acris bellum , que infestior pugna in primo mundo esse potuit , quam illa , de qua Apostolus ait ; Video aliam legem repugnantem legi mentis meæ ? Quæ res arguit naturaliter homini inesse dissentire , nedum a se ipso , sed & ab aliis . Scriptum est enim per Prophetam , ab extremo terræ usque ad extremum ejus , non est pax universæ carni ; & apud Machabæos legitur , quia postquam multiplicata sunt mala in terra , constituta sunt prelia multa . Sed nec id negavit Hieremias inquiens , genuisti me virum discordie in universa terra : quæ verba probant ex generatione hominis innatum esse illi dissentire . Cuius non insulsa ratio esse potest ; quia facilis est descendere , quam ascendere . Rursus quia discordare per nos ipsos possumus , concordare vero non valemus , nisi divina gratia adjuvante ; dicente Deo per Hieremiam ; dabo eis cor unum . Et iterum : perditio tua ex te , tantummodo in me auxilium tuum . Et alius Propheta ait , quia Deus est faciens pacem , & creans malum . Ex quo licet arguere , quod non facile pacem ceteris dare possumus , si bellum in nobis nutrimus . Quis est enim , & laudabimus eum , qui ita in se ipso pacatus est , ut omnes animi sui motus confirmet , rationi subiectat , carnalesque concupiscentias domet ? Qua de re Augustinus ait , eam subjectionem car-

*E*n vita, quam non abs te, sed a Deo acceperunt, retinere? Magna nimirum injuria fit, perpetrata cæde, summo illi rerum omnium Opifici, qui hominem ad imaginem, & similitudinem sui ipsius fecit (quod non idem contigit cæteris animantibus) ut esset aliquid in terris peculiare, quod in cælum suspiceret, & quo ipse potissimum oblectaretur, cujusque etiam partem aliquam, qua immortales habemur, interempto hoc misero corpusculo, ad se, si ita meriti essemus, traheret. Moti hanc ob rem majores illi, qui novæ generationi propinquiores fuere, qui mentis divinæ magis participes, delinquentes exilio mulctabant, eisdemque aqua, & igni interdicebatur, grave nefas putantes, quamvis malos, tamen homines, & Dei similitudinem præ se ferentes, supplicio capitis afficere. Cum itaque ab solo humunculo, & eo quidem noxio, violenta manus vi pietatis, & clementiae retrahitur, laudabuntur, qui interfectorum hominum spolia, & adhuc sanguine madentia,

in

earnis ad mentem, & sensualitatis ad rationem non posse perfecte in hac mortali vita inveniri.

Cum igitur homo pugnam ipsam in se non facile plene vitare possit, eadem ratione, nec mundi universitas repugnantias animorum, ex quibus bella proveniunt, facile vitare valebit. Valide enim, & efficaciter de mundo privato ad universum, veluti de partibus ad totum arguere licet. Si enim talem casum admettere fas est, quo nullus homo bujusmodi excessum, & rebellionem sentiat, nullum profecto sentiremus exterius bellum. Verum quod assiduo, & in pluribus conspicimus, plurimi insurgunt excessus tendentes in destructionem gubernationis mundialis, ad quos utique expellendos natura non sufficit, sed admonitionibus, exhortationibus necesse est uti; ergo remedio eradicativo, seu bello. Sic enim natura docet in humano corpore, quod invalescentibus humoribus, adhibenda est primo pharmachia, deinde ignis, & ferri cauterium; nec propterea mala est medicinæ ars, quæ jubet riscindi unum membrum patridum, & inobediens, ne totum corpus corrumpatur.

Cernis ut puto, disertissime Platina, si philosophorum amplecteris sententiam, omnia quamdam repugnantiam sibi innatam habere, & quasi quadam nuncia pugna conservari; quo fit, ut bella humana non facile evitabilia arbitris; sed quadam necessitate, quam illico audies, evenire oportere. Cæterum, si literatorum interpretum veriorem putas sententiam, fateri oportet, ut bella ipsa huma-

na continuo mortalibus perveniant. Tradunt itaque divinarum Scripturarum tractatores, et si corpora supracœlestia ad quamdam repugnantiam inferiora inclinent, non utique in iis, quæ ex libero pendent arbitrio, cui nulla necessitas est. Ea de re non aliunde bella, atque dissidia in orbe evenire arbitrantur, nisi ob maligni humani generis hostis invidiam, illiusque continuum pugnam adversus creaturam rationalem; quam siquidem resistentiam, & pugnam a peccato primi parentis somitem sumpsiſſe pie credimus; nec aliud bellum Apostolus signabat, cum ait, induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias Diaboli, qui a principio creati mundi pacem inter homines violare, unitatem scindere, & tandem humanum genus inficere, & perturbare conatur. Dolet enim, ut inquit Hieronymus, unitatem, quam in cælo habere nequit, terris homines obtinere; nec abs re auctor discordiae appellatus est. Ea tamen sacra positione stante, ut dissidia, atque bella mundum premant, necesse est; quam utique necessitatem Christus in suo Evangelio nunciavit. In mundo, inquit, pressuras habebitis; & iterum: necesse est, ut veniant scandala. Ecce, inquit, necesse est. Quæ quidem Christi verba, non de aliis scandalis, quam dissidiorum, & bellorum intellexit. Fateor tamen verba Christi non de necessitate præcisa fore intelligenda, quæ, ut diximus, tollant arbitrii libertatem; sed sane sumenda sunt, videlicet de necessitate providentiae, quia quæ a Deo prævisa sunt evenire, ut sint ventura,

ne-

in triumphi modum, applaudentibus etiam Civibus, referunt, literisque tradunt (malis etiam laudem, & æternitatem querentes) quibus & numerus cæorum, & præda ingens notatur? Quæ rabies quæso illa est, qua homines, etiam ex instituto, ad sœvitiam incitantur? Fundenti hostem Imperatori, quasi minus ob clementiam inerito, ovatio concedebatur: at qui fusos hostes occisione recidisset, ei honor ille triumphandi, quo nullus major in terris, magno civium consensu decernebatur. Propositis enim præmiis ad crudelitatem homines impellebant, a qua certe natura, & Dei mandato retrahimur. Oh crudeles hominum mentes, & efferatæ, cum reliquæ animantium species individua sua non lèdant, dico, sed conservent, & tueantur ab injuria! Soli ne qui rationis participes estis, tanti boni expertes eritis? Parcite quæso vobis metipsis, parcite, parcite sanguini vestro. Ex eodem enim parente geniti sumus, ad easdem sedes, si boni erimus, & si mandata Dei, quæ nos ad pa-

necesse est. Constat quidem, Deum prævidisse bella futura, cum ait, surget gens contra gentem; regnum adversus regnum.

Rursus alio sensu necesse est, ut bella orbem premant quantum ad finis consecutionem. Est enim utile bella fore, quia dum mali bonos persequuntur, bonorum major virtus, & constantia comprobatur. Sed & necesse est, ut sint bella, videlicet necessitate conditionis cupiditatibus humanis depravatæ. Veluti enim sapiens medicus inordinate viventes dicit, necesse esse illos mori, aut gravius infirmari: nec aliter, cum cernimus intestina odia cupiditate hominum augeri. Recte quidem judicamus dicentes, necessaria esse bella in Orbe, quia si hosti humano non resistimus, sed assentimur, nostrisque vitiis, & cupiditatibus favemus, necesse est, ut justissimus Deus bellis nos affligat, qui pace ad vitia utimur; eo per Prophetam Ezechiel dicente, judicabo te juxta vias tuas, & imponam tibi omnia sclera tua: & per Isaiam, effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussum eum in circuitu: quia necesse est, ut bellis affligatur, qui belli causas non fugat; nec pace, & quiete dignus habetur, qui hosti bellum indicenti non resistit. Hanc denique bellorum necessitatem Christus Imperator noster patenter insinuat, cum ait, ventura esse bella, & opiniones bellorum; subdens, oportet hæc fieri. Nec incassum credimus dixisse opiniones bellorum, si sufficiasset dixisse bella, & dissidia: sed ut liquido signaret, bella posse aliquando præscindi, aut

differri; opiniones vero bellorum nunquam extingui posse. Opinantur enim homines rerum alienarum cupiditate duci, in futurum bella imbecillioribus agere, majore freti opportunitate, quo sit, ut cum bella interrumpi possent, bellorum tamen opiniones maneant; præsertim non extincta, sed in dies aucta causa bellandi. Adde, Isaiam non frustra vaticinasse, quod in novissimis diebus, cum tempus finalis judicii advenerit, non levabit gens contra gentem gladium suum, nec exercebuntur ultrò ad prælium, ut innuere videatur, ante illud tempus necesse fore, ut bella, & seditiones premant. Durant prædicta, quia, ut est sententia Augustini, qui tranquillitatem in animo non gerit, nec mens ira, odio, timore, amore, cupidine dominandi, cæterisque passionibus vacat, pacem habere non valit; dicente Propheta, qui cogitaverunt iniquitates in corde, tota die constituerant prælia. Quid enim non facit dominandi rabies? Quam, teste Augustino, necesse est, ut bella sequantur. Sic enim, inquit, in Africa Cirus, in Græcia Licedemonii, & Athenienses ex libidine principandi, innumera bella gesserunt, & subdit idem Augustinus, quod cum ea pestis non subsistet, tunc bellorum cessabit furor; quod donum nemo, nisi Deus, donat mortalibus: Et ut pacis agamus, qui mundus cupit esse a bello, mundus sit a vitiis. Hæc enim, ut putamus, carent mysterio, quod Christus cum diceret, beati mundo corde, illico adjecit; beati pacifici, ut aperte monstraret, quia vera pax ex

pacem adhortantur, observaverimus, proficiscemur. Erit etiam nobis mutua congratulatione sedes illa jucundior, ad quam certe, non nisi magnis piaculis repurgatae, parricidarum anime descendere vix possunt: adeo illi displicent Deo optimo maximo, qui proximo suo, in quo ipse mirifice delectatur, violentas inferunt manus. Tollunt enim multorum dierum, multorum annorum labores. Nam quem parentes ad confirmandam humanam speciem generunt, quem ad usum rei familiaris, ad commoda publica, magna cum solicitudine, & diligentia educaverunt, atque instituerunt, uno fere momento furentes parricidæ interficiunt, lucrum parentibus, solitudinem domibus, vastationem Uribus relinquentes. Quod si rustici satam arborem, & prope adultam, ut jam fructus inde sperari possint, excisam dolent, & queruntur, quanto magis lamentanda mors illius est, a quo non baccæ, non nubes, non acini, non poma, ut ab arbore, sed auxilium, & consilium,

L

& ne-

ex cordis procedit munditia: unde Propheta ait, ngn est pax ossibus meis a facie inimicorum meorum. Hinc idem Augustinus subdit; cum interiora tua vacua feceris ab omni labore peccati, ne dissensiones ex affectu tuo procedant, a te pacem incipis, ut aliis pacem feras. Et rursus, ille quidem pacem habet, qui nullum animo peccatum habet, qualem pacem, inquit, nos non habemus, dum adhuc dicimus, dimitte nobis debita nostra. Idque pulchre insinuat Apostolus, sequimini cum omnibus sanctimoniam, & pacem: Ecce inquit, sanctimoniam, & pacem, quia altera sine altera non juvat. Vide doctissime Platina, quid cogito; veluti ignavus est medicus, qui curare satagit, dum morbi causas non amputat; sic mortalium magna est cœxitas, qui non ignorantes, potissimas bellorum causas fore odium, avaritiam, ac libidinem dominandi, dicente Seneca, quietissime homines viverent, si meum, & tuum non esset in natura, pacem habere falso arbitrantur, causa ipsa bellorum, ac dissidorum radice non evulsa. Ut enim ipse Augustinus subdit, pacem homines non habebunt pro eo, quod pro iis rebus, quas simul habere non possunt, infelici egestate decertant.

Ex quibus liquido demonstratur, bella, dissidia, & scandala necesse fore, ut mortales afficiant: quo sit, non esse satis facile, ut bella cessent. Quod non negare vietatur Apostolus, inquiens, si fieri potest, quantum ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes; nec absque mysterio ait,

si fieri potest, quasi difficile admodum judicaret, pacem habere ad omnes.

Bella ne dum fore in terra, sed & inter incorporeos spiritus bonos, & malos.

Tertia commendatio exercitii armorum militarium, ac bellorum a culpa excusatio ex eo patet, quoniam, ut quidam sapiens ait, non video, cur bella terrena a culpa non excusantur, si caelestia prælia commandantur. Ut enim Poeta singunt, & Augustinus recitat, inter numina ipsa gravia bella geruntur. Bellonam siquidem cum Dea Concordia pugnasse poetæ contendunt, vicisseque Bellonam dicunt, aut forte de Dea Concordia pro eo plurimum lignatam, quod inter Deos templum habere non meruit. Quare assensisse putant, ut frequentibus bellorum tumultibus orbis diffideat; tantoque atrocius potuit irritari, quanto ejus loco adversarie templum institutum videret. Sed forte Bellona ipsa oculis Romanorum pugnare finxit, ut Romani, Deorum suorum exemplo, bellando, nullum nefas admittere viderentur. Rursus, ut figurantis Poetarum non bereamus, quis dubitat cœlicæ agmina bella sua gerere? Pugnant certe inter se Principes ipsi tenebrarum, qui mali Angeli verius nuncupantur. Etenim idem Augustinus subdit, malignos spiritus plures visos esse in campo pugnasse ad invicem præliantes, quo prælio cessante, militum, & peditum vestigia sunt reperta. Sed & inter bonos Angelos, & beatos Spiritus bella ge-
sta

& necessarii vitæ humanæ fructus expectantur? Sublato enim uno homine, interdum res ipsæ publicæ, quamvis amplæ, evertuntur, ut de Thebanis Epaminunda, de Achæis Philopemene, de Macedonibus Alexander, de Epirhotis Pyrrho, de Atheniensibus Cunone, de Persis Dario interempto. Tanta est unius hominis bene instituti virtus, & industria.

In diripiendis, aut etiam evertendis Urbibus, quantum flagitii committatur a victore, & insolenti hoste, non sine gemitu, & lacrymis dixerim. Nam & impuberis necantur, quorum ætati vel belluas ignorisse certum est, ut de Ciro, & Romulo legimus; & senes jugulantur, quibus tacentibus, ætas ipsa imbellis sœvientium gladios retardare nimirum deberet; & virginis a matrum amplexu ad stuprum distrahuntur. Quid plura? Cœditur passim juventus, profanantur divisorum tempora, sacraria spoliantur, diripiuntur majorum monumenta, virginis Sa-

sta non dubitamus propter apparentium negotiorum conditiones. Volebat enim Angelus, qui loquebatur Danieli, Iudeorum liberacionem, ut sacra Scriptura in eodem Daniele insinuat, pro eo quod congruum videbatur orationes Danielis exaudiri; sed Angeli principes regni Persarum hoc nolebant; quippe bello resistebant. Adde, quod frustra Job dixisset, qui facit pacem in sublimioribus suis, idest Angelis, nisi aliquando bella inter eos fuissent. Quæ utique, Augustino teste, tamdiu durare credimus, quamdiu divina prævidentia alteri favet. Denique bella esse commissa inter bonos, malosque Angelos, ex Joanne in Apocalipsi cognoscimus dicente, quod factum est prælium magnum in Cælo, & Michael, & Angeli ejus præliabantur cum Dracone. Ut igitur unus ex sapientibus ait, si veraciter inter se numina pugnarebunt, bella civilia excusantur humana. Demum quis dubitat, bellum esse inter Christum Imperatorem nostrum, & malignos hostes, ut attenti reddamur, hostibus ipsis nequissimis resistere nos oportere.

Bellica arma Ecclesia benedicit, & Deus ipse bellorum titulis appellatur.

Quarta commendatio militaris exercitii armorum, & bellorum a culpa defensio, ex eo maxime patet, quia in sacris literis bella benedicuntur, & sanctificantur. Frustra enim Ecclesia arma in sacris altaribus benediceret, si bella damnata forent. Vnde Rex, &

Propheta David mortem Saulis deplorans, ait, corruit Saul, quod clypeus ejus non esset unctus oleo. Sed & Hieremias Propheta Dei iussu ait ad populum, sanctificate bellum, & consurgite; & alius ex divinis Vatisbus: clamate, inquit, in gentibus, sanctificate bellum, suscitate robustos, concidite armaturam in gladios, & ligones vestros in gladios, quia bellum Domini est. Accedit quidem; si bella in culpa essent, nunquam innocentissimus, ac sanctissimus Imperator noster bellorum titulis appellaretur. Non enim Deus avaritie, non Deus superbie, non Deus iniquitatis; sed Deus bellorum, & dominus exercituum voluit appellari, ut sacra litteræ perhibent. Rursus quis dubitat, bella plurima, Dei iussu, commissa, & prælia Dei appellata fuisse? Hinc scriptum est, bellate animo forti; non est pugna vestra, sed Dei. Ut enim inquit Augustinus, si christiana disciplina omnia bella culparet, id ipsum consilia salutis potentibus, Evangelium expressisset, jussissetque, ut a bellis se subtraherent: quibus dictum est per Johannem, neminem concusseritis; estote contenti stipendiis vestris. Itaque, ut idem Augustinus ait, quibus proprium stipendum sufficere debere præcepit, bellare non prohibuit. Et iterum subdit; noli existimare neminem Deo placere, qui armis, & bellis profuit. In iis erat Sanctus David, cuius Dominus magnum testimonium perhibuit, & plurimi illius temporis justi. Si enim impium foret arma sumere, bella gerere, nequaquam Deus bella eligere, & su- me-

sacræ incestantur. Nulla siquidem facies malorum est, quæ non calamitosorum oculis objiciatur: quum & fortunas, quas tot per annos multo cum labore ad usum congregarunt, distrahi vident, quumque incendio, demolitione, tecta illa domestiaca a majoribus accepta, in qua nati, & educati sunt, uri, ac solo æquari cum gemitu cernunt. Hinc vero in exilium acti, fundum avitum relinquentes, vitam miserrimam, & calamitosam extores agunt. Non ne hæc injustitia, & quidem summa est appellanda, cum contra jus fasque, spreta religione, pietate, humilitate, æqualitate, dominandi libidine incensi, cœdunt, diripiunt, vastant, incendunt, demoliuntur, evertunt, & quod obvium fit, & quod ad eorum cupiditatem facit? Fumant enim passim villæ, succenduntur innocuae arbores, necantur rustici, abiguntur pecora. Cui non excutit lacrymas, & gemitus, præclarissimarum quondam Urbium lectorum apud poetas, & historicos excidium, ut illud Thebarum, Numantiæ, Corin-

L 2 thi,

mere jussisset. Eleæio siquidem non nisi de bono fit. Ait enim scriptura, elegit Deus nova bella, & inimicorum portas ipse confregit. Absit afferere Abram, Moyson, David, & ceteros sanctos viros, ut Machabeos, rem iniquam gessisse, cum jussu Domini bellarunt, non nunquam assistentibus Angelis. Quo enim pacto Ecclesia petit armorum, & bellatorum auxilia, quando ad iusta bella invitat, si bella in culpa forent? Denique quis bella, & armorum exercitia damnabit, cum sanctorum tractatorum sententia est, fideles licite sub Principe etiam pagano bellare, licet incertum sit, an contra Domini præceptum tale bellum committatur, quia bellatorem innocentem facit ordo serviendi.

Bellis, & armis humanam rem publicam dirigiri, ac conservari, & absque illis augeri, & illustrari non contingit.

Quinta armorum commendatio militarium, & bellicarum actionum excusatio, ex eo constat, quod sine bellis, & propulsantibus armis res publica terrena consistere non valeret. Ait enim ille omni studio clarissimus Aristoteles, duas fuisse consituendi belli causas cunctis mortalibus, nedium necessarias, sed commendatissimas; altera ad repellendum facilius injuriantes insurgentes, ne iniuste serviant; altera ad compellendum servire eos, qui nati sunt servire, & ad id tenentur. Ut enim inquit Seneca: si non vis cum fortibus bel-

lare non dederis abjectis hominibus servire. Duo tibi proponuntur, arma, & servitus. Bellare magni animi est; servire miserrimi; illud honoris, istud fratti, atque abjecti mancipii. Est ergo naturale apud omnes homines libertatis studio incitari, & malle pugnasse, quam conditionem servitutis subiisse. Quis enim resistere satis posset tot mortalium, ut ita dixerim, armatis cupiditatibus, nisi bellum timorem comprimens? Quis tot millia hominum insatiabilia; Quis tot insurgentes tyrannos saturare valebit, qui non domum, non agrum sibi fabiicere, sed urbes, & provincias, sed regna, & imperia optant? Hinc Romanus ille Vegetius, qui de re militari scripsit, Quis, inquit, dubitat bellicas actiones rebus omnibus esse patiores, per quas libertas retinetur, & dignitas hominum protegitur, & conservantur imperia? Et rursus subdit, cetera hac arte consistant, aut per banc mortales consequi posse cuncta confidunt. Sed & Valerius Maximus: bellica, inquit, disciplina assiduo, acriterque retenta, principatum Italiæ Romano Imperio peperit, militariumque Urbium, magnorum Regum, validissimarum gentium regimen largita est. Livius denique nil aliud, asserit, Romanos conservasse, atque auxisse rem publicam, quam armorum exercitum. Et ut paucis multa comprehendam, pro pace Regna perduntur, per bella perpetuantur.

Rursus si Aristotelii credimus, Hyppodami sententiam referenti, in omni bene instituta politia per necessarium est robur bellicum. Voluit enim

thi, Babiloniæ, ac urbis Romæ, cujus ruinas, quod mirum videri potest, cum voluptate, & lacrymis cernimus? Ego vero, ut de me ipso loquar, Virgilii illud non sine horrore, & exanimatione lego.

Hic finis Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam, & prolapsa videntem
Pergama, tot quandam populis, terrisque superbum
Regnatorem Asiæ. Jacet ingens littore truncus,
Avulsumque humeris caput, & sine nomine corpus.

Nonne Saguntinorum, & Carthaginensium desperatio, Romanorum, & Hannibalis crudelitatem arguit, quum suspendio, ferro, veneno vitam finire maluerint, quam in manus superbissimorum hostium devenire? Quid Fulvius ille, qui Capuam delevit? Ad quam necessitatem deduxit Campanos? Multi enim manus sibi ipsis, & quod mirum est, con-
jugi-

enim Hippodamus tres fore substantiales totius politiæ partes; videlicet artifices, agricolas, & propulsatores bellantes, quos cæteris anteposuit, illisque mirifica privilegia tribuit, & singulari eos honoris, & laudis genere decoravit, & utilitate alios voluit antececellere, ut latius in decima commendatione tangemus. Constat autem id esse summe necessarium, quod ad rei constitutionem accedit. Si vero Principatum quis afferit, aut magistratum principaliorem civitatis esse partem, ut Plato voluit, adhuc stat summa bellorum necessitas, eodem Platone dicente, bellicas actiones necessarias fore nedum ad principandum, sed & ad tuendas reliquas partes civitatis. Nec enim artifices, neque agriculti in civitate prestabunt absque pulsatoribus bellii. Cum itaque, Philosopho teste, sine civitatibus hominum vita esse nequeat, constat, absque bellatoribus, qui ejusdem civitatis necessariae partes sunt, vitam esse non recte posse. Tam igitur necessaria bellorum exercitatio est, quam defensio civitatum: tolle enim bellatores a republica, videbis virgines rapi e complexu parentum, matresfamilias ad libidinem trahi, facra, profanaque simul pollui, cædibus, & incendiis cuncta misceri. Quod Vegetius non ignorans ait, quod in militarium armorum exercitio, ejusque sinu, & tutela serenius, tranquillusque pacis status quiescit. Tam gloriosum profecto fuit semper bellicarum actionum nomen, ut famosis in ea arte viris statuas respublica sepe effixerit, quippe non alio habitu, quam militari; quasi præstantissimum sit in

hoc genere laudis claruisse. Etiam, sicutdem dicere solitum ferunt, arma defensiva omnibus a natura esse concessa, quibus defensio indulgetur; offensionis vero armæ certo generi personarum in omni republica pernecessaria fore, videlicet viris bellatoribus. Hinc Ostavianus, quo nullus felicior, filios adoptivos bellicis exercitiis instruxit, putans nulla rem agi aut sui retineri, aut aliena acquire posse. Novit enim clarissimus Imperator, quod non inerti pace imperium ipse consecutus est, sed bellis, & armis. Quare docuit suos cæsim, punctimque ferire, missilia jacere, & quomodo bellum omne aut sustineri debeat, aut inferri; nec igaorabat quoniam, quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu.

Bella, medicamina esse Orbis; illique perutilia, & expedientia fore.

Sexta bellicarum actionum commendatio ex eo luculentiter monstratur, quia nedum necessaria, sed plurimum expedientia, & utilia sunt arma ad arcendas pravorum hominum cupiditates, & sceleratorum flagitia: qua de re non absurde militia, ab arcendo mala, dicitur est. Fuit equidem orbi expediens, ut armorum potentia non tepescat vel ad terrendam, vel retrudendam, vel subjugandam mortalium superbiā, & ambitū; quin immo, ut alter ex sacris Scriptoribus ait, misericordiosissime Deus ordinat, ut talia bella gerantur, ut licentiosis cupiditatibus domitis, multa vitia perderentur, que aliter extirpari, vel depri-
mi

fugibus, & liberis injecere, ne vultum exultantis, ac sœvientis hostis viderent; cuius tanta fuit ulciscendi rabies, ut Senatum Campanum, adversante Collega, obstante Pyrrho, trucidaverit, populum dissipaverit, ac nullam in tam potenti urbe civitatis formam reliquerit. Mallem ut initatus esset Fabium, vel Marcellum, qui Syracusanos, & eorum calamitatem miserati, quantum per furorem bellicum, & licentiam militarem licuit, lacrymantes conservaverunt. Hæc est illa dira, & detestanda bellorum facies. Hæc illa immanis bellua, Lenæa Hydra, Nemæo Leone, Apro Calidonio perniciösior, quam qui laudat, quid aliud, quam malum approbet, non video: quum hic furor malorum omnium fons, & origo, bene merito dici possit; quo certe, qui percitus est, nec justitiam, nec aliud virtutis genus colere potest; quum Deorum contemptum religioni, crudelitatem, immanitatem, potentiam, & dominatum mediocritati, & æquabilitati sine ulla modestia anteferat. Quid?

quod

mi non valerent: quo valido testimonio, bellorum non modo utilitas, sed etiam efficacia approbatur. Hinc ad eundem sensum Augustinus ait, utilia fore arma in civitate, ut malorum pronitas habeat, quid timeat, quid, cui licentia iniquitatis eripitur, utilius vincitur. Secreto certe Dei iudicio agitur, ut cupidi bella pertimescant, unde rerum cupiditatum appetitus castigetur. Hinc in sacris voluntibus scribitur, Deum dixisse, flagello inimici percussi te, & castigatione crudeli te corripui; & iterum, clamas ad me super contritione tua: insanabilis est dolor tuus.

Mibi igitur crede, doctissime Platina, injustus est, qui de bellis imminentibus queritur. Ut enim inquit noster Isidorus, dissidia, & bella partim origine, partim culpa in nos sœviant. Quare non recte homo Deum incusat, quod bella ea patiatur, quæ sua sibi culpa attulit. Bellum enim non sui natura, sed vitio nostro malum est. Si nobis nocet, nos meruimus. Lux bona est, infirmis tamen impia; tunc enim oculorum est vitium, non rei natura. Si igitur dissidiis, bellisque mortales premuntur, peccatorum pœnam exigunt, quod hominum vitio fit, ut quæ bona sunt, immutentur in adversa.

Denique quis ea bella damnabit quæ vitam, quæ sacra, quæ templa, quæ patriam, quæ libros, quæ parentes, quæ ipsam denique humanam societatem protegunt? Hinc Augustinus Romanos illos priscos, quamquam infideles, pro tantis suscepitis bellis excusat, pro eo, quod irruentibus sibi, atque invidenti-

bus, & importune prementibus inimicis resistere cogebantur; non modo erat eis aviditas adipiscendæ laudis, sed necessitas tuendæ salutis, ac pacis, & libertatis. Quare per pulchre Augustinus adjicit, quod non sine divina providentia bella geruntur humana, in cuius potestate est, ut quis bello subjuget, aut subjugetur, quidam sint regnis prædicti, quidam sint regnantibus subditi: noscantque omnes, eodem se bello, ac flagello castigari posse, quo cœteros affligere decreverunt. Sunt rursus bella ipsa medicamina malorum humanorum. Veluti enim, ut supra tetigimus, necessariam esse ad conservationem humani corporis pharmaciā, aut ipsum ferri, vel ignis cauterium, quibus superflui, nocuique humores depurgantur: nec aliter in corpore mistico reipublica terrenæ necessaria, atque plurimum expedientia sunt bella, ut illis, tamquam quibusdam antidotis, mortalium cupidines, & cœtera funesta vitia castigentur: idque præclare Job Sanctus edixit; ulti orationis gladius, & bellum.

Bella ad pacem ordinata fore, ad quam in bellando pervenitur. Rursus pacem minime bello adversari.

Septima bellorum, & armorum commendatio, ac a culpa defensio ex eo maxime constat, quod non nisi per illa ad eam pervenitur, quam tantopere commendas, pacem videlicet terrenam. Ut enim inquit Aristoteles, nemo bellat gratia ejus, quod est bellare; sed ideo

quod hæc armorum licentia , & rabies nec patriæ quidem , aut conci-
vibus parcit ? Superato externo hoste Pisistratus in suos arma , & dolos
convertit , ut tyrannide potiretur . Idem & Pausanias Spartanorum Im-
perator , juncta cum barbaris affinitate , moliri conatus est . Factus
major ob Cymbricam victoriam Marius , potentiam Optimatum armis op-
primere conatus est . Huic Sylla aliquantulum særior obviam contendens
civili cruento Urbem , ac totam ferme Italiam fædavit . Quantam deinde
licentiam , & impunitatem sæviendi , dictaturam adeptus , consecutus fit ,
tabula illa proscriptionis declarat , in qua parricidarum ingentia proposi-
ta sunt præmia . Horum vestigia , immo factiones initati Pompejus ,
& Cæsar , atque his e medio sublatis , Antonius , & Octavius , arma
illa victoria Orbis terrarum proprio , & cognatorum sanguine fædaver-
runt . Scimus enim quosdam se ipsos interfecisse , ubi posito furore bel-
lico , ad sanitatem redacti , cognatos a se interemptos deprehendissent .

Quan-

ideo bellamus , ut pacem queramus . Hinc ait Augustinus , terrena societas ad pacem ipsam desiderat pervenire , bellando ; quo fit , ut non parva belli sit commendatio , quæ pacem hominibus desideratam parit . Hinc Romanus Vegetius ; qui desiderat pacem , bellum cogitet , & qui victoriam cupit , milites induat ; nemo , inquam , infestare eos audet , quos intelligit esse paratos : & rursus , vide , quantum sit bonum , ac reipublicæ expediens bellum , per quod pervenitur ad pacem . Quæ omnia arguunt , pacem nequaquam esse bello contrariam , ut vulgares somniant . Si enim sibi adversantia forent , utique alterum sine altero esse posset . Constat tamen , teste Augustino , quod bellum sine pace esse non potest , quippe quod ad eam ordinatur . Quemadmodum ergo dolor non potest contingere sine vita , nec bellum sine pace consistit . Quo argumento infallibili patet , bellum paci non adversari ; quin potius eam promovet . Hinc omnium Imperator Christus Dominus exercituum dicebat : Cum fortis armatus custodit atrium suum , in pace sunt omnia , quæ possidet ; ut innueret , quia armorum exacta , & assida exercitia dirigunt , ac custodiunt pacem , & quiete cuncta conservant . Adde , quod si ipsa pax bona est , ipsa quoque bellica arma bona sunt , quæ illa inducunt , ac protegunt . Teste enim Aristotele , cuius effectus bonus est , ipsa causa bona est ; ea propter unum quodque tale , & illud magis . Si enim sanitas bona est , ipsa quoque medicina ad eam ordinabilis bona , & pernecessaria erit .

Venim , codissime Platina , cerno te utique armatum , & eo bello , quod maxime damnas , in me uteris . Plurima siquidem eleganter commemoras damna , cædes , vulnera , sacrilegia , que ex bellis sequuntur , pacisque adversantur . Quæ omnia , pace tua dixerim , non arguunt , bellum sui natura malum , & damnabile fore , nec paci aduersari ; idque , ut auscultes velim . Errant enim non parum , qui talia garriunt ; cum nonnunquam bella ipsa cum pacis mansuetudine recte geri possint . Sic apud Machabæos scriptum est , quia viri fortes procedebant ad bella pacifice , quemadmodum eidem viris fortissimis accidisse , sacra tradit historia , qui intus pacifici , extra feroes hostibus videbantur . Erant enim manus bellantes , qui dam contra hostes pugnarent , animo agnis mitiores erant , foris vero leonibus fortiores . Nec alius sensit Augustinus . Ait enim , quia eti in bellis quedam apprehenduntur , videlicet nocendi cupiditas , ulciscendi crudelitas , impatientis , & implacabilis animi feritas , & libido dominandi ; non tamen bella ipsa peccata sunt , que cum mansuetudine , & pacis studio geruntur propter malorum correctionem , & bonorum promotionem , & tuendam rem publicam , salatem , & reverentiam : quibus etiis bella recte , & auctore Deo geruntur , & suscipiuntur . Non igitur bellum paci emulatur , sed alia pestis , odium videlicet direkte paci contrariatur . Cum enim odium ex discordia , ac quadam perturbata mente procedat , sevitias , ac dif-

cor-

DISPUTATIO DE PACE ET BELLO.

Quanta fuit per immortalem Deum trium Virorum rabies ! Cum & Octavius in Ciceronis , quo adjutore ad eam potentiam electus erat , & Lepidus in Pauli fratris , & Antonius in Lutii Cæsaris avunculi sui mortem consensere ! Exterius parsuros eos arbitramur , aut humanitate invictos usuros , qui animis efferrati aliorum interitum , suorum sanguine mercati sunt ?

Non contemnendam esse bellicam gloriam mihi propones , quam maximi philosophi laudaverunt ; cum ad tutelam rerum publicarum initam esse militiam ostendant . Venio ego in hanc sententiam , modo armis ad tutelam , & non ad inferendam injuriam , quod fere semper contingit , utamur . Sed quis est , qui potentiam adeptus , illam teneat , quam justitia , ac virtutes omnes commendant ? Facilius enim exuberans flumen ob potentiam aquarum inter ripas continebitur , quam exultans , & insolens victoria hostis . Nulla siquidem re aut natura , aut arte nobis da-

cordias gignit , per quis ad bella venitur . Quippe cum pax sit vinculum charitatis , constat , eam odio adversari , non quidem bello , quod ad pacem querendam ordinatur , ut causa ad effectum . Nec enim illud tolerabile est , causas videlicet ipsas effectibus contrariari .

Vides ergo , doctissime Platina , bellum , quod gratia consequenda pacis institutum dñoscitur , recte , & sine animi perturbatione , quin potius pacata mente geri posse . Cæterum nec te protegit , quod plurima funesta , nefandaque mala ex bellicis furoribus conspiciamus . Nam fateor in unaquaque re uti simul , & abuti contingit . Non ergo , que enumerasti mala , ex bello derivantur , ut ex bello , sed ex belli abusu , & excessu . Plerumque enim bonis , optimisque rebus abutimur absque illarum detrimento . Virtutibus siquidem aliquando abutimur . Quid enim sancta eleemosina sanctius , Deoque acceptius ? Ea tamen contingit abuti , cum perjactantiam fit . Denique etiam scientia nonnunquam male uitimur , cum ex ea superbiimus , nec recte sapimus ad sobrietatem , sed ad inanem gloriam , dicente Apostolo , quod scientia inflat . Quis enim fabrum inculpat , quod ense ab eo utiliter facti homines occiduntur ? Nec aliter de bello dicendum arbitror . Contingit plerumque eo abuti , cum non consequenda pacis gratia , nec ad fines , quos tetigimus , geritur , veluti & ipsa pace plerumque abuti possumus . Atque utinam non semper , dum pacem appetimus , non nisi

ad luxuriam esset , ad desidiam , ad voluptates liberius explendas , coacervandasque diuitias cum pauperum oppressione . Abutimur denique ipsa pace , dum nonnunquam mali uniuntur , & confaderantur in bonorum perniciem : quia , ut ait Gregorius , noxiun est , si malis non desit pax , quia quanto iniqui sibi fortius uniuntur , tanto se robustius bonorum affectibus illuduntur .

Bella virtutes plurimas parere , pacem vero multa vitia ; nec fore pacem securam sine bello .

Octava commendatio armorum , & bellicarum actionum resultat ex congerie plurimarum , & preclarissimarum virtutum , quas ipsa exercitia bellorum pariunt . Aristoteles , id ipsum profitetur . Ait enim , Lacedæmones magnas , excellentesque virtutes consecutos ex assiduis contra Arcades , & Messanos bellis . Illi enim bellicis artibus vacantes , se se promptos exhibebant ad obediendum Ducibus , & aptos ad omnes virtutes . Hinc Vegetius ait , bellandi exercitium apud veteres plurimum esse laudatum , quia varia virtutum genera suis præstat sectatoribus . Nec id beatissimus Gregorius ignoravit . Ait enim in Moralibus , nemo vires suas in pace cognoscit . Si enim bella desunt , virtutum experimenta non procedunt . Primo siquidem bellis vacantes ad obediendum ducibus sunt tam parati , quam assueti . Evidenter ob iporum eorum assiduum ad Imperatores , & Duces obedientiam , ob-

se-

data licentiosius, quam armis utimur, quibus ad explendas libidines facilior comparatur via, proposita impunitate peccatorum omnium. Non enim in omnibus Imperatoribus ea est modestia, ea virtus, quæ in Camillo, Cincinnato, Papirio, Fabricio, Catone, Scipione illo majore, magno Alexandro, qui duo captas ex hoste mulieres intactas parentibus, & conjugibus reddiderunt. Addo etiam liberalitatem Africani, qui decem captivas virgines ære proprio auxit: nec huic cesserit, hac in re præsertim, Alexander, qui Darii uxores bello a se captas, ut reginas salutari, ac coli voluit, & filias ejus regiis nuptiis honestavit. Hæc enim exempla, quæ rara sunt, omnibus nimis præclara videri debent, præsertim cum militaris licentia non quid deceat, sed quid ad voluptatem faciat, sibi proponere consueverit. Hinc est illa majorum in re militari severitas, qua & Manilius in filium, quod absque jussu ejus cum hoste dimicasset, usus est. Quamquam quid severitas, quid disciplina

sequentissimi rediuntur etiam ad cæteras alias res. Qui enim obedientes sunt in iis, que ferro, & gladio agantur, & veluti etiam in iis rebus arduis, & terribilibus, satis verisimile videtur, quod obsequentes in cæteris rebus erunt, quæ minora, & facilitiora videantur. Demum ex bellicis exercitiis homines patientiam, & perseverantiam confidunt; quis utique virtutes nanciscantur bellantes ex assidua tolerantia bellorum laborum. & plurimarum rerum molestiarum, & terribilium, quæ tot sunt, ut non facile enumerari queant. Denique ex bellicis actibus consequimur virtutem mirificam fortitudinis, & magnitudinis animi, quæ bello vacantes aggressivi sunt omnium terribilium, ac intrepidi morti se se exponunt pro salute reipublicæ; qua assiduitate aggregendi terribilia, ne dum corpus habilitatur, validiusque vires roborantur, sed & animus fortior, audaciorque redditur. Unde Cicero ait, quod assiduitas bellandi parit audaciam. Unusquisque enim id animose aggreditur, quod saepè expertus est. Sed ex Suetonius, cum de XII. Cæsaribus agit, pulchre ait, quod bellis non exercitati, cum se periculis proximos conspicunt, alterum e tribus ut agant oportet, quæ alieni penitus a virtute videntur. Primum, ut quam maxime mirentur, obstanteque rerum novitate; alterum, ut timeant ob non experientiam; alterum, ut fugiant ob animi, & fortitudinis defectum, pericula non consueta conspicientes. Armis tamen, & bellis exercitati, nec mirantur eorum, quæ saepè viderunt, nec ti-

men ex, quæ probabant. nec jagant ab iis periculis, quæ saepè tolerarunt.

Ex hoc insuper bellico exercitio magnanimitas nascitur, qua ineliti principes, & generosi viri se se dignos reputant magnis bonis. Sed & virtus liberalitatis ex bellicis exercitiis procedit. Poetæ siquidem singunt, Martem tam liberalem fore, ut clavis oculis divitias fundat. Rursum temperantia plurimum ex bellis consurgit, non eum sine ea virtute recte bella geruntur, pro eo quod bellatores oportet esse temperatos, & justos, quoniam ex assiduis deliciis, tempore pacis, coguntur minoribus injuriis infligere, ut voluptates solitas continuare valeant. Longa enim pacis vacatio homines facit delicatos, plurimisque vitiis, præsertim incontinentiæ, deditos: bellatores vero, ut eo minus, student continentiae. Desunt enim eis ea omnia luxuria incitamenta, quæ pace, & otio vacantibus sunt promptissima: quo fit, ut bellantes ipsi per non usum habituentur virtuti continentiae. Ea de re antiqui sapientes videntes in bellis, & castris assiduum fore castitatem, exercitus ipsos armatorum vocarunt castra casta, quasi ibi castitas addiscatur. Paci vero, & inertii otio vacantes, luxuriz, & aliis plurimis vitiis invaduntur; ut enim Aristoteles ait, contrahunt rubiginem, ut ferrum, pace fruentes. Nusquam enim romana virtus abiisset, si bellum Carthaginense viguisse. Pax ergo Punica Romæ urbis excidium fuit, urbibusque aliis documentum sempiternum, non semper imperiis, atque provinciis optimam esse

plina, quid decumatio militum, quid exauctioratio legionum, quid censura in flagitiosos duces, & seditiosos profuit? Cum eo licentiae ventum sit, ut milites largitionibus, & rapinis assueti, ne patriæ quidem, nedium exteris, parcentes, Imperatorem pro arbitrio tollerent, ac darent; quam ob rem Dei judicio factum, ut quæ sanguine parta imperia sunt, eadem, cæsis victoribus, deleantur.

Quæramus, hac omissa gladiatoria licentia, vel sævitia, veram illam, & solidam gloriam, quæ beneficio, non sanguine, virtute, non crudelitate, consilio, non vi integre, ac sancte comparatur. Minus ne Pompilius ille ob injustitiam a Sabinis excitus pace, ac religione populo Romano profuit, quam Romulus ille Urbis parens, & conditor? Minus Tullius Servius distinctis per censem ordinibus, quam Ancus ille Marcius, quam Tullus Hostilius? Minus qui leges XII. tabularum instituere, quam Brutus ille, qui pulso Superbo, liberam armis patriam

M red-

pacem. Idque felix ille Dux Nasica non negavit, jurans periculoso fore longam securitatem, quia ut ait, superba est pax, & negligens, plurimumque lenta, segnitiem parvus. Appium Claudium solitum fuisse dicere Valerius ait, accepimus, inquam, negotium populo Romano melius, quam otium. Licet enim non ignoraret, quam jucundior pacis status sit; quia tamen animadvertebat præpotentia imperia, agitatione rerum, ad virtutem capessendam excitari, nimia quiete in desidiam resolvi, ne a bello cessaretur, suscit. Stat iterum Quinti Metelli in Senatu alta sententia, qui devicta Carthaginē, ne scire se ait, an plus mali Reipublicæ illa victoria attulisset, quam boui; quomodo enim, pacem restituendo, profuisset, sic Hannibalem summovendo plurimum nocuisset. Demum si quis rectus censor existat, videbit parum securam esse pacem, illam desiderantibus. Sæpe enim armati inter gladios tutiores fuere, quam togati, qui plerumque bella optarunt. Dabit huic rei testimonium certum quidem, sed lugubre, Manlius ille, nescio vitiis, an virtutibus clarus, cuius si gesta recoluntur, nescitur, utrum bello melior, an pace perniciösior fuerit. Evidem Romanam rep̄publicam, quam armatus servavit, eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis hostiliter evertit.

Habet certe longa pax comites licentiam, libidinem, multaque discrimina, nec minora, nec pauciora, quam bellum; adeout verum sit illud Laureati, quod plurimis lorica felicitor, quam toga, campus securior, quam thala-

mus, tuba quam tibiæ, Sol quam umbra. Julio Cæsari sævier fuit pax, qui bello vivit, & crevit. Sed de his aliquid tangimus in decima Commendatione secundæ partis ad finem. Quæ omnia rerum arctissima argumenta sequutus Augustinus ait, per septigentes, & unum annos ab Hostilio Tullio usque ad Augustum Cæsarem una tantum ætate Romana cœsera sanguinem non sudasse. Constat autem eo felicissimo tempore tantum crevisse bellis rep̄publicam Romanam, quantum Orbis capere potuit. Raro enim pax sine vitio conservatur. Est igitur cunctis mortalibus certissimum documentum, longam pacem longa virtus peperisse, cum aperitis oculis cernamus, quod populi Romani nimia securitas, non modo singulorum hominum, sed ipsius Imperii, totiusque Orbis domitoris corrupit mores, miramque illius fregit virtutem, qui tamdiu clarus, tamdiu integer fuit, quamdiu in bellis versatus est. Pulchre igitur Cicero hanc longam pacem deplorans ait, quod in bellico exercitio viator gentium, & quod est gloriōsus, viator sui, domitor viatorum a longa tandem securitate vietus est, & pessumdatu-

Demum bellica exercitia prudentiam parvunt: teste enim Philosopho in Politicis, duplex prudentia in omni republica necessaria exigitur, altera civilis, altera bellica. Civilis prudentia homines bona sequuntur, noctua fugiunt; quod satis ex legum positione consequuntur: Bellica vero prudentia consequuntur homines ordinate scire resistere prohibentibus, & injuriantibus, ac nocere volentibus, quo-

reddidit? Pace enim, & legibus, quæ labore, & industria sunt parta & retinentur, & augentur. Profuisse Solonis, & Licurgi leges, quibus homines ad honestum, & rectum adhortantur, non Lacedemoniis modo, & Atheniensibus, sed toti ferme Europæ, certo scimus; cum hinc tanquam ex uberrimis iustitiæ, & pacis fontibus, reliqui Græci, ac Romani instituendarum civitatum formam suscepint. Utinam tandem humanum genus oculos, pulsa erroris, & ignorantiae caligine, ad cælum tollat! Intelliget profecto, se ad id natum esse, ut quoad fieri possit, Deum Optimum Maximum imitetur, qui fugata illa vetere omnium rerum confusione, quam Græci vocant Chaos, mundum hunc, cuius pulchritudinem, & convenientiam ob æternam pacem admiramus, creavit, & composuit. Novem enim Orbibus, vel potius globis hunc, quem una appellatione Mundum vocamus, sapientissime distinxit. Summo illi circulo, qui omnes continet, & cui perpetuo inhærent stellæ, su-

quove ordine prohibentia superentur; quæ omnia non nisi per virtutem bellicam mortales nanciscuntur. Quia de re Aristoteles bellicas actiones speciem quamdam prudentiae recte posuit; & ut paucis agamus, ipsa bellica exercitia ingentem materiam præstant ad omnes virtutes: quo fit, ut has respiciat, qui illa damnat.

Bella terrena exercitia, & incrementa fore virtutum.

Nona bellici exercitii, & armorum militarium commendatio, & a culpa defensio, ex eo constat, quod per hujusmodi bella, veluti per congruentia remedia, pii, & justi viri comprobantur, & exercitantur, ut per amplius crescant. Tam necessaria siquidem, & utilia bella sunt hominibus, ut qui illa abhorreat, simul & impie velle vivere profiteatur, quod pulchre Augustinus probat; non vis, inquit, sentire bella, non persecutiones: per consequens non vis & pie vivere. Christus enim dicit pro constanti, omnes, qui pie vivunt, persecutiones patiuntur. Et subdit Augustinus, necesse est affligaris ab eis, qui impie vivunt: & rursus, pugnamus cum concupiscentiis nostris, pugnamus foris cum inobedientibus, ubique pugnamus. Et iterum super illud Apostoli; Ecce dies mali sunt sine pugna, & assidua persecutione: hic vivere justi non possunt, qui inter malos vivunt. Verum inquit sepe putavi illud eloquentissimi Leonis Papæ, quia confligunt unitas cum di-

scordia, odia cum pace, securitas cum bello: Interdum ad utilitatem, ut in ipso certamine vel homo exerceatur, vel a cupidine concussus intra se restringatur. Ea igitur bella, & persecutions necessaria, & perutilia nobis sunt, tamquam experimenta virtutum, quibus conducimur ad beatitudinem. Ut enim inquit Chrysostomus, cum Christus dixisset, Beati pacifici, ne homines putarent, quod semper querere pacem sit verum bonum, illico addidit, Beati qui persecutionem patiuntur, ut insinuaret, quam certa sunt bella, & persecutions post pacem; nec aliud fidelis sibi promittat, nisi quod Evangelium promittit inquietus, in mundo pressuras habebitis.

Bellica arma nobilitatem, ac summos honores generant, ipsaque longa pax extinguit. Rursus, quod bella cedunt ad decorum universi.

Decima bellicarum actionum commendatio ex eo demonstratur, quoniam per illorum exercitia illud homines consequuntur, quod sola non valet natura efficere. Constat enim, quod parens natura absque virtutis adminiculo, & præsertim sine hoc militari armorum exercitio, non potest veram carnis nobilitatem, quam politicam appellamus, efficere. Nemum ex armis, & bellis summus honor, summa gloria, & quidquid triumphi, & laudis est procedit, & comparatur. Et ut a nobilitate incepiam, est apertissimum, principalem nobilitatis causam fore in hoc nobili armorum exercitio

subjiciuntur septem, quos errores Latini, Græci planetas vocant. Hi contrario motu acti natura feruntur. Illam conficiunt harmoniam, qua nulla profecto major in terris audiri potest. Hanc cœlestium corporum pacem non immerito dicamus; cum pax nihil aliud sit, quam convenientia, & quasi quedam conjunctio hominum inter se. Quid? Quod idem rerum omnium Parens, & auctor Saturni, ac Martis noxia, & horribilia terris sidera, collocato inter utrumque saluberrimo Jove, temperavit? Creatus & ab eodem Sol est, qui paci ob lucem, & utilitatem comparatus, tenebras mortalium hostes fugat, & abigit. Post Solem vero, ne quid tanto operi deesset, Venerem, Mercurium, Lunam constituit, qui quidem arculi suo fungentes munere, & Deum concentu, ac perpetuo ordine, quem paci comparamus, delectant, & animantia omnia in medio mundi posita juvant, ac conservant. Tamdiu enim Mercurii salubre sidus putamus, quamdiu ejus opera ad ponendas

M 2

lites

citio constitutam ex eo, quod, ut Aristotiles ait, aliquando plebejus tam fortiter, & strenue arma egit, suaque industria, & virtute hostes devicit, patriam liberavit, quo beneficio ditatus, & ob ejus strenuitatem communis reputatione a plebejis segregatus, ac nobilibus aggregatus extitit; quia scriptum est per sapientes, vitricem manum laudavit populus. Sic igitur sit, ut natura, quæ prins plebeja erat, ac servilis, excellenti armorum usu devicta, mutata est in generosam naturam, quam nobilitatem appellamus. Hinc quidam ex sapientibus, tolle, inquit, arma, tolle bella, tolle & nobilitatem; & teste Vegetio, si bella cessant, ac armorum delitescit usus, nihil plebejus distat a nobili, nihil servilis a milite. Sed & Hieronymus, quid agit nobilis homo in paterna domo, quid delicatus miles in otio? Ubi bellum ibi honor. Quid fortis homo, cui hyems transit alta sub pellibus, corpus assuetum mollibus, lorice onus recusat, caput coopertum linteo galeam refugit, mollem otio manum durus exasperat caput? Patet itaque ex bellicis frequentibus exercitiis nobilitatem originem suscepisse. Honores vero, laudem, & gloriam, quod hoc militare armorum exercitium pariat, facile libet intueri. Si quidem honoratores artes, honoratores homines reddere palam est.

Constat itaque bellatores fortes quam maxime fore honoratos, pro eo quod in bellis agonizant. Hinc Aristoteles ait, quod omnes homines honorant maxime fortes, & agonizantes, & justos. Fortes inquam, quia sunt

utiles in bello; justos, quia & in bello, & in pace. Rursus ait. Quod bellicæ actiones cum victoria insinuant excellentiam virtutis, per consequens honoris, ac nobilitatis. Nemo enim, nisi ex magno virtutis opere laudatur. Scriptum est enim, opus electum honorabitur. Id etiam in brutis animalibus conspicimus. Ea utique aut quadrupedia, aut volatilia, quæ bellativa sunt, ingenua certe, & digniora habentur non bellativi, ut libet videre in leone, & lepore, accipitre, & perdice; atque, ut pulchre ait Licius, ignarus est, qui putat civem, licet locupletem, in media pace honoratus, digniusque in urbe vivere, quam Scipio in Africa cum hostibus pugnare. Accedit, quod, Philosopho teste in Politicis, non pari honore habentur in civitate artifices, mercatores, aut pecuniatori, sicut propulsatores, & milites; nec vacantes paci aequalibus honoribus extolluntur, sicut bellis insistentes. Illi enim lucro, bi viae vacant, unde Sapiens, melior est, inquit, pauper, & fortis, quam dives imbecillis. Adde quod ibi solet minoris esse honoris, ubi minus est periculi. Hyppodamus enim, ut Aristoteles refert, maximis honoribus dignos esse censuit eos, qui se majoribus periculis exponunt. Neque enim sine causa premia, bravaque ipsa agonizantibus constituantur, quæ pace, & otio torquentibus negantur. Hinc Sacra litteræ quidquid glorie, & laudis est, sub bellorum, & certaminis titulo exprimunt; ajunt enim, non coronabitur, nisi qui legitime certaverit; & ite-

lites Dii , ne a fabulis discedamus , utuntur . Hunc item uti Caducæo , scribunt poetæ , quo viso , positis gladiis , de concordia agitabunt . Non caret præterea ratione , pacatum concubitu Veneris Martem , cuius se-
vitia , non nisi placabilitate , & indulgentia benigni sideris remolliri po-
quit . Ex cerebro Jovis natam Minervam , quæ pacis , ac sapientie Dea
est , ratione non caret : cum divino consilio hi numirum uti putantur ,
qui pacem , posthabito bello , amplectuntur . Huic item dedicata est Olea
arbor fœcunda , & æstiae , atque hyeme viridis , quo quidem virgulto ,
ut pace coli omnia , sic bello vastari , ac succidi declaratur . Ingressus
est Hyerusalem Salvator noster prætenis olearum ramis , ut se ad pa-
cem , non ad bellum venisse declararet . Idem fecit & Cæsar Urbem
triumphans ingressus , orbe terrarum in Monarchiam redacto . Quam
vero illud celebratum exemplum ab historicis est , quo & Numa Pompi-
lio regnante , & bello Punico primo composito , & Augusto viçtore or-
bis

---

iterum , Dominus mecum est , tanquam bella-
tor fortis . Nec abs re fortissimis bellatoribus
plurimæ insignes Republicæ peculiares fecere
honores cœteris hominibus non concessos , recor-
dationes videlicet in metris , constructiores tem-
plorum , sedis monumenta ; sed & imagines ,
statuasque fixere , alimenta denique publica
dedere , & alia perpetuæ landis præconia at-
tulere ; quæ omnia , teste Ariſtotele , excel-
lentiora sunt honoris testimonia , quemadmodum
in quinta commendatione diximus . Et ut
reliqua omittamus , quantum Romulus , vir
omni Sæculo clarissimus , militaribus , & bel-
licis armis detulerit , quantumque speciei in ea
vitæ una formula collocaverit , virtus non
modo instituendo , exercendoque , sed etiam
mortuus , ad divosque relatus quodam vatici-
nio confirmavit , atque ostendit . Verba siquidem
eius suprema , ut unus ex sapientibus
ait , ad Iulium Proculum ista fuere ; nuncia ,
inquit , Romanis , cœlestes ita velle , ut mea
Roma caput orbis terrarum sit . Colant ergo
militaria arma , sciantque , & ita posteris
tradtant , nullas opes Romanis armis resistere
posse . Hæc loquens sublimis Deorum consortia
petiit .

Rursus sunt plurimæ aliae utilitates , &
commendationes armorum militarium , & bel-
licorum exercitorum , quas enarrare non est
facile . Inter eas tamen illa non parva est ,
quod assiduitas bellorum cogit peccata dolere .
Demum vita hujus miseria , instabilitas , ac
quietis inopia quam maxime bellis ipsis demon-
stratur .

Succedit alia bellorum defensio , & a culpa
excusatio , quoniam nonnunquam bella gerun-
tur ad decorum , & pulchritudinem universi .
Ea de re , ut putamus , pro eo dictum est
bellum , quod sit bella , sive pulchra res .
Ut enim Augustinus ait , ne dum ea , quæ sunt
bona simpliciter , aut indifferentia , sed ipsa
mala bene ordinata eminentius demonstrant de-
corum universi , & longe pulchrius potentiam
Creatoris ostendunt ; quemadmodum non parva
pulchritudo est in regia domo vase reperire
aurea simul , & fictilia . Sic ex tali varie-
tate , aliquando pacis , aliquando bellorum ,
apparet decor universi . Denique alio sensu
bella cedunt ad pulchrum ordinem universi ; ne
videlicet aliquid in mundo remaneat inordina-
tum . Eſſet proſecto non parva ordinatio in
universo , si hominibus non recte pace , &
bello uti volentibus , aut pace ipsa abutentibus ,
vel bellum pro fine optantibus , bella ipsa sub-
traherentur ; quod , ut pulebre Cyprianus ait ,
neceſſe eſt , ut bellum ſentiant , qui non fa-
piunt in pace bellum , nec in bello pacem que-
runt . Sic enim permulti ſunt , qui nunquam ,
niſi bello afflitti , pacem noſcere cupiunt , vel
amare ; ſic faciliter redditam pari levitate
contemnunt . Adde quod bella ipsa pro eo com-
mendanda videntur , quod eis demonstratur di-
vina Iustitia , qua iuste iuſtitias belli ipsius
judicat , quemadmodum ipſe iuſtissimus Deus in
ſacris literis comminatur inquiens , propter iuſ-
titias , & universos dolos transferetur regnum
de gente in gentem : Translationes ſiquidem ,
& occupationes regnorum non niſi bello fieri
per-

bis terrarum imperante , cum magno populorum omnium gaudio , & letitia , templum jam , quod non sine horrore , ac metu aperiebatur , sit clausum . Hoc & his carminibus tanquam rem memoratu dignam celebrat Maro :

Aspera tum positis mitescent sœcula bellis :
 Cana fides , & Vesta , Remo cum Fratre Quirinus
 Jura dabunt : diræ ferro , & compagibus arctis
 Claudentur belli portæ . Furor impius intus
 Sæva sedens super arma , & centum vincitus ahenis
 Post tergum nodis , fremet horridus ore cruento .

Quis ergo est , nisi ex alieno prædari admodum cupidus , ac sanguinis humani avidus , qui non pacem bello , immo bonum malo , pietatem crudelitati , humanitatem superbiae merito præferendam censeat ? Sed nobis

perspicuum . Quare illud consequens videtur , ut ubi iniustitia cruciat bellum necesse est affligat .

Postremo non infima omnium commendatio bellorum videtur , quoniam per eadem bellica terrena exercitia habituantur , quippe & habilitantur mortales ad bella spiritualia , quæ assidue contra hostes invisibiles gerimus . Nam ut est Hieronymi sententia , bella ista terrena , imaginem , quamdamque similitudinem gerunt bellorum spiritualium : quin immo quadam sunt præparatoria , sive præludia contra hostes ipsos invisibles . Procedit siquidem utrumque bellum ex eodem principio , ex discordia , sive repugnantia appetitus sensibilis ad rationem . Si enim humana voluntas rationi obediret , cessaret terrenum simul , & spirituale bellum , tam contra hostes invisibiles , quam contra vitia nos in dies infestantia . Itaque cum ex eadem radice utrumque bellum oriatur , eodem modo gerendum , & propulsandum est . Qui enim strenue , & magno animo in bello terreno vincit , non minus fortior , habiliusque redditur contra hostes in bello spirituali .

Cernis itaque , doctissime Platina , exprefse bellici exercitii non modo excusationem , sed ingentem commendationem , laudes , præcōnia , sed & necessitatem , & utilitatem . Per quæ omnia , ut arbitror , objectis tuis fit satis , cum bellorum sœvitias , cædes , vulnera , sacrilegia , plurimaque mala attulisti ; quæ omnia , nisi fallor , non ex bellis ipsis , ut ex bellis , quæ ad pacem ordinantur , sed ex illorum abusu , & excessu prodire conspicias : quemadmodum & ex ipsa inertī pace plura ad luxum , ad desidiam , & ad innumerabilia pene vitia incitamenta prodire noscuntur , ut hactenus differuimus , & illico tangemus . Adde quod ea ipsa , quæ de bellis enormia enarrasti , de illis plane bellis intelligenda arbitramur , quæ ex bellandi indebito fine jure culpantur , ubi nocendi cupiditas , ulciscendi crudelitas , nec non implacabilis , ac impatiens animi feritas simul , & dominandi libido , ut Augustinus voluit , principalius intenditur . Et hæc velim , prime sufficient parti .

SECUNDA PARS

In qua agitur de difficultate humanæ quietis , quam pacem vocant ; & quæ sit vera pax ; & de vitiis , & incommodis ex longa inertis pacis securitate provenientibus .

*C*ogit ordo politicus , disertissime , ac eloquentissime Platina , ut post militarium armorum , ac bellorum excusationem , simul & commendationem , nec non illorum necessitatem , & utilitatem , ad alteram partem accedamus , in qua inertis , ac desidiosæ securitatis , & temporalis quietitudinis plurimorum vitiorum nutricis , quam tu pacem vocas ,

bis ut in cæteris , ita quoque hac in re contingit : pacem in bello querimus , in pace bellum ; quod quidem est magnum inconstitutæ signum . Neque nos unquam arma sumpsisse pœnitet , nisi ubi in caput nostrum retruditur injuria . Tum demum pacem optamus , quam non ita æquis conditionibus , Dei judicio , plerumque impetramus , ut malis edocti , bona eadem cognoscere assuecamus . Extaret adhuc fortasse Carthaginensium nomen , extaret Numantinorum , extaret Corinthiorum , nisi potius , ruptis federibus , experiri fortunam armis , quam pace frui maluissent . Hæc eadem causa non Samnites modo , non Campanos , non Æquos , sed Philippum Persam , Antiochum , Ptolemæum potentissimos Reges omnino delevit . Populorum quidem pernicies , provinciarum vastatio , urbium evercio ; non eorum , qui tot mala ob dominandi cupiditatem excitaverunt , deflendus interitus est , cum nihil eis tot malorum strucoribus grave , aut crudele aliquid accidisse videri possit . Execrantur omnes , maxime vero seniores

cas , & tantopere laudas , incommoda , damnæ , & discrimina , & calamitates brevi percurram . Prioris igitur partis ordinem sequens , decem inter cæteras incommoditates laudatae a te pacis , totidemque difficultates , ne dixerim impossibilitates , succincte deproparam , nostri communis Judicis præstantissimi salvoconducēt fretus .

In primis igitur dicturus de pace , illud punto fore supponendum , quod , ut sacri Interpretes describunt , pax dicta est a pæcto , quasi pactum faciens , vel a pæctione mentis ; quo sit , ut ubi unanimis , ac conformis desit mentis tranquillitas , ibi pax ipsa vera desinat , necesse . Est ergo apud omnes mortales vera , atque perfecta pax non modo laudanda , sed si in hac vita attingi valet , summis conatibus perquirenda . Alia vero pax suspicienda , veluti quæ communis est omnibus hominibus justis , & iustis . Hinc unus ex divinæ legis sanctis tractoribus , pax , inquit , humana sic sol est , sic aer , sic pluvia , & alia subsidia , quæ super ingratos , & nequam sunt .

Rursus , ne de pace agentes equivocatione multiplicis pacis fallamur supponendum etiam credimus , quoniam apud sacros tractatores novem esse pacis species comperimus , quarum prima est pax corporis , quæ nihil aliud est , quam quedam ordinata temperantia , vel concordia humorum , & partium ad invicem . Secunda est pax animæ irrationalis , quæ est ordinata requies , & concordia appetitum . Tertia est pax animæ rationalis , & est quedam ordinata consensio cognitionis , affectionis ,

& actionis . Quarta pax animæ , & corporis est ordinata vita , & salus animantium . Quinta dicitur pax domus , & est quedam ordinata concordia simul habitantium . Sexta est pax hominis , & Dei , & est quedam ordinata concordia civium imperandi , atque obediendi . Octava (mox assert septimam) est pax caelestis , & est quedam ordinatissima concordia , & societas fruendi Deo . Nona pax est universi , & est tranquillitas ordinis , quo immortalis Deus omnia disponit suaviter pondere , & pro mensura . Cæteras igitur omitendo , septimam discernamus , quæ est pax temporalis , sive terrene charitatis , quam Augustinus definit , esse quandam concordantium in bono tranquillitatem . Alibi vero eam definit , quod est serenitas mentis , tranquillitas animi , simplicitas cordis , amoris vinculum . His igitur pro quibusdam præludiis suppositis , accedo ad explicandas temporalis pacis incommoditates simul , & defectus , ac difficultates .

Pax vera unitatem , animorumque exigit conformitatem ad homines absque dissensione ; quæ res in pace humana difficile reperitur .

Prima incommoditas terrenæ quietitudinis , aut temporalis securitatis , quam pacem vocant , & ejus difficultas ex eo patent , quoniam , si attente veræ pacis comites necessarios consideras , pene impossibile censebis , posse in orbe terrarum pacem reperiiri , aut recte configi , quo ostendo fiet , ut bona tua pace salva , ne-

res apud Homerum . . . consilium . . . Paridis, & Helenæ Trojani belli capita, quo Urbs tanta cum tanto Rege, ac clara filiorum prole funditus interiit. Servati sunt, & quidem soli ex tanta clade, nec immerito, Aeneas, & Antenor, qui semper pacis, ut ait Livius, reddendæque Helenæ semper auctores fuerant. Tanta preterea fuit apud priscos illos Romanos pacis auctoritas, & fides, ut observato jure feziali, prælatos etiam, & Duces fortissimos milites obruta fædera repellentibus ad certum supplicium, ad propositam pœnam dederint. Quoties integras legiones supplicio dedere, quod contra fas humanæ societatis jura, ob prædandi cupiditatem, violassent? Exemplo sunt milites illi omnes ad unum securi percussi, qui secundo bello Punico cœsis reginis, quibus præsidio esse debebant, urbem socrorum occuparunt.

Servanda itaque pax est, ne quod precibus, ac sacrificiis ab immortali Deo continuo petimus, acceptum fastidire, ac contemnere videa-

necesse tibi sit mecum de pace sentias. Non putes igitur, disertissime vir, eas omnes laudes, quas cum maxima eloquentia luce attulisti, de omni pace intelligendas fore, & longe minus de ea, quæ a gladiis materialibus, quæ ab armis militaribus, quæ a bellis simpliciter sumptis cessare cogit; sed nisi fallor, ea sola pax tam mirificas meretur laudes, quæ, ut sacri Interpretes voluerunt, decem, quos illico subjeciam, habet comites. Primo, quæ unitatem causat cum hominibus sine odio, & discordia. Secundo, quæ conformitatem cum Deo habet sine resistentiæ. Tertio, si tranquillitatem in animo facit sine pugna. Quarto, si pacem in desiderio retinet sine ulla concupiscentia. Quinto, si stabilis, si impavida, si secura, si non simulata est. Sexto, si virtus fugat, virtutes nutrit. Septimo, si rerum temporalium cupidinem, & excessum respuit. Octavo, si Dei paci non adversatur. Nono, si justitiam committat, si delicta puniat, elationem, ac superbiam aspernetur. Decimo, si impeditiva non est belli spiritualis contra hostes invisibles. Quæ omnia, cum difficile admodum, vel forte impossibile sit, ut mortalibus plene insint, constat veram pacem eos assequi minime posse. Igitur quot comites vera pax requirit, tot fore putamus incommodates terrene, & imperfæta pacis, & tot difficultates perfectam pacem consequendi. Libet igitur partes ipsas discernere.

Primo igitur, quis ille mortalis est, qui unitatem, conformitatem cum proximis teneat sine scintilla discordie, aut discrepantie?

Quid tam pene impossibile, quam in una domo, in una urbe, aut provincia, ubi plurimi sunt homines diversos, & adversos mores, diversos animos, diversas passiones, diversos denique appetitus habentes, in unum ita esse conjunctos, atque unitos, ut in unum conformentur, unaque sit omnium intentio? Aut quid prodest, si una nos continet domus, si separata diversa voluntas? Falso certe quis putat pacem esse, quæ verborum conformitate, & animorum dissensu contrahitur; quam pacem signabat Propheta: loquuntur, inquit, pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Pax itaque vera fundatur in virtute, ex qua est concordia. Constat autem concordiam inter deditos virtutis esse non posse. Nam Cicerone teste, sic inter bonos concordia est, sic inter malos factio. Non igitur est unitas, & pax inter malos. Quinimmo plerumque bona dissonantia malam pacem extinguit. Sic de turri Babilonica legimus: Unde Propheta ait, zelavi super iniquos, pacem peccatorum videntes, ut innuat, pacem non esse inter malos. Nam & alibi scriptum est, non est pax impiis, dicit Dominus: quod Augustinus exponens, homines, inquit, non bona voluntatis, vel pie mentis, pacem veram recipere minime possunt. Nam, ut alibi idem Augustinus ait, pax vera noscenda, & aminda est, nec illa vera putatur, qua sibi pacifice vivunt adulteri, raptores, ebriosi, superbi, quia non de radice charitatis, & justitiae consurgit. Et iterum super illud, orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec anfe-

deamur. Quid sibi vult queso concursus matronarum, & impuberum ad templa? Quid supplicationes Sacerdotum, & Virginum? Pacem ne, an bellum exposcunt? Pacem profecto, non item bellum, dum in pace sunt, quia nil certe contrarium humanae felicitati est, quam perturbatio, & furor, comes, sociusque belli. Quem enim etiam constantem, & fortem non terret horrendum belli nomen? Quam terribilis vox illa, qua ad arma, ut ad certam mortem, conclamat? Capimus ferrum, quo non ad rimanda hominum viscera, ad succidenda membra, sed ad culturam agrorum, ad usum communem uii deberemus. Nil nobis certe Salvator noster, terras relinquens, pace salubrius, & peculiarius reliquit, & cujus meminerit magis; pacem, inquit, meam do vobis, pacem meam relinquo vobis: hac enim via sciebat nos ejus vestigia per facile imitatuos; cum bene, ac beate vivendi ratio in virtute, unde pax oritur, collocata sit. Notatque item, eos, qui bella cuperent, pietatem,

auferatur luna; abundantia, inquit, pacis sequitur justitiam, non vitia. Ea tamen pax non datur, donec auferatur luna, quousque mortalitas corporis auferatur, & tollatur per generalem resurrectionem; vel donec auferatur luna, Ecclesia militans extollatur ad triumphantem. Adde, quæ in sexta incommoditate dicemus. Vides ergo pacis humanae incommoditates, & difficultates.

Pax vera conformitatem expetit cum Deo creatore, & se ipso absque resistentia; quod perraro in mortalibus invenitur.

Secunda incommoditas temporalis securitatis, & pacis ejusdem difficultas, ex eo maxime demonstratur, quoniam nemo veram pacem consequitur, nisi pacatus in se fuerit, conformitatemque cum suo Creatore habeat absque resistentia, quod tam difficile, quam rarum est. Quis enim tam rationi accommodatus, quis tam conformis Deo est, & laudabilis eum, cuius inferior pars rationi obediatur, ac illi imperanti non resistat? Ex quo illud sequatur necesse est, quod non facile cum aliquo pacem gerere potest, qui secum bellum. Hinc beatus Leo Papa: Tunc est vera pax hominis, quando voluntas obedit rationi; ratio vero Deo praeside gubernatur. Rursus, quis tam pacis avidus est, ut divinis preceptis sit obediens sine resistentia? Qui enim tales ipsi sunt, veram utique habent pacem, dicente auctore pacis, in eternum precepta mea custodi, & pacem apponent tibi; & iterum,

pax multa diligentibus legem tuam, & uon est illis scandalum. Sed in Isaia scribitur; Utinam attendisses ad mandata mea: fuisset quasi fluvius pax tua. Unde Augustinus; pacem veram non habet, qui non sic vivit, sicut præcepit Deus esse vivendum. E contrario tamen, qui divina voluntati resistit, qui illius mandatis non obtemperat, pacem veram habere non potest, dicente sancto Job, quis resistet ei, & habebit pacem, quasi, nullus, dixerit. Super quo verbo Gregorius pulchre inquit, quod in eo conditori resistitur, pacis conventio dissipatur. Merito enim pacem non inveniunt, qui auctori pacis inquis actibus contradicunt, per pulchre Augustino dicente, quia sic judicatur in rebelle contra Deum, ut sibi ipsi sit bellum, qui pacem noluit habere cum Deo. Cum itaque omnis caro resistat Creatori Deo, nec ejus mandata custodiat, dicente scriptura, omnes declinaverunt simul inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum, merito pacem habere non possunt. Scriptum est enim; quoniam non obedivimus præceptis tuis, ideo traditi sumus in direptionem.

Pax vero, & quieta securitas reddit pacatum animi abique humanorum affectuum contradictione; & de animi diversis passionibus pacem impedientibus.

Tertia incommoditas terrena quietudinis, & difficultas veram pacem consequendi, ex eo cognoscitur, quoniam vera pax tranquillitatem

tem, fidem, religionem, jusjurandum, humanitatem, gratiam, officium, ac sanctissima mandata, augendarum opum, & dominandi causa, esse contempturos. Colent ne Deum, abstinebunt a perjurio, a sanguine humano, a rebus alienis; pietate utentur in parentes, Religione in Deum, humanitate in amicos, clementia in subditos, in supplices, vel viatos, charitate in ægrotos, liberalitate in pauperes? Proderit ne idem cuipiam, docendo, consulendo, admonendo, castigando, quod est boni viri præcipuum, qui quantum in eo est, non hominibus modo, sed elementis, corporibus, ac ipsi Deo optimo maximo bellum indixit?

N

dixit?

tatem in animo efficit sine pugna; quo fit, ut illi veram assequantur pacem, qui nullis humanis affectibus agitantur, odio videlicet, ira, & amore, aut timore. Ea igitur, cum mortalibus ita insint, ut vix vitari possint, consequens videtur, illis obsecientibus, pacem veram in hac mortali vita reperiri non posse. Ut enim sacri tractatores ajunt, illi veram habent pacem, quibus nihil repugnat, qualem pacem nos non habemus, dum adhuc dicimus, dimitte nobis debita nostra.

A prima igitur passione, quæ odium dicitur, exordiamur. Cum itaque, ut supra diximus, odium directe paci adversetur, consequens est; qui odit proximum, non potest pacificus esse. Hinc, ut sacra scriptura commemorat, Cain non poterat quacumque pacifice loqui fratri suo Abel, pro eo quod eum oderat. Et rursus, fratres Joseph videntes, quod a patre plus ceteris amaretur, non poterant ei quidquam pacifice loqui. Odium autem ex invidiae labore prodire palam est, cuius illa ratio putanda est, quoniam moventur homines, ut communius, ad ea odio habenda, quæ maxime contristant. Constat autem, invidiam esse tristitiam de bonis alterius. Stante igitur invidia, pax esse non potest. Habet enim invidiae rabies, ut inquit Seneca, quatuor comites pacis amulos. Nam qui invidunt, torquent se, maceerant, extenuant, injurias dilatant, & auggent; adeo ut de omnium felicitatibus torqueantur, & quanta sunt felicium gaudia, tot sint gemitus invidorum.

Rursus ira paci inimicatur. Nascitur autem ira, ut Philosophus ait, ex injusta parvipensione, aut despectione. Eum quippe, qui parvipendit, aut despicit, tranquillum non habere animum, perspicuum est. Constat an-

tem, pacem non aliud, quam tranquillitatem animi fore. Denique cum ira appetitus sit vindictæ, non facile pacem cum illo gerimus, cuius vindictam peroptamus. Pax enim iram, & vindictam non appetit, quis illa unitatem parit, ista discordiam, Salomon in Proverbiis dicente, qui provocat iras, producit discordias; idque beatus Augustinus pulchre docet: ait enim, verus pacis amator, inimicorum ejus est miserator: quemadmodum si lucem istam amares, ceteris non irascereris, sed eos doleres. Quam itaque rarum sit inimicorum misereri, quam rarius non irasci, satis expressit Propheta inquiens, conturbatus est in ira oculus meus; & iterum, peccator videbit, & irasceretur. Recte ergo ira, & vindictæ appetitu æstuantes pacem carent, & per bella de illis vindicta habetur, quam in alios exoptarunt, quia scriptum est, qui vindicari vult, inveniet in se vindictam.

Amor vero, qui altera passio appellatur, non minus paci adversatur, sive inordinatus sit amor sui, sive aliquorum. Hinc Augustinus ait, civitatem Babylonis facit amor sui usque ad contemptum Dei. Constat autem, qui Deum contemnunt, habere pacem non posse; dicente Propheta, quis resistet ei, & pacem habebit? Denique timor securitatis, & pacis est æmulus. Oritur siquidem ex inordinato amore temporalium pro eo, quod quilibet, quæ maxime amat, timet amittere; sed & nullus timet, nisi quod est contrarium ejus, quod amat. Pax itaque, cum sit mentis tranquillitas sine pugna, constat, inordinate timidos, & sui amatores tranquillos, & quietos mente esse non posse. Non enim pacatum habet animum, quem timor cruciat, quia, ut ajunt, nunquam pax cum timore concordat.

Pax

dicit? Ejus enim illa sunt verba: qui non est mecum, contra me est. Adhortatur idem bene vivendi, ac moriendi magister discipulos, ut ingressuri cuiusvis domum, pacem precentur. Sed quid ego hæc exempla divina, atque humana commemoro, cum elementa inanimata quidem, unde hæc nostra corpuscula originem trahunt, pacem expetere videantur? Agitatum ventis mare, quam terribile sit visu, quam perniciosum accolis, & nautis, norunt, qui currentium undarum, tamquam ex manu conserta, ictus, & procellas cum naufragio nonnunquam perpetiuntur. Idem vero, cessante vento, quiescentibus undis, quam pa-

ca-

Pacem itaque tam prompte, tam vere mortales consequuntur, quam facile his omnibus passionibus excentur; quos Job signat, inquiens, involuti sunt semita gressuum tuorum, & perturbate hujusmodi humanis passionibus. Eas ipsas animi paci adversari Chrysostomus afferit, quod pax non est, nisi iis expulsis; veluti id quod agrotare cogit, inciditur, atque id, quod litem infert, separatur: & subdit, quod ita possibile est cœlum terre copulari, sicut possibile erit pacem assequi, non expulsis animi passionibus, quæ pacem impediunt.

Pax vera liberum exigit animum, a terrena concupiscentia semotum, bonis desideriis incensum: quæ impossibile pene videatur, hominibus perfecte inesse.

Quarta incommoditas terrene quietis, & temporalis pacis ex nimia difficultate eam perfecte consequendi comprobatur. Exquirit enim pax ipsa liberum habere desiderium sine ulla terrena concupiscentia, cuius illa est causa. Qui enim aliquid bonum obtinet, & aliud, quo caret, peroptat, pacatum animum habere non valet, nisi rem optatam sequatur; dicente Gregorio, sicut tranquillo animo vivit, qui nihil appetit, ita nihil inquietus, quæ alia, quæ non habet, concupiscere, & terrenis desideriis astuare. Quade re Cassiodorus recte pacem definit, nihil aliud esse, quam concordantia in bono ordinata mentis tranquillitatem, quam certe cupiditati adversaria non imus. Quod Ieremias Prophetæ non negavit inquiens, quia a minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur.... & sanabant contritionem filiae populi mei ad ignominiam dicentes: pax pax; cum non esset pax. Vides quam maxime ter-

renorum cupiditatem paci contrariari; idque in libro Genesios signatum reperies, cum Abram Dei præcepto vaccinum triennem, & capram, ac arietem trium annorum per medium divisit: turram autem, & columbam non dividebat; quia cupidi, & carnales semper inter se divisi sunt; simplices vero, & a terrenis cupiditatibus liberi, qui per columbam, & aves signantur, non dividuntur, sed amoris glutino junguntur. Hinc noster Seneca ait, quia nunquam tranquillus, nunquam securus est animus cupiditate reus.

Quo igitur pacto mortales veram pacem assequi possumus, qui contrariis pacis desideriis astuamus, qui nulla tranquillitate, aut animi quietitudine fruimur, qui semper majora concupiscimus, semper in spe sumus? Si enim quod speramus adipiscimur, rursus spem in longiora, difficilioraque transmittimus, & inde rursus alio, ita ut crastinus dies hodierno clarior nobis sit, cum futura semper meliora præsentibus putemus: adde, quibus nihil gratius est, quam concupiscere multa, cum parva mereamur, majora sperare, cum minor a nondum digessimus, adeo ut spem ipsam nullis eventibus rerum speratarum quietemus: quo fit, ut concupiscentiam, & spem ipsam, ne dum bellorum potentia, sed & dolis, & fraudibus, variisque artibus nutriamus. Quare illud consequens est, ut qui terrenarum rerum concupiscentia animum gravatum habet, pacem habere non possit. Unde Bernardus, pax non est, nisi hominibus bona voluntatis. Qui enim multa cupit, & insatiabilis est, corde inquietus est, anhelat ad gloriam mundi, nec pacem retinens, nec gloriam apprehendens. Postremo illud cuiusdam sapientis verissimum putandum est: depone, inquit, cupidinem, & plenam animo pacem consequeris. Multa enim sperare, non nisi bellantis est;

catum , quam portuosum , quam navigantibus utile , ut etiam nolentes mercatores sua tranquillitate attrahere ad se , & allicere videatur ? Vagantes tum pisces , pace ubique parta , littus , & altum pro libidine petunt , nec allidi in saxa , aut rejici ad littus , quod undis fieri solet , verentur . Amplius pascuntur in littore aves , nidificant tuto halcyones , quibus non alibi , quam in maritimis locis ova parere , & incubare licet . Idem etiam nobis , & animantibus omnibus ex aere contingit . Eo enim perturbato , ventos , & quidem frigidissimos , pluvias , imbres , nives , grandines , fulmina , tonitrua perpetimur . Hinc poma

N 2

ex

est ; quare , ut bello non caret , dignum est , veluti qui piuris bellum , quam pacem timet .

Pax humana pavida , instabilis , dolosa , fugax , & incerta demonstratur .

Quinta pacis humanae incommoditas , & eam consequendi difficultas ex eo patet , quoniam pavida , instabilis , fugax dolosa , & mercenaria est . Instabilis inquam , atque pavida est , quia femina , & femineo nuncupata nomine , quæ sui natura timida , instabilis , & mobilis est . In omnibus siquidem rebus is , qui timet , ignobilior est eo , quem timet ; pax vero , cum bellum semper timeat , eo indignior censetur . Timida merito est , quod faciliter rumpitur , turbatur , atque contremiscit , non modo bellorum conflitu , sed ipsius auditu rumore . Vide quam misera , quam imbecillis sit : nequit se se a bello , nisi cum bello defendere . Quid enim tam miserum , tamque fragile , quod non nisi ab hoste se protegi , & conservari speret ? Ceteræ res hostibus resistunt , haec ultro cedit . Nunquam pax lœtum habet diem : quo enim magis securam se putat , majore belli timore concutitur , ut verissimum sit illud Job , sonitus terroris in auribus . Pejora semper illa præstolatur , semper insidias suspicatur , circumspectat undique gladium . Quare nihil tranquillitatis , nihil quietitudinis , aut securitatis præstare potest . Nam Augustino teste , quando secura est humana pax , quæ nunquam potuit auferre timorem ?

Adde non minorem humane pacis miseriam . Quidquid infelix pax ipsa multis iudoribus , atque periculis perquisivit , non sibi , sed bello invicta relinquit : tam omnium rerum misera est , ut nec satiari queat , quum tandem omnia bello exponenda conservet ; cuius

funestam infelicitatem Propheta tangit inquiens , diripient alieni labores ejus , & inimicus implebitur spoliis ejus .

Rursus dolosa , & simulata est humana securitas , dum non modo in media pace , sed cum conficitur , de bello ipso cogitat ; tamdiuque humanam pacem agentes , eam servare intendunt , quamdiu aut debiliores ipse erunt , aut utile interim consequentur .

Mercenaria denique existit , dum quoddam videtur esse instrumentum , quo majores discordias ordinat . Adde verum esse illud Solini , quod eo tempore tantum inter mortales de pace agitur , cum sibi uterque confidit . & pares ambo videntur . Quod si alteri paululum fortuna tribuerit , vix utetur pacis conditionibus , quæ superiora putantur ; nec æqua parte contentus erit , qui omnia sperat se habiturum . Non aliud clamabat quidam ex prudentibus ipsis scriptoribus ; falso , inquit , putas te pacem consecutum . Dediisti hosti spatium ad colligendas vires , quibus fortius te feriat : adeo ut utrinque pax ipsa fluctibus pendeat ; nam & timor perdendæ pacis obstat , simul & timor belli . Nec sit gravius perdere , quam ruere ; quinimmo , ut puto , miserabilioris conditionis est , nec pacem obtinere posse , nec bellum . Nec abs re magnus Augustinus humanam pacem bonum quoddam incertum appellat , pro eo quod corda eorum , cum quibus illam cupimus , ignoramus ; cuius illa causa esse videtur , quia nullæ sunt occultiores insidiae , quam hæ , quæ latent in dolo , & simulatione officii , aut in aliquo pacis , vel necessitudinis nomine . Illum enim , qui palam est adversarius , facile vietare possumus : quo fit , ut veram , atque perpetuam pacem minime assequi possimus ; cum sub umbra pacis bellum lateat .

Nec , ut ajunt , pacem puram , aut diuntur-

ex arboribus, uvas, baccas, nuces decussas ante maturitatem cum germitu cerninus. Hinc prostrata sata, tot dierum labores, hinc corpora humana corrumpi, ac in varias ægritudines prolabi videmus: Marent aves, ingemiscunt animantia, ut ait Hesiodus, & latebras, vitandi mali causa, queritant. At ubi serenum effulsit, & pax est reddita terris, evasisse tempestatem gratulabundi, otio securi, & tranquillitate fruuntur. Garriunt tum aves, gestiunt quadrupedes, ac reliqua animantia, & quasi securitatem naæta, sese ad id, quo natura feruntur, effundunt, præteriorum malorum parum recordantia: tanta est præsentis

turnam finit armorum instabilitas secum non minus, quim cum hoste bellantium. Nam profecto tam instabilem, & simulatam pacem signabat Propheta inquiens, pax pax, & non est pax; & apud Machabeos scribitur, quod Apollonius simulavit pacem ad tempus, quo in feriatos Iudeos irrueret. His igitur humanæ pacis legibus consideratis, Augustinus dicebat, quod in hac vita non est perfecta pax, in qua si non facili operatione, tamen labili loquitione, aut volatili cogitatione pectetur. Quid igitur sibi velit hic mortalium jocus, quo cum pace ludunt, quid utilitatis afferat parum duratura pax, verius dixerim, subdola belli cessatio, quam pacem mortales vocant, non video; nisi quod, ut ajunt, in morbis incurabilibus parva a dolorum cruciatus respiratio, loco remedii, & sanitatis habetur. Hinc Seneca: nulli longa pax fuit; vix inducæ sunt.

Pax humana plurima vitia nutrit; virtutes, & honores pellit.

Sexta humanae securitatis, & quietis, quam pacem vocant, incommoditas, ex eo maxime patet, quia sectatrix est vitiorum, inimica plurimarum virtutum, ut latius in prima parte deduximus, præsertim in octava, & decima bellorum commendatione; quibus adde, quod, ut ait Augustinus ea præclara sententia, pax non est dicenda eorum, qui neverunt postponere recta pravis, & ordinata perversis; subdens, quia pax non est vera, quando vitiis obtemperatur, quinimmo særior est ipsa pax, que animos luxuria frangit, quam bellica exercitatio. Illa orbem prostravit, hac vitam ulciscitur; & rursus subdit, longim pacem nevercam fore virtutum, ac perfectis, & virtuti deditis viris inimicam;

quod validis probat argumentis. Ait enim, Scipionem contra dixisse Catoni volenti Carthaginem dirni, que diu Romanos afflixerat, pro eo quod videbat, infirmis animis hostem esse pacis securitatem, & tamquam pupillis civibus idoneum, necessariumque tutorem. Dicebat denique, quod cessantibus bellis, cessarunt & vitia, ambitio, avaritia, luxuria. Exemplo rursus id ipsum demonstrat; quoniam securitate Romanis data post Carthaginis everzionem, insurrexerunt bella civilia, quæ rempublicam ad nihilum redegerunt. Quid autem sit, cur vitiis deditis hominibus pax inimica sit, facile conspicitur. Homines siquidem virtute carentes pacis tempore faciliter superantur. Constat autem eos esse, qui timent ab hostibus superari, qui fortius ad virtutem conantur, cuius conatus ipse timor causa fuit. Rursus, quam inimica sit ipsa pacis securitas bonis viris, pulchre Laureatus insinuat: Idque ex Augustino didicerat. Inerti, inquit, & languidi animi est longa requie torpescere, quo nil fædius, nil sepulchro similius esse potest, nihilque, nisi inglorius torpor, pigris, ventrique, & somno deditis, obvenire potest; & tandem subdit, eos errasse, qui putant, cives locupletes in media pace dignius in urbe vivere, quam Scipio in Africa cum hostibus pugnans.

Ex quibus liquido conspicere libet, quoniam virtus non sine scabroso, assiduoque illorum certamine queritur. Longa vero pacis securitas ne dum animos effeminat, sed & corpora pergravat, enervat, frustratque ingenia, quod paucis verbis quidam sapiens insinuat; nihil, inquit, inerti pace perniciosus, qua usus armorum dediscitur, nutritur pusillanimitas, vires fatiscunt, obrepit inertia, & ad immunditias, & quaque vitia animus implicitur.

tis boni voluptas ! Quid potest esse bello illo perniciosius , quo populos Deus , imino errata nostra pestilenti cælo afficit ? Quam multa tum cernuntur funera , quam funestæ domus , quam lugubres populi , quam desolatæ Civitates , & vastatæ Provinciæ ! Impetrata Dei pace , fugata paulatim tantæ calamitatis nube , ad officia quique sua conversi , rem publicam , & privatam , quæ sunt pacis opera , curamus .

Verum enim , ut quid diutius in re præsertim manifesta moramur ? Cum liceat oculis cernere , quid mali bellum , quidve boni secum pax afferat . Concordia enim , ut ait Crispus , res publicæ crescunt , discordia

Pax humana instrumentum est augendæ rei familiaris , & cupiditatis divitiarum : quare abundantia veram impedit pacem .

Septima incommoditas humanæ quietis , quam pacem vocant , & illius difficultas ex eo patet , quoniam instrumentum videtur augendæ cupiditatis terrenorum , quam totam effugere perquam difficile est . Cum enim nulla principalior causa videtur solvendi quippe , & extinguendi pacem , quam ipsa inexplicabilis rerum abundantia temporalium , ad quam inordinata omnium fere mortalium aviditas tendit , dicente scriptura , omnes avaritiæ student a minimo usque ad magnum , consequens est , ut tam difficile sit pacem terrenam consequi , quam eas ipsas res terrenas nec cupere , nec augere .

Idque ut liquidius conspiciatur , illud Aristotelis in Politicis putamus supponendum , pacem ipsam humanam nequaquam fore finem humanæ politiæ , sed ipsa felicitas , aut secundum virtutem operatio . Constat itaque pacem non esse operationem , immo quamdam privationem , sive cessationem ab operatione , & si quid essentia habet , nil aliud est , quam quedam quietatio ordinis civium in fine virtutiose operationis , ut sapientes definivint , que non propter se ipsam queritur , sed propter aliud . Non ergo , ut quidam garriunt , pax est ultimus reipublicæ finis .

Rursus supponendum putamus , ipsam felicitatem humanam , quam operationem præsertim virtutum morales appellant , & ad quam ipsa pax terrena ordinatur , quammaxime impediri ex rerum terrenarum abundantia : idque primo moralibus , deinde sacris testimoniis comprobabimus . Est enim Aristotelis sententia , quod vera pax plurima requirit , difficultia quidem ; quorum illud primum videtur ,

ut homines sic se habeant , quod quilibet ad bonum reipublicæ se totum dirigat . Reliquum est , ut cives reipublicæ plurimaque habentes non sint , nec nimis egentes , sed mediocres , cuius illam putat Aristoteles causam ; nam qui plurimum abundant , facile alios contemnent ; si nimis egeni , divitibus invidebunt . Constat autem quia quietatio , & pax non sunt contemptui , & invidiæ compatibiles ; quinimmo eis plurimum repugnant .

Alterum rursus ad veram pacem exigitur , videlicet , quod cives virtuti dediti sint , rationique obedient , pro eo quod , ut quidam Philosophus ait , omnia virtuti consonant ; quo fit , ut si homines rationi , & virtuti accommodati non sint , sed propter incrementum utilis , aut delectabilis quietem optent , atque procurent , veram pacem non attingant . Non enim conformitas hominum ex utili temporali , aut delectabili sumpta , pacem efficit : quoniam tamdiu durabit pax , quamdiu utilitas , aut delectatio permanet . Vides ergo disertissime Platina , ipsam rerum temporalium abundantiam quam maxime extinguere homines .

Rursus sacrarum scripturarum testimonia apertissima sunt . Ut enim sacra tradunt annalia , creverat terrena substantia Abrabe , & Loti , & erat multa ; quare nequabant simul habitare : unde facta est dissensio , & rixa inter pastores , & homines utriusque fratribus . Conspicis ergo etiam apud justos , & bonos , ipsarum rerum terrenarum substantiam pacem suffocare , & quam maxime impedire . Denique factum est iurgium inter pastores Isaac , & Gerare ob grandem ovium , & armentorum abundantiam . Hinc alibi scriptura ait , hac fuit iniqüitas tua Sodoma , abundantia pacis , & saturitatis , ac otium ; & iterum Prophetæ id ipsum signat , cum ait ; prodiit quasi ex adipe iniqüitas eorum , & transferunt in afflum

dia vero, & seditione, magnæ dilabuntur. Convenientibus enim simul civibus, ample fiunt urbes, quæ certe sine legibus, sine moribus, sine juris æqua descriptione, sine vivendi disciplina, quæ sunt pacis opera, etiam ædificatæ, & auctæ stare non posse. Ingenito enim quodam amore, innata mansuetudine, & verecundia, si nobis per pacem licet, iecta, quibus & frigorum vis pellatur, & illorum molestiæ sedentur, hominum causa ædificamus, valetudinem ægrogantium curamus, navigatione ad importandas, exportandasque res usui hominum accommodatas utimur, fruges, fructusque percipimus, & conservamus, saxa, & mar-

---

etum cordis solum æstuantis ad rerum terrena-
rum abundantiam.

Pax humana adversatur veræ, & perfectæ
paci; & de differentia inter utramque, &
de difficultate pacis, propter defectus ve-
ritatis.

Oc̄tava pacis terrenæ incommoditas, &
illius difficultas ex eo patet, quod pax ipsa
humana contrariatur quammaxime divine,
& veræ paci. Quod enim bono contrariatur,
constat non bonum esse. Ut igitur cetera omit-
tam, pax humana veræ paci in tribus adver-
satur. Primo quidem ex ipsa intentione.
Constat enim, ut paulo ante diximus, quod
mortales pacem ipsam terrenam ordinant ad
quietam, & pacificam fruitionem rerum tem-
poralium; quo fit, ut quandoque cooperetur
pax ipsa hominibus ad peccandum: pax vero
perfecta, & vera ordinatur, non principali-
ter ad res terrenas pacifice tenendas, sed, ut
diximus, ad operationem virtutis, & ad
ipsam pacem cœlestem. Nam, teste Augustino,
terrestris civitas terrenam pacem refert ad cœ-
lestem, quæ vera pax est.

Rursus pax terrena adversatur vera, &
divinæ paci pro eo quod illa tantum exterius,
ut hactenus in quinta commendatione diximus,
sed pax perfecta est, quia quietat interius,
& exterius: quippe quæ sine veritate esse ne-
quit. Sola enim veritas discordantes conciliat:
quam utique pacem in veritate radicatam Eze-
chias Rex petebat inquiens, sit tantum pax,
& requies, ac veritas in diebus meis. Con-
spicis igitur, inter quos veritas non est, pa-
cem esse non posse, dicente Boetio, nulla est
discordia viris, qui sibi veritate coherent;
& Hilarius inquit, inter veri assertiōnem, &
pravi defensionem pertinax pugna est, dum

se, & veritas tenet, & trahit voluntas.
Ex quibus pacem sine veritate esse non posse
aperte insinuat. Quam rara itaque sit veri-
tas in terra, sacra Scriptura insinuat dicens,
quod non est veritas in terra; & iterum Pro-
pheta ait, non est in ore eorum veritas; &
rursus, diminutæ sunt veritates a filiis ho-
minum.

Demum pax terrena tertio loco adversatur
vera paci in perfectione; quoniam terrena
pax est imperfecta, cum solum illam homines
ordinent ad quietem honorum exteriorum,
quæ, ut diximus, plerumque operantur ad
vitia. Sed pax Dei est perfecta, pro eo quod
virtute regulata quietat interior, & exterior.
Ex quibus constat perfectam, & veram pacem
in hac vita reperiri non posse.

Pax vera sine legibus, & justitia non constat;
elationem, & arrogantiam respuit, Rur-
sus quare tam raro, & difficulter pax ob-
tinetur.

Nona difficultas, & pene impossibilitas ve-
ram in hoc saeculo consequendi pacem, ex eo
monstratur, quoniam vera pax justitiam co-
mitatur. Rursus arrogantiam, & elationem
respuit. Tanto ergo difficilior pacem veram
mortales consequuntur, quanto rarius justitiam
amplectuntur, & quanto difficilior arrogantiam,
& superbiam aspernantur.

- Ut ergo ab ipsa justitia incipiamus, illud
sancti Job in mentem veniat; ait enim, si-
mundus, & rectus incesseris, pacatum reddet
Deus habitaculum justitiae tuae; ex quo illud
constat, quod vera pax sine justitia esse non
potest. Hinc Sapiens, & erit opus justitiae
pax. Justitia itaque primo quamdam præsup-
ponit æqualitatem. Nec justitia recta est,
quam sibi unusquisque optat. Pax vero huma-
na,

marmora ex montibus excindimus, lateres, & cæmentum conficimus: tum publice, tum privatum ad cultum, ornatumque Urbium, & aurum, & argentum effodimus penitus abditum, quibus adminiculis homo in emendis, vendendisque rebus utatur. Ducimus aquas, derivamus flumina, agros irrigamus, moles fluminibus, ne inundent, opponimus. Urbes, portusque munimus, fana ædificamus, rem divinam instituimus, fora sternimus, vectigalia curamus, portoria locamus. Sunt & opifices, & secularium artium magistri, qui passim per urbem sparsi calceos, vasa, vestes, ac reliqua cultui hominum accommodata conficiunt.

Non

na, ut Augustinus ait, ab omnibus optatur, sed talis, ut ea sit, quam volunt. Cupiunt enim mortales pacem cum illis, quos ad arbitrium suum vivere volunt. Nam etiam eos, cum quibus bella gerunt, suos facere, si possent, volunt, eisque subjectis suas leges pacis imponere. Demum justitia id alteri cupit, quod sibi: quare pax conformitatem habet cum proximo, quæ siquidem conformitas justitia est. Unde Apostolus, justitia, pax, & gaudium; quia veluti ex dissensione discordia nascitur, sic de vera pace gaudium. Hærent enim sibi inseparabiliter: quia scriptum est, justitia, & pax osculatæ sunt. Quod verbum exponens Gregorius ait, duæ sorores sunt justitia, & pax, duæ amicæ, ipsæ se osculantur. Si amicam pacis non amaveris, non te amabit ipsa pax, nec ad te veniet. Qualis autem justitia in hoc terreno incolatu existat, Prophetæ declarat inquiens, quia pannus menstruatae universæ justitiae tuæ; & iterum, non est judicium in congressibus eorum: & alibi, non est homo justus in terra, qui faciat bonum. Sed & Sapiens id ipsum non negavit: Vidi sub sole, loco justitiae, impietatem: & rursus, periit justitia a filiis hominum. Ergo merito pax non est, quia justitia periit, dicente alio ex Prophetis, iniquæ sunt viæ vobis: quare pax recedet a vobis.

Inter cætera vero injustitiae genera, illud detestabilius putandum est, cum in Deum, in rempublicam, in proximum admissa scelerata non puniuntur, qua de re exulet pax, & tranquillitas terrena necesse est: nec enim se se compatiuntur impunitas sceleratorum civium, & quietudo civitatum. Quemadmodum corpus sanum, quietumque esse non potest, cum excedentes humores non corriguntur, aut a corpore non extirpantur, ne totum inficiatur corpus; sic corpus reipublicæ mysticum ne-

quaquam sanum, aut tranquillum esse potest, si membra rebellia, & excedentia non corrigitur. Unde Ecclesiastes, ecce, inquit, quia non profertur cito sententia contra malos, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam hominum sustentatur, ego cognovi, quod erit bonum timentibus Deum. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini. Etenim peccata, & cuncta flagitia puniri Deus jubet, ut hominum societas, & conformitas, quæ ipsa pax est, temeritate improborum non rumpatur: dicente Augustino, cum agit de puero Centurionis, quod illa bella Dei benevolentia geruntur, ut ad pacis justitiaeque societatem vittis faciliter consulatur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, utilius vincitur; quoniam, ut subdit, nihil infelicius infelicitate peccantium, quæ pœnalis impuritas, & mala voluntas, veluti hostis, interius roboratur: & iterum, ne dum juste, sed necessario bella geruntur, ut mali coerceantur. Si enim delinquentes suæ juste relinquerent libertati, quare Deus Israelitas murmurantes diversis bellis afflixit? Hinc in quodam canone Gregorius ait, quod sceleratorum hominum peccata punienda sunt, ne propter neglectum iracundia Dei commota, bellum gladius interimat, quos delinquentes ad viam veritatis, & æquitatis non reducit; & iterum, si peccata quibus Deus offenditur ulcisci differimus, ad irascendum utique divinam vindictam provocamus. Nam Achor filius Zaræ, quia peccata non punivit, diversis bellis afflictus est. Agit itaque juste justissimus ipse Deus, eam pacem nobis subtrahens, in qua Deum offendimus, ut ea mala, quæ cum pace homines curare negligunt, justus Deus cum

Non desunt præterea foris, qui greges pecorum pascant, unde innumerabiles fere utilitates hominibus proveniunt. Ut enim lacæ, caseo, carne vescimur, ita pellibus, & lana vestimur. Domantur equi, domantur boves, ac reliqua jumenta, quæ non sine causa a juvando sunt dicta. Maximarum artium studia, sine quibus bene moratæ civitates esse non possunt, ut bello intermittuntur propter strepitus, & concitationes animorum; ita pace, sedatis animis, & corporibus, celebrantur. Quo, quid fieri melius possit, aut præstabilius, certe non video: cum ex his non animi solum oblectatio, curarumque requies quæritur, sed & re-

cum bello puniat. Scriptum est enim, qui negligit viam suam mortificabitur; & iterum, non mireris, si te neglexerit, qui cum neglexisti, ne faceres judicium.

Demum vera unitas, & pacis conformitas elationem, & arrogantiam non compatitur. Sicut enim mansuetudo, æqualitas, & humilitas efficiunt pacem; sic ex superba elatione discordia generatur, quia per Sapientem scriptum est, inter superbos semper jurgia sunt. Cujus illa potest esse ratio: elatus quidem præesse vult; Rursus contumeliosus est, quoniam Salomone teste, ubi superbia, ibi contumelia. Constat itaque desiderare super alios ire, illosque contumeliis afficer, paci, & conformitati adversari. Quo enim pacto concordiam, & pacem habere valebit, qui inferiorem despicit, qui superioribus, qui paribus dominari satagit, qui, quanto se altius erigit, tanto a pace recedit? Adde quia elatus, & ambitiosus nec sibi, nec aliis concordat. Non utique sibi, qui se supra se existimat. Non rursus: Primus enim in hominum conventu præst, in consilio respondit, non vocatus accedit, non missus se ingerit, reordinat ordinata, reficit optime facta; quicquid ipse non egit, nec recte factum, nec pulchre existimat ordinatum; judicat judicantes, præjudicat judicaturos, quæ omnia, quantum paci adversantur, facile libet agnoscere. Recte igitur Lucius Seneca ait; nunquam in tuto stetit superbia, & arrogantia, que sua semper erigere, aliena deprimere conatur.

Ex quibus aspicis mortales tot vitiis obtemperatores, non facile, nisi velis novos, aut facere, aut fingere homines, veram pacem posse consequi, quos recte Apostolus signat inquiens, cum dixerint pax, & securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.

Pax humana torpescere cogit ad utilia exercitia, & bella spiritualia. Et quæ sunt veram pacem impudentia. Rursus, quæ nam sit vera, & perfecta pax.

Decima incommoditas terrenæ quietis, quam pacem vocant, & difficultas eam consequendi, ex eo conspicitur, cum per eam ipsam temporalem pacem torpescimus ad utiliora exercitia, quæ sunt spiritualia bella nobis contra hostes humani generis peragenda, dicente Paulo vase electionis, non est nobis colluctatio adversus carnem, sed adversus Principes tenebrarum; & ad Romanos idem Paulus admonet. jam ultra non esse carnaliter bella peragenda; sed, ut Gregorius exponit, animæ certamina contra spirituales adversarios desudanda. Quibus utique bellis vera Dei pax in nobis nutritur, dicente Gregorio in Moralibus, quod inde nobis pax robustior exoritur, unde nobis ab adversariis durior pugna generatur. Eo certe invisibili, sed fortissimo bello Paulus ipse exercitari nos jubet inquiens, induite vos armataram Dei, ut possitis stare contra insidias Diaboli. Hoc est certe gravissimum, licet inerme illud bellum, quod nobis Christus Dux insinuat inquiens, nolite arbitrari, quia veni pacem mittere in terram, sed gladium. Venit, inquit, non pacem mittere in mundo, nec quietem inter homines, & dæmones, quos ab ipsa mundi constitutione nobis insidiatores, & hostes constituit dicens, inimicities ponam inter te, & mulierem, & filios ejus, sed bellum, ut malam pacem bonum bellum exterminet. Digne igitur nobiscum agitur, ut qui bellis spiritualibus salutiferis non excitamur, terrenis dissidiis affligamur, quietemque amittamus temporalem, qui ad aeternam securitatem respiramus. Nec est indi-

gnum

& rerum divinarum, atque humanarum scientia, constantiae communis societatis, modestiae, ac prudentiae ratio petitur. Quibus virtutibus non una civitas, non provincia, sed totus orbis terrarum considerate, integre, constanter, ac secure gubernari posset, si pacem bello, justitiam rapinæ, prudentiam temeritati, modestiam incontinentiæ, ut fas est anteponeremus.

O

Hæc

gnum, ut terrenis tamquam levioribus imponentur bellis, qui spiritualibus tamquam acrioribus, aut torpescunt, aut facile vincentur. Et ut paucis agamus, cum, teste sancto Job, vita hominis militia sit super terram, necesse est temporalibus belli fragoribus conterantur, qui spiritualibus non occupantur.

Vides jam doctissime, ac eloquentissime Platina quietitudinis terrena, quam pacem vocas, incommoditates, difficultates, & pene impossibilitates, eam in hoc mortalium certamine consequendi. Quare faciam tandem finem, si id unum, quod tibi cordi admodum esse velixa, atque utinam verum non foret, quod multi fuerunt, quippe & sunt, quibus, eti pacis nomen dulce fuerit, ipsa tamen pax amara, atque mortifera fuit. Legisti tu Iosepe, ne dicam vidisti, ipsam desideratam pacem nonnunquam urbis, provinciis, & maximis Imperiis mutatione status, rerum omnium attulisse perniciem, usque adeo, & si bona, rara tamen, & ut caleste munus sit, pessimis tamen est circumspersa comitibus, videlicet occultis odiis, aperta tyrannide. Quia de re verum arbitror illud tui Ciceronis, quod melior longe fuerit bellicosa libertas viris ferribus, quam pacifica servitus, Nam, ut ait Augustinus, ipsa crudelis securitas Romanis exquisita mortis genera concessit; multaque seva in pace facta sunt, ubi pax cum bello de crudelitate certavit, & vicit iniquo belli genere: & si illud prostravit armatos, ista inertes, atque nudatos; quoniam, ut ajunt, minus est bellum, quando qui ferit, ferire potest, & sevissima pax, & parum tuta, quando non qui evadit vivit, sed moriebas non repugnat.

Ceterum non putas, disertissime Platina, his, que diximus, omnem terrenam quietationem velle nos aut dannare, aut penitus incommodam, & difficilem arbitrari. Scio enim, pulchri sunt pedes, & speciosi annunciantum pacem. Scio equidem, optanda est ipsa temporalis securitas, quam pax humana

inducit, sine qua finis optimus cuiusque politiae humanæ haberè facile non potest: quod scriptum est, posuit fines tuos pacem. Audacter tamen dicimus, quod eam ipsam extrinsecam pacem soli perfecti, & virtutibus dediti viri consequi possunt, quæ videlicet consistit in ini micorum conciliatione, in injuriarum, & offendarum oblivione, & malorum patientia, ac in uniendo divisos, congregando discordes, dimittendo odio furentes. Rursus vera pax ipsa, ad quam omnis humanus animus respicit, non est pax oris, sed pectoris, quam utique pacem immortalis Deus nobis secundam reliquit, inquiens, pacem meam do vobis. Ecce, inquit, pacem meam: nec addidit pacem mundi, do vobis; sed pacem meam, quæ est pax pectoris pro qua etiam orat. Petit enim pacem, quam mundus inquit non posse dare, pro eo quod in mundo plene obtineri non potest. Quod beatus Augustinus aliis verbis dedit. Nam nobis ostendens que sit pax Dei, ait, pacem meam, inquit Christus, do vobis. Nobis dat pacem suam; in fine venturam pacem reliquit nobis, in qua manentes hostem vincimus, quoniam sine hoste regnabimus. Fallitur ergo plurimum, quisquis ille est, qui inducias quasdam temporis, & a bello interpellatas cessationes, pacem veram putat, quam Deus nobis reliquit, & tantopere commendavit.

Crede mihi doctissime Platina, vera, & perfecta pax non est in mundo; quod Augustinus non negavit, cum super psalmos ait, quia in hac mortali vita vera pax non est, nec tranquillitas; sed ubi gaudium immortalitatis, & societas Angelorum promittitur: & quisquis illam, cum hic est, non quæsierit, illam non habebit, cum venerit. Quo enim pacto pacem veram, que est pax Dei, habere possumus, qui semper actu, aut animo bella gerimus, & aut bellamus, aut bellare intendimus. Nihil, ut puto, differt arma manibus, aut animo gerere, nisi quia tanto sœvius bella geruntur, quanto minus ab hostibus sentiuntur. Hinc quidam ex sa cris

Hæc habui , Reverende Pater , ac doctissime Roderice , de laudibus pacis , quæ ad te scriberem , tum ut abs te provocatus , tuæ voluntati , & quidem honestæ , morem gererem , tum vel maxime , ut ostenderem , Paulum secundum Pontificem Maximum non sine causa , jussis omnibus ab armis discedere , quibus jam concitata erat Italia , saluberrimam pacem , consentientibus omnibus , magna cum laude composuisse .

eris tractatoribus ait , quod continuum bellum , & quidem perpetuum gerimus , cuius nos facere potest sola mors victores ; vel si vis alio sensu , Christus Imperator noster suam nobis commendavit pacem , conformitatem videlicet animorum divinæ voluntati , quod , ut ait beatissimus Leo Papa , vera pax est illa , a Dei voluntate non dividi .

Ea itaque pax non modo temporalis est , sed perpetua , dum hic temporaliter incipit , & tandem dicit ad æternam immortalitatem , quam obtinebunt , qui contra carnem , & mundum , & dæmones bene , ac viriliter pugnabunt . Quam pacem ipse nobis praestet , qui est benedictus in secula .
Amen .

Explicit liber de utilitatibus bellicorum exercitiorum , & incommodis humanæ pacis nutricis plurimorum vitiorum .

BARTHOLDMÆI PLATINÆ
ORATIO
DE LAUDIBUS BONARUM ARTIUM

AD PIUM II. PONTIFICEM MAXIMVM

Ex codice bibliothecæ Riccardianæ.

INTERPRETATIO DIALOGI PLUTARCHI
DE IRA SEDANDA

Ex codice Vaticano.

Ouæ promissimus Platinæ opuscula e codicibus in lucem emittere, bona promissimus fide, & hactenus in ea re operam impendimus. Quid tandem? Cur non cætera etiam in vulgus edemus, quæ supra commemoravimus; orationem de laudibus bonarum artium, & Plutarchi Dialogum, quem ipse latine vertit, de ira sedanda? Id sane animo meditabamur: sed eorum codicum exemplum non æque habebamus. Promittere autem, quod forte præstare non possis, levitatis est. Nunc vero quum ipsam Platinæ orationem ex codice Riccardiano Florentia tandem accepterimus, hanc, & interpretationem Dialogi Plutarchi ex codice Vaticano libenter superaddere curavimus. Quam elegans sit bonarum artium commendatio, quam erudita, quam condita, quam succi plena, quam denique sapiens eloquentiam Platinæ, hoc est viri in ea re præstantissimi, melius lectores intelligent, quam dici a nobis pluribus verbis possit.

Opusculum Plutarchi *de Ira* ad Sextum IV. Pont. Max. Platina primus omnium, quod quidem ego noverim, ex græco latinum fecit, rei pulchritudinem, & præstantiam admiratus, confusuque fore, ut prodesse multis posset, qui natura, quum iræ pareant, mansueti doctrina fiant necesse est. Quæ duo nostram commendant per se se ejusdem opusculi editionem. Græce, ut ea ætas tulit, Platina eruditissimus fuit; atque hoc nomine Marsilius Ficinus in Academia Florentina doctor literarum græcarum, illum, quamdiu ibi fuit, fa-

O 2 mi-

miliarem habuit, ut ipse scribit in epistola ab Antonio M. Biscione edita in præfatione ad Catalogum codicum bibliothecæ Laurentianæ. Versio Platine elegans sane est, & legenti perspicua, ac jucunda, ut librum e græco apprime latinum fecerit. Id etiam commodi præ cæteris versionibus habet, quod rem ipsam in capita distinctam efficiat plane clariorem. Vaticanus is papyraceus codex ille idem est, quem Platina Pontifici Max. obtulit, ejusdem effigie minio picta in prima quadrata litera; quam persimilem delineari, & ære incidi jussimus. Longiorem Senecæ librum de Ira ad Novatum Platina adjecit; de quo dicere nostri instituti ratio non postulat.

His finem habent Platine opuscula, quæ lucem desiderabant. Nam alia proferre, quæ edita sunt, licet in aliqua re a codicibus differant (*) neque utile eruditis, neque gratum esse, ac jucundum potest.

(*) Extat exempli gratia in codice Ottoniano bibliothecæ Vaticanæ num. 2056. Vita Pii II. Pont. Max. quam Platina primum uberrime conscripsit. Quum tamen eandem breviorem ipse ediderit, iis omissis, quæ momenti nullius sunt, inutiliter facheret, qui illam typis mandaret. Epistolam quidem hoc loco afferam, quam Platina ea de re scripsit ad Pii II. nepotem.

Pistola Bartholomæ Platinensis Rmo D. Francisco Picolomino Card. Senen. super vita Avunculi sui Pii II. Pont. Max.

*Francisco Picolomino Cardinali Senensi
B. Platinensis S. P. D.*

Dolorem, quem morte Pii Pontificis operi, ac maximi conceperam, leniri nullo modo posse videbam, ni animum a luctu, & lacrymis, quantum mibi licet, ad cogitatio-

nem laudum suarum traduxisset. Angebar profecto mente, & animo, quod illum nobis suo certe, & si non nostro tempore, sublatum esse cernebam, in quo Europe satus, & studiorum nostrorum spes omnis deposita erat. Hanc igitur ob rem diu mecum ipse considerans, unde medelam vulneri meo potissimum susciperem, nulla mibi potior, atque suavior imprimis etiarum visa est, quam ejus mores, & vitam literis mandare, qui rebus a se gestis, & scriptis, de lingua latina, de libertate Italiæ, de fide Catholica, de salute Christianorum omnium optime meritus est. Conquisivi itaque diligenter omnia, que in adolescentia, que in media aetate, queque in senectute ab eo sunt gesta; & conscripta ad te mittere institui, ut Avunculi tui virtute, & excellentia motus, emulatione gloria ad laudem, ad quam te natum esse video, magis, ac magis incenderere.

ORATIO BARTHOLOMÆI PLATYNENSIS
 DE LAUDIBUS BONARUM ARTIUM
 A D S. D. N. P I U M I I.
 DIVINA PROVIDENTIA PONT. ROMANUM.

Veritus BEATISSIME PATER, ne hoc meum factum audax nimium,
 ac temerarium videretur, dubius aliquando fui, tantam ne cau-
 sam, tamque necessariam apud Sanc. tuam agere instituerem; quæ qui-
 dem mihi dignitate, & amplitudine sua, eruditissimi cujuspiam, atque
 exercitatissimi oratoris industriam potius, & auctoritatem, quam no-
 strum hoc tenue, atque imbecille orationis genus exigere videbatur. Dum
 in hac versarer ambiguitate, duo mihi potissimum in mentem venere,
 quibus adeo animus excitatus, atque erectus est, ut sine ulla mora ad
 Beatitudinem tuam me contulerim. Cui enim ad dicendum non daret
 animum gratiosissima tua, ac humanissima majestas? Quod non excita-
 ret ingenium immensa ista, ac prope infinita pietas? Qua merito pü
 agnomen tibi inditum est. Constanter profecto est, ac vera omnium opi-
 nio, in hoc pontificatu ætate nostra extitisse neminem, qui tecum vel
 magnitudine animi, vel eruditione, ac doctrina, vel pietate, & gratia
 posset conferri. Omitto laudes rerum a te tum domi, tum foris fortis-
 sime, ac sapientissime gestarum, quas nullum ingenii flumen, nulla di-
 cendi vis, ac copia digne satis, non dicam exornare, sed ne enarrare
 quidem posset. Verum in his laus illa mansuetudinis tuæ, atque cle-
 mentialæ inusitatæ quidem, & inauditæ, tantam apud omnes gentes, &
 nationes sanctitati tuæ gratiam comparavit, ut nulla in re clarior, &
 illustrior esse videare. Orantes libenter audis: his comiter, ac benigne
 respondes. Tumidis, & amplitudinem pontificatus admirantibus, dat ani-
 mos ad dicendum tuus iste suavissimus, ac jucundissimus conspectus, san-
 ctissima certe gravitate conditus. Impulit me præterea Legatorum iste fre-
 quens numerus undequaque ad tuam S. quotidie venientium: quorum
 actionibus, quantumvis magnis, nostra certe nequaquam inferior est,
 exceptis his dumtaxat, quæ ad divinam religionem, cultumque Dei
 optimi, ac maximi pertinent. Solent hi de bello, de pace, de indu-
 cüs, de imperiis, de regnis, de provinciis, de civitatibus apud Sancti-
 tatem tuam, tamquam apud justissimum, ac commune totius orbis ter-
 rarum concilium, agere: nec immerito. Ardentibus namque, ac conci-
 tatis bellis edicto tuo fineim imponis: eos item ad pacem impellis, quos
 vides injusta bella suscepisse: inducias illos servare cogis, qui aliqua in-
 federa pactione venerunt. Imperia, regna, tetrarchiae, magistratus de-
 nique omnes tam habentur justi, ac legitimi, quam abs te dati, &
 confirmati sunt. Judicia civitatum omnium cum divina, tum humana,
 si qua corrupta sunt, tu corrigis unus, & emendas. Magna sunt hæc,

ne mentiar, & ad multorum utilitatem pertinentia: verum terrena, atque fragilia, si his, quæ actioni nostræ insunt, comparentur. Cum hæc ingenii optimorum, ac doctissimorum hominum, & mente divina, studio quidem, ac diligentia ad nos traducet, eam sibi apud omnes gentes, & nationes servent constantiam, & perpetuitatem, qua merito Deorum dona, atque inventa possint appellari: illa autem, ut fluxa, atque caduca, libidine hominum magis, temeritateque fortunæ, quam ratione, & constantia gubernentur.

His itaque rationibus impulsus, maxime vero inaudita, atque incredibili clementia tua motus, S. Pontifex, studia bonarum artium, ejusque eruditionis, quam humanitatem appellamus, tum utilia, tum necessaria, tibi omnium nostra ætate doctissimo, ac sapientissimo, et si audacter, non tamen inutiliter commendare sum ausus. Neque enim fas est illas pati destitutas esse, & in situ, ac squalore degere, a quibus mentis, & ingenii cultum accepimus. Non video certe B. Pater, sublati disciplinis, eaque eruditione, qua tu oratione, & versu longe omnibus antecellis, quid in vita reliqui sit, quod ab omnibus magnopere sit exceptendum: maxime autem his, qui posiblitas terrenis rebus, atque corruptibilibus, sece totos doctrinæ, & cognitioni divinarum, humanarumque rerum tradidere.

Age vero: omittamus reconditum illud vivendi genus, ab omniæ actione humana remotum, quod ii amant, & amplectuntur, qui in sola contemplatione rerum summum bonum positum existinant. Sumere licet civilem animalium, mediocritatemque vivendi, in qua retineri certe non poterimus, ut sunt vitiiorum blandimenta, nisi disciplina fuerimus adjuti; ea precipue cuius adminiculo civilem vitam constare ducimus. Hac modestiæ, hac temperantiæ, hac justitiæ, hac fortitudinis viam deprehendimus; a quibus humana, ac politica vita adeo dependet, ut his ex medio sublati, non videam, quid magnopere inter hominem, & bellum intersit, quæ appetitu tantum, non etiam ratione, & voluntate movetur, quod est hominis bene instituti, ac docti proprium.

Equidem sic existimo, humanum genus aliquando suis viribus se ipsum fuisse confecturum, nisi Socrates ille mentis divinæ interpres, ac nuntius, a Diis ad homines bene vivendi præcepta transtulisset. Ante Socratem, Dii immortales! quæ vita in terris agebatur, quam fera, quam immanis, quam truculenta! Nulla religio, nulla pietas, nulla gratia, nulla misericordia inter eos, qui tum vivebant, exercebatur. Forte habebantur, & in honore erant, qui cædes, qui rapinas, qui incendia, qui stupra frequentius exercebant: ad eos item imperia, regna, magistratus afferebantur, ut de primis regibus in monumentis majorum inscriptum reperimus. Ninum legimus primum regum omnium imperio delocatum, vi, & armis exteras gentes suo adjecisse imperio. Hunc Astiages, hunc Cyrus, hunc Xerxes, reliquique barbari reges secuti, non Asiam modo, verum etiam Europæ partem tanta vi, ac rabie invasere, ut maximas urbes fun-

funditus deleverint, provincias spoliaverint, nationes everterint. Eadem ferme tempestate, & in Europa, & in Africa hujuscemodi monstra hominum regnavere, ut de Mesentio, & Kako in Italia, de Capano in Græcia, de Gerione in Hispania legitur. Verum ubi philosophari in civitatibus, & de vita, ac moribus disceptari cœptum est: tum denique homines, pulsis tirannis, leges, ac jura condidere, præmia, ac pœnas tum bonis, tum malis proposuere, ut hos ad virtutem incenderent, illos a viuis deterrent. Hinc autem civitates, hinc regna propagata, hinc parvæ respubl. ad summa rerum fastigia erectæ: cum imperia, ut ait Crispus, a minus bono ad optimum quemque transferantur. Non te latet, Beatissime pater, Kartaginem fædfragam, & crudelem corruisse: Corintum pertulantem, & superbam incendio consumptam: urbem Romæ imperio orbis terrarum potitam, avaritia, & libidine civium suorum eo loci redactam, ut quæ ante ceteris nationibus imperitare consueverat, nunc omnibus cum dedecore, & turpitudine pareat. Equidem sic existimo, nullam potentissimarum quondam civitatum Romana citius fuisse casuram; nisi caput pontificatus in ea semper fuisse afferatum: adeo erat libilini, & intemperantie dedita. Quare & tibi, & his, qui ante te juste, ac legitime imperarunt, quicquid habent merito referre debent acceptum. Ad eam namque vestra sapientia, & moderatione, redacti sunt urbanitatem, ac modestiam, nostra præsertim ætate, ut si pares quibusdam Italicis civitatibus opibus, & potentia esse non possunt, non longe tamen sunt magnitudine animi, & constantia inferiores.

Hæc disciplina de moribus, & vita, quam utilis, quamque necessaria sit in civitatis, satis ex his, quæ dicta sunt, patet. Nunc ad mathematica transeamus, quæ divinus Plato, tanquam gradus quosdam inter nos, & summum Deum rerum omnium causam, voluit non inutiliter esse inventa. Qua namque ratione effici posset id quod de cœlo descendisse poetæ fingunt, nosce te ipsum, nisi inter nos, & summam illam essentiam medium quoddam, quo duo hæc extrema jungerentur, divinitus esset excogitatum? Non extaret profecto in animis nostris divina illa platonica cognitio, quæ ideo ab Aristotele acute magis, quam vere reprehenditur, quod eam dixerit in cicli modum a nobis ad Deum, ab illo rursum in nos converti. Prospexit decus ille philosophorum, nil esse, quo magis animi hominum perficerentur, quam cognitione sui ipsius: quæ uera, & perfecta haberi non poterat, nisi aliquanto excitaremus animum a sensibus, eaque contemplaremur, quæ ab omni materia penitus essent sejuncta. His cognitis, facto calle, conscendumus ad altiora, ubi sedet purissima illa essentia, in qua reluent exemplaria formarum omnium. Immorantur i' i' illorum animi, qui paulo plus e materia emerserunt, intelligenti studio delectati. Revolvuntur præterea ad hæc rursum inferiora iijdem gradibus, quibus concenderant, & comparatione facta deprehendunt, divinis rebus nullum esse cum humanis commercium. Hinc oritur virtutis, ac sapientie amor quidam incredibilis, spretis, contemptisque cu-

cupiditatibus omnibus : eo rursum velle reverti ubi felices , ac beati ævo fruantur sempiterno .

Hæc Plato meditatus est non christiane minus , quam sapienter : Quis enim nostrum est , modo paulum aliquid sapiat , qui non existimet , doctos , ac sapientes viros , maxime vero mathematicos , accedere facilius ad cognitionem rerum divinarum , quam rudes , & bonarum ariū ignaros ? Omittamus simplicem illam rusticitatem , quam tantopere laudat Augustinus , sapienter profecto , & caute . Noluit enim rudes , & indoctos de salute propria desperare , modo caste , & sancte vixissent , rustica , & simplici meditatione contenti . Non sunt contemnendæ mathematicæ scientiæ , quarum cognitione , & mensuram orbis terræ , & numerum rerum , & harmoniam sonorum , & vocum , & motus astrorum non inutiliter deprehendimus . Quæ potest esse major voluptas , quam mente sola metiri orbis terrarum spatiu ista ampla , & immensa ? Facit enim hæc scientia , ut eorum etiam , quæ a nostro climate magnis spatiis , longisque intervallis sunt remota , certam cognitionem habeamus , & scientiam . Numeri vero tam sunt necessarii , quod sine his dimensiari res abstractæ nullo modo possunt . His indiget geometra , his rusticus , his astrologus . Harmonia præterea quid voluptatis non habet in se ? immo quid non habet divinitatis ? Si Aristoxeno musico credimus , qui animos nostros ex harmonia , & concentu effici voluit : cuius opinio , utpote falsa , & ab artificio parum remota , ab Aristotele & Cicerone explosa merito , ac repudiata est . Astrologia postremo , utpote earum quoddam munus , & divinum , nullo modo posthabenda est ; cum ex ea intelligamus & solis , & lunæ ceterorumque planetarum perpetuum quemdam motum , & ordinem ; quo etiam fit , ut deposita libidine , & refrenata avaritia , omni animi labe expulsa , eo contendere mente , & cogitatione desideremus , ubi ordinem illum , quem Homerus , & qui Homericum imitatus est , noster Maro , patrem hominum , atque Deorum vocant . & ejus potentiam , infinitamque sapientiam ordine , & constantia inferiorum circulorum intuemur , atque admiramur . Hic cognitione tum demum omnes animorum nosirorum affectus , eos præsertim , quibus viam nobis ad superos intercludi posse videmus , ita corrigimus , & emendamus , ut nihil commercii nobis , quoad fieri potest , cum flagitiis , & turpitudine esse velimus .

Plura dicere de laudibus tantæ , tamque divinissimæ doctrinæ , B. Pater , venerat in mentem ; nisi e regione posita supplex , ac squalida grammaticæ me admonereret , ut se quoque sanctitati tue commendarem . Hæc enim et si ceteris artibus specie , & dignitate inferior , non tamen omnino contemnda esse violetur : præsertim cum nobis præstet viaticum ad capessendas illas , quas tantopere laudamus , disciplinas . Huic enim ineſt cæmentum , insunt ligna , ineſt calx ad construendas bonarum ariū ædes . Ut enim architecto in ædificiis conficiendis maxime curæ est fundamentum , ne quidquid super instruxerit , corruat : ita & nobis curæ esse debet gram-

ina-

matica , cuius auxilio , & fundamento ad omnem facilius sapientiam concendumus . Ista namque præceptio doctrinarum omnium thesaurus est optimus . Quid enim præclari habet in se astrologia ? quid musica ? quid arithmeticā ? quid geometria ? quid philosophia illa , quam græci phisicen , nos appellare naturalem possumus ? quid denique hæc eruditio , quam humanitatem Cicero vocat , quod non huic , tanquam secretorum comiti , ac sociæ audacter commendetur ? Est enim hujus artis vel præcipua laus , quod sine hac , scientiæ illæ diviniores stare non possunt ; hæc vero sine illis perfecta sit , perfectaque habetur .

Sunt tamen qui longe aliter sentiant , præsertim græci . Ii namque liberales artes encyclopediæ contineri affirmant : quasi unaquæque istarum septem sine reliquarum omnium cognitione intelligi perfectly nullo modo possit . Verum hæc disceptatio in aliud tempus differenda est . Ad grammaticen redeo . Licet enim cernere quosdam hujus artis studiosos adeo facile , quo velint , pervenire , ut eos , qui ætatem in quavis nobilissimarum disciplinarum consumpsere , brevi superent , & antecellant . Non audent illi quidem , qui hujuscè artis ignari sunt , firmare vestigia , & quo velint imbecillitate cruruin pervenire . Unde fit , ut itinere concidant , & operam , ut ajunt , atque impensam perdant . Hæc itaque facultas , Beatisse pater , etiam tacente me , suo jure sanctitati tuæ sese commendat , cum ab ea ita doctus discesseris , ut in ejus præceptis tradendis , hoc quoque in genere laudis , C. Cæsarem , qui de analogia scripsit , sis imitatus .

Sed jam tempus est , donum illud deorum , & munus tibi commendare , quo factum est , ut reliquarum artium laudes , mutæ quidem sine hac , & infantes breviter , quantum in me fuit , & non inepte explicarentur . Equidem sic existimo , nullam esse doctrinam , quæ magis ostendat , quantum homo bestiis , & brutis animalibus præstet , quam hæc , qua loqui apte , atque distincṭe didicimus . Neque is certe parum videtur adeptus , qui vel ingenio , vel exercitatione , & dicendi artificio tantum enituit , ut qua in re homines brutis præstent animalibus , in eadem , solus homines ipsos antecellat . Deus in terris merito visus est , qui primus justitiam colere , pietatem observare , fortitudinem , ac modestiam retinere civitatibus illis quidem primis , ac rudibus adhuc propter recentem congregationem , oratione persuasit . Magna nimirum provincia fuit , & quavis laude digna , homines scilicet rudes , & agrestes ad id suavitatem dicendi impellere , ut quibus superiores vi , & robore corporis esse possent , posthabita illa violentissima consuetudine , quæ naturæ vim propter vetustatem obtineret , cum his sese paterentur æquari .

Age vero quot bella restincta , quot seditiones compressæ , quot coniurationes patefactæ sunt eloquentia , & oratione non insuavi ? Nonne Menenius ille Agrippa rusticus adhuc , & qui nondum Attici leporis quicquam degustaverat , plebi Romanæ , quæ per seditionem a patribus in sacrum montem secesserat , apolozo , & ratione ad senatum , ut membra

ad caput, redire persuasit? Ciceronis eloquentia quantum profuerit populo Romano tum multis in periculis, gravissimisque reipubl. temporibus apparuit, tum vel maxime conjuratione Catilinæ extincta, quæ Senatus, quæ populo Romano, quæ plebi exitium, & perniciem minabatur. Nonne homo ille latinæ linguae facile princeps, ac pater, grave, & intolerabile Antonianæ servitutis jugum a collo reipubl. dispulerat tum consilio tum armis illis, quibus feliciter ad Mutinam dimicatum est, nisi ejus consilia cupiditate, ac temeritate adolescentis Cæsar is essent eversa? Non latuit præterea Catonem illum senem, non Lælium, non Africanum divinum hominem, non Gracos Africani nepotes, eloquentiam, si ei adjuncta sapientia esset, omnium moderatricem rerum, & rebus pub. præsidio esse, & his, qui eam studio, ac diligentia essent adepti, laudem, honorem, dignitatem cum emolumento parere. Quid quod amicis, affinibus, cognatis, civibus, peregrinis, naufragio judiciorum periclitantibus tutissimus, ac munitissimus est portus? Nonne legimus Antonium, Catulum, Hortensium, Ciceronem in agendis causis principem, ac regem, plerosque, eloquentia, a periculo capitis vindicasse?

Sed extant historiæ, extant sapientum præcepta, extant exemplorum monumenta; quæ in situ jacerent, & tenebris omnia, nisi eloquentiæ lumen accessisset. Hinc imagines optimorum, ac fortissimorum viorum græcis literis, ac latinis eleganter expressas ad imitandum assumimus; quibus fit, ut amore virtutis, omni cura, ac diligentia reipubl., & amicis consulamus, dum eorum facta imitari studemus, quorum imagines a scriptoribus tantopere laudatas intelligimus. Non dico quid jucunditatis hæc studia habeant in se, cum senectutem oblectent, adolescentiam, quæ libidini prona est, refrænent, & in eruditione detineant, secundis rebus sint ornamento, adversis refugium, atque solatum præbeant. Est præterea hæc doctrina his, qui vitam pro laude, & gloria volunt pacisci, maximum, & ad pericula pro salute, & autoritate patriæ obeunda, & ad labores tolerandos incitamentum: cum videant fortissimorum res gestas historiis, & scriptis doctissimorum hominum æternitati commendari. Rogatus Themistocles, summus ille Atheniensium dux, cuius vocem libentissime audiret: ejus, inquit, a quo sua opera, & virtus optime prædicaretur. Nemo est enim, qui non libenter de se audiat prædicari: bene præsertim. Dilexit L. Plotium C. Marius, cuius ingenio, & scriptis putabat ea, quæ gesserat, posse illustrari. Delectatus est Ennio Africanus superior: a quo & suum, & populi Romani nomen ornatum est. Etenim mirum videri cuipiam non debet, quod cum eloquentiæ laudes commendare proposuerim, poeseos quoque merita attingam. Sunt namque studia ista quodam communi vinculo colligata, & quasi cognatione aliqua inter se se devincta: quare qui unum laudat, alterum laudet necesse est.

Habuit item Silla, habuit Cæsar, habuit Alexander, habuit Magnus Pompejus rerum a se gestarum scriptores. Videbant profecto duces illi

illi clarissimi , tot vigiliis , tot laboribus , tot periculis nil aetum esse , nisi eorum res geste alicujus eruditissimi viri scriptis mandarentur memoriae posteritatis . Eloquentiam quanti fecerit Cn. Pompejus , hoc vel maxime declaratur , quo Theophanem Mitilenaeum rerum a se gestarum scriptorem laudatum , in concione militum civitate donavit : cui certe magno clamore militum assensum est splendore glorie , & participatione laudis id ....cendo approbatum . Magnus siquidem stimulus ad virtutem est gloriæ cupiditas , quæ nos dies , ac noctes excitat , atque admonet tale aliquid in vita agere , quo post mortem nominis nostri gloria , ac fama illustrior relinquatur : quod certe fieri nullo modo posset , nisi extarent , non dico qui statuis , qui imaginibus , qui simulacris corporum caducis quidem , ac fragilibus ; sed qui virtutum , animorumque nostrorum clara , ac simillima effigie posteritati nos commendarent .

At vero quid causæ fuisse arbitramur , cur duo illi oculi Græciæ ; Athenienses scilicet , ac Lacedæmonii ad Thermopylas , in Maratoniis , ad Salaminam , ad Leuctram tam constanter , tamen obstinate dimicaverint ? Credo patriam , Lares , liberos , ac conjuges ad victoriam eorum animos incendisse . Verum hisce longe nobilior causa fuit virtus , & gloria , qua nominis sui memoriam nulla vetustate deleri unquam posse sperabant . Fuit hec olim consuetudo apud Græcos , ut nomina militum , qui fortiter in bello cecidissent , pro concione pronunciarentur , eorumque virtutes , & laudes scriptorum monumentis traderentur ; cum ut illorum parentes , ac liberi orbitatem suam æquiore animo ferrent , tum vel maxime , ut ii , qui superfuerant , tantæ laudis amore , quodvis pro patria periculum subirent . Thucydidis leguntur orationes , quas ille ἐπιτραπέος Λόγους vocat : eas latine non inepte funebres laudationes appellabimus . His declarat sapientissimus ille historicus , suos non prædare , aut pecunias sibi in bello expetivisse , sed in monumentis scriptorum , laborum suorum præmia reponi voluisse . Neque enim verisimile est , illos , qui pro repub. tot pericula , ac labores adierint , nullumque usque ad extremum vitæ suæ spatum tranquillum , atque ociosum spiritum duxerint , maluisse sibi præmium caducum , ac fragile , quam perpetuum munus , ac divinum dari .

Plura cum dicere de laudibus bonarum artium Beatissime Pater & vellem , & possem , duo mihi in mentem venere , quæ præ pudore cogitationes meas a sede sua dimoverint : præsertim cum viderem me eo temeritatis progressum , ut eas disciplinas apud te laudarem , quæ , ut aliquando laudarentur , vires omnes suas in hanc sacratissimam tuam mentem contulere . Momordit etiam me acriter illud , quod me has artes ita tibi commendo , ac si a te destitutæ penitus , ac relictæ essent . In primo fateor me peccasse , & ita peccasse , ut amori meo vehementi nimium erga literarum studia magis videatur ignoscendum , quam mihi ob temeritatem pœna aliqua inpingenda . Secundum plus imprudentiae videtur habere , nisi rationes afferrem , quare prudentia , & magnitudine animi a mansuetioribus musis ad res bellicas parumper declinaveris . Sed hujus

meæ purgationis rationes altius quidem repetendæ sunt , ne temere tantam rem aggressus omnino videar . Ego , Beatissime Pater , eo animo , quo Patrum omnium , ac totius Christianitatis summo consensu Pontifex Maximus declaratus es , in magnam spem veni , posse aliquando frumentum aliquem capere laborum , ac studiorum meorum . Dicebam enim , & persæpe in certu studiosorum predicabam , ex Collegio Cardinalium neminem ad Pontificatum potuisse pervehi , qui bonis , ac doctis viris favaret magis ; neque me (certo scio) mea felicitatem opinio , nisi crudelis illa bellua , & inmanis , quem Turcum vocant , libidine , ac rabie dominandi , Europam , & Christianum nomen ferro , ac flamma invasisset . Coactus namque es ab his , ne mentiar , minoribus curis ad illas majores animum traducere . Indixisti christianis omnibus commune Concilium . Mantuam , ut imperatum est , ex Illirico , & Pannonia , ex Germania , ex Gallia , ex ulteriore , citerioreque Hispania multi principes aut venere ipso , aut legatos ad S. tuam misere . Constitutum est in illo necessario , ac honestissimo Conventu , te persuadente , atque imperante , ut communii omnium decreto bellum barbaro illi truculento , ac sævo indiceretur . Hoc tuo factio , Beatissime Pater , nil potuit esse utilius , nil honestius , nil probabilius , nil quod denique divinis , humanisque rebus conferret magis .

Sed ecce humanæ gentis hostis atrox , & pervigil , ne tantum bellum , tamque necessarium pararetur , inter reges Christianæ religionis , inter populos tot discordiarum incendia exsuscitat , ut uno ferme momento , quod mirum est , tota Europa conterrita , ac trepida a bello externo ad intestinum animos , atque arma converterit . Nititur viribus omnibus Romanus Imperator pellere ex patria Pannonum Regem , quo uno nostra religio consilio , & armis continuo defenditur . Surgunt item Germanorum duces partim in se se , partim in Imperatorem suum . Excitatur Britannia tota duplice factione , quartum altera veteri regi , altera novo faveret . Non dico quot hominum illic tribus , aut quatuor praeliis ceciderint : qui certe si paribus animis in Turcam bella gessissent , non Asiam modo , verum & Africam suo subjecissent imperio . Rex Aragonum malo omni Barchinonæ regium imperium detrectanti , ut ipse jure faciali causatus est , bellum intulit : quo factum est , ut hinc Hispania , hinc Gallia ad arma excitarentur , cum haec regi , illa Barchinonensisibus faveret : & ne Italia Pontificatus tui , atque Europæ caput , tot , ac tantis malis vacua esset , armis subito intonuisse visa est , regulorum quorumdam , ac tyrannorum fuctionibus . Ii namque novarum rerum cupidi , regnum Apulie a rege Ferdinando juste , ac legitime imperante , ad Renatum vi , & fraude transferre sunt conati . At vero tu , cuius erat dare regnum illud , & ad quem pertinebat partim ex communi federe , partim ex æquo , & bono a sociis , & vicinis propulsare injuriam , bellum , ut honestissimum , ita maxime necessarium suscepisti . Quare factum est , tum propter quorumdam defctionem , & perfidiam , qui partibus tuis , quod veſtigiales Ecclesie effent , favere debuerunt , tum impensa tanti , ac tam

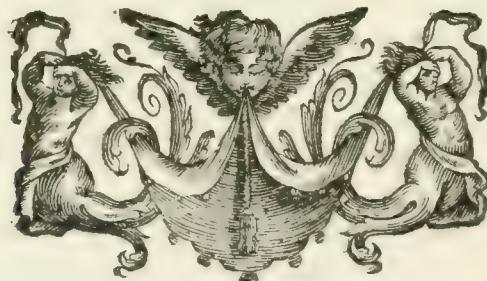
tam propinqui incendii, ut expeditionem in Turcas, quam nunc majore conatu repetis, tam diu intermisericis, quam diu rebelles Ecclesiæ vel deleres funditus, vel ad sanitatem reduceres.

Non possum reticere hoc in loco, Beatissime pater, hominum quorundam nostrorum præsertim stultitiam, ac stoliditatem, qui maluissent regnum Apulie dari Gallo Italici nominis natura hosti inimicissimo, quam in eo detineri Regem moribus, & institutis Italum, natura autem, & magnitudine animi Romanum: cum Aragonensis provincia, unde ille originem dicit, tota quondam Romanis coloniis referta, & moribus, & lingua usque ad ætatem nostram romanam gravitatem adhuc imitetur. O stupidos homines, o dementes, & insanos, o rerum humanarum imperitos, ac rudes! Non videbant isti parum prudentes, pulso Ferdinando, totam Italiam incendio belli conflagraturam, cum victor armatus multæ sibi, plurima eorum libidini, quorum opera vicit, concedi putat opertere. Hinc novæ oriuntur factiones, nova fædera, novæ pacis, bellique gerendi artes. Excluduntur qui pulsis ex fædere faverant: recipiuntur qui vel dolo, vel vi, vel fraude, victorum partes juverant. Quod profecto hoc tempore eo facilius accidisset, quod is, qui bellum intulerat, non petebat regnum ut civis, sed ut peregrinus, non ut auctor pacis, sed ut disturbator ocii, & quietis.

Majores nostri quondam diis gratias agebant, quod latera Italiæ hinc Adriatico mari, hinc Tyrreno ab incursionibus hostium munivissent, quodque frontem illam, qua ad septentrionem vergit, a Germanis, & Gallis, gentibus quidem barbaris, & Italici nominis inimicissimis, alpibus ferme insuperabilibus clausissent. Ii vero hujus amoenissimi, ac fructuofissimi soli inquilini (nolo eos cives appellare) qui & re, & verbis ostendunt se esse natos ex illa barbarorum illuvie, quæ olim insatiabili odio trecentos ferme annos hanc miseram provinciam, orbis terrarum pulcherrimum flosculum, ferro, ac flamma defatigaverint: ii inquam semibarbari, & rudes de rebus futuris parum solliciti, Gallos amant, Gallos amplectuntur, Gallos regnare in Italia volunt. Sed Deo tandem habendæ sunt gratiæ, quod & divinitus hoc nostro periculosisimo tempore, non solum Pontificem, verum ducem, & imperatorem designavit, cuius ducatu, atque auspiciis, hoc commune Italiæ incendium extingueretur. De re nostra certe, de salute Italiæ, de libertate principum, ac populorum omnium actum esset, si alium, quam te, sortiti fuissimus Pontificem. Tu magnam Italiæ partem tum ratione, tum metu in officio continuisti: tu rebelles Ecclesiæ consilio, & armis domuisti: tu Ferdinandum regem optimum, & humanissimum in regno retinuisti: tu denique totam Italiam obrutam ferme fæderibus tyrannorum consilio, auctoritate, & prudentia tua singulari, ac pene divina pacatam reddidisti. Quare quod spiramus, quod vivimus, quod hanc suavissimam Italiæ lucem cernimus, totum Sanctitati Tuæ referre debemus acceptum.

Cum igitur viderem te tanto, ac tam periculosisimo bello implicatum,

tum, in quo certe omnis nostra salus, ac pernicies pendebat, a musis paulum declinasse, tentare volui, posset ne mihi id usu accidere, quod Chironi Centauro in bello Trojano contigisse scribunt poetæ. Ut ille Achillem cithariqandi arte ad bellum acriter impulit, mutatisque numeris ad pacis munera, quietisve non insuaviter revocavit: sic ego quoque efficerre conarer hoc nostro dicendi genere, quod tamen intelligo quam rude sit, quamque insuave, ut causa doctrinarum tibi veniret in mentem, quarum cognitionem, & gloriam semper adamaris. Peto itaque abs te B. Pater, & mirum in modum peto, cum hæc commendatio de rebus divinis, non de humanis sit, ut eas artes, quæ Deum nobis, quæ astra, quæ numeros, quæ harmoniam, quæ orbis terræ mensuram, quæ rationes bene, ac beate vivendi ostendunt, sic in tuam fidem, ac tutelam recipias, ut pietate tua, & misericordia adjutæ potius, quam aliquorum ignorantia, & acerbitate violatæ esse videantur. Maxime vero te rogo, atque obsecro, ut eam disciplinam in luctu, ac lacrymis esse non sinas, quæ Pontifices, quæ oratores, quæ reges, quæ duces, quæ populos rerum gestarum gloria semper ornavit; quæque etiam, si vivo, & si abs te hac, qua nunc premor, inopia fuero levatus, rebus a te, & antea, & nuper sapientissime, ac fortissime gestis, æternum nomen sit datura.

PROHÆMIUM PLATINÆ

AD SIXTUM IIII. PONT. MAX.

IN LIBELLUM PLUTARCHI DE IRA.

UM legerem Plutarchi *Moralia*, BEATISSIME PATER, venissemque ad *Dialogum illum*, quem de *Ira sedanda* perscripsit, pulchritudine rei statim incensus est animus meus, libellum ipsum tuis auspiciis latinum facere, ut qui græce nesciunt, illius doctrinam literis latinis perlegere possint. Neque aspernandus est libellus iste, quod parvus sit. Non enim volumen librum bonum facit, sed quæ in eo, licet parvo, acute, graviter, & eleganter sunt scripta. Legimus equidem *Paradoxa Ciceronis*, ejusque *Lælium de Amicitia*, *Catonem de Senectute*, libellos quidem parvos, tanta profecto cum aviditate, ut gemmas perlucidas intueri videamus, quæ ex verborum ornatu, sententiarum gravitate, ceu quædam sidera resplendent. Nam qui pretiosos lapides empturi sunt, non continuo magnitudinem rei, sed vim, & diluciditatem inspiciunt. Quare BEATISSIME PATER, si quid a veteribus perscriptum est, quod gemmis comparari possit, id erit potissimum Plutarchi liber de *Ira compescenda*. Neque huic certe minorem laudem tribuendam puto, quam his, qui de sanandis corporibus humanis conscripserent. Antidota illi proponunt, quibus corpora sanentur: hic autem animos ipsis corporibus præstantiores omni ægritudine liberare nititur, maxime vero ira, quæ hominis mentem ita plerumque a ratione dimovet, ut inter illum, & sævum animal nihil propemodum intersit. Verum quia & volumen ipsum breve est, & comparatio legentium, ac judicantium animos acutiores reddere consuevit, adjunxi ea, quæ a Seneca viro doctissimo ad Novatum hac de re sapienter quidem sunt scripta. Ex utroque enim auctore summa medela sumi poterit, quæ excandescientium concitatos animos sanet. Neque certe hoc ideo ad Beatitudinem tuam scripsi, MAXIME PONTIFEX, quod hac medicina te indigere arbitrer: quippe quem & doctrina singularis, & optima vivendi consuetudo, & tua ipsa mitissima natura prope Deum in terris fecit; sed ut Sanctissimi nominis tui auctoritate interposita, hoc genus scriptionis ab aliis libentius legeretur. Quod & ipsum Plutarchum fecisse constat, qui ad Trajanum mansuetissimum Principem de ira conscripsit, licet Fundanum, & Syllam in *Dialogo suo de Ira* loquentes faciat.

PLUTARCHI DIALOGUS
DE IRA SED ANDA
INTERPRETE PLATINA
AD SIXTUM IIII. PONTIFICEM MAX.

CAPITULUM PRIMUM. Quo Sylla Fundanum miratur , quod repente ex iracundo factus sit mansuetus .

Sylla . **P**rudenter mihi facere videntur o Fundane pictores , qui imagines a se ceptas , diu multumque considerant , antequam eis extremam manum imponant . Abstinentes enim a frequenti judicio , cum eo redeunt , minimas etiam differentias comprehendunt , quas frequens usus , consuetudoque videndi faciliter occultasset . Verum quia non licet alicui a se ipso ad tempus discedere , rursumque ad se redire , & ob eam rem sui pessimus est judex , oportet alio quodam modo amicorum cuidam se videndum exhibere , ut non solum ex corpore consideret , si properata senectus in se aliquid mutaverit , aut valetudo ; sed an tempus ipsum honestum aliquid , vel turpe moribus attulerit . Nam cum elapsis jam duobus annis Romam venissem , tecumque cum suissem toto semestri , nunc demum non tam miror ex continua felicitate , bonitateque naturae tui ipsius incrementa , quam tanta ratione mitigatum esse fervorem , vehementemque iracundiam , quam esse in te noram : ita ut mihi tantam mansuetudinem , & dexteritatem in te videnti , contra iram id dicere occurrat , quod græci apud Homerum contra mortuum Hecatora in eos , dum viveret , ferocem :

Mollior oh superi nunc est , & mitior Hector ,
Quam cum gravigenum ratibus permiscauit ignes .

Verum ille tuus furor non desidia , aut negligentia sedatus est , sed veluti culta terra a superficie ad imum acutis agitata vomeribus ad bonam frugem redigitur ; ita in te si quid erat reprehendendum , non ætate , aut aliquo casu immutatum est , sed ratione quadam , & gravibus , approbatisque sententiis . De te autem haec vera prædicari a se , Heros communis amicus , me nullo pacto credere arbitratur . Veretur enim , ne existimem se ad gratiam loqui , & ea laudare quæ libenter audiam , licet , ut nosti , vir ille obsequio veritatem anteposuerit semper .

Verum posteaquam ille hujuscemodi laudis crimine liberatus est , & tu , peracta jam semita , quiescis , nobis , quo^{rum} explica , qua medicina usus , iram rationi obtemperantem feceris . Fundanus . Cave quoque tu Sylla , ne benevolentia , & amicitia ductus nostra ita studiose inspi- cias ,

cias, & admirere. Fateor tamen, me saepius odio malitiæ modeste certe in delinquentes investum esse; ita ut ab his & mitior factus videri possem. Quemadmodum in musicis instrumentis superioris chordæ ad inferiorem comparatio, & concentus, locum obtinet hypatarum: hoc est graviter sonantium.

CAPITULUM II. Quo Fundanus ostendit medicinam necessariam ad comprehendendam iram, & ante tempus eamdem parari oportere.

Sylla. **N**eutrum istorum est, o Fundane. Sed ut dixi morem nobis hac in re gere. Fundanus. Eorum certe bonorum, quæ meminimus de Musonio didicisse, illud est præcipua cognitione dignum, scilicet oportere viventes, ut sani sint, sibi continuo mederi. Verum non ut helleborus cum ægritudine ejicitur, sic ratio cum perturbationibus emitte debet, sed potius in animo retineri, ut nos in officio contineat. Hæc enim medela, quæ ex ratione oritur, corporeis medicinis nequaquam similis est, sed cibis suavissimis: unde ex assuetudine integra valitudo oritur. Præcepta enim atque remedia, quæ contra intumescentes perturbationes parantur, vix, ac tarde quidem proficiunt. Habent siquidem cum odoratis similitudinem quandam: etsi enim comitiali morbo laborantes, ac prostratos vi sua excitant, non tamen eos a tanta ægritudine liberant. Sunt & ægritudines quædam, ac perturbations, quæ non modo non crescunt, verum etiam cedunt, & pervenire ad animum saluberrimas rationes permittunt. Furor autem non adeo, sed, ut Melantius inquit, graviter imminens, vires humanae mentis non perturbat solum, verum & dissipat: veluti ignis domum exurens. Omnes enim, quæ intus sunt, ita fumo, & crepitu perturbat, ut quæ salubria sint videre, & audire non possint.

Quamobrem navis in pelago, & fluctibus derelicta gubernatorem aliunde commodius assumet, quam homo, cuius mentem a sede rationis ira distraxerit, bene monentis præcepta audire possit, & intelligere, nisi ad id prius præparatum habuerit animum. Quare veluti qui obsidionem expectant, ea congregant, & reponunt, quæ usui necessaria sunt, nullam spem in rebus extra mœnia positis reponentes; ita maxime oportet ex philosophiae præceptis adminicula animi contra furorem colligere, veluti quæ non sint, cum necessitas venerit, faciliter intratura. Neque enim in tumultu, & perturbationibus, quæ foris sunt, mens audit, nisi rationem tamquam præceptorem intus habuerit, quæ celeriter mandata intelligat, & capiat. Aliter enim si fuerit insituta, bene monentis dicta, licet modeste, & perbenigne id fiat, contemnet, & acrior contra saluberrimos sermones orietur. Est enim furor superbus, & elatus; nec facile flectitur, acutissimæ tyrannidi persimilis.

Hanc ob rem insitam, ianatamque esse homini vim oportet, quæ posfit ipsum, cum insurrexerit, rejicere. Iræ enim continuatio, & frequens

motus, habitum detestabilem facit, quam iracundiam vocant, in excan-
descentiam quamdam, & amaram bilem descendenter. Incipiens enim in
parvis, frequenter repit, & ex his, quæ occurruunt veluti gladius tenuis
sese reacuit.

CAPITULUM III. Quod ira concitata levi de causa cito sanatur, si remedia adhibentur.

QUamobrem & judicio primi motus reprimi possunt, & quæ sunt agen-
 da intelligi, & animus ita deinceps confirmari, ut non moveri sine
 difficultate ad iram valeat. Mihi certe contigit, cum bis, terve mo-
 tibus animi restitisse, quod ajunt evenisse Thæbanis. A Lacedæmoniis
 enim persæpe viæti, eos quasi invincibiles putabant. Verum postquam, va-
 riante fortuna, eos semel repulerunt, nunquam postea vel minimam qui-
 dem victoriæ reportarunt. Hac itaque ratione cogitavi a me furoris im-
 petum reprimi posse. Videbam enim non solum aspersa quadam frigidita-
 te, ut ait Aristoteles, sed & extingui metu, & infuso per Jovem, secun-
 dum Homerum, multo gaudio, Mentibus excusum multis cessisse fu-
 rorem: ita ut mihi constaret, hanc perturbationem animi penitus auxi-
 lio non carere, si vellemus. Neque enim gravia principia habet, & va-
 lida, sed levia & plana. Iracundus enim si viderit aliquem ridentem,
 innuentemque, subito ad iram movetur. Ut Helena cum neptem suam
 Electram salutasset, impulit eam cum indignatione dicere: Sero sapis do-
 dum prius turpiter relinquens: Alexandrum quoque ad iram compulit
 Callisthenes. Ingentem enim pateram, quæ circumferebatur, renuens,
 nolo, inquit, o Alexander, bibens, medici opera indigere: Talis est
 igitur ira, ut flamma, quæ pilos leporum, aut arborum flagella leniter
 attigit; facile enim extinguitur. At vero si ad solidum pervenerit, &
 profundiora corripuerit, retineri non potest, quin velociter crescens, te-
 atorum cacumina comprehendat, ut ait Æschylus poeta. Cohiberi igitur
 haud magno negotio crescens ira a principio potest: cui quidem persæpe ta-
 citurnitas, vel contemptus remedio fuit. Ignem siquidem extinguit, qui ei
 fomenta non addit. Hoc idem de ira dici potest, quæ facile cedit, nisi ab
 initio fomentis nutrita fuerit, & quasi follibus excitata.

CAPITULUM IV. Quod ita non sartim irreperit, sed potest inhiberi.

NEQUE enim probo quæ Hieronymus affirmat, licet in aliis bene sen-
 tiat. Ait enim iram, dum fit, haud satis comprehendi: sed jam
 factam dignosci. Ex his enim perturbationibus, quæ commoventur, &
 colliguntur, nulla tam habet manifestum in generatione incrementum,
 quam ira. Sane Homerus hæc eadem sentiens, Achillem facit quodam
 serinone ira percitum his verbis. Sic ait: Hunc autem iræ nigra operuit
 nubes. Tarde autem irascentem inducit Agamemnonem: sed tandem post
 mul-

multa verba excandescensem. Has autem perturbationes si ab initio compescuissent, nunquam habuisset diffensio illa ducum tantum incrementi. Quare bene Socrates in hoc se habebat, ut in cæteris. Iratus enim aliqui amicorum cedebat affectui, ut qui in littoris extremitate declinat venientis maris undas, atque ita pacatum vultum amicis exhibebat, iram, ac perturbationes animi sui vincens. Est enim, o amice, veluti tyran ni depositio, non obtemperare sœvienti iræ, aut imperanti. Quam licet clamosam, & minacem fregeris, si quieveris, nec auxeris, ut æger morbum jaclatione membrorum.

CAPITULUM V. Quod ira in omnes concitatur, & quosdam ridiculos faciat.

A Mantium autem actus, utpote cantare, & fore amicæ fertis redimere, habent quodammodo remissionem quamdam doloris non ingratam. Objurganti item respondit amans, non clamavi, sed amicam promptius amavi: hoc si injuriam existimas, certe a te injuriam patime prædicabo. Lamentationes quoque lugentium simul cum lacrymis plurimum doloris auferunt. Furor autem magis ac magis incenditur ob ea, quæ iracundi dicunt, ac faciunt. Optimum igitur est effervescente jam ira quiescere, & ictus illos vitare, & ad se tanquam in quietum portum redire. Ita enim huic rei cavere debemus, ut qui morbo comitiali laborent. Primo enim ne cadant, omni studio curant: aliter vero si fieri non potest, in amicos sese rejiciunt. Nihil est autem quod furor non attingat, & attrectet; nam & inimicis pariter, & amicis irascimur; nec parentibus aut filiis parcimus. Sic furens Thamyris frangens cornu ligatum auro, disjecit harmoniam extentæ lyræ. Pandarus quoque, quia Menelaum sagitta sua percussum interficere non potuit, sibi ipsi maledicit; ni arcum ruperit, & cremaverit igni. Xerxes & mare ipsum plagis, & vinculis affecit, & ad montem Athon minabundus hujus fere exempli literas misit, quasi ad hominem. Atho fortunate, cœlesti quadam altitudine, cave obiicias meis conatibus saxa permagna, & quæ non facile infringi possint: aliter si feceris, te rescissum magno submergam ponto. Multæ sunt quidem furoris opera terrore plena: multa & qua risum perfacile moveant; unde contemnitur homo, & odio habetur. Utrumque autem vitasse jucundissimum erit.

CAPITULUM VI. Quod utile sit videre aliorum exemplo iræ turpidinem, quæ habitum mentis ostendit.

F Go autem cum hujus medicinæ principium considerarem, qualis esset in aliis ira; ita perdiscebam, quemadmodum Lacones filiis suis turpidinem ebrietatis in servis ostendebant. Et primo quidem, sicuti Hippocrates gravissimam illam censet ægrotitudinem esse, in qua ægrotantis

tis vultus dissimillimus sit ; sic ego quoque graves illas esse perturbationes animi puto , quæ ita a se dimovent hominem , ut vultum , colorem , incessum , vocem denique ipsam mutet . Qua ex similitudine moleste ferrebam , si talis aliquando amicis , uxori , liberis visus fuisset , quales amicos quosdam nostros interdum obvios habui , qui ob iram non mores , non vultum , non in sermone gratiam , non suavitatem , & humilitatem in oratione servabant .

Cajo quidem Graccho oratori eximio , sed concitatus quam oportebat dicenti , fistula apposita dicitur , qua , qui musicis operam dant , per vocum differentias concentum querunt . Hac autem servus post orantem Dominum manens , miti , ac dulci sono edito , asperam ejus vocem , & clamorem quodammodo furentis compescet : ut bubuli solent , quando arundine cera compacta greges ad quietem hortantur . Mihi vero si quis modestus , & urbanus detur affecta , non utique moleste ferrem , si speculum mihi irascenti offerret , quemadmodum offerunt quidam praeuentibus ex balneis nulla cum utilitate . Videre enim se , quo pacto ob iram naturam immutent , non est parvi momenti ad hanc perturbationem coercendam . Etenim qui fabulas scribunt , non inepte referunt Satyrum quemdam reprehendisse Minervam , quæ , dum tibia caneret , genas indecenter inflaret : Depone , inquit , tibiam , & arma sume . Hanc autem ajunt , ubi turpitudinem istam in perlucido fluvio , non sine molestia animi , & verecundia vidisset , abjecisse tibias . Nam licet ars ipsa , ob concentum , quoddam habeat turpitudinis solamen ; Marsyas tamen vultus sui tumorem ob concitatos in sonando spiritus cernens , & larva faciem tegebat , & loris aureis profluentem coimam ligabat . Ira enim faciem turpiter inflans , & extendens , vocem quoque insuavem reddit ; licet animi chordæ fixæ maneant , & immobiles . Mare enim purgari tunc dicimus , quando algam procolla ad littus rejicit : verba autem , quæ inconsiderato motu effert iracundus , ea quidem amara , & inhonestata , irascentis animum ita inficiunt , ut eum omnino ignobilem reddant . Quare necesse est hujuscemodi perturbationibus subiectos ira continuo opprimi . Oportet enim , ut inquit Plato , eos luere penas , & quidem graves , qui hac turpitudine pleni , graves semper , & morosi sunt . Mihi autem diu haec mecum consideranti in mentem venit , longe satius esse ira , quam febre laboranti habere linguam tersam , & bene dispositam . Nam febricitantium lingua si male se habet , signum est illa quidem , non autem causa alicujus gravis morbi . Excandescentis autem lingua , si aspera , & sordida fuerit , sique ad maledicendum prona , & graves inimicitias ferit , & occulta odia retegit , ac promit . Neque enim ebrietas hominis occulta vitia , & quod cælandum erat , facilius aperit , quam furor ipse . Hoc ideo certe facilior temulentia est , quod ebrietati conjunctus est risus , hilarisque jucunditas . Furori vero permixtus est felis impetus , & amaritudo quædam . Vinolenti præterea si tacent , amicis quodammodo molesti videntur , & graves . At vero iracundis nil ho-

nestius, & melius silentio est, eaque in pectore retinere, quæ efferri possent; ac denique linguam compescere, ne indecens aliquid loquatur.

CAPITULUM VII. Quod ira non sit fortitudinis, sed timiditatis indicium:

Neque solum considerare nos oportet, quam indecens sit ira; verum & quæ sit ejus natura, quamque in ea nil generosum sit, & magno viro dignum. Multi enim falso arbitrantur, ejus perturbationem, & concitationem, promptitudinem ad agendas res esse: minas intrepide mentis argumenta præ se ferre: pertinaciam, fortitudinem, crudelitatem, rerum agendarum efficaciam esse. Opera enim, & iræ motus parvi animi signa præferunt: non in eo solum, quod puerulos laniant, mulieribus infestantur, canes cædunt, equos verberant, & mulos, ut Ktesipho: agitator in mulos recalcitrans; verum etiam in sævis cædibus, quas Tyrcanni jubent. Ita enim irarum impatientes torquentur, ut serpentes, quando eorum membra dolore, & incendio aliquo cruciantur.

Nam ut tumor magni vulneris in molliori carne gravior est; ita mollissimis animis doloris admisso majorem affert concitationem ab imbecillitate prodeuntem. Quare mulieres viris, ægrotantes bene se habentibus, decrepiti adolescentibus, infelices felicibus iracundiores habentur. Avarus quoque in dispensatorem concitatissimus fertur, gulosus in coquum, zelotypus in uxorem. Gloriæ quoque cupidi irascuntur, ubi de se male audiunt: difficiles enim, & seditiosi in civitatibus sunt, qui ambitione feruntur; & ut ait Pindarus, manifesto dolore cruciantur. Qui autem hujuscemodi perturbationibus cruciantur, quanto magis imbecilliores sunt, eo majore iracundia, & furore concitantur, quasi extensionibus, & spasmis agitati.

CAPITULUM VIII. Quod non ratio solum, verum & Regum, & Principum exempla legentes movent, & docent.

Exempla quidem, licet vilia primo videntur, nec gratiam habere; necessaria tamen sunt. Ego autem ubi animadverte iratos ad se redeuntes quieto, ac sedato animo loqui illa, quæ visu, & auditu optima essent, eos contemnere cœpi, qui dicunt, qui aliis injuriam, furore percitus, intulisti, eos ne patiare surgere; ac insuper eorum collum pede contere, & ad terram preme. Hæc, & alia hujuscemodi multa sunt homines ad iram concitantia, quæ non recte quidam a mulieribus ad viros transferunt. Nam cum fortitudo in aliis justitiae cedat, solam mansuetudinem, quasi magis ad se pertinentem, sibi merito vendicare videtur. Hominum siquidem proprium est vincere, & superioris inferiorem superare. Est igitur & in anima contra iram triumphi meritum. Cui repugnare, ut Eraclitus ait, difficile est: Nam cum anima seip-

seipsum juvat, magni siquidem roboris est, ut in concentibus nervi, & chordæ ad movendos audientium animos. Optimum itaque est contra iram præcepta undique colligere, neque Philosophorum solum, quos afferunt fel non habere, verum etiam Regum, ac Tyrannorum exempla. Quale illud Antigoni ad milites suos male de se loquentes. Cum sceptro enim egressus; quousque tandem, inquit, non ad ulteriora versi nobis maledicetis?

Arcadianem autem quemdam Achivum Philippum continuo lacerantem conviciis, monentemque, ut tamdiu fugeret, donec aliquos inveniret, qui eum minime noscerent; persequentem item Philippum in Macedoniam usque, censuere amici puniendum esse, nec tantam licentiam impune dimittendam. Philippum autem hominem blandis verbis ad se alliciens, multis, ac magnis a se cum muneribus dimittens, rogari postea jussit, quibus deinceps verbis apud Græcos uteretur, cum de se verbum faceret: Referentibus autem illis Arcadianem ita immutatum esse, ut rerum a Philippo gestarum maximus laudator esset: Videtis ne, inquit, nos meliore medicina usos, quam qua vos utendum arbitrabamini? In ludis quoque Olympicis cum Græci eum conviciis lacerarent, execrarenturque, suis indignantibus, quod in bene de se meritum male sentirent; Quid ergo censem eos dicturos, si a nobis male tractarentur? Optima sunt & exempla Pisistrati erga Thrasybulum, Porsennæ erga Mucium, Magæ erga Philemonem. Hic enim Magam in Theatro palam lacerabat, quod a Rege literas accepisset, & infornate literas nesciret. Ad hunc autem unum ex satellitibus suis misit Magas, qui ejus jugulum nudo gladio tantummodo tangeret, quieteque inde discederet. Non enim pluris illius verba fecit, quam trochum solemus, & sphæram extimare a puero missam. Ptolomæus autem grammatici cuiusdam ruditatem notans, hominem interrogavit, quisnain Pelei fuisset pater? Respondebo, inquit ille, si mihi prius dixeris, quis Lagi pater fuerit. Hac enim argutia regem ignobilitatis arguebat. Ferentibus autem, qui aderant, moleste tam mordax responsum; Quamvis, inquit Rex, derideri regale non sit, non est tamen gravitatis regiae deridere. Alexander vero isto fuit concitator ad iram, ut de Callisthene, & Clito legimus. Qua ex re Porus Alexandri captivus, eum rogabat, ut se regaliter tractaret. Interroganti Alejandro, nunquid plus vellet, respondit, in eo quod regale dixerit, omnia contineri. Quare non incongrue Athenienses Jovem Deorum Regem suavem merito, non acerbum appellare solent. At vero eum, qui mortuorum manibus puniendis præfet tartareum, & dæmona vocant, non divinum, & olympium.

CAPITULUM IX. Quod ira omnia confundit , nec ad vindictam sumendam sit utilis .

UT igitur in Philippum a quodam dictum est , postquam Olynthum urbem evertit ; Non enim talem urbem , quam diripuit , ædificare posset : sic nobis licet contra furorem , & iram fari . Evertere certe potes , corrumpere , disjicere ; restituere vero , salvare , parcere , attollere non est tuum , sed mansuetudinis est & patientiae , qualem in Camillo , Metello , Aristide , Socrate fuisse legimus . Cruciare autem seipsum , & mordere vilissimum est , & muribus , ac forniciis conveniens . Considerans præterea , quo nam modo iracundi ad vindictam faciendam impellantur , utpote morsum labrorum , stridorem dentium , vanos impetus , fatuas comminationes , crudeles execrationes , imbecillitatemque puerorum in eis cernens , nondum ob ætatem vestigia bene firmare valentium , persuasi mihi ac judicavi , iram ad vindictam , & ad alias res agendas , nullius momenti esse . Quare non contemnendus est Rhodius ille , qui ad ministrum Ducis Romanæ militiae clamantem , & inhumane tumultuantem , inquit , quod tu clames , mihi nequaquam curæ est , sed quod ille , Principem ostendens , fileat . Sophocles quoque , ubi Neoptolemum armavit , & Eurypilum , utrosque admonuit , ut sine convicio hostem ferirent . Nam barbarorum quidam ferrum veneno tingunt . Vera enim foritudo felle intingi non debet , cum a ratione proficiscatur . Furor si quidem , & ira frangi potest facillime . Itaque Lacedæmonii tibiis concitatorum militum iras leniunt , ac musis ante prælium sacrificant , ut ratio maneat . Hostes enim in fugam versos non persequuntur ; verum suorum iram mitigant : Cum vici & sumptis armis , recreatoque animo pugnam restituere denuo possint . Ira siquidem , nec cædibus abstinere , ante editam hostium stragem multos intererit , ut de Cyro , & Pelopida Thebano legimus .

Agathocles autem cum ab obfessis maledictis incesseretur , æquo animo tulisse omnia dicitur : dicente vero quodam ; figule unde mercenariis tuis stipendia solves ? Subridens respondit , si hanc cæpero , civitatem , quam obsidebat , ostendens . Antigonum quidem ob faciei turpitudinem quidam obfessi deridebant , quibus ipse respondit ; putabam me certe faciem non indecoram habere . Capta vero urbe , maledicos illos sub hasta vendidit , testatus Deos , se apud eorum dominos lamentaturum , si porro maledictis secum certarent .

Video autem & venatores , & rhetores ob iram valde interdum deceptos fuisse . Nam & Aristoteles refert , amicos Satyro causam in iudicio dicturo , aures cera obturasse , ea scilicet ratione , ne conviciis lacerassis , jura confunderet . Nos ipsi quoque nonne persæpe puniendi peccantes servos facultatem amissimus , dum minis nostris perterriti , verba declinarent ? Quod enim nutrices pueris , quibus lac præbent , dicere solent , ne fleas , & quod voles accipies ; illud idem non inutiliter dici

& ira-

& irato potesi , ne festina , ne clames , ut quod desideras , melius , & commodius fiat . Etenim pater filium videns , non sine discriminē , ferro aliquid scindere , vel incidere molientem , ferrum ipsum arripit , & sine discriminē perficit , quod ille cum periculo tentabat . Eadem itaque ratione , qua ad puniendum accedit , iram cohicens , secure , innocenter , utiliter errantem puniet .

CAPITULUM X. Quod juste aliquem punire volenti temporis mora sit interponenda .

O Mniū autem perturbationum , quæ ut sedentur , & reprimantur exercitatione indigent , nulla magis illa necessaria est , qua uti ad mitigandam erga servos iram nostram debemus . Non enim invidia , non metu , non ambitione in eos ferimur ; verum ira continua , quasi id nobis liceat propter servitutem : Qua quidem ex re multos errores , & infinita prope peccata committimus . Præcipitamus enim , ac prolabimur veluti nullo prohibente . Non enim licet in hac perturbatione innocentiam servare , & mediocritatem , nisi vim ipsius iræ multa compescuerimus mansuetudine , & patientia . Accedunt & voces uxoris , amicorumque increpantium remissionem animi , socordiamque , quibus maxime ego quoque in servos concitabar ; quasi deteriores fuerent , nisi punirentur .

Deinceps vero perspexi , quod satius erat servos mansuetudine deterriores reddere , quam ira , & amaritudine animi me ipsum torquere , dum alios corrigebam . Deinde autem cum viderem servos ipsos impunitatis beneficio meliores interdum fieri , ac verecundiores , pluriisque facere veniam , quam pænam , & ob eam rem eos silentio , & verecundia diligentius , & accuratius servire , quam ii , qui castigatione , & verberibus ad id coguntur , persuasi mihi , rationem ira , & furore efficaciorem esse .

Non enim verum est quod poeta dicit : ubi timor , ibi & reverentia . Contra autem modestius ob castigationem fit timidus . Continua enim , nec remissa castigatio , non pænitentiam , sed occultandi maleficii occasionem querit . Tertio vero reminiscens , mecumque considerans , quod qui sagittandi magister nobis fuit , non prohibuit ferire , sed docuit a signo , quod erat propositum , non declinare ; perspiciensque similiter , quod punitio non tollatur , si quis eam opportune , decenter , juste , utiliter peccanti admoverit , nitor ego quidem iram cohibere : Nec prohibeo , quin is , quem peceasse existimavero , se excuset ; immo eum audio , ut ejus errata melius dijudicem , Tempus enim , atque dilatio perturbationem lenit , & motus animi coerget . Idem quoque judicium , decentemque modum invenit , quo juste puniri nocentes possint . Quin & excusatio remainet punienti , si non per iram , sed causa cognita delinquentem puniet . Turpissimum siquidem est , cum servi excusatio , domino puniente , justior habetur . Facio igitur hac in re quod Phocion quidam post Alexandri mortem . Is enim vetuit Athenienses , ob celeritatem cre-

credendi, res novas moliri. Nam si hodie inquit, Athenienses, mortuus est Alexander, profecto & cras, & perendie mortuus erit. Pari quidem rationi quicunque ad puniendum properat, sibi hoc persuadere debet: non deletur peccatum tempore; nec si hodie quidem peccavit, cras certe, & perendie minus peccasse dici poterit.

Nam cui grave est sontem tardius punire, eidem multo gravius erit, præcipitante vindicta, non semper dicere posse, illum peccasse: quod quidem persæpe iracundis contigit. Quis enim nostrum adeo morosus, & difficilis est, qui plus æquo puniat servum, qui quinque, aut decem diebus antea excusfit cibum, vel mensam turbavit, vel tardius imperanti obedivit? Hæc enim illa sunt, quibus commissis, ac recentibus, vehementer, & amarè perturbamur. Ut enim corpora in nube majora videntur, nec sunt: ita & crimina, iræ nebula circumvoluti, majora dijudicamus, quam sint. Quare non in perturbatione ipsa, sed ad tempus commissa examinanda sunt, omni penitus perturbationis suspicione semota. Tunc vero si ex ratione constabit, turpe aliquid commissum fuisse, non erit prætermittenda condigna peccati pena, refrigerato jam animo puniendi cupiditate.

Et ut scias medium quoddam tenendum esse; non est tanta reprehensione dignus, qui ira fervente castigat, & punit, quam qui sedatis motibus animi, & perturbationibus, omnino non punit. Segnibus enim nauitis ii persimiles sunt, qui, pacato mari, se in portum recipiunt; procella vero sæviente navigant. Punieri namque rationem, quasi remissionem quamdam animi, & molliciem reprehendentes, ulcisci festinamus, dum ira ferimur, veluti vento quodam incitati. Naturale autem est, ut famescentes cibo utantur; non finit tamen ratio, ut qui vindictam appetunt, eo festinent tamquam ad cibum propter inediam. Verum tum proficiunt ad puniendum oportet, ubi rationi appetitus obtemperaverit.

Neque certe quod refert Aristoteles admodum placet. Dicit enim dominos in Tyrennia servos ad tibiæ cantum verberibus afficere, ut cum voluptate de miseris pœnas sumant: & aliquando eos sic egisse pœniteat. Est illud quidem ferarum proprium: hoc vero muliebre. Sine delectatione igitur vel perturbatione animi, adhibita ratione, quod tempore fit, puniendi nocentes sunt, ne propter iram ea committamus, quæ postea mutari sine nostro dedecore non possunt. Hæc autem fortasse non solum iræ medicina videbitur, verum & a magnis erratis depulsio quædam, & custodia. Splen-nis enim tumor, cum febris causa fuerit, si remittatur, febrem minuit, ut Hieronymo placet.

CAPITULUM XI. Qui irascuntur, contemni se putant: quæ opinio tollenda est.

Considerans autem ipsius iræ originem, videbam certe aliquos variis pro causis ad iram commoveri: omnibus autem fere unam indignationem innasci, quod opinentur despici se, & ultra quam deceat, contemni. Quare oportet omnes eos, qui volunt hanc evitare insaniam, hoc imprimis antidotum capere, ne scilicet potent motus, unde ad iram commoventur, arrogantia cuiuspam, vel contemptu procedere; verum potius ignoracioni cuidam, vel fato, vel infelicitati has perturbationes ascribere. Neque enim, ut Sophocles ait, Ingenita mens, aut ratio, quæ prius erat, manet in miseris; sed una cum fortuna statum mutat suum. Agamemnon quoque Kryseidos raptum calamitatem Græcorum reputans, pretiosis muneribus vatem placare conatus est. Etenim rogare, non contemnitis signum est. Nec qui injuriam alicui fecit, mansuetudinem præferens, contemnitis opinionem tollit. Neque certe hæc irascentem expectare oportet, sed cum Diogene respondere dicentibus, ii te derident Diogenes: quibus ille; at ego certe non derideor. Non igitur putandum est bonos contemni, sed illos potius, qui insania, animi imbecillitate, stultitia, socordia, rusticitate, juventa, vel senecta peccant. Servis autem, & amicis hæc omnia remittenda sunt. Non enim dominos servi contemnunt ob impotentiam, & segnitiem, sed quia perbenigni sunt, & humani: & ob hanc rem cum ipsis confidentius agunt, & audacius. Nunc autem non solum contra uxorem, servos, & amicos, quasi ab his contemnamur, morosi sumus: verum etiam contra advenas, muliones, & nautas, eos & cædentes, quod nos parvipendi ab his putamus, cum minus accurate aliquid fecerint. Pari quoque ratione, quod insanum est, canibus latrantibus, & asinus nos impellantibus irascimur, & molesti sumus: ut Atheniensis quidam, qui ab asino loco pulsus, Agasonem, ut negligenter asinum ducentem, verberare parabat. Cui ille inclamavit: Ne me tangas; Atheniensis civis sum. Ab Agasone itaque abstinenus, metu legum, in asinum conversus, dabis tu pœnas, inquit, quandoquidem Atheniensis non es: atque ita asinum multis verberibus affecit.

CAPITULUM XII. Quod deliciis abstinendum sit, ne siuepius irascamur.

Delicie autem, & voluptates inmodicos in nobis, & continuos iræ impetus generant. Paulatim namque colligitur tamquam vesparum examen. Unde nullum majus adminiculum ad mansuetudinem servandam erga servos, uxorem, & amicos habere possumus, quam facilitate vietus, & parsimonia uti, nec ad superflua, quasi necessaria, deferri. Qui autem cibis gaudet, & assis, & elixis non mediocriter, sed liute conditis, qui sine nive æstate non babit, qua vinum gelidius fiat, qui pane communii non utitur, sed peculiari, qui vasa fictilia rejicit, & contemnit,

tēnnit, qui nisi in pluma, & stragulis purpureis non dormit; is certe tamquam mare ab imo fundo commotum, cursu, clamore, verberibus servos exagitat, in sudorem ob iram resolutus, ut ægrotantes solent, quibus dieta indicia est ad purgandam ægritudinem. Unumquemque enim accusant, maxime vero fortunam, qua ita vexari se putant. Assuefacendum est igitur corpus mediocribus, ac facilibus rebus: neque enim temere fit, ut paucis egentes in multis delirent.

Neque certe inutile erit, cum cibum capimus, silentio uti, ne cum plura exhiberi volumus, ira, & morositate nostra epulas insuaves convivis faciamus. Cœna enim illa nil insuavius est, ob quam vel uxor, vel servi cœduntur, quod fumum conceperint epulæ, quod minus salitæ fuerint. Arcesilaus autem cum amicos quosdam ad cœnam invitasset, omnianque parata essent, præter panem, quem pueri ob incuriam emere neglexissent, qua ex re aliis fortasse parietes clamore replevisset, subridens inquit, quam pulchrum est habere convivam sapientem, Socrates quoque, cum ex palestra rediens Euthydemum ad cœnam invitasset, discumberentque, supervenit Xantippes Uxor, quæ multis jactatis probris, mensam adeo disjecit, ut Euthydemus turbatus discessum inde pararet: ad quem Socrates; nonne, inquit, superiore die, cum apud te cœnam, avis prætervolans hoc idem fecit? & tamen æquo animo tulimus. Suscipere igitur hospites comi fronte, & hilari debemus, non contraetio supercilios timorem ministris, metumve incutere.

Assuescendum est præterea vasis eisdem sine discrimine uti: nec hoc magis illo nobis familiarius diligamus; ut de Mario legimus, qui non nisi magno, & suo bibebat. Et quemadmodum de poculis diximus, idem de cœteris vasis dici potest. Unum enim peculiare eligunt, quo soli utanturn. Cum autem contigerit illud amitti, aut comininui, tum irascuntur impensius, & in servos sœviunt. Eum igitur oportet, qui ad iram pronus est, communibus uti, non superfluis, & fragilibus, ut poculis, sigillis, pretiosis lapidibus. Magis enim commovent, & efferunt animos nostros, quam illa communia, quæ viliori etiam comparantur pretio. Qua de re Neroni tabernaculum angulare sumptuosum, & miræ pulchritudinis, quod fieri summa diligentia mandaverat, avidius intuenti; Fecisti te, inquit Seneca, pauperem: nam si hoc amiseris, qui tale aliquid faciat, inveneries neminem. Inhaesit menti Principis monentis Senecæ verbum, & cum vas illud naufragio amisisset, jacturam illam æquo animo tulit. Frugalitas enim in rebus utensilibus faciles etiam nos, & mansuetos reddit non solum erga servos, sed longe magis erga amicos, & imperio nostro subiectos.

CAPITULUM XIII. Quod ira omnia confundit. Mansuetudo vero turbata conciliat.

V Idemus autem servos emptos, cum novi domini mores requirunt, minime sciscitari, numquid in Deos religiosus sit, aut erga homines invidus; sed, quod ad eos maxime pertinet, si ad iram, ad furo-

rem, ad insaniam crebro commoventur. Ira quidem hujuscemodi est, ut ob eam nec viri colant uxorum pudicitiam, nec uxores virorum charitatem amplectantur. Nec enim mutua inter eos benevolentia potest intercedere; cum nec amicitiae vinculum, nec suavitas nuptiarum inter ira excandescentes locum possit habere. Nam quod facile est, id statim, ira interveniente, fit difficillimum. Corrigi quidem ebrietas, quæ homines interdum insanientibus similes reddit, corrigi, & insania hellebore potest. Iræ autem mixta tragedias facit, & fabulas excitat. Dum ludimus autem nequaquam dandus est iræ locus. Urbanitatem namque tollit, & importunitatem verbis adjicens inter litigandum sermonis facilitatem intercipit. Non igitur, ut diximus, dandus est iræ locus, iis præsertim, qui judicant. Turbantur enim, nec recta sapiunt. Nec ii quidem, qui docent, huic perturbationi subjecti sunt; ne & odium pariant, & doctrinam confundant. Neque hoc certe facere debent felices ob invidiam, & odium, quod inde oritur, neque infelices: demunt enim sibi misericordiae locum, cum se consolantibus difficiles præbent: veluti Priamus, Abjicite, inquit, hos corruptores argutos: neque enim nobis luctus extat. Cur me igitur vehementer cruciatis? Facilitas autem, & humanitas hæc omnia adjuvat, & mitiora efficit. Vincitur equidem mansuetudine furor, & omnis difficultas emollitur. Euclides enim, cum ei insensus ex contentione frater esset, diceretque, peream nisi de te supplicium sumpsero, cum mansuetudine respondit: Immo, inquit, peream ego, nisi te placavero. Commotus itaque frater, suum cognoscens errorem, ad mansuetudinem conversus est.

Cum autem quidam geminarum amator, & qui pretiosis sigillis delectaretur, Polemoni sigillum aliquod accuratius intuenti malediceret; cumque Polemon re ipsa mire delectatus, nil maledicenti responderet, hominem hac patientia ita vicit, ut sub divo videnda illa esse diceret: tum enim, inquit, Polemon tibi melius apparebunt. Aristippus quoque cum vehementer excanduisset in Aeschinem, diceretque ei quidam, o Aristippe quid agis, & ubi nam est amicitia vestra? Respondit: dormit certe, sed ego eam excitabo: moxque veniens ad Aeschinem; an me, inquit, tam miseri, tamque pertinacis animi reputasti, ut insanabile in me fore ingenium crederes, nec me bene monentem audire æquo animo posse existimares? Tum Aeschines: non, inquit, admirabile est, si cum me rebus in omnibus natura superas, hac quoque in re quid decoris, quodque honestum est, longe prius consuleraveris, ac consecutus es. Nam cervicis horrentis aprum non solum femina, sed quisque & tenerrimus puer digitis scalpendo, omni luctatore facilis prosterneret. Nos autem sylvestria domamus animalia, & mansuetiora reddimus, luporum, ac leonum catulos ulnis circumferentes: filios autem, & amicos quibuscum vivere solemus, excandescentes ejicimus; servis, & civibus efferato animo irascimur, non bene diminuentes iram earum rerum, de quibus contentio orta est; ac si nulla istarum perturbationum liberari possimus

ad-

adminiculo earum virtutum, quas vel providentiam, vel liberalitatem, vel pietatem appellare solemus.

CAPITULUM XIII. Quod ira est semen omnium perturbationum.

Sed ita est certe, ut Zeno dicere solebat. Nam ut virtutum semi-na quædam animæ commixta sunt propriis educâta penatibus; ita & perturbationum universalis quædam satio est furor. Nam a dolore animi, a voluptate, a timore hæc perturbatio oritur, & invidia; quæ ut bono alterius dolet, ita malo lætatur. Est & deterior, cum mortem alterius quærat. Certat enim tunc iratus, non ut nihil mali patiatur, sed cum suo & damno, & detrimento, alteri noceat. Appetitus autem, quo ad nocendum alteri ferimur, desiderium sine delectatione est. Quare prodigorum domos adeuntes, cantum statim audimus, & ut quidam ait, lutum vino conspersum, coronarumque fracturam. Iracundorum autem, & morosorum domos adeuntes, ipsorum ornamenta in servorum faciem videbimus: stigmata scilicet, & compedes miserorum. Semper enim furiosorum penatibus adest, & incubat unicus, solusque poeta, gemitus ingrata carmina resonans, cum vapulent intus januarum custodes, & crucientur ancillæ, & adeo quidem, ut ipsos tortores, & qui cruciatibus delectantur, ad misericordiam commovere possint. Etenim quibus accidit persæpe odio malitiæ ad iram commoveri ob eam confidentiam, quam erga domesticos habent, nimium interdum excandescente solent. Hoc est, quod iracundiam maxime excitat, cum eos malos reperimus, quos bonos falso putaverimus, cumque illum inimicum cognoscimus, quem amicum antea putabamus. Nostri autem (ut arbitror) quibus motibus ad benevolentiam, & fidem hominum ferar, & ob id veluti per viam latissimam ambulans, ubicumque meam benevolentiam firmavero, magis ac magis meipsum extendo. Deceptus vero dici non potest, quanto dolore movear, & succendar: Non tamen adeo, deceptus, deponere promptitudinem meam possum ad amicitias comparandas, conciliandasque.

Utar autem posthac fræno, de Platone exemplum capiens. Etenim Helicona mathematicum ita laudare solebat, ut animal natura commutabile. Dicebat enim se vereri, ne & bene nutriti in civitatibus præseferrent semina aliqua imbecillitatis humanæ naturæ: Et, ut Sophocles ait, qui hominum diligens explorator esse volet, in eis multa, quæ improbari possint, inveniet. Nimius certe in nos est poeta ipse, & nos magis quam oportet reprehendit. Verumtamen hoc judicium ita difficile, & contentiosum ostendit nos ad iram prioniores esse. Oportet igitur, ut Panætius inquit, Anaxagoræ dicti nos reminisci; ut quemadmodum ille nunciata filii morte respondit, sciebam me filium genuisse mortalem; sic & nobis in erroribus eorum, quos amamus, ac caros habemus, dicendum est; sciebam me servum non emisse sapientem: noveram hunc, quem amî-

amicum putabam, non eundem futurum perpetuo: non ignorabam mihi pro conjuge mulierculam contigisse.

CAPITULUM XV. Quo monemur, ut quisque seipsum intueatur, quo minus aliis irascatur.

Qui autem Platonicum præceptum, ejus mentionem superius fecimus, magnificat, seipsum quoque intueatur; consideransque sua omnia intus, & foris, existimet, ac adjudicet, sit ne aliquid in se ipso reprehensione dignum. Hoc si fecerit, erit profecto erga alios æquior judex, atque benignior; cum viderit, quam crebro ipse quoque venia dignus sit.

Nunc autem quilibet nostrum iratus, aliosque castigaturus, Aristidis voces, & Catonis efferat; Non furtum facies, non decipies, cur hæc negligis? Nam, quod omnium turpissimum est, iratos irati ulcisci-mur, & per iram commissa, majore iracundia increpamus, & punimus: non ut medici solent, amarum fel amaris anidotis purgantes, sed augentes potius, ac perturbantes magis. In hanc autem cogitationem ubi incidero, tentabo partem hujus perturbationis auferre. Si quis enim accurate, ac diligenter inquisierit omnia, & actionem mancipii, negotia amici, curam filii, uxoris jurgia, iras quotidianas, hæc mala certe, quæ graviora in dies ex consuetudine funt, intolerabilia certe putabit. Deus enim, ut Euripides ait, magna regit: quæ autem parva sunt, in fortunæ manibus relinquunt. Quamquam ego quidem fortunæ nil committendum arbitror. Neque enim decet eum, qui mentem habet, quicquam contemnere. In quibusdam autem credere uxori, & ejus opera uti, in aliis fidem præstare & amicis, humanum est, nec ratione caret: veluti principes, qui dispensatoribus quibusdam, & supputatoribus parva committunt; magnarum rerum, & ad principatum pertinentium, curam sibi reservantes, & auctoritatem. Ut enim parvæ literæ, subtilesque admodum visum conturbant; ita parva negotia, quibus intenti sumus, pungunt magis, & conturbant iracundos, eorumque animos ad pejores habitus capiendos impellunt. Ante omnia præceptum illud Empedoclis semper mihi placuit, magnumque, & admirabile visum est, quo admonemur quasi jejunantes, a virtutis abstinere. Laudabam etiam illas non ingratas, nec omnino a Philosophia aberrantes sententias, quæ in ore sunt omnium, vino, ac venere abstinendum esse.

Præterea vero assuetos mendacius, si veridici fieri cuperent, vilebam oportere eos paulatim experiri, quomodo veriores serio, ac joco fierent. Hec autem in animum demissa meum confirmabam, quod non minus Deo gratum sit, sacros dies sine iracundia transigere, quam sine ebrietate, & vino. Hac igitur ratione paucos dies, deinde mensem quasi mulso sacrificans transigebam; sicque mei ipsius pedetentim faciens periculum, proficiebam in dies magis magisque ad omnia æquo animo ferren-

renda , comiter , & sine ulla iracundia : primo quidem à mordacibus verbis , actionibusque miniūe convenientibus abstinenſ , voluptatem quam-dam ingratæ perturbationis deponebam , quæ rixas ingentes , & turpis-funam pœnitentiam parere consuevit . Quare Deo adjuvante factum arbitrор , experientia interveniente , ut mansuetudinem , & placabilitatem mihi longe convenientiorem esse putarim , & jucundiorem , quam ira , & furor ille , quo cum prius consuetudinem habebam .

F I N I S .

CREMONENSIA
MONUMENTA

ROMÆ EXTANTIA

COLLEGIT ATQUE ILLUSTRAVIT

F. THOM. AUGUSTINUS VAIRANI
ORDINIS PRÆDICATORUM

P A R S II.

EXCUDEBAT ROMÆ
GENEROSUS SALOMONIUS

PUBLICA AUCTORITATE

M D C C L X X V I I I .

AUCTOR LIBRUM TRIBUIT IN DUAS PARTES UT
UNO VOLUMINE SEPARATIM CONTINERENTUR
A SE EDITA PLATINÆ OPUSCULA QUIBUS ABSQ.
LUTIS VELUTI ALIO DIVERTERIT PAULLO LON-
GIUS REDIT JAM IN VIAM.

MONITUM ETIAM LECTOREM VULT QUOSDAM
AB EO CONTENDERE UT LATINAS FACIAT EPIS-
TOLAS QUAS ITALICE ET GALLICE ANTEA SCRI-
PSIT . SED IPSUM NOLLE MUTARE FACTUM VUL-
GATUMQUE QUOD NEMO JURE REPREHENDET.

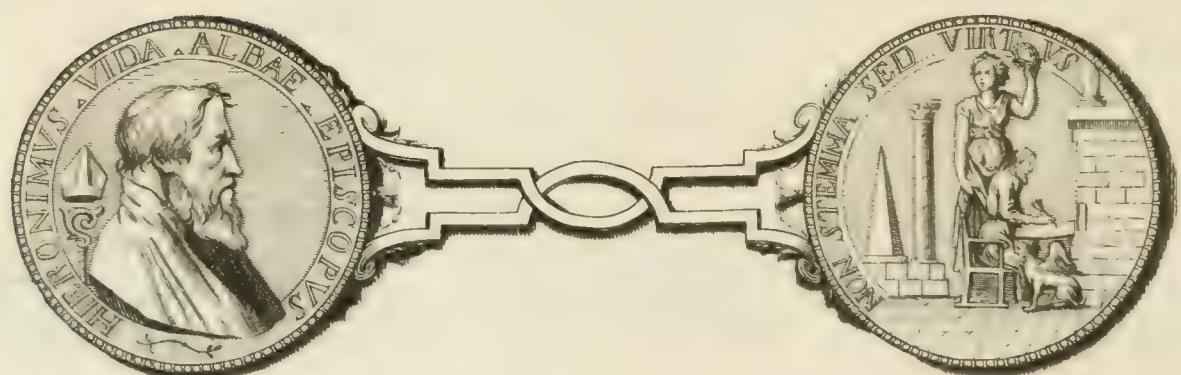
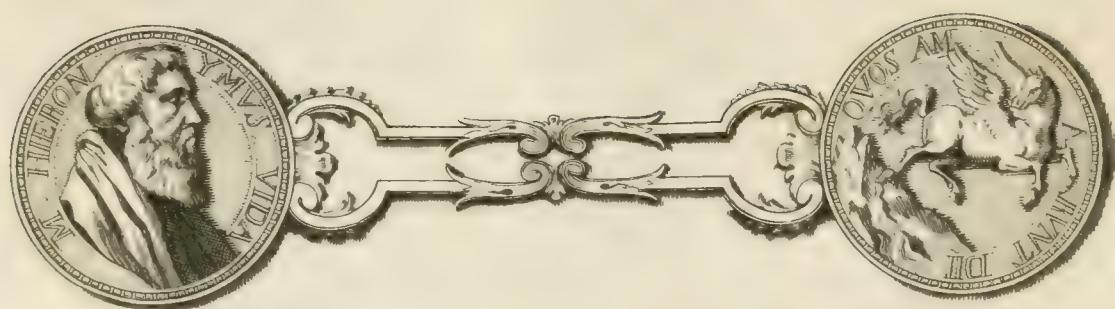

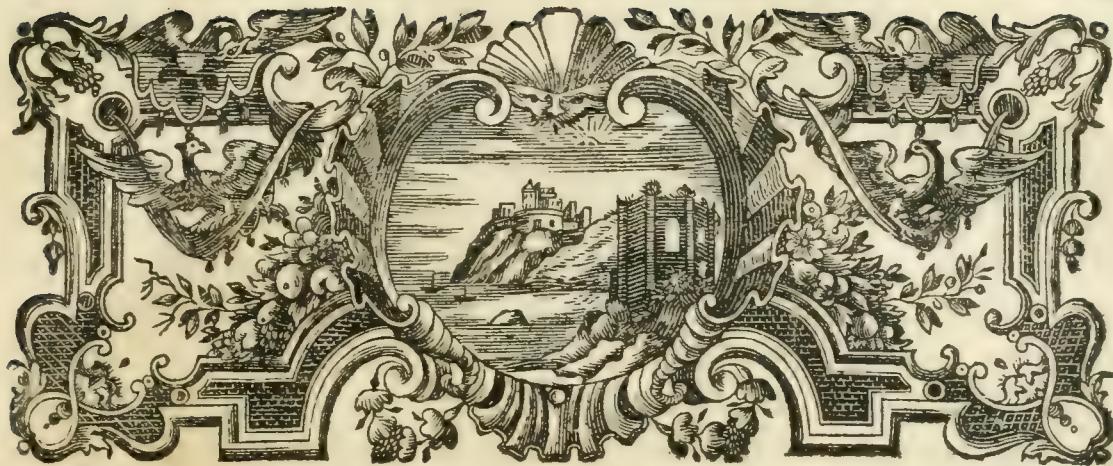
DONEC MINCIADEM JACTABIT MANTUA VATEM
JACTABIT VIDAM CLARA CREMONA SUUM
Grudine

MARCO HIERONYMO VIDÆ CREMONENSI
ALBÆ POMPEIÆ EPISCOPO
QVOD CHRISTIADEM HEIC ABSOLVERIT
NE HVIVS REI MEMORIA EXCIDAT
CARMELITÆ DISCALCEATI
QVIBVS AN. MDCV. ADSIGNATÆ DATÆ ÆDES
MON. P.

Dom. Pronti sculp.

HIERONYMO MANARA

Abbati Canonicorum Regularium Lateranensium S. Petri Cremonæ

FR. THOMAS AUGUSTINUS VAIRANI ORD. PRÆD. F.

N summo monte prope Tusculum ad orientem solem xiv. ab Urbe lapide est oppidum , quod veteres Montem Compatrium (vulgo *Compatri*) dixerunt : cuius maxime edita pars , cornu figuram exhibens , olim mons Corneus , nunc S. Sylvestri appellatur , propterea quod in illius honorem Deo dicatum eo in loco jam inde a quarto Ecclesiæ seculo templum fuit . Vetus enim apud Compatrenses opinio est , permultos christianos in eum montem se se recipere consueuisse , siveiente præsertim Diocletiani Imp. persecutione , quos S. Sylvester antea quam Pontifex crearetur sive inviseret , iisque verbum Dei , & sacra ministraret . Eundem in locum S. Sylvestrum , quem esset Pontifex , quandoque petivisse Vida innuit in hymno , quem cecinit *Divo Sylvestro* ; quo factum est , ut templum illud sanctissimi Pontificis nomine ædificaretur . Idem Templum , cui totus fere mons Corneus addictus erat , seculo xv. a nobilissima Annibaldensium familia possidebatur jure , ut vocant , patronatus . Contigit vero anno 1448. ut , " quum nobiles Romani , inquit Penottus lib. 3. c. 25. *Historia tripartitæ generalis totius Ordinis Clericorum Canonicorum , La-*

Pars II.

A

te-

2 CREMONENSIMUM MONUMENTA

teranensem Basilicam per nostros optime reformatam , & divinum cultum in illa restitutum aspexissent .... Dominus Annibaldus de Annibaldis de Molaria accedens ad Ven. Ecclesiam prædictam , sponte obtulerit D. Aurelio Priori , & Capitulo , & societati Canonicorum , & toti Congregationi Lateranensi Ecclesiam S. Sylvести prope Castrum Montis Compatrium cum omnibus illius bonis , juribus , & pertinentiis in perpetuum ” , Nicolao V. diplomate donationem confirmante . Seculo fere integro montem illum , amplificatis ædibus , Canonici Lateranenses incoluerunt . Anno 1541. Paulus III. , ut idem Penottus scribit , dictum Monasterium a Congregatione separavit , accedente consensu Rectoris Generalis , cui ob summam Pontificis æquitatem , non minus accessit bonorum in agro Cremonensi , quam Romæ reliquerat . Illud vero ipsum Monasterium , ut Abbatæ titulo imposterum gauderet , idem Pont. statuit . Sed iterum ejus loci mutata conditio anno 1605. tali modo . Erat eo tempore Abbas S. Sylvesti amplissimus Præsul Thomas genere d' Avalos benevolentia , & liberalitate in Carmelitasiscalceatos insigni . Hic initio ejus anni Abbatiam ipsam ad Clementem VIII. detulit , optans , ut Carmelitis suis Pontificia auctoritate perpetuo possidenda traderetur : cui res pro voto cessit , ab ejusque anni die 17. Apr. locum illum Carmelitæ obtinuerunt , ac novum deinde eodem nomine Templum , & Monasterium pene a fundamentis excitarunt . Hoc loco a Carmelitis Vide , Canonico olim Lateranensi , monumentum , quod in lucem emitto , positum fuit . In qua enarranda historia plusculum temporis insumere malui , quam pati quidquam restare curiosis diligentius investigandum .

Gaudeo autem magnopere hujus præclari monumenti occasione mihi de tali viro , quod diu optaveram , scribendi facultatem dari ; de Cive , inquam , cuius nomen Cremonensibus decus attulit nulla unquam oblivione delendum . Cui vero lucubrationem hanc meam potius inscriberem , diu hæstandum non fuit . Tu enim statim occuristi , Hieronyme Manara Abbas præstantissime , qui Cremonensi Canonicorum Regularium Lateranensium Monasterio apud S. Petrum maxima sapientia præs . Res enim illius , qui in tuo cœtu diu sanctissime vixit , & omni doctrinæ genere excelluit , ad te potissimum pertinere constat , qui non tam genere , & in rebus ge-

ren:

rendis laude , quam dignitate inter eos Canonicos eminens , patriam & ipse quam maxime ornas . Ego autem libentius provinciam hanc ingredior , quod licet innumeri scriptores Vidam laudaverint , nemmo tamen ejus res gestas ita est persecutus , ut non multum addi possit ; quod dictum volo etiam de Oxoniensi ejus operum editore Thoma Tristramo , qui brevem Vidæ contexuit vitam , in editione Cominiana a cl. Vulpis in fine to. II. recusam , quod meliorem non haberent . Non ego tamen præclarum de hac eadem re commentarium tibi spondeo : sed aliquam iis , quæ vulgata sunt , lucem afferre dabo operam ; tum nonnulla addere a me reperta : omnia tandem ordine quodam contexendo id efficere , ut noster hic labor si minus ulla commendatione dignus , futurus quidem eruditis viris , ac nostris in primis Civibus non injucundus videatur .

Marcus Hieronymus Vida consulari familia Cremonæ natus est in vicinia S. Leonardi anno 1470. honestissimis parentibus Gelelmo Vida , & Leona Oscasala , qui avitis quidem auctis virtutibus illustres , valde tamen imminutis opibus fortuna dejecti fuerunt . Filium nihilo minus , in quo magnum apparebat ingenium , omni studio educarunt , coque , quem ferre poterant , sumptu , unam hanc rem cutantes , præceptoribus illum tradiderunt informandum , non solum iis , quibus civitas nostra erat felicissima tum græce , tum latine eruditissimis , sed etiam qui in aliis non valde dissitis Academiis florebant , Mantuæ , Patavii , & Bononiæ , ad quos adolescens profectus est , ut scribit Boissardus in Iconibus virorum illustrium . Hæc narrat Vida ipse lib. Carminum carm.v. , cui titulus *Gelelmi Vidae , & Leonæ Oscasalæ parentum manibus* .

..... vos claras me scilicet artes ,
Re licet angusta , potius voluistis adire ,
Quam genere indignis studiis incumbere nostro .
Atque ideo doctas docilem misistis ad urbes ,
Quamvis in nostris lusisset lubrica rebus
Jampridem fortuna , & opes vertisset avitas ,
Et res fluxa alias potius revocaret ad artes .

His adjumentis Vida in ipsa puerili ætate , natura fautrice , ita eruditus fuit , ut spem , quam in eo maximum parentes habebant , & confirmaverit , & auxerit . E ludo , pueritiæque disciplina ad Re-

thores se contulit, quorum præceptis celeriter arreptis, exercitatiō nem adjunxit, apparuitque omnibus, illum in quolibet genere scribendi facile excellere posse. Musarum incensus cupiditate, lati nam poesim omni contentionē fecutus est, ut tamen genus non reliquerit oratorium, in quo constat summam laudem Vidam fuisse assecutum. Nihil ei non tribuit natura ipsa, nihilque arte, & studio non egit, ut aureæ ætatis principes viros æmularetur, & Poetarum, ac disertissimorum Oratorum gloriam attingeret.

Pietatem Vida coluit pari modo, parique se virtute præbuit sive in literatiam palæstram prodiret, sive morum, & Religionis officiis daret operam. In id immo totus fuit, ut vitæ integritate se Deo traderet, cuius nutu incepta sibi prospere cuncta evenire intel ligebat. Atque hinc illud est, quod de rebus imprimis divinis canere instituerit; quare habitus Christianorum Poetarum facile Princeps. Neque vero id satis habuit. Erat eo tempore Mantua constituta, ac florens Congregatio, ut vocant, Canonicorum Regularium titulo S. Marci, qui legibus parebant, quas olim Augustinus Clericis in unam coeuntibus societatem præscripsit. Vida diu mente agitans, quæ tandem sibi esset vitæ ineunda ratio, atque in id contendens, ut non tam literarum, quam divinæ Sapientiæ opibus animum ex pleret suum, statuit prædictæ Congregationi nomen dare. Quo anno id contigerit, exploratum non est; conjici tamen potest ex inscriptione hymni, quem cecinit S. Augustino, quæ extat in prioribus Carinimum Vidæ editionibus, estque hujusmodi: DIVO AUGUSTINO Canonicorum Regularium institutori, apud quos ipse Vida sanctissime educatus est. Ex quo apparet illum ineunte juventute in eorum Canonicorum societatem receptum fuisse circa annum 1493. Omnem, quam apud illos consumpsit, ætatem, literis, & pietati Vida tribuit; quodque in iis profecit (plutimum autem profecisse compertum est) id in eodem hymno patrocinio S. Augustini acceptum retulit. Sublimioribus etiam disciplinis operam dedit, ac potissimum Theologiæ, ut ab ipso accepimus, cuius ope altissima cecinit, quæ constat non nisi a viro theologo scribi potuisse.

Dum hæc Vida agebat, Romam adductus est. Viri enim literis, & virtute excellentis fama longe lateque perlata, Canonicos Regular es Lateranenses impulit, ut illum in cœtum suum cooptarent,

rent, & hoc aurei seculi decus quoddam Urbi afferrent. Leone X. Pont. renunciato id contigisse laudatus Penottus scribit, quo tempore tot ad studia, gloria, atque sapientissimi Pontificis liberalitate, accensa ingenia fuerunt. Sed ante annum 1511. Romam illum venisse constat. Nam mense Januario ejus anni ex aedibus Pacis vulgavit Epicedion in funere Oliverii Card. Carafæ, cui se in clientelam tradidisse antequam sacris initiatus esset, ac deinde Canonicis Lateranensibus adscriptus, illum veluti patrem, & dominum habuisse scribit in epistola, quacum Epicedion misit ad Card. Vincentium Carafam. Magno tamen Leoni Vida statim innotuit, qui intelligens tandem sibi oblatum virum, qui omni literarum præstantia excelleret, illum ad se accersiri jussit, eique Christiados Poema adornandum mandavit. Vida hæc ipsa narrat lib. I. de Republica.,, Quum jam adolevissem, inquit, relictis studiis illarum artium, quas qui tenent erudit vocantur, me totum Philosophis, tum Theologis tridideram erudiendum, gravissimisque illis studiis, Romam adductus, operam strenue navabam. Nescio quomodo a LEONE X. Pontifice Max. interpellatus fui, ut relictæ, rejectaque omni alia cura, ac studio, periclitarer quid efficere, quantumque progredi valerem in exprimendis, & versu explicandis rebus divinis, quæ pertinent ad Christi instituta, tamquam tam augustæ Religionis, ac sanctitatis rationem optimorum poetarum figuris, atque virtutibus latine, quoad possem, ornarem. Autumo quia fortasse legisset quosdam meæ adolescentiæ lusus, versus inquam illos, quos olim adolescens de re ludrica, sed non parum difficulti, atque involuta (Scacchia vulgo vocant) (*quod poema a Lascare legato regio Leonem accepisse scribit Marcus Paulus Tartessius in prefatione ad libros Poeticorum Vidæ*) conscripsoram, nec non libros quoque duos de Bombyce .... Non potui sane tanti Pontificis, tamque de communi hominum societate benemeriti, piæ voluntati non obtemperare, scripsique poetarum more de ipsius Christi rebus, & institutis,....

Ingenii præstantia vitæque integritate clarus Vida Romæ magna in celebritate versabatur virorum cumprimis eruditorum, quorum multos aurea illa ætate Romæ floruisse omnibus compertum est, ita ut in quovis doctrinæ genere apicem assequi contenderent, esetque inter illos laudis, & gloriæ æmulatio. Effecit autem moruin

po-

CREMONENSIMUM MONUMENTA

potissimum similitudo , ut Vida in intimam perveniret amicitiam Jo. Matthæi Giberti , qui per id tempus a secretis erat Julii Card. Medicei . Is talis , ac tantus vir gratia multum valebat cum apud Cardinalem suum , tum apud Leonem Pont. eaque etiam ad Vidæ commodum , & ornamentum feliciter usus est . Cujus rei , simulque gratiæ animi , & amoris monumenta Vida carminibus suis immortalitati mandavit . Eundem vero ita coluit propter illius doctrinam , atque virtutem , ut ambo creati Episcopi quum essent , Vida ætate longe proiectior a Giberto Veronæ sedente præclaram Ecclesiæ regendæ rationem acceperit . Quod ipse prodidit in hymno quem cecinit *Io. Matthæo Giberto non in ἀποθέωσιν relato.*

Interea Vida omni cura ac diligentia poema condebat suum , & maxime nitebatur , ut perveniret quo studebat . Verum secessu atque otio Romæ perfui non poterat ; quæ duo necessaria omnino ad eam rem esse , ipse monuit lib. i. Poeticorum v. 486.

Quod superest etiam moneo , creberque monebo ,
Ne quisquam , nisi curarum , liberque laborum ,
Inchoet egregium quicquam : verum procul urbis
Attonitæ fugiat strepitus , & amœna silentis
Accedat loca ruris . . . . .

• • • • • • •
Hic læti haud magnis opibus , non divite cultu
Vitam agitant vates ; procul est sceleratus habendi
Hinc amor , insanæ spes longe , atque impia vota ,
Et nunquam diræ subeunt ea limina curæ .

Hæc ipse præcepta diligenter curans , " petiit a Rectore generali , inquit Penottus , obtinuitque locum (S. Sylvestri Montis Compatrium) sibi concedi , donec Christiadem absolveret . Quo obtento statim a Leone X. dictum Monasterium in titulum impetravit " opera potissimum Giberti sui . Eo secessu nihil carius unquam habuit . Lib. Carminum Ode i. ad eundem Gibertum sic canit

Me me rura juvant mea ,
Optatoque diu perfruor otio ,
Per te quod peperi mihi
Giberte o animi sola quies mei ,
Pro quo mille adeam neces .
Nunc æstus vacuum glandifera juvat

Evi-

Evitare sub ilice,
Nunc audire noti murmura garruli
Densas per nemorum comas
Haud longe scatebris fontis algidi.

Quum otio illo, ac sibi tantopere grata quiete Vida perfueretur, nuncium accepit, ambos paucorum dierum spatio parentes suos obiisse supremum diem. Pulcherrimo carmine illos celebravit, quod initio laudavi. Hoc in carmine, quum Leonis X. in se beneficentiam commemoret, hæc omnino recitanda videntur:

. . . . Leo jam carmina nostra
Ipse libens relegebat; ego illi caesus, & auctus
Muneribusque, opibusque, & honoribus insignitus.
Omnia erant mihi læta . . . . .
. . . . .
Ecce repente autem stridens insibilat Eurus,
Æquora turbantur, portuque avellor ab ipso.
Ecce repente ruens mihi acerbus vulnerat aures
Nuntius, atque ambos docet amisisse parentes.

Haud multo post, quum in studium suum se tradidisset quietum, atque inter ruris silentia Camenis indulgens, gloriæ stimulis altissima quæque felici ausu pervaderet; ecce in luctum denuo versa omnia acerbo Leonis X. funere, qui immortalitate dignus, dum ad summum gloriæ apicem properaret, decessit Kal. Decemb. an. 1521. In Epistola ad Gibertum Mediceis addictissimum, & Pontificium Legatum ad Europæ Reges profectum Vida hæc de Leone pulcherime fatur:

Nempe canam semper Medycum facta ampla tuorum
Præclaræ decora alta domus, qua sospite nunquam
Italiam amissam, libertatemque fatebor,
Fata licet semper cœptis ingentibus obstent,
Atque ideo LEO mortales modo liquerit auras
Ereptus mediis (sic dii voluere) triumphis.
Invidit libertatem fors læva ruentis
Italiæ, invidit partum decus: omnis in illo
Spes pene extincta, & moriens secum omnia vertit.
Inter beneficia, quæ LEO multa sane, & præclara Vidæ contulit,

Præ-

Præfecturam quædam S. Stephani in litore Ligustico cl. Vulpii recentem in indice to. I. Carminum ejusdem verbo *Stephanus*, his permoti veribus initio hymni eidem S. Prothomartyri:

Te Stephane ipse canam. Tu dum mihi vita manebit
Muneribus, semperque meo celebrabere honore.
Non tua nequicquam LEO mi delubra tuenda
Crediderit pater, atque tuæ præfecerit arx.

Hanc patrio antiqui Ligures in litore molem
Ingentem posuere, tibique hæc templa sacrarunt.
Quibus in errorem ductos Vulpios non miror, qui alios ejusdem
hymni versus non animadverterunt

Me nunc, qui novus ingredior tua Templa Sacerdos,
Et tibi sacra fero puer puer, aspice præfens.

Hæc Vida de se ipso canere non potuit, annos fere quinque, & quadraginta nato. In prioribus editionibus Carminum illius hæc hymni inscriptio habetur, DIVO STEPHANO Martyri pro Joanne Matthæo Giberto. Itaque Præfectura illa Giberto tunc juveni delata est, cuius nomine Vida hymnum cecinit.

Post Hadrianum VI. Leonis successorem, qui obiit an. 1523. Julius Cardinalis Mediceus Pontifex summus renunciatus est anno eodem XIII. kal. Decemb. qui Clemens nominari voluit ordine VII. Hunc Vida alterum Pontificem Mæcenatem habuit amplissimum, qui eadem, qua Leo, in illum voluntate erat, & novum perlegendi Christiados poema cupidissimus. Interea hoc opus nonum Vida premebat in annum, ut perfectum, quoad posset, in manus hominum perveniret. Sed carmina illius edita erant quamplura. Poeticorum libri excusi Cremonæ anno 1520. Additi Romæ an. 1527. *Bombycum* libri tres, *Scacchia ludus &c.* de qua editione Hieronymus Niger scripsit ad M. Antonium Michaelium (to. I. Epistolarum Principum ad Principes) atque hæc de Christiade,,, La Christiade, che faranno sei libri, premetur in duodecimum annum. Vuol prima che ci saziamo di questa (*de Partu Virginis*) del Sanazzaro,,. Id scilicet maximo studio curabat, ut quam concitaverat expectationem omnium sustineret, qui Christiani Virgilii nomine ferebatur. Marcus Paulus Tartessius Cremonæ jam interpretabatur Poeticorum illius libros

bros de quibus multa differit in Prælectione, quam ea de re habuit ad Cremonenses, gratulaturque ad summum fastigium perductam a Vida patriæ gloriā, cuius fundamenta jecerant duo illi præclarissimi cives Marius Furius Bibaculus, & Quintilius Varus, *Virgilio maxime necessarius, poetarum Censor, si Horatio credimus.* Itaque fastigium tenere videbatur, qui eo pervenerat, inquit Lilius Gregorius Gyraldus dial. I. de poetis suorum temporum, quo sine græcis, duce cum primis Virgilio, pervenire poeta potest. Ferdinandus Ughellus hæc ex Sexto Senensi luculentius scripsit. "Vida adeo propioris imitationis gradu Virgilianam gravitatem secutus, atque assecutus est, ut nullus antea reperiatur, ac deinceps fortasse nullus futurus sit, qui ad tam illularem poeticam lauream æmulando aspirare conetur". Ludovicus Ariostus, qui suum antea edidit poema, quam Christiadē ab se Vida dimitteret, ejus nomen cantu postremo hac ornat eximia laude:

. . . . . il Vida Cremonese

D'alta facondia inessiccabil vena.

Alios omitto scriptores, qui simillima prædicant, omnemque, quam Vida assecutus est gloriam, præclaro Alexandri Pope (*Essai sur la critique chap. 4. v. 207.*) testimonio comprehendam, quo, ut aurea Leonis X. tempora efferret, Raphaelem Sanctium, & Vidam apparuisse memorat, illum qui penicillo, hunc vero qui calamo, Græcorum, & Augusti ævum renovarint. Qua in re utar gallica versione D. de Resnel, quæ sententiam ipsam attingit, licet nativam illius non referat majestatem, ut est omnium sententiarum indoles, quatum semper est in patro idiomate major vis, & elegantia.

Raphael peint: Vida fait entendre sa voix.

Christias tandem perfecta non sustinuit modo, quæ de illo erat, opinionem ingenii, atque doctrinæ, sed etiam cumulavit, & auxit. Illam CLEMENTI primum omnium, honoris, dignitatisque gratia, facta fuit legendi facultas, cuius nomini inscripta fuit; quod accepi a Hieronymo Faballo Laudensi in *Oratione de Vida ad Cremonenses* habita anno 1561. Qua autem voluptate poema elegantissimum Clemens perlegerit, quaque humanitate, & liberalitate amplexatus fuerit hominem, quem ipse cum Leone X. ad hoc præclarissimum opus suscipiendum, perficiendumque hortatus fuerat, honoribus, ac

Pars II.

B

præ-

præmiis illi collatis, luculenter testatus est. Etenim in illo non solum poetam excellentem Pontificia liberalitate augere volens, sed etiam virum religione, & theologicis studiis præstantem in partem vocare curarum gregis Christi, anno 1532. die 6. Februarii Albæ Pompejæ Episcopum Vidam instituit.

In eo fastigio collocatus ita se gessit, ut non minus Christiani excellentissimi Vatis, quam præstantissimi Episcopi fama celebraretur. Illud initio statuit, redditus Ecclesiæ suæ distribuere omnes in partes tres, "quarum unam, inquit laud. Faballus, in Templorum instaurationem, in aliasque res, quæ ad Dei O. M. cultum spectant, large, digneque effunderet; alteram in pauperes plene dividere: tertiam in usus vitæ Pontificiæ necessarios transferret". Quæ vero Faballus prædicabat partim monumenta ipsa testabantur, partim erant Cremonensibus notissima, apud quos Vida, bello in Liguria flagrante, diu egit: quare nemini venire in suspicionem assentationis potest. "Domus illius, inquit, omnibus bonis semper patet, domus optima, notissima quidem certe, maximeque perhospitalis, non sita, non pariis lapidibus, non pulcherrimis signis ornata, sed referta iis disciplinis, iis moribus, iis institutis, ut Patrum Sanctorum umbraculis, si adhuc vigerent, par judicari posset: quam omnis civitas, omnis vicinitas comprobat, cuius apud omnes, propter Dominum, maximum est nomen, atque gravissimum..... ubi viget jus, æquitas, pudor, pudicitia, ubi semper pauperibus paratum præsidium, ubi optimarum artium domicilium, ubi cuncta splendescunt, ubi summa sunt omnia, unde omnium rerum egregiarum exempla sumi possunt". Hæc de cultu domestico Vidæ Episcopi.

Frugalitatem ipse suam his carminibus declaravit in cœnaculo Villæ suæ Roncianæ positis.

Hospes si olus, dapesque inemtas non piget
Cœnare mecum, accumbe, personam exue.
Natura disces quantuli indigeat cibi,
Ne transmarinis opus sit apparatus.

"Quis vero hoc homine pietate insignior? Quem non minus delestat apud se videre egenam turbam, quam nobilissimum cœtum.... Porro si quos sciat mendicare ingenuo pudore prohiberi, misertus eorum egestatis, ad eos comportari jubet, quæ ad victum, vestitum-

tumque pertinent.... Jam vero ita facilis est in audiendis , reddendisque sermonibus , ut difficile dictu sit , quantum ejus affabilitas , comitasque sermonis omnium , qui eum adeunt , animos alliciat.... Jam quanta sit liberalitate nemo ignorat..... Quum eum natura finxerit , ut de omnibus ad bene merendum sit propensus ; in eos præsertim qui iis artibus , in quibus ipse excellit , se dedunt , suum studium libentissime conferre non cessat.... illisque eximia liberalitate subvenit” . Quæ tamen præclare gessit , ne memoriæ posterorum traderentur , ipse in primis obstitit . Quum enim Bartholomæus Botta Canonicus Papiensis ad illum retulisset , Christiadem legi in scholis , & explicari , seque parare commentaria (edita Papiæ anno 1569.) , quæ propter rerum difficultatem desiderabantur , Vida gratissimum id sibi esse respondit : ” te tamen , inquit , Botta rogo , ne a nobis vitæ nostræ , aut rerum nostrarum , si quæ sunt , commentarios expectes ullos , quibus edocitus possis in operis initio auctoris vitam de more contexere ” . Sed multa latere non potuerunt.

Pastoralis sollicitudinis , & constantiæ hæc commemorabimus exempla . Omnia Diœcesis suæ loca lustravit , iisque captis consiliis , quæ singulis salutaria essent , Synodum Albæ indixit . Sed quum propter belli diuturnitatem , quo regio illa undique premebatur , celebrari non posset , constitutiones typis Cremonensibus edidit , atque ad Ecclesiam suam misit , data epistola , quæ ejus carminibus adjecta est in editione Cominiana a cl. Vulpiis perfecta Patavii anno 1731. , quæ nobis non levis adjumenti est in hoc texendo commentario .

Perniciose in Ligusticis oris potius renovato , quam coorto bello , fama pervulgata erat , Ferrantem Gonzagam cum delecta militum manu Albam versus ab hostibus occupatam iter arripuisse , ut eam urbem recuperaret , atque ad interencionem gentem , ac nomen Albensium redigeret . Vida Cremonæ data ea de re ad Ferrantem Epistola , mira eloquentia cum magna animi constantia conjuncta , illum a tanto facinore perpetrando deterruit . Quæ Epistola cum Ferrantis responsione Episcopi virtutem commendantis , simulque falsum rumorem irridentis , extat in laud. editione , desumptaque est ex lib. 3. Epistolarum Principum ad Principes .

Alterum longe est memorabilius , quod narratur a Paulo Jovio Historiarum sui temporis lib. 41. , Albenses scilicet Gallorum manum ,

quæ, violatis induciis, nocte quadam repente ad tentandam eam urbem, quæ Municipium erat Cæsarianorum, contenderat, strenue depulisse, "adhortante præsertim pro salute patriæ decertantes eorum Antistite Hieronymo Vida poeta celeberrimo". Hieronymus Faballus hoc factum eleganter narrat, iisdemque verbis, quibus illud descripsit Vida (suppresso nomine) actione 2. Cremonensium adversus Papienses in causa Principatus. "Jam Gallicanæ cohortes, Duce Jo. Antonio Benevellano, superata fossa, admotisque scalis muros ascenderant; aliqui & ingressi erant urbem, Cæsarianis militibus, qui in præsidio collocati fuerant, cedentibus, arcemque, & tutiora loca urbis propere potentibus: nisi oblitisset insignis fides, & memoranda animi fortitudo Vidæ Cremonensis in ea civitate Sacerdotum Principis, & Sacrorum Antistitis, qui audito tumultu, cognitoque periculo, abjecta Pontifícia persona, sumptoque fago, populum sibi incredibili benevolentia devinctum armavit, factoque agmine ad semi-captæ urbis locum properavit: hostes, qui ingressi fuerant, cepit, qui muros ascenderant, eos dejecit, deturbavitque in fossam præcipites: cæteri vero omnes fugæ consilium, projectis omnibus, ceperunt, reliquisque scalis, sudibus, ferreis harpagonibus, cæterisque bellicis instrumentis, in fugam turpiter conversi sunt".

Concilio Tridentino Vida interfuit; quod constat ex hymno, quem cecinit SPIRITUI SANCTO; sic enim ad finem properans illum alloquitur:

Nos primum pete, qui in sedem convenimus unam
Saxa ubi depresso condunt prærupta Tridentum,
Hinc atque hinc variis acciti e sedibus Orbis,
Ut studiis juncti, atque animis concordibus una
Tendamus duce te freti succurrere lapis
Legibus, & versos revocare in pristina mores.
Teque ideo cœtu celebramus, & ore ciemus:
Sancte veni, penitus te mentibus insere nostris
Aura potens, amor omnipotens, cœli aurea flamma.

Ex autographo autem Concilii, quod servatur in arce S. Angeli, compertum est, Hier. Vidam Albæ Episcopum interfuisse Sessioni V. die 17. Maii anni 1546., & sessionibus dierum 3. & 11. Martii an. 1547. Tempus vero ipsum, quo postremum Tridentum profectus

Etus est, indicat Vida lib. i. de Republica, anno scilicet 1551., quum Bononia translatum eam in urbem Concilium fuit; seque ibi commoratum ait esse (mensibus fere integris Maii, Junii, Julii, & Augusti, quo tempore nulla celebrata sessio fuit) dum expectatio erat Germanorum, qui ab Ecclesia desciverant, & quorum incolumitati fide publica consultum erat. Quod palam faciam non multo post de iis libris agens.

Ædibus sacris vel reficiendis, vel excitandis, vel demum ornandis, tertiam redditum suorum partem Vidam decreuisse diximus. Quod religiose illum servasse satis cognitum, exploratumque est, cum ex monumentis quæ adhuc extant, tum ex iis, de quibus mentionem in hymnis facit. S. Margaritæ Templum pene dirutum Cremonæ ædificavit, neque antea manum amovit, quam illud a celeberrimo Julio Campi depictum fuit. Quod præstantissimum opus ita celebratum est usque ad hanc diem, ut nemo artium studiosus Cremonam profectus, illud inter cætera ejus generis, quibus mirifice eadem urbs abundat, monumenta, non invisat, ac miretur. In interiore parte ipsius sacræ ædis duo extant a Vida positi lapides, in quibus hæc incidi jussit.

I.

NE QUIS HEIC NE DUM SACR. SACROVE COMMENDATUM CLEPSERIT RA-
PISERIT VE SED NEQUE PRÆTER OLLA QUÆ POSITA SUNT SIMULACR.
ALIUD APPINGITO AFFIGINTQVE NEU ALTARE EXTRAORDINARIUM
QUOD ÆDEM DEFORMET INCONCINNAMQ. REDDAT EXÆDIFICATO NEU
QUID OMNINO STRUCTURÆ PICTURÆVE ADDITO NEU DEMITO NEU
MUTATO. SARTA TECTA AD QUEM SPECTARIT BONA FIDE PRÆSTATO
COLLAPSA SQUALIDAQ. ET OBSOLETA RECONCINNATO ATQ. IN PRI-
STINAM FORMAM NITOREM Q. RESTITUITO. QUI SECUS FAXIT DETE-
STABILIS ESTO CIVITASQ. IPSA VINDEX SIET.

II.

PROPTER ÆDEM IN SEPULCRETO SANCTITATIS ERGO CADAVERA HU-
MANTO CONDUNTOVE UT LUBET. QUI INTUS REJECTIS ANTIQUA-
TISQ. PONTIFICIIS EXECRATIONIBUS NON SANCTUM HUMAVERIT CONDI-
DERIT VE PIACULUM ESTO.

In superilio autem forium ejusdem ædis, quo auctore, quove tem-
pore perfecta fuerit, notatum est hoc modo

M. HIER. VIDA ALBÆ EPISC. FECIT

ANNO A PARTU VIRGINIS MDXLVII.

Tem-

Templum S. Andreæ Apost. in Oppido Ticengi agri Cremonensis a majoribus suis ædificatum Vida pariter restituit, ornavitque. De quo sic cecinit initio hymni xvi. *Divo Andreae Apostolo.*

Quam veteres nulla arte tuo de nomine dictam
Cælicolum Regi quondam posuere parentes
Labantem, victamque situ renovavimus ædem
Andrea tibi, conspicuoque polivimus ære,
Marimoreque e niveo carentem ereximus Aram.
Huc quidquid nobis bellum exitiale reliquit,
Contulimus tibi, nec pro tempore rebus egenis
Defuimus. Si fortunæ foret illa prioris
Copia nunc, nec opes nostras fera bella tulissent,
Forsitan hic lento templi quoque plurimus auro
Fulgeret tholus, & rigui plebs læta Ticengi
Dives te dignos aris inferret honores.

Albæ in Templo S. Laurentii organum ea ætate celeberrimum perficiendum curavit; quod in hymno eidem Martyri adeo eleganter, sciteque descripsit, ut qui legit, sibi illud non solum videre, verum etiam sonos audire videatur. Sed de his satis.

Ex quibus intelligitur quemadmodum in hoc uno viro hæc omnia fuerint, ingenium, doctrina, charitas, pietas, religioque in Deum. "Senex præter id temporis, quod valetudini dabat, quod sane pusillum erat, horam nullam literis vacuam esse permittebat". Pervenit autem ad eam ætatem, quam perraro homines attingunt, illamque egit sibi semper constans, semper aliquid volvens literarum. Placida justorum morte an. 1566. die 27. Septembr. migravit ad Deum annos natus xcvi. (1), ut illum manifeste intueretur, de quo altissima, pro hominis conditione, miro conatu cecinerat in terris. Magna pompa funus Vidæ a Cremonensibus communi sumptu decretum, ductumque fuit; ut eum virum publico honore prosequerentur, quem patriæ decus immortale peperisse intelligebant. Magnifici pegmatis latera inscriptione ornabantur hujusmodi:

D. O. M.

M. HIER. VIDÆ ALBÆ EPISCOPO

QVEM PROBE OMNES NORVNT
 CIVITAS CREMONA DECRETO SEPVLRCRO
 SVMPTV PVB. CIVIT.
 QVI DE VNIVERSA CIVIT. B. M. EST
 PARENTAVIT V. A. N.

QVI CVM QVIDQVID IN EGREGIVM HOMINEM
 LAVDIS DICI POTEST
 IN EVM BENEFICIO NATVRÆ FVERIT COLLATVM
 IMMORTALITATE ERAT DIGNVS
 NISI NATVRÆ COMMVNIS CONDITIO OBSTITISSET
 VIVIT TAMEN ADHVC APVD NOS
 VIVETQVE ÆTERNVM AD POSTEROS
 BENEF. IVCVNDISS. AC PERPETVA RECORDATIONE

QVI OMNIBVS ERGA GREGEM SIBI COMMISSVM
 OFFICIIS FVNCTVS
 PIET. CARIT. FIDE CONST. PRÆCLARVS
 OMNIBVS CARVS NEMINI NOXIVS
 A NOBIS DISCESSIT
 SVO MAGIS QVAM ALIORVM TEMPORE

QVI NON SOLVM PIE ET SANCTE DEVVM COLVIT
 SED ITA ETIAM CECINIT
 VT IN CŒLO LOCVM
 VBI BEATVS ÆVO SEMPITERNO FRVATVR
 ET IN TERRIS ÆTERNAM SIBI GLORIAM
 MAXIMO OMNIVM MORTALIVM FRVCTV
 COMPARAVERIT
 OBIIT ANNO MDLXVI XXVII. SEPT.

Sed nunc tempus est , ut de iis , quæ M. Hieronymus Vida
 scripsit , differamus . Cui rei sic operam dabimus , ut judicium ali-
 quod semper subiectamus eruditorum hominum . Ordinem vero per-
 sequeimur , quem Vulpii statuerunt in laud. editione , quæ nitore ,
 diligentia , elegantia , eruditione , & rerum copia ita præstat , ut ni-
 hil supra ; atque etiam multa ab iisdem notata in nostrum Com-
 mentarium transferemus in gratiam eorum , qui ejusmodi editione
 carent . Initio Jo. Antonius Vulpius de carminum Vidæ præstantia
 hæc ad lectorem habet .” Sive delectum verborum , sive splendo-
 rem figurarum , sive pondera sententiarum , sive similitudinum co-
 piam , sive denique totius operis ornatum , & dispositionem spectare

velis, nihil exhibet Vida non e Virgilii, Lucretii, Catulli, Horatii, & reliquorum poetarum, qui aurea illa ætate floruerunt, mythothesis depromptum; nihil quod non incorruptam romani sermonis dignitatem præferat: omnia sunt in ejus carminibus miro artificio elaborata, rotunda, perspicua, candida, ad unguem castigata, ut non solum imitari veteres, verum etiam cum iis certare voluisse videatur. Si vero ad argumenta ipsa mentem animi convertas, neminem profecto ex poetis Vidæ anteponendum censebis. Alienus enim est ab omnibus corruptelarum illecebris, nullas faces libidini, atque intemperantiae ministrat; sed potius juventutem in voluptates effusam, adhibitis quibusdam quasi frenis orationis, revocat, & a turpibus ad honesta traducit."

Christiados libros omnino sex, & hymnos Deo, cælitibusque consecratos primus Cominianæ editionis tomus comprehendit. Propositis a duobus summis Pontificibus Leone X. & Clemente VII., eique collatis præmiis, opus (Christiad.) adeo periculose suscepit, & absolvit. Sixtus Senensis lib.4. Bibliothecæ sanctæ hæc de eo scripsit. " Hieronymus Vida . . . Virgiliani carminis incomparabilis imitator, primus fere omnium latinorum poetarum vitam, resurrectionem, aliaque Servatoris nostri gesta ex quatuor Evangelii collecta sublimitate carminis Virgilianæ majestati proxima felicissime cecinit ". Aubertus Miræus idem poema vocat insigne, & nunquam satis laudatum, in quo Vida Maronem heroico spiritu æmulatus est. Et Jo. Matth. Toscanus in Peplo Italæ Christiadæ divinam appellat. Gravissimum vero est Jo. Vincentii Gravinæ judicium in opere inscripto *della ragion poetica*, quod est hujusmodi. " Quel soggetto, di cui il Sanazzaro abbracciò solo una parte, tutto intero nella sua Cristiade abbracciò Girolamo Vida, il quale tolse quanto era di augusto in terra, qual è la latina, e la consolar favella, e la poetica grandiloquenza, ed all' espression l' esaltò di quanto è più augusto nel Cielo, qual è la storia di Cristo, e sua dottrina, alla cui verità il Vida con ingegnoso intreccio di narrazione accompagnò il diletto, e curiosità, che nascer suole dalla imitazion d' Omero, il di cui ὑπερον πρότερον egli seppe ingegnosamente trasferire nella vita di Cristo . . . In questo poema il Vida, più che in ogni altro suo compimento, trasportò delle locuzioni, e numeri lucreziani, come quel-

quelli, che per la prisca maestà loro più che il Vergiliano splendore alla grandezza del suggetto convenivano”.

In hymnis Vida totam fere Christianorum doctrinam exposuit. Qui Deum, divinaque celebrant mysteria, adeo sublime feruntur, ut videatur non sine divino quodam ingenio id fieri potuisse. Apparet vero in omnibus poeticus color, vivax gratia, suavitas, dignitas, ac verborum fulgor quidam, quo res, veluti obducta nube delitescentes, collustrantur. Quare laud. Vulpius merito in Iulium Cæsarem Scaligerum invehitur, qui Poetices lib. 4. quem inscripsit *Hypercriticum* cap. 4. Vidæ hymnos plebejos appellavit, obtestandi, & maledicendi libidine.” Quis enim, nisi mente captus, inquit, Lucretium (ut hoc potissimum exemplo utamur) de rerum natura pulcherrimis versibus disputantem plebejum scriptorem appellat? quem Quintilianus difficilem, sublimem Ovidius vocavit. At Vida neque carminis elegantia quicquam Lucretio concedit: argumenti autem dignitate ipsum longissime exsuperat”. Plura Vulpius addit, ne invidia laudem obterat virtutis. Sed quod putat Scaligerum non amplius quam quatuor Vidæ hymnos in prioribus Carminum illius editionibus legisse, a nobis sic accipitur, ut id ita esse potuerit. Verum opus est notare, Vidæ hymnos editos omnes fuisse typis Cremonensibus an. 1550., antea quam Scaliger *Hypercriticum* suum vulgaret.

Poeticorum libros tres primum excipit tomus 2., atque initio extat tum Epistola, quam de iisdem Vida ad cives suos dedit anno 1520. tum prælectio M. Pauli Tartessii Cremonensis eloquentiæ professoris disertissimi, quum eosdem libros publice interpretari instituisset. Ipsius Scaligeri sententia” est præclarum poema.... Præterea tanto majore laude, quam Horatius, dignus est (Vida), quanto artificiosius de arte agit hic, quam ille”. Sequitur Bombycum poema, de quo idem Scaliger, “is liber rex est librorum Vidæ”: præterea Scacchia ludus, ac demum Bucolica, & Carmina diversi generis, quibus finem habent, quæ Vida agnovit, explorataque habuit, ac de scrinio suo deprompta adhuc vivens congesit, ut ipse monuit in calce editionis Cremonensis. De quibus Vincentius Gravina laud. loco ait:” Negli altri poemi per la maggior libertà, che gli porgeva la materia, sparse egli maggior copia di lumi poetici,

tici , come (per non parlare delle Odi , Inni , ed Egloghe) nel Bombice , negli Scacchi , e in quello , dove l'autore , benchè utilissimi precetti raccolga della Poetica , pur è molto più lodevole per la sua poesia ” . Plura tum illustrum poetarum carmina ad Hier. Vidam , & de eodem , Vulpii carminibus illius subnectunt , tum doctorum virorum de illo , ejusque scriptis testimonia recensent . Nos aliqua ex his delibavimus , ne aut deesse videremur studiosis literarum , aut longius , quam opus est , illos fatigaremus .

Cætera , quæ Vida condidit , carmina vel ipse suppressit , ut poema , quod inscriperat *Juliadēn* , vel abdicavit , ut quæ in Collectaneis Achillini , & in Corycianis extant , aliaque plura , quæ neque incidi reddidit , neque lima expolivit . Itaque in editione suorum operum , quam ipse Cremonæ anno 1550. perfecit , adulterinum declaravit , quidquid ullo unquam tempore additum fuerit . Nos tamen ex iisdem aliqua edere statuimus , quæ rarissima sunt , neque ob id in crimen ab ullo vocari patiemur .

Nunc quam rem alii vitio dent , animadvertisendum est . Vidam nonnulli vituperant in eo ipso , in quo a cæteris laudatur , quia scilicet Virgilianus est ; atque in eo disputant , non fas esse alienis laboribus uti . Neque tamen defensione alicujus Vida opus habet , qui primum fassus est , boni si qui habet , id totum se Virgilio debere , aliisque poetis excellentioribus lib. 3. Poeticorum v. 554.

Virgilii ante omnes læti hic super astra feremus

Carminibus patriis laudes , decus unde latinum ,

Unde mihi vires , animus mihi ducitur unde .

De furtis vero suis v. 210. elegantissima hæc fuderat carmina , quibus obtrectatores edocuit furandum esse , sed ea ratione furandum , quam illi , quia ignorant , reprehendunt .

Atque ideo ex priscis semper quo more loquamur

Discendum , quorum depascimur aurea dicta ,

Præcipuumque avidi rerum populamus honorem .

Aspice ut exuvias , veterumque insignia nobis

Aptemus . Rerum accipimus nunc clara reperta

Nunc seriem , atque animum verborum , verba quoque ipsa :

Nec pudet interdum alieno nos ore loquutos .

ergo

Ergo agite o mecum securi accingite furtis
 Una omnes pueri , passimque avertite prædam .
 Infelix autem (quidam nam sæpe reperti)
 Viribus ipse suis temere qui filius , & arti ,
 Externæ quasi opis nihil indigus , abnegat audax
 Fida sequi veterum vestigia , dum sibi præda
 Temperat , heu nimium , atque alienis parcere crevit .

Sæpe mihi placet antiquis alludere dictis ,
 Atque aliud longe verbis proferre sub iisdem .
 Nec mea tam sapiens per se se prodita quisquam
 Furta redarguerit , quæ mox manifesta probabunt
 Et nati natorum , & qui nascentur ab illis .
 Tantum absit pœnæ metuens infamis , ut ipse
 Furta velim tegere , atque meas celare rapinas .

Rem ipsam aperte locutus est . Illum autem talis ingenii virum &
 recte fecisse puto , & verum dicere . Sermonis enim , qui sola perdiscitur
 veterum lectione , ut est ille Latii , neque indolem , aut saporem om-
 ném , neque styli sonum , neque vim verborum , aut particularum mu-
 nus , aut rationem collocationis eorum satis unquam percipies , in qui-
 bus lepor omnis , suavitas , elegantia , robur consistit : quæ veluti ar-
 cana quædam in ipso vulgari sermone magis sentimus , quam exprimere
 valeamus . Quum igitur nulla sit veteres æquandi spes , id nobis re-
 linquitur , ut imitatione , & æmulatione eandem scribendi rationem
 non dissimili rerum exprimendarum formæ applicemus , atque in ora-
 tionis nostræ succum convertamus : quo fit , ut ad veteres illos spi-
 ritu quodam locutionis proprius accedamus . Sed quo ingenio in hac
 re , qua divite vena , quibus laboribus opus sit , nemo non intelli-
 git . De hoc ipso Vidæ instituto agit Tartessius in laud. præfatio-
 ne .” Ego , inquit , ita persuasum habeo , similitudine quadam in-
 genii , quæ plerumque ab artifice sumitur , poetæ omnium excel-
 lentissimi (Virgilii) mirificam eloquentiæ indolem , cuncta fere præ-
 clare dicta , tanquam quædam orationis lumina Vidam non adum-
 brasse modo , sed penicillo etiam imitatum esse , atque egregie ex-
 pressisse . Et ut , quod sentio , semel eloquar , illum ipsum , quem

æmulabatur , effectum fuisse , ut qui Vidam legerit , Virgilium legere , & se perinde , ac si Virgilium legerit , affici sentiat ”.

De aliis obrectatoribus , quos Vida nactus est , Jo. Antonius Vulpius , cuius verbis libenter utor , hæc habet in laud. Epistola ad lectorem . ” Plures habuit poeta noster adversarios , & vivens , & e rebus humanis sublatus , qui scriptis ejus omni ratione vellicandis , atque carpendis , illum de gloriæ possessione deturbare conarentur . Hos tamen quasi allatrantes caniculas , & magno animo ipse despexit , & nominis sui nimio splendore , ut ita loquar , obcecavit . Quapropter non est , ut hanc litem nostram faciamus , & in crimib[us] refutandis operam frustra consumaimus : id enim esset firmo , ac pulchre stanti parieti columnam apponere ” . Nollem autem inter Vidæ adversarios Card. Bellarminum esse recensemendum . Is in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis Catalogum poetarum contexens , qui de rebus Christianis scripsierunt , Vidam eorum principem omisit , quum tamen Sanazzarium eadem ætate florentem , Jo. Picum , Baptistam Mantuanum , aliosque enumeraverit . Quod in homine docto , & eruditio satis mirari non possum .

Hæc de carminibus Vidæ attigimus , quorum tanta fuit celebritas , ut ipso vivente Bononiæ , Papiæ , Cremonæ , aliisque in Academiis ab adolescentibus memoriæ mandarentur . Senenses accepi vetere id servare instituto . Vulgata illa compluribus editionibus fuerunt (2) , quas Vulpii recensent postremo loco , adjectis adnotationibus scitu dignis . In his apparent versiones librorum Vidæ , quæ editæ fuerunt , vel quæ adhuc latent , ut est illa librorum Christianos , quos extremo saeculo xvi . Bernardus Camillus Cremonensis italicice reddidit , cuius autographum chartaceum extat Ravennæ in Classensi Monachorum Carnaldulensem Bibliotheca ; & altera Bombycum , & Scacchiorum , quam Camillus de Sitonis senior Mediolanensis lucubravit an. 1590. , extatque apud ejus hæredes , ut scribit Arius . Nuper Jo Franciscus Masdeu Barchinonensis inter Romanos Arcades Sibarus Tessalicensis Scacchiam ludum vertit , eo usus carminum genere , quod ottava rima appellatur . De hac versione Venetiis anno 1774. vulgata scriptor Ephemeridum Romanarum die 25. Febr. an. 1775. fol. viii . pag. 62. censorium judicium ferens hæc de Vida ,

da, nescio qua de causa (non enim erat heic locus) intrusit. "Fra i varj poemi del Vida (il quale era piuttosto un felice verseggiatore alla Virgiliana, che un brioso, e vero poeta) il presente sugli Scacchi è forse il più lavorato &c." O lepidum caput! In eo certe turpiter hallucinatur homo iste, quod sibi talem singit poetam esse oportere, ut Lucretius, & ipse, si Diis placet, Horatius loco deturbandi sint. Nolim igitur cum eo, qui tam longe lateque aberrat, decertare. Sed Patavio nuper accepi, eruditum Ab. Marchesellum, qui otio fortasse abundat, actiones tres in Romanum obtrectatorem edere, quibus propediem Vidæ amatores perfruentur.

"Soluta quoque oratione Vida pollens, ait Miræus, reliquit duos de optimo Reipublicæ statu Dialogos.....ut utro dicendi charactere magis excelluerit, ambiguum sit". Hier. Faballus in oratione de Vida, quam sæpe laudavi, multa de illius in scribendo præstantia eloquitur: de his vero libris ait: "In iis est verborum & delectus, & apta, & quasi rotunda constructio, tum concinnæ, acutæque sententiæ, tantum denique argutiarum, & urbanitatis, ut atlico stylo scripti videantur libri illi....Quum Cicero in singulis ætatis vix singulos in dicendo præstantes oratores, paucosque alicujus nominis poetas inveniri posse autumaret, hic unus Vida hac nostra ætate inventus est, qui & perfectus orator, & bonus poeta dici possit". Hos de Republica libros copiosissimos, atquæ gravissimos Vulpii ediderunt to.z., quod semel tantum vulgati typis Cremonensibus an. 1556. frustra ab eruditis quærerentur. Illos se Tridenti scripsisse Vida tradit lib. I., dum coacto Concilio suspensa tenerentur omnia propter illorum cunctationem, qui subterfugiebant publicum Patrum congressum, & quorum adventum, quum eorum incolumitati satis cautum esset, sancta ipsa Synodus magno desiderio multos menses expectavit, a kal. scilicet Maii ad kal. Septembris an. 1551., quo die habita fuit sessio xii., in qua iterum differre sessionem ad diem 11. Octobris Patres decreverunt. In tam diurna cessatione, quum omnes diffluerent otio, ad se in hortos suburbanos venisse narrat Aloysium Priullum, & M. Antonium Flaminium, tum Reginaldum Polum, Jo. Marium Montium, & Marcellum Cervinum præstantissimos S. R. E. Cardinales, inter quos de Republica disputatum est. Istiusmodi libros qui legit, eadem voluptate, qua Tullium legeret, afficitur.

Cremonensium orationes tres adversus Papienses in controvēsia Principatus Cremonæ an. MDL. mense Quintil., & Parisis an. 1562. editas, M. Hieronymi Vidæ opus esse nemo dubitabit, qui eas diligenter legerit. Multis tamen de causis ne, ut suas agnosceret, neve sua opera ederentur, ille cavit. Quare eruditi fere omnes ab iis Vidæ afferendis abstinuerunt. Sed illius nomine prodierunt Venetiis anno 1764. typis Novellianis, ne eruditi amplius desiderarent, quod Vulpii in Cominiana editione prætermiserunt. Nonnulla editor Venetus initio profert monumenta (3) ex quibus Actionum auctor Vida dignosci possit.

Iis, quæ Vida soluta oratione scripsit, addenda est laudatio, quam habuit in funere Francisci I. Galliarum Regis. Miror a nullo scriptore, quem ego legerim, de ea laudatione fieri mentionem. Patavii edita fuit anno 1583. & in indice recensetur Bibliothecæ Colbertinæ part. 2. pag. 793. (4)

Epistolæ, quas Vida sane multas conscripsit, adhuc latent. Nonnullas Vulpii ediderunt to. 2. Unam reperiit in mss. M. Antonii Foppæ Bergomatis eruditus, & in rebus, quæ ad literatos superiorum ætatum viros pertinent, investigandis, atque e latebris eruendis oculatissimus Petrus Antonius Serassius Bergomas, non modo Romæ, ubi honestissime vitam traducit negotiis Religionis propagandæ in primis addictus, sed aliis etiam extra Italiam Academiis notissimus: quam Vida epistolam scripsit ad Petrum Bembum, quum esset in S. Cardinalium Collegium a Paulo III. cooptatus. Eamdem, quam mihi Serassius dono dedit, in lucem emittam, ut illius in optimas artes studio ceteri perfruantur, ac Bembi responsonem adiiciam ex lib. Epistolarum ejusdem quinto. Quo loco summorum Pontificum Pauli III. Pii IV. & Card. Alexandrini nomine Pii V. litteras ad eundem datas afferam ex Archivo Vaticano.

Paraphrasim in omnes Evangelii Scriptores Vidam dedisse ad Delphinum Franciac Regis filium cl. Arisius narrat. De hoc opere locutum puto Vidam in monitu ad lectorem absoluta carminum suorum editione an. 1550." Quæ soluta oratione, ait, ad Christi rem spectantia idem auctor (Vida) conscripsit, propediem se itidem superstitem, sospitemque in lucem editurum sperat Deo Opt. Max. approbante, atque juvante, cui uni se suaque omnia addixit, & con-

se-

scravit". Verum nullo unquam tempore publicam hoc opus lucem vidisse certum est. Arisius alterum a Vida conscriptum refert librum *de arte Oratoria*, cui Celsus de Rosinis addidit librum *de Magistratu*.

Commentarium sane longulum scripsi Hieronyme Abbas præstantissime. Scribi tamen a me multo plura de Vida potuissent, quæ locum tumultuarie potentia abjeci, stylumque repressi, ne molestiam legenti parerem. Sentio enim mea in hoc genere facultas quam sit exigua, nulloque me lepore, ac veluti sale conspergere orationem, quæ eruditis placere possit. Sed futurum tibi jucundum spero monumentum, quod ad te mitto, propter Vidam ipsum, qui non solum patriæ nostræ, & amplissimæ Congregationis Lateranensis, verum etiam sacri Episcoporum Ordinis, reique literatorum publicæ decus est, & ornamentum. Quare iis Carmelitis S. Sylvesteri Montis Compatrium maxima habenda est gratia, qui Vidæ nomen, quo omnia, dum eo loci carmina fundebat, ac nemora resonabant ipsa, posito lapide, memoriarum posterorum sempiternæ demandarunt.

Numismata eidem monumento adjeci duo, quorum primum æneum Vulpii dono acceperunt ab Arisio nostro, eoque in æs inciso editionem Cominianam ornarunt: utrumque vero extat in Musæo Mazzuchelliano to. I. Numismatum tab. 75. num. 6. & tab. 76. num. 1. Eadem in utroque effigies habitu philosophorum. Primum in aversa parte insculptum habet Pegaseum equum, qui calcis ictu rupem percutit cum hac inscriptione QUOS AMARUNT DII. Alterum Vidam sedentem, ac scribentem exhibet, cui aditum Musarum una, inquit Mazzuchellius, fortasse Urania lauream gestans, cuius est inscriptio NON STEMMA SED VIRTUS.

Quæ de M. Hier. Vida scripsi omni puto carere suspicione adulatio[n]is. Nihil enim ferme est in hoc commentario, quod non gravissimum virorum testimonio comprobatum sit, ut videatur non meis, sed aliorum Scriptorum sententiis contextus. Id vero etiam auget voluptatem, quia rebus ictis aifici solemnis Hieronyme Abbas cl., quod nempe talem civis nostri laudationem exteri Scriptores perfec-
runt, quem vel disertus, & patriæ percitus amore, ac ingenio con-
tendens vix perficere civis alter posset." Optandum vero est (Faballi
etiam adhortatione utar), ut quam viam studio, labore, industria
ipse confecit, eandem recta ingrediantur adolescentes nostri, & pa-
tria

triæ existimationem, quam ipse literarum clarissimis monumentis auxit, & illustravit, tota mente, omniq[ue] animi impetu, & diligentia sustentent". Vale.

Dabam Romæ viii. id. Januar. 1776.

(1) Sunt qui negant, Vidam ad annum usque **xcvi.** extremam senectutem produxisse: ajuntque erratum initio esse, ut non anno 1470. sed longe verisimilius anno natus sit circiter 1490. Multa, ut id probent, argumenta proferunt; sed hæc sunt fere præcipua. Nam in Collectaneis a Philotheo Achillino Bononiensi editis anno 1504. carmina Vidæ recensentur Marci Antonii nomine, quo ille appellabatur priusquam institutum Canonicorum Regularium amplecteretur: quod contigisse volunt eodem anno (ætatis suæ **xiv.**), ac tum M. Hieronymum appellatum fuisse. Præterea Vida, quæ in Corcyrianis habentur carmina, ab ipso deinde abdicata, cecinit admodum juvenis. Porro Pontificatum universæ Ecclesiæ tūm gerebat Leo X.: quo tempore Vida annorum fuisset quinque, & quadraginta, si anno 1470. natus esset.

Verum quid est, si non hæc opinandi licentia est? Ad quam refellendam duo satis erunt, quæ ex ipso Vida comperta habemus.

I. Carmina ipsius supra recitavimus, quibus narrat, se ad claras urbes a parentibus missum fuisse, ut literis erudiretur. Quas urbes fuisse novimus Mantuam, Patavium, Bononiam. Porro si ad singulas profectus literis operam dedit, ecquis eundem apud Canonicos puerum sese recepisse existimabit? Carmina Vidæ utique extant in laudatis Collectaneis. Sed tempus, quo hæc edita fuerunt, certum quidem est: quo vero a Vida condita carmina, non item.

II. Ex epistola, quam Vida præmisit carminibus in funere Oliverii Cardinalis Carafa anno 1511. mense Januario, constat, illum inter Canonicos Lateranenses Romæ ante eundem annum cooptatum fuisse; & ante initiatum sacris, quam de illa cooptatione ageretur. Præterea Vida diu Mantuæ egit in domo Canonicorum Regularium, *apud quos sanctissime educatus est*. Jam vero anno eodem 1511. heroicum, quod suppressit, Juliadis poema sub lima habebat, & anno 1513. Christiadem meditabatur jussu Leo-

nis X., qui legerat Scacchiorum, & Bombycum, *versus*, quos OLIM adolescens (modeste loquendi modus) Vida conscripsérat, ut supra retulimus *ex ipsius libro I. de Republica*. His sane cogitur quisque, ut statuat, Vidam natum longe ante annum 1490., si tempora velit sejungere ab eo ante percursa, quam Romam veniret, ubi Cardinalem Oliverium Carafam veluti patrem, ac dominum diu incolumem suspexit, ut conjici *ex laudata Epistola* facilime potest.

Fatemur tamen ejus natalem diem exploratum non esse, & commode omnem ejus vitæ rationem exponi posse, si natum anno circiter 1475. Vidam demus. Sed quum nullum prolatum monumentum hucusque sit, quo omnis tollatur dubitatio, malumus, quæ de hac re a Scriptoribus tradita sunt, probare, quam nulla compulsi ratione, rem ipsam incertissimam facere.

(2) Cl. Cajetanus Vulpius in fine to. II. laudatæ Cominianæ editionis descripsit Catalogum chronologicum editionum operum poetarum Marci Hieronymi Vidæ variis observationibus illustratum. Apparet in hoc Catalogo quanta fuerit eruditissimi viri diligentia in eisdem perquirendis, atque in adnotandis, quæ ad rem pertinebant, quin satietatem, tediumque lectoribus pariat. Sæpe hanc editionem commendavimus, quæ nitore, elegantia, eruditione, delectu, omnibus denique numeris absolutissima est.

Eudem catalogum chronologicum hoc conferre, atque id commodi capere ex alieno labore nobis plane licuisset. Prohibuit tamen ordo, quem primo in recensendis operibus Platinæ, eorumque editionibus fecuti sumus. Ut enim eudem servemus, lectores merito postulare posse a nobis videntur. Porro ea ratione catalogum simul operum Vidæ contexemus. Via etiam utemur breviore, & versiones poematum Vidæ (aliisque additis) loco eodem indicabimus. Præterea carmina recensenda nobis sunt a Vulpiis omissa, quamvis nonnulla ediderint eorum, quæ Vida in editione Cremonensi

non

non agnovit. Illa autem vel videre non potuerunt, veluti Ecloga Aphatarques, quam sola habet editio Parisiensis anni 1581.; vel non noverunt, veluti Epicedion in funere Oliverii Cardinalis Carafæ, vel Vidæ non esse suspicati sunt, veluti Carmen pastorale, in quo deploratur mors Julii II. quod in Lugdunensi Seb. Gryphii editione anni 1555. primum prodiit. Demum Catalogum augere opus est editionibus, cum carminum quæ Vulpios fugerunt, tum operum quæ Vida soluta oratione scripsit.

CARMINA VIDÆ SEPARATIM EDITA.

I. De arte poetica lib. IIII. Cremonæ anno 1520. publica expensa ex decreto generalis Consilii Cremonen. : & Oxonii an. 1701., ut habeat bibliotheca Meadiana num. 2403.

Hos poeticorum Vidæ libros italice redidit Nicolaus Mutonus hoc titulo: *Poetica del divinissimo Marco Hieronymo Vida d'heroici latini in versi toscbi sciolti trasportata da M. Nicolò Mutoni*. Cajetanus Vulpius putat typis Jo. Gryphii hanc lucubrationem iratis Musis, & Apolline lævo produisse, quæ nec locum, nec tempus impressionis refert.

II. Schacchia ludus. Romæ anno 1544. cum itala versione laud. Mutoni: & Florentiæ an. 1604. apposita versione Cosimi Grazzini in ottava rima typis Cosimi Juntæ, sumptibus Dominici Baldinocii.

Exstat etiam in Isagoge Lucae Wielli de Scacchiaz ludo Argentorati apud Paulum Le- deroy an. 1605.: & in Amphiteatro Dornavii Hannoviæ an. 1619. typis Wechellianis to. I.: & lib. 30. to. 111. Encyclopediæ Alstedii Lugduni an. 1649.: & to. xi. carminum illustrium Poetarum italicorum Florentiæ 1726. & in aliis collectionibus.

Aliæ, præter laudatas, italicæ ejusdem poematis versiones prodierunt his titulis: *Battaglia de' Scacchi di Monsignor Vida ridotta in ottava rima da Girolamo Zanucchi da Coniglano*. In Trevigi presso Angelo Mazzolini 1589. *La Schaccheide di Girolamo Vida tradotta in ottava rima dall' Accademico Innominato Imperfetto*. In Faenza 1616. Hujus elegantioris versionis auctor habetur Sebastianus Martini L. C. Faventinus.

Præterea Schacchiadæm italice vertit solutis versibus Thomas Perrone Neapoli typis Januarii Mutii anno 1733. Demum Jo. Franci-

scus Masdeu, cuius mentionem fecimus in epistola, librum eundem in ottava rima edit. Venetiis an. 1774.

Scacchia ludus gallice etiam redditus fuit primum ab Aloysio Maserio, editusque Lugduni an. 1557.: tum a Vasquino Philieul Carpenteractensi. Parisiis an. 1559.

III. Christiados lib. vi. Hoc poema Vida ipse edidit Cremonæ an. 1535. in ædibus Divæ Margaritæ Ludovico Britannico impressore, cuius editionis finem fecit his verbis.

SI QUID HIC FACTUM DICTUMVE
CONTRA SANCTORUM PATRUM SCITA
INFECTUM INDICTUMVE ESTO.

QUISQUIS ES

AUTOR TE ADMONITUM VULT SE NON LAUDIS
ERGO OPUS ADEO PERICULOSUM CUPIDE AGGRES-
SUM VERUM EI HONESTIS PROPOSITIS PRÆMIIS
A DUOBUS SUMMIS PONTI. DEMANDATUM SCITO
LEONE X. PRIUS MOX CLEMENTE VII. AMBOB.
EX ETRUSCORUM MEDICUM CLARISS. FAMILIA
CUJUS LIBERALITATI ATQUE INDUSTRIÆ HÆC
ÆTAS LITERAS AC BONAS ARTIS QUÆ PLANE
EXTINCTÆ ERANT EXCITATAS ATQUE REVIVI-
SCENTES DEBET.

ID VOLEBAM NESCIUS NE ESSES.

Idem opus prodiit Lugduni anno sequente; Venetiis an. 1537. per Melchiorem Sefam; & Antuerpiæ an. 1549. & 1553. Præterea recusum fuit Basileæ a Jo. Oporino inter pios, graves, & elegantes poetas, quæ editio extat in Miscellan. in 8. Bibliothecæ Casanaten sis num. 133. perfecta fortasse anno 1550., quod hoc anno alterum in eadem charta, eodemque charactere adjunctum opusculum ab Oporino editum ibidem legatur. Tandem sola Christias prodiit typis Ticinensis Hieronymi Bartoli cum amplissimis Commentariis Bartholomæi Bottæ: & Oxonii' Typographeo Clarendoniano an. 1725. opera Eduardi Owen.

Alexander Lamo italice Christiadem verit solutis versibus hendecasyllabis, edidit que Cremonæ anno 1584. typis Christophori Draconii. Solutis quoque versibus expressa prodiit Neapoli hoc titulo. *La Cristiade tra- dotta in versi scolti da Tommaso Perrone Sa- cerdote secolare da Lecce con argomento ad ogni libro, e annotazioni: aggiunta la tra- duzione di due altri poemi del medesimo de Bacchi, e del gioco degli Scacchi*. Napoli 1733. per Gennaro Muzio.

Pars II.

D

Bom-

*Noi la stampa non
posta fata - oggi si
mo già l'avvista oggi
330, II.*

IV. *Bombycum lib. II.* Seorum ab aliis
Vidæ operibus leguntur in Amphitheatro Dor-
navii to. I. Hannoviæ 1619. Eorumdem ita-
lam versionem a Perronio editam mox retu-
limus.

V. *Eclogæ III. inter xxxviii.* Buccoli-
corum auctores editos a Jo. Oporino Basileæ
an. 1546.

VI. *Epicedion in funere Rñi Dñi D. Olive-
rii Caraphæ Cardinalis Episcopi Hostien. Ro-
me an. 1511.*

VII. *Carmen pastorale, in quo deploratur
mors Julii II. P. M.* Absque nota loci, &
temporis, sed Romæ sine dubio impressum
an. 1513.

VIII. *Carmina de pessimo Juda.* Edita
Francofurti una cum Martino Kempis de Ol-
culis an. 1680.

IX. *Hymni.* Extant nonnulli to. IX. carm.
illustrium poetarum Italor. Florentiæ an. 1726.

Hymnos suos omnes, & carmina diver-
si generis edidit primum Vida ipse Cremonæ
an. 1550. Quum autem in hymnis præcipua
Theologiæ dogmata exposuitset, lectores cen-
suit admonendos, ne facile illum de rebus
divinis canentem ante reprehendant, quam
probe cognoscant, quid res sit. His vero
usus est elegantissimis versibus.

*Omnis rogatos Vida vult quammaxime
Qui legerint versus suos: si offendirent
Quippiam, quod alienum a sacris mysteriis
Videatur, ante ne improbent, quam intelligent.
Nam recta sentit cum optimis, & afferit,
Quæ firma Patrum comprobat consensio:
Omniaque, quæ scripsit, bona scripsit fide.
Nec fastidiosum ferre genus hominum potest,
Qui, ut esse videantur aliquid, vetera elevant,
Novasque semper efferrant ineptias,
De industria recta deerrantes via.
Si quid per imprudentiam dixit tamen,
Quod parte ab ulla claudicare censeant.
Vult esse non dictum, abolitumque funditus.
Et ipse jam nunc abrogat dicto fidem.*

POETICA VIDÆ OPERA SIMUL EDITA.

*M. Hieronymi Vidae Cremonensis de Arte
poetica lib. II. de Bombice lib. II. de ludo
Scacchorum lib. I. Hymni (III), & Bucol-
ica. Rome apud Ludovicum Vicentinum an-
no a Christi natali 1527. mense Mayo. Hujus*

nitidissimæ editionis exemplum in pergamina
servari Venetiis in bibliotheca Smithiana scri-
bunt Vulpii. Eadem opera, eodemque an-
no Parisiis typis Roberti Stephani edita fue-
runt; & Basileæ an 1534.

Auctior a Sebastiano Gryphio Lugduni
perfecta editio anno 1537., additis nempe
Christiados lib. VI. Hymnis, Epistola ad Jo.
Matthæum Gibertum, aliisque carminibus.
Recusa hæc fuit eodem anno Basileæ a Ro-
berto Winter; deinde Venetiis an. 1538. per
Melchiorem Sessam: Lugduni iterum typis
laudati Gryphii an. 1541. iterumque an. 1547.,
ut vidi in Catalogo bibliothecæ Bigotianæ
num. 5400., & an. 1548., ut habet biblio-
theca Smithiana pag. 496.: & demum Vene-
tiis per Petrum Bosellum an. 1550.

Quum vero tot circumferrentur suorum
operum editiones, Vida ipse, ut eadem, &
quorum auctor haberi voluit, in manus ho-
minum pervenirent emendatissima, Cremo-
nensem aggressus est, perfecitque an. 1550.
Titulus vero hic ipse est.

MARCI HIERONYMI VIDÆ
CREMONENSIS
ALBÆ EPISCOPI
POEMATA OMNIA TUM QUÆ AD
CHRISTI VERITATEM PERTINENT
QUAM EA QUÆ HAUD PLANE
DISJUNXIT A FABULA
UTRAQUE SEORSUM AB ALTERIS

PRIMO LOCO CONTINENTUR
HYMNI DE REBUS DIVINIS
(NUNC PRIMUM EDITI
CHRISTIADOS LIB. VI.)
SECUNDO AUTEM VOLUMINE
DE ARTE POETICA LIB. III.
DE BOMBYCE LIB. II.
SCACCHIA LIB. I.
BUCOLICA ECLOGÆ III.
CARMINA DIVERSI GENERIS
PLERAQUE NON ANTEHAC EDITA
CUM INTERDICTIS
JULII III. PONT. MAX.
CAROLI V. ROMANOR. IMP.
SENATUS VENETI
AD BIENNIVM

CREMONÆ.
IN AEDIBUS DIVÆ MARGARITÆ
ANNO A PARTU VIRGINIS
M. D. L.
MENSE NOVEMBRI
JO. MUTIUS ET BERNARDINUS
LOCHETA IMPR.

Elegantissimæ vero ad finem perductæ editioni hæc verba apposuit.

Quæ Vida agnovit, explorataque habuit, sua huc omnia ipse de scrinio suo de promta adhuc vivens congesit. Si quid forte præterea ullo unquam tempore adjectum fuerit, adulterinum censeto, ab aliquo aut maligno, aut in re aliena nimis officioso, ac diligente adinventum: quod de poeticis tantum dictum volo. Nam quæ soluta oratione ad Christi rem spectantia idem auctor conscripsit, propediem se itidem superstitem, sospitemque in lucem editurum sperat, Deo optimo maximo approbante, atque iuvante; cui uni se, sua que omnia addixit, ac consecravit.

Hanc editionem deinceps fecuti sunt, qui Vidæ opera recuderunt. Præsto fuere Lugduni Sebastianus, & Antonius Gryphii. Ille enim anno 1554.; hic vero 1556. eandem perfecerunt, quæ deinde prodiit Antuerpiæ per Philippum Nutium an. 1566., & iterum an. 1567. ex officina Christophori Plantini. Omnia item Vidæ carmina recusa Venetiis an. 1577. typis Christophori Zanetti: iterum Antuerpiæ typis ejusdem Plantini architypegraphi regii an. 1578.; ac Lugduni ejusdem Antonii Gryphii typis an. 1581., eodemque anno Parisiis apud Maturinum Prevost curis Claudi Verterii, & Cremonæ in civitatis palatio apud Christophorum Draconium, & Thomam Vachellum socios. Vincentius deinde Sabbius illa excudit Brixia anno 1586., & Antonius Gryphius Lugduni anno eodem, ut refertur in bibliotheca Menariana pag. 522.

Qyum autem tot editionibus vulgata ubique essent poetica Vidæ opera, nemo ad illa recudenda manum, quod quidem sciam, admovit usque ad annum 1702., quo novam eorumdem editionem adornavit Oxonii Thomas Tristram 1v. volum. in 8. ut accepimus ex bibliotheca Meadiana num. 2404. Alteram vero editionem aggressus est idem Tristram præmissa epitome vitæ auctoris, adiectisque adnotationibus, & in poeticam argumento: cuius editionis primam partem vulgavit e typographeo Clarendoniano MDCCXXII. typis academicis, alteram anno, qui fecutus est.

Demum cl. Vulpii præstantiorem cæteris editionem, quam sæpe laudavimus, duobus voluminibus in 4. perfecerunt Patavii typis Cominianis an. 1732.

MARCI HIER. VIDÆ OPERA SOLUTA
ORATIO ME EDITA.

X. *Cremonensium orationes tres adversus Papienses in controversia principatus. Cremonæ MDL. mense Quintil. Parisiis anno 1562. Venetiis typis Novellianis an. 1764.*

XI. M. HIER. VIDÆ
De dignitate reipubl. seu civilis societatis

*Cremonæ in civitatis palatio
apud Vincentium Contem MDLVI.*

Cautum est interdicto regio, ne quis intra quinquennium hosce dialogos, Contis injussu, in terris ditionis Mediolanensis impune denuo imprimat, neu alibi impressos vendat, neu venales habeat.

XII. *Epistolæ. Harum nonnullæ habentur in laud. Cominiana editione, & inter epistolæ Principum ad Principes.*

XIII. *Constitutiones Synodales civitati Albae, & diæcesi præscriptæ. Cremonæ 1562.*

(3) *Monumenta eadem heic omnino sunt exscribenda, quibus latius vulgatis, omnis tandem de hac re tollatur dubitatio.*

I. *DEPUTATIO CIVITATIS CREMONÆ. Ex libro Provisionum anni 1549. fol. 65. qui in archivio Cremonensi aſervatur.*

In Congregatione diei Martis 21. Maii 1549. habita per nobiles DD. Deputatos regimi civitatis Cremonæ, inter alia, sic fuit ordinatum.

* *Demum exposuit Dominus Bartholomæus Oxius, qualiter in lite, seu controversia occasione præcedentiæ vertente inter Cremonenses, & Papienses; per quamplures literatos hujus civitatis factæ fuerunt diversæ scripturæ, & allegata juri in honorem, & gloriam hujus civitatis contra dictos Papienses, que collectæ fuerunt, ut transmittantur ad Reverendiss. Episcopum Albensem, cum quo de hoc factum fuit verbum nomine istius M. signif. Communitatis, ut ea reducat in orationem elegantem in defensionem patriæ. Qui obtulit libentissime laborare pro patria, in nulloque deficere juxta vires ingenii sui: quæ oratio postquam facta fuerit, impressioni danda, ut cunctis innoscat; & super hoc dandas esse literas præfato Reverendiss. Episcopo cum ipsis scripturis.*

Ideo prefati magnifici DD. Deputati ordinaverunt, & ordinant, dictas omnes scripturas transmittendas esse prefato Rmo Ep. Albensi cum literis Magnifica Communitatis, ejus Reverendiss. dominicacionem rogando, ut dignetur, & velit facere, & componere, seu illas reducere in aliquam orationem elegantem, addendo, & diminuendo, mutando, & corrigendo, prout sibi melius videbitur, & placuerit pro gloria, & honore hujus civitatis: & postquam illam orationem composuerit, ordinaverunt, ut supra, quod imprimi debeat ad aeternam rei memoriam, & ut omnibus clarius jura, honos, & gloria Civium Cremonensium eluceant, & cognoscantur: partito posito, & obtento per omnes &c.

II. EPISTOLA CIVITATIS CREMONÆ ad Episcopum Albensem Marcum Hieron. Vidam.

REVERENDISSIMO MONSIGNORE.

Per la controversia tra la città nostra, e Pavia della precedentia, sapendo quanto la S. V. Rma ha a petto l' onore della comune patria, mandiamo con questa nostra, per messo a posta, diverse scritture, e primamente le ragioni dedotte in nome nostro nanti l' Eccelleniss. Senato di Milano, poi le ragioni de' Pavesi, finalmente diverse cose raccolte per alcuni in favor nostro: onde preghiamo V. S. Rma, che si voglia degnare di veder il tutto, e ridurlo, come gli parerà, in una elegante orazione in defensione dell' onore della patria, la quale poi intendiamo far impri- mere, ed esibire copia a ciascun di quel Senato, il quale pare, che voglia decidere questa causa quanto più presto: ne vorremo mancare dal canto nostro all' onor pubblico; e la maggior confidanza abbiemo in V. R. Signoria, che in ciò esporrà tutte le forze, ed ingegno suo, ed oltre gli altri obblighi, la patria principalmente avrà questo a V. R. S. alla quale baciamo con debita riverenza la mano.

Da Cremona alli 30. Maggio 1549.

Obbligatissimi Servitori
li Presidenti
al governo di Cremona.

III. EPISTOLA MARCI HIERONYMI VIDÆ ad Praesides civitatis Cremonæ. Ex eod. Archivo Cremonen.

MAGNIFICI SIGNORI MIEI OSSERVANDISSIMI.

In questa occorrenza vorrei essere il più elegante, che mai fosse, sì per difendere la dignità della patria nostra, la cui memoria sempre in l' animo mio è viva, come anche per soddisfare alle SS. VV., alle quali per lor gentilezza è piaciuto deferire tanto alla persona mia; e per Messo particolare mandato a posta, inviarmi tanto onorevole impresa. Sarei molto ingratto, e scortese, li quali vizi sempre ho tenuto lontani da me, non lassandomeli approssimare, s' io non adoperassi tutto quel poco, e debole ingegno, qual Dio, e la natura mi hanno donato, e a tutta mia forza non iscacciassi tanto opprobrio, ed ignominia dal nome Cremonese, quale all' orecchie mie è, e sempre fu dolcissimo. Non vorrei promettere alle SS. VV. gran cose, che forse poi non potessi tenere: ma l' animo mi dà speranza, purchè non sia angustato da carestia di tempo, di dir tali cose de la città nostra, che non solo servirà a questo temporale bisogno, occorrendo al presente pericolo, ma con quest' occasione ancora l' infinite ottime qualità, e condizioni de la patria nostra saranno conseccrate all' eternità, se il mio scrivere potrà qualche cosa. Ho scritto certe particolarità al magnifico Messer Antonio Maria Augusto circa questo negozio, rispondendo a certe di lui, reputandomi scrivere a codesta Magnifica Comunità, avendo quel dabbene gentiluomo donato, e consacrato la vita sua alla detta Università, servendoli e dì, e notte tanto fedel ed amorevolmente, e con tanta sufficienza. Da lui le SS. VV. potranno intendere in qualche particolare il parer mio, massimamente circa l' avocazione della causa, se le suspicioni, che si hanno de' Judici, hanno fondamento. Mi raccomando, ed offero quanto posso alle SS. VV.

In Alba alli 1111. di Giugno MDLVIII,

Come Fratello

Hieronimo Vida Vescovo d' Alba.

Longum esset enarrare, quæ de hac Cremonensium, & Papientium controversia jactavit Justus Vicecomes (Jo. Paulus Mazzuchellus Cl. Regul. Congr. Somaschæ) in quadam dissertatione pro Bernardino Corio Medio-

diolanensi historico Bergomi edita anno 1712., cui cecinit an. 1760. Carolus Antonius Tanzius. Si eos audias, tres quoque orationes lucubrarent Papienses, eoque perducta res fuit, ut a Senatu Mediolanensi damnatae Orationes Vidæ fuerint. Fidem facere dicto contendunt. Id unum certo constat, die nempe 7. Augusti an. 1550. impositum fuisse solemnii decreto utrique parti silentium. Qui harum rerum notitia delectatur, adeat præsertim librum Jullii M. Grandi cler. regul. S. Pauli, cui titulus, *difesa del P. D. Paolo Onofrio Branda, e di Monsignore Girolamo Vida.* Milano 1760.

(4) Hoc Vidæ opusculum legere percupiens, moræ impatiens, curavi, ut transcriptum e regia bibliotheca exemplum ab amico Romam mitteretur. Ut ad manus meas pervenit, longe aliter rem se habere deprehendi ex ipso titulo, qui est hujusmodi: *Orazione funebre nella morte del Re Cristianissimo di Francia Francesco I. di Hieronimo Vida Justinopolitano (Capo d' Istria).* Nihil igitur ad nos pertinere cognovi, quod index ille plane promittere nobis videbatur. Studii tamen nostri aliquem tulimus fructum. Eleganti enim, & erudita oratione potiti sumus, cuius exemplaria rarissima sunt. Præterea hanc rem, propter similitudinem nominis, diligentius investigando, comperimus, Vidam illum Justinopolitanum nostri pronepotem fuisse. Scribit enim Bartholomæus Botta in vita M. Hieronymi Vidæ, quam capitulatim exposuit, præmisitque suis commentariis in Christiadem, illum relicta domo, fratreque Georgio Venetum duce strenuo, carisque parentibus, Augustinianam domum Canonorum Regularium devotum adivisse. Georgium igitur unicum, ut Botta innuit, Marci Hier. Fratrem ad Venetos transiisse constat: ex quo tempore Cremonæ desiit ejusdem stirps. Justinopoli vero Georgium ipsum sedem fixisse, liberosque Venetis procreasse certissime novimus. Viget enim ibi usque ad hanc diem familia Vidæ non minus antiquo genere clara, quam virtutis majorum imitatione. Accepimus etiam extare apud eandem accurate descriptum stemma, quo ordine enumerantur, qui a Georgii usque temporibus ex illa ortum Justinopoli habuerunt. Hujus stemmatis visendi jamdiu expectatione tenemur; cuius exemplum nobis promissum

hoc loco edere statuimus, quod niunus gratum, acceptumque eruditis fore non dubitamus. Ut enim magnorum virorum imagines non sine voluptate intuemur, & recordatione virtutis admiramur; ita si genus eorumdem permaneat, jucundissimum nobis esse solet; in quo præsertim virtus successione quadam elucescat. Hieronymus sane, de quo agimus, ingenium ad literas attulit non vulgare. Patavii studiis bonarum artium operam navabat, quum orationem in funere Francisci I. scripsit, atque ætatis annum tum agebat xx. Afferam ejusdem epistolam, quacum lucubrationem suam dedit ad amicum Ottoneum Belli. Alia scripsit ætate proiectus, ediditque, de quibus vide Niceronium.

AL MOLTO MAGNIFICO SIG. OTTONELLO BELLI
AMICO MIO OSSERVANDISSIMO.

Questa estate passata, Sig. Ottonello carissimo, quando dopo i nostri studj andavamo d' intorno la città di Capo d' Istria per prendere un poco d' aria, e di ricreazione, mi ricorda, che spesso in dolci, e non vani ragionamenti solevamo spesso nel mezzo addurre hor la clemenza, la liberalità, ed il gran valore di questo grandissimo Re Francesco I., hor la grandezza, l' ardore, e la buona fortuna di Carlo V.; ed hor comparando co i nostri gli antichi eroi, facevamo bella raccolta di strategemi, e di gravi sentenze. Hora che Padova ci tiene a più giovevoli studj, ed ai più bei diporti in questo tempo di Carnevale, e di vacanze, deliberai di non perdere questo tempo indarno: ma quando altri sogliono vigiliare le notti nei balli, e nelle feste, io più tosto in qualche bella azione dell' animo esercitar mi dovessi. Onde ritornandomi alla mente i nostri ragionamenti, & la molta inclinazione ch' avea, & ho a questo magnanimo Sire di Francia, per se stessa movandomi, elessi di fare un illustre panegirico delle sue lodi. Il qual Re, sebbene non ho mai veduto, ne conosciuto, nondimeno dalle sue regie, & singolari virtù compreso l' animo, son sforzato ad amare, & riverirlo così morto. Ho composto dunque per dimostrare la venerazione mia verso di questo Re un oratione funebre in sua lode, proponendomi, & avvisandomi essere nell' illustrissima città di Parigi, nella quale io doveSSI raccontare le generose imprese, & virtù sue. Et perche delle medesime virtù vi ho conosciuto singolar imitatore, & osservatore, mi è piaciuto dedicar a voi questi pri-

primi frutti , per far anco chiaro argomento
della strettissima , & inviolabil amicitia no-
stra , la quale da primi conoscimenti sino
all' età d' ambidue noi , che è ne' venti anni ,
è stata sempre accesa , ed avinta di fraterno
amore . Accogliete dunque con lieta fronte
queste mie primizie ; che io più bel dono non

vi posso dare , nè voi più bel fregio , per
adornare il nome vostro , potete ricevere . Sta-
te sano .

Di Padova a 22. Februario 1583.

Vostro amico e servitore
Hieronimo Vida .

Stemma , quod dixi , si aliquando accipiemus , postremo edemus Voluminis .

M. HIER. VIDA ALBÆ EPISC.
P. BEMBO SACERDOTI CARDINALI S. P. D.

Audieram jamdudum te omnibus civium tuorum suffragiis delectum , ut honorifico tuæ Civitatis Senatus consulto Paulo III. Pont. Max. ornandus traderere : qui quidem honos a tuæ patriæ civibus , nostris temporibus , aut nullis , aut admodum paucis habitus est . Nuperrime vero mihi renuntiatum est , te ab optimo Pont. de totius Sacri Collegii sententia , atque authoritate in numerum Sacerdotum Cardinalium cooptatum fuisse ; Dii immortales quanta bonorum omnium voluptate , atque lœtitia ! Oculatos sane , ac cordatos Cives tuos , qui te virum omnibus rebus ornatum inter suos summo honore eminere summopere optaverunt ! Sapientissimum vero Pontificem , qui dignitatem tuam eo honore , qui apud nos summus habetur , præ omnibus civibus tuis amplificandam censuit ! Id nimirum tua divina in remp. merita nobis dudum pollicebantur ; id magnarum rerum , atque artium scientia , qua plurimum aliis præfas , non merebatur modo , verum etiam per se ipsa postulare videbatur . Gratulor tibi Beinbe pater ampliss. te ad hæc gloriæ insignia elevatum , ad quæ non ullis tu quidem artibus irrepisti , sed optimi Pont. pro tuis ampliss. meritis gratiam aliquam referre volentis providentia , nihil minus cogitans , evocatus es ; cum te plane ab hoc honore , & illustri gratia remotus essem , teque artium honestissimarum studiis involutus e turba , & pontificum subseliis in literarum otium penitus conjecisses . Age vero jam e philosophorum umbraculis , ocioque eruditorum educetus , rebus agundis accingere . Tibi enim non modo in castra , & pulverem , sed in riciem , & ipsum discrimen progrediendum est . Haec tenus tibi vixisti , ut tuo tam divino ingenio , quo summa omnia es consecutus , plurimis prodesse ; Nunc tibi reip. vivendum est uni . Haec tenus literis , & optimis artibus , ac disciplinis restituendis , atque illustrandis operam navasti ; nunc tibi Paulo III. studium , & opera danda est , ut eum videlicet in administranda rep. autoritate , & prudentia juves cum iis omnibus , quos ex tanto optimorum hominum delectu Sapientissimus Pont. sibi ascivit consiliarios , & ministros . Qua quidem re nihil unquam medius fidius neque nostris , neque majorum nostrorum temporibus visum est illustrius , aut antiquius . Hinc profecto omnium animi mirum in modum eriguntur

tur in certam spem, ut aliquam tandem rempublicam habere possimus, quod hercule facile nos consecuturos spero, cum sciam nobis rem esse cum his viris, qui in optimis disciplinis ab ineunte ætate semper versati, sanctissimis se moribus effinxere. Quamobrem ego equidem agendas gratias censeo Deo primum immortali, qui optimi Pontificis menti clarissimum lumen prætulit, ut tam egregie reipublicæ consulere posset: deinde ipsi Pontifici, quod in tantis tot annorum tenebris, ipse primum lucem intueri potuerit, atque voluerit, præficeritque reipublicæ eos viros, quorum consilio, & prudentia nos minores quieti, ac plane securi esse possemus. Uale, & Vidam tui observantissimum dilige. Albæ Kalend. Iulii MDXXXIX.

PETRUS BEMBUS Cardinalis
M. HIERONYMO VIDÆ Albæ Episcopo
S. P. D.

Amabilissimas tuas accepi literas Kalendas Julii datas, quibus mibi de mea dignitate gratularis. Quas quidem literas non libenter modo legi, sed etiam cupidissime, avidissimeque perlegi, ipso titulo pellectus; quod mihi a VIDA, hoc est ab homine omnium nostri seculi clarissimo, mittebantur. Gaudeo, recentem PAULLI P. M. cooptationem, qua me in Cardinalium Collegium ascivit, tibi gratam, & jucundam accidisse. Nihil enim malo, quam a te, tuique similibus, si qui sunt, diligi. Sed omnino sive sunt, sive non sunt, a te certe omnium maxime & amari, & probari cupio. Quid autem eam dignitatem meæ vel doctrinæ, vel virtuti fuisse traditam existimas, easque ornas miris laudibus, non dubito, quin plus in eo duci te a benevolentia, quam a judicio permiseris. Veruntamen, utcumque se res habet, debeo tibi, si minus de altero, de amore quidem certe erga me tuo sane plurimum. In eo profecto non falleris, quod me meo otio, meoque vitæ genere contentum, nihil de his honorum splendoribus putas cogitavisse, neque eos appetuisse. Nam, ut vere tecum loquar, sapienter, ut peccasse me existimem, qui pristinam vivendi rationem projecerim, quam gudeam propterea quod maxima, clarissimaque dignitate auctum me, atque honestatum sentiim. Quid vero me hortaris, ut a studiis nostris mitioribus ad Christianam rem tractandam, & iurandam me convertam, velim sic existimes, me id unum dies noctesque meditari. Quid enim aliud agam his insignibus, & nominibus su-

sceptis? Sed neque dum Romæ sum, ut possim boni aliquid in medium afferre, & quanta nobis mala impendeant, vides. Ut verendum sit, ne qui reipublicæ presunt, sedare universi tempestatem tantam non possint, nedum mea unius industria hoc tempore sit magnopere profutura. Sed profecto reipublicæ fluctuanti non deero; & ei operam, quam potero, navabo. Reliquum est, ut me, ut facis, diligas. Quod si etiam literas ad me, quum otiosus eris, dederis, ut quid agas, quibus in studiis te oblectes, quid omnino scribas, scire possim, erit mibi gratum. Vale. Nonis Augusti MDXXXIX. Patavio.

Jacobo Sadoletto eadem de causa Vida gratulatus est. Hæc e latebris Epistola aliquando educetur. Extat Sadoleti responsio Epist. lib. 10., cujus priora verba hæc sunt.

JACOBUS SADELETUS Card. & Episc.
Carpentoracti
HIERONYMO VIDÆ Albæ Episcopo
S. P. D.

Gratissime mibi fuerunt literæ tue, que & veteris nostræ amicitiae memoriam mibi renovarunt, & declararunt in te non parum adhuc amoris erga me ipsum residere: quo mihi nihil optatus, neque jucundius accidere potuit. Nam quum te semper ingenii, & virtutis tue causa plurimum dilexi, tum vero optavi vicissim diligi a te; id recte existimans, conjunctionem tecum meam mibi magno honori semper fore, quod tuum de quoque homine judicium in utramque partem magnam vim haberet: neque solum in praesentia honorificum existeteret, sed illucesceret in omnem etiam posteritatem &c.

LITERÆ SUMMORUM PONTIFICUM

AD M. HIER. VIDAM ALBÆ EPISC.

Ex Archivo Vaticano

Venerabli Fratri Hier. Vidæ Ep. Alben.

P A U L U S P P. III.

VEn. Fr. sal. Licet generaliter te cum cæteris Prælatis monuerimus, ut ad universale Concilium Tridenti indicatum te conferres; tamen id ipsum specialiter ob probitatem, & doctrinam tuam tecum agendum exigitimantes, hortamur, tibique præcipimus, ut ad dictum Concilium quamprimum te conferras. Datum Placentiae 14. Apr. 1543. an. 9.
Blos.

Eidem PIUS PP. IV.

VEn. Fr. sal. & ap. ben. Epistolam tuam non eam ob causam solum libenter legimus, quod lætitiam tuam ex hoc humilitati nosiræ a Deo habito honore declarans, tuum erga nos studium, amoremque significat, verum etiam quod ita nos laudat, ut ea ratione nos potius admoneri intelligamus, quemadmodum nos in hoc summo sacerdotio fungendo gerere debeamus, quo expectationi hominum satisfacere possumus, quo nullum potest esse veræ, & sinceræ benevolentiae majus indicium, nec quod nobis sit gratius. Tantum enim onus sustinentibus nobis, multo utilius est, quemadmodum id ferre possumus, admoneri, quam laudibus immodicis onerari. Itaque hoc tibi nomine in primis gratias agimus. Dei autem auxilio freti ita hoc munus sustinere conabimur, ut recta, quam Deus ipse nobis donavit, voluntas, studiumque Ecclesie ipsius in commodiorem statum redigendæ ab omnibus perspici, & cognosci possit. Quod ut præstare possumus apud summum illum æternumque Pastorem religiosis omnium precibus cupimus adjuvari. Pio autem desiderio tuo pro charitate fraterna, & pro nostra erga te propensa voluntate, libenter annuentes, tibi, sicut supplicasti, plenam omnium peccatorum tuorum veniam, omnipotentis Dei misericordia confisi, & Beatorum ejus Apostolorum Petri, & Pauli auctoritate tribuimus, atque largimur. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die 30. Martii 1560. Pont. nostri anno primo.

Eidem Cardinalis Alexandrinus nomine Sanctissimi
P I I P P. V.

Literæ tuæ observantia, benevolentia, officio denique redundantes SS^{mo} D.N.gratissimæ fuerunt, qui tametsi voluntate est egregia, idque unum sibi propositum habet, ut Ecclesiam Dei valde jactatam, & majoribus, quam dici potest, incommodis adfectam, aliquando tamen pacatam, & florentem præstet; ea tamen est malorum magnitudo, & miserrimorum temporum ratiō, ea suarum, ut ipse quidem judicat, virium imbecillitas; ut impositam sibi a Christianis omnibus expectationem sustinere ut possit, sane plurimum vereatur. Itaque quod unum reliquum est, ad Dei ipsius opes, cuius voluntate, & consilio summa sibi dignitas contigit, esse confugiendum statuit. Quæ vero duæ res maxime necessarie sunt, tantum sibi pondus sustinenti, eas a te, tuique similibus in primis expetit, ut supplices adsiduis precibus opem sibi divinitus imploretis: episcopali vero munere pie, ac diligenter obeundo, quod tu summa cum tua laude facis, se magnopere sublevetis. Quæ autem proprie speras, atque optas Christianæ Reip. evenire, eadem a Deo precibus, ac votis omnibus precari te SS^{mo} D. N. exoptat. Quod unum enim sibi posse tantum videatur, voluntatem ad tantum munus attulit; omnipotentis autem Dei facultas tota est perficiendi. Tu vero ob maximas virtutes tuas, præstantemque doctrinam, SS^{mo} D. N. semper carissimus es futurus, quæque ad augendum te, atque ornandum pertinebunt, omnia ab eodem sp̄eres licet. Dat. Romæ die 16. Febr. 1566.

MARCI HIERONYMI VIDÆ

C A R M I N A

QUE AD UBERIOREM EJUS OPERUM EDITIONEM DESIDERANTUR.

VIdæ amatores complures jamdiu optare novimus, ut collecta undique carmina, quæ ille aut juvenis, aut lîma non usus condidit, in lucem proferrentur. Negligi enim, & oblivioni tradi ægre ferunt, quæ auctor scripsit, quoquomodo scripserit, cuius fama merito magna est, judicioque Popæ, quod supra retulimus, tam clara, ut Leonis X. Pont. Max. ætas uno Raphaele Sanctio pictore, unoque poeta M. Hieronymo Vida celebrari jure possit. Data de illo scribendi occasione, nos morem illis gerere curavimus. Quod vero ea, quæ dixi, non sint cum cæteris ejusdem carminibus comparanda, neminem mouere debet, qui animum adverterit, ut rem ipsam cognoscat. Ut enim non in minimo pretio habentur, quæ excellentes pictores vel leviter, primisque lineis adumbrarunt; atque in iis conquirendis, comparandisque dare operam videmus, qui arte, rationeque picturæ delectantur: ita præstantissimorum virorum, qui præsertim poesi simillima picturæ maxime claruerunt, scripta æstimanda sunt, vel ipsa, quibus illi extremam manum non imposuerunt. In quibus certe excellens quædam artis ratio est, ideinque semper auctoris ingenium comparet.

Neque nos deterret, quod hoc indignum fore factum Vida declaraverit in editione suorum operum, quam ipse Cremonæ perfecit anno 1550. Si quid, inquit, ullo unquam tempore adjectum fuerit, adulterinum censeto, ab aliquo aut maligno, aut in re aliena nimis officioso, ac diligente adinventum. Quæ enim ipse suo nomine edidit, prohibere ab iisdem perpetuo circumferendis neminem sane potuit. Præterea in serie aliorum carminum illa enumerati, nec nos patiemur. Demum a Vida licet abdicata, edenda tamen sunt, ut quanti facienda sint, quæ ipse abdicavit, cognitum esse cuique, atque exploratum possit. Itaque recte monent cll. Vulpii, qui nonnulla ejusdem carmina ad calcem editionis Cominianæ edere instituentes, inquiunt: neque propterea nos aut malignos, aut in re aliena nimis officiosos, ac diligentes appellatos iri existimamus. Jam

Jam carmina ipsa quæ sint, atque unde ea acceperimus, dicendum est. Epicedion, quod mense Januario an. 1511. in funere Oliverii Cardinalis Carafæ bido Vida effudit, typis editum reperimus in Miscellaneis bibliothecæ Barberinæ. In his quoque extat Carmen pastorale a Vida perfectum, vulgatumque, in quo deploratur mors Julii II. Pont. Max. (*). Eclogam *Aphatarques* adjecit carminibus Vidæ Maturinus Prevost in editione Parisiensi ann. 1581. Cujus editionis nullum exemplum reperire potuimus. Eclogam vero ipsam Parisiis describi curavimus, quam propediem nos accepturos confidimus.

Lilius Gregorius Giraldus, Augurellius, Freherius, Borrichius, aliique de præstantissimo poemate mentionem faciunt, cui titulus XIII.
ITALORUM PUGILUM CUM TOTIDEM GALLIS CERTAMEN, quod a Vida, suppresso nomine, ad Balthassarem Castillionium missum ferunt. An typis vulgatum unquam fuerit hoc Vidæ poema, neque negare ratione possumus, neque affirmare. Id nobis curæ fuit, ut, quotquot Romæ extant, amplissimas bibliothecas diligentissime lustraremus, illius reperiendi gratia: sed defessi ambulando sumus, operamque perdidimus.

(*) Ex epistola, quacum Epicedion misit ad Cardinalem Vincentium Carafam, constat, tum Vidam heroicum opus sub lima habuisse, quod ex versu ipsius Epicedion quinto, & ex altera epistola Carmini pastorali

præmissa comperimus esse *Juliadæ*. Quodnam vero fatum habuerit hoc poema, penitus ignoramus, nisi id est, quod suspicatur: illud Vida ipse suppressit.

RMO D. VINCENTIO CARAPHÆ

Archiepiscopo Neapolitano

HIERONYMUS VIDA CREMONEN.

Canonicus Regularis Lateranensis S. P. D.

Quantum nos omnes, hoc est Canonici Regulares, Vincenti Pater, & Domine, Oliverio patruo tuo nuper inter Divos publico orbis mærore relato, debeamus, non modo hæ nostræ Paci æternæ dicatæ ædes, quos ipse magnis sumptibus nobis eleganter construxit, verum etiam infinita prope beneficia in nos ubique terrarum collata, testimonium afferre possunt. Semper enim, dum vixit, rem nostram consilio juvit, profusa liberalitate auxit, auctoritate munivit protector, & assertor. Quantum igitur ex ejus obitu mœroris contraxerimus, facile tibi perspectum esse potest; si tamen illi dolendum sit, qui ex tempestuoso pelago in tranquillum portum est receptus. Neque enim est, quod quicquam mali illius Manibus timeamus, cuius semper vita innocens fuit, & religioni addicta, qui se se tanta in illa rerum affluentia, tantaque fortunæ indulgentia ita semper gessit, ut ejus vitam potius divinam, quam humanam censeremus. Ego autem, priusquam sacris inauguratus essem, semper illum suspexi, supra hominem virtute assurgere arbitrans. Canonicus mox regularis patrem recognovi, & Dominum, adeoque amavi, ut me felicem arbitrer esse in illo cætu, ac tribu, cuius ipse protector esset, & pater. Itaque quem viventem semper colui, defunctum etiam versibus persecutus sum, quos tibi, Reverendissime Domine, dicavi. Opus certe non multa lima expolitum, neque longis lucubrationibus elaboratum, sed biduo tantummodo effusum, statimque, hortantibus concanonicis, editum, periculosa certe temeritate. Sed dolori tuo, quem ex relichto patrui desiderio concepiisti, subveniendum tempestive erat; maluique imitari in hac editione Protogenis pictoris institutum, quam Callimachi statuarii, qui Cacizotechnos appellatus est, quod ille sciret manum de tabula tollere, iste autem diligentiae finem non haberet. Satis mihi erit, si tibi placuero. Nam apud cæteros hanc festinationem prope diem excusabimus, operis solidi, & heroici editione, quod diu presum sub lima retinuimus. Vale.

E P I C E D I O N

In funere Reverendissimi Dñi Dñi Oliverii Caraphæ
Neapolitani Cardinalis Episcopi Hostien.

Hinc procul Aonides sacras auferte coronas
Fronde mea , nudate comas , per tempora mæsta
Taxus eat . Nil dulce cano , non arma , tubasque : 5
Euganeas pono strages , cæptamque remitto
Juliada , insanos bellantum æquare calores
Ausus . In Italiam Rhodaneja ducere castra
Desino , & ingentes ultro intermitto paratus .
Adsis religio , sanctum per sœcula nomen .
Nam tuus iste dies , tua tristi fata querela
Prosequor , & mæsti damnum irreparabile mundi . 10
Occidit ille tuus , qui te super æthera alumnus
Extulit , & priscos veluti revocavit ad annos
Ille Dicarchæ decus immortale Carapha
Parthenopes , quem purpureo sacra Roma galero
Ornarat gratum patribus majora merentem . 15
Non illi ingentes quæsivit prodiga honores
Larginio , non clara domus , ditesve parentes :
Nuda sed evexit suprema ad munera virtus .
Quin etiam incitans solio fortuna superbo ,
Quo sedet humano superis æquatus honore 20
Terrarum rector sæpe illi blanda trahentem
Porrexit dextram , primosque ostendit honores .
Ille autem nullo ne lœsam criminè famam
Inficeret , sanctumque decus , non passus , & ultro
Oblatum amisit munus , semperque secundo 25
Maluit esse loco , quam non venalia vafro
Sponte ambire dolo . Sed qui gessere potentes
Tergeminum diadema patres virtute coæcti ,
Ingenioque viri semper timuere minorem .
Ipse etiam , qui Tarpejas nunc temperat arces , 30
Cui pater æternos superum partitur honores :
Hunc ultro mitis (reverentia rara) colebat
Julius , atque pio sponte assurgebat honore .
Hoc vitæ sine nube tenor , sine criminè mores
Præstiterunt , patribusque ipsis fecere verendum . 35
Namque licet longos grandævus gessit honores ,
Et largas possedit opes : tamen ipse profuso
Vicit opes animo , raroisque agnovit honores
Cælitibus largus , sibi pauper , & indigus uni .
Pacis structa domus nostræ testatur , & almæ 40
Pal-

Palladios innumeris te^{cum} sublime columnis.
Hæc opera æternum servabit Roma , nec ipsa
Parthenope illius minus est obnoxia cultu ,
Surgit ubi aurato sapientia pariete dives .

Quid referam assidue sacræ data munera plebi ,
Officiumque frequens ? Miseris domus illa patebat
Semper , & oppressi complebant atria cives .

Omnibus ipse aderat facilis , pressamque proterva
Iustitiam vi , invictus tutabatur , & ipsum
Terrarum Dominum placabat providus urbi .

Quid mirum ingenti si sœvit pallida lu^ctū
Roma nigrum demersa caput squalore perenni ?
Undique singultus resonant , dant templa querelas
Uda , viæque fremunt gemitu , stat tristis ubique
Lu^ctū , & alterno responsant sidera planctū .

Invidiam metuere Dei ; trux Atropos ultro
Ipsa suum sero damnavit mæsta furorem .

Ædibus in mediis , dolor ah , stat molle feretrum .

Concurrunt veluti contacti fulmine cives ,
Plenis turba viis , densi super oscula fusi

Frigida , dant lacrymas , hument strata aurea lu^ctū .

Quisque sui tamquam float immatura parentis
Fata gemunt , corpusque ligant complexibus arctis .

Nec famulis arcere datur . Vidi ipse parentes
Natorum flere ante rogos , natosque parentum :

Et minor ille fuit lu^ctus . Vix ipse pepercí ,

Quin furerem præsens questu bacchatus aperto ,
Cum miseram juxta plebem , vulgusque viderem
Nobile in expleto lassantes brachia planctū .

Non magis extinctos duo belli fulmina Roma

Flevit Scipiadas , Fabiumve parata morantem
Arma , & Eliseas sternentem mente phalanges .

Talis ubique sonat questus . Quid numina prosunt
Culta Deum ? quid casta fides ? quid candida virtus ?

Si nulli mortis manet exorabile limen ;

Atque implacata fecat Atropos omnia dextra ?

Heu funesta dies Romæ , mundoque relicto ,
Quæ te , magne pater , majoribus addidit astris
Indigitæ factura Deum . Tu ne ordinis ille

Purpurei sublinis honos ? Tu ne ille precatu

Qui rerum dominos urbi mulcere solebas ,

Occidis , & viduæ relinquis sacra mænia Romæ ?

Quæ tantum mundo reparabunt secula damnum ?

O ubi tranquillæ mitis reverentia frontis ?

O ubi blandus honos ? ubi gratia mixta verendo

45

50

55

60

65

70

75

80

85

Im-

Imperio , & vultus cum majestate modesti ?
 O ubi casta domus virtutis hospita semper ,
 Atria musarum sedes , vatumque receptus ?
 Unde aberat semper porro indetonsa juventus .
 Non tibi Sangarii miscebant pocula cætus ,
 Iliacæve manus ; sed te longæva juvabat
 Canicies docti imprimis , castique ministri .
 Talibus ubi passim mugit viduata querelis ,
 Et cunctis sœvo anguntur præcordia morsu .
 Jam celer æquoreas pervenit Tybris in undas
 Nuncius , & tristi portavit Nerea fama .
 Audiit ætheria veluti perculta procella
 Parthenope . Actutum nigra consurgit in urbe
 Lucifer , & ingenti resonant cava littora planctu .
 Exululant resonis nymphæ Sebetides antris .
 Dat gemitus turbata novos Acheloja Siren ,
 Inserit humentes spumosa sub æquora vultus ,
 Mersa freto gemit , & vitreis immurmurat antris .
 Atque iterum surgit tollens e gurgite summo
 Roriferum caput , atque iterum lachrymata sub undas
 Cum gemitu ora refert , rursumque emersa profundo
 Conqueritur : planctu longe conclamat utrumque
 Litus ; & Æthnææ responsant flebile rupes .
 Talis Sicanio quærerit Trachinia ponto
 Alcyone Cœica gemens , cum blandus Apollo
 Atterit aurato Nephelæja vellera curru .
 Solantur Nereus frustra , grandævaque Doris :
 Blandæ etiam attentant cantus , mollesque choreas
 Nereides : surda illa fugit solatia mente .
 Nec magis exaudit placantia verba fororum ,
 Quam circumfuso rupes pulsata profundo .
 Luce gemit , repetitque novas sub nocte querelas .
 Sustulit incultam ferali pulvere barbam ,
 Et veteri gemitus audivit ab usque sepulcro
 Mantous vates , luculum miseratus acerbum .
 Parthenopes mersam incidunt clamoribus urbem .
 Ungue caput matres fædant , & pectora pugnis .
 Mænia laxa putes , atque hostes urbe receptos
 Obsessa , & sœvos ardere penatibus ignes .
 Audit Avernalis longe domus alta Sibyllæ
 Atque Dicharchei portus , Vesuviaque rupes .
 Sic civem , patriæque patrem pietate sequuntur
 Plebs rudis , & mixti nullo discrimine cives .
 Flent pueri simplex ætas , causamque dolendi
 Haud novere tamen ; tristes docuere parentes .

Purpura funereo subito mutatur amictu .
Indulgent lacrymis omnes : juvat æthera planetu
Irruere , & merita sontem pulsare tonantem
Invidia , sœvisque ferunt convicia fatis ,
Ac nimis Elyrias credunt properasse sorores . 135
Cum vero audierit casus insontis amici
Julius ad trepidum , qui nunc diffulminat armis
Eridanum , quantas lacrymans dabit ille querelas ?
Illi eris æternus dolor , o pater optime , qui cum
Partiri tuto curas , ac magna solebat 140
Pondera , & ambiguis consulta exquirere rebus .
Consortes flebunt fratres , magnusque Senatus :
Haud secus Argolici dum tentant pergama ferro
Jurati diurna duces in fata ruentem
Longævum ingenti defleffent Nestora luctu . 145
Te sacra absentem quærerent penetralia longum ,
Et locus ille , patres ubi grandia munera tractant ,
Ardescet desiderio , æternumque dolebit ,
Atque tuo emissas sperabit peccore voces ,
Voces , qvas pariter pietas dictabat , & alma 150
Religio , ac justi libertas conscia veri .
Quis nunc sacrificolas tam miti peccore sectas
Proteget , atque pio Superum defendet honores ?
Sacrifici te pene omnes dominumque , patremque
Orabant cætus : quis nunc ad præsidis aures 155
Verba , humilesque inopum referet sine fraude precatus ?
Vos o linigeri socii , quos una coercet
Mecum religio , veris ululate querelis ,
Votaque ferali date peccora quassa dolori .
Corruit ille orbis decus ingens , quem penes unum 160
Nostrarum tuto stabat custodia rerum .
Spem si quam illius dignis habuistis in ausis ,
Ut nobis raptas Laterani redderet ædes ,
Ponite . Dum superis spiravit sospes in oris ,
Nil intentatum , nil prætermisit inausum . 165
Nunc autem extincto mersa est spes omnis in illo :
Ni forsan qui cuncta potest , post prælia Julius ,
Pace suos parta superis instauret honores :
Quod reor , & doctæ mihi prædixere sorores .
Hunc saltem merito mæsti comitentur honore . 170
Fundite thuris opes , nubesque inferte Sabæas :
Cinnama , odoratasque Arabum dispergite aristas ,
Infames myrrhas , Syriosque effundite succos ,
Veraque mansurum testentur signa dolorem .
Interea mæsto solantia verba Nepoti 175
Con-

E P I C E D I O N .

41

- Consero, & insanum prostrati mulceo luctum.*
- Ossibus infudit penitus dolor, & via plagæ*
- Alta nimis, furit, & mersa bacchatur in æde:*
- Sponte ingens aperit vulnus, dulcemque dolorem*
- Insatiatus alit. Mea nil vocalia profunt*
- Fila: odit Chelyn, & surda a me avertitur aure.*
- Intempesta cano: juvat immoderata dolendi*
- Libertas, juvat & sævo se immergere luctu.*
- Sed jam care fides, & verba medentia pono*
- Vincenti, tecumque fleo non vulneris expers:*
- Nec metam flendi statuo, finesve dolori.*
- Tu Patruum defles: mundi ploro ipse parentem:*
- Cujus ad extremæ penetravit sacra receptus*
- Tethyos, & fessi quo non adit orbita Phæbi.*
- Una ambo æterno satiemus pectora planctu.*
- Scindamus laceros crines, cineremque bibamus.*
- En ego funerea sacra tempora damno cupresso:*
- Sic eat, & nostro patientur numina luctu.*
- His ego, qui nuper solatia vana parabam*
- Irritus invicto laxaram fræna dolori:*
- Teque etiam victus gemitu majore trahentem*
- Seclabar. Qualis medio cum navita ponto*
- Nititur adversa spirantia murmura pinu*
- Oppositi superare Noti: sed remige casso*
- Vincitur, & raptam quo poscunt flabra carinam*
- Dirigit invitus, sequiturque proterva sonantis*
- Jussa auræ, ingratosque legit rate retro recursus.*
- At victum, & sævo lassantem pectora planctu*
- Corripiens Patruus (sic noctis visus in umbra)*
- Admonuit, tenuique dedit has murmure voces.*
- Siccine dilectum, vates infauste, Nepotem*
- Æternis squalere malis patiere sepultum?*
- Nec solator adis, nec verba medentia profers?*
- Quin etiam insano præbes tu terga dolori;*
- Atque ultro imprudens lacrymis fomenta ministras,*
- Flagrantemque juvas stipulis arentibus ignem?*
- Sume animum, & ficto prætendens gaudia vultu*
- Quære novas artes: neque enim solatia nota*
- Admittit: nihil ecce juvat mors omnibus æqua;*
- Aut cunctis subeundi via est, ac janua leti,*
- Instrepere, incautoque frequens iterare profatu.*
- I, saltem moriens ego quæ solatia liqui,*
- Et mea verba recens vanos cohibentia questus,*
- Quæ suprema tuli, creber repeate auribus illi.*
- Dixit: & effugiens cum somno evanuit umbra.*
- 180
- 185
- 190
- 195
- 200
- 205
- 210
- 215
- 220
- Ergo

- Ergo ego iussa libens obeo, & memor alta renarro
Ultima, quæ patruus moriens oracula fatus.
Extremam lectio instratus, fatisque paratus
Ducebat fessis animam vitalibus ægre.
Hærebas lateri tu mortis imagine plenus,
Et tibi non digno latrabant pectora morsu.
Spem simulas, tacitumque premis sub corde dolorem.
Non tamen humentes potuisti abscondere vultus.
Uda per ora fluunt lacrymæ largo imbre profuse.
Sensit vicino, qui jam cava lumina leto
Flexerat immoriens patruus. Tum fata parumper
Expectare jubet, tepidosque recolligit artus,
Reliquiasque animæ volucres abeuntis in auras.
Tales dehinc sancto eruperunt pectora voces.
Quid ploras? Pone o dulcis suspiria nate,
Quem non ipse pater genui, sed fratre sinente
Excipiens genitum, tamquam mea pignora, fovi:
Ne patrui crucia fugientem luctibus umbram.
Vixi, & quæ dederant mihi prodiga fata, peregi
Tempora jam fessus lustris, atque obrutus ævo.
Nam mihi nunc ternum tardus prope falcifer orbem
Circuit, octonumque fluens jam respicit annum
Flamma Jovis blandi. Nunc portum fessa senectus
Aspicit, & tristes sperat finire labores.
Lætus eo; fuerat quondam mihi vivere dulce:
Sed nunc dulce mori, nec terret janua leti.
Quicquid adhuc facilis daret indulgentia parcæ,
Non esset vita illa mihi, sed anhelitus æger,
Et dolor, atque labos, & morbis fæta senectus.
Quicquid mortali fas est impendere vitæ,
Concessit fortuna mihi, semperque benigno
Lumine me aspexit, viresque ostendit in uno
Illa suæ, nunquam rupto mutata tenore.
Non sine luce genus fuerat mihi. Nulla repofa
Est adeo plaga, quæ nos tristis non sœpe Caraphas
Audierit, quos ipsa recens opponere Romæ
Parthenope solet, & priscis æquare Camillis.
Ipse ego nec claros involvi nocte penates
Degener, inventamve dedi sub nubila famam.
Nam dum prima rudes ætas mihi circuit annos,
Me musæ fovere sacris Sebetides antris.
Mox tenera egressus pube, & jam firmior annis
Ad secreta tuli legum penetralia mentem.
Edidici quicquid bissexæ jure minaci
Præcipiant tabule æratæ, mulcentque, vetentque:
Quid

225

230

235.

240

245

250

255

260

265

- Quid Latii statuere duces , sanctusque senatus ;
Atque insurgentis decreta minantia plebis .
- Mox sacri pia jura fori prius inclyta nostros
Eridani in ripis Ferraria vedit honores ;
- Cum nostris donata comis irreperet auri
Laurus picta notis , & cingeret aureus orbis   270
- Insignem digitum : nec nos facundia fugit .
- Hinc me diversum reges misere per orbem
Stirpis Aragoneæ , queis pulchra Neapolis olim
Subdita erat . Veni varias Orator ad oras .   275
- Sequanicos adii reges , flavosque Batavos ;
Et Tarthessiacos tepido sub sidere Iberos .
- Quin etiam Tarpeja adii penetralia missus ,
Cum rerum Euganeus tractaret Paulus habenas ,
Unde mihi accessit miratæ purpura fronti .   280
- Non tamen inde quies parta est mihi . Cogor in omnes
Ire plagas , populosque sacris compescere frenis .
- Sæpe ego magnorum discordia pectora regum
Composui , pacisque fui , bellique sequester .
- Nec mihi sum tantos largis mercatus honores
Censibus , aut venit turpi ambitione galerus .   285
- Ipsi me mores ornarunt , nudaque virtus .
- Fortunam agnovi , nec divum munere abusus
Intumui : quin & mea si cura ulla fuisset ,
- Tractassem immensi frenos rerum arbiter orbis .   290
- Casta fuit domus , ac turpi non prodiga luxu ;
Et nunquam mihi vita nocens , nec triste regentis
Imperium famulos , ut dulcia pignora amavi .
- Religio cordi semper mihi fixa cohæsit ;
- Nec nisi secreti latuit mens conscientia recti .   295
- Servit ubique meis meritis obnoxius orbis .
- Tanta (decus rarum) caruit fortuna furenti
Invidia , atque plaga late nunc plangar ab omni .
- Lucitus erit lapsus vix unquam cognitus ævo .
- Et dubitemus adhuc miseris exceedere terris ?   300
- Quid majus fortuna meis impenderet annis ?
- Linque hilarem super ætherii convexa Senatus
Scandere , nec tristi turba mea gaudia lucitu .
- Per summi reserata feror secreta tonantis .
- Aligeras acies video , cætusque piorum :   305
- Expectant alacres superi , dat jubila cælum ;
- Et plaudunt festo mihi numina læta theatro .
- Dixit , & in placidam reflexit lumina mortem ;
- Extremamque tuis animam spiravit in ulnis .
- Non vis ulla fuit morbi , sed sola senectus   310

- Morbus erat, nulloque abiit lata umbra dolore.*
Haud secus exangues cum pallens ponere frondes
Incipit Autumnus, nudis pendentia ramis
Poma cadunt, levibus si flaverit aura querelis.
Tu tamen, absemptus veluti florentibus annis
Eset, & infausto properassent stamine parcæ,
Indulges lacrymis, & lucu peccora turbas:
Ac super extremas patrui procumbitis adempti
Reliquias, animamque oculis humentibus hauris.
Circumstant proceres dextra, lœvaque frequentes;
Nec mulcere valent. Quid si tu filius, eset
Ille pater? sileat tandem Romana vetustas
Scipiaden, cesset magni mens alta Maronis
Mirari Iliacum nati cervice parentem
Effugisse ignes, & tela sequacia Grajum,
Cesset & Etrusci laudata audacia Lausi.
Sed jam pompa vocat, ducendaque funera questus.
Ampli replent clari multa cum plebe Quirites
Atria, funereum decus, atri mortis honores.
Ducitur aurato corpus sublime feretro.
Tota coronatis infert se Roma fenestris,
Spectatura decus. Longo subit ordine vulgus
Nobile, Sacricolæque pio sermone precantur.
Ceratæ de more faces, quot funera nulla,
Nec veteres habuere rogi, regumve sepulcra,
Præcedunt, vincuntque diem: via lucet ab igni.
Impia flagrantis dicas incendia Romæ.
Interea molles Vincentius undique odores
Per cuneos sparsisse jubet. Flagrantia late
Fumant thura focis; bene mollia cinnama spirant,
Coricuum croci, casuæque, & gratia myrræ.
Quicquid odoratis ad nos portatur ab Indis,
In patrui spargit funus, nec prodigus explet
Corda tamen vellet totos effundere census.
Felix Tarpejæ, felix domus alta Minervæ,
Quam pater æterni tantus dignatur honore
Hospitiū. Felix æternum nobile saxum,
Non tantum nuda ossa capis, magnique parentis
Reliquias. Astræa colit tua limina, & ægra
Religio. Jamque æternum pater optime salve,
Æternumque vale, cuius mihi nomen Apollo
Invidet, & doctæ vix admisere forores.
Te tamen, immodicos donec confidat in ignes
Mundus, Oliveri te postera sæcla loquentur,
Et mea mansuros referent tibi carmina honores.

315

320

325

330

335

340

345

350

355
Ips e

*Ipse Padi in ripis musis comitantibus olim
Surgit ubi natale nemus , solemnibus aris
Annua Sacra feram mærens , & inane sepulchrum
Accumulabo rosis : ac veris honore rubentis .*

360

*O mihi tunc calathis quis candida lilia plenis ,
Quis det odoratas Syriæ felicis ariftas ?
Tunc mihi populeis nudatæ tempora fertis
Heliades fundet lacrymas , & nobile gummi .
Aonides mæstæ circum , & nil dulce sonantes ,
Infausto caros implebunt murmure lucos .*

365

*Ipse mihi absterget lacrymas miseratus Apollo .
Sed quid ego hæc ? Potius cafto tibi pectore ad aras
Placabo faciles superos , requiemque precabor
Æternam , atque tuis felices Manibus oras ,
Et nunquam accensis Cererem libabimus aris ,*

370

*Aut sacros latices , quin tu , pater optime , nostri
Omnibus in templis fueris pars maxima voti .
Longus eris nobis dolor , & semper nova clades ;
Atque diu mæsto felix plorabere mundo .*

Ejusdem Epigramma affixum foribus , cum in Pacis æde
Canonici regulares die septima justa persolverent
magno civium concursu .

*V*iator , hujus qui teris domus limen ,
Mane obsecro vel occupatus paulisper ,
Donec bonis rem fecerimus Diis sacram .
Nam Manibus persolvimus piis justa
Illiis , orbas qui reliquit Evandri
Arceis modo ingenti sui desiderio :
Quem vagientem protulit Neapolis
Molli solo sub roscida sacri ripa
Sebeti : in ortu cui parens risit Siren :
Cui de sepulcro proximo dextros Divos
Mantous exoravit auditus senex .
Mox Roma læto blandiens fovit finu ,
Deditque dignæ purpuram sacram fronti .
Vixit secundo carus omnibus flatu .
Intelligis viator ? Ille est Carapha ,
Ille , ille , quem sepultum inexoratae flent
Parcae . Sed ah nimis potens necessitas .

Absolutum Romæ in sacris ædibus Pacis nostræ
decimo Kalendas Februarias M. D. XI.

CAR.

CARMEN PASTORALE

IN QUO DEPLORATUR MORS

JULII SECUNDI PONTIFICIS MAXIMI

HIER. VIDA CREMONEN. CANON. REGUL.
LEONARDO RUEREN. CARD. AGEN. S. P. D.

BUcolicum nostrum, Leonarde Card. optime, quod nuperrime in Julii Pontif. Max. funere scripsimus, nulli alteri æque ac tibi deberi, & Corycius noster bonarum literarum genius, & omnes eruditi, ad quotquot manus id pervenit, sentiunt. Ego quoque in eorum sententiam haudquaquam repugnans deveni, cum ob alia multa, tum quod nostri illi Pastores, ut ex ipsius carminis lectione cognosces, nomine superveniente, sese receperunt in villam Leontii pastoris, hoc est, Leonardi Rueren. Card., a quo, ut arbitror, humaniter suscepti sunt. Introduximus Vitiscum quemdam pastorem ipsius Julii Pontificis Maximi sub persona Quercantis pastoris in vasta solitudine mortem deplorantem, clam auscultantibus duobus ejus amicis pastoribus Myrtilo, & Corylito. Edidisse id quoque, quicquid est carminis, in vulgum, nisi veritus fuisse me credere judiciis quorundam, qui sibi satis docti videntur, mihi vero nimium. Fore enim arbitrabar, si qui fortassis hanc Eclogam lecturi essent, quosdam, qui illam omnino damnandam censerent, tum quod numero versuum excedat metam hujuscemodi carminis, tum quod nimium stilos assurgat. Nam Vitiscus noster aliquando obliviscitur se pastorem, & nimis multus rapitur, musis indignantibus laudes tanti viri pastorali stilo adumbrari. Solent etiam isti in poematis errata reprehendere, quæ nos elegantias, & ornamenta versuum dicimus. Ne vero te prolixitas nimia offendat, lege partem unam, & quantum libet reliquum abjice. Atque ita arbitrio tuo Ecloga erit brevis, aut longa. Leges hic quidem nonnulla simpliciter (ut a Græcis fit) dicta, quædam vero, immo fere omnia figurata, hoc est, per allegoriam, quod nostri, idest Virgilii, faciunt. Cum vero Juliaden nostram, quæ jam ad finem properat, meliorem reddiderimus, tuis fortasse auspiciis in publicum exibit. Vale.

HIERONYMI VIDÆ QUERCENS

INTERLOCUTORES

MYRTILUS CORYLETUS ET VITISCUS.

Myr. *Exspecta o Corylete: tibi en dum grandibus urges
Passibus asperum iter festinus, decidit alter
Pero humero, vix te potui unquam sistere surdum.
Clamabam, & vocem ventus referebat ad aures.*

Cor. *Senseram, & ipse humero hærebat Myrtle fascis
Jam levior, sed nulla fuit tum cura revertii.
Nam mihi Vitiscum Quercentis funere tristem,
Iratumque Deis hæc linquere rura relatum est,
Et patriam petere; ipse etiam propero comes ire:
Statque mihi omnino hac ingrata excedere terra,
Et patriæ tandem dulces invisere fines,
Lætus ubi gratas texit mihi Larius umbras;
Atque ubi pallentem lapidem pater abditus antro
Excavat in fragiles torno stridente lebetes,
Unde coquant olus Agricolæ, & cum lacte polenta.*

Myr. *Credulus ah nimium Corylete. Illum ipse reliqui
Nuper Corycii ad Salices, dum cantat avena
Cantelmi natum crudeli morte peremptum,
Cantelmi natum uvidulum, quem Naidas omnis,
Eridanumque refert flevisse sub alveo alto,
Et septem nulli visum latuisse diebus,
Corycio ah nimium longam indignante querelam:*

Cor. *Quin iter arripuisse Arfilli filia vidit
Ad fossam viridem, dum se illi plurimus anser
E pastu rediens strepitanti mersat in amne.
Ipse locum quoque, dum pergo, modo reperi, ubi ille
Flevit. Adhuc lacrymis tofus madet interfusis:
Et Laurus servat juxta hoc in cortice carmen.
Ah moriens Quercens tecum o tecum omnia vertis.*

Myr. *Non ego contendam tibi nunc Corylete. Sed illum
Ambo age (nam brevior via) per viburna sequamur
Fors precibus (neque enim est durus) revocabimus illum.
Tu Corylete rogato, & me Vitiscus amavit.
Cur tamen interea Quercentis morte dolore
Turbatur tanto? Neque enim illi munera dives*

5

10

15

20

25

30

35

Ul.

*Ulla dedit Quercens unquam : licet omnia laudes
Quercentis nemora , atque amnes , vallesque referrent ,
Vitisco cantante , fuit sine munere carmen
Haec tenus , & semper pauper pecora haud sua pavit .
Dic age : quando viæ sermo levat ipse laborem .*

- Cor.* *Huc illum e patria , non Myrtle cura peculi ,* 40
Non libertatis spes egit . Plurima frater
Illi rura serit , qua texit arundine glauca
Serius umbrosas ripas , queat unde videri
Ex alno turris formosæ rara Cremonæ , 45
Quæ cælo erigitur , modo non sit nubilus aer .
Illi etiam pecus , & sunæ dumeta Capellæ
Tondent , atque errant niveæ per prata juvencæ :
Aque illi intexunt frondosa umbracula vites .
Sæpe ille in patria , memini , cantare solebat 50
Per pagos , per rura , per omnia compita lætus .
Sylvæ assurgebant cantanti , pascua , & amnes ,
Pastoresque : illi solus certare Syriscus ,
Ah ferus , audebat , sæpe in certamine victus .
Sed rubus est quantum procera vilior alno , 55
Vitisco inferior tantum cantante Syriscus .
Jamque etiam culmi Cerealis mergite crinem
Evinctus , se matutinus agebat ad urbem
Aut hædum , aut agnum dominæ , lactisque recociti
Munera , & aut uvas , aut hispida mespila portans . 60
Illa dabat , quæ rus rediens , dehinc ipse referret ,
Aut crocea uxori capit is velamina , nativæ ,
Aut piætias tunicas , aut imæ tegmina plantæ ,
Et piper , unde solet lautum condire fasellum .
Semper ab urbe domum multo gravis ære redibat . 65
Sponte sua patriamque , & dulcia limina mutans
Exilio , durusque suæ sata culta Cremonæ ,
Uxorem , & natos Tyberino posthabet amni .
Nim magni postquam Quercentis nomen ad aures
Illius venit (jam tum increbescere fama , 70
Et virtus magni Quercentis) nomine tractus ,
Et sola virtute viri : sese oxyus illi
Obtulit arguta carmen meditatus avena ;
Illiusque pecus pavit . Sed , ne tamen omnes
Contereret sine fruge dies , impendere curam , 75
Et cœpit plantare ulmos , & ponere vites .
Sed non , heu ! votis respondit terra coloni .
Nam cum plana forent , aut colles , aereum ipse
Elegit montem , quem flabra somantia semper
Exercent sese circum , nunquam unde recessunt . 80
(Ah

- (Ah nunquam) gelidæ æstivo sub sole pruinæ :
Aruerunt ulni, aruerunt & frigore vites ;
Pauca tamen raros sparsit labrusca racemos .
- Sed quod ego ? heus aures huc , Myrtle , ocyus aures :* 85
Audistin genitumque , & luclisonum singultum ?
- Myr. Audivi , & (nisi fallor) hic est Vitiscus in antro .*
Abditus , aut ista flet in umbrosa convalle
Virgultis septus densis , atque arbore multa .
Ille est , agnovi vocem : dum sæpe resurgens
Quercentem ingeminat ; Quercentem Sylva reclamat , 90
Sed jam comprise gressus . Hic Corylete latendum ,
Ne nos aëtutum aspiciat , fletuque absistat .
Namque aptam ex ipso fletu captabimus horam
Solandi , post has corylos jaceamus in herba .
Ecce iterum gemit ; & dulci stat sylva querela . 95
- Vit. Non tamen indeploratum te maxime Quercens*
His linquam in sylvis , hac in convalle recedens
Accipe terra meas lacrymas , vos flebile carmen
Testes vos quercus , vos castaneæ hirsutæ .
- Hinc mihi non ulli calami , non jam amplius ulla* 100
Phystula , nec dulcis sit avena ; silentia sylvæ ,
Et montes teneant intonsi : vivite pascua ;
Et vos Pastores socii , Dryadesque valete ,
Et Satyri , & Panes , & agrestia numina nostro
Carmine culta pecus felix quondam ite capellæ . 105
- Ite greges infelices , non vos ego posthac*
Alticomæ quercus , vacua projectus in umbra ,
Framineo insultare solo , cytisumque virentem ,
Aut vescam salicum frondem tondere videbo .
- Carmina nulla canam , sed semper solus in umbra* 110
Altorum nemorum , inque altis convallibus horrens
Flebo diem , flebo noctem , mecum avia lustra ,
Mecum amnes , mecum antra fleant , mecum aspera tesqua ,
Et duræ quercus , & coniferæ Cyparissi ,
Trifliaque horrentes moveant se ad carmina cautes , 115
Et questus ululæ jungant , quo maxime Quercens
Pastorum decus , o quo te , quo te sequar ? in te
Una omnis mea mersa salus moriente ; mea omnis
Spes cecidit , lucisque cupidus , & gaudia vitæ .
- Non me infelices juvet , o juvet amplius ulmis*
Jungere frondosis vites , aut texere sepes . 120
Non uvas legere amplius incocetas in apricis
Collibus , heu nullo pubescat vinea fætu
Arescant ulni : jam fur impune Syrisce
Crudelem in vites falcem molire novellas , 125
At-

Atque impune caper (nam jam licet) improbe dentes
 Admoveas, & pubentes depascere frondes.
 Aut potius cælo exitium ruat, & turgentes
 Protinus urantur scelerato frigore gemmæ.
 Nam quo jam terram vexare ligonibus? aut quo
 Amplius & vites serere, & tondere putando?
 Ingratus labor, infelix heu vinea, cui te
 Exitio superi, & crudelia fata reservant;
 Spes omnis moriente tua in Quercente sepulta est.
 Ille operum spectator erat velut ætheris alti,
 Ille mihi numen. Sæpe illum in vota vocabam
 Præsentem. Sæpe illius mea victrix tinxit
 Frondentes aras queru felice: nec unquam
 Immemor illius filuit mea phystula laudes.
 Testes vos quercus, vos castaneæ hirsutæ.
 Ille meis apibus rorem, casiasque, thymumque,
 Humoremque satis arentibus, atque capellis
 Sufficiens frondem teneram dabat, & bona pratis
 Gramina, & arcebat pecori contagia dira;
 Et cæli triste excidium, irasque deorum
 Avertebat agris, servansque a frigore vites,
 Crescentes vites, uvis pendentibus humorem
 Occultum infundebat, & udos floribus hortos
 Spargebat nulli visus sub nocte silenti;
 Et pecori largum præsens fætum dabat, & lac.
 Ah moriens Quercens tecum, o tecum omnia vertis.
 Cor. Myrtle jam prodi, & flendi compescere furorem.
 Myr. Non, permitte avidum potius satiare dolorem.
 Flendo etenim Corylete dolor mitescit amantum.
 Vit. Hos olim colles urfique, lupique nocentes
 Infameis fecere, cubiliaque alta ferarum;
 Atque his monstra locis habitarunt, horrida monstra,
 Sylvestres Uri spargentes naribus ignem;
 Terribiles Uri segetesque, gregemque necantes
 Asflatu. Immanes urique, suesque, leonesque
 Horribiles, quibus attoniti diversa per arcta
 Pastores fugere, & delituere sub antris.
 Interea absenti squalebant arva colono,
 Pro segete infelix lolium, pro frugibus asper
 Carduus, & duræ surgebant undique sentes;
 Lappæque, tribulique, & tristia grama passim,
 Et pro vite nocens taxus. Loca lenta veneno
 Omnia squalebant, & sparsa aconita per herbas
 Cernere erat miseris passim dominarier agris.
 Hic non audiri pastorum carmina, nullus
 Hic

Hic Corydon resonare doces Amaryllida sylvas
 Propter aquæ rivum . Pro carminibus pastorum
 Ursorum fremitus diri , atque luporum ululatus .
 Pro Corydone ululæ , pro pulchra Amaryllide tristis
 Eumenidum rabies , & mæsta in vallibus Echo .   175

At postquam Quercens cælo demissus ab alto ,
 Quercens pastorum numen , Quercens decus arborum
 Hos adiut colles , portenta horrenda refutans
 Sustulit omnia , & extorres sua ad arva colonos ,
 Pastoresque omnes revocavit , & ocia sylvis   180
 Fecit , & argutis jussit strepere arva cicutis .
 Pascite , ut ante , greges pueri , inquit , vertite aratris
 Rura . Pyrum serite , atque ulmis adjungite vites :
 Intrepidique boves pastos compellite rivos .
 Ex illo has sylvas habitavit Mænalius Pan ,   185
 Pan ovium decus , atque Pales , Dryadesque puellæ ;
 Liber , & alma Ceres , & cana Pallas oliva ;
 Diique , Deæque omnes . Quercenti haud indiga cultus
 Tellus sponte sua fruges dabat ; & sua poma
 Sylvæstres rami : distentæ lacte capellæ   190
 Ad mulætram , & niveæ properabant sponte juvencæ .
 Vellera oves ultro ponebant . Pampinus uvas
 Ad terram aeria sponte incurvatus ab ulmo :
 Et duræ quercus sub dabant roscida mella .
 Quercentem sylvæ , Quercentem pascua amabant ;   195
 Quercentem & volucres , magni & Jovis ales amabant ,
 Quercenti inflexi ponebant dira colubri
 Sibila , & ipsi etiam (nec durum est credere) amabant :
 Et Quercens fortes fecit mansuesse leones ,
 Setigerosque sues . Quercenti advectus ab Oeta   200
 Servivit vesper . Quercenti sibila tandem ,
 Instabilis Boreas posuit stridentia : tandem ,
 Tandem o tempestas terris bacchata quievit ;
 Terrisque , & pelago , atque gregi , sylvisque , satisque ,
 Occidui postquam quassarunt grandia Cauri   205
 Lilia , & irriguos spoliarunt floribus hortos .
 Justitia has sylvas cælo delapsa colebat .
 Hinc procul exulerat Erebo damnata profundo
 Tristis avarities , & amor sceleratus habendi ,
 Et timor , humani & rabies sitibunda cruoris .   210
 Nullæ hic insidiæ , nullæ fraudesve , dolive .
 Læta aderat libertas ; & sua quisque serebat
 Securus rura , atque greges pascebat in altis
 Montibus , atque hædos viridi saturabat hibisco .
 Hic exaudiri pastorum carmina læta   215

- Undique per sylvas , perque umbriferas convalles ,
Et lætis arguta sonare aviaria lucis ;
Dum Corydon flavas cum pulchra Amaryllide aristas
Torrenti sub sole metit , dum Tityrus uvas
Colligit (ah demens Corydon) cum Phyllide dura .* 220
- Carminibus resonant argutis omnia ; rident
Omnia , & aerea cantat frondator ab ulmo .
Quercenti lactis pastores mittere florem ,
Et primos ovium fætus , selectaque poma* 225
- Arboribus , primamque uvam , & flaventis aristæ
Primitias , primasque rosas , prima arbuta sylvæ .
Præterea si capreolos venator Amicles ,
Aut leporem , aut cervum cepisset valle sub alta ,
Ultro servabat Quercenti munus , & ultro
Lucaris inventas ulmo in frondente palumbes .* 230
- Pastores festa per compita luce coibant
(Arbitrè ipse aderat Quercens) rurisque colendi
Una omnes inter se de rebus agebant ,
Triptolemi præcepta exponentes sub opacis
Antique ramis quercus . Oracula quercus* 235
- Ipsa dabat , leges , Cererisque arcana recludens :
Et Deus illabens animis se agebat ab alto ,
Ille Deus , cui gramineas libabat ad aras
Intactam cererem Quercens , intactaque Bacchi
Munera thuricremisadolens altaria flammis .* 240
- Namque Deum cultor Quercens suspendere templis
Primitias frugum instituit , festisque diebus
Abstinuisse operis vetitis , & parcere glebae .
Ille dies docuit , duros miseratus agrestes ,
Felices operum simul , infaustosve , cavendosve ,* 245
- Et dubii tempestates prædiscere cœli ,
Ventosque , pluviasque , & hiulci fulminis ignes .
Ipse vetustate elabens campestre facellum ,
Pastores quo se festa olim luce solebant
Cogere , Quercens dives opum instaurare jubebat :* 250
- Et jam jam aerias surgebant culmina ad auras .
Quin etiam Quercens haud passus sordida rura ,
Atque humiles habitare casas sub culmine texti
Viminibus tugurii , famosa mapalia pulchris
Mutabat domibus , urbesque æquabat , & arces ,* 255
- Et templa , atque domos . Luge labor interrupte ,
Flete inceptæ arces , & mecum intendite luclum
Irrita fundamenta . Cadens secum omnia vertit .*
- Myr. Nulla dies tantum , metuo , Corylete dolorem
Auferet . Infedit toto sub pectore vulnus ;* 260
- Nil*

<i>Nil herbæ valeant, & non innoxia Lades</i>	
<i>Verba, licet duras deducat montibus ornos:</i>	
<i>Cor. Quid quoque cum matris tandem (ah miser!) audiet Oscæ</i>	
<i>Funera? Nuper enim Filiseus retulit Oscam</i>	
<i>Extinctam; non dum, heu! illius venit ad aures.</i>	265
<i>Vit. Paverat, heu! Quercens felix in montibus istis</i>	
<i>Leta armenta novem (decimus jam cœperat) annos,</i>	
<i>Dives agri, dives pecorisque, & laculis abundans.</i>	
<i>Non tamen absque labore, suis dum rejicit agris</i>	
<i>Nocturnas furum infidias, noctesque, diesque</i>	270
<i>Invigilans operi, filicem dum vellit iniquam,</i>	
<i>Atque hirtos vepres, & agris serpentia passim</i>	
<i>Exuperans igni penitus mala grama tollit;</i>	
<i>Quæque satis mistæ officiunt, & frugibus herbae:</i>	
<i>Dumque altam duro prætexit robore sepem</i>	275
<i>Neve lupi noceant pecori, neu vitibus hirci,</i>	
<i>Neve sata urentes depascant culta capellæ:</i>	
<i>Dum quoque frondosa suspendit ab arbore vana</i>	
<i>Terricula, exuvias vacuas, & retia longe</i>	
<i>Formidata avibus pavidis fictasque pharetras,</i>	280
<i>Atque arcus semper meditantes vulnera frustra.</i>	
<i>Heu opera irrita, heu vani, & sine fruge labores!</i>	
<i>Jamque omnis securus ager, jam pascua tuta,</i>	
<i>Securique greges, tuti & sub matribus agni.</i>	
<i>Tamque aberant fures. Quercenti obnoxius ultro</i>	285
<i>Semper nocte vigil servabat ovilia serpens,</i>	
<i>Jussa ferens serpens Quercantis, cui dabant ipse</i>	
<i>Victumque, innocuaque ferebat pabula dextra,</i>	
<i>Lambebatque manum serpens, spirisque ligabat</i>	
<i>Tortilibus sæpe alludens, sæpe & dabat ultro</i>	290
<i>Ter se se collo implicitans innoxius alto,</i>	
<i>Ora, genasque ambas lambens: mox lubricus impune</i>	
<i>Errabatque sinu, somnosque trahebat inertes.</i>	
<i>Et jam tristis hyems stygio conjecta Barathro,</i>	
<i>Liquerat hos colles: jam e Cælo florigerum ver</i>	295
<i>Formosum terris caput ostendebat apricis.</i>	
<i>Jam lætæ sylvæ, jamque omnis germinat arbos.</i>	
<i>Parturit omnis ager, fætu tenero omne gravescit</i>	
<i>Et nemus, atque hortus. Passim pecora omnia dulcem</i>	
<i>Solvunt se in Venerem, nunc & pulcherrimus annus</i>	300
<i>Undique dulce sonant avibus virgulta canoris:</i>	
<i>Pandunt arva finus, zephyrique tepentibus auris</i>	
<i>Aera demulcent liquidum: rerumque sator sol</i>	
<i>Lætus alit fætum in gremio telluris amatæ.</i>	
<i>Jam flores populantur apes, jam flumina libant</i>	305
	Sum:

*Summa leves, densaque volant examina nube
Per sudum, priscasque domos, & tecta relinquunt.
Cortice Pastores cantant arguta cavato
Carmina; & agricolæ segetem dum surgere lætam
Conspiciunt, messis spem concepere propinquæ.*

*Heu nimium vanas spes! Dum læta omnia constant,
Ecce furens Erebo, ferreique e faucibus orci
Erumpit turbo, atque in nubem cogitur aer.*

*Tum grando stragem pecori, stragem omnibus agris,
Stragem ipsis etiam Pastoribus, atque armentis
Intentans cælo ruit Orionis iniquo*

Sidere sub: populat vites, sata, pascua, sylvas:

Armenta sternit: magnum pastoribus horrorem

Incudit: in campis alta sub strage jacet ver;

Atque evulsa apium volitant cava tecta per auras

Cerea, & heu longos aufert brevis hora labores.

Evulsa sepes: cecidere ex arbore vana

Terricula; ingentem stabula alta dedere ruinam.

Vix serpens casu, Quercentis cura, sub illo

Heu tutus fuit, & se arctos contraxit in orbes.

Ah nimium infelix serpens, Quercente amissio!

Quis dabit innocua posthac tibi pabula dextra?

Quis posthac te molle sinuque, focoque fovebit?

Quis te vere novo redeunte tuebitur? Ah ne

Candida avis noceat longis infesta colubris.

Ah moriens Quercens tecum o tecum omnia vertis.

Myr. Hic Corylete draco latuit per frigora brumæ:

Exuvias dehinc mutans, & bona grama pastus,

Vere novus tandem rediit, quo cuncta reverso

Lætantur, sylvæ, atque greges, & pascua, & amnes.

Ille etenim afflatu vitium fugat aeris atrum,

Et pecori aspectu pellit contagia dira.

Vit. Extulerat Quercus cælo caput: aurea Quercus

Collibus his nuper sylvarum gloria Quercus,

Cui truncum complexa vetustum palmite lento

Vitis egens alienæ opis, & non stirpe suo stans,

Perque altos ramos, perque alta cacumina serpens

Hæserat, & florem ostendebat pampinus uvæ:

Et jam se se lætus agebat palmes ad auras

Per liquidum longe laxis immisso habenis,

Et jam jam lento lucebant palmite gemmæ,

Turgentes gemmæ, spes ah! spes vana laboris.

Pastores floremque, & mollia suspendebant

Serta, rosasque sacro dicentes carmina truncō;

Ponebantque aras, mollique in cespite circum

310

315

320

325

330

340

345

350
Ver-

- Verbenas pingues adolebant, & bene olens thus.*
- Ecce autem gelida Boreas erumpit ab Arcto*
- Ore tremens, Boreasque, & agentes frigora Cauri,*
- Una animosi Euri conati evellere duris*
- Luctantem fatis Quercum ab radicibus imis,* 355
- Et totum involvunt flabris nemus; incita clamant*
- Et nemora, & cælum tangentes vertice montes.*
- Bis Quercum alticomam validi invasere; bis illa*
- Restitit, & nunc hac, rursum hac impulsa, labansque,*
- Evasit rabiem ventorumque, & Jovis iras* 360
- Placati. Illa etenim quantum se vertice ad auras*
- Tollebat, tantum radice in tartara tendens*
- Exierat. Jam pax erat altis reddita sylvis:*
- Jam venti posuere; quierunt flabra. Sed ecce*
- Acta Erebo tempestas nigro turbine sylvis* 365
- Ingruit, atque omnem ramis decussit honorem:*
- Mellaque decussit foliis labentibus (ah sors*
- Dira Deum) atque ipsum truncum ab radice supinans*
- Eruit: immani est tellus perculsa ruina.*
- Uno eodem casu prostrata est frondea vitis* 370
- (Ah dolor) & teneras læsi sub pondere gemmas*
- Et gravidas uvis (visu lacrymabile) frondes.*
- Ah moriens Quercens quercum, & secum omnia vertit:*
- Myr. Fors Corylete tamen non funditus occidit omnis*
- Spes Quercus: trunco extincio mox surget & alter,* 375
- Inde alter, stirpemque in saecula longa propagent.*
- Vidi ego qua immani tellus perculsa ruina*
- Horret adhuc, Quercus projectæ vimine lento*
- Pullulat ab radice, altas jamque exit in auras*
- Virga recens, multaque assurgens glande gravescit.* 380
- Cor. Credo equidem. Nam quæ mox corruit eruta Quercus,*
- Ipsa etiam arenti trunco sese extulit olim,*
- Maternæque fuit truncus non degener umbræ.*
- Vit. Nuper enim veniens pastor Meligurus ab arcto*
- Ryphæos illi Grypes, & munera Rheni* 385
- Attulerat: quem dum Quercens per pascua læta,*
- Perque satia innixus baculo, per amena vireta*
- Dicit opesque suas monstrat, pecudesque nitentes,*
- Ruriculasque boves, & quas prope flumina vaccas*
- Armentarius in sylva pascebatur opaca,*
- Surgentemque casam, & formosæ culmina villæ:*
- Dumque etiam capreas tecum Meligurse fugaces*
- Insequitur venatu incumbens, atque senili*
- Se rapit (ah nimium) properans per devia passu,*
- Decubuit fessus nudæ telluris in udo* 390
- Cef-

Cespite : & heu frigus labefacta per ossa malignum
 Intravit : mox illum humeris sub tecta tulere
 Pastores flentes ægrum . Nil carmina Mopsi
 Profuerunt , medicæ nihil artes , irrita vota
 Pastorum , atque preces cœlo actæ , atque agricolis diis : 400
 Nam moritur Quercens . Morienti mentibus ægri
 Pastores aderant circum vallante corona .
 Ipse dabat moriens ruris præcepta serendis
 Curandi armenti , & pecoris , vitisque putandæ .
 Sic arcete lupos ab ovilibu , sic mala campis
 Vellite gramina , sic pecudes servate intactas 405
 Immunda scabie , sic prata inducite rivis ;
 Sic struite atque casas , sic fundamenta facelli
 Campestris (mihi non licuit finire) locate .
 Ne precor o longum jaceant opera interrupta .
 Hoc unum in primis , ne terga sequentibus ultro ,
 Vos moneo , præbete lupis . Quercente locuto
 Ibant in lacrymas Pastores : omnia plena ,
 Omnia erant lacrymis , & largo undantia fletu .
 Ah moritur Quercens ; vertit secum omnia Quercens . 415
 Omnia jam videoas passim Quercente sepulto
 In pejus ruere , atque retro sublapsa referri .
 Barbarus hæc pecora , hæc iam culta novalia habebit
 Has segetes , hæc armenta , atque virentia prata
 Barbarus , atque erit , heu ! nostri possessor agelli . 420
 Nec cessamus agros ferereque , & ponere vites ?
 Ah potius peream ante diem Quercente perempto .
 Jam videoas vitio fitientes aeris agros ,
 Et nudis sylvas actutum arescere ramis .
 Arescit seges , arescent uredine prata ,
 Sylvescent campi , squalebunt flumina sicca ; 425
 Flumina , quæ nunc plena fluunt exercita cursu .
 Excidium procul actum Erebo , stygiisque cavernis
 Ingruet armentis , cadet o cadet immemor herbæ
 Bucula , corruptosque lacus , infectaque tabo
 Pabula vitabit , fugietque impasta per agros 430
 Huc illuc pedibus linquens cava signa bisulcis :
 Et vituli infectis teneri morientur in herbis ;
 Atque animas dulces dira ad præsepia linquent ,
 Nulli ovibus fetus , nullum amplius heu ! gregibus lac , 440
 Nullum apibus mel : namque legent in flore venenum .
 Ah moriens Quercens tecum o tecum omnia vertis .
 Myr. Haud alias credo tam longa flesse querela
 Pastores ullos . Vidi Mopsum , atque Menalcam ;
 Crudeli extinctum , cum flerent funere Daphnini . 445
 Cor.

- Cor.** *Deslebant illi certantes Myrtle sylva
In vacua. Sed nunc Vitiscus quæ dolor ingens
Sufficit, atque recens, verba integrat interrupta,
Arboribus ratus audiri sua carmina solis.* (duo numeri super. corrigi sunt.)
- Vit.** *Ut sine gramine campi, ut sine floribus horti,
Ut sine frondibus arbos, ut sine culmine villæ,
Ut sine flumina lymphis, ut sine sidere noctes,
Ut tauro sublato armenta, gregesque sine hirco
Caprarum, pecudesque sine ariete: sic amissi
Pastores Quercente, sonant lugubre per agros
Carmina, languescunt sata, sunt sine honore salicæ:
Demisere comas sylvæ, pecus abstitit herbis.
Tris armenta dies fugerunt pabula læta.
Non crevit seges in campis, non vimina sylvis.
Substitit unda; suos tenuerunt sidera cursus.
Sponte sua nullum quadrupes ore attigit amnem:
Nullum & apes legit florem. Rura omnia flerunt,
Et montes alti, flerunt Tarpejæ arces.
Audiuit & longe Triviæ lacus, audiuit & Nar.
Sunt tamen ante mali tanti nobis data signa;
Nec mens læva fuit. Caput aureus occuluit sol
Nube cava, septemque dies, septem æthera noctes
Vidimus in liquidos totum dissolvier imbres.
Imber erant Divum lacrymæ, qui fata propinqua
Quercentis flebant: & erant lacrymæ ætheris imbres.
Nec multo ante ignis cecidit crudelis ab alto
Æthere, &, heu! diri lugubre arsere cometæ.
Quin etiam dum pastores solemnia læti
Baccho sacra ferunt, pagosque, & compita circum
Errantes ludunt, & misti carmina dicunt,
Carmina, quæ languens Quercens non audiat ipse,
Tectaque corticibus abscondunt ora cavatis;
Atque oscilla alta suspendunt mollia queru,
Et mæstus canum excusfit caput Appenninus,
Et castella humeris tremuere hærentia duris.
Quæ post signa obiit, nec longa fuit mora, Quercens.
Spargite Najades tumulo bene olentis anethi
Floremque, & mentæ circum sylvestris acervum
Accumulate, rosasque, & odoriferum serpillum.
Intactum florem legite in felicibus hortis,
Pallentem violam, & ferrugineum Hyacinthum,
Narcissi lacrymam, & cendentia lilia plenis
In calathis: mandat sterni sibi lilia Quercens.
Et tumulo lacrymas oculis turgentibus addite;
Et tumulo fontes densis inducite lauris,*
- 445   450   455   460   465   470   475   480   485
- Ei

*Et matutinum auroræ diffundite rorem :
Atque iterum , atque iterum mæstum subjungite carmen .
Ah moriens Quercens tecum o tecum omnia vertis .*

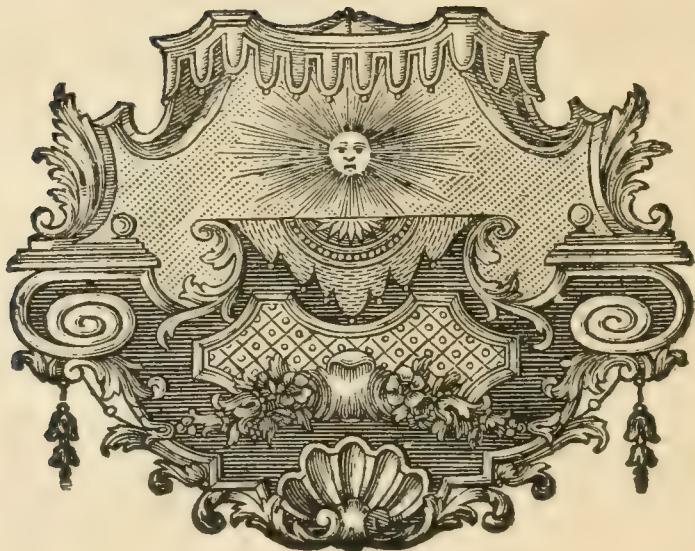
- Myr. Deficiet prius Eridanus , arentibus undis ,
Aut Corylete tuus prius o sine Lapius undis 490
Arescit , quam deficiat plorable carmen ,
Aut lacrymæ , aut gemitus Vitisco . Semper in ipso
Insurgit major fletus , viresque resumit :
Atque novam intexit semper per verba querelam .
Ah demens Vitisce quid o ! sine floribus horti , 495
Ut sine frondibus arbos , ut sine fidere noctes ?
- Cor. Ille quidem flet adhuc , sed jam puto desinet : & jam
Stat flendo , fascemque humero , dum subgemit , aptat .
- Vit. Terra tibi violæ sint o , sit perpetuum ver ,
Quæ cineres magni servas pastoris , & ossa ; 500
Et Zephyri molle spirent tibi semper amomum .
Jamque vale vale o Quercens : hæc rura valento .
Pauperis in patria tugurj fumosa revisam
Culmina , & inculti squalentia jugera agelli .
In quascunque iero terras dolor iste sequetur , 505
Et dolor , & desiderium , curæque sequaces .
Ante ferent coryli gravibus pyra longa volemis ,
Cerea prund alnus , pingues quoque populus uvás ,
Quam grave de nostro lentescat peccore vulnus .
Ergo sive legam milium , vilemve fasellum , 510
Vimina seu lenti patriæ prope flumina Rusci
Succidam , virides qua pingit arundine ripas
Serius , aut qua se fert Abdua turbidus auro ,
Aut magnus Padus , aut multum utilis Ollius agris ,
Ingratos inter suspiria dura labores 515
Sœpe traham , & falcem lacrymis , & gramina spargam .
Vos patrii mecum vos suspirabitis amnes ;
Vos mecum salices latebra olim accommoda Nymphis ,
Flebitis , & virides toto cum flumine ripæ .
Sive autem dum tristis hyems nive pascua vestit , 520
Intra clausa pecus cohibens fænilia , texam
Fiscellas raras , aut vimineos calathiscos ,
Frondentem semper Quercum per viminæ fingam .
Pallorem truncus surgens imitabitur auri ;
Fulgorem glandes auri , electrique nitorem ; 525
Et frondes teneræ viridi fingentur hibisco .
Semiputata etiam molli mihi frondea junco
Per ramos serpet , perque alta cacumina vitis ;
Vitis egens alienæ opis , & non stirpe suo stans ;
Et sparget raros circum labrusca racemos . 530

Hinc

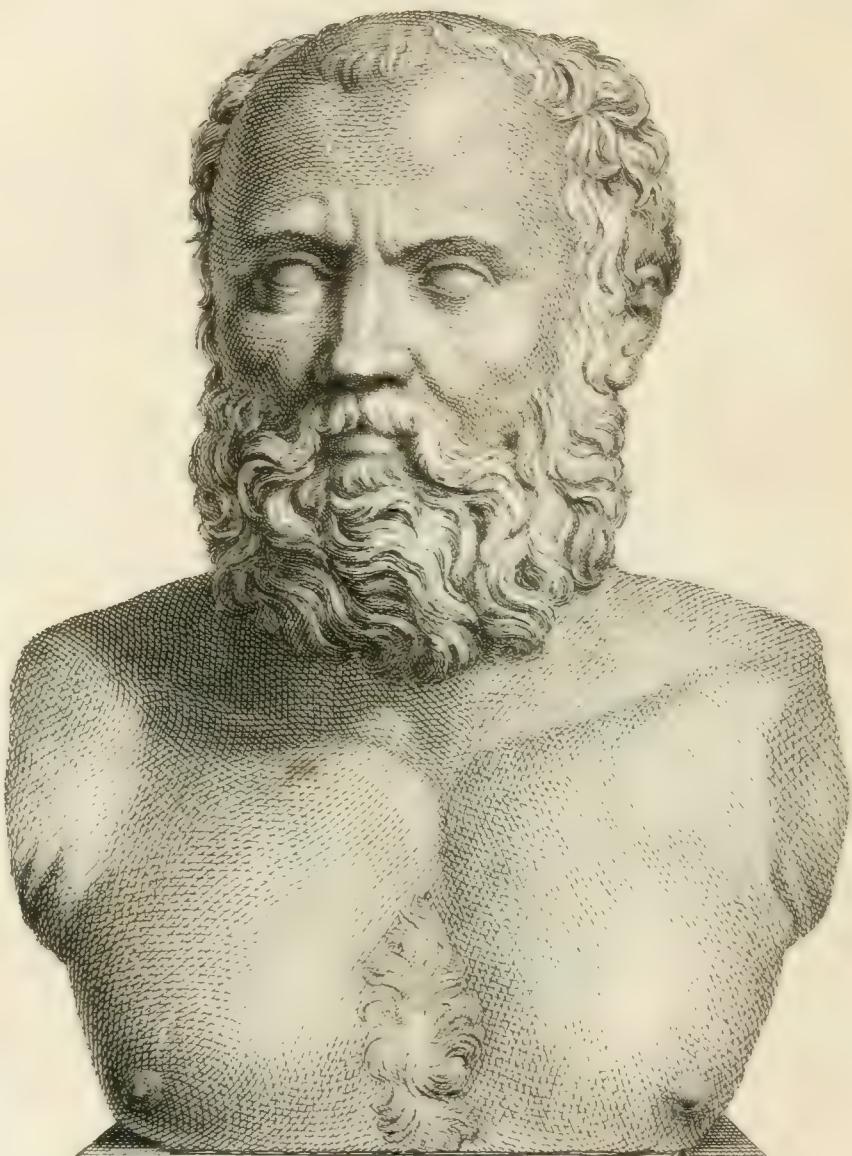
- Hinc vigil amplexus truncum draco sibila ad auras
Tollet, & hac illac linguis feret ora trisulcis.
Præterea Eridani in ripis viridantibus alti
Nulla erit eduro quæ non in cortice signet
Populus, ah! mæustum, & semper plorabile carmen. 535
Ah moriens Quercens tecum o tecum omnia vertis.
Myr. En, Corylete, recedit. Age properemus, & ipsum
Saltem hac (jam declinavit sol) nocte moremur.
Cor. Myrtle tu prior: ipse legam quam abjecit avenam;
Mox sequar. Audisti? ingratam dum iratus avenam 540
Abiiceret, longum servavit stridula vocem:
Quercentemque cadens, Quercentem lapsa sonabat.
(Ah moriens Quercens) vocalis retulit. At mox
Heu! magis atque magis (tecum o tecum omnia) languens
Nec potuit, fugiente anima, subjungere (vertis). 545
Ipse etiam sylvæ ad suspiria suspirabant.
Myr. Oh o Vitisce, ah demens, quo te rapis? Ecquæ
Meta erit his lacrymis? Ecquid mercedis ab illo,
Quem tantum infelix luges, Quercente tulisti?
Cum caneres sylvas, cum te cantante capellæ, 550
Ipsaque læta forent armenta, & pascua, & amnes,
Pastoresque ipsi, nunquam tibi reddidit ille
Quod tua carminibus meruisset fistula munus,
Aut agnum, aut teneris lucifantem cornibus hædum.
Vit. Illum illum (ah semper me observas improbe: post hæc 555
Dum flerem, & nunquam sensi, Corylete, jacebas)
Illum illum tantum, non, Myrtle, munera amabam.
Ille mihi haud hædo, aut omni carior agno.
Hædus, & agnus erat Quercens, mihi & omnia Quercens:
Quo vivente lupi nunquam timuere capellæ 560
Insidias; æustum nunquam sata; frigora vites.
Myr. Fors tamen (audivi, & quædam mihi retulit Ucron)
Collibus his pastor succedet non minor illo.
Interea (nam nox instat, seque occuluit sol
Post montes altos, nec tutum est tendere sylvas 565
Has per, nocte. Lupi, atque Ursi Quercente extincto
Auditi exululant sera sub nocte rudentes)
Ad puteum veterem (non multum distat) eamus;
Sunt ubi pastoris fænilia longa Leontii.
Ipse etiam multum (nuper referebat Amilces) 570
Quercentis consanguinei se in funere vexat.
Hac illi non parva erimus solatia nocte.
Et (tibi nî penitus fixum est hos linquere colles)
Illi semper poteris per pascua lætus
Pascere, ut ante, gregem, & meditari carmen avena. 575

*Alter erit Quercens semper tibi , dives & ipse
Atque agri , atque gregis , multum quoque lactis abundans .
Ecce autem (ah mæstus) ille obvius exit , eamus .
Huc huc o Corylete . Tenet Vitiscus avenam .*

F I N I S.

GABRIEL FAERNOS CREMONEN.

Michael Aug.

Hannach sc.

*Nobilissimo ac Præstantissimo Viro Comiti Alexandro Schinchinellio
ex Nobb. Decur. et Judicibus Coll. Cremon. marmoreum Simulacrum
Civis. sui. in Museo. Capitolino. servatum. ære. insculptum
F. Thomas Aug. Fairani. Ord. Præd. D.D.D. Romæ. an. MDCCCLXXVII*

*Roma parem Phædro dudum mirata Faernum
Marmoream hanc illi posuit effigiem.*

Desider. de Aug. delin.

Aus Campanelli inc.

à Rome ce 16. Janvier 1773.

Dans le païs des lettres, & des beaux arts on ne peut Monsieur introduire aujourd' hui la moindre chose, sans la munir de son passeport. Le buste de Faerno, que je fis dessiner, & graver pour mettre au jour un monument, qui honore notre patrie, travaillé par Bonarroti, & placé dans le Capitole, n'avoit pas besoin, à ce qu'il me sembla d'abord, de cette precaution. Cependant le croyeriez vous? Bien des scrupuleux, qui ont, disent-ils, un amour extrême pour la vérité, ne sont pas tombés d'accord ni sur l'auteur de cet ouvrage, ni sur le sujet qu'il représente. C'est Monsieur pour ne pas laisser en proye de la raillerie le petit présent, que vous avez bien voulu agréer, que je vais en faire l'apologie en très peu de mots. J'ose assurer d'obtenir d'abord l'aveu de ces Messieurs: & ce qui est encore plus, de mettre le buste de Faerno sous leurs auspices.

Ce ne seroit pas trop pretendre d'y réussir en alleguant seulement ce qui a été publié à Florence par le dernier éditeur de Vasari: il l'a rangé sans balancer parmi les ouvrages de Bonarroti, Tom. vi. pag. 386. *Opere di Scultura num. 13. In Campidoglio è il ritratto in marmo di Gabriele Faerno celebre Poeta latino con un poco di busto nudo d'un eccellenza tale, che quantunque sia situato in mezzo a un gran numero di teste greche bellissime, non si compare a punto.* Mais je ne m'arrête pas là: mon dessein étant d'éloigner tout soupçon.

I. On dit que Bonarroti n'a point fait d'autres portraits que celui de Thomas Cavalieri. Voyez Vies de plus célèbres Architectes, à Rome 1768. pag. 243. II. Le buste en question ressemble plutôt au portrait d'un Philosophe, à qui l'on a joint le piedestal avec le nom de Faerno; & cela, dit-on, est fort vraisemblable, eu égard à la physionomie, qui est d'un homme bien plus âgé, que n'étoit Faerno. III. Faerno étant au service de S. Charles Borromée ne portoit point de barbe; ce Cardinal l'ayant défendu à tous ses courtisans.

Mais quelle raison apporte l'auteur des Vies des Architectes pour nous prouver, que Michel Ange n'a pas fait d'autres portraits? C'est, dit-il, que ce célèbre sculpteur ne trouvoit dans aucune personne de parfaites proportions. Si cela est, pourquoi donc a-t-il fait celui de Thomas Cavalieri? Est-ce en lui seul, qu'il trouva les perfections, qu'il souhaitoit? Qu'il ait fait fort peu de portraits, j'en conviens: mais j'avoûe, que je ne saurois suivre aveuglement un écrivain de nos jours, qui veut, qu'on lui en croye sur sa parole.

La seconde remarque ne vaut pas mieux que la première. Tous les connoisseurs en matière de sculpture y reconnaissent Bonarroti. Le marbre est tout d'une seule pièce, & la forme des lettres gravées sur le piedestal est de ce tems là. Les traits du visage sont graves & majestueux : ils répondent à l'excellence du sculpteur, sans qu'il ait perdu de vuë son original. La Chronologie ne souffre aucune contradiction, parce que Michel Ange a survecu à Faerno. Quant à son âge, il vecut au moins cinquante ans. S'il reste quelque scrupule à l'égard de la grande barbe, on n'a qu'à voir les portraits des hommes illustres contemporains de Faerno, qui tous la portoient. Les barbes de Sadoleto, Fracastoro, Tartaglia, Tiraquello, Varchi, Musso étoient-elles moins terribles, que celle de Faerno ?

La troisième objection ne vous paroitra t'elle pas un étrange paradoxe ? Pour toute reponse je renvoie simplement à l'histoire littéraire de ce siècle, & à ce qui se passoit alors à la cour de Pie IV. En effet on trouvera Faerno à la suite de la cour du Pape, dans le même tems qu'on prétend le placer si mal à propos aupres de S. Charles Borromée. Ce digne Prelat vint à Rome en 1560, & y fut revetu de la pourpre, etant encore fort jeune, ainsi que tout le monde fait : & Faerno, que ce même cardinal cherissoit beaucoup, mourut peu de tems après, je veux dire en 1561. Cela suffit pour faire appercevoir au premier coup d'oeil la futilité d'une critique, qui ne mérite pas la peine d'y faire la moindre attention.

Cette dispute littéraire m'a fait decouvrir quelques anecdotes, qui m'ont engagé à ecrire la vie de Faerno : ce que je ferai tout au plustôt. Quant au buste que j'ai publié de ce grand homme, il me paroît, que cet ouvrage de sculpture ne sauroit étre, que de l'année 1560, ou environ. Ce fut alors que Faerno se rendit celebre autant par son savoir, que par l'excellence de son coeur : aussi s'attira-t-il les eloges des savans de son siecle, qui tous furent ravis de voir un philosophe de ce caractère à la cour d'un souverain.

Je vous ai écrit cette lettre en françois, comme c'est ma coutume, quoique elle doive paroître en public. Je serai toujours content, si vous y trouvez des raisons solides, & convainquantes. Je suis avec la plus parfaite considération.

Monsieur.

Vôtre très-humble, & très-obéissant serviteur
F. Thomas Augustin Vairani Dominicain.

JULIO CÆSARI BONETTO PATRITIO CREMONENSI

FR. TH. AUGUSTINUS VAIRANI ORD. PRÆDICATOR. F.

Arinoream Gabrielis Faerni civis nostri effigiem, quæ in Museo Capitolino servatur, ænea insculptam tabella jampridem ad Comitem Alexandrum Schinchinellum misi, ut non minus nobilitate, quam præstantia clarissimi viri, singulare eidem accederet ornamentum. Quum vero quorundam delicatulorum oculos me offendisse animadverterem, quibus Faerni nomine videbatur conficta philosophi alicujus imago liberiori sculptoris ingenio ea gravitate donata, epistolam adjunxi, qua argumentum sane festivum gallico, quod illi æque ac latinum in deliciis est, idiomate pertractavi, effecique, ut omnis tolleretur de ea re dubitatio. De Faerno iterum scribere aggredior, ut non solum oris, sed etiam ingenii, & consuetudinis, ac vitæ illius imaginem exprimam, quam audio a multis, iisque literatis viris, a nostris vero præsertim, desiderari. Licet enim Scriptores plerique omnes ejus ævi hominem doctissimum laudarint, nullus tamen usque ad hanc diem omnia perquisivit, quæ ad illum pertinent, aut collecta ita disposuit, ut uno veluti aspectu perspici ille possit, planeque cognosci.

Epi-

Epistolam hac de re ad te mitto, Juli Cæsar Bonette ornatisime, ut hoc munusculo perspectam habeas aliquando observantiam erga te meam, & voluntatem, qua si quid possem majus, te colendi gratia, id sane libentissime facerem. Sed hoc ipsum tibi pergratum futurum spero, quod patriæ monumentis summopere delecteris, multos in hac re vincens, concedens nemini. Ego vero non de illis solum loquor, quorum omnis ratio sita in eruditione est, atque in laudatione virorum, qui floruerunt dignitate, honoribus, literis. Majora etiam sunt, quibus evolvendis, & investigandis incumbis, quibusque ad bonum reipublicæ pro munere uteris vel tuendum, vel amplificandum, in idque omnes curas tuas, cogitationesque confers. Quum autem eximiam cæteris studiis conjunctam habeas jurisprudentiæ scientiam, id sane efficis facilius, & præstantius, ut cuim in aliis, tum præcipue in interioribus consiliis patriam ipsam mirifice juves, & ornes; quo quid in civili vita optabilius, quid cive dignius, quidve jucundius esse possit, sane non video. Hæc sunt, quæ Commentariolum hunc de Faerno, deque ejus studiorum, vitæque ratione tibi commendant. Accedit ad hæc, pulcherrimam, quam doctissimi viri cernes imaginem neque a me scribendo delineari, neque ulla ratione perfici. Scribam enim non mea, nec ea quæ arte quadam, & eloquentia a me amplificata videantur; sed gravissimorum scriptorum testimonii continenter utar, ea singulis locis aptando, ut veluti aliena manu totum opus plane videar confecisse.

De genere Faernorum nihil a nostris aut scripto, aut ore proditum memoriarum est (*). Egregia indole Gabriel prædictus, & liberally educatus, illa certe nobilitate, iisque divitiis claruit, quibus ornati qui sunt, a cæteris hominibus secernuntur, & veluti quadam in fastigio collocati immortalem consequuntur famam & gloriam, dum celeriter tamquam flosculi ii decidunt, quos non alia quam inanis apud vulgus ostentatio, aut fluxarum rerum copia, aut vacui honoris amplitudo commendat. Atque illud quoque me latet, quid Faernus ad octavum circiter lustrum memoria dignum egerit. Sed id mihi satis explorare cognitum est, Faernum, quum ea esset ætate

Ro-

(*) Mercaturæ addictam familiam Faernorum referunt regesta Archivi Cremonensis. Extat in templo S. Augustini sepulcrum Himerii Faerni, qui vivebat anno 1579.,

cum hac epigraphe S. D. HIMERII FAERNI ET EIUS UXORIS. Hinc coniuci potest in Himerio, nostri puto Gabrielis nepote, desesse Faernorum genus.

Romam se contulisse hortatu, & opera eorum, quos Cremonæ & Mediolani patronos habuit opibus, & dignitate præstantes. Id vero contigisse an. 1549. Paulus Jovius scriptum reliquit in Epistola ad Hieronymum Angleriam Novocomi data die 16. Oct. 1549. his verbis: *Dite al Faerno che il suo Sig. Hermes (Stampa, vel Vicecomes) mi ha affermato averlo ajutato del viatico d'andare a Roma, e trattenerse per un pezzo.* Sed majora Faerno officia præstiterunt Cardinales Franciscus Sfondratus Cremonæ Episcopus, & Marcellus Cervinus (an. 1555. eodem nomine II. paucis diebus P. M.) ut scilicet literati viri commodis, dignitatique consulerent. Ob eam rem Marcus Antonius Flaminius lib. 6. carmine 33. edit. Veronen. an. 1740. maximas Cardinalibus illis gratias agit.

Quod Faernum hominem bonum atque doctum
 Amo non secus atque memetipsum,
 Ejus gaudeo commodis perinde
 Ac meis propriis: quod ergo per vos
 Summo a Principe consecutus ille est
 Quidquid ad bene commodeque agendam
 Vitam optabat, id hercule obligavit
 Me vobis ita, candidi Patroni,
 Ut devinctior esse nemo possit.
 At vos qua pietate jam tueri
 Cæpistis lepidum meum sodalem,
 Eadem pietate firma ut hæc sint,
 Et perennia dona, providete.

Cum vero Flaminius, & Franciscus Card. Sfondratus an. 1550. obierint, constat illa ad vitam commode agendam subsidia Faernum habuisse saltem anno quem dixi 1549. fortasse simul atque Romam venit. Quænam illa fuerint, querere curiosus cæpi in Bibliotheca Vaticana: cumque oblatus esset liber, in quo sumptus quidam ejusdem Bibliothecæ scripti sunt ab anno 1555. usque ad hanc diem, oculis hæc fors objecit ipso fere libri initio:

Conto di denari pagati di commissione ed ordine del Cardinal de' Nobili Bibliotecario da Federico Ranaldi.

A M. Gabriel Faerno per la sua provvisione di Maggio 1555.

sino a tutto Decem. 1557. a sc. 5. baj. 50. il mese. sc. 176.

Pars II.

I

Sed

Sed restabat inquirendum diligentius, quod divinare non poteram, cuius nempe muneric causa Faerno, homini, ut constat, laico, illa constituta esset pecunia. Id vero sum plane consecutus opera ornatissimi Cajetani Marini, qui in Archivis Vaticano, & Arcis S. Angeli pro viro cl. Marino Zampino Præfecti munus gerit, & in ipso ætatis flore ingenio, eruditione, & omnis antiquitatis studio præstans, morum suavitatem, comitatemque adjunctam habet singularem. Is igitur mei gratia regesta ejus temporis evolvit, meque certiorem fecit in *Regest. Bullarum Pii IV.* to. 72. pag. 306. & in *divers. Cameral.* to. 203. pag. 279. hæc reperiri, scilicet Jo: Baptistarum Manfredi clericum Cremonensem, medicum ac familiarem Pii IV. an. 1561. die 28. Novembris Correctorem, ac Revisorem librorum Bibliothecæ Vaticanæ constitutum fuisse, quum Faernus morte decedens vacuum hoc munus reliquisset. Igitur hæc de Faerno diligenter investigando certissime novimus: hocque illud esse putto, quod Flaminius commemorat beneficium, eidem sine dubio a Paulo III. collatum. Præterea alterum offendimus civem nostrum Manfreduum, qui tamen, quum clarus esse potuisset in aula optimi, & liberalissimi Pontificis, turpibus vitiis gloriam etiam patriæ maculavit, quorum ut pœnam lueret in vincula conjectus est die 24. Jan. an. 1565, quo die Onuphrius Panvinius prædicto Correct. & Revis. muneri præfensus fuit decem ducatorum, ut vocant, aureorum Cameræ Apostolicæ stipendio in singulos menses illi decreto. *To. 3. pag. 53. Signat. Pii IV. arm. 52.*

Doctrina, & præclaro vitæ instituto quum Romæ explendesceret Faernus illustres natus est literatum fautores, liberalesque patronos, & in primis Cardinalem Mediceum (an. 1559. Maximum Pii IV. nomine Pontificem) qui ut scribit Silvius Antonianus ad Cardinalem Carolum Borromæum, "humanitate & benevolentia hominem complexus, in fidem, & clientelam suam recepit sic, ut ei Faernus doctrinam, & spectatos mores intimus, & carissimus semper fuerit". Igitur nihil illi optandum amplius erat, ut ad vitam commode degendam, sic ad excolenda studia, quibus attulit ab ipsa natura comparatum ingenium. Latinis literis maxime excelluit, omnemque expurgandis auctæ ætatis scriptis operam dedit. De hoc præclaro Faerni instituto hæc habet Silvius Antonianus eodem loco: "Itaque quum

quum illo Patrono suavi & literato otio frueretur .... ad emendandos clarissimos latinæ linguæ auctores nimia vetustate , & librariorum negligentia multis maculis inquinatos se totum convertit : atque in hoc scribendi genere ingenium suum magna cum laude exercuit”.

Acerrimum hoc Faerni , & admirabile ingenium eruditii omnes ætatis illius laudarunt , quorum testimonia hoc loco proferam , ea , ut ante dixi , ratione , non quasi res a me agatur , sed quasi narratur . Jacobus Augustus Thuanus (*de Thon* , quod castrum est in Alnisi , Aunis , Galliar. Provincia) historiarum lib. 28. num. 31. magnopere commendat Faerni in latinis scriptoribus castigandis soler-tiam , qua excelluit , virumque appellat *literaturæ* , & puritatis anti-qua , ut habent Drovartianæ editiones . Franciscus Franchinus Con-sentinus Martem secutus , deinde Populoniæ in Etruria Episcopus , qui Poeta ornatissimus fuit , carmen ad Faernum dedit , quod extat lib. 4. pag. 197. Basileen. edit. Hannibal Crucejus elegiam nomine Caroli Vicecomitis ad eumdem scripsit dono mittens numisma in-sculptam ipsius Vicecomitis referens effigiem . Lævinus Torrentius Episc. Antuerpien. lib. 2. Odarum ad amicos Faernum commendat hoc titulo , *quod vetustis auctoribus corrigendis nobilis esset* : hique sunt postremi versus

. . . . .

Solers nitori reddere pristino
 Libros vetustos nobilium virūm
 Quicumque præluxere nobis
 Ingenio & locuplete lingua .
 Ut morte pressum si referant caput
 Reddantque dignam vindice gratiam ,
 Majore te censi te honore
 Arbitrio patiantur æquo .
 Tu namque & illis concilias decus :
 Quæque ipse scribis non placeant minus ,
 Faerne musarum sub antris
 Docte modos sociare chordis .

Illustres dignitate & literis viros satis habeam nominare Gulielmum Sirletum , Hosium Varmiensem , Othonem Truchses , & Carolum Borromæum S. R. E. Cardinales , Marcum Antonium Muretum ,

Paulum Manutium , Petrum Victorium , Julium Pogianum , Octavianum Pantagatum , Franciscum Davanzathium , ut omittam ceteros , qui magni aestimarunt Faerni operam in re literaria amplificanda . Itaque eximia ille Romæ florebat laude doctrinæ .

Acceptissimus vero etiam fuit , & omnibus carissimus propter nativum quemdam leporem , suavitatem , bonitatemque singularem . Qua de re Vincentius Luchinius typographus Romanus ad Card . Borromæum , cui Orationes Ciceronis a Faerno emendatas dicabat : " Gabriel Faernus , inquit , vir summa vitae innocentia praeditus , ut tu Cardinalis amplissime optime nosti , cum omni liberali doctrina præstítit , tum præcipue in corrigendis antiquorum libris omnium doctorum consensu singularem laudem tulit " . Addo Hieronymum Ghilinum , qui in suo virorum literatorum theatro veluti omnium nomine scripsit ; " Tra gli uomini letterati , che sono usciti dalla città di Cremona , chiarissimo si fa vedere Gabriello Faerno suo cittadino , uomo riguardevole così per eccellenza delle lettere greche , e latine , come per la somma innocenza di vita , e candidezza di costumi " .

Talis tamque clarus vir in aula Pontificis nunc a nobis est conspicendus . Cardinalis enim Medices , qui Petri Cathedram Pii IV . nomine concendit an . 1559 . Faernum sibi continuo familiarem voluit . Hoc loco afferam quæ Latinus Latinius scripsit ad Andream Massium die 4. Martii 1560 . " Sed iterum longius abripior .... Faernus tamen revocat , quasique contemptum se queritur ; ut est homo nunc in omnium deliciis , Pontificique in primis , ut antehac semper , carus . Nunc hominem videre & audire est operæ pretium . Quamquam enim non quæcumque multorum causa vult , eadem potest , laborat tamen diligenter : efficit certe aliquid ; ita ut eum patronum sibi omnes , qui modo aliquam operam literis navarint , quærant . Quare putato virum bonum nunquam carere molestia : nosti enim poetarum præsertim improbitatem ; ne hic tibi inopissimum adolescentium legionem commemorem ad petendum non hostem , sed obsonium , sportulamque , promptissimum " . Julius Pogianus Francisco Davanzathio hæc nunciavit XII. kal. Jan. 1560 . Faernus diuturno morbo pene stomachum amiserat , quem aliquando revocavit , ut Pontificias cænas obire posset .

Ita

Ita autem fuit Faernus noster natura ipsa comparatus , ut alios adjuvaret quibuscumque rebus posset. Hanc in illo vidimus indolem benignitatis ex Latinio , qui ad eundem Masium an. 1561. scripsit Jacobum Noguerum Faerno id debuisse , quod Pontificem Max. adierit , atque humanissime ab eo exceptus fuerit : *Jacobus Noguera Faerni nostri opera , & Tranensis Cardinalis summo Pontifici notus est . Extat de hac re & Dionysii Athanasii epistola apud Hieronymum Lagomarsinum in notis ad Epistolas Julii Pogiani tom. 3. Ad Faernum ille scribens die 6. Jan. 1560. de electione Pii IV. gratulatur " per l' interesse publico , & per lo particolare ancora di tanti miei signoti & padroni , de' quali V. S. sà bene , che meritamente tiene uno de' primi luoghi per li molti , & gran benefitii , che con tanta amorevolezza , & cortesia mi fece , & procurò etiandio da Sua Beatitudine nelle mie sciagure di Roma , de' quali ho la memoria così fresca , e ripiena , che mi par , che pur hieri li ricevessi "*.

De eodem Faerni instituto Stanislaus Hosius Episcopus Varmiensis quædam habet in Epistola ad Latinum Latinum , cuius exemplar ex Orig. in Codice Vaticano 6201. pag. 141. laud. Cajetanus Marinus nobis sponte sua dono dedit : tanta est illius in nostro studio adjuvando humanitas , & mira quædam solicitude . Epistolam ipsam in lucem edimus eruditorum gratia .

STANISLAUS HOSIUS LATINO LATINIO
VEL UT VERIUS DICAM LATINIORI
SIVE LATINISSIMO S.

Quid sit quod abs te per Valentinum meum postulaverim pro jure amicitiae nostræ , brevibus in scheda præsentibus literis inclusa reperies explicatum verbis fortasse minus latinis ; sed ego dum sum solicitus , ut rem consequar , non multum verba moror . Quæso te , ut hanc schedam & cum Illustriss. Card. tuo , & eodem meo , & cum Datario communices , ut quid petam , intelligent : simul operam des , ut voti mei compos efficiar . Majorem in modum ea re tibi me devinceris , & ero , si qua dabitur occasio , de referenda gratia solicitus . Nihil est , quod hoc opere facere mibi possis gratius , cum quam sit hac res mibi cordi non ignores . Sirletum & Faernum verbis meis salutabis . Illi me excusabis , quod non salutaverim eum priusquam Roma discederem , cum fuerit discussus hic opinione mea celerior :

buic

huic vero dices, quod ego putabam hactenus eum esse judicem tantum importunorum, nunc autem video, quod sit etiam patronus eorum. Nullos enim adjuvare patrocinio suo videtur alios, praeterquam importunos, de quo genere, cum non sit Franciscus Torrensis, cuius & pietatem, & doctrinam satis perspectam, & probatam habes, nihil est ei, quantum video, in Faerno praesidii constitutum. Laudo hominem; in hoc non laudo, sed amo nihilominus. Nam fieri potest, quod ipse culpa vacet. Ex Monte Falisco.....

Si qua manu mea scripsi legere te recte posse cognovero, scribam ad vos manu mea frequentius.

Tuus Frater
Stanislaus Episc. Varmiensis.

Latinii ad Hosium responsio iv. non. Apr. 1560. extat inter illius epistolas to. 3. pag. 72. De Faerno haec rescripsit. Salutavi Faernum tuo nomine, legique ei particulam epistolæ tuæ de importunorum patrocinio. Agit ille tibi gratias de tua erga se voluntate. Quod autem addidisti de Torrensi, in eo nihil astute dissimulavit, ingenue fassus se si quemquam hominem importunum non audiendum, & dijudicandum, sed tuerendum, & defendendum unquam suscepit, hunc maxime unum, atque præcipuum esse; in quo tamen juvando, quod potuit, bona fide præstítit.

Secundam fortunam sapienter Faernus cavit, atque ut erat mira simplicitate, & modestia, sic a divitiis, omniisque honorum, & dignitatum ambitu longissime abfuit; nullius rei cupidus, nisi virtutis: quod Joan. Caso notavit in Epistola ad Galeatium Florimontium. tom. vi. pag. 3. edit. Neapol. an. 1733.

.... Priolusque bonus, simplexque Faernus,
Prudens, & veræ virtutis cuior uterque,
Vitrea quos nunquam titillat gloria, febris
Purgatos hujus . . . .

Ea scilicet ratione Faernus secundis rebus utebatur, ut ad literarum studia, vitæque tranquillitatem omnia converteret: sicque in aula vitam instituit, ut portum ille invenerit, ubi scopulos alii saepius, tempestatesque offendunt. Id autem non solum naturæ quedam bono fecit, sed etiam doctrina. Philosophiae enim severioris præcepta excollebat, seque illum nequaquam putare beatum profitebatur, qui ho-

noribus supponit humeros ; iisque ob vitream gloriam permittebat gratulationes emittere , quos eadem gloria titillat . Hujus rigidioris dogmatis exemplum (quod hercule stoicum est) afferam . Stanislaus Hosius Varmiensis ad Julium Pogianum , qui Cardinalatus honorem illi gratulatus erat , respondens , Faerni judicium se magis probare ait , " qui ne literam quidem unam scribendam esse duxit , qua mihi novum honorem hunc gratuletur ... Quid enim ex hoc onere potius , quam honore , mihi mandato pervenit ad me præter curas , sollicitudines , labores , vigilias , sumptus majores , quam quos queam sustinere , tum pericula multo gravissima " ? Eodem tempore Hosius ad Latinum Latinum nescio quæ de ipso Faerno scripserat , cui Latinus respondens hæc retulit . " Faernus , cui ego Epistolam tuam legendam miseram , adscripseramque si quid suo nomine me vellet tibi respondere , ut me certiore faceret , ita ad me rescripsit . Potes adscribere salutem meis verbis , & ei dicere , ne miretur , quod ad eum non scripserim gratulatorias ; non enim me unquam solere cuiquam ob talia gratulari . Si quid haberem aliud quod scriberem , libenter sane facturum ; sed nihil esse , ut nunc se res habent . Vale . Hæc ille ad me totidem verbis " .
In not. Lagomars. ad Epist. 19. Jul. Pogiani an. 1561. tom. 2.

Ea candidi hominis libertas non displicebat viris in summo etiam fastigio constitutis , & ab ambitione remotis . In his Hosius ipse : qui honores , & dignitates ratione æstimans , iisdem additum sibi pondus sentiebat , & nihil expetebat magis , quam familiaritatem , & amicitiam clarorum virorum , a quibus nihil , præter vestem , se habere fatebatur , quod illis commune non esset . Quare Latinio respondens Faernum laudat . Cujus epistolam ex laud. codice pag. 124. hoc loco edere opere pretium est .

Quod scribis , tibi neque licere , neque libere mihi vestium istum splendorem , qui nuper accessit , gratulari , commune tibi est cum Faerno nostro . Nam & is nullas ad me literas dedit ex quo tempore vestibus istis splendidioribus utendi potestis mihi fuit concessa , & inter alia amoris in me vestri argumenta , hoc quoque non minimum esse puto ; nec amoris magis , quam prudentiae . Reste enim iudicatis , quod splendor hic vestium plus animo meo perturbationis , quam voluptatis attulerit ; cum agmen quoddam cœrarum , sollicitudinum , laborum , vigiliarum , quin & periculorum secum habeat . Quibus ut ferendis par esse queam , Dei misericordiam supplex implor-

ploro, atque idem a vobis, Patre Octavio, & ab aliis piis fieri peto. Minus mea, quam Faerni vestis felix esse videtur; cum tamen & mea peraque fuerit ab ambitione remota, & a gradibus illis ambitionis absim longius, quos vestri pedes terunt quotidie. Vellem autem abs te Faerno nostro persuaderi, ne me propterea minus amandum esse putet, quod jam sum splendidioribus his vestibus indutus, de quibus non magis quam ille fui solitus. Mirum est, quod mense toto, & amplius etiam, non modo literas ab eo nullas accepi, verum ne salutem quidem illius verbis mihi quisquam adscripsit. Sic ille fortasse offensus esse videtur, quod a ueste mea me superari sum passus. Tu vero placandum illum curabis, & me cum ipse carum habebis, tum hero tuo reddes in diem commendatiorem. Coram, si Deus volet, pluribus. Bene vale.

Ex Vienna xvii. Aprilis a. d. MDLXI.

Tuus Stanisl. Card. Varmien.

Itaque Faernus longe aberat a cupiditate dignitatum, & honorum; quos tamen amplissimos si voluisselet, adeptus esset. Testem habeo eundem Hosium Card. qui in epistola (laud. cod. pag. 123.) ad Latinum data ex Vienna die 18. Junii 1551., hæc de Faerno scribit. *Quod ille recusare dicitur Episcopatum, non temere facit fortassis. Quid autem impedier, quominus Abbas esse queat? Modo sit Abbatia talis, quæ fructus opimos afferat, unde possit aliis quoque benigne facere. Vellem ut cum salutes meis verbis, & dicas, quod paratam gratulationem habeo, simul ut pinguem Abbatem esse factum cognovero.* Faernus obiit eod. anno. Sed nullus fuisset, puto, gratulationi locus cum eo, qui longe aberat etiam a cupiditate divitiarum.

Imaginem Faerni nostri jam vides, Juli Cæsar Bonette præstantissime, calamo expressam gravissimorum virorum, qui una vixerunt, & incolumem prædicarunt studio literarum, & vitæ innocentia inter æquales nobilissimum. Qui tamen excellens vir quo magis florebat tempore, suisque edendis scriptis manum admovebat, diem obiit supremum Pii IV. anno II. Illius mortem suo statim Masio mœrens Latinus nunciavit: "Faernum, inquit, xv. kal. Decemb. amissimus, cuius morte, uti non mediocrem latinæ literæ jacturam fecerunt, ita te non mediocriter affectum iri certo scio. Ego amici casum eo acerbius fero, quod labores ejus omnes in restituendis tot bonis aucto-

ribus , vel jacebunt semper , vel certe nobis , qui quinquagenarii sumus ” . Extant in deliciis Poetarum part. I. hæc laud. Cruceii carmina in obitum Gabrielis Faerni .

Dum veterum auctorum instaurat monumenta Faernus ,

Et reddit vitæ scripta latina suæ ,

Invidit fera parca , virtumque ad tartara trusit :

Quodque aliis adimis , hoc tibi , dixit , habe .

Sed ne aut lectoribus tedium prolixitate pariam , aut talium virorum studiosis videar brevitate deesse , utriusque rei occurram subiecta Othonis Cardinalis Truchses epistola , quam edidit Lagomarsinius num. 82. inter epistolas Julii Pogiani an. 1561. conscriptas .

OTHO TRUCHSES CARD. AUGUSTANUS

STANISLAO HOSIO CARD. VARMIENSI

XV. kal. Dec. hora xii Gabriel Faernus cessit e vita , cuius mortem tibi & que ac mihi , atque adeo bonis omnibus molestam accidisse propter hominis doctrinam , & probitatem , morumque ac vita suavitatem non mediocrem , facile intelligo . Sed ad consolationem illam communem omnibus christianis hominibus sive vivimus , sive morimur , domini sumus (quod de illo sperare debemus , cuius mors fuit vita consentanea pie religioseque actæ) illud præterea accedit solatium , quod brevi , idque sine febri decepit . Triduum enim tantummodo sibi displicuit , quo in incommodo molestissimum fuit lingua impedimentum , quæ nigro quodam tamore affecta , facile id quod fatum est , præsignificabat . Sed facilis fuit illi ea migratio minus onusto romanis his sarcinis , quibus ut alter cederet oneribus , ei laborandum esset . Quæ cura multos vel in morte magis quam ipsa mors sollicitare solet . Vixit in Urbe aliquot annos , tanquam si rure vixisset , non fuso , non artificiis , non blanditiis , non denique fallaciis prædictus urbanis , illa sua beatus ingenuitate ac probitate , si quicquam est hoc nomine dignandum in terris . Tulit ejus discessum e vita graviter in primis Pontifex Max. , idemque decravit , ut omnia ejus scripta in lucem edantur . Multa erunt , quæ placeant , præsertim in illo jocoſo genere , ſed utili , fabularum , & apologetorum . Ut in urbe loquacissima varie afferuntur præmaturæ , ſi hominis constitutionem ſpectes , mortis cauæ . Sed illa ne audienda quidem . . . .

Nihil puto his addendum , quibus Gabriel Faernus præcipuis fertur laudibus , ut hinc nostri docto ac sapienti cive gloriari merito de-

Pars II.

K

beant

beant literatis omnibus, summisque viris carissimo. Quæ ille scripta reliquerit nunc demum videamus.

In primisque extant Faerni Apologi centum aureo plane stilo, & vario carminum genere ab illo conscripti, coque lepore.... ut ex iis Terentianæ, atque Horatianæ tñneres quodammodo redolere videantur. Illorum editionem Faernus ipse parabat an. 1560. ut suo Masio nunciavit Latinus: " ei rei, inquit, nunc dat operam, ut Apologi in publicum prodeant, neque eam rem aliud moratur, nisi aptissimæ singulis fabellis conjunctæ pictæ tabulæ quibus illustrentur Apologi, veterumque vasorum, vestium, instrumentorumque pluriornorum imagines dissentium oculis subiificantur".... Faerno morte erepto editionem illam jussu Pii IV. Silvius Antonianus perfecit an. 1564. typis Vincentii Luchinii, & Carolo Card. Borromæo dicavit. Qua in re, quum multa esset elocutus de Apologorum utilitate ad informandos puerorum mores, hæc addit. " Quæ cum ita se habeant... profecto optime de hominum vita Gabriel Faernus vir doctus & innocens meritus est: is enim ex Æsopo egregio, & antiquissimo auctore plurimas fabulas, nonnullas etiam ex diversis græcis, & latinis scriptoribus excerptas carminibus elegantissimis explicavit, non ut interpres verba, sed ut poeta sententias, vim, acumen, leporem illum exprimens. Hac ratione factum, ut quod antea ipsum per se jucundum, & suave erat, nunc versibus exornatum longe suavissimum sit.... Quamobrem omnes boni, ut opinor, viri doctissimi studium, & laborem valde probabunt, magnisque in primis gratias Pio IV. P. M. avunculo tuo & agent, & habebunt, cujus liberalitate ad hæc studia Faernus vehementer incitatus est".

Repellendum hoc loco est mendacium, quo Thuanus injuriā non ferendam bono intulit simplicique Faerno. Ejusmodi illud est. Eruditi, qui Apologis Faerni maxime delectabantur, lugebant adhuc deperditas Phædri fabellas. Accidit ut illas detexerit Petrus Pithœus, quas magno omnium plausu typis edidit Augustoduni Tricassium (Troyes in Campania ol. Gallia Celtica Pithœi patria) an. 1596. Jacobus Augustus Thuanus quum, ut vidimus, laudibus Faernum extulisset, nescio qua maledicendi libidine, eundem accusavit, quod fabulas Phædri penes se habens, easdem suppresserit, quasi gloriam ex illius æmulatione capturus." Non mediocrem etiam a studiolis gratiam proine-

ritus (Faernus) fabellis Æsopicis vario carminum genere expressis; majorem initurus, si Phædri, cuius sive imitatione, sive æmulatio-ne luserat, nomen aut non dissimulasset, aut scripta quæ legerat, & penes se habebat, non suppressisset. Verum ita fatis comparatum erat, ut quem Faernus nobis invidit, eum virti optimi, & undecumque do-ctissimi fidei, ac industriae deberemus" ... Quæ Thuano id affirmandi causa fuerit, aut qui suspicioni locus, plane ignoro. Nullo is certe teste usus est, nullaque conjectura. Hinc miror fidem Thuano complures adhibuisse, neque præcipuam innocentia, qua Faernus fertur, laudem id potuisse, ut calumniam statim deprehenderent, & irride-rent. Ita porro ab omni simulatione etiam in literariis rebus Faernus absuit, ut Antonius Augustinus epist. ad Petrum Victorium to. 7. p. 191. de Philippicis Ciceronis Faerni studio castigatis hæc scripsit: *In quibus etiam admodum delectatus sum probitate hominis, qui contra con-suetudinem multorum, si quid unquam tangit ingenio alieno excogitatum, sincere id narrat, admirabile in hoc uitetur simplicitate.*

Iniquam Thuano accusationem exprobavit Claudio Perrault (Perraltus) Accademæ Parisiensis socius, qui fabellas Faerni in gallicam linguam translulit, & Parisiensibus typis vulgavit. Præterea Jo. Petrus Niceronius in suo opere inscripto *Mémoires pour servir à l'hi-story des hommes illustres dans la République des lettres tom. 23.* vanam appellat Thuani suspicionem. *Monsieur de Thou, & plusieurs autres auteurs après lui, ont accusé Faerno de plagiarisme, & ont pretendu, qu'il avoit vu les fables de Phedre, qu'il en avoit pris ce qu'il avoit jugé a propos, & qu'il les avoit supprimées: mais c'est un conte fait d'plaisir, & qui n'a aucun fondement.*

Quam hi tamen injuriam tanti non esse censuerunt, cui repel-lendæ operam impenderent, Lagomarsinius accertime persecutus est in not. ad laud. Epistolam Othonis Cardinalis Augustani, atque ut erat Thuano infensus, multis illum hac de causa exagitavit, quæ, ut can-dide dicam, partim necessaria non erant, partim questionem ipsam attingere non videntur. Hoc enim illi præcipuum cum Thuano con-tentionis caput, quod Faernum plagi accusaverit. Id vero Thuanus non affirmavit, qui scripsit Faernum lusisse Phædri, quem occultavit, imitatione, vel æmulatione, quæ sane a plagio longissime di-stant. Illud puto præbuisse Lagomarsinio reprehensionis causam, quod secunda Faerni fabula de Diis arbores legentibus quum similis sit Phæ-

drinæ lib. 3. num. 17., putaverit hanc a Thuano acceptam occasionem Faernum lacesendi. Idem etiam animadvertisit, olim a Nicolao Perotto in *Cornucopiae* editam fuisse fabellam illam, quam ex Avieno Perottum transtulisse jamblico carmine testatur Scrivarius in animadv. ad lib. 3. *Martialis*. Hinc totus in eo Lagomarsinius est, ut comparatis his varie contextis fabellis, longe Faernianam a Phædrina, & altera Perotti diversam esse ostendat. Sed quid apparatu opus erat tanto? Aut quorsum tot verba, ut etiam cum Pithoeo contendat, quia a Thuano commendatur? Ipsa laudatae fabulae similitudine res facillime potest expediri. Si enim illam in Phædro Faernus vidisset, nunquam sane edidisset. Unicam ne stulto sane plagio suam fecisset, neque certe elegantiorem? Non vedit ergo in Phædro quam edidit fabellam. Igitur qui non habuit Phædrum, supprimere non potuit. Inquies: undenam gentium Phædri fabellam illam accepit? Respondeo: unde illam olim acceperat Perottus, vel ex *Cornucopiae* ipsius Perotti. Quid vero hoc cum Thuano? Qui fabularum Faerni, & Phædri verba, sententias, argumenta novit plane esse diversa.

Faernus præterea Plautinas comedias (Latinii verbis ipsis utar Epist. ad Masium iv. id. Febr. 1555.) multis locis corruptas restituit... Is nunc de Terentio, Plautoque edendo cogitat. Altera eod. anno data Epistola vi. id. Sept. addit: "Faernus intermissio Livio ad Terentium absolvendum, iterumque nova diligentia castigandum rediit... In Livio vero emendando... puto eum aliquot etiamnum menses, fortasse etiam annos laboraturum, non sine summo bonarum literarum studiosorum fructu."

Illi labores in Plauto, Livioque emendando perierunt. Ut vero extaret Terentius ab illo castigatus, fecit Petrus Victorius, qui Junctarum typis Florentiae excusum illum vulgavit anno 1565., in que præfatione ad Carolum Card. Borromæum ait: "ipse libenter suscepit hanc curam, dedique operam, ut fideliter imprimeretur, ut servirem honori, ac laudi Faerni, cum quo, dum vixit, magna amicitia conjunctus fui". Adjunxit vero librum *de metris comicis*, quem tamen Faernus non absolvit; "illum tamen, inquit, ipsum qualem reliquit, vel potius ipsius initium, & non contemnendi ædificii vestibulum occultare non libuit, ne qua ingenii ipsius monumenta perirent". Eadem de re Silvius Antonianus epistolam dedit ad Card. Bor-

romæum. Eruditorum vero summa in Faerno laudando consensio fuit, quod Terentio nativam reddiderit puritatem. Quare Niceronius merito hæc scripsit. *Le travail de Faerno sur Terence est préférable à celui des autres interprètes du même auteur : parceque outre que cet habile critique avoit toutes les qualités, qu'il falloit pour bien réussir dans la révision de cet auteur, il étoit fourni d'anciens MSS., qu'il avoit examiné avec beaucoup de soin.*

Philippicas Ciceronis illustravit, ediditque, de quibus Paulus Manutius non semel scripsit ad Muretum in Gallias profectum cum Cardinali Hyppolito Atestio. Extant Manutii epistolæ in notis Lagomarsinii loco laudato. Ipse Faernus ea de re epistolam dedit ad Petrum Victorium.

Scripsit in Lutheranos sectam Germanicam, & Censuram emendationum Livianarum Caroli Sigonii. Denique carmina quædam omni lepore, & venustate condita. Antonius Teisserius addit Dialogos antiquatum, & observationes in Catullum. *Eloges des hommes savans tom. I. (*)*

Li-

(*) Editiones operum Gabrielis Faerni, quas ego quidem noverim, singulas in gratiam eruditorum hoc loco describam, eoque ordine, quem in recensendis Platinæ, & Vidæ scriptis fecutus sum.

I. *Fabulæ centum*, vulgatae editionibus per multis: ac primum Romæ iussu Pii IV. Pont. Max. & opera Silvii Antoniani an. 1564. typis Vincentii Luchinii, qui librum figuris quoque centum ære insculptis adornavit. Deinde Antuerpiæ pari elegantia, atque hoc titulo: *Centum fabulæ ex antiquis auctoribus delectæ*, & a Gabriele Faerno Cremonensi carminibus explicatæ: apud Christophorum Plantinum MDLXXXV. Præterea Lypsicæ an. 1619. cum Avieno, & Gabria.

Fabulæ eadem variorum sapientum sententiis adornatae cum epistola dedicatoria Silvii Antoniani (editioni Romanæ præmissa) ad Cardinalem Borromeum. Bruxellis apud Franciscum Foppens 1682. Recensæ Parisiis M. Majolii opera an. 1687. Additz deinde gallica versione Claudii Perrault nova editio inscripta fuit hoc modo: *Cent fables choisies des anciens auteurs mises en vers latins par Gabriel Faerno traduites en françois avec des remarques, & le latin à côté.* Paris 1699. Parisiis iterum an. 1708. Amstel-

iodami cum figuris an. 1718. Patavii eodem anno typis Josephi Comini, & anno 1744. quo Thomas Bettinelli Venetiis alteram adornavit editionem.

Editæ aliis in locis Faerni fabulæ. Coloniæ Agrippinæ, Londini anglico idiomate, Bononiæ, Cremonæ, Venetiis sæpius, atque etiam italice redditæ.

Omnes superat elegantia, & nitore editio Londinensis an. 1743. in. 4. cum laudata versione Claudii Perrault, singulisque fabellis in ære affabre expressis.

II. *P. Terentii comædæ ex vetuissimis libris, & versuum ratione a Gabriele Faerno emendatae.* In eas comædias emendationum libri VI. Item de versibus comicis. Florentiæ apud Juntas 1565. Petri Victorii opera. Præterea Parisiis an. 1602. cum Ælii Donati, & Eographii commentariis, edente Friderico Lindebrogio, qui suas observationes, Gabrielis Faerni emendationes, & Jo. Calphurnii interpretationem adjicit.

III. *Liber de versibus comicis (imperfectus).* Hunc ex laud. Florentina Terentij editione acceperunt plerique omnes carnum Faerni editores.

IV. *Ciceronis orationes Philippice, pro Fontejo, pro Flacco, & in Pisonem a Gabriele*

le

Libet Jo: Matthæi Toscani laudationem Pepli Italiæ lib. 3. descriptam subnectere, qua ut eruditorum de Faerno judiciis elucubratus commentariolus meus fuit, sic hujus eleganti carmine, veluti epilogo quodam finem habeat.

Si linguae latinæ politioris
 Omnis mundities, lepos, venustas
 Periissent, penitusque funditusque,
 Omnino nihil ut super nitoris
 Foret, barbarie omnia occupante:
 Pectus attamen unius FAERNI
 Musarum, & charitum manu politum
 Linguae divitias politioris
 Omnes promeret, ubique vena
 Flumen funderet aureæ loquelæ.
 Ut non jam Ciceronis, aut Terenti,
 Cultive ingenium expetat Catulli,
 Cui fas sit lepido frui FAERNO,
 Cui nervi Ciceronis, & Terenti
 Candor insitus, & lepor Catulli est.

Verbosiorem Faernus elicuit epistolam. At jucunditas, & mira quædam in scribendo oblectatio me esse compulit, quam vellem, longiorem. Nihil tamen temere, aut tam leve a me dictum puto, quod iis non probetur, qui clarorum virorum notitia cumprimis delectantur; in quo te esse numero, optime Bonette, sciunt qui te norunt omnes. Quare curas meas, quantulæcumque sint, pro tuo in literas, & patriam studio æqui bonique consulturum te plane confido. Vale.

Dabam Romæ xii. kal. Junias CCCCCCLXX....

le Faerno emendatae e mss. Vatic. cum ejus scholis, & epistola ad P. Victorium Romæ 1563.

V. Epistola, qua continetur censura emendationum Livianarum Caroli Siganii. Extat separatis in calce Ephemeridum Patavin. mensis quintilis 1562. Francisci Robertelli. Servantur ejusdem exempla in bibliothecis Casanatensi, & Barberina.

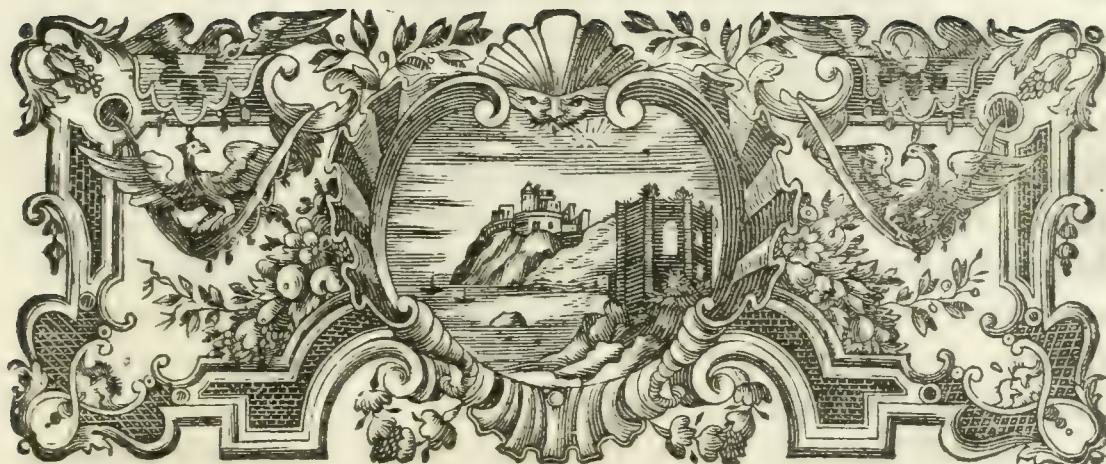
VI. Carmina varia. Extant in deliciis poe-

tarum T. Gruteri to. I., inter carmina poetarum nobilium Mediolani 1563., & illustrium poetarum Italorum, & in aliis collectionibus. Simul vero cum Faerni operibus edita Patavii, Venetiis, Londini &c.

VII. Dialogi antiquatum, & observationes in Catullum. Hæc Faerni opuscula, quæ Teisserius memorat, edita non sunt, & mss. reperire nuquam potuimus.

IGNATIO MARIAE FRAGANESCHIO CREMONÆ EPISCOPO

FR. THOMAS AUGUSTINUS VAIRANI ORDINIS PRÆD. F.

Remonenses hoc Gregorii XIV. monumento gloriantur , quod extat in templo Vaticano , non quidem artis præstantia (nemo enim unquam de illo exornando excogitavit), sed talis viri , qui in eo conditus est , amplitudine splendidissimum . Illud vero ut tibi potissimum nuncupetur , Illiœ & Rmœ Præfus , non mea solum erga te singularis obser vantia facit , sed tua ipsa dignitas postulat jure quodam suo . Cremonensi enim Ecclesiæ diu ille sanctissime præfuit , quæ quinque abhinc lustris te quoque Pastorem habet generis nobilitate , charitatis officiis , pietate , ac vigilantia præstantem . Florente Sfondratia stirpe Nicolaus (quod illi nomen fuit) generatus , ingenio , integritate vitæ , famaque virtutis ita claruit , ut magnus omnium judicio vir habetur ; quæ causa fuit , ob quam , ipso ne minimum quidem adnitente , ad altiores Ecclesiastici ordinis gradus enectus , demum Petri Cathedram , qua nihil est in terris sublimius , communis gratulatione concenderit . Spero autem non injucundum civibus nostris futurum studium hocce qualemcumque meum , dum tanti viri monumentum in lucem revocare constitui , quod etiam hoc tempore necessarium vi de-

detur. Multæ enim causæ inciderunt, quæ hujus patrii splendoris memoriam fortasse turbarunt. Nam Sfondratia gens Gregorii temporibus Mediolani florebat; exteri præterea quamplures scriptores non solum Pontificem, verum etiam illius avum, proavumque Mediolanenses dixerunt: denique ex ea stirpe superiore sæculo, si habenda Morerio fides (*), extincta, jam nullus superstes est. Igitur ne occasio hujus rei declarandæ dimittatur, illud in primis præstantum est, ut Gregorii Pontificis notitia, quæ edito monumento excitatur, sit cum patriæ illius investigatione conjuncta.

Nobilissimum Sfondratorum genus est Cremonæ antiquissimum, & rerum præclare gestarum memoria præstantissimum. Sæculo XIII. ingenii, & doctrinæ opinione splendescet Matthæus, qui diem obiit supremum anno 1315., cuius sepulcro in Templo S. Pauli ejus urbis hæc insculpta leguntur. MATTHÆO. SFONDRA TO. PHILOSOPHÆ. ET. ASTROLOGIÆ. PROFESSORI. CLARISSIMO. QVI. IN. PATRIA. MVLTVM. ELABORAVIT. HIC. TANDEM. QVIESCIT. HÆREDES. MŒST. NE. MEMORIA. TANTI. VIRI. DEPERDERETVR. HOC. P. M. VIXIT. AN. LXXVI. MENS. IX. DIES. XXIII. OBIIT. XV. KAL. APRILIS. A. D. MCCCXV.

Eadem ætate inter aulæ Romanæ Prætules sedente Clemente V. claruit Ferdinandus Sfondratus. Singulos tamen a stirpe ad hanc ætatem ordine enumerare non est necesse.

Id vero notandum hoc loco diligenter est, singulare urbis nostræ decus semper fuisse, ut in ea legum amplissima studia florerent. In aliis quoque lyceis, ad quæ accercebantur, atque in primis Venetorum, Bononiensium, Perusinorum, aliarumque complurium Italæ urbium Jurisconsulti Cremonenses maxima doctrinæ, eruditioisque laude floruerunt. Hinc cœtus ille Cremonæ antiquissimus, & hac nostra etiam ætate clarus, cui nomen dant ex civibus nobilibus, qui legum scientia, ac peritia pollut. Cautum vero est, ne quisquam

in

(*) Fallitur Morerius. Tres Sfondratæ stirpis propagines equidem desierunt ineunte sæculo XVI., de quibus mentionem facit Antonius Campi, earumque domos ipsas indicat in Topographia urbis Cremonæ. Quæ vero Mediolanum cunabula ætate supra dicta transtulit, adhuc viget in Carolo Josephi filio genere non minusclaro, quam literatum, & eruditiois studio, equiti velleris

aurei, ac nobili Veneto, multorum feudorum Domino, pluribusque nominibus illustri in Aula Imperiali, & Serenissimi Ferdinandi Archiducis Austriæ, & Longobardia Gubernatoris. Morerio hæc fortasse fuit erroris causa, quod Carolus V. Comitatum vulgo *della Riviera* Paulo Sfondrato Francisci filio quem contulisset, eo deinceps nomine Sfondratia gens appellari consuerit.

in eundem cœtum veniat , qui patriam Cremonam non habeat . Sed ad propositum revertantur .

Plerosque ex Sfondratorum gente illi collegio adscriptos compatrio , inter quos Federicum , & Nicolaum fratres commemorabo , quorum virtute nobilitas majorum , & gloria aucta fuit . Extat usque ad hanc diem eorum sepulchrum in æde S. Dominico sacra cum inscriptione hujusmodi : HOC . EST . SEPVLCRVM . SPECTABILIVM . ET . CLARISS . 1. V. DOCTORVM . D. D. FEDERICI . ET . NICOLAI . NECNON . IO . CAROLI . FRA-TRVM . DE . SFONDRA TIS . ET . HÆREDVM . SVORVM . M. CCCCLXXX.

Hac ipsa ætate Bartholomæus Cremona profectus , nescio quo ductus consilio , sed bono certe omine , Epidaurum , quam urbem Ragusium dicimus , concessit , ibique humanas literas docuit . Quum autem virtute apud egregios liberæ illius gentis cives , & apud Federicum III. Imperatorem gratia multum valeret , accidit , ut quæ inter eosdem , & Cæsarem erat , dissensionem ipse feliciter com posuerit . Benemerito referentes gratiam , a secretioribus Reipublicæ arcans Epidaurienses Bartholomæum esse voluerunt . Eo autem in munere obeundo tanta fuit hominis integritas , & prudentia cum summa pietate conjuncta , ut eo defuncto publica sanctione perpetuis temporibus valitura majoribus ipsius Bartholomæi masculis officium illud hereditario jure demandatum fuerit , quod impræsentarium (an. 1520. quo hæc scribebat Cremonæ Jo. Crottus) Hieronymus .... latina lin- gua perpolitus paterna integritate prudenter administrat .

Ex Sfondratorum autem gente unus multo cæteros antecessit Baptista (Bartholomæi minorem natu fratrem puto) qui cœtum J.C. patriæ ingressus est an. 1475. Hunc cives Mediolanum Oratorem miserunt ad Ludovicum Sfortiam Insubriæ Ducem , qui virum inge- nio , prudentia , & magnitudine animi præstantem summo in pretio habuit . Nam civitate illum donavit Mediolanensi , & Senatorem dixit , atque ad Herculem Ferrariæ ducem , ad Ferdinandum His- paniæ , & Carolum Galliæ reges , atque ad summos Pontifices Inno centium VIII. & Alexandrum VI. legatum misit . Venetiis vita functus est an. 1497. ætatis 36. , quum ejusdem Ludovici nomine legatione ibi fungeretur . Quibus ab illo præclare gestis magna gen- ti suæ dignitatis , & gloriæ accessio facta est . Sepulcro conditus fuit in Templo Fratrum Prædicatorum S. Mariæ Gratiarum , inque la-

pide priora verba exsculpta hæc sunt. BAPTISTA. SFONDRATUS. QVO. CIVE. CREMONA. QVO. ALVMNO. TICINVM. STVDIORUM. PARENTS. QVO. SENATORE. LVDOVICVS. MEDOLANI. DVX. PRINCIPVM. SAPIENTISSIMVS. VTEBATVR.

Natus Baptista ex Margarita Signorolia Mediolanensi Franciscus Gregorii XIV. pater. Cremonæ autem lucem illum vidisse scriptores fere omnes tradunt, quamquam nullo diu Baptista constiterit loco, tot legationum munere functus. Patrio J. C. Collegio illum adscriptum die 11. Sept. an. 1520. memorie proditum est, qua occasione laudatus Jo. Crottus edita oratione cum ipsius Francisci, tum universæ Sfondratorum familiæ Cremonæ forisque clarissimæ gloriofa gesta complecti curavit. Commemorandum iterum est, antiquissimo patriæ nostræ instituto, quod usque ad hanc diem servatur, neminem nisi civem, cumque equestris ordinis in istud Collegium cooptari: quo uno apertum omnibus fit, Franciscum Sfondratum Cremonam patriam non minus habuisse, quam cæteros qui Collegio illi ante ipsum adscripti fuerunt. Senatoria dignitate ornatus, & Aulici Consiliarii munere auctus Franciscus fuit a Carolo V. Imperatore. Singularis autem prudentiæ, ac miræ perspicacitatis argumenta cum sèpe dedit, tum præcipue in componendis turbido tempore Senensium rebus. Habuit in matrimonio Annam Vicecomitem, ex eaque filios omnino duos, Paulum, nostrumque, qui fuit Pontifex M., Nicolaum. Cum vero illa ex conspectu hominum morte decessisset, Franciscus ad Ecclesiasticum Ordinem transiit. Non ita multo post Paulus III. R. P. illum ad se arcessivit, Episcopum esse voluit Sarnensem, Legatumque misit ad comitia Spirensia, & ad Carolum V. Imper. primum quum Archiepiscopatu Amalphitano auctus, atque iterum creatus Cardinalis, quum esset, quod ei contigit an. 1544. Quibus grayissimis eximia cum laude perfunctus muneribus, talem se præbuit virum, & Pastorem in Ecclesia, qualis fuerat domi paterfamilias, & a consiliis Imperatoris in Reipublicæ negotiis administrandis. Obiit prid. Kal. Aug. an. 1550. æt. 57. Cremonensem gerens Episcopatum posteaquam suffragium & ipso ferente, Julius III. Pontificatum cepit universæ Ecclesiarum. Sepulcri illius monumento in majori æde facta erecto inscriptio insculpta fuit, cujus hæc sunt verba postrema . . . . . MORTEM. OBIT.

AN.

AN. MDL. CREMONÆ. PATRIÆ. EPISCOPVS. NICOLAVS. ET. PAVLVS. EXIMIA. PIETATE. PRÆDITI. FILII. HOC. M. P.P.

Pervenimus ad Nicolaum Francisci filium, & summum Gregorii nomine Pontificem. Quo natus fuerit loco plane compertum non habeo; patria Cremonensem dico: alii judicent. Scribit Arisius, Annam, quum illum gestaret in utero, *Summam*, quod opidum est familiæ Vicecomitum in agro Mediolanensi, profectam matris suæ Magdalenaæ visendæ gratia, quæ ibi forte ægrotabat, in morbum ipsam incidisse, quo periit die 11. Februarii an. 1535. Cælo statim matris utero in lucem Nicolaus educitus est mense septimo postquam conceptus fuerat. Literarum studiis primo operam dedit Florentiæ; deinde Ticinum venit, ubi J. U. Doctor inaugurus est. Senatoria mox ornatus dignitate in Etruriam contendit, ut rerum Senensium curam gereret. Sed honoribus dimissis, qui tum illi habebantur, & majorum quos aula pollicebatur, abjecta spe, in Ecclesiasticum Ordinem cooptari voluit, & Carolo Borromæo Cardinali qui omni virtutum genere excellebat, se totum tradidit, ut in disciplina Ecclesiæ erudiretur, qua mirum in modum nobilitatus deinde fuit. Hæc brevi tempore acta omnia. Nam vigintiquinque annorum quum esset, Episcopum Cremonæ datum accepimus anno 1560., id munus dimitente Federico Card. Cæsio. Legitur apud Arisium epistola Nicolai Mediolano data ad optimates Cremonensium die 23. Martii, quibus, quum ea de re omnium Ordinum nomine quam maxime gratulati essent, respondit plurimas agens gratias, sibique cognitam esse ait illorum erga se observantiam, & appriime bonam voluntatem: addit vero. *Non si potea sperar altro da un popolo così generoso, e da così prudenti reggitori d'esso verso un loro cittadino, e compatriota. Pregarò Dio, che mi presti grazia di usare questa dignità ad honore del suo santo nome, ed utile della commune patria.* Non ego, sed ipse patriam suam Cremonam dicit. Palam est Mediolanensium testimonio, quod ab eodem Arisio profertur, id plane confirmari. In libro enim *Constitutionum*, quibus illorum regendæ civitatis, totiusque Provinciæ ratio continebatur, denuo Novariensis typis edito an. 1571., nomina recensentur Senatorum, quos inter R̄mus D. Nicolaus Comes Sfondratus Cremonen. *Episcopus Cremonen.*

Ecclesiæ sibi commissæ res administrandas suscepit tanto religionis, pietatis, & disciplinæ studio, ut fuerit Caroli Borromæi egregius imitator. Andreas Victorelli apud Joannem Palazzi hæc de illo scripsit: *Cremonensem Ecclesiam regens Nicolaus ad universam Christianam rempublicam regendam se exercebat, nullis parcebat laboribus, depravatos corripiebat mores, verbo, & exemplo gregi commisso iter ad æterna bonorum pascua ostendebat.* Concilio Tridentino interfuit sub Pio IV., multa in illo præclare gessit, eidemque subscripsit. Cremonam reversus ædem extruxit, quam Seminarium dicimus, in qua Clerici educarentur, acceptaque a Carolo Borromæo statuta sancte servarentur. Ut Clerici Regulares Theatini domum Cremonæ haberent, ipse effecit. Primam diæcesanam Synodum celebravit an. 1582. Hæc ut fusiæ efferam epistola non patitur, quæ est commemorando fortasse longior.

Nicolai non minus doctrinam & pietatem, quam præclara in Ecclesiam merita Gregorius XIII. suspicens, sacro Cardinalium Collegio illum de tali re ne cogitantem quidem adscripsit an. 1583. Post non multo comitiis Cardinalium interfuit, quæ Sixti V. immortalis memoriæ Pontificis electione absoluta fuerunt. Quum vero Romam denuo eadem de causa venisset an. 1590., & electum Urbanum VII. tredecim post dies, in luctum subito conversa aulæ lætitia, mors eripuisset, tertio Conclave ingressus universæ Ecclesiæ Principatum sibi traditum Nicolaus quasi invitus suscepit die 15. Decembris ejus anni, & Petri Cathedram Gregorius, hujus nominis XIV. nuncupatus, feliciter concendit.

Oritur hoc loco quædam de illius patria, quam Cremonam dixi, suspicio, quæ, nisi tot argumentis probata res esset, adversus nos valeret fane plurimum. Quum enim electo Pontifici exultantium Cremonensium, & Mediolanensium plausus, & vota primi Magistratum Ordines, cum datis literis, tum etiam Cremona sex missis legatis (*) nunciare voluissent, fertur, nec Cremonenses Pontifici, neque hunc illis, quod efferendum maxime erat, de communii patria verbum ullum fecisse: Mediolanenses contra Civem illum

(*) Legati a Cremonensibus ex Confiliis sententia electi die 10. Decembris an. 1590. hi fuerunt. Homobonus Offredi, & Jacobus Mainoldi doctores Collegii Jurisperitorum,

Comites Sigismundus Ponzoni, & Jo. Bapt. Stanga, ac demum Alexander Melius Lupus, & M. Antonius Pescius.

lum dixerunt suum , & Gregorius id ipsum plane affirmavit . Sed res se ipsa aperit , maxime ope hujus monumenti quod afferam . Publicis enim VIII. Kal. Jan. MDXC. literis , quas Legati Cremonenses obtulerunt Pontifici M. , Rectores urbis omnium civium nomine ita Pontificem ipsum sunt allocuti : *Quid ad omnem posteritatis laudem illustrius nobis accidere poterat , quam cum intuemur ex familia Sforzata nostræ urbis & antiquitate , & claritate primaria &c.* Itaque Cremonenses non præterinserunt quæ de patria Gregorii XIV. commemoranda erant . Quod vero non affirmavit Pontifex , non item negavit ; sed qui in Mediolanensi provincia natus erat propter acerbam , quam narravimus matris mortem , & Mediolani eadem qua Pater , & avus , Senatoris dignitate functus fuerat , Mediolanensis haberet maluit sine ulla Cremonensium offensione ; hujusque rei sunt exempla quamplura .

Sed de Gregorii XIV. patria satis . Hæc vero , quam Cremonam dico , non arte quadam mea , aut verborum fuso , sed ipsis historiarum monumentis , & simplici rerum enarratione veluti sponte sua dubitantibus in conspectum venit .

De rebus ab illo gestis dicam non ita sane uti dici posset . Multa enim fecit historiis mandanda , quamquam supreimum diem obierit mense undecimo postquam universæ Ecclesiæ Pontificatum cepit . Commemorabo quæ pro epistolæ more dici paucis verbis possunt . In primis talem se præbuit Pontificem , ut non solum imperii , quod benevolentia tenuit , majestate non efferretur , sed contra summa humanitate omnes complectetur , illoque nihil esset modestius . Quum autem initio adversa statim valitudine laboraret , multisque conflictaretur corporis doloribus , animi virtutem hilaritate oris indicabat , Gregorii Magni exemplo dolores existimans *dona esse potius , quam flagella* . Gregorium vero eundem imitatus , curas , labores , ac omnia Pontificatus munera debilis , ac pene infirmus obivit , ut in ea re omnes illum maxime admirarentur (*) . Cremonensibus suis
ma-

(*) *Benedictionem Agnorum Dei Gregorius XIV. diebus Paschatis perfecit . Augustinus Cardinalis Valerius Veronæ Episcopus , qui tum Romæ versabatur fere in diebus paucis quibus illa acta fuit , commentarium ad ipsum Pontificem dedit de Benedictione agno-*

rum Dei inscriptum , quem nuper Praefat doctrina & eruditione cl. Stephanus Borgia S. Congregationis de propaganda fide a secretis illustravit , ediditque occasione ejusdem sacri ritus quem SSimus Dñus noster Papa PIUS VI. in Paschate anni 1775. pu-
bli-

majorem quamdam dignitatem ipse attulit . Nam eorum Ecclesia Canonicos insignius ornari voluit , veste eadem , quam gerunt Canonici S. Petri in Vaticano . Collegio præterea J. C. Cremonensium, cui majorum suorum plures adscriptos fuisse diximus , id honoris contulit , ut in ipsum adlecti omnes in Comitum , & Equitum numero haberentur . Pii V. decretum probavit , & confirmavit , quo cautum est , ne ullæ possessiones detrahantur Sedi Apostolicæ ; atque Alphonso II. Ferrariæ Duci potestate , qua domus suæ hæreditatem , quæ ad eandem Sedem pertinebat , alio transferre valeret , negavit . Cardinales ex ordinibus Regularium assumptos pileo rubro decoravit , suisque ille manibus Michaelem Bonellum , & Hieronymum Bernerium Ordinis Prædicat. , Constantium Buccafocum Ord.

Min.

blice celebravit . In illo commentario Cardinalis Valerius Pontificem Gregorium alloquitur , ejusque virtutem , quæ summa plane in patientia fuit , commendat his verbis .

Gravissima est illa sententia , & Gregorio I. summo Pont. digna : dona potius sunt , quam flagella dolores , quibus delicta purgamus , & dolores in hoc ipso solum vehementer placent , quia placere in hoc mundo aliquid non permittunt .... quam usurpas tu saepe Gregori decimequarte : usurasti proximis Consistoriis , cum multos dies ab initio Pontificatus tui adversa valetudine , febri etiam variis cum doloribus , magno cum sacri Collegii & totius urbis mero laboraveris . Hæc verba tantum prædecessoris tui sanctissimi patris , cuius nomen refers , cuius sanctissimam vitam tibi imitandam proposuisti , in cuius imagine saepe conspicienda in tuo cubiculo delectaris , cum voluptate saepe commemoras ; sed constantia animi , crebra invocatione nominis Dei , intima etiam cordis , quod mirabile est , hilaritate , quam indicas saepe oculis , eandem quam commemoravi sententiam probas . Accipis enim tu a rerum omnium moderatore Deo , a clementissimo patre nostro , qui paterno amore orbis terra rempublicam gubernat , & Principum , Regum , Pontificum in primis summorum , qui ejus vicem gerunt in terris , animos moderatur , dolores tanquam dona: ad altissimam illam sedem evectus moderationem retines animi , & egregiam potius virtutum omnium ecclesiasticarum matrem , & altricem humilitatem .... Tu Decimequarte Gregori Primi Gregorii imitatorem proximis diebus

te ostendisti , cum corpore valde debilitatus , & maximis doloribus afflitus , tibi ipsi addideris animum , feria quinta sacra hebdomadæ , sanctissimo itidem die Paschatis , etiam preter medicorum voluntatem , e lecto surgere , & populum tuum , urbemque Romanam benedicere infirmo corpore , & voce non satis valida cum lacrymis volueris ; admirabili pietate tua incredibilem in omnibus , qui oculos in te conicerant , devotionem excitans . Adjecisti etiam animum , vim corpori tuo faciens , divino , ut omnes putamus , adjutus spiritu , ad Agnorum Dei benedictionem , qua primo sui Pontificatus anno Romani singuli Pontifices populum Dei recreare , & ad pietatem excitare consueverunt . Veste tu candida , sereno vultu , oculis suam latitiam præferentibus te adeuntibus preceuisti : Cardinales omnes , quos mira benignitate , & paterno amore complectaris , quatuor dierum spatio ad sacram illam functionem invitasti , qui agnos Dei cereos mirabilis artificio ad inducendam devotionem efficiatos aqua benedicta sacro permixta chrismate tecum abluerent ; tum convivio perhumaniter exceptisti .

Idem Card. Valerius opusculum paulo ante dederat de *Consolatione ad GREGORIUM XIV.* , cuius exempla rarissima sunt . Illud ut hoc loco ederem romanæ frustra perlustravi , aliasque in Italia celebriores bibliothecas amicorum opera . Quod edam tamen , si forte antea reperero , quam hoc volumen perfectum , vulgatumque sit .

Min. S. Francisci Conventualium, qui etiam Sarnanus a patro solo in Piceno appellatus est, & Gregorium Petrochinum Ordinis Eremitarum Sancti Augustini eodem ornavit. Inopiam Urbis publicam levavit, & populum donari jussit millies centies nummis aureis, quos scutata vocant. Maximo Religionis tuendæ studio flagrans motus Calvinianorum in Galliis repressit, severitate usus, ubi benignitas locum non habuit. Quum mente majora agitaret, morbo consumptus fato communī cessit Id. Octobris an. 1591. Extat in ejus funere habita Oratio ad Cardinales a Vincentio Blasio Garcia Valentino apud Alphonsum Ciacconium ex Ordine meo Patriarcham Alexandrinum, qui de Romanis Pontificibus, & Cardinalibus accurate scripsit.

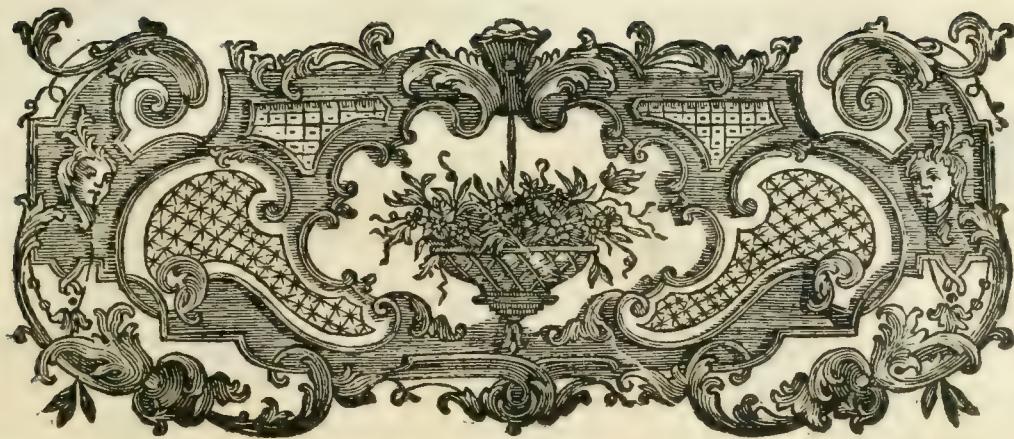
Hæc vero si minus apte conscripta a me sunt, Ignati Præsul amplissime, studii tamen, quo cum patriam prosequor, tum te ipsum maxime colo, velut monumentum quoddam accipias velim. De Magistro S. Palatii avunculo meo, cuius summa est erga te observantia, & mira voluntas, hac præcipue causâ mentionem faciam, & quia jubet te plurimum valere. Senex firmo adeo ille est corpore, & alacri animo, ut nihil supra: quod singulari Dei beneficio tribuendum est; idque ipsum tibi a Deo O. M. cupidissime precor. Vale.

Dabam Romæ prid. Kal. Augusti 1774.

DEO

DEO TRINO VNI
PAVLO SFONDRA TO CARD. EPISC. ALBAN.
GREG. XIV. FR. FIL. BONONIEN. LEGATO
SIGNATVRÆ GRATIÆ PRÆFECTO
CREMONEN. PRÆSVLI PIETATE IN DEVM
DIVOSQVE ANIMARVM STVDIO
CHARITATE IN PAVPERES
PLANE MEMORANDO
QVOD SANCTÆ CÆCILIÆ CORPVS
IN SIGNI SEPVLRCRO LVMINIBVS AD
CENTVM PERPETVO COLLVCENTIBVS
TERRESTRI PROPE CŒLO DECORAVIT
TEMPLVM EXORNATVM
SACERDOTIBVS MINISTRIS PRETIOSIS
VASIS ET RELIQVIIS AVCTVM
HÆREDEM EX
ASSE RELIQVIT
QVODQVE OMNEM EIVSMODI RERVVM
MEMORIAM VIVENS REPVLIT
DEMORTVO ANNO ÆTATIS LVII. SAL.
MDCXVIII
ODOARDVS CARD. FARNESIUS ET
AVGVSTINVS PACINELLVS SENEN.
TESTAMENTARII EXECVTORES
P. P.

JOANNI CALVIO

DOCTORI REI MEDICÆ IN ACADEMIA PISANA

PR. TH. AUGUSTINUS VAIRANI ORD. PRÆDICATOR. F.

Onumento Gregorii XIV. hoc alterum omnino erat adjungendum, quod Paulo Cardinali ejus Fratris filio Romæ positum fuit in Templo S. Cæciliæ. Nolumus autem hoc loco de illius patriæ quæstionein habere. Qui rem omnino exploratam habeat, præter te, Calvie optime, inventimus fortasse neminem. Tu enim Mediclani quum essem medica facultate clarus, nobilissimos Sfondratos majorem in modum colebas. Cognovi autem ex tuis literis, te ab hujus familie stirpe ad hanc ætatem, omnium, qui ex eadem progenti sunt, notitiam habere. Nam singulos fere enumerasti, notans qui, a quo ortus, quos honores, quibusque temporibus assecutus fuerit. Igitur gaudeo te assertorem simul habere, & defensorem eorum, quæ de Cremonensi Sfondratorum familia jampridem disserui. Præterea ut hanc tibi epistolam darem effecit observantia erga te mea, quam aliquo monumento palam facere exoptabam. Jam sextus vertit, & decimus annus, ex quo delectus fuisti, ut in Academia Pisana medicæ facultatis cathedram primo loco moderareris. Nuper vero præclaram lucubrationem typis edidisti late, & accurate per-

Pars II.

M

scri-

scribens, quæ ad originem, & incrementum, atque Præfectos horti botanici ejusdem Academiæ pertinent. Quo fit, ut te ipsum, & patriam ornes, tibique eruditi omnes gratulentur. Sed propositum persequamur.

Paulum Sfondratum, de quo dicere institui, una cum altero fratri filio Gregorius XIV., quum Cremonæ gereret Episcopatum, e domo eduxit a parvulis in Seminarium a se extructum. Evangelista Doratus civis noster Congregationis de Somascha cl. alumnus Gregorio acceptissimus (1) Seminarii præfectus ab ipso fuerat constitutus, qui ut erat doctrina, pietate, & prudentia præstans, adolescentibus instituendis operam feliciter collocabat. Idipsum legi in libro Jacobi Ceraschi cui titulus *Somasca graduata &c.* verbaque ipsa hæc sunt. *Nicolò Sfondrati Cardinale, e Vescovo di Cremona, li di cui Nipoti, e Seminario erano stati riempiti dall'uom di Dio di sante massime, e di una perfetta cristiana educazione &c.*

Paulus deinde Romam missus apud Presbyteros Oratorii Vallicensis S. Philippi Nerii commoratus est. In quodam mss. apud eosdem recensetur inter Convictores anno 1577. ejus ætatis XVII. Præfectus illius domus erat Thomas Bozius Eugubinus, qui ibi sancte educatum Paulum nostrum (cui ipse nomen etiam Camilli, alii Æmilii tribuerunt) commemorat in Epistola, qua eidem dicavit opus *de signis Ecclesiæ Dei*, quod Romæ typis edidit anno 1591. Indole præditus excellenti virtutes, quæ præsertim virum religiosum, & Ecclesiæ ministrum decent, cum a Dorato, tum a Presbiteris ejusdem Oratorii, Deo incrementum dante, sinu, ut ita dicam, ultro excepit, coluitque, ut ad amplissimas dignitates plane natus videretur. Id denique comprobatum eventu est anno 1590. quum ejus patruus summus Ecclesiæ Pontifex electus, eum XIV. Kal. Jan. creavit titulo S. Cæciliæ Presbyterum Cardinalem. Ad tantam dignitatem electus, ac veluti raptus, intellexit simul magnam sibi impendere rerum gerendarum molem. Nam Gregorius adversa statim valetudine cepit laborare: quo factum est, ut Paulo pene summas Imperii tradiderit, de cuius ingenio, prudentia, & humanitate dubitare non poterat. *Maximam perro Christianæ Reipublicæ partem suis humeris sustinuit, inquit Antonius Bosius in libro historiæ passionis S. Cæciliæ &c., & nihil summae potestatis, imperiique magnitudine*
ela-

elatus, cum singulari rerum gerendarum prudentia admirabilem conjungebat humanitatem.

Gregorio vita functo mense Pontificatus xi., Paulus Sfondratus ad rerum divinarum studia, ait idem Bosius, se contulit. Protinus enim, quasi onerosa sarcina, divitiarum multitudine rejecta, eisque in pauperes liberali dextera erogatis, nobilem sibi omni genere sacrorum in primis monumentorum refertam bibliotecam comparavit, quam quidem assidue revisens, nocturnaque, & diurna manu excutiens.... præcipue historiæ ecclesiasticae studio tenebatur, quod ad bene beatoque vivendum illustribus exemplis animum moveri sentiebat; illique non majori curæ erat nosse quæ alii docuerint, quam quæ fecerint, imitari. Sic denique statuit, ut studio uteretur ad agendam vitam, & viros in primis doctrina morumque integritate præstantes carissimos, & amicos haberet ob morum similitudinem.

Quo tempore S. Cæciliæ titulo donatus fuit, animo meditabatur restaurare, atque exornare sacram ejus ædem nulla, aut sane deformi architectura vetustis temporibus extructam. Præterea flagrare cœpit cupiditate detegendi, conspiciendique corpora Sanctorum ipsius Cæciliæ Virginis & Martyris, Valeriani, Tiburtii, & Maximi pariter Martyrum, quæ in eadem a Paschali Pont. M. condita fuisse memoriæ proditum erat. Quum igitur manum operi admovisset, & ad Aram maximam aptum extrui jussisset servandis Sanctorum reliquiis locum, quas argenteis, & aureis vasis incluserat, eaque de causa effodi aream necesse esset, nihil se absente moveri voluit, inquit laud. Bosius, qui in appendice ejusdem libri narrat qua ratione corpora eadem detecta, & cognitatum fuerint, quia se inventurum sperabat prædicta corpora, quæ in eo loco esse pluribus conjecturis ad credendum adducebatur. Anno 1599. III. Kal. Nov. quum ipse coram adesset, dirui pavimentum jussit, quo excusso, & subjecta humo egesta duæ marmoreæ arcæ apparuerunt. Testes accersiri jussit, detectisque arcis, reseparatisque, in prima parva senos palmos longa, unum & semis lata, binos alta, S. Cæciliæ corpus reperiit; in altera majore capsæ corpora Sanctorum Valeriani, Tiburtii, & Maximi. Sub arca S. Cæciliæ alteram invenit duorum Pontificum Urbani, & Lucii. Hinc Paulus Cardinalis ingenti lætitia efferti, illico factum vulgari, magnusque fieri ad illum locum ex tota Urbe concursus.

Clemens VIII. , qui tum universam regebat Ecclesiam , recognita Baronii Cardinalis opera , exuvias Cæciliæ , aliorumque Martyrum in ipso Templo semel ac iterum veneratus est . Comparata autem suo sumptu arca argentea pondo librarum ccli. , diem vigesimam secundam Novebris Cæciliæ sacram indixit iterum condendis ossibus eorundem Martyrum . Quo die comitantibus Cardinalibus duobus , & quadraginta , Templum ingressus Missam celebravit , & Cæciliæ corpus in capsa conditum cupressina , ipse , adiuvantibus Cardinalibus Diaconis , in arca argentea reposuit una cum argentea tabella a Card. Sfondrato accepta , in qua quid acciderit litteris insculptis posterorum memorie traditum est (2). Eodem autem in loco recondita omnia , quo inventa fuerunt .

Longum esset describere quæ tunc Sfondratus pietate in Cæciliam incensus perfecit . Nam *Ciborium* ut vocant , in Ara maxima eleganter affabreque constructum collocavit . Pavimentum , atque parietes marmore contexit diversis coloribus variegato , ac tessellato opere ; Balaustio marmoreo longo circuitu locum clausit , ad quem descenditur (sub Ara enim quiescunt eorundem corpora Sanctorum) Cæciliæ simulacro pario in marmore a Stephano Maderno sculpto ibidem posito cum hac inscriptione :

PAVLVS TIT. S. CAECILIAE
EN TIBI SANCTISSIMAE VIRGINIS CAECILIAE IMAGINEM
QVAM IPSE INTEGRAM IN SEPVLCHRO IACENTEM VIDI
EANDEM TIBI PRORSVS EODEM CORPORIS SITV
HOC MARMORE EXPRESSI.

In balaustii circuitu lampades argenteæ xxxv. ipsius Cardinalis sumptibus perpetuo collucent ; multoque plures olim colluxisse legimus . Sacerdotes quatuor , qui , sacrum quotidie facerent , duosque clericos eisdem , & Templo addictos perpetuo voluit , assignatis redditibus , quibus alerentur . Sacellum quod ad dexteram introeuntibus occurrit & vetus sub ipso balneum , in quo Cæcilia virgo martyrium subiit , instauravit , ornauitque . Templum denique ipsum elegantiore forma donavit .

His rebus perfectis Legationem Bononiensem obiit . Hujus itineris occasione B. Virginis Lauretanæ donum summa religione adivit , quam postea rediens , & quoties iter fecit trans Apenninum

veneratus est . Donis etiam testatus est qua esset in Deiparain pietate affectus . In his duo sunt omnino commemoranda : crux octo smaragdis constans pretio quatuor millium aureorum pendens ex torque innumeris pene gemmis fulgenti , quo Deiparæ effigies ornatur ; & adamas humana ungue major in annulo , qui Christi pueri digito insertus , inquit Ciacconius , lumenum repercussu velut fidus emicat .

Quum Romam Paulus rediisset , statuisseque anno 1605. templum restaurare S. Agnetis extra portam Numentanam , quam singulari , post S. Cæciliam , pietate colebat , accidit , ut hujus quoque virginis , & martyris , aliorumque sanctorum corpora detegeret , quæ olim sub ara majore condita fuerant . Hujus inventionis descriptio italica lingua extat in mss. bibliothecæ Barberinæ cod. 1234. pag. 359. quam ad calcem hujus epistolæ edam , quo notior res vulgo fiat (3) . Octavius Pancirolius in libro , cui titulus *tesori nascofti di Roma* , ejusdem rei mentionem facit pag. 315. , additque , Sanctorum exuvias , quas diximus , solemní pompa a Paulo V. an. 1616. eodem , quo inventæ , loco repositas fuisse . Idem testantur Ciaconius , Hollandus in vita S. Agnetis §. 1. num. 4. Carolus Bartholomæus Piazza pag. 607. operis inscripti *Gerarchia Cardinalizia* , aliique . Pauli Card. Sfondrati stemma in pulcherrimo laqueario , aliisque ejusdem Sacræ ædis locis cernitur , quod illam non modico sumptu ornaverit . In epistilio portæ majoris notatur etiam annus 1606.

Cremonensium deinde Episcopus factus a Paulo V. fuit an. 1607. die 7. Septembris . Hanc Ecclesiam rexit non minus pastorali solitudine , & sanctissimis exemplis gregem omnem ad pietatem instituendo , quam rebus suis pauperes alendo , usque ad diem 19. Julii an. 1610. , quo Episcopatu dimisso , Albanensem paulo post regendum accepit . Tali modo quum Ordini Cardinalium Episcoporum esset adscriptus , tamen indulgentia Pontificis titulum retinuit S. Cæciliæ . Multis , iisque præclarissimis cum ad vitam sancte ducendam , tum ad munera religiose obeunda usus est præceptis , Sed illud sæpe commemorabat ex Concilio Carthaginensi IV. , quod semper servavit : *Episcopus vilem suppellestilem , & mensam , ac vietum pauperem habeat , & dignitatis suaæ auctoritatem fide , & meritis querat .*

Longe ante condidit testamentum , quam dececessisset . Hæredem vero ex aſſe instituit ædem S. Cæciliæ . Locum etiam sepulchri sibi de-

delegit, ac vivens paravit juxta ejusdem Virginis monumentum, & inscriptionem ibi posuit marmore porphyretico insculptam. Quum vero Tiburem secessisset initio anni 1618. apud Augustinienses morbo correptus vitæ sanctissime gestæ finem fecit xv. Kal. Martii. Cujus mortui corpus Romam delatum eodem, quo ipse constituerat, loco sepultum fuit. Inscriptio, quam dixi, est hujusmodi.

PAVLVS TIT. S. CAECILIAE
S. R. E. PRESB. CARD. SFONDRATVS
MISERRIMVS PECCATOR ATQVE
EIVSDEM VIRGINIS HVMILIS
SERVVS HIC AD EIVS PEDES
HVMILITER REQVIESCIT.
VIXIT ANN. LVII. MENS. X. DIES XXV.
OBIIT ANNO MDCXVIII.
MENSE FEBR. DIE XIV. ORATE
DEVM PRO EO.

Hæc de Paulo Sfondrato Cardinali. Ex quibus intelligi potest, quantum ille religione, & pietate excelluerit, atque munericibus claruerit, quibus sanctissime perfunctus est. Finem scribendi faciam Calvie optime, si primum abs te petiero, ut me ames. Vale.
Dabam Romæ x. kal. Majas MDCCCLXXVIII.

(1) Idem Jacobus Cevaschi refert, Gregorium XIV. Evangelistam Doratum nostrum Romam accersitum, quum laudibus efferrit etiam in Urbe hominis virtutem cognovisset, Collegio Cardinalium eundem adscribere decrevisse. Verum Doratus de ea re certior factus, Pontificem adivit, obtinuitque precibus, ac lacrymis effusis, ut eo consilio dimoveretur. Cujus rei memoriam ipse narrat servari inscriptione quadam ad Dorati effigiem apposita. Congregationi sua p̄fectus fuit anno 1593.

(2) Verba inscriptionis hæc sunt, quæ ex ipso Antonii Bosii libro transcripsi.

HIC REQVIESCIT CORPVS S. CÆCILIAE VIRGINIS ET MARTYRIS QVOD A PASCHALI PRIMO PONTIFICE MAXIMO IPSA REVELANTE REPERTVM ET

IN HANC ECCLESIAM TRANSLATVM,
ET SVB HOC ALTARI VNA CVM COR-
PORIBVS SS. MARTYRVM LVCI ET VR-
BANI PONTIFICVM, NEC NON VALE-
RIANI, TIBVRTII, ET MAXIMI RE-
CONDITVM.

ITERVM POST ANNOS FERE DCCC.
CLEMENTE VIII. PONT. MAX. CVM IIS-
DEM MARTYRIBVS LVCEM ASPEXIT
DIE XX. OCTOBris ANNO DOMINICÆ
INCARNATIONIS M.D.IC. CVIUS S. VIR-
GINIS CORPVS PRÆDICTVS D. N. PA-
PA CLEMENS VETERI LIGNEA CAPSA
IN QVA IACEBAT, ARGENTEÆ INCLV-
SA INTACTVM IMMVTATVMQVE HOC
EODEM LOCO IN QVO FVERAT COL-

LO-

LOCATVM POST PERACTA MISSARVM
SOLEMNIA MAXIMA CVM DEVOTIO
ET LACHRYMIS TOTO SPECTANTE PO
PVLO REPOSIVIT XXII. NOVEMBRIS IP
SO FESTO VIRGINIS DIE M. D. IC.

AD CVIVS LATVS IN ALIA SEORSVM
CAPSA PRÆDICTI TRES MARTYRES VA
LERIANVS TIBVRTIVS ET MAXIMVS
REQVIESCVNT: NEC NON SVB IPSO
VIRGINIS CORPORE IN ALIA SIMILI
TER ARCA PRÆDICTI DVO MARTYRES
AC PONTIFICES LVCIVS ET VRBANVS
PROVT A PASCHALI PONTIFICE OMNES
IN IIS CONDITI SVNT.

EGO PAVLV S TITVL S. CÆCILIAE
S. R. E. PRESBYTER CARDINALIS SFON
DRATVS, CVI LICET MISERRIMO PEC
CATORI PRÆDICTA CORPORA QVÆ
DIVTVRNITATE TEMPORIS FERE IN
TENEBRIS IACEBANT, ET INVENIRE, ET
VIDERE ET VENERARI A DEO OPTIMO
MAX. DATVM EST MEMORIAM HANC
HISCE LITERIS CONSIGNAVI. ANNO
DOMINICÆ INCARNATIONIS M. D. IC.
DIE XXII. NOVEMBRIS SEDENTE CLE
MENTE VIII. SVMMO PONTIFICE, EIVS
DEM PONTIFICATVS ANNO VIII.

In arca vero argentea hæc insculpta leguntur.

CORPV S. CÆCILIAE VIRGINIS ET MARTYRIS
▲ CLEMENTE VIII. PONT. MAX. INCLVSVM
ANNO M D IC PONT. VIII.

(3) Relazione dell'invenzione fatta alli
7. di Ottobre dell'anno 1605. delli corpi di
Santa Agnese gloriosissima sotto l'altare mag
giore della medesima Chiesa posta nella via
Nomentana et Santa Emerentiana sua colla
tanea e delli corpi di Santa Constanza figliola
di Constantino et Artemia con molte altre re
liquie de Santi Saturnino, Sisinnio et altri Santi
posti nella Chiesa di Santa Constanza da Ale
sandro Quarto sotto l'altare maggiore.

Avendo l'Illmo e Rmo Sig. Cardinale di
Santa Cecilia doppo l'assunzione del Pontifi
cato di Leone XI., che sia in cielo, presa
a restaurare, & ornare la Chiesa della glo
riosissima Santa Agnese Vergine, e Martire nella

via Nomentana, come di un'Avvocata, &
protettrice sua, alla quale sin da primi anni
havea doppo Santa Cecilia portato particola
rissima devotione, & riverenza, & ardendo
di desiderio di vedere il suo Santo Corpo,
qual sapeva (come s'intenderà più a basso,
e per quello riferisce Santo Ambrosio nella
sua vita, & Anastasio bibliothecario in quella
di Honorio primo, e di altri Pontefici e tutti
quelli che hanno scritto di questa Chiesa, ol
tra una antichissima, e continuata tradizione)
essere stato posto in questo luogo, e vicino
a lei santa Emerentiana sua collatanea, nè
esservi memoria in contrario in tanti e tanti
centinaja d'anni, che detto corpo fusse stato
levato: anzi trovando, che molti Papi con
gran riverenza, e magnificenza havevano
adornato il suo santo sepolcro, come ne fan
no larghissima fede le autorità, che in que
sto libro s'adducono. Con questa sicurezza
dunque, e desiderio insieme, e per eccitare
anco tanto più la devotione del popolo verso
questa santa, come ne havea visto simile ef
fetto nell'essersi scoperto pochi anni prima il
corpo di santa Cecilia, si risolse, essendo a
santa Agnese, la sera delli 7. di Ottobre del
presente anno 1605. in venerdì di andarsene
in detta Chiesa con due soli cioè il Cavalie
ro Honorio Alessandri da Sassoferato suo gen
tilhuomo, & Fra Nicostrato commisso del
Monasterio di S. Pietro in Vincola, & ricono
scere l'altare Maggiore, quale trovò es
sere cinto attorno di bellissime lastre di mar
mo bianco tutte di un pezzo da ciascuno dei
4. lati ben commisse insieme e veramente
monstrava un'antichità grande, che per quanto
si può cavare probabilmente da alcune
scritture deve essere stato fatto da Honorio
Primo già quasi mille anni fa, e si vede non
essere mai state mosse dette lastre, ne toc
cate, con sopra una pietra di porfido d'un
pezzo solo grossa quattro dita, lunga pal
mi otto e mezzo, e larga palmi sei e tre
quarti, che con una scala di legno, qua
le si suole ponere in mezzo sopra detto
altare pare lo divida in modo che vi si
può celebrare da due bande, e quella par
te che restava di verso la porta della Chie
sa era vota sotto per tenerci una lampada
avanti: quella verso l'Abside era piena
come si dirà, e perciò il popolo per an
tichissima consuetudine sempre usava pi
gliando la perdonanza, andare dentro al
Choro alla parte della Tribuna, lasciando
la

la parte dinanzi verso la porta. Si posero dunque a levare la lastra di marmo avanti alla parte dell' altare della tribuna , e trovorno detto altare essere pieno , e di un fortissimo massiccio del quale per all' hora fene levò tanto al piede , che scopersero sotto di esso essere alcune lastre di marmo bianco per il traverso , che mostravano di coprir qualche cosa , e così seguitando di scalzare più a basso , e al fine fatto un foro nell' ultimo del massiccio , e postovi dentro un lume , scopersero , se bene con qualche difficoltà per essere il luogo che era fatto sotto e sopra e dai lati a modo di arca alto solo un palmo e lungo da sei , li due santissimi corpi di santa Agnese & Emerentiana distesi sopra due lastre della maniera che si dirà più a basso : di che rese le debite gracie al Signore restorno per all' hora di procedere più avanti per la difficoltà dell' opera , che richiedeva gran tempo , e maggior ajuto di gente . La mattina appresso di sabato a gli 8. il signor Cardinale ordinò , che fusse con diligenza fabricata una cassa longa sei palmi , e larga quattro fodrata di raso cremisiino dentro e fuori con trine d' oro , & non volendosi fidare de' muratori per essere poco atti a rompere simili luoghi con diligenza , destrezza , e discretione , chiamò a se il Padre Felice Veronici da Todi curato di S. Lorenzo in Damaso , & il signor Stefano Benassai Luchese suo Auditore , con li quali , & con detto fra Niccolstrato , e Gio. Battista Cagini da Modena suo ajutante di camera subito doppo l' hora del pranzo si posero a lavorare con pali di ferro e martelli attorno detto massiccio , che era di pietra di pomice abruagliata & alcuni vasi lunghi di terra cotta leggierissimi , & calce nel modo che si vedono fatte le volte di fabriche molto antiche , acciò gravino manco , e tenghino il luogo asciutto : ma havevano quelle matiere fatta presa tale insieme , che per quanto si batesse non ne veniva , se non quel poco che pigliava la punta del palo di ferro , e del martello : sicchè lavorando li sordetti tutto quel giorno a vicenda , a pena verso le due hore di notte fù disfatto tutto il massiccio , e si scoperse una volta che con esso era stata ripiena , la qual volta pigliava tutto il mezzo dell' altare da tutte le parti si vede come stavano posti

quelli santi , & era il luogo accommodato nell' infrascritta forma . Stavano i corpi sopra due lastre lunghe da sette palmi , e sotto d' esse era cavato il terreno circa ad altri sette palmi di altezza , acciò stessero lontani dalla terra per l' humidità . Vi erano anco della lastre di marmo dalle bande di questo voto , e sopra queste lastre laterali erano poste due lastre lunghe di marmo , sopra quali riposavano i santissimi corpi , e queste lastre lunghe erano forate da capo , e da piedi con due buchi larghi di grossezza di un dito piccolo , e lunghi un quarto di palmo , credesi ad effetto che l' humidità potesse scolare nel voto di sotto , e non corrompesse li corpi . Sopra poi le lastre laterali che sopravanzavano quelle lunghe ove giacevano i corpi , di un palmo erano due altre traverse di ferro , che sostenevano quelle altre tre lastre pur poste al traverso , che facevano quasi coperta di sopra ai corpi santi , che erano ivi collocati molto decentemente voltì con la faccia e petto verso al cielo , e verso l' oriente , e si conoscevano distintamente l' ossature di tutto il corpo al luogo suo , sebene il resto era di cenere di carne difatta , & in quello di s. Agnese in particolare che era a mano dritta , erano molti pezzi congelati , e grossi di sangue , & in alcuna parte erano le medesime ossa tanto intenerite , che a toccarle correvarono pericolo di disfarsi se non si maneggiavano con discrezione se ne andavano in polvere . Frà le teste dell' una e dell' altra si trovorno molti pezzi di un sottilissimo velo consumato dal tempo , e sotto alli corpi vi era della terra , forse presa dal luogo del martirio , e dove era stato sparso il sangue loro , osservazione che è stata fatta nell' inventione de molti corpi santi sepolti anticamente & è molto probabile , e verisimile . Dunque dopo havere considerato il signor Cardinale ogni cosa esattissimamente , non potendosi lasciare l' altare così aperto per il pericolo che poteva occorrere con il concorso della gente , e per la fabrica che si fa nella Chiesa , volse quell' istessa notte ajutato dalli medesimi Padre Felice & Auditor suo sacerdoti raccogliere questi santi corpi , e nel levargli si trovarono tutte le ossa congiunte l' uno con l' altro secondo la forma del corpo humano , & questi santi corpi il giorno seguente di do-

menica accomodò il Signor Cardinale dentro la cassa , che haveva fatta preparare , involti distintamente e separatamente in cartina finissima , e pose la cassa sotto l' altare della Cappella di casa che pure è aperto , e fodrato tutto di raso cremisino , e sospesa con due cordoni di seta dell' istesso colore fintanto se gli accomodava il luogo loro ; Il resto di quelle ossa disfatte , e spolverizate e la cenere di carne disfatta , e sangue che si vedeva nel corpo di Santa Agnese in grandissima copia , & in molti pezzi grossi e piccoli fece mettere in 2. vasi di marmo antichi di assai bel lavoro : in uno quello di Santa Agnese , havendoli prima per questo benedetti , & in un altro quelli di Santa Emerentiana , mettendo tutti duoi nella medesima Cappella , e furono gli istessi Santi corpi , prima che si moveffero , veduti dall' Illmo Signor Cardinale di Acquaviva , che effendo venuto la sera del sabato a Santa Agnese per visitare il Signor Cardinale , fù da lui per la scala secreta delle sue stanze condotto in Chiesa per mostrarli appunto un tanto tesoro , che all' hora si scopriva , & la diligenza grande degli antichi in far quella forte muraglia per conservarlo . Oltre le ceneri congelate insieme con mescolanza di sangue ci sono de' pezzetti di veste d' oro come quelli di Santa Cecilia , alcuno de' quali si è conservato a parte , e per essere in questa Chiesa reliquie così insigni , ha voluto il Signore che tante e tante volte sia stata da diversi Sommi Pontefici restaurata & ornato il sacro sepolcro di Santa Agnese di pretiosissimi doni

di che havendo il Sig. Cardinale saputo , che Monsignor Pegna decano della Rota , e Prelato devotissimo di detta Santa , dotto e di varie erudizioni fornito , havea raccolte alcune memorie antiche , ha procurato di haverle , e faranno poste qui appresso a consolazione delle persone devote . Hora havendo visto il Signor Cardinale di haver trovato questi due pretiosissimi corpi , e convenendo ancora per ornamento dell' altra Chiesa di S. Costanza rimovere l' altare , che stava troppo vicino al vaso di porfido chiamato dal volgo la sepoltura di Bacco , per metterlo nel mezzo della Chiesa , si risolse di cercare anche li corpi di detta S. Costanza , e di Attica , & di Artemia , che per una antica lapide di Alessandro IV. apparisce con altre reliquie de' Santi esservi stati posti dal medesimo Pontefice da che fù detta Chiesa dedicata l' anno 1256. Onde messo mano a detto altare lo trovò consacrato col suo sigillo e dentro un vaso di alcune reliquie , e sotto di esso altare un gran capide di marmo , che copriva un arca fatta di mattoni , nella quale si sono trovati con molti pezzi di veste di oro molto odoriferi gli stessi corpi di S. Costanza , Attica , Artemia , e reliquie di S. Saturnino ed altri Santi , che Papa Alessandro , come si è detto , lui stesso riferisce nell' inscritione haver posto sotto questo sacro altare consecrato da lui a S. Costanza , e però gli ha fatti il Signor Cardinale cogliere e portare nella medema Cappella , tenendoli con la debita decenza , e riverenza sin che si mettino sotto l' altare che hora si fa nel mezzo della Chiesa .

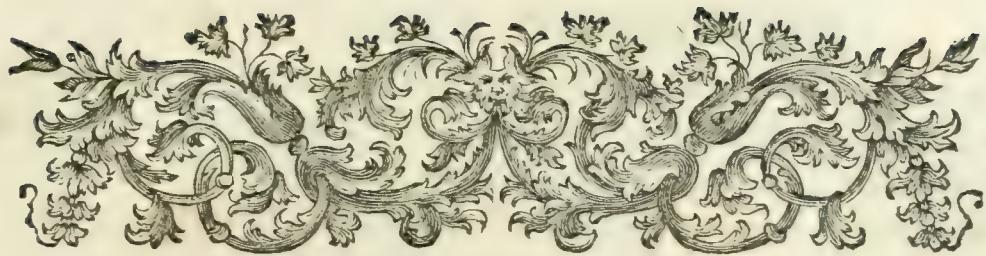
Effigies Fr. Desiderii Scalii Cremonen. Ord. Praed.
S. R. E. Card. tit. S. Caroli via Flaminia
ex tabula depicta in Sacrariorum ejusdem Templo.

D. O. M.

DESIDERII. SCALIÆ. EX. PRÆDICAT. FAMILIA. CARDINALIS
VITA. DVM. DESIDERATVR. ERIPIVTUR.
ET. QVOD. DE. EO. CONDI. POTVIT. SVB. MARMORE. IACET
CÆTERVM. EXIMIA. EJVS. VIRTUTES. PER. ORA. VOLANT
F. DEOD. SCAL. EPVS. ALEXANDRINVS
AVVNCLLO. BENEFICENTISS.
GRATI. ANIMI. EXIGVVM. ARGUMENTVM
P. AN. SALVTIS. M. D.C.LIII.

THOMÆ CAJETANO CADOLINIO ORD. PRÆD.

BIBLIOTHECÆ SANCTI DOMINICI CREMONÆ PRÆFECTO

FR. TH. AUGUST. VAIRANI EJUSD. ORD. S. P. D.

AM diu abs te nil literarum? Te jam compellabo
palam, non tamen quasi crimine aliquo, sed quod
videaris avare facere cum eo, qui tui amantissimus
est, & quid agas, quantumque valeas plane solli-
citus. Intelligo autem magna cum voluptate Cre-
monensis Bibliothecæ Prædicatorum Præfectum te
esse constitutum, idque magnopere collaudari su-
atum ob tuam cum in rebus literariis perspicacitatem, tum in feren-
dis laboribus diuturnam constantiam. Cujus vero bibliothecæ? Insi-
gnis, & prope singularis. Illam Thomas Augustinus Ricchinius Ma-
gister S. Palatii avunculus meus, quod hic libet interponere, sele-
ctissimis, & pro omni disciplinarum genere innumeris pene libris
transmissis ita auxit, ut plane condidisse videatur: quod opus dignum
viro sapiente in dies perficit ad beneficium, ac maximum Patriæ
decus, & ornamentum, atque ad memoriam posterorum sempiter-
nam. Dicam hoc loco quod sæpe mirari soleo, leve scilicet, incon-
stans, & fere repugnans hominum studium; quorum alii divitarum
magnam vim quum habeant, alii plane exiguum, isti tamen, quum
detraxerint quod expensum sumtui ferre debent, omnem dant ope-
ram, ut beneficiis vel amicos, & calamitosos afficiant, vel reipu-
blicæ partem aliquam afferant commodorum: illi contra pecunias pro-
fundunt in eas res, quarum non dicam utilitatem, sed ne memoriam
quidem ullam sint relicturi. Itaque maxima Ricchinio nostro haben-
da est gratia, qui dum laudem tam insigni benefacto amplissimam
consequitur, incredibilem simul amatoribus literarum voluptatem af-
fert, atque utilitatem. Quod vero tu omnem in id operam confe-
ras, ut tot tantaque librorum volumina apta dispositione suis quæque

locis collocata, & singula accurate descripta cum inquirenti præsto sint, tum quamdam conspicienti jucunditatem pariant, rem illi gratissimam facis, & tuam in liberali opere perficiendo partem tibi vindicas non sane exiguam. Sed jam ad institutum pergamus: agere enim me de monumentis Cremonensium, quæ Romæ extant, novisse te puto, quibus summopere delector, eisdemque edendis, & illustrandis quod otii superest libentissime confero.

Lapidis etypon, quo sepultus clauditur Desiderius Scalia (alii Scaleam scripserunt) ad te mitto mi Thoma Cajetane suavissime. Locus nobilissimus eidem est in amplissimo SS. Ambrosii & Caroli Mediolanensium, cæteræque Insubriæ gentis Templo. Patre Cremonensi generatus fuit, & Cremonæ literis, quibus puerilis ætas impertiri solet, eruditus. Fulgebat jam in illo indoles virtutis, ingeniumque come, & aptum ad artes optimas. Vix pubertatem emensus de vitæ instituto ineundo excogitavit, & annum quum cœpisset ætatis XVI. in Ordinem FF. Prædicatorum cooptatus est an. 1584. Florent maxime in cœnobiosis ingenia cum ipsa vitæ consuetudine, de qua nihil mutatur unquam, tum literaria, qua quotidie exercentur palæstra, ac denique librorum copia, ipsaque sapientum, veluti irrigatione quadam exulta, quibus liberalium studiorum commodis accedit discendi ardor, & laudis æmulatio, ut mirandum potius sit, aliquos ejusmodi Ordinibus adscriptos viros nec moderate, nec sapienter vivere, quam si omnes multum virtute, & literis valerent.

Desiderius noster Prædicatorum, quod profitebatur, institutum sanctissime coluit, & cupidissimus literarum, quarum studium arripuit ab adolescentia, tantum in eis profecit, ut eximius Theologus, & Orator disertissimus habitus fuerit. Cum vero nullam Religionis præsertim tuendæ occasionem dimitteret, fidei, ut vocant, Quæstorem strenue egit cum in pluribus Insubriæ urbibus, tum in primis Romæ amplissimo Commissarii generalis Inquisitionis munere perfunctus. Hæc vix commemoramus, quæ legi possunt eleganter, copioseque memoriæ tradita posterorum a Petro Maria Domaneschio Ordinis nostri, nostrique cœnobii collega (cujus acerrimo ingenio, nativoque lepore utinam diu nobis frui licuisset) in Commentario quem an. 1767. scripsit *De rebus Cœnobii Cremonensis Ord. Prædicat.*, deque illustribus, qui ex eo prodiere viris.

Quum

Quum non solum doctrina Desiderius, & sapientia præstaret, verum etiam socias haberet liberalitatem, modestiam, urbanitatem, comitatemque singularem, Romanorum, & totius aulæ oculos ad se convertit. Clarius in dies splendescenti an. 1621. III. id. Januar. ei contigit, ut a Paulo V. extremo tempore Pontificatus, ante dies scilicet xvii. quam decederet, sacro Cardinalium Collegio adscriberetur. Id vero licet nihil addat ad virtutem, famamque sapientum, facit tamen, quod solent honores cæteri, qui scilicet rerum præclare agendarum occasionem dant, & sunt præmii genus quoddam reipublicæ utilissimum; *honor enim*, ut cum Tullio dicam, *alit artes, omnesque inciduntur ad studia gloria*. Melphiensi eodem tempore Scalia auctus est Episcopatu. Gregorius XV. ad Novocomensem Ecclesiam regendantem illum transtulit, cui muneri egregie obeundo ostendit pares sibi esse virtutes, Religionem, vigilantiam, sollicitudinem, prudentiam, charitatem. Non diu tamen illo Pastore frui Novocomensibus licuit. Nam Urbanus VIII. Gregorii an. 1623. successor Desiderium Romam evocavit, ut viro, quem sibi magno auxilio futurum sentiebat, in sacris consultationibus, & universæ Ecclesiæ negotiis expediendis, uteretur. *Perpetuum igitur, Domanechii verbis libenter utor, Romæ domicilium quum statuisset, ita in consilium a Summo Pontifice adhibebatur, ut nullus fere fieret Purpuratorum Patrum conventus, nulla de rebus gravissimis consultatio iniaretur, cui pro suprema Pontificis auctoritate non interesset, ab eoque cæteri veluti ab oraculo non penderent.*

Mirari hoc loco satis non possum pingue & fere incredibilem eruditum cujusdam oscitantiam, qui in supplemento *Dictionarii historici portatilis* Neapoli editi an. 1760. de Desiderio Scalia hæc duo tantum narrat, illum scilicet Ordini Prædicatorum nomen dedisse, & Odeum quamdam Italico carmine cecinisse in laudem S. Francisci. Qui Scriptorem Dominicanum recensebat, ne Jacobum quidem Echardium legit? Satius fuisset omittere, quam oculis lectorum ita jejune ac mutilate virum illustrem exhibere. Sed ad propositum revertamur.

Habes mi Thoma Cajetane paucis verbis expressam summi viri, qui patriam, & Ordinem nostrum illustravit, imaginem quamdam: copiosius enim de hac præsertim re me scribere post Domanechium non est necesse. Si adhuc paucioribus Scalias agnoscere, & prope videre cupis, hæc leges, quæ hoc loco ex tom. iv. Alphonsi Ciacconii ex-

scri-

Scribo. Erat in consultationibus acer, vividique ingenii, & recte mentis, in benefactores gratus, in amicos officiosus, in communi vita splendidus, & munificus, ita ut decesserit obseratus; humanitate, & urbanitate utebatur incomparabili.

Desiderius primum Ecclesiæ SS. XII. Apostolorum, deinde S. Clementis, demum S. Catoli Titularis fuit. Hujus benefactor habetur obnescio quam pecuniæ largitionem; eoque nomine appellatur in tabula, quæ illius imaginem exhibet, & in Sacrario ejusdem Ecclesiæ servatur. Postremo afferam inscriptionem, quam Asculi in Piceno legi in superiori parte januæ Cœnobii S. Dominici, ne accepti beneficii, quod indicat, diuturnitate, injuriaque temporum (nam scripta in partete est) memoria deleatur. Est vero hujusmodi:

F. DESIDERIO. SCALEÆ. S. ROM. ECCLESIAE. PRESBITERO. CARDINALI. CREMONENSI. TIT. S. CLEMENTIS. CLEMENTISSIMO. PRINCIPI. OMNIVM. VIRTUTVM. GENERE. ORNATISSIMO. AC. IN. OBEVND. MVNERE INQVIRENDI. IN. HÆRETICOS. PRÆCIPVO. EX. PRÆDICATORIO. GREGE. IN SACRVM. COLLEGIVM. PATRVM. CARDINALIVM. COOPTATO. PATRES. ET. CONVENTVS. S. DOMINICI. DE. ASCVLLO. FVTVRI. NON. IMMEMORES. ÆVI. IN. GRATI. ANIMI. TESTIMONIVM. DEPINGI. MANDARVNT. AN. A. VIRG. PARTV. MDCXXIII. X. KAL. IANVARII.

Desiderii Cardinalis pronepos quidam Hyacinthus Romæ eodem in templo sepulcro conditus est, inquæ lapide hæc exculpta leguntur.

D. O. M.

HIC. IACET. ABBAS. HYACINTHVS. SCALEA
CARDINALIS. SCALEÆ. PRONEPOS
OBYT. DIE. XXII. NOVEM. AN. SAL. MDCXCVI.

Quis fuerit Hyacinthus iste, & qualis Abbas, non inveni ab aliquo Scriptore memorie proditum. Monumentum tamen ipsum omissendum non erat. Hic epistolæ finis, quam nullo gratiam sapore, nulloque sale conditam in tanta æstivi, & sene immodici caloris molestia nollem tibi esse graviorem. Me ama, & vale.

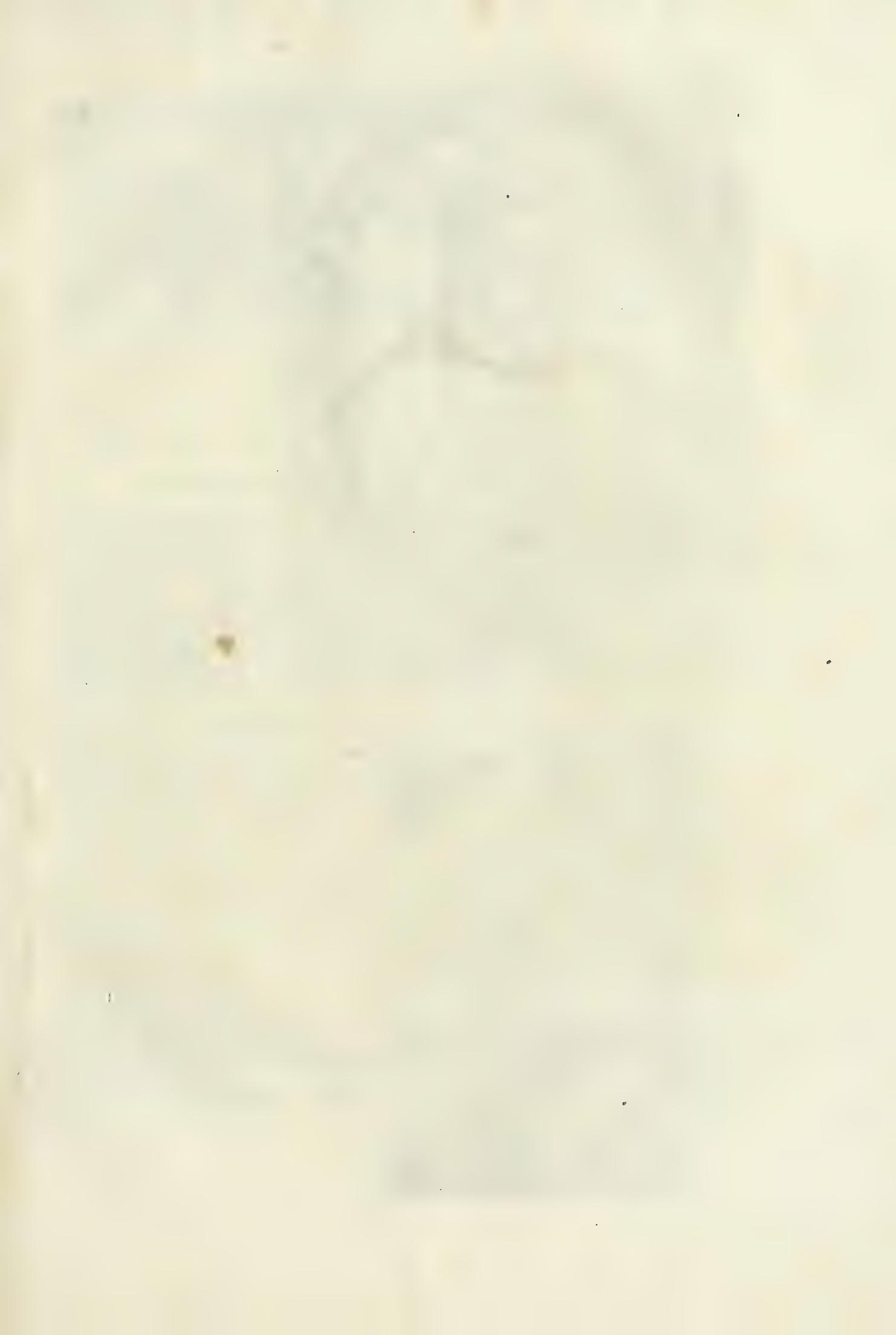
Dabam Romæ Idib. Sextilib. 1774.

AL

CORIOLANVS CATAENEVS CREMONENSIS ET
GREGORIA FRICIANTA ROMANA CONIVGES
IN CHRISTI DILECTIONE PARI VOTO VIVEN-
DO DICARVNT. DOTE CONSTITVTA VASIS
SACRIS VESTIBVS ORNAMENTISQUE AD DIVI-
NUM CVLTVM ATTRIBVTIS UT SINGVLIS DIE
BVS IN PERPETVVM SALVTARIS
HOSTIA OFFERATVR
AN A DIE NATALI XPI MDLXIX KL AVG.

AL SIGNOR D. LUIGI ALBERTONI

PATRIZIO E CANONICO DELLA CATTEDRALE DI CREMONA

E avete già letto Sig. Canonico stimatissimo le varie lettere , che ho scritto costì nel mandare alcun poco illustrati i monumenti dei Cremonesi , che esistono in Roma, direte da mio buon amico , che ora mi attengo al miglior partito , di scrivere cioè italiano . E' verissimo , e forse ci riuscirò meno male . Ma sappiate , che lo fo ancora perchè piace la varietà così a chi scrive , come a chi legge , se è *polidotto* . Io non sono tra que' satraponi , i quali vorrebbero , che tutto si scrivesse in latino , mettendo in non cale il nazionale idioma , ancorchè bellissimo , quale si è il nostro , anzi più bello di tutti gli altri . Questi o pensano di far parlare il latino anche ai fanciulli nel *Collegio Petroniano* , o vogliono far rifiorire il secolo d'oro , che appena si può desiderare , essendo ora la latina una lingua morta , di cui neppure comprendiamo a bastanza sugli originali le grazie tutte , e le finezze ; onde non ci verrà mai fatto di pareggiare quegli antichi , ma dovremo sempre contentarci della imitazione , che in questo caso vale quanto la copia di una eccellente pittura . Sprezzare i buoni , e perfetti prodotti del proprio clima per coltivarne solo dei forestieri , che non vi allignano in ugual modo , mi pare un inganno , Non dò retta neppure a quelli altri , i quali amerebbero , che ogni na-

nazione scrivesse nel suo idioma . Con tale spirito di *patriotismo* non si avveggono , che priverebbero il pubblico di una non piccola utilità , e se stessi di un vero piacere . La lingua latina si può dire in qualche modo che è universale , ne altra mai ne troverà il Sig. Kolmar più universale di questa ; onde con essa si possono diffondere dapertutto i tesori delle scienze , delle lettere , e delle arti senza traduzioni , e ristampe . Essa é poi in se così bella , così ricca , così grave , ed armoniosa , e così adattata ai più sublimi argomenti , che i dotti ne hanno sempre fatto giustamente la loro delizia , e sono stati in ogni tempo tenuti in gran pregio quelli , che l'anno scritta con accuratezza , e con quel più di spirito , che trarre si può dagli antichi originali . Questa filastrocca per farvi sapere Sig. Canonico gentilissimo , che questa mia lettera ho voluto che fosse italiana . L'ho poi indirizzata a voi , perchè siete una Persona rispettabile della Città , e del Clero di Cremona , ed esiggete qualche attestato della mia stima : in oltre perchè vi sono amico , e attaccatissimo , non solo per le vostre belle doti , ma anche per tante obbligazioni , che vi professo ; e finalmente perchè amate la patria , e non può non esservi grato ciò , che allo splendore della medesima in qualche modo appartiene , che che sia della mia poca abilità nello scrivere .

Ho messo in primo luogo il ritratto del Cardinale Ciriaco Rocci del titolo di S. Salvadore in Lauro , il quale sebbene non sia nato in Cremona , si è dichiarato però , ed ha confermato di essere Cremonese di patria , siccom' era la di lui famiglia intorno a quel tempo che egli nacque , come dimostra la iscrizione che porrò più giù . Io certamente non glielo voglio contrastare , anzi sono per dare a questo punto tutta la chiarezza possibile . Non perdo tempo . Eccovi le di lui parole , e la ragione insieme di questa sua dichiarazione nelle lettere che scrisse da Vienna ai Sig. Deputati al governo di Cremona , e che si conservano nell'Archivio della Città . Le trascrivo dal tom. I I I. dell'Atisi pag. 46 . Con la prima de 24. Decembre 1633. previene gentilmente i Cremonesi , significando loro la sua promozione alla porpora , e dice così . *La grazia che nostro Signore con eccesso di benignità si è compiaciuto farmi col promovermi al Cardinalato , accresce infinitamente la mia privata contentezza per la speranza d'aver aquistato qualche abilità di potere coll'esempio de' miei antenati far apparire l'ottima mia disposizione verso cotesta città*

città e patria. Vengo però a partecipare alle SS. LL. Illme questo mio felice successo Sc. Appena spedito aveva questa lettera, che ricevè quella dei Sig. Deputati con le congratulazioni di tutta la città, alla quale rispose in data de' 30. dello stesso mese. Accresce molto la mia privata consolazione l'umanissima lettera delle SS. VV. Illme, con la quale hanno voluto parteciparmi l'allegrezza, che indifferentemente provano tutti i cittadini per la mia promozione al Cardinalato, della quale, stimando io quanto devo l'origine che ho da cotesta città, mi trovo già aver dato a loro Signori parte con altra mia: Sicchè per ora non mi resta, se non dir loro il mio gradimento di questa pubblica dimostrazione, che da loro si fa meco per così felice successo. Piaccia a Dio che questa dignità mi dia maggior abilità di poter servire al pubblico, ed a privati, che così conoscerà ciascuno la stima che sempre ho fatto della Patria, e delle SS. LL. Illme, alle quali prego da Dio ogni compito bene.

Il nostro Bresciani ci ha lasciato una esatta, e minuta relazione delle grandi feste fatte in quella occasione dalla nobiltà, e dal popolo di Cremona, onde apparve quanto fosse sì degno, ed alto soggetto da tutti gli ordini della città stimato, e amato.

Ho trovato nella quinta Centuria della Biblioteca romana del Mandosi num. 44. una delle molte iscrizioni, con le quali fu ornata per tali feste la Cattedrale, che merita di essere qui riferita.

CYRIACO ROCCIO CREMONENSI
 VRBANITATE LITTERATVRA AC RELIGIONE SPECTATISSIMO
 VRBANITATI ENIM VIRTVS LITTERATVRÆ PIETAS RELIGIONI INTEGRITAS
 NVNQVAM DEFVIT SEMPER ADFVIT AC PROFVIT
 NIHIL EI NEGAVIT MVLTA DEDIT PLVRA POLLICETVR
 AC OMNIA OMINATVR
 QVEM VRBANVS VIII. PONT. MAX.
 OB RES NON MINVS IVSTE AC PRVDENTER
 QVAM PIE AC INTEGERRIME GESTAS
 E MERITORVM LICÆO AD CORONAM
 E VIRTVTVM SOLIO AD PVRPVRAM
 SAPIENTISSIME EVEXIT
 CREMONÆ CIVITAS
 SECVTVRI BENEFICII AC PATROCINII IN PATRIAM NON AMBIGVA
 DILECTISSIMO FILIO PVRPVRATO CIVI
 GRATI ANIMI SIGNVM GRATVLABVNDÆ EXPONIT

Non potrà dunque alcuno a ragione criticarci, se diciamo Cremonese questo Cardinale, quando egli si è compiacciuto dell'origine, che ha avuto da Cremona, e di essere nostro compatriota, e quando i Cremonesi stessi l'hanno tenuto come tale. Il Moreri che non aveva veduto le suddette lettere, e non sapeva nulla di quelle feste, ha scritto nel suo Dizionario, *Rocci (Cyriac.) Cardinal natif de Cremona*, essendo allora noto, che la famiglia Rocci era Cremonese, e forse da poco tempo passata ad abitare sotto altro cielo.

L'Arisi vuole darci notizia, senza dire da chi l'ha avuta, del luogo dove è sepolto questo Cardinale, in Roma cioè nella sua Chiesa titolare di S. Salvadore in Lauro. Invano però taluno più curioso di lui cercherebbe colà qualche documento di tale sepolcro, e non avendo altra scorta, non saprebbe dove rivolgere i passi nella grande ampiezza de' sette colli. Il Moreri indirizza chi vuole saperlo alla Chiesa della Madonna di Monserrato. *Il mourut a Rome le 25. Septembre, & git en l'Eglise de Montferrat (si deve scrivere Mont Serrat) à Rome.* Io ci ho trovato la sepoltura gentilizia della Famiglia Rocci, ma senz'alcun indizio, che riposino colà le ossa del Cardinal Ciriac. Ho poi letto nel Tom. IV. del Ciacconio, che fu sepolto insieme agli altri della sua casa, e sotto la stessa lapida senz'alcuna indicazione, avendo egli forse ordinato così nel suo testamento.

Ecco la iscrizione della lapida sepolcrale che racchiude tutti i Rocci, posta anticamente da Bernardino in una Cappella a lui conceduta nella suddetta Chiesa, ed eretta in onore de SS. Filippo, e Nicola.

D. O. M.
BERNARDINVS ROCCIVS
NOBILIS CREMONENSIS
ET CIVIS ROMANVS
SACELLVM HOC ET SEPVLCRVM
ELIGENDVM CVRAVIT
A. M. D. XC.

Io credo che questo Bernardino padre del nostro Cardinale, da pochi anni si fosse con la sua famiglia stabilito in Roma, non tardando molto a disporre di una cosa, che in fine è necessaria come la morte.

morte. Antonio, e Urbano Rocci in appresso ordinaronon, che in quella Cappella venisse ogni dì celebrata una Messa *in perpetuum* assen-
gnando a tal fine il fondo conveniente.

Non è molto tempo, che questa famiglia è estinta. L'ultimo rampollo fu Pulcheria Rocci, che entrò in Casa Spada, e lasciò una pinguissima eredità a tre sue figlie maritate a tre nobilissimi Cavalieri Romani. Il Palazzo Rocci è vicino appunto alla Chiesa di Monserrato, ed ora è convertito in un religioso Ospizio, in cui abitano i PP. Carmelitani scalzi Spagnoli, ed è la residenza in Roma del loro P. Generale. Rimane della Casa Rocci una pubblica memoria, che è questa. Per legato della medesima è dotata ogni anno una Zitella, la quale ai 10. di Ottobre si porta alla Chiesa di Monserrato, e riceve l'Eucaristia nella suddetta Cappella.

Torniamo al Cardinale Ciriaco, della cui vita le principali epoche sono queste. Fu *Abbreviatore di Parco maggiore*, e *Referendaris delle due Segnature* sotto il Pontificato di Paolo V. che inoltre lo mise nella Congregazione del *Buongoverno*, nella quale Ciriaco dette prove del suo talento, e del suo zelo con molta soddisfazione di quel Pontefice. Urbano VIII. dopo averlo spedito Vice-legato a Viterbo, e Ferrara, lo preconizzò Arcivescovo di Patrasco, e lo mandò Nunzio agli Svizzeri, e dopo due anni a Ferdinando II. Imperatore. Intervenne all' dieta di Ratisbona, e vi si distinse, essendosi per opera di lui conclusa colà la pace tra il suddetto Ferdinando, e Luigi XIII. Re di Francia. Nel 1633. (e non 1634. come scrisse il Moreri) il dì 28. di Novembre Urbano VIII. lo pubblicò Cardinale avendolo già creato, e tenuto in petto sino dal 1629.

Voglio qui trascrivere il Breve, che lo stesso Urbano VIII. poco appresso gli scrisse nel mandargli Monsignor Mario Maffei con la berretta Cardinalizia, e sono certo, che farà da voi letto con molto piacere.

Dilecto filio nostro Ciriaco S. R. E. Card. Roccio

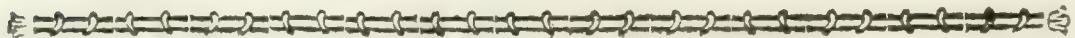
URBANUS PP. VIII.

Dilecte fili noster salut. &c. Virtutes tuas, quas ante quadriennium amplissimæ, sed tamen occultæ dignitatis præmio decoravimus, nunc magno, ut speramus, Ecclesiæ bono publici honoris obsequio co-

lendas exposuimus. Qua in re tametsi laboribus tuis Sedis Apostolicæ causa suscepis mercedem tribuere propositum habuimus, in id tamen potissimum intendimus, ut Deo atque Ecclesiæ ob tam insigne beneficium devinctus ad graviora, si occasio se se daret, pro eadem alacriter subeunda paratus essemus: Purpuræ enim, quam gestas, splendor non tam eximius est, quod Cardinales Regibus æquales facit, quam quod publica quædam, eaque illæ voluntatis ad sanguinem pro Christo atque Ecclesia profundendum dicatæ professio est. Nos sane de tua pietate, ac religione semper speravimus si in illustri loco collocaretur, magno cœteris ad vitam optime instituendam adjumento fore. Id si per te præstabitur erit cur omnes boni de collata in te Cardinalatus dignitate nobis jugiter gratulentur. Dilectus filius Abbas Marius Maffeus Basilicæ Principis Apostolorum Canonicus & Cubicularius noster, quem illicet ad te mittimus sua virtute, ac nobilitate satis tibi commendatus esse debet. Eum sic excipies quemadmodum excipi æquum est, qui & tibi, & a nobis maximæ dignitatis ornamenta defert. Apostolicam benedictionem tibi peramanter impertimur. Datum Romæ apud S. Petrum die 13. Januar. 1634. Pontif. nostri Anno XI.

Per volere del Papa restò Ciriaco ancora sei mesi presso Cesare. Ritornato in Italia governò Ferrara (l'Arisi dice Urbino) con molto applauso alcuni anni in qualità di Legato. Visse poi in Roma sino alla morte, dalla quale fu rapito, come ho detto col Moreri, il dì 25. Settembre 1651.

Ci sono di questo Cardinale alcuni manoscritti presso gli eredi, e contengono, come attesta il suddetto Mandosio, la *Relazione di ciò che seguì nella sua Nunziatura agli Svizzeri*; il *Ragguaglio dell'operato mentre fù Nunzio in Germania*: e varie lettere di ragguagli, e di negozj rilevanti. Lo stesso Mandosio gli fa questo elogio. *Vixit ingenio clarus non minus doctrina, quam prudentia conspicuus, ac mira inscribendo amœnitate commendandus.* Passiamo ad altri.

Nella piccola stampa che ho unito al ritratto del Card. Rocci, è indicata con i medesimi contorni la mano di una figura che tiene una cartella, e che è vicina alla sedia gestatoria di Giulio II. nella pittura detta l'*Eliodoro*, la più grandiosa tra le opere di Raffaelle nelle celebri stanze del Palazzo Vaticano. Tutti i libri che descrivono le cose singolari di Roma, e specialmente di quel grande palazzo, riferiscono le parole che si leggono in quella cartella, e tutti ci fanno sapere, che tale personaggio era il Segretario de' Memoriali di quel Papa. Io amerei che ciò fosse vero, ma non posso onestamente confermare questa tradizione, che passa in tanti scrittori topografici, i quali non cercano più là. Anzi vi debbo dire, che il Segretario de' Memoriali in quel tempo era Giano Coricio, il quale come si ha dalla prefazione del libro intitolata *Coryciana* di Blofio Palladio, fu Segretario di Clemente VII., e di cinque altri Papi anteriori a Clemente stesso. Chi era dunque Gio: Pietro Fogliata? Era di una casa certamente illustre, e che nel secolo XIV. diede alla patria due tra gli altri insigni uomini, Uberto cioè celebre, ed acclamatissimo Professore di leggi in Bologna, e Perugia, di cui fu scolaro il Bartolo, come dice in un epigramma il nostro Giangiacomo Turrefino; e Donnino Fogliata Oratore di Cremona presso Carlo IV. Imperatore, che lo fece Conte Palatino, e Consigliere di stato. Nel 1471. fioriva Pietro Fogliata illustre letterato, e Poeta nella Corte di Ercole Duca di Ferrara, di cui era Segretario. Di questo probabilmente o figlio, o nipote era il nostro Gio: Pietro, che senz' andare lungi dal vero, possiamo dire che era un Prelato della Corte di Giulio II. amico di Raffaelle, che ha voluto, che il nome di lui (e la figura n' è senza dubbio il ritratto, che Raffaelle ha fatto di molti altri suoi amici, e valentuomini) avesse la sorte uguale a quella delle sue Pitture. E' poco però se altro non si sa di lui. Gli uomini si rendono immortali con le azioni, o con le lettere, e gli onori stessi passano come fumo ed ombra, se non hanno per compagne o le une, o le altre.

La iscrizione , che seguiva , era incisa , come si vede , nella base , o zoccolo , o piedestallo di due statue di marmo pario grandi al naturale , rappresentanti Gesù Cristo in piedi , e S. Pietro in ginocchio con le chiavi nella mano destra , e allusive al *tu es Petrus* , o al *pascere oves meas* , le quali statue furono erette nella Chiesa di S. Agostino in Roma dal nostro Coriolano Cataneo , al che si riferisce quel *DICARVNT* della iscrizione con la Messa cotidiana perpetua &c.

Trasctivo qui la medesima iscrizione , affinchè ognuno possa rifletterci agiatamente :

CORIOLANVS CATANEVS CREMONENSIS ET
GREGORIA FRICIANTA ROMANA CONIVGES
IN CHRISTI DILECTIONE PARI VOTO VIVEN-
DO DICARVNT . DOTE CONSTITVTA VASIS
SACRIS VESTIBVS ORNAMENTISQVE AD DIVI
NVM CVLTVM ATTRIBVTIS VT SINGVLIS DIE
BVS IN PERPETVVM SALVTARIS
HOSTIA OFFERATVR
AN A DIE NATALI XPI M DLXIX KL AVG.

Sino alla nuova interna struttura di quella Chiesa , terminata nel 1760. , questo gruppo di statue era poco alto da terra situato all' *imoscopo* di una colonna , o pilastro della nave maggiore . Simile a questo , ma di scultura assai più pregevole (di Andrea Sansovino) era alla colonna opposta un altro gruppo rappresentante S. Anna a sedere , e la B. V. fanciulla in piedi con iscrizione scolpita parimente nella base del medesimo . (*)

(*) Questa eccellente opera di scultura ordinata da Giano Coricio sotto il Pontificato di Leone X. è stata celebrata con un grande numero di versi latini fatti da valenti poeti de i quali abbondava quella età , tutti amici del sudetto Coricio . Furono poco appresso stampati nobilmente in un libro in 4. , che è divenuto rarissimo . Oltre i versi del Vida , che i Sig. Volpi hanno dato di nuovo in luce nella edizione Cominiana delle di lui opere , ce ne sono alcuni di un

L'altro Cremonese , che io riporterò qui , esfendo i soli versi a me noti di questo nostro poeta .

Io: Jacobus Cipellus Cremonen.

*Landes dicere marmoris beati ,
Et doctam artificis manum venusti ,
Quae vivos potuit referre vultus ;
Non unus Coryti sat est poeta .
Gratæ munera liberalitatis ,
Et vestes simul , annuisque sacris*

L' architettura della nuova Chiesa non sopportava, che esistessero in tal luogo quelle sculture : onde fu ottimamente pensato di formarne due Altari, come si vede presentemente eseguito. Sussiste tutt'ora la iscrizione antica sotto le statue di S. Anna e della B. V. ma l' altro gruppo di Gesù Cristo in piedi, e di S. Pietro essendo a maggiore altezza di quello che esigere potesse l' architettura della Cappella, e dell' Altare, fu staccata dal medesimo la base con la iscrizione, e providamente collocata nel muro della stessa Cappella. Eravi ancora quando il chiarissimo P. Abate Galletti Benedettino ordinava la sua insigne raccolta delle iscrizioni Romane nobilmente, e con bellissimo metodo stampata in Roma in trè gran tomi in 4. nel 1760., e notando quelle che stanno sul pavimento, e le altre che sono incastrate nel muro, questa di Coriolano Cataneo dice essere *in pariete*. Sono a migliaja i testimonj di tal fatto : ma quello solo che ho addotto vale per tutti, e per sempre. Ora in luogo della iscrizione di Coriolano se ne vede un' altra della romana nobilissima famiglia Casali, alla quale per decreto della san. memoria di Clemente XIII. è stata data in juspatronato la stessa Cappella. Io pérò ho fatto incidere in rame e le statue, e la iscrizione giusta il loro antico stato, affinchè si conservi la memoria della pietà di Coriolano, con i di cui fondi si celebra tutt' ora la Messa nella medesima Cappella.

Di quale famiglia de' Catanei fosse Coriolano, io non posso indovinarlo. Trovo nella storia dell' Arisi, Matteo Cataneo di Castellione poco lungi da Cremona, il quale fu padre di Papirio celebre giureconsulto, Senatore di Milano, e Regio Consigliere, che morì nel 1627. Un'altra famiglia Cataneo è indicata dal medesimo, dove fa menzione di Giuseppe Cataneo col titolo di Marchese, che fu Principe della nostr' accademia degli *Animosi*, e morì nel 1691. Finalmente rammemora Gio. Atonio Cataneo di Soncino col titolo

di

*Grandem quam dederis probare dotem;
Non alter Coryti satis poeta.
Si dicti puerum Deumque verum
Natum virgine, virgineque natam
Ex Anna sterili sed & parente
Vis; non est aliis satis poeta.
Quod si cuncta simul laboret unus
Haec vates celebrare, si ter unus
Hermes ille opus est & ifse trinus.*

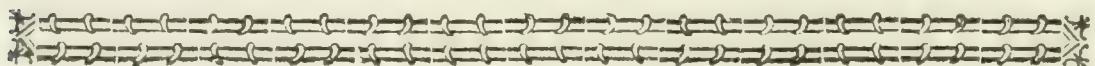
In quest'ultimo verso il poeta allude a Ermete, o Mercurio *Trismegisto* cioè tre volte grande.

Idem

*Das dotem & statuas qui vivus tempore vives
Perpetuo; nequeunt h.ec monumenta mori.
Hec igitur Coryti cum sint notissima, notum
Non est, plus dicam te dare, an accipere?*

di Conte , che da Carlo VI. Imperatore l' anno 1724. fu fatto Senatore di Milano . Credo però di potermi ragionevolmente appoggiare al Fiammeni , il quale nella sua storia del suddetto assai considerabile borgo di Castellione fa menzione di Coriolano : il che mi persuade che questi , benchè si dica Cremonese , fosse nativo , o almeno originario di tal luogo .

Dallo stesso Fiammeni abbiamo , che Coriolano Cattaneo era Cameriere segreto , o sia di spada e cappa di Gregorio XIII. , e che era onorato , pio , e virtuoso Cavaliere . Riferirò qui le parole dello storico alla pag. 154. *Coriolano Cattaneo per le sue rare virtù fu fatto Cameriere secreto di Papa Gregorio XIII. , e Cavaliere .... Morì poi questo onorato Cavaliere in Roma , e fu sepolto in S. Agostino lasciando erede Boncompagno Cattaneo suo nipote nel 1580. incirca . Fuggiva le donne dicendo con l' Ecclesiastico al 9. speciem mulieris alienæ multi admirati sunt , & reprobi facti sunt .*

D. O. M.
IOANNES FRANCISCVS
E MARCHIONIBVS DE ROTA CREMONEN.
VTR. SIG. REFER. ABBR. PARC. MAIOR. DEC.
DOCTRINA MORIBVS PIETATE
OMNIBVS CARVS
AMICORVM AMANTISSIMVS
ERGA PAVPERES MVNIFICENTISSIMVS
ASTRORVM CONTEMPLATIONE CLARVS
HVIVS ECCLESIAE PRIMVS CVSTOS
AD ÆTHERA CONVOLAVIT
DIE XXIII. MARTII AN. SAL. M. D. C. C. VI.
ÆTAT. SVÆ ANN. LXIII.

Vedesi questa lapida nella Chiesa di S. Carlo de' Milanesi sul pavimento . La nobile famiglia Rota ha mutato clima , essendo passata già da molti anni a Napoli , clima felice , e ricolmo di doni della natura

tura, e che apre all'industria molte vie per procacciare anche quelli della fortuna. Sono indicati nella stessa iscrizione gl'impieghi, che hanno tenuto occupato in Roma il nostro Monsignor Gian Francesco, che nel 1670. fu fatto Referendario delle due *Segnature*, di *Giuſtizia*, e di *Grazia*. Nella Cancellaria Apostolica fu *Abbreviatore*, e *Decano del Parco maggiore*, cioè del Collegio dei XII. che seggono nel primo luogo dell'Aula, e ai quali spetta di fare le minute delle lettere Apostoliche giusta le suppliche loro distribuite dal Prelato Reggente della Cancellaria, che tra gli *Abbreviatori* è come il Luogotenente del Cardinale Vicecancelliere; delle quali lettere Apostoliche non se ne spedisce alcuna sino dai tempi di Leone X., se non è sottoscritta da uno dei XII. *Abbreviatori* suddetti.

Fu inoltre *primus custos* della Chiesa di S. Carlo. Questa Chiesa oltre il Cardinale Protettore, ed il *Primicerio* ha due Prelati deputati per l'amministrazione generale di tutto ciò che spetta alla medesima. Il nostro Monsignor Francesco fu di essi il primo, come presentemente è il chiarissimo Monsignor Cristoforo Landi Piacentino Protonotario Apostolico, e Ponente della sacra Consulta, che nomino per attestato di stima, e di venerazione, che ben da tutti riscuote per le rare doti che l'ornano, e lo fanno risplendere.

Monsignor Rota ebbe poi, come si legge nella lapida, le virtù cristiane, e le sociali, fu dotto, e limosiniere, onde nulla gli mancò per essere un degno, e rispettabile Prelato, e di più si distinse nelle scienze astronomiche, le quali non lasciano di essere utili anche alla Chiesa.

Prima che fissasse la sua dimora in Roma questo Prelato era stato Governatore di Faenza nel 1673., poi di Rieti, Fano, Terni, Benevento, Sabina, Norcia &c. Nelle notizie del governo di Sabina stampate in Roma nel 1768. da Cerbidio Afrosidiense P. A. viene riferito sotto l'anno 1677. ma nella nota annessa vi è un errore copiato dal Ciampini de *Abbreviatorib.* cioè, che dopo il governo di Norcia si ritirò alla patria.

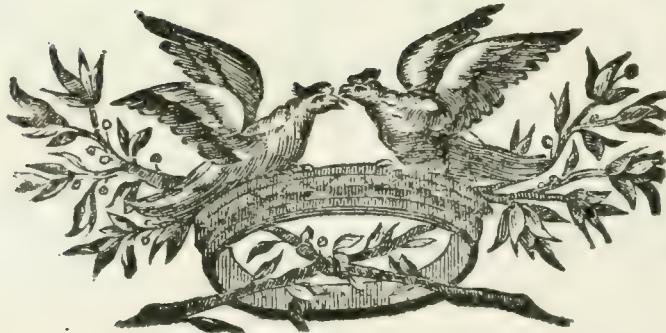
Oltre lo studio delle matematiche riguardo specialmente all'Astronomia, intorno alla quale ha lasciato, scrive l'Arisi, dei mss. che io poi non so dove sieno nascosti, è stato anche colto, ed egregio Poeta arcade sotto il nome di Astreo Chelidorio. Una prova del di lui va-

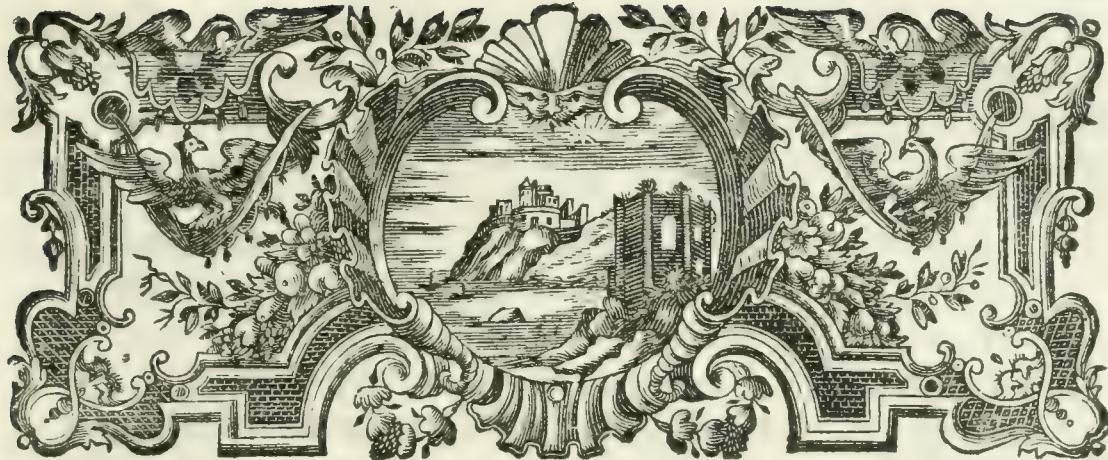
lore in questo genere è il Poema Pastorale *della Noce di Benevento*, che indirizzò a Gio: Mario Crescimbeni Custode generale d'Arcadia. E qui potrete vedere, che l'iscrizione, che vi mando, non solo non eccede in lodi, ed elogj, ma non dice neppure tutti i meriti del Prelato, onde non è da mettersi nel numero di quelle, delle quali dice il Francese *il est menteur comme une epitaphe*. Leggete l'Ariti stesso to. II. *Crem. Litter. pag. 46.*, dove dice di avere inserito l'elogio da lui fatto di Mons. Rota nel to. II. *delle notozie istoriche degli Arcadi*.

Ma voi già direte che è tempo di finirla. Una lettera, è vero, deve avere i suoi limiti. Non avrà però mai fine la mia singolare, e cordialissima stima con cui sono

Roma il primo di Settembre 1774.

*Vostro divino obbligo affino servitore ed amico
F. Tommaso Agostino Vairani de' Predicatori.*

LETTRE
À D. UBALD SARTI
HIERONYMITE

ABBÉ DE SAINT SIGISMOND À CREMONE.

I vous saviez , mon Reverendissime Pere Abbé , combien mes occupations sont multipliées , vous jugeriez , que l'obéissance que je vous rents , n'est pas une petite preuve du pouvoir , que vous avez sur moi . Vous exigez en même tems , que je vous ecrive dans une langue , qui m' est d'ailleurs étrangere . Il faudroit l' avoir étudiée plus que je n' ai fait , pour vous donner quelque chose en ce genre . Mais je vous obéis ayant heureusement trouvé des momens de loisir , auxquels je ne m' attendois pas . Je vais donc vous ecrire deux mots touchant l' Epitaphe , que Jules II. composa lui même à l' occasion du monument sepulcral qu' il fit éléver au Cardinal Ascanie Marie Sforza dans l' Eglise de *Notre Dame du Peuple* . Je considere ce monument comme appartenant à notre Ville de Cremone . Ce seroit sans doute enrichir les recueils d'estampes en ce genre , que de faire graver cet excellent ouvrage d' André Sansovin fameux sculpteur : mais j' en laisse le soin à quelque autre amateur des beaux arts . Je m' en tiens à la seule inscription , qui vous plaira

beaucoup , tant par son elegance , que par sa naïveté , & parcequ' elle en même tems rappelle le souvenir des bienfaits de la maison Sforza à l'egard du Monastere , dont vous êtes le Superieur .

D . O . M .

ASCANIO MARIAE . SF . VICECOMITI FRANCISCI SPORTIAE
IN SVBR: DVCIS . F . DIACONO CARD: S. R. E. VICECANCELLAR
IN SECUNDIS REB: MODERATO IN ADVERSIS SVMMO VIRO
VIX ANN: L. MENS: II. D. XXV.
IVLIVS . II. PONT: MAX: VIRTVTVM MEMOR HONESTISSIMAR:
CONTENTIONVM OBLITVS SACELLO A FVNDAMENT: ERECTO
POSVIT M . D . V.

François Sforza fils de ce fameux Jaques , ou *Jacomo* (Attendulo) Sforza , qui de simple soldat devint chef d'armée , & s'acquit la reputation d' un de plus grands Capitaines de son siècle , se piqua d'emulation à la gloire de son pere , & il y réussit si heureusement , qu' après avoir épousé Blanche Marie fille naturelle de Philippe Visconti dernier Duc de Milan de cette famille , & eu pour dot la Ville de Cremone , devint lui même , comme tout le monde fait , le Maître de cet état . Il fut le pere de Galeace , qui lui succeda , de Louis surnommé le *Moro* , d' Ascagne Marie , & d' autres .

Ascagne Marie naquit à Cremone . C' est ce qui fait le sujet de cette lettre . Quoique les Princes , & leurs fils ayent pour patrie tout l'état , dont ils sont les Maîtres , & les Peres , il n' est pourtant pas étrange , que les endroits , où ils sont nés par hazard , se fassent une gloire de leur avoir donné le berceau . Or Blanche Marie (c' est l' illustre bienfaëtrice du Monastere , & de l' Eglise de S. Sigismond) étoit à Cremone pour y fonder deux couvents de Religieuses , (qui subsistent encore) lorsqu' elle accoucha d' Ascagne le 23. Mars 1451.

Personne ne voudra contester un fait , qui ne sauroit être mis en controverse . Je me bornerai à une seule preuve , qui en constatera la vérité . C' est une lettre , que les Cremonois écrivirent à ce Cardinal l'an. 1486. au sujet de l' administration de l' Evêché de Cremone , dont il voulut bien se charger en quittant celui de Pavie . Ils disent , que le Saint Pere , & le Duc de Milan euren

en considération , qu' Ascagne le plus illustre des citoyens avoit quelque droit d' occuper le Siège Episcopal de sa patrie , & c' est pourquoi ils voulurent , qu' il en fut le Pasteur , & le Gouverneur , *te Pastorem , ac PATRIÆ TUÆ gubernatorem , ac animarum nostrarum , & hujus Ecclesiae Administratorem iusta sententia pronunciarunt .* Un de nos poëte s' exprime de la sorte

Ecce Cremonensi feliciter ortus in arce

ASCANIUS magno SFORTIA patre natus .

Les événemens plus considérables de la vie d' Ascagne ont rapport à toutes les histoires de son tems . Il eßuya d' abord des perils , & des disgraces du côté de son frere Louis , qui s' étant emparé du gournement pendant la minorité du Duc Galeace son Neveu , & ayant quelque soupçon contre lui , le reléguà à Ferrare . Ces deux freres se reconcilierent dans la suite , & dorenayant la plus douce , ainsi que la plus tendre amitié ne les quitta jamais . Après la mariage de Jerôme Riario neveu de Sixte IV. , à qui l'on donna Catherine soeur naturelle du dit Galeace , ce Pape crea Cardinal Ascagne Marie à l' âge de 27. ans . Il ne lui manqua rien de ce qui pouvoit le rendre un vrai Ministre de Jesus Christ dévoué au salut des ses brebis . L' Eglise de Pesaro fut la première qui l'eut pour Pasteur : mais elle ne put pas en jouir fort long tems . Le Pape le fit pour quelques années Legat à Bologne . Il gouverna en suite l' Eglise de Pavie , & celle de Cremone . Enfin Alexandre VI. le fit Vice-chancelier de l' Eglise en 1492. , & le combla de bienfaits . Un orage en troubla les fruits , qu' on vit pourtant disparaître après que le Cardinal eut passé quelques jours dans le chateau S. Ange . Ce fut en cette occasion qu' il fit paroître autant de grandeur d' ame , qu' il avoit montré de moderation dans les prosperités ; & c' est justement son véritable caractère indiqué dans l' Epitaphe .

Peu de tems après Louis XII. Roi de France envoya une puissante armée en Italie pour conquerir le Milanez , qu' il pretendoit appartenir à sa couronne . Ascagne Marie y accourut ; mais Louis le Moro son frere ne pouvant pas s' opposer aux progrés des Francois , se retira avec lui . Louis espéra en vain des secours de l' Allemagne . Il fit tous ses efforts , & ramailla quelques troupes , dont la

la plus grande partie étoient 15. m. Suisses , qu'il prit à sa soldé : mais il ne revint , que pour être la victime de son ambition . Abandonné par les Suisses , Louis XII. le fit d'abord prisonnier , & l'amena en France où il fut gardé dans le château de Roches tout le reste de sa vie . Ascagne avec les deux enfans de Louis son frere fuyoit ce funeste orage , lorsq' il fut arrêté par les Vénitiens . Ceux ci ne purent le refuser aux Francois , qui le tinrent au delà des Alpes jusq' à la mort d' Alexandre VI. On lui permit de venir à Rome au Conclave de l'an 1503. où il mourut le 27. Mai 1505. Plusieur ont loué ce Cardinal , & entr'autres Ange Politien . Le tombeau , que Jule II. même lui dressa avec cette Epitaphe si expressive , fait assez son éloge .

C'est à vous mon Reverendissime Pere , d'achever un portrait , que j'ai à peine ébauché . Quel qu'il soit , je vous ai enrichi d'une epitaphe . Je vous prie de la conserver comme une marque bien faible de mon amitié . Elle sera du moin une preuve quelconque de l'estime , avec la quelle je suis

à Rome ce 14. Septembre 1774.

Vôtre trés-humble , & trés-obéissant Serviteur
F. Th. Augustin Vairani Dominicain .

ALL' ORNATISSIMO CAVALIERE
CONTE CESARE VISCONTI

O I siete così gentile Signor Conte Cesare mio stimatissimo , e per tante prove che ne ho , di un animo così generoso , che soffrirete di buona voglia , che io venga con questa lettera a tediарvi : e tanta è la vostra gentilezza , che sebbene sia scritta senza un grano di sale , forse direte di averla letta con qualche piacere , e in ciò vi prevengo , affinchè non comparisca quello che non è sotto i parziali occhi vostri . Ho voluto raccogliere prima di Ottobre , mese degli ozj , alcuni monumenti dei nostri Cremonesi , che ho in varie cartucce sul tavolino , e spedirli a codesta volta , indirizzandoli a voi per darvi un qualche argomento della molta stima , in cui tengo la vostra degnissima persona , e dell'amicizia che vi professo , e che mi glorio di fare nota a tutti .

Prima però , che io scriva qualche cosa su i medesimi , debbo fare un supplemento alla lettera , che ho mandato , non ha gran tempo , al gentilissimo Sig. Canonico D. Luigi Albertoni , a cui vi prego
di

di comunicarlo tosto che per voi si potrà. Scrissi al medesimo quello che seppi, e congetturai intorno alla persona di Gio: Pietro Fogliata. Ora posso darne alcune più distinte notizie somministratemi da un soggetto di primo rango nella repubblica letteraria, che vuole avere la sofferenza di leggere queste mie filastrocche, ed è il Padre Abate Gian Luigi Mingarelli Procuratore Generale in Roma della sua illustre Congregazione detta *Renana* de' Canonici Regolari di S. Salvatore, soggetto noto, e stimato ugualmente per la dottrina, e per la vasta erudizione, che per la sua soavità, ed incomparabile modestia. Gio. Pietro Fogliata era, come ho indicato, nella Corte di Giulio II. l'anno 1512. in cui fu terminata la pittura dell' *Eliodoro*, e che fu l'ultimo di quel Pontefice. Salito essendo sul trono della Chiesa nel seguente anno 1513. il gran Leone X. proseguì Gio: Pietro il servizio della Corte, e nacque occasione, onde fosse tramandata ai posteri notizia di lui con le circostanze de'suoi impieghi, e persino de' beni ecclesiastici che possedeva. Un certo Priore di Santo Antonio di Venezia aveva in quel tempo suscitati motivi di civile contesa contro il Superiore Generale della prefata Congregazione *Renana*, e contro il nostro Fogliata, a cagione della *Precettoria* di S. Antonio de' *Porcelletti* di Padova nel borgo di porta Savarola, che il medesimo Fogliata ceduto avea poco anzi a quella Congregazione. Il Pontefice Leone fatto consapevole di questa lite, e considerato maturamente lo stato delle cose, approvò tale cessione con lettere Apostoliche de' 19. Settembre 1513., e di più dichiarando come vacante la suddetta *Precettoria*, cum certo modo vacet ad *præsens*, la unì in perpetuo ai beni della stessa Congregazione, la quale d'allora pagò ogn'anno al Fogliata 180. fiorini d'oro sino all'anno 1533. in cui morì. Ora in quelle lettere Apostoliche Leone chiama il Fogliata *dilectum filium Magistrum Jo. Petrum de Folatis Clericum Cremonensem literarum Apostolicarum Abbreviatorem, ac Notarium, & Familiarem nostrum*. Era dunque il Fogliata, come ho scritto, Prelato (*Magister*) nella Corte di Giulio II. e di Leone X. Pontefici d'immortale memoria, e probabilmente avrà tenuto i medesimi impieghi sotto Adriano VI. e Clemente VII. Passiamo a vedere altri monumenti.

D . O . M

PAVLO ALLIO DVLCIO NOB. CREMON
 QVI MONASTERIO HVIC CVRA
 ET CONSILIO VIVENS
 AT MORIENS BENEFICIIS
 PRÆSENS FVIT
 VOLVITQVE HIC TVMVLARI
 NE TOTVS AB IPSO DISCEDERET
 CVM EXCESSIT E VIVIS
 DIE SEXTA APRILIS
 AN. SAL. M DC LXXX.
 ÆTATIS SVÆ LXIII.
 MONIALES GRATI ANIMI MON. POS.

Questa iscrizione è incisa nella lapida , che chiude il sepolcro di Paolo Allio Dolce nobile nostro compatriota nella Chiesa delle Monache di S. Marta . Alla insegna gentilizia ivi scolpita è sovrapposto il cappello , il che denota esser egli stato almeno Protonotario Apostolico . Non trovo di lui altre memorie fuori di quelle , che hanno esattamente conservato le religiose del suddetto Monastero , le quali mi fanno sovvenire , e detestare la trascuraggine di tanti su questo punto , che privano la posterità anche delle più gravi talvolta , e più interessanti notizie . Era il nostro Paolo sacerdote , ed un ecclesiastico di molta probità , e prudenza . Le Monache suddette lo ebbero nella Congregazione deputata per gli affari del loro Monastero , di cui fu in appresso dichiarato visitatore dalla Congregazione stessa . Essendo egli accettissimo a quelle religiose per la sua sollecitudine , e per la sua integrità , ottenne dalle medesime in tempo della pericolosa malattia , da cui fu assalito il dì 23. Marzo 1680. , di essere , morendo , sepolto nella loro Chiesa . Il male fu di *pleurisia* , e morì il dì 6. di Aprile munito di tutti i santissimi Sagamenti , ed ebbe la sepoltura che desiderò , e di più la iscrizione , che ho riferito .

D. O. M.

PETRVS MARTIR NERIVS F.
 CHRISTOPHORI PICTOR CREMONEN.
 DEO GRATVS HOMINIBVS CHARVS
 PER XX. ANNOS MANTVÆ DVCIBVS
 SERVITIO LAVDABILITER PRÆSTITO
 ROMAM TRANSLATVS
 IBIQVE BIS PICTORUM ACCADEMIÆ
 MERITO PRINCEPS
 DIEM CLAVSIT EXTREMVM
 XI. NOVEMBRIS M.D.C.LXI
 ÆTATIS SVÆ AN. LX.
 ISABELLA MORONA MEDOLANEN.
 MARITO DVLCISSIMO IN SACELLO A SE ERECTO
 NON SINE LACRIMIS P.
 AN. DOM. M. I^D. C. LXXVIII.

Di un pittore , che è stato parecchi anni in Roma , e di più Principe dell'Accademia del Disegno , debbo dirvi con ammirazione , che non ho potuto finora rinvenire alcun quadro , o grande , o piccolo , onde avere la soddisfazione di osservare la di lui maniera . Appena è indicato nell'Abecedario Pittorico , ne di lui parla in alcun modo la fama . La iscrizione , che ho riferito , si legge in una lapida ornata di sculture nella Chiesa del Suffragio .

Nelle notizie istoriche de' pittori , scultori , ed architetti Cremonesi , opera postuma di Giambattista Zaiß stampata di fresco in Cremona , leggo che il Neri ebbe sua fioritura nel fine del secolo sestodecimo , o full' inco-
 minciamento del seguente decimosettimo , e credesi essere stato scolaro del Ca-
 valier Malosso (Gio: Battista Trottì) celebre pittore Cremonese , e veggio
 a tal fine notato nel margine l' anno 1590. , in cui il Malosso fiori-
 va . Non era nota la lapida sepolcrale del Neri nè all' autore , nè all'edi-
 tore della suddetta opera : ma però potevano dubitare di tale arbitraria
 cronologia , avendo scritto , e stampato nel medesimo luogo , che il
 Neri tra i molti ritratti fece quello del Cardinale Pietro Vidoni , che fu
 crea-

creato da Alessandro VII. nel 1660., cosa difficile da combinarsi, se il Neri avesse avuto *sua fioritura* sul principio del secolo XVII.

Abbiamo nelle dette notizie, che il Neri era valente nel fare ritratti; che un di lui quadro grande esiste nello spedale di Cremona, *che rappresenta Gesù Cristo in atto d' illuminare il cieco nato, con molte figure, da cui viene istoriato, che son grandi come il naturale*: e finalmente, che ebbe una maniera assai più forte, e macchiata del Malosso suo creduto maestro.

Che che sia del Neri, i Cremonesi hanno questo vanto di non cedere ad alcuna città di tutta la Lombardia o per numero, o per eccellenza di Pittori. Le prove sono pubbliche, e ne fanno testimonianza i forestieri, che ammirano in Cremona Chiese intiere egregiamen-te dipinte. Antonio, Giulio, e Bernardino Campi (dei quali il primo fu anche valente architetto, e scrittore delle *Croniche di Cremona*, creato Cavaliere da Gregorio XIII. *per i servigi prestati alle fabbriche di Roma*, come leggo nel suddetto Abecedario, e molto onorato da Filippo II. Re delle Spagne), la nobile, e celebre Sofonisba Anguisciola, Panfilo Nuvolone, e due figli Carlo Francesco, e Giuseppe dal nome del padre chiamati Panfili, Gio: Battista Trottì, detto il Cavalier Malosso, nome impostogli da Agostino Carracci mentre con lui dipingeva nella corte di Parma, Bernardino Gatti detto il Sojaro scolaro del Correggio, Camillo Boccaccino, Francesco, e Vincenzo Pesenti, ed altri sono Cremonesi, e primarj pittori della scuola Lombarda risorta con tanta gloria circa l'età del Mantegna. Il Vasari, che forse non era amico, e giudice retto di quella scuola, tralasciò di parlare di tanti insigni maestri dell'arte. Sembrando questo silenzio ingiurioso alla patria, scrisse Alessandro Lamo, e stampò nel 1584. un *discorso intorno alla scultura, e pittura*, dove ragiona di varj pittori Cremonesi, e specialmente di Bernardino Campi maestro della suddetta Sofonisba, e descrive le di lui opere, e con autentici documenti dimostra in quanto pregiò e Principi, e Monarchi tenessero sì egregio pit-tore. Cremona inoltre ha dato origine a i Caracci (si sa per tradi-zione il luogo dove abitava questa famiglia, ora detto *prato del Vescovo*; e su di ciò ha scritto diffusamente l'autore delle prefate notizie istoriche to.2. pag.6.) ad Angelo Maserotti, a Carlo Natali, a Donato Creti, a Francesco Bassi *il Cremonese dei paesi*, e ad alcuni altri

più recenti pittori , sebbene i Carracci sieno di nascita Bolognesi , il che io accordo di buon grado al Malvasia , e gli altri poco abbiano costì operato . Ognuno sà , che nella Lombardia già da molto tempo sono decadute le belle arti , ne i poco anzi nominati pittori avrebbero potuto avere nella patria quella educazione , che trapiantati per dir così nella loro più tenera età hanno trovato sotto altro cielo . Sieno però grazie all'Augustissima Imperatrice , e Regina nostra Clementissima Sovrana , che con reale munificenza ha dato i più opportuni provvedimenti per farle risorgere , ed eccitare la gioventù Lombarda a coltivarle , col fondare in Mantova un'Accademia del Disegno , onorandone con la carica di Direttore un Pittore Cremonese , che è il Sig. Giuseppe Bottani chiamato colà da Roma , dove con lo studio , e con l'opera ha appreso felicemente la castigatezza del disegno unita a una singolare morbidezza , e soavità di colorito . Ho scritto queste poche righe intorno ai nostri pittori , avendomene risvegliata l'idea il Neri , di cui non ho potuto fare molte parole . Di tutte le nostre pitture , che sono esposte al pubblico , ho veduto con piacere il *distinto rapporto &c.* , stampato l'anno , se non erro , 1769. dal Sig. Vincenzo Pani Pittore , ed Architetto , e diviso per comodo dei forestieri in otto giornate .

E' opportuno questo luogo per riferire la iscrizione di un altro egregio coltivatore delle belle arti nostro compatriota , ed è la seguente

D. O. M.
ROCHO CAPELLINO NOBILI
CREMONENSI VIRO INGENIO
ARTE ET OPERE PRÆSTANTISS
CAROLI V. IMP. INVICTISS
MILITI DVCI
ARCHITECTORIQVE EGREGIO
PACIS BELLIQVE TEMPORE ILLI
GRATISSIMO
DVM ROMÆ PLANE SVIS
VTERETVR FACVLTATIBVS
CVM MVLTOS EXANTLAVISSET
LABORES ET ANNVM LXVIII.

MENS.

MENS. V. DIES XXVI.

TRANSISSET

MORITVR

ANNO SAL. MDLXXVIII.

DIE XXVII. OCTOBRIS

IOANNES BAPISTA CAPELLINVS

NEPOS MŒSTISSIMVS

PATRVO CLARISS. ET BEN. M.

POSVIT

E' questa lapida nella Chiesa di S. Maria del Popolo. Non trovando io altre notizie di questo valente ingegnere, mi contento, e contentatevi per ora anche voi di quelle, che ci somministra la iscrizione. Il nostro celebre annalista Lodovico Cavitelli, che arriva sino all' anno 1583., ne fa menzione all' anno 1579. con queste parole: *Et Rochus de Capellinis egregius architectus Cremonensis Roma obiit die 27. Julii* (la lapida dice 27. Octobris). Dirò in questa occasione, che Carlo V. condusse in Ispagna un altro Architetto Cremonese chiamato Gianello Torriano, il quale fu in grande credito anche presso Filippo II., e di cui si leggono molte cose nelle prefate notizie storiche de' nostri pittori, scultori, ed architetti.

D. O. M.

MATTHÆVS BOSELLVS CREMONENSIS

VITÆ ET VIRTUTIS INVICTÆ

NE MORTI INVITO (sc) SVCCVMBERET

INCVBIT VT VINCERET MORTEM

CVI VLTRO SE OFFERENS

SIBI SVISQ. HOC CONDITORIVM PRÆSIGNAVIT

SED DVRATVRVS IN ÆVVM

HOC DVRVM SAXVM SVI PRÆCONEM NOMINIS

EREEXIT IN TITVLVM PIETATIS

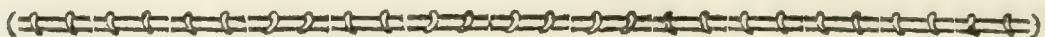
ET ANIMÆ CONSECRATVRVS SVFFRAGIVM

SACRVM PER SINGVLAS HEBDOMADAS

HÆREDITARIVM RELIQVIT PROPRIO ÆRE

Que-

Questa lapida che vedesi sul pavimento della Chiesa di Gesù, e Maria nella strada del Corso, è senza indicazione di tempo, ma i concetti, e lo stile ce lo manifestano abbastanza. Essendovi il legato della Messa sono venuto facilmente in cognizione dell' anno, e del giorno in cui fu stipulato l' istromento (e probabilmente posta la lapida) il dì 2. cioè di Dicembre 1657. per mano del Petruccioli N. A. C. le quali sigle significano Notajo di Monsignor Auditore generale della Camera a Monte Citorio. Non abbiamo bisogno di cercare le virtù dell' invitto nostro Matteo fuori della lapida, che ne dice abbastanza, La insegnà gentilizia incisavi è un bue sopra uno scoglio. Della di lui famiglia trovo che viveva nel medesimo tempo, e fioriva nella patria un canonico della Cattedrale per nome Pier Antonio Boselli, il quale fu Teologo non ordinario, e stampò alcune opere, e ne lasciò in gran numero delle mss. delle quali l'Arisi ci dà un catalogo distinto, e dice, che si conservano nella libreria di S. Abondio, casa de' Chierici regolari Teatini.

D. O. M.
SFORTIÆ LVCATELLI CREMONENSIS
FRIGIDOS CINERES
ALEXANDER LANCIA ROMANVS
OCTVAGENARII AMICVS
ANTIQUISSIMVS
PIO HOC TVMVLO PRO (sic) CORDE
FOVENDOS CVRAVIT
A. SAL. M. DC. XXXIX.

Nella suddetta Chiesa di Gesù, e Maria si legge sul pavimento quest'altra iscrizione del medesimo gusto con la insegnà gentilizia di una nottola. L' amicizia ha conservato memoria del nostro Sforza, e possiamo dire che era di quella, che rare volte s' incontra, cioè antica, costante, sincera. Il Lancia ha lasciato nel tempo stesso un monumento di sua lode, avendo voluto sin dopo la morte dell' amico dare sì bella testimonianza della sua affezione verso il medesimo, senza alcun titolo d' interesse, o di parentela, ma per solo legame di vera, e di stretta amicizia.

D.O.M.

D. O. M.
 CÆSAR RODIANVS
 CREMONEN. ORNAVIT
 ET DOTAVIT
 PRO SE ET SVIS
 AN.D. M.DC.X.

Questo nostro Cesare si è distinto con opere facre pel culto di Dio nella Chiesa di S. Giacomo degl' Incurabili. Ciò che nella iscrizione si accenna aver egli ornato, è una Cappella di ottima architettura con cupola, nicchie, stucchi, fregi, ed altri simili ben disposti ornamenti. L'altare è parimente di buon disegno, e il quadro, che rappresenta il battesimo di Gesù Cristo, è opera di Domenico Passignani Fiorentino egregio allievo di Federico Zuccaro. La lapida sepolcrale di Rodiano è nella medesima Cappella sul pavimento. Ha poi voluto, che in questo sacro luogo da lui ornato, fosse anche dopo la di lui morte, per quanto egli poteva, promosso il culto di Dio anche per bene dell'anima sua. Tutto fu stabilito, e specificato in uno istromento pubblico rogato da Piermartire Trucca il dì 17. Marzo 1609. In esso si legge, che i signori amministratori, o deputati dello Spedale di S. Giacomo conferiscono a Cesare Rodiani il jus-patronato della detta Cappella, e che Cesare dal canto suo assegna per dote della medesima mille scudi romani da pagarsi a i Deputati dopo la sua morte con la condizione che debbano far celebrare solenne sacrificio nella stessa cappella ogni anno nel giorno della sua morte, e una messa nei tre giorni di lunedì, mercoledì, e venerdì perpetuamente.

Passò Cesare agli eterni riposi il dì 6. Luglio 1617., e lasciò suo erede universale Giacomo Antonio Rodiani suo nipote, il quale pagò con puntualità i sudetti mille scudi per istromento rogato da Tranquillo Pizzuti sotto il dì 17. Agosto del detto anno. Nel suo testamento Cesare ordina, che finita ogni linea discendente da Giacomo Antonio, sia la sua eredità divisa ugualmente in due parti amministrata dalli deputati dello Spedale di S. Giacomo, e dalla Confraternita sotto

sotto il titolo dell'Annunziazione di M. V. , e che giusta i frutti della medesima siano dotate delle zitelle chiamate da Dio al Chiostro con la somma di cento scudi.

D. O. M. Q. V.

FRANCISCO . PORTO . CREMONENSI
 QVI . SCVTA . MILLE . INVESTIENDA . CVM . ONERE
 CELEBRANDI . SINGVLIS . ANNIS . IN . PERPETVVM
 MISSAS . CENTVM . IN . ALTARI . PRIVILEGIATO
 HVIVS . ECCLESIAE . LEGAVIT . EX . TESTAMENTO
 PER . BERNARDINVM . FVSCVM . A . C . NOTARIVM
 DIE . III . AVGVSTI . M . D . CX . ROGATO
 FRATRES . HVIVS . CŒNOBII . POSS.
 MDCXII.

FRANCISCO . PORTO . CREMONEN.
 QVI . SCVTA . MILLE . INVESTIEN.
 CVM . ONERE . CELEBRANDI
 SINGVLIS . ANNIS . IN . PERPETVVM
 MISSAS . CENTVM . AD . ALTARE
 PRIVILEGIATVM . HVIVS . ECCLESIAE
 LEGAVIT . EX . TESTAMENTO
 PER . BERNARDINVM . FVSCVM . N . A . C .
 DIE . III . AVGVSTI . M . DC . X .
 CANONICI . REG . LATER . HVIVS . ECCLESIAE
 BENEFATORI . BENEMERITO . POSVERVNT

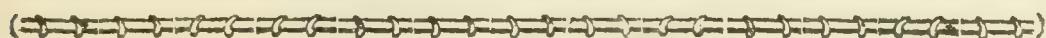
FRANCISCVS PORTVS CREMONENSIS
 RELIQVIT HVIC ECCLESIAE
 SCVTA MILLE MONETÆ
 CVM ONERE CELEBRANDI CENTVM MISSAS
 IN ALTARI PRIVILEG . PRO SE SVISQ .
 PER ACTA BERNARDINI FVSCI NOT . A . C .
 DIE III . AVGVSTI MDCX .

Meritano onorato luogo tra le nostre iscrizioni queste tre , le quali conservano memoria di un uomo , che giusta il poter suo si è segnalato nel culto di Dio , e si è mostrato pieno di vera fiducia nell'augustissimo Sacrificio dell'Altare . La prima è nella sagrestia dei PP. Agostiniani di S. Maria del Popolo , la seconda in quella de' Canonici Re-

golari Lateranesi a S. Maria della Pace , e la terza nella Chiesa di S. Maria a Monti . Le due sigle Q. V. nel titolo della prima vorranno significare *quod voverat* .

Ho letto il di lui testamento con il codicillo , e ho trovato , che lasciò un altro simile legato alla Basilica di S. Maria Maggiore , di cui non esiste memoria lapidaria . Di più ordinò che della sua eredità fossero dati 300. scudi ai PP. Cappuccini di Roma , e 200. ne assegnò da impiegarsi in suffidio delle povere , e disperse fanciulle . In tal modo ha disposto di tutte le sue sostanze . Cresce dunque la lode ben dovuta al di lui zelo , e alla di lui carità , e Religione .

Quale impiego avesse in Roma Francesco Porto non è accennato nel testamento , in cui non comparisce neppure Cremonese , ma è detto *fil. Stephani de Marcaria* (borgo del Mantovano) *diaecesis Cremonen.* Non doveva io però omettere le iscrizioni , essendo egli chiamato nelle medesime espressamente Cremonese .

D. O. M.

ANDREÆ GARIBOLDO
MERCATORI CREMONENSI
DEFVNCTO AN. MDCVIII.
VIII. AVGVSTI ÆTATIS VERO
SVÆ AN. LXIV. (sic) MEN. X. D. II.
QVI IN HAC ECCL. PRIOR
DOCTR. XPIANÆ PER
MVLTOS AN. SVCCVR. PAVPERVM
SE PIE EXERCVIT
CATHARINA MECHLEN EIVS VXOR
NICOLAVS ET HORTENSIVS
DE GARIBOLDIS
EIVS NEPOTES ET HÆREDES
NON MVLTIS SINE LACRYMIS
POSVER

OMNIA MORS SOLVIT SVNT OMNIA
TERREA MORTIS
MORTALIS VIVO VIVERE DISCE DEO

Nella Basilica di S. Lorenzo in Damaso riposano le ossa di questo negoziante Cremonese , che si è meritato una iscrizione per la sua

Pars II.

R

pie-

pietà , e per la sua onestà , e moderazione nel traffico . Ha forse egli stesso nella sua arma gentilizia , incisa sulla lapida , posto il bel motto , che vi si legge , *moderata durant* . Questa moderazione , che mette confine agli umani desiderj , costituisce in gran parte , e mantiene la felicità della vita temporale , e la tranquillità della Repubblica , che nasce da quella de' membri , che la compongono . Ma chi l'intende ? Del pari si duole chi è in umile stato , e chi occupa nel mondo sublime luogo : onde per appagare le umane fregolate brame ci vorrebbe nulla meno del mondo intero ; giacchè non si crederebbe abbastanza felice chi ne avesse con altri diviso l' impero , non tanto geloso della propria felicità , quanto dell' altrui invidioso . Non è l'affluenza dei beni , che possa render pago , e tranquillo il cuore dell'uomo , ma bensì il freno , che deve porre la ragione agli appetiti . Non voglio però qui fare il morale .

DEO . TRINO . VNI

ROGERIVS . GALLERATVS . CREMON . AROMATARIVS . VT
IN . PERPETVVM . PRO . EIVS . ANIMA . ET . FELICIS . SVÆ . VXO-
RIS . CELEBRENTVR . TRES . MISSÆ . PRO . QVALIBET . HEBDO-
MADA . IN . HAC . ECCLES . ET . HOSPITALE . S . LAVRENTII
IN . MIRANDA . AROMAT . RELIQVIT . SCVTA . VIGINTIQVIN-
QVE . QVOLIBET . ANNO . DE . SEMESTRI . IN . SEMESTRE . AN-
TICIPATI . (sic) SVPER . VNAM . DOMVM . IPSIVS . TESTATO-
RIS . SITAM . IN . PLATEA . MADAME . CVM . PACTO . QVOD
SVI . HÆREDES . POSSINT . ET . VALEANT . ILLAM . REDIME-
RE . QVOTIESCVMQVE . SOLVERINT . SCVTA . QVINGENTA
ETIAM . PRO . RATA . SCVTA . CENTVM . SINGVLO . ANNO
INVESTIENDO . TAMEN . DICTAS . PECVNIAS . IN . TOT . BO-
NIS . STABILIBVS . CENSIBVS . VEL . LOCIS . MONTIVM . NON
VACABILIBVS . PROVT . MELIVS . VIDEBITVR . CVSTODIBVS
ET . OFFICIALIBVS . IPSIVS . ECCLESIÆ . ONERANDO . IPSO-
RVM . ANIMAS . PRO . OBSERVATIONE . SVÆ . VOLVNTATIS
VT . EX . TESTAMENTO . ROGATO . PER . D . TRANQVILLIVM
SCOLOTIVM . NOTARIVM . CAPITOLINVM . SVB . DIE . XXIX.
IVLII

ANN . D . MDCXIII.

La Chiesa di S. Lorenzo in *Miranda* , nella quale Rogerio Gallerati pose questa lapida , era un Tempio dell' antica Roma dedicato
all'

all'Imperatore Antonino il *Pio*, e a Faustina di lui consorte. Dieci nobilissime colonne che formavano il portico del Tempio esistono ancora, e sostengono l'architrave, e la cornice, e vi si legge D. ANTONINO ET D. FAVSTINÆ EX S. C. Fu detta Chiesa conceduta da Martino V. al Collegio degli speziali, ed ebbe l'aggiunto in *Miranda* per le maravigliose vicine antichità del Foro Romano. Sussiste tuttavia il Legato di Rogerio, che è quanto posso dire sulla di lui iscrizione.

D. O. M.

HERCVLI EX ANTIQVA
CACETA CREMONENSI
FAMILIA FED. CARDINALIS
CÆSII PARAFRENARIO
CHARISS. LVDOVICVS
FALLIOPPIVS MVTINEN.
ALVMNO B. M. P. die XXIII.
NOVEMBRIS
MDLII.
VIXIT ANNOS XXIX. MENSES XI.
DIEM VNVM ET HORAS TRES

Con questa iscrizione che è nella Chiesa di S. Maria in Campo santo finisco Signor Conte Cesare gentilissimo di tediarmi. Ve l'ho detto da principio, che non dovevate lusingarvi di trarre piacere da queste mie debolezze, quando non vi abbia poi tenuto in bonaccia il riflesso che sono cose spettanti alla Patria. Questo medesimo riflesso fa superare alle mie lettere la ripugnanza, che hanno di comparire al pubblico, essendo senz'alcun ornamento, che attrarre vaglia lo sguardo delle persone di buon gusto. Solo non ha eccezione l'infinita stima, che vi professo, e che mi farà sempre essere

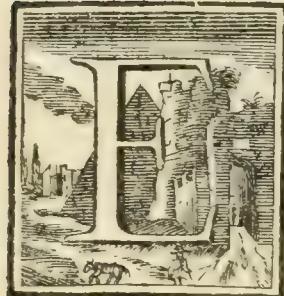
Roma 29. Settembre 1774.

Vostro dñmo obbligo affmō servidore
F. Tch. mafo Agostino Vairani de' Predicatori.

ALL' ORNATISSIMO CAVALIERE
MARCHESE GIULIO CESARE VAINI

’ gioconda cosa il riandare col pensiero , o rammentare colla storia i fatti della patria , e molto più il produrre le inedite memorie dei cittadini che la illustrarono . Molti , e gloriosi monumenti hanno in Roma i Cremonesi , che io vado con piacere pubblicando a poco a poco : ma ci vorrebbe invero altra penna , che la mia , per riuscirvi con soddisfazione di chi ama gettare lo sguardo su i medesimi , e non può sfuggire queste mie ineleganti pagine . Ora sono via più nel caso di avermene a dolere meco stesso , volendo per un attestato di stima indirizzare a voi , Signor Marchese stimatissimo , la presente lettera con alcune iscrizioni , che ho avuto l’ opportunità di mettere insieme in questi primi giorni di Novembre . Voi siete di ottimo gusto in ogni genere di lettere , e ne avete dato molte illustri prove anche con la stampa , onde io vi prego a non voler essere giudice severo di queste cose mie , ma solamente lettore , ed anche indulgente . Comandate che tale sia ancora il vostro Marchese Giulio , che avete avuto ragione di toglierci , essendo ora unico vostro figlio : ma se ciò non era , nessuno ve l’ avrebbe perdonata , perchè erasi già incamminato negli studj così bene , ed insinuato così negli animi Romani per le sue amabili doti , che nulla mancava per predirgli ogni prospero , e felice av-

ve-

venimento. Monsignor Gio: Francesco vostro degnissimo Fratello anch' egli soffre ora di star solo, affinchè abbia tutta la casa rivolto lo sguardo a chi ne ha da essere il ben fondato sostegno. Il cielo accresca le vostre benedizioni.

Venghiamo ora ad alcune iscrizioni, che ho messo insieme nei giorni passati a fine di mandarvele illustrate in qualche modo; e la prima sia quella che fu incisa in una gran lapida sul pavimento della Basilica di S. Lorenzo *in Damaso* per conservare la memoria di Monsignore Sommi.

D . O . M

DOMINICO DE SVMO
CREMONENSI CIVI RO.
CANONICO ECCLESIAE
DIVI LAURENTII IN DAMASO
ET EPISCOPO BISINIANENSI
ANDREAS BEVENTANVS DE
SVMO ET PACIFICVS ARDITVS
HÆREDES AVVNCVLO ET
BENEFACITORI SVO POSVER.
VIXIT ANN. LXIX. MENSES III
DIES XVIII
OBIIT ANNO SAL. M. D. LVIII
NONO CAL. IANVAR.

Chi copiò questa iscrizione per l'Ughelli ci vedeva poco, leggendosi la prima riga così nell'*Italia sacra* del medesimo, DOMINICO DE SVMMO CREMONENSIS CIVITATIS. Poche notizie io trovo di questo Vescovo, e ne ho in abbondanza della di lui nobilissima famiglia, che sino nell' VIII. secolo diede un Vescovo a Bressanone, o Brixen, un altro a Palermo nel X., e due alla patria nel XIII., e inoltre si segnalò in varj tempi nei Magistrati, e nella Corte. Il nostro Monsignore Domenico Sommi, come narra Ambrogio Lucenti presso l'Ughelli Tom. I. col. 523. dell'edizione di Coleti, era in Roma familiare di Paolo III. con alcuni uffici di Corte, e Canonico della suddetta insigne Basilica, quando il Cardinal Niccola Gaetani de' Duchi di Sermoneta dalla Chiesa di Bisignano nella Ca-

la-

Iabria *citra* passò a quella di Capua nella Campagna Felice l'anno 1548. Paolo III. che era pieno di zelo per la disciplina ecclesiastica , conferì la vacante chiesa di Bisignano al nostro Somini . Senza che alcuno scrittore ce lo dica , abbiamo sufficientissimo fondamento di credere , che tale foggetto fosse secondo il cuore di quel Papa , e che conosciuto avesse in lui le pastorali virtù corrispondenti all' idea della riforma della disciplina , per eseguire la quale aveva già dato le più opportune disposizioni . Governò quella Chiesa felicemente dieci anni . Essendo venuto a Roma , non sò per quale motivo , l'anno 1558. , fu rapito dalla morte , e sepolto nella stessa Basilica , in cui per molto tempo aveva dato il debito culto a Dio con i più sublimi uffizj di Religione .

IOANNES DE CAVALCABOBVS NOB.
CREMONEN EX VITALIANÆ MARCHIONIBVS
ORTVS MEMOR MORTIS IN HOC SACELLO
D. ANTONII POST EIVS OBITVM SEPELIRI
CVRAVIT. CAPPELLANIAM IV. MISSARVM
IN QVALIBET HEBDOMADA INSTITVIT
EAMQVE DOTAVIT ET NOMINATIONEM
SVIS HÆREDIBVS ET POST EOS RMO P. ABB.
HVIVS ECCLÆ PRO TEMPORE DONAVIT
AN. ÆTATIS SVÆ. ADHVC VIVENS LXXVIII.
ANN. DOMINI M. D. CLXXXVIII.

La famiglia de' Cavalcabò è delle più antiche , e delle più illustri di Cremona . I nostri storici la fanno discendere da certo Arnolfo di Franconia , che era già in Cremona a' tempi dell' Imperador Corrado il *Salico* , e che dalla vittoria che riportò in una giostra premendo il dorso a un bue , il cognome ebbe poi di Cavalcabò , ed il bue entrò anche nella di lui insegna gentilizia . Che che sia di tale istoria , è certo che la nobiltà di questa famiglia è involta nell' oscurità di rimotissimi tempi . Nel xii. secolo fu celebre in Parigi Clearco Cavalcabò Cremonese accettissimo al Re Filippo II. il *Conquistatore* , a cui dedicò alcune sue opere di Astronomia . Guglielmo Cavalcabò sul

prin-

principio del secolo XIV. fu capo de' Guelfi, ed ebbe il dominio di Cremona fino all' anno 1312. in cui finì di vivere combattendo presso Soncino . Il di lui cadavere trasportato a Cremona ebbe sepoltura nella Chiesa di S. Agostino con questa iscrizione riferita dall'Arisi nelle appendici del To. I. *Cremon. Liter.*

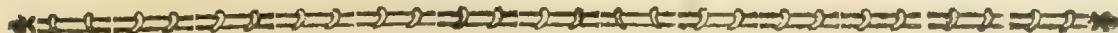
GVILELMVS DE CAVALCABOBVS CREMONÆ
DOMINVS VITELLIANÆ MARCHIO ARMORVM
GLORIA GVELPHORVM PRINCEPS PATRIÆ SVÆ
CHARISSIMÆ DEFENSOR QVI PRÆLIANDO
SONCINI OBIIT DIE XIV. IVNII MCCCXII.
HIC IACET

Estinto Guglielmo , fu Signore della Città di Cremona Giacomo Cavalcabò chiarissimo per i suoi talenti , e per le illustri azioni , che gli acquistarono molta gloria in tempo, che fu Pretore di Brescia , di Parma , e di Milano . Alla medesima grandezza arrivò nel 1404. Ugo-lino Cavalcabò , che i Cremonesi vollero per loro Signore , e sotto di cui militò tutta la fazione Guelfa della Lombardia . Ciò che io accenno si può vedere diffusamente nel Campi , Cavitelli , ed altri nostri , ed anche esteri scrittori .

Di questa celebre famiglia era Gio: Cavalcabò morto ottuagenario in Roma , e sepolto nella Chiesa di S. Maria della Pace de' Canonici Regolari Lateranesi con la iscrizione che ho riferito , la quale per altro non esiste più nella Chiesa , ma è stata trasportata nell'atrio della Sagrestia . Dal suo testamento non si ha indizio, che fosse ammogliato . Due suoi fratelli nel medesimo nominati reggevano la casa in Cremona , ed egli aveva forse eletto di stare per suo piacere , e per sua divozione nella Città santa , e di morirvi . Il testamento che ho indicato fu da lui fatto nel 1684. 11. Decembre . Aggiunse un codicillo ai 16. di Agosto 1687. Finalmente diede un altro codicillo in forma di nuovo testamento il dì 9. di Maggio 1689. (presso Babuzio Not. A. C.) Lasciò nell'ultimo la sua eredità ai figli de'suoi fratelli , in mancanza dei quali istituì erede Antonio Buschini suo nipote . Tra gli altri legati ne ha lasciato due di alcune Messe da celebrarsi per tutto il tempo avvenire , uno alla suddetta Chiesa , di cui fa menzione la lapida , e l'altro così alla Chiesa di Spineta .

E' pre-

E' presentemente degno erede della virtù , e della gloria di questa famiglia il Signor D. Agostino Cavalcabò saggio cavaliere , e di singolare prudenza nel maneggio di pubblici affari , a cui in questa occasione tributo con tutto il piacere questo ben giusto sentimento di stima , e di venerazione .

DESIDERATÆ MEMORIÆ
 COMITIS CASTRI NOVI BVCCÆ ABDVÆ
 IO. BAPTÆ STANGHÆ CREMONENSIS
 LEVIRI IVCVNDISSIMI
 QVI CVM PRÆCLARA GENTILIVM MERITA
 AC AVITAM CONDITIONIS HVIVS SACELLI PIETATEM
 COÆQVARE CONTENDERET
 IN IPSOMET FLORENTIS ÆTATIS EXORDIO
 INTEMPESTIVE DECERTVS EST
 IACOB. FRAN. ARIBERTVS
 EX LIBERIS BARON. AC MARCH. MALGRATI
 V. S. R. ET CAMERÆ APLICÆ CLERICVS
 ANNO POST CHRISTVM NATVM
 CIQ. IO. X. L. VIII
 MOERENS POSVIT .

Hanno i grandi dalla ridente fortuna questo vantaggio , che sono più facilmente in essi osservate le virtù , quasi direi in loro supposte dal mondo . La stessa grandezza della famiglia è riputata come un argomento di lode , quando vi si aggiunge lo splendore della virtù personale , e finalmente somministra un ben giusto encomio alla nobile gioventù , che non può ancora distinguersi con le proprie azioni , o che è prevenuta da immatura morte . Questo fu il caso del nostro Conte Gio: Battista Stanga degno di onorata ricordanza non solo per la gloria del suo casato , ma anche perchè fece concepire le più belle speranze di generosa emulazione . Fioriva già nel secolo xiv. la famiglia Stanga di Cremona illustre per nobiltà , per lettere , e per luminosi impieghi . Cristoforo Stanga , per tacere di molti altri , fu da

Pars II.

S

Gio:

Gio: Galeazzo Visconti Duca di Milano mandato ambasciadore a due Romani Pontefici, e all' Imperatore Venceslao, indi costituito Luogotenente di tutto il suo Dominio. Un altro Cristoforo con tutta la sua discendenza ebbe dal Duca Gio: Galeazzo Maria Sforza la cittadinanza di Milano , Piacenza , Lodi , Pavia , Como , Alessandria , Novara , Tortona , e Parma . Sono degne d' esser lette le parole del diploma de' 28. Maggio 1491. riferito dall' Arisi nel To. I. ... *Inter præclaras Urbis nostræ Cremonæ familias domus Stanga præcipua est tum nobilitate & fortunis, tum optimis moribus & animi institutis... cuius familiæ princeps est nobilis vir Christophorus Stanga, qui quanta modestia, & innocentia, & quibus virtutibus ornatus sit, urbem illam testem gravissimam habere facile licet. Is quatuor habet filios, videlicet Antonium J. U. Doct., præclarum Consiliarium, & in præsentia nostra apud sereniss. D. Regem Ferdinandum Oratorem, alterum Marchisinum Secretarium nostrum prædilectum, tertium Gasparem Illustrissimi D. Ludovici Patrui Camerarium, & quartum Io. Clementem minorem, qui a laudabilibus paternis vestigiis non discedentes, & tres natu maiores nostris in rebus versantes, ita menti nostræ cunctis in rebus satisfaciunt, ut ab eis cumulatius nobis satisfieri non possit. Inter eos autem Marchisinum ipsum quanti faciamus ex ea potissimum ratione cognosci potest, quod inter ceteras nostrarum rerum curas ei attributas, totius ditionis nostræ Annonæ cum præfecimus, quo in Magistratu, licet res ingentis momenti.... tamen ea omni diligentia, industria, & studio, præter fidem & integritatem sibi peculiarem, se gessit, & gerit in dies, ut nihil ab eo ulterius expetere nobis liceat....* Dopo alcuni anni Gio. Galeazzo Maria inviò il prefato Marchisino ambasciadore all' Imperador Massimiliano , e ricompensò i di lui gloriosi servigi , come si può vedere dagli altri diplomi presso il medesimo Arisi , il quale però non fa alcuna menzione della Contea di Castelnuovo di Boccad'ada , della quale si vuole , che Marchisino per il primo fosse investito . Questa distinta nobilissima famiglia successivamente fino ai nostri giorni ha dato alla patria valorosi , e benemeriti cittadini .

Il Conte Gio: Battista , di cui debbo parlare , non solo ebbe in eredità da' suoi maggiori la gloria d' illustri imprese , ma meritò anche la lode di un animo atto e disposto ad emularle , se non fosse stato immaturamente rapito dalla morte . E' indicata nell' iscrizione la di lui generosa pietà , che come infallibile guida doveva indirizzarlo

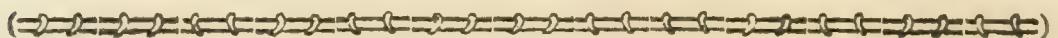
ad ogni passo. La Cappella, di cui si parla, è nella Chiesa della B.V. detta Traspontina de' Padri Carmelitani, ed è eretta in onore de' SS. Apostoli Pietro, e Paolo. Ai lati dell' altare si conservano due colonne, alle quali è tradizione, che sieno stati legati, e flagellati i suddetti Apostoli, ed è tale flagellazione espressa al vivo nel quadro dell' altare, opera di Gio: Battista Ricci di Novara. Il nostro giovane Conte divotissimo di questo sacro luogo aggiunse alla semplice architettura il suddetto quadro, e molti ornamenti di stucchi, e pitture del medesimo Ricci, vedendovisi anche la di lui insegnà gentilizia. Non contento di questo volle dare argomento maggiore della sua divozione coll' obbligarsi a far celebrare ogni giorno in perpetuo una Messa al suddetto altare, assegnando la somma conveniente per mantenere il peso di questo legato. La iscrizione è in un pilastro della Cappella sotto l'*imposta* dell' arco. Monsignor Giacomo Francesco Ariberti, di cui avrò occasione di parlare altrove, ha conservato alla posterità la memoria di questo suo degno cognato. Dubito però che non siasi espresso con tutta la chiarezza, che dev' essere il primo pregio di questi monumenti. Io non ho voluto mutare quello, che ne ho scritto, e stampato la prima volta giusta il senso delle parole. Aggiungo ora alcune notizie, che serviranno di norma per non isbagliare nel determinare il soggetto a cui appartiene la riferita iscrizione.

Dall' archivio de i suddetti Padri Carmelitaniabbiamo, che il Conte Gio: Battista Stanga Cremonese essendo venuto a Roma sul principio del 1599., volle tosto dare un argomento della sua singolare divozione verso i Santi Apostoli Pietro, e Paolo, e a tale oggetto scelse la prefata Cappella nella Chiesa della Traspontina. Questo argomento fu di aggiungervi, come abbiamo detto, alcuni ornamenti, e di assegnare il fondo affinchè fosse ivi celebrata perpetuamente una Messa. L' istromento fu rogato da Marc' Antonio Bruto Notajo sotto il dì 16. Febbrajo 1599. Abbiamo inoltre dallo stesso Archivio, che questo divotissimo Cavaliere passò all' altra vita l' anno 1606. lasciando erede il Conte Camillo suo figlio. Finalmente è da notare, che il Conte Gio: Battista Stanga fu uno de i sei Cavalieri, che dalla Città di Cremona furono mandati a Gregorio XIV. nel 1590., i nomi dei quali ho riferito sotto la pagina 84. di questa seconda parte.

Da queste notizie si deduce in primo luogo, che il Conte di
S 2 cui

cui parliamo è il medesimo, che venne Ambasciatore a Gregorio XIV. e che ritornò a Roma nel 1599., dove si trattenne sino alla morte: e di più sono assicurato di costì, che ci ebbe la carica di Residente delle due Corti Elettorali di Baviera, e di Colonia. Si deduce in secondo luogo, che non appartiene al medesimo, come alcuni credono, il monumento, che ho prodotto. Come intendere che morì *in ipsomet florentis etatis exordio* se era stato sin dal 1590. ambasciadore a Gregorio XIV.? Come combinare, che Monsignore Ariberti nato nel 1615. abbia messo quella quasi recente iscrizione nel 1648. a un suo cognato morto nel 1606.?

Conviene dunque dire, che nella prefata iscrizione si parli di un altro Conte Stanga del medesimo nome, e forse figlio del Conte Camillo; e che in un tempo ci sia indicato l'avo Conte Gio: Battista con quelle parole *avitam conditoris hujus facelli pietatem æquare contende-ret*. Ciò a me sembra verisimile: e quel *conditoris*, che potrebbe fare qualche difficoltà, si può interpretare in larghissimo senso.

D. O. M.

F. ANTONII MANTEGATII
CIVIS CREMONENSIS
CONGREG. LOMBARD. PRÆSIDIS VIGILANTISS.
OSSA HIC QVIESCVNT
VIRI IN REIP. ADMINISTRATIONE CONSILII
AC PRVDENTIÆ ADMIRABILIS
ET IN NEGOTIIS TRANSIGENDIS NVNQVAM
DEFESSI
QVI GRADATIM AD OMNES HONORES ASCENDENS
TER VICARII GENERALIS DIGNITATE
DECORATVS FVIT AC DEMVM PROCVRATOR
GENERALIS ET HVIVS CŒNOBII PRIOR ELECTVS
DVM AD MAIORES DIGNITATES EVOLARET
CALAMITOSO FVNERE SVBLATVS EST
ANNO MDCCXIII QVARTO IDVS APRILIS
ÆTATIS SVÆ LXII.

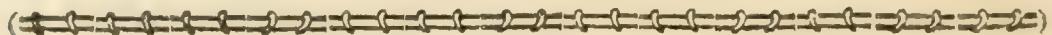
FRATRES HVIVS CONVENTVS MŒSTISSIMI
PARENTI BENEMERITO
P P.

Non

Non ho potuto avere altra notizia di questo illustre Religioso nostro compatriota fuori della iscrizione , che é sul pavimento della Chiesa di S. Maria del Popolo de' PP. Agostiniani della Congregazione di Lombardia , e di cui non si possono neppure compitare alcune parole già dal tempo consumate . Quanto farebbe ben fatto , che ogni sagrestia tenesse un libro intitolato *Necrologio* in cui si conservassero le iscrizioni , che sono nella Chiesa , e ne' luoghi annessi , come lo tiene quella della Minerya , e alcune altre in Roma . Si farebbe un grande beneficio non solo a quelli che vanno in traccia di esse , ma anche al pubblico ; poichè lo strofinio de' piedi , e specialmente nelle Chiese di concorso , le consuma in tal maniera , che moltissime se ne incontrano del tutto cancellate . Il P. Abate Galletti Benedettino altre volte da me con distinzione di stima nominato , ha raccolto egli stesso con incredibile sofferenza , e fatica tutte le iscrizioni di Roma , e ha dato già alla luce le Romane , le Venete , le Bolognesi , le Piemontesi , e quelle della Marca d' Ancona , opera pregevole , e utilissima . Egli me ne ha somministrate alcune delle Cremonesi , che io di certo non avrei mai trovato , se non a caso , e questa tra le altre posta nella suddetta Chiesa al P. Antonio Mantegazzi .

Questo dotto , e illustre Agostiniano si è distinto nell' arte difficilissima di governare , come leggiamo nella lapida . Rara cosa è il riuscire felicemente in questa impresa , che tanti si addossano così volentieri . La filosofia , e l'anatomia del cuore umano non bastano , se non si hanno certe naturali disposizioni , e prerogative , che animate dalla Religione sono capaci a destare nei sudditi quella stima , e quella fiducia , per cui mettono essi di buon grado la loro volontà in mano di coloro , che hanno dalla natura sì bel privilegio . Inalzati questi al comando fanno tale impressione , che arrivano ad insinuare il loro spirito , e ad indurre persino nuovi costumi . I Filosofi arroganti del nostro secolo , oltre i falsi sistemi , che formano nello studio della natura , istillano in questo proposito massime , e disposizioni contrarie col disprezzare , ed abbattere la Religione , senza la quale non hanno ne vero splendore , ne sufficiente attrattiva le altre doti al grand'uopo richieste : onde costoro , che si vantano di essere tanto impegnati per la povera umanità , ad altro non tendono , che a scon-

a sconvolgerla , ed a renderla più infelice . Non dovrebbero qui aver luogo queste riflessioni , ma sono nei nostri tempi sempre opportune .

D. O. M.

F. ZACCARIAE ALBRICONIO
CREMONENSI OR. MIN. THEOLOGIÆ
DOCTORI CELEBERRIMO HVIVS
SACRI CONVENTVS GUARDIANO AC
COMMISSARIO RELIGIONIS
CVLTORI VIROQ. AB OMNIBVS
DESIDERATO ANNVM XXXVI.
AGENTI EXTINTO (sic)
LVDOVICVS FRATER LETO FACTO
TANTO FRATRI MOERENS P.
OBIIT DIE V. FEBRVAR. MDLVI.

La lapida in cui è incisa questa iscrizione , che è sul pavimento della Chiesa de' SS. XII. Apostoli , ci presenta anche scolpita la immagine giacente del P. Zaccaria Albriconi , che nel suo Ordine de' Min. Conventuali di S. Francesco si è distinto con la dottrina , e con la prudenza iu una età assai fresca . Per il suo assiduo studio , e per la sua celerità nell' apprendere le scienze più sublimi ha fatto in breve tempo quella carriera , che a divenire celebre Teologo , e Superiore di un convento sì riguardevole , è ordinariamente per un Regolare assai più lunga . La morte lo ha rapito in un tempo , in cui era forse per dare copiosi frutti de' vasti , e fecondi suoi talenti .

D.O.M.

D. O. M.
 BERNARDINO · GEORGIO
 NOBILI · FANENSI
 MILITI · ORDINIS · PORTVGALL.
 HIERONYMO · RVSTICVCIO
 S. R. E. CARDINALI
 OB · INDEFESSAM · SVMMÆ · FIDEI
 PER · VIGINTISEPTEM · ANNOS · EXPERTAM
 FAMILIARITATIS · ASSIDVITATEM
 APPRIME · GRATO
 OFFICIO · ERGA · OMNES
 INCOMPARABILI
 QVI · VIXIT · ANN · XXXXIII
 MENS · IX · DIES · XVII
 OBIIT · XVI · NOVEMB.
 M. D. LXXXII.
 ISABELLA · RAPARIA · CREMONEN.
 CONIVGI · VNICE · DILECTO
 MOERENS · POSVIT

Tra le iscrizioni Cremonesi ha luogo anche questa posta nella Chiesa di S. Onofrio da Isabella Rapari Cremonese al suo consorte , dandogli con questo ultimo ufficio di pietà una prova di quella costante affezione , che legar dovrebbe gli animi di tutti i conjugati . Era di nobile famiglia , e probabilmente sorella , o nipote di Monsignor Matteo Rapari , che fu Coppiere del S. Pontefice Pio V.

Io vi ho dato sin qui Signor Marchese gentilissimo de i monumenti altri spettanti alla Patria , e ci ho impiegato delle parole , le quali però non lasciano di essere una debole sì , ma sincera testimonianza della mia affezione verso la medesima . Desidero di darvene alcuno riguardo alla vostra degnissima Persona , che sia mio , e d'impiegarvi l'opera mia , onde abbiate ad essere certo della mia singolarissima stima verso di voi , con la quale ossequiosamente mi dichiaro .

Roma 12. Novembre 1774.

*Vostro Uno Devño Obblño Servidore
 F. Tommaso Agostino Vairani de' Predicatori.*

JO-

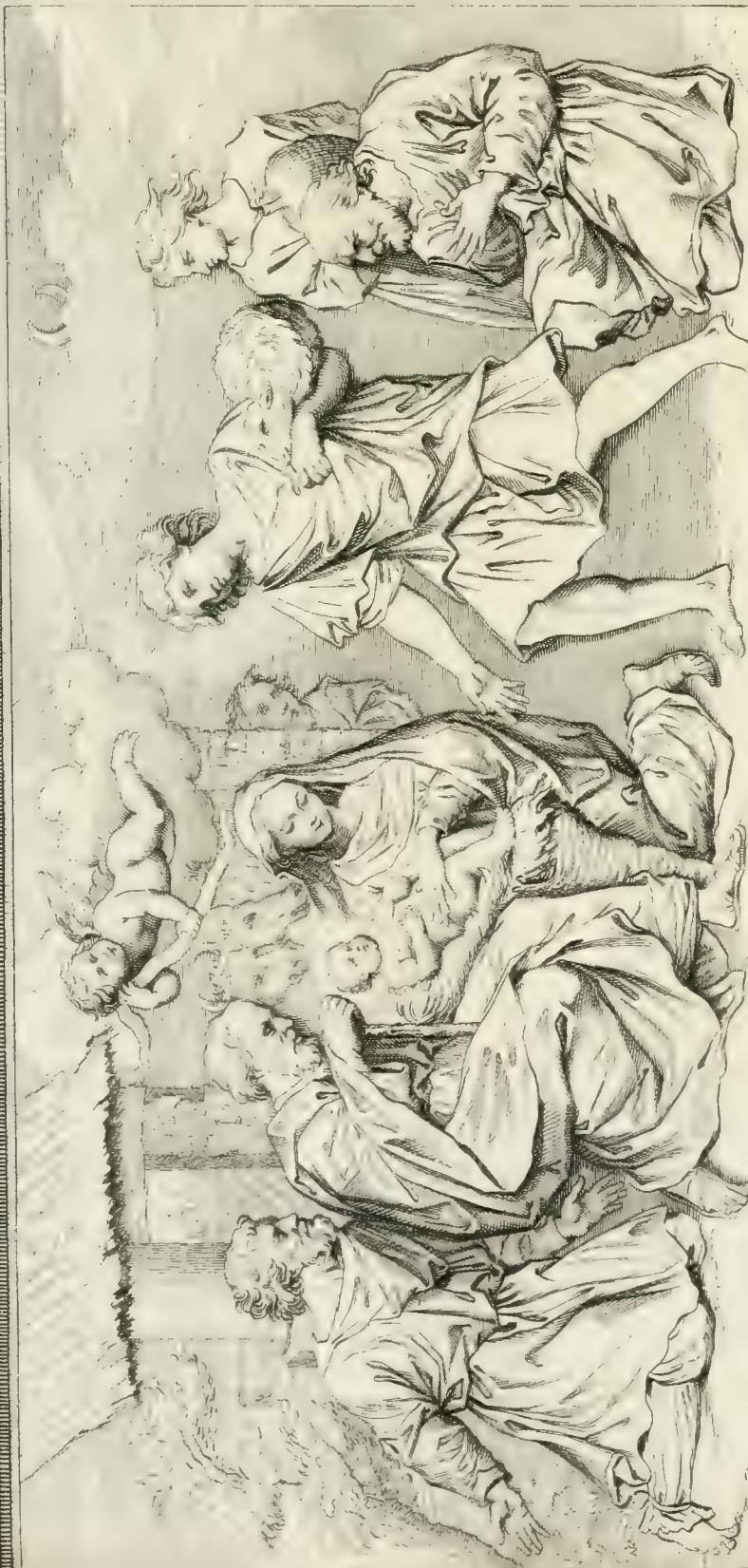

Tab 1

Anaglyphum ex pario marmore quo etra facelli-
u Hieron. Ciri. Piceno Cremonen. Romae in Templo
e S. M. De Victoria ecclesiasticali ornatur
de. A. de

PETRVS TIT. S. CALISTI PRESB. CARD. VIDONVS BONONIA DE LATERE LEGATVS
PATRVI SVI HIERONIMI DIACONI CARDINALIS PIETATEM SECVTVS
ALTARE HOC MAMOREA TABVLA SUPERIMPOSITA CORONAVIT ANNO MDCLXV.

Arte pura interior opere primi, unius operis

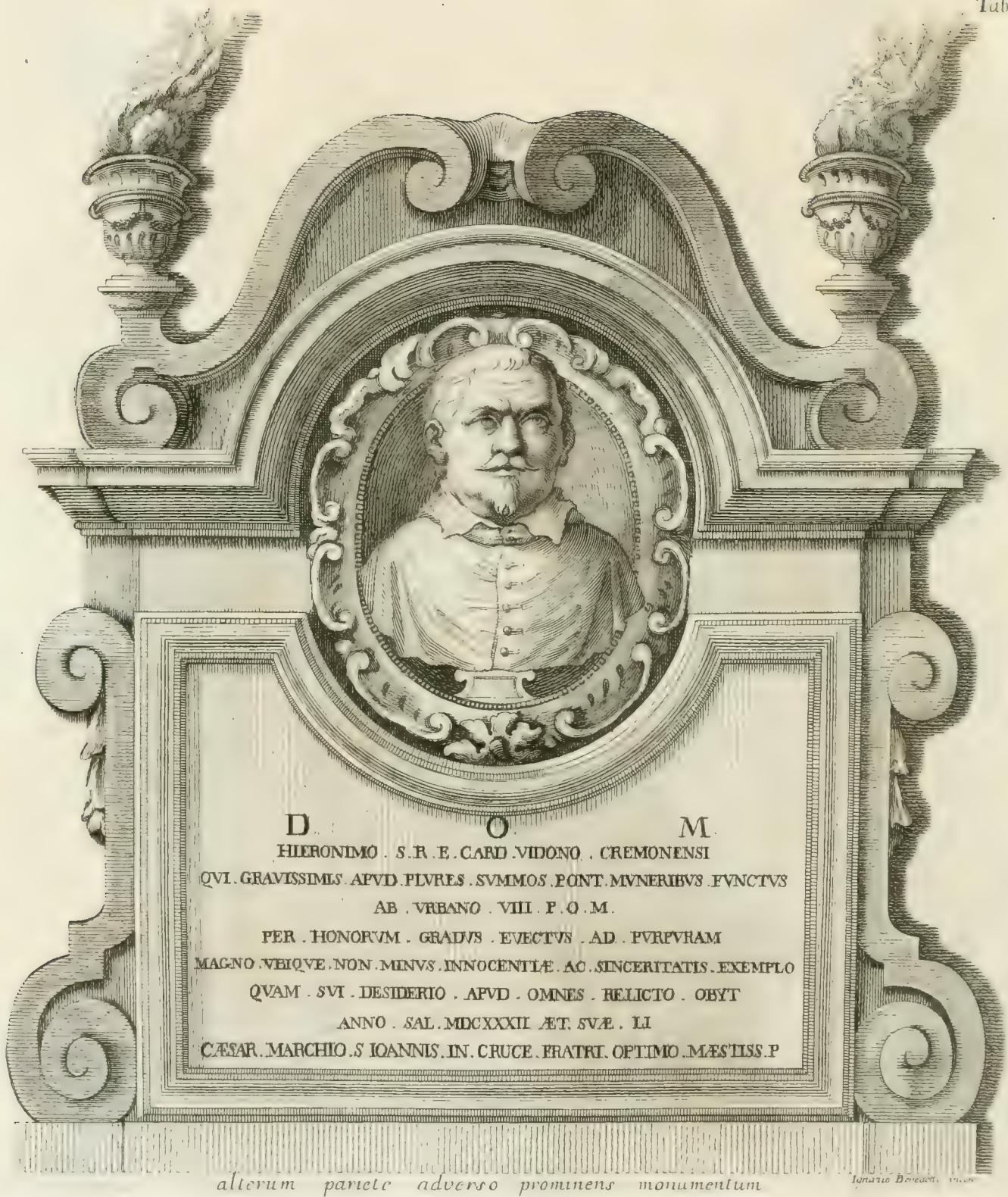

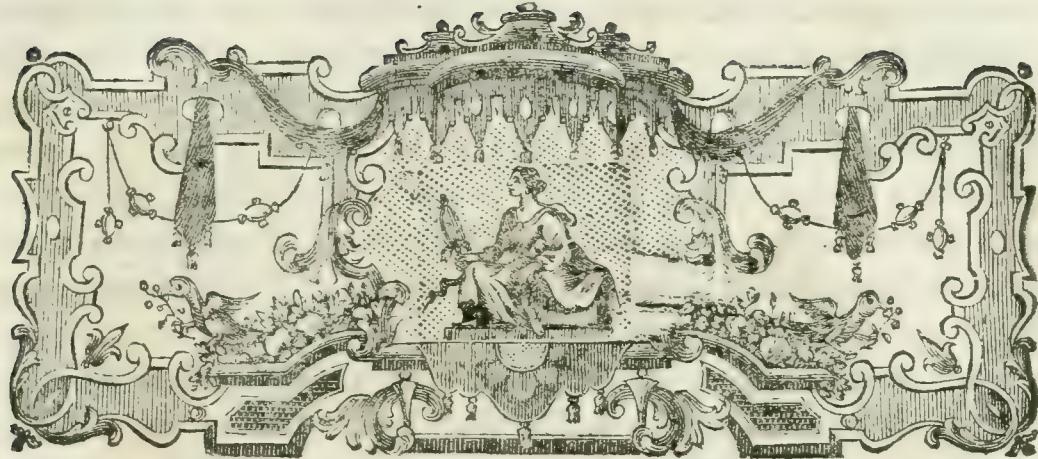
Desub de Ang. del.

marmoreum in pariete elatum monumentum ad levam Sacelli

Tonatio Benedicti Tonio

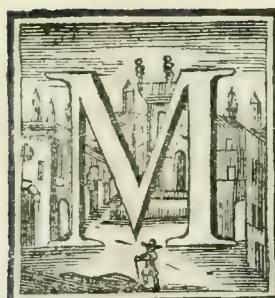

JOSEPHO SOREXINÆ VIDONO

MARCHIONI SANCTI JOANNIS IN CRUCE.

FR. THOMAS AUGUSTINUS VAIRANI ORDINIS PRÆD. F.

Axima sum affectus voluptate , Joseph Marchio præstantissime , dum animum ad edenda amplissimæ familiæ tuæ monumenta , quæ Romæ extant , appuli , quod & præclara sint , & tibi nuncupata ; cui aliquam dare obsequii mei significationem vehementer cupiebam . Id etiam ad patriæ ornamen- tum magnopere facit , in qua Vidonorum genus antiquitate , & rerum præclare gestarum gloria clarissimum merito habetur . Tua vero me maxime rapit in ipsa adolescentia instituti ratio , qua majores tuos non solum æquare , sed etiam superare contendis . Quartum enim nondum lustrum transgressus , Patre acerba morte sublato , rebus statim tuis præses , & in ista ætate S. C. ditissimum patrimonium tute administras , ita ut nesciam utrum solertiam magis , an prudentiæ maturitatem quamdam in te omnes admirentur . Tali ingenio prædictus ad bonas quoque artes pari felicitate excolendas composito , perge adolescens Marchio egregie , qui profecto non minus boni patrisfamilias , quam optimi civis laudem jam

Pars II.

T

afse-

asssecutus videris. Hæc interim, quæ in lucem prodeunt tuo nomini inscripta monumenta, te libenter excepturum confido: tua enim sunt jure quodam, tuorumque sane eximiam declarant pietatem, religionem, magnificentiam. Accedit quod de iis edendis quum cogitarem, idque tibi aperuissem, non modo curam, operamque meam probasti, sed tuam etiam perhumaniter, liberaliterque adjunxisti. Quibus efficitur exiguum me a te mereri, tibi contra maximam a me referendam gratiam.

Hieronymi Vidoni Cardinalis primum res gestas summatim exponam. Is natus est die 26. Octobris ann. 1581. patre Vidono, matre Margarita Persichella. In paterna domo iis artibus eruditus fuit, quibus puerilis ætas impertiri solet. Ineunte adolescentia altricem habuit Ticinensem Academiam in efformandis, ac componendis moribus, scientiisque excolendis aptissimam. Præter docilitatem ingenii erat in illo morum suavitas, religionis amor, atque in studiis literarum arripiendis aviditas quædam; ex quo facile judicari poterat, maximo sibi, & patriæ ornamento esse futurum, si par daretur fortuna. Hac non metimur equidem magnorum hominum virtutein, sed occasione rerum agendarum data effici putamus, ut elucescat: æque enim in prosperis, ac in adversis rebus difficile novimus in medio positam capere virtutem. Perusiae utriusque juris lauream Hieronyminus reportavit. Romam non post multo se contulit cum nobilitate clarus, tum multo magis opinione virtutis. Clemens VIII., qui tum in Petri Cathedra sedebat, Vidonum ætatis circiter an. 20. inter Aulæ Præfules adlegit. Brevi tempore ita se omnibus commendavit doctrina, religione, prudentia, adeoque egregiam in rebus agendis peritiæ specimen dedit, ut citius quam aliis usuveniat, gravissima munera obierit, & præmia retulerit. Nulla enim alia intercessit causa, cur tot negotia susceperit, feliciterque pertractaverit, & annum agens 45. Cardinalis crearetur, nisi singularis, qua claruit, in omni genere virtus. A Paulo V. utriusque Signaturæ Referendarius renunciatus, mox inter Abbreviatores, ut vocant, Parci majoris cooptatus fuit in locum Guidi de Guidis, ut est apud Joan. Ciampinum; quod munus quale sit, alio loco exponuimus. Idem Pontifex M. in Picenum illum Pro-legatum misit.

sit. Denuo Romam paullo post revocatum Cameræ Apostolicæ Clericum dixit. Hoc nomine positum illi monumentum extat in Templo S. Mariæ in Aquiro, obei, & organi quod ibi extruxit, causa.

HIERONYMVS VIDONVS CAMERÆ APOSTOLICÆ CLERICVS
ANNO MDCXXI.

Gregorius XV. qui Vidonum animadvertebat plurimum valere virtute, & studio excellere in procuratione reipublicæ, gravissimum Annonæ Urbis administrandæ illius fidei negotium commisit. Hoc munere functus est quoad Gregorius vixit, atque omnibus se ita probavit, ut postero anno Urbanus hujus nominis VIII. Hieronymum nostrum ærarii Pontificii Præfectum elegerit, eundemque totius Flaminia Præsidem, ac simul exercitus, quem tunc Roma alebat, curatorem esse mandaverit. Quæ de illo prædicari hic a nobis possent, quisque facile intelligit, sed velociem, & ad gloriam, quæ comitem invidiam non habuit, properantem, velociter calamo secuti sumus, ut tamen festinans hæc ipsa narratio non minimam videri possit elogii vim præseferre. Honoribus, quibus posset, Pontifex M. Urbanus virum cumulare non distulit meritis multis, magnisque clarissimum. Purpuram illi decrevit die 19. Januarii an. 1626., sed nomen apud se retinuit dato tempore declarandum, quod tota Urbe plaudente an. 1627. perfecit die 30. Augusti. Titulum vero in Ordine Diaconorum illi constituit SS. Quatuor Coronatorum Martyrum.

Cremonenses hac Vidoni dignitatem patriam ipsam ornari intelligentes, publicis ad Urbanum Pont. datis literis quammaximas se eidem gratias agere, atque habere testati sunt. Quibus ille respondit in hunc modum.

Dilectis filiis Præsidentibus Regimini Civitatis Cremonæ

URBANVS PP. VIII.

Dilecti filii salutem &c. Sacrarum dignitatum dispensatrix Pontifícia authoritus in Apostolorum hereditatem eos certe viros vocare debet, qui christianarum virtutum patrimonio ceteris opulentiores habeantur. Hujusmodi thesauris cum jampridem Cardinalis Vidoni animum abundare cognoverimus, illum sane merito in Ecclesiasticum Senatum cooptavimus. Quare

vos, dum tanti civis dignitati plauditis, gratias agite Domino Deo nostro, qui Civitatem istam non minus fere virtutum, quam virorum voluit esse feracem. Ceterum vestrarum litterarum officio, tamquam luculento vestrae pie-tatis documento delectati sumus, dum nupero Romanae purpure ornamento munifice aucta esse gaudetis insignis civitatis decora. Nam vero Cardinalis Vidoni virtuti non obscurum testimonium contingit, publica Patriae benevolen-tia. Nos Deum oramus, ut urbem istam, quam paterna charitate comple-tilimur, omnipotenti patrocinio communiat, vobisque apostolicam benedictio-nem peramanter impartimur. Dat. Romæ apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die 2. Octobris 1627. Pontificatus nostri Anno Quinto.

In hoc gloriæ veluti fastigio quodam, ad quod non cupidita-te, sed ipsa rerum præclare gestarum laude contenderat, ita versa-tus Hieronymus Vidonus est, ut famam, quam sibi pepererat, etiam auxerit, ingenio in omnibus, doctrina, & reipublicæ peritia præ-stans. Suam, mandante Pontifice, sententiam dixit in Congregatio-nibus, ut vocant, Episcoporum, & Regularium, Fabricæ, Bonire-giminis, Aquarium, Viarum, & Signaturæ gratiæ. Non diu tamen vixit hoc Cremonæ decus, & sacri Senatus ornamentum immortal-i-tate dignum. Febri enim consumptus decessit die 30. Octobris an-no 1632., sexto ineunte a quo Cardinalatus accepit insignia. Ex-pressa illius imago est to. 4. Ciacconii his verbis: *Vir erat ab adole-scentia commendatus, maximi ingenii, animique altissimi, ad virtutem, di-gnitudinem, & gloriam natus: munera sibi commissa singulari file, ac summa integritate caute non minus, quam prudenter administrans, semper po-pulis & que ac Pontificibus summis satisfecit, omniumque amorem sibi con-ciliavit; in rebus judicandis spectatus summa religione, ac diligentia res publicas tractavit.*

Patriam, & familiam suam, virtute, ac dignitate Hierony-mus Card. ornavit. Cremonenses vero illum benevolentia, & ho-nore sic prosecuti sunt, ut lapidem in majori eorum templo ponen-dum decreverint, quo illius gesta omnia posteriorum memoriarum com-mendaretur.

D . O . M

HIERONYMO VIDONO PATRITIO CREMONENSI

S. R. E. CARDINALI EMINENTISSIMO

QVI PAGINAM FELICITATIS MERITIS IMPLEVIT AC PRÆMIIS
DOCVMENTO AVLICIS

FORTVNÆ ROTAM VIRTUTIS CLAVO DEFIGI

ROMÆ TITVLOS INGENIO CAPACES PROPE EXHAVSIT OMNES

PARI GRATIA SVB QVATVOR PONT. MAXX. POLLENS

CLEMENS ENIM VIII. ILLVM INTER AVLÆ ROMANE PRÆSVLES ADLEGIT.

PAVLVS V. SIGN. VTRIVSQ. REFERENDARIVM ABBREVIATOREM
DE PARCO MAIORI

PICENI PROLEGATVM ET CAMERÆ APOSTOLICÆ CLERICVM
RENVNTIAVIT

GREGORIVS XV. ANNONÆ PRÆFECTVM AD VRBIS TVTELAM DECORAVIT
VRBANVS DEMVM VIII.

PRÆSIDEM PRIVS TOTIVS FLAMINIAE

ET GENERALEM ECCLESIAE THESAVRARIVM NVNCVPATVM

IN SACRVM CARDINALIVM COLLEGIVM ORBE PLAVDENTE COOPTAVIT

VERA DE EO FAMA FVIT

DESTINAVISSE PATRES OPTASSE REGES

VT PONTIFEX MAXIMVS IPSE RENVNCIARETVR

SI VITAM AD PROXIMA COMITIA PROTAXISSET

CIVITAS TANTO DECORE DESTITVTA

PARENTE VELVT ORBATA

MERITORVM GRATA AC PROVIDA EXEMPLI

DECRETO PVBLICO

AMORIS ET DOLORIS MONVMENTVM

ÆQVE IN MARMORE AC CORDIBVS

P.

CVRANTIBVS FABRICÆ PRÆFECTIS

ALPHONSO MAINARDO I. C. COM. ET EQV. REG. D. SEN. MED.

ANDREA RONCALELLO LVDOVICO BONETTO

CAP. HIER. ZVCHELLO BALTHASSARE SVCCIO

VIXIT AN. LI. IN CARDINALATV V.

OBIIT ROMÆ DIE XXV. OCTOBRI

M D CXXXII.

Monumenta tandem videamus , quorum causa hæc a nobis suscepta est de Hieronymi Vidoni rebus gestis lucubratio . Anno 1626. sepulcrum sibi parare instituit , simulque facellum ædificare Beatæ Mariæ Virgini in cœlos assumptæ oblatum . Locum operi , quod animo

me-

meditabatur idoneum obtinuit a Carmelitis discalceatis in Templo S. Mariæ de Victoria, quod quidem non magnitudine, sed excellentibus artium operibus præstans celebratur in primitis. Anno quem dixi Hieronymus facelli ædificio operam dedit, perfecitque balauitio, & clathris appositis, quum esset Cardinalis anno circiter 1629. Nihil non marmoreum præter fornicem opere ornatum plastico, & areolis cum anaglyphis deauratis. Magnæ moljs anaglypticum ex pario marmore in Ara assurgit, quod Deiparæ in cœlos assumptionem exprimit (Tab. I.). Utraque parte eminent, positis e regione parastatis, columnæ ex alabastro, quæ stylobatis incumbunt omni artis elegantia constructis, suntque partes reliquæ, quibus compositus ordo constituitur, cælaturis ornatae: corona vero cum cymatio dorico denuo in curvam assurgit, intraque ipsum coronidis ambitum, qui tympanum dicitur, areola impagibus præcincta illud ex lib. Cantic. habet insculptum: *tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* His perfectis decrevit opera quæ ad divinum cultum pertinent, & in Sacello haberentur; constituitque dotem, cuius omnis redditus perpetuo penderetur Sacerdoti, qui in Ara illa Sacrum Deo quotidie ficeret. Sepulcrum, cuius causa hæc fecit, medium tenet humi locum facelli, inque lapide, quo tegitur, hæc insculpta sunt

HAEC EST EXPECTATIO MEA

Contra votum vero accidit, ut eo primum exciperetur Joannes Marchio S. Jo. in Cruce illius fratri filius, quem adolescentem Romæ ipse educabat, cui monumentum posuit (Tab. 4.). Anno vero quem dixi 1632. die 31. Octobris eodem conditus ipse est; & a Cæsare fratre par in adverso facelli pariete monumentum illi positum cum effigie, quæ sculpturæ opus est egregium (Tab. 5.).

Extat ejusdem Hieronymi Card. alterum monumentum in templo SS. quatuor coronatorum Martyrum. Quum enim paucis antequam decessit mensibus, caput S. Sebastiani M., quod in eo Templo religiose servatur, nobiliorem in locum sua impensa transtulisset, posita ea de causa est hujusmodi inscriptio.

D . O . M

IN HONOREM CAPITIS S. SEBASTIANI M.

QVOD A GREGORIO III IN THECA ARGENTEA RECONDITVM

A S. LEONE IV. IN HAC ECCLESIA COLLOCATVM

A IO. GARSIA CARD. MILINO HVIVS ECCLESIAE TITVLARI

INVENTVM

HOC LOCO HIER. CARD. VIDONVS EIVSD. ECCL. TITVL.

DECENTIVS COLLOCAVIT ANNO MDCXXXII

SEDENTE VRBANO VIII PONT. MAX. ANNO EIVS IX.

Sed nunc ipsa , quæ edidimus , monumenta postulant , ut verba faciamus de Petro Vidono altero S~~A~~R. E. Cardinali . Is Hieronymi fratrem Cæfarem , & Constantiam Pesciam parentes habuit , editusque in lucem fuit die 18. Novebris an. 1610. A puero educatus domi ad pubertatem usque . Romam deinde missus , omnis a Patruo , ut optimis disciplinis erudiretur , cura , diligentiaque adhibita . In Romano Seminario Rethoricæ præcipue operam dedit . Ingenuis moribus docilem adjunxit disciplinam . Altiores in aliis Italiæ Academiis facultates excoluit , profecitque in iis mirum in modum . Romam reversus iis circiter diebus , quibus patruus Card. obiit , Præful statim ab Urbano VIII. renunciatus est utriusque Signaturæ Referendarius . Optimæ spei juvenem idem Pont. an. 1634. Tiburèm misit , ut vices gereret Francisci Card. Barberini , qui illi civitati præerat . Sabinam deinde Provinciam regendam ei Urbanus tradidit an. 1636. Mox paucorum annorum spatio Arimini , Urbis Veteris , Spoletique gubernator , & Marchiæ præfectus fuit : quorum meminit Cerbidius Afrodisiensis in libro , quem vulgavit Romæ an. 1768. cum hoc titulo *Notizie del governo della Sabina* . Hæc prospere illi cesserunt , & consilium admirabantur omnes , & magnitudinem animi cum summa humanitate , & modestia conjunctam , in rebus gerendis dexteritatem , in omnibus virtutem prope singularem . Accidit per id tempus , ut Laudensis Ecclesia in Insubria Pastore orbaretur suo . Urbanus P. M. Petrum Vidonum , qui pari se virtute præbebat in rerum ecclesiasticarum studio , ad illum gregem mittere statuit . Certior factus de hac Pontificis voluntate , eidemque

que obsecutus , Romam ille venit , atque in proximo secreto Consistorio Laudæ Episcopus creatus est . Paucis in diebus , quibus hæc aëa sunt , Urbanus moritur , IV. scilicet Kal. Aug. an. 1644. Non diu tamen desideratus summus universæ Ecclesiæ Pastor . Die enim Septembris 15. ejusd. anni Urbano successor datus est Innocentius hujus nominis X. Ejus pontificatus die 20. Vidonus noster ad amplissimum Episcoporum Ordinem in Templo S. Andreæ de Valle solemnni ritu consecratus fuit a Jo. Bapt. Card. Pallotta . Laudensem Sedem concendit die 14. Januarii anno , qui secutus est , 1645. omnibus ejus urbis gratulantibus , ac plaudentibus ordinibus . In procuratione Reipublicæ clarus , non minus instructus ad Ecclesiam regendam accessit , sed pari se virtute præbuit Antistitem , parique felicitate amplissimo munere functus , summam laudem est consecutus . Quum enim comis esset , & facilis ad illum pateret aditus , omnesque paternæ caritatis officiis complecteretur , Cleri , populi que sibi comparavit , retinuitque benevolentiam : quo siebat , ut libenter ei omnes parerent , & quæ capiebat pro Ecclesiæ utilitate consilia , facilius exequi posset . Fundos sumtibus faciendis Mensæ Episcopalis , ære , quo tenebantur , alieno , sua pecunia liberavit . arculas argento ornatas , Sanctorum lipsanis custodiendis , dono Ecclesiæ dedit . Ædes Episcopi ampliatis operibus commodiores reddere instituit .

Hæc agebat quum an. 1643. ab Innocentio X. Romam evocatus intellexit ad Casimirum Sarmatiæ Regem sibi esse proficendum titulo Legati Pontificii cum literis hujusmodi (*).

(*) Charissimo filio nostro in Christo Jo. Casimiro Poloniæ ac Sveciæ Regi Illustri
IN NO CEN TIVS X.

Charissime in Christo fili noster salutem &c.
Summa cum animi alacritate , ac propensi mi-
rè studio ad Majestatem Tuam proficiuntur
Venerab. frater Petrus Episcopus Landen. Pre-
latus Domesticus noster , & Assistens Nuntii
Apostolici partes isthic obiturus ; Etenim probè
novit apud quantum , & quam Sancta hujus
Sedis studiosum Regem Ecclesiæ , & Religionis
negotia acturus sit , ut dubitare non possit ,
quoniam Dei causam diligenter tuendo etiam Regiæ

pietatis voluntatem demercatur. Presulem ex-
imia morum integritate , precipua prudentia ,
& omnibus demandato minere dignis virtutibus
in signiter exornatum Tibi commendare su-
perflium arbitramur . Quare his , que nunc de
perpetua , & amantissima in Te charitate no-
stra , & deinde , ut sece occasio tulerit de re-
bus aliis referet omnem fidem habere volet Ma-
jestas Tua , cui benedictionem Apostolicam
ille nostro nomine amantissime largietur . Da-
tum Romæ apud S. Mariam Majorem sub An-
nulo Piscatoris die 30. Maii 1652. Pontificatus
Nostræ Anno Octavo .

Dif-

Difficillimis temporibus id negotii Petro accidit. Postero enim anno, quo Varsaviæ morabatur, Carolus Gustavus, simul atque summas Imperii Svecorum tenuit, bellum Casimiro intulit, quod initio feliciter gessit, ipsis potitus regiis urbibus Cracovia, & Varsavia. Multa Vidonus hoc exardescente bello passus est, remque demum domesticam omnem amisit. Mox, ut varii sunt eventus belli, Casimirus vicer tota Polonia Carolum expulit, ut solium, & pacem armis tueri gloriosius ei fuerit. Vidono pariter res prospere cessit. Nam illum rex Casimirus optime de se meritum, ut purpura ornaretur, Alexandro VII. omni officiorum genere commendavit. Quum autem Vidonus ipse multis apud Sedem Apostolicam meritis clarus esset, volentem Pontificem Casimirus rogavit. Quare an. 1660. Alexander P. M. illum in sacrum Senatum legit dieque Aprilis 10. Marium Spinulam Cubicularium suum, qui birretum purpureum illi deferret, Varsaviam misit cum literis hujusmodi.

Dilecto filio nostro Petro S.R.E. Presbytero Cardinali Vidono nuncupato

ALEXANDER PP. VII.

Dilecte fili noster salutem &c. Polonia Regis commendationem, & mox judicium nostrum de Te sacra Purpura exornando plane subsecuta est Urbis & Curie Romana communis approbatio, & plausus. Etenim dubitari non potest quin eximia, & jam pridem spectata virtus tua nunc super sublime Apostolici Senatus candelabrum elevata universa Catholicæ Ecclesiæ magnam Cristianæ pietatis, & salutarium exemplorum lucem allatura sit, quod profecto Nos a bonorum Auctore Deo summis votis postulamus. Interim sacro murice fulgens Birretum ad Te de more mittimus, ut in ipsis Promotionis tuae iniisi, & primis Cardinalatus insignibus sanguineos Dominicæ frontis labores majorum certaminum præcladia venereris, & ad imitandum agnoscas. Is autem, qui illum defert dilectus filius Abbas Marius Spinula Cubicularius noster cum propriis dotibus, ac virtutibus, tum etiam injuncto a nobis munere, ac præsertim ob ea, quæ de amantissima Parentis voluntate significare poterit tibi apprime gratus esse debebit Dilecte fili noster, cui benedictionem Apostolicam paternæ prorsus impertimur. Dat. Romæ apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die x. Aprilis 1660. Pontificatus nostri Anno Sexto.

Publica illum diem lætitia Aulici, omnesque Varsaviæ cives prosecuti sunt, mœrore contra affecti, quum, ut Romam remigraret,

iter arripuit . Paulus Donus Perusinus Regius Secretarius , cuius domum Vidonus incoluit , dum Varsaviae fuit , in foribus ædium hoc monumentum præstantissimo viro posuit .

PETRO MARCHIONI VIDONO CREMONENSIA
LAUDENSI EPISCOPO ET COMITI
PER BIENNIVM INNOCENTII X
PER SEXENNIVM ALEXANDRI VII SVMM. PONTIF.
AD REGEM IOANNEM CASIMIRVM NVNTIO APOSTOLICO
QVI
POST COMPARATOS SIBI OMNIVM HVIVS AMPLISSIMI REGNI ORDINVM
APPLAVSVS
DVM HANC EIVS MANSIONE EXORNAT DOMVM
BENEFICENTIA PONTIFICIA
PER NOMINATIONEM REGIAM
SACRIS PATRIBVS PVRPVTRATIS ADSCRIBITVR
HOSPITI EMINENTISSIMO CELSISSIMA VIRTUTE PRÆDITO
SVBLIMIORIS GRADVS MERITO FVLGENTI
PAVLVS DONI PERVSINV
A REGIS SECRETIS INTIMVS REGIÆQ. COLLEGIATÆ S. IOANNIS
DECANVS
GRATVLABVNDVS PONERE IVSSIT

In Italiam ut pervenit , Laudam divertit gregem suum visendi gratia .
Diximus ædificium ab illo inchoatum , quo Episcopi domum ampliare instituerat . Polonia reversus illud perfecit , cuius rei memoria ,
monumento in iisdem ædibus positio , servatur .

PETRVS S. R. E. PRESB. CARD. VIDONVS
APOSTOLICVS APVD POLONIÆ REGEM NVNCIVS
ABSENTIAM MVNIFICENTIA COMPENSANS
NOVVM HOC ÆDIFICIVM
GENTILITIÆ MAGNIFICENTIÆ MONVMMENTVM
POLONIA ET ITALIA BELLIS FLAGRANTE
SVO IVSSV AC SVMPTV INCHOATVM
REVERSUS PERFECTA VTROBIQVE PACE PERFECIT
COMMODITATI AMOENITATI MAIESTATI
ÆDIVM EPISCOPALIVM CONSECRAVIT
AN. MDCLXI.

Non ita multo post Vidonus splendido comitatu Romam ingressus , ab eodem Alexandro VII. Cardinalatus accepit insignia , titulo donatus S. Callixti Ordinis Presbyterorum . Legationem inde obivit Bononiensem pari , ac cætera quæ gessit , laude . Ædes , quas habitare Legati solent , instauravit , atque in pinacotheca picturis ornata hanc inscriptionem posuit .

HO-

HONESTO

HANC AVLAM DEAMBVLANTIU M OTIO
ERVDIENDISQVE OCVLIS IVCVNDO NEGOTIO
HAC VARIETATE IMAGINVM ORNATAM
HONORATAMQVE PRIMA ANNORVM DECADE
AVGVSTISSIMI PONTIFICATVS

ALEXANDRI VII

BENEFACTORIS MVNIFICENTISSIMI
DEVOTVS NOMINI MAIESTATIQVE EIVS
PETRVS CARDINALIS VIDONVS BONONIÆ LEGATVS
POSVIT ANNO DOM. MDCLXV.

Post Legationem Bononiensem in Urbe versatus est, non suæ, sed reipublicæ utilitati prospiciens. Multarum enim Congregationum negotiis pertractandis operam collocavit omnem, eaque de causa anno 1669. Laudensem Ecclesiam dimisit. Idem Alexander Pontifex Max. an. 1667. Protectorem illum dixerat universi Ordinis Monachorum Camaldulensium, quorum res mirum in modum juvit. Præterea Joannis Sobieski Poloniæ Regis voluntate amplissimum eidem munus accessit Protectoris regni illius apud S. Sedem (*).

Pietatis vero Petri Card. Vidoni hæc etiam afferam testimonia. Nam absidem templi S. Pancratii (quem titulum, priore dimisso, assumperat) ædificavit; extatque memorie causa ejusdem stemma in fornice depictum, & inscriptio hujusmodi. PETRUS TIT. S. PANCRATII MART. S. R. E. PRESBYTER CARDINALIS VIDONUS. Præterea facellum a Hieronymo patruo extructum in templo S. Mariæ de Victoria altero ornavit anaglyptico partii marinoris, quod nascentem mundi redemptorem exprimit (tab. 2.).

V 2

Id

(*) Qua re cognita Innocentius XI. has ad Regem ipsum literas dedit.

Charissimo in Christo filio nostro Joanni
Poloniæ Regi illustri.

INNOCENTIUS PP. XI.

Charissime in Christo fili noſter ſalutem. Di-
lectum filium noſtrum Petrum Cardinalem Vi-
donum multiplice ex capite, ſed prefertim ob-
ſeruum in promovendis iſtius Regni rationibus

ſaudium peculiari in Domino charitate prosequi-
mur. Pergratum quo circa accedit nobis ex da-
tis ad nos literis cognoscere in Poloniæ Prote-
torem a Majestate Tua delectum eundem fuisse.
De rebus itaque ad Regnum iſtud ſpectantibus
nobiscum agentem libenter uſque audiemus, p̄cipue vero p̄fiantes ubi occaſiones aderunt
gratificandi Magiſtati Tue, cui Apoſtolicam
interim benedictionem amantiffime impertimus.
Dat. Romæ ſub anno Piscat. die 9. Ian. 1677.
Pontific. noſtri an. 1.

Id vero in primis curavit, ut unus semper e Vidona vicissim, & Goldona gente omnia sua studia in Ecclesiam, & Apostolicam Sedem conferret. Quare dotem ære suo constituit, cuius fructu Præsul idem in Romana Curia subsisteret. Cujus singularis in patriam, & gentem suam beneficii laus perpetuo manebit. Obiit non admodum senex, si ætatem magnorum hominum, ut vulgo Romæ fit, computes, an. 1681. die 6. Januarii; sepultus vero est die 8. pompa funeris Cardinalibus constituta, in monumento Hieronymi patrui sui.

Prætermittendum non est Francisci Arisi de illo judiciū, quod his verbis omnino constat: *Vir fuit prudentia semper, ac dexteritate in arduis peragendis negotiis tum in alma Urbe, tum alibi conspicuus, ut etiam in bino conclavi summum Hierarcam evasurum universalis fama vulgarerat.* Ne vero aliquid in hac re Cives nostri desiderent, illius etiam effigiem in monumentis tertio loco collocavimus ære insculptam ex simulacro eburneo ejusdem magnitudinis, quo me quidam ditavit Propola, in eoque artifex notavit annum 1661.

Extant præterea in Sacello, quod s̄epe dixi, atque e fornice ejusdem pendent insignia duorum Præsulum, qui eodem conditi sunt sepulcro, quod Hieronymus Cardinalis sibi vivens fecit. De his breviter dicimus, ne quid omittere videamur, quod Vidonæ gentis monumento continetur. Eorum Præsulum uni Thomæ Sorexinæ, alteri Jo. Baptistæ Goldoni primum, tum utrique Vidoni nomen fuit. Qua ratione id factum, non alienum est docere.

Petrus Cardinalis gentis suæ postremus duas sorores habuit: Hārum natu major Margarita nuplit Georgio Sorexinæ. Franciscus primum, deinde Thomas iis parentibus procreati sunt. Ille Cæsaris Vidoni, quod erat patris Margaritæ nomen sumpsit, & fortunis utriusque familiae potitus est, quibus ditissimum conflatum patrimonium. Thomas Vidoni quoque sumpto nomine Romam venit, fructus dotis percepturus, quam diximus a Petro Cardinali constitutam. Magdalenæ soror natu minor Anna in matrimonium data fuit juveni Goldono, quæ familia Cremonæ antiquissima divitiis & nobilitate maxime florebat. Hujus cognationis causa Petrus Cardinalis testamento mandavit, ut Præsul nomine Vidonus esset vicissim e familia sua Sorexinæ copulata, & e gente Goldona.

Ex his , quæ diximus , illud etiam constat , Joseph Marchio , unde originem habeat nomen alterum , quo appellaris ; atque te esse Vidono quidem ex Margarita Francisci matre , sed potissimum Sorokinæ paterno clarum genere , quod antiquitate , cognationibus , rebus præclare gestis , atque honoribus eidem tributis nobilissimum habetur . Sed illuc redeamus .

Thomas Romæ apud avunculum Cardinalem diu antea commoratus est , quam Praclatis accenseretur . Ut enim instructus accederet ad obeunda Romanæ Curiae munera ille curarat . Referendarius , ut vocant , utriusque Signaturæ ab Innocentio XI. P. M. renunciatus , ac post non inulto in provinciam missus Præfecti munere functus est primum Centumcellis , deinde Fabriani , tum Firimi : demum an. 1686. in insula Melita Inquisitor (*) . Quo in munere quin quatuor summa cum laude annos insumpsiisset , Alexander VIII. an. 1690. die 20. Septembris Edessenorum Archiepiscopum illum creavit , & Apostolicæ Sedis Legatum in Etruriam misit , altero Prælati Do-

(*) Thomæ nulla interposita mora iter suscepit Melitam versus . Die 12. Junii ejus anni Neapoli versabatur : hinc Messinæ appulit die 20. , Melitanque pervenit die 28. ut accepi ex ejus epistolis in archivo Vaticano . Innocentius XI. P. M. ea de re ad Magnum Magistrum Militum Hospitalis S. Joannis Hierosol. & ad Proregem Neapoli literas dedit hujusmodi .

Dilecto filio Gregorio Carafa Hospitalis S. Joannis Hierosolym. Magno Magistro.

INNOCENTIUS PP. XI.

Dilecte fili salut. &c. A dil. filio Magistro Thomas Vidono utriusque Signaturæ nostre Referendario , quem genere , ac virtute prestantem ad obeundum isthic Inquisitoris Apostolici munus deputavimus , prolixè intelliges , quo paternæ charitatis loco te , inclytumque Ordinem , cui multa cum laude præs , habeamus , & quam libenter occasiones , quæ se offerent , amplexuri simus , propensam nostram erga eos voluntatem novis in dies documentis declarandi , filialis vicissim erga nos observantie tue fuerit , Inquisitorem ipsum iis , quibus par-

est , officiis excipere , eidemque injunctam sibi provinciam exequenti omni ope , ac studio continenter adesse . Tibi vero interim dilecte fili universoque Conventui Apostolicam benedictionem peramanter impertimur . Dat. Romæ apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die 28. Maii 1686.

Dilecto filio Nobili Viro Marchioni de
Carpio Proregi Neapolis

INNOCENTIUS PP. XI.

Dilecte fili nobilis vir salutem &c. Dilectus filius Magister Thomas Vidonus utriusque Signaturæ nostræ Referendarius ad obeundum Inquisitoris Apostolici munus Melitam proficiscens , nobilitati tue isthic pertransiens pluribus explicabit , quæ sit erga te caritas paterna nostra , novumque tibi de eadem a nobis afferet testimonium . Minime autem dubitan tes , quin perhumaniter excipias virum , quem genus , virtus , & demandata ipsi provincia non parum commendant , nobilitati tue Apostolicam benedictionem peramanter imperti mur . Dat. Romæ apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die 28. Maii 1686.

Domestici & Assistantis titulo insignitum (*). Cujus Legationis anno 1111. Cameræ Apostolicæ Clericus renunciatus Florentia discessit die 11. Dec. 1697., & Cremonam divertit; ac deinde Romam reversus varia amplissimi ejus ordinis munera obivit. Sed neque diu in illo Thomas versatus est, neque maiores, qui ei patebant, honores est consecutus. Nam in morbum incidit, quo diutissime conflictatus, ac demum consumptus vitæ finem fecit anno 1708.

De iis quæ Thomas Vidonus præclare gessit, duo satis erit commemorare, quibus aliquid ad majorum laudem accessisse constat. Nam in Sacello S. Mariæ de Victoria duos Sacerdotes perpetuo hostiam singulis diebus Deo offerre jussit, ampla eisdem stipe constituta. Præterea testamento legavit 111. m. aureos, quos scutata vocant, ornandæ sacræ ædis B. V. e Fonte appellata prope oppidum Caravagj Diæcesis Cremonensis, quam omnes Insubriæ gentes maxima religione colunt: totidemque aureos nummos contulit, quibus Presbyteri Congregationis S. Philippi Nerii Cremonam acciti alerentur.

Hoc loco libet interponere, quod res ipsa postulat, illustre familiæ tue maxime esse, Joseph optime, quod pietate, & religionis studio multa fecit posteris commendata. Ut enim alia omittam, extat Cæsaris proavi tui liberalitate constitutum Canonicorum Collegium in templo S. Joannis in Cruce, quæ antiqua est ditio Vidonorum. Idem amplissimam possessionem prope oppidum Casalisbutani do-

(*) Libet ipsas Alexandri P. M. literas ea de re ad Magnum Ducem Etruriæ datas describere ex archivo Vaticano.

Dilecto filio Nobili Viro Cosmo Etruriæ sibi subiectæ Magno Duci

ALEXANDER PP. VIII.

Dilecte fili nob. vir salut. &c. Ad obeundam apud nobilitatem tuam ordinarii Nuntii provinciam Venerab. Fratrem Thomam Archiepiscopum Edessæ Prælatum nostrum Domesticum, & Assistantem, quem præter genus, praestantes virtutes, atque animi dotes, qui-

bus abundè prædictus est, admodum commendant, selegimus, eidemque in primis injunxi mus, ut propensam singularem in modum erga te, Domumque inclytam tuam voluntatem paternam nostram magis tibi, magisque testamat in dies faceret; filialis vicissim erga Sanctam banc Sedem, nosque ipsos observantiae tuæ erit, eundemmet Venerab. Fratrem per humeriter excipere, prædictæ Sedis negotia per tra etanti plenam illi non secus a nobis fidem habere. Nobilitati interim tuæ prospera cuncta ex animo precamur, ac Apostolicam benedictionem per amanter impertimur. Dat. Romæ apud S. Mariam Majorem sub annulo Piscatoriis die quinta Octobris 1690.

dono dedit Monachis Congregationis S. Bernardi , ut eodem loco monasterium extruerent . Quibus largitionibus non modo non minui , sed Dei beneficio divitias etiam augeri docemur exemplo familiæ tuæ . Sed reliqua persequamur .

Joannes Baptista Goldonus , annos natus xxxiiii . Thomæ locum Romæ obtinuit Vidoni nomine Referendariis utriusque Signaturæ die 4. Decembris an. 1710. adscriptus . Is a Clemente XI. P. M. an. 1717. in Provinciam missus Ariminum biennio rexit , ac deinde an. 1719. Benevento præfuit Cardinali Vincentio Mariæ Ursino ex Ord. Præd. ejusdem Urbis Archiepiscopo acceptissimus . Romain rediit an. 1724. eodem Ursino Pontificatum universæ Ecclesiæ gerente Benedicti XIII. nomine ; a quo Præses Cameræ Apostolicæ renunciatus est initio anni 1730. Hoc autem munere adhuc perfungebatur anno 1737. quum febrium nactus acutam decepsit die 18. Martii .

Qui in locum Joannis Baptiste succederet ea ætate nemo fuit . Nam Vidonæ gentis unus pater tuus , Joseph Marchio , supererat . Goldonorum autem omnium postremus obiit Mediolani amplissimo Senatoris munere perfunctus . Sed est tandem hoc tempore amplissimam Provinciam suscepturnus Petrus frater tuus , qui Romaine adolescentis in Collegio Nazareno educatus , dum has epistolas in unum volumen collectas , auctasque typis committo , Academiam nobilium Ecclesiasticorum ingressus est die 17. Junii , ut gravioribus , & sacris studiis instructus , majorum suorum exemplo , ad laudem , & gloriam virtute comparandam accedat .

Hujus epistolæ finem faciam a te id enixe petens , Joseph Marchio egregie , ut quæ scripsi , uti æquum est , reputes , qua vero ratione scripti non spectes ; ea enim nec aliis delectationem , nec mihi laudem parere posse sane intelligo . Aliquam tamen a te gratiam pro meo in gentem , ac familiam tuam cultu , ac pro ea qua præstas humanitate , initurum confido . Vale .

Dabam Romæ xiv. kal. Octobris an. 1775.

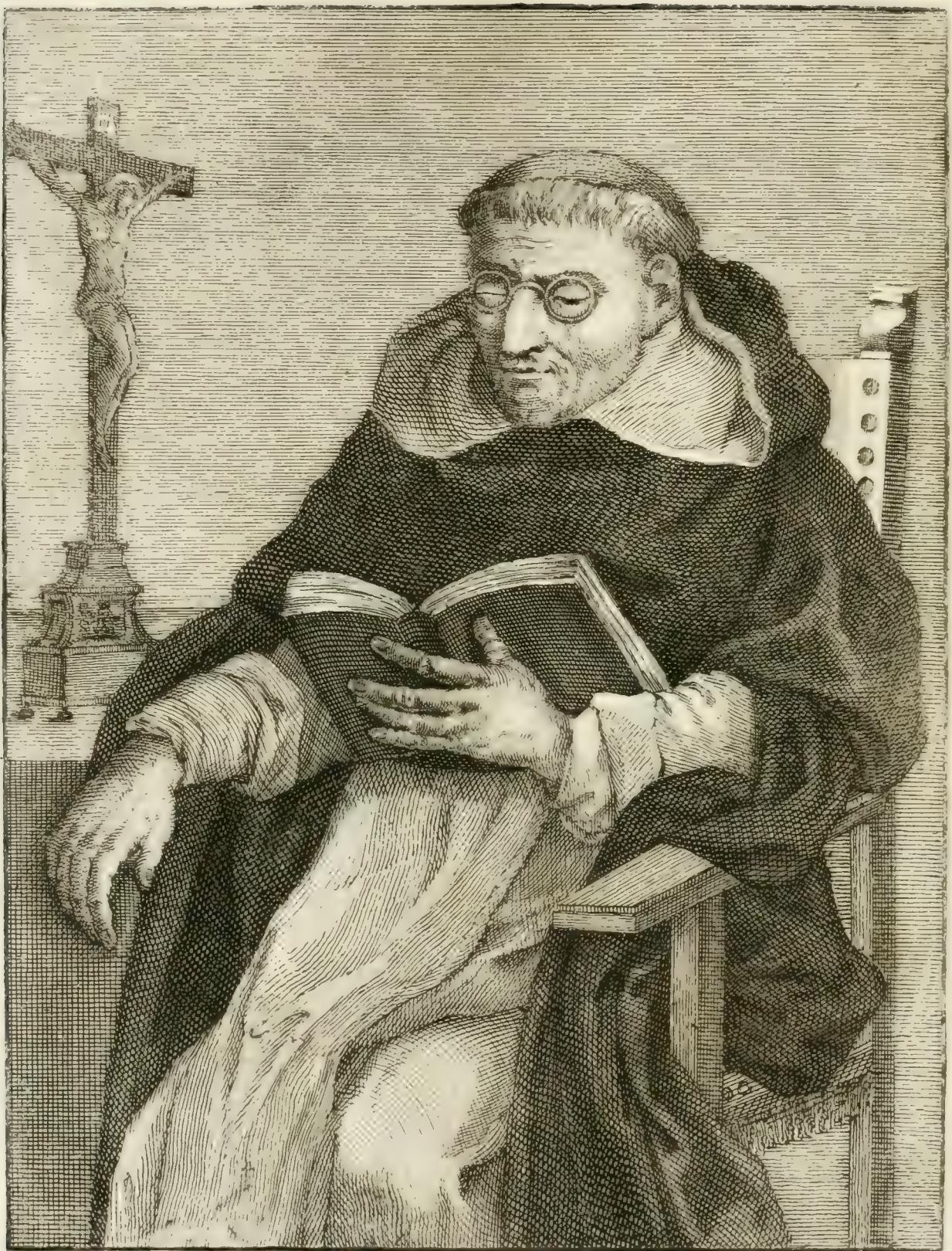
Hæc prælo committebantur , quum inscriptionem ab amico accepi , quam Petrus Cardinalis Vidonus Hieronymo patruo suo in eremo Monachorum Camaldulensium prope Tusculum posuit . Hanc in eremum

mum (quæ Dominici Cardinalis Passionei secessu celebrior hac ætate fuit) idem Petrus eorum Monachorum Protector quandoque secedebat impensius colendæ religionis causa. Ea autem inscriptio est hujusmodi.

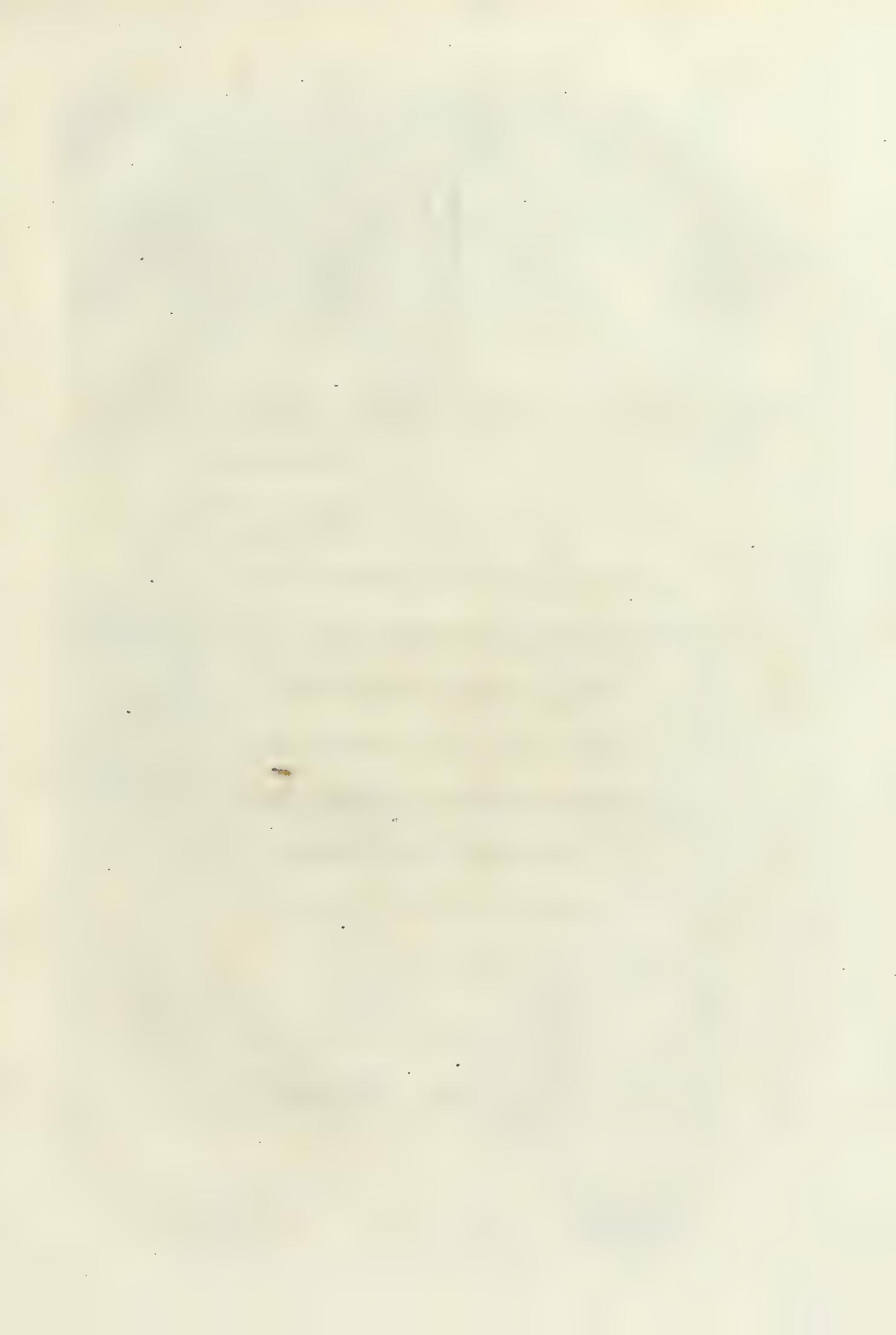
CELLAM HANC
QVAM HIERONYMVS S.R.E. DIAC. CARD. VIDONVS
DVM IN APOSTOLICA CAMERA
CLERICI MVNERE FVNGERETVR EXTRVXIT
PETRVS PRESB. CARD. VIDONVS EX FRATRE NEPOS
ORDINIS CAMALDVLENSIVM PROTECTOR
RESTAVRAVIT A. D. M. DC. LXVIII
QVI CELLAM COLIS IPSOS TVIS PRECIBVS INSERE COELO

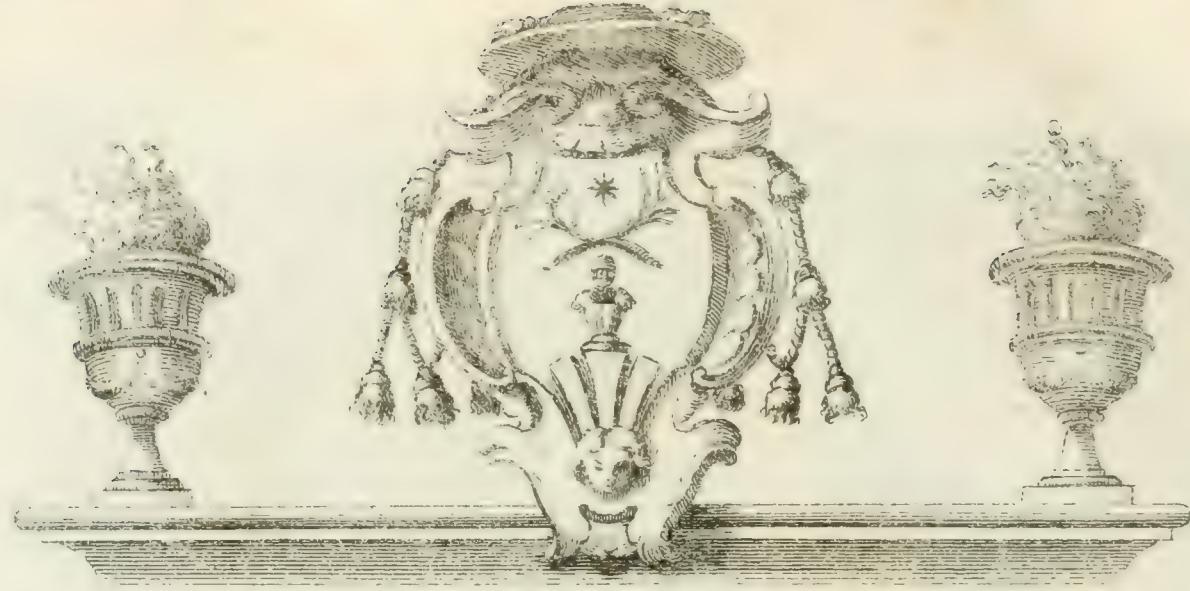

F. THOMAS TVRCVS CREMONENSIS
MAGISTER GENERALIS ORD. PRÆD. AN. MDCXLIV.
OBIT. AN. MDCXLIX. ÆT. LIV.

D. O. M.

F. THOMÆ TURCO CREMONENSI
MAGISTRO ORD. PRÆDICAT. LVI
DOCTRINA PRUDENTIA
REBUS GESTIS CLARISSIMO
FF. PRÆDICATORES CREMONENSES
COLLEGÆ OLIM SVO
PATRI OPTIMO ET B. M.

M. P.

VIXIT AN. LIV. M. VII. D. XXVII.

OBIIT ROMÆ KAL. DEC. MDCXLIX.

M A R C H I O N I
JO. BAPTISTÆ FRAGANESCHIO
MEDIOLANI PRO CREMONENSIBUS ORATORI

FR. TH. AUGUSTINUS VAIRANI ORD. PRÆD. F.

PISTOLAM hanc tibi inscribere quam instituo, Jo. Baptista Fraganeschi præstantissime, misso fortasse meo hoc, quo nitor, pauxillulo ingenio, videor plane facere ex sententia. Tu enim & genere, & religione, & literis, & in rebus agendis prudentiæ laude adeo præstas, ut dum alii te suscipiunt ac colunt, obsequii quoque mei specimen aliquod tibi merito deberi intelligam. Argumentum Thomas Turcus; qui Ordinis mei suimum olim obtinuit magistratum, & cuius virtute quam Ordini eidem tanta facta sit gloriæ accessio, patriæ quoque nostræ partum ornamentum fuisse, nemo dubitaverit. Hanc autem a te non solum ornari, verum etiam ingenio, consilio, solertia adjuvari, cives sentiunt, & plane omnes fatentur. Præclaro enim pro patria ipsa Oratoris munere Mediolani ita perfungensis, ut nullum sit operæ, officiique genus, quo, non dicam de republica, sed de privatis quibusque non studeas bene mereri. Tuam autem hac in re omnem fere actam ætatem summa cum laude consumplisti, mira Cremonensium, atque Mediolanensium erga te vo-

Pars II.

X

lun-

luntate. Ad te igitur jure mittimus sapientissimi, & doctissimi viri, cuius illustria Romæ extant monumenta, imaginem aliquam paucis quidem expressam, ne actum agamus. Plura enim de illius virtutibus, vitaque noster Domaneschius in eo libro persecutus est, quem de rebus Cœnobii Cremonensis Ordinis Prædicatorum edidit, deque illustribus, qui ex eo prodiere, viris. Quare harum rerum studiosos ad illud volumen delegamus.

Pubescente ætate Turcus anno 1610. patria discessit eidem Ordini, quem dixi, nomen datus, magna civibus suis relicta spe augendæ virtutis, quæ tum in illo jam elucebat, præclaro, quod honestissimorum parentum cura alacriter suscepereat, Religionis, & literarum instituto. Ingeniorum natura parens est, altrices industria, & ars. Quam multa latent, quibus educendis in hominum conspectum nulla unquam patet via! Cum enim homines plerumque neque genere, neque opibus valeant, neque fortasse iis occasio detur, ut in propria commoda simul, & in reipublicæ utilitatem industriam conferant, jacent magna persæpe complura ingenia, quæ contra utiliam non multum ad perniciem prava consuetudine, atque improbitate valerent. Igitur aliquibus est demigrandi consilium, & potestas, ut vel ad studia humanarum rerum, quarum est mira varietas, se convertant, aut vitæ hujus tempestatibus, & desidiosorum moribus se subducentes, Monasteriis excipientur, velut tranquillum in portum, & quamdam optimarum artium officinam, bono quidem reipublicæ singulari. Cum enim religionem, & literas ingenia colunt, reipublicæ mirum in modum prosunt. Patria vero optimos persæpe habet, quos suo ipsa nutriendo studio sapientes fortasse non efficeret cives, sed aut inutiles, aut etiam ferret perniciosos. Sed Turcum sequamur præclaram doctrinæ virtutisque laudem attingere properantem.

Sublimioribus disciplinis more institutoque nostro traditus est erudiendus. Qui ingenii magnitudine, & celeritate, ac incredibili quadam memoria prædictus quum esset, docilem adjunxit disciplinam. Quare brevi adeo profecit, & tanto antecessit condiscipulos, ut facile intelligi posset excellentis viri gloriam assecuturum. Id vero de illo prædicandum est factum præclarissimum. Nam exemplo Jo. Pici Mirandulani, eademque ac ille florente ætate se disputaturum Cæsenæ anno 1619. edixit de omnibus pene rebus, quæ in summa Theologî-

logica S. Thomæ continentur. Præterea de singularibus omnium S. Doctoris Interpretum sententiis ita proposuit, ut easdem propugnare paratus esset; si minus, refellere. Quibus de rebus libellus Bononiæ tum editus, in Cremonensium Prædicatorum instructissima bibliotheca servatur. Ante non ita multo obierat supremum diem Mazzonius Cæsenas clarissimus Philosophiæ Doctor. Hujus nonnullas opiniones adversum Ptolomæum, & Jul. Scaligerum, rem gratam Cæsenatibus facturus, una proposuit Turcus, atque defendit. Tandem quum per id tempus clari Cæsenæ poetæ florerent, problemata quædam Poetico-critica ad Tassi, & Ariosti poemata adjunxit, de quibus dissensio est inter eruditos, instituitque de illis in utramque partem disputare. Quæ res fuit quidem in Pico ob generis nobilitatem, sententiarum novitatem, & Lycei Romani amplitudinem celebrior: a Turco tamen pari felicitate gesta admirationem audientibus attulit cum incredibili voluptate conjunctam.

Non ita multo post doctorem Artium Bononiæ constitutus adolescentibus nostris erudiendis operam dedit. Ea vero urbs ipsa scientiarum altrix, & magistra Turcum suspexit, cuius in omnium disciplinarum studiis par virtus diu latere cives non potuit. Hoc specimen injectæ opinionis: quod Cardinalis Ludovisius, qui eo tempore Bononiensibus Legatus præerat, Theologum sibi illum habere juvenem voluit, & ad Gregorium XV. patruum suum inulta de illo velut præstantissimo viro retulit: atque utinam vel Gregorius diutius vixisset, vel Turcus adhuc tunc juvenilem excessisset ætatem! Eodem in Lyceo, quod apud nos amplitudine, & ingeniorum frequentia habetur in primis, summum in docendo, studiisque omnibus moderandis, idque diutius quam alii soleant, locum tenuit. Tanta valebat existimatione doctrinæ cum singulari quadam prudentiæ laude conjunctæ, ut bono reipublicæ omnino natus videretur.

Celeberrimi viri fama, non modo in Ordine universo, sed latius etiam perferebatur. Qua permoti Triumviri Gymnasio Patavino regendo quum an. 1638. de doctore Metaphysicæ allegendo agerent, qua solent solertiæ contentione, Thomam Turcum, maiores etiam illi decreto stipendio, accersiverunt. Delatum sibi munus publice docendi in amplissima Academia non minus, quam illi excellentissimorum virorum judicio habebatur, honorem, ut par-

erat, æstimandum ducens, cum primum exploratam Turcus habuit Generalis Magistri Ordinis voluntatem, Patavium profectus est. Hic ita se gessit, suscepsumque munus obivit, ut expectationem vicerit Venetorum. Nam in doctrinis publice tradendis eloquentia, & eruditione mire explendetebat, tantaque erat orationis, & sententiarum cum perspicuitate suavitas, ut in eo cum summis ingenii facultatibus nativus quidam lepor junctus appareret. Literarum Hæbraicarum, Chaldaicarum, Græcarumque peritia non minus claruit, quam gravioribus disciplinis: quod noster Joh. Bapt. Contarelius Venetus diligenter notavit in libro de viris, qui ex Ordine Prædicatorum in Gymnasio Patavino docuerunt. Ea autem in re ipsum plerosque ætate sua superasse scribit, nemini inferiorem fuisse. Idem gravitate, comitate, urbanisque officiis usus est, natura fautrice, ad conciliandam, retinendamque benevolentiam, ut nihil supra. Quibus rebus factum est, ut Optimatibus non minus, quam omnium ordinum hominibus merito esset carissimus.

Anno vertente quinto, postquam Patavium concesserat, acceptis Roma literis Turcus dictam sibi ab Urbano VIII. R. P. provinciam intellexit gerendorum negotiorum Ordinis, titulo Procuratoris, ut vocant, Generalis. Hoc ille nuncio, ut erat ad omnia comparatus, mœrentibus Patavinis valedixit, & mense Decembri anno 1643. Romam pervenit. Hoc in magno ac sublimi Religionis, scientiarum, & artium domicilio maximam sibi laudem certissime pariunt yiri, qui splendore, pulchritudineque virtutis emicare perspiciuntur. Qua re quisque admonetur, virtutem multum præstare cæteris vitæ præsidiis, & virtute, labore, industriaque esse enitendum, & certandum laude studiorum, quibus vere homines celebrantur, quos etiam genere humiliore editos extulit virtus, atque illustravit. Sed illuc revertor.

Procuratione sui Ordinis Romæ suscepta Turcus quam sibi absens opinionem doctrinæ, & probitatis pepererat, præsens auxit. Quum enim vel conveniendi illius gratia multi venirent, vel ipse plerosque Aulæ, summosque viros honoris, & officii, ac negotiorum agendorum causa adiret, ut necesse esset in celebritate versari, ita omnibus se probavit, ut magni ingenii, ac singularis prudentiæ, consilique plenus vir suspicetur. Is vero egit, ut qualem haberi opus

opus erat, talis foret. Hanc præclare Socrates apud Tullium viam ad gloriam proximam, & quasi compendiariam dicebat esse. Simulatum enim non potest quidquam esse diuturnum. Species scilicet, quam Turcus boni præ se, & sapientis viri ferebat, radices egerat, ut vere in ipso esset integritas vitæ, tum servandæ disciplinæ suscep-
tæ diligens studium, comitas denique non sine gravitate, atque humanitas, ita ut omnibus prodesse niteretur quibus rebus posset.

Quum his virtutibus Turcus floreret, magna spes erat per il-
lum multa suorum, & reipublicæ bono perfici posse, si ei altiore
loco eminere contigeret. Cum primum vero occasione in fors de-
dit, collegæ ejus id plane effecerunt tali modo. Nicolaus Rodul-
phius Leonis XI. R. P. ex forore pronepos anno 1641. cesserat supre-
ma universi Prædicatorum Ordinis præfectura. Comitiis dictis novo
creando Ordinis Magistro, ac mense Majo an. 1644. in Urbe cele-
bratis, Turco nostro cunctis suffragium ferentibus, totaque Urbe
gratulante, delata hæc provincia fuit. Is natura, virtute, atque do-
ctrina quum aptus esset ad omnes res, in re tamen Ordinis publica
gerenda multo præstantissimus fuit. Intelligebat vero bene constitu-
tæ societatis præsidium & decus duobus omnino contineri, scilicet
disciplina, & ratione studiorum. Sed in eo vis maxima est, quod
supra dixi, ut simus ii qui haberi, vel quo modo alios efficere ve-
limus. Illa autem duo ita Turcum commendabant, ut utroque clা-
rissimus haberetur. Neque quum tanta honoris, & curarum facta
esset accessio, se remittere aliquando visus est, sed disciplina fiebat,
doctrinaque præstantior. Itaque primum incitabat omnes exemplo suo,
accendebatque ad virtutem.

De rebus ipsis, quæ in edito illo dignitatis loco multæ, &
variæ semper esse solent, mira celeritate ac prudentia cœpit consti-
tuere. Interea graviora animo revolvebat, & ante diligenter, quam
ea inciperet, speculabatur. Omnia enim, quæ a recta desciverant
instituti ratione, restituere parabat; eaque decernere, quæ ad suo-
rum incrementum, & decus facere posset. Ratus vero cognosci res,
& componi facilius ipso Præsidis aspectu, statuit per se omnia per-
spicere. Quare postero anno ab Innocentio X. R. P. petiit, impetra-
vitque, ut non solum Italiæ perlustrandæ, sed ad regiones etiam a
quibus longius aberat, sibi esset proficisci potestas.

Cum

Cum primum de rebus ipso absente administrandis constituere potuit, paucorum comitatu Roma egressus Cœnobii obeundis statim operam dedit, atque per totam Italiam iter faciens, in Galliam contendit, deinde ad Belgas transiit, ac iterum peragrata Gallia in Hispaniam profectus est. Multa ubique præclare gessit, magnamque virtute sibi, & felicitate famam peperit, quæ prius illum prædicabat, quam præsens ipse adesset. Id vero effecit, ut quæ bono reipublicæ consilia capiebat, facilius expedire posset. Accedebat etiam sapientum, optimatum, ac Principum virorum favor, apud quos maxime probatus erat eximia prudentiæ laude, & opinione doctrinæ. Cujus rei multa sunt exempla, sed hæc maxime illustria. Lutetiarum Parisiorum per id tempus nonnulli sibi perniciosissimum errorum effingebant, quo Paulus Apostolus eadem qua Petrus dignitate, & potestate regendæ Ecclesiæ a Christo donatus ferebatur. Anna Austriaca Galliarum Regina, quæ Theologorum studio nitebatur tale monstrum exanimare, Turcum voluit statuta die Sorbonæ convenuti interessere, eaque de re verba facere. Quo exceptus amplissimo loco doctrinæ copia, & ingenii vi differendo unus effecit, ut deinceps adversantium numero habuerit idem error, quos antea nactus fuerat auctores, & patronos. Eadem optima, & potens Regina rei gestæ felicitatem gratulata Turco commendavit, ut hæreses, quibus oppugnabatur in Galliis Catholica Religio, voce, & scriptis adoriretur, neque illum ab se, nisi muneribus, & honoribus auctum, dimisit. Ejusmodi disputationibus quum mitifice delectaretur, licet tantis curis distentus, sëpe occasione data, præsertim cum lustraret Hispaniam, in palastram prodibat: quod Nicolaus Comnenus Papadopolus in historia Gymnasi Patavini scripsit his verbis, *disputando, at de rebus difficillimis luculentissime differendo, admirationi omnibus fuit.* Philippus IV. Rex Catholicus summa humanitate Thomam Turcum complexus, de universo Ordine Prædicatorum multa est elocutus, quo Ecclesiam, & rempublicam omnem adjuvari, ornarique sentiebat. In ipsum vero talis Ordinis Moderatorem benevolentia, & honoris testimonia cum plura dedit, tum illud præcipue, quod Regni Magnatum numero eundem haberi voluit: quod antea paucis contigerat, deinceps vero, teste Domaneschio, ejusdem Philippi singulari beneficio reliquis universi Ordinis Magistris decretum fuit.

Tan-

Tandem de Gaspare Alphonso Peresio Guzmano Methimniæ Assidoniæ Duce hoc commemorabo , quod datis literis voluit , ut omnium rerum , quæ ad illius ditionem , imperiumque pertinebant , par Turco esset potestas , jussitque , ut ratum domi suæ haberetur , quid. quid ille de iis constituendum duxisset : Quarum literarum ectypion Cl. Antoninus Bremondius in eum librum transtulit , quem inscripsit *de Guzmana stirpe S. Dominici* . Quod si *Principibus placuisse viris non ultima laus est* , ab illis laudari præcipue , & ornari qualis erit ?

Hinc autem intelligi par est , optimo viro hæc obtigisse sola virtutis causa , qua in consiliis capiendis , & rebus Ordinis administrandis excellens habitus fuit . Longum esset enumerare omnia . Sat is erit dictum , si summas attigero , unde communes ortæ utilitates . Comitia generalia celebravit Valentia in Hispania an. 1647. In illis autem multa probata , quæ Turcus constituerat , aliaque sancita sunt disciplinæ , quæ omnium caput est , tuendæ utilissima . Leges ad rectam studiorum rationem , quibus maxime florere quamvis sapientum societatem decet , locorum , & nationum moribus accommodatas , tulit , iisque reguntur usque ad hanc diem gymnasia nostra illustriora , ac præsertim Bononiense S. Dominici , & Parisiense S. Jacobi . Severitate utendum voluit , quum ageretur de Doctoribus Artium diligendis , ut adolescentes erudiendi non committerentur , nisi eis qui gravissimo muneri obeundo aptiores essent . Ineptos vero constanter repulit , sic ut nec vel maximo Principum favore altiore gradum ascenderent . Magnis sumtibus curavit , ut typis ederentur summorum nostri Ordinis virorum opera , Innocentii V. R. P. , Alberti Magni , Hugonis Cardinalis , & Thomæ Malvendæ (1) . Quibus addendus *Pugio fidei Christianæ* Raymundi Martini opus celebratissimum tunc primum editum (2) quod Domaneschium cæteroquin accurratum ac diligentem scriptorem fugit .

Tali modo quum tres annos rebus Ordinis comperiendis , & reducendis quibuscumque modis potuit , consumisset , Romam rediit anno 1648. Prospere hactenus , & gloriose gestis hoc memoria dignum adjunxit . S. Congregatio Cardinalium Fidei Quæsitorum ab origine habita est in Cœnobio Prædicatorum Minervitano . Ædes tantæ rei agenda primum delectæ angustiores . Sub ipso Turci adventu hæc Romæ perferebantur : Indignum esse amplissimum Consilium tali loco

loco haberi. Eminentissimos Patres eo conveniendi nulla cogi necessitate . Non deesse in aliis Cœnobiis magis aptum iis recipiendis locum . Grandior Turco animus erat , quam ut hæc pati posset . Quare admirabili consilii celeritate effecit in diebus paucis , ut novæ nefcio an dicam extructæ , an vero natæ apparerent , amplissimæque ædes , quas Romani conspiciēt , qua ratione id fieri tam pulchre , tamque cito potuisset , non intelligerent . In ipso autem forium epystilio hæc insculpta leguntur .

F. THOMAS TVRCVS CREMONENSIS
MAGISTER GENERALIS ORD. PRÆD.
A FVNDAMENTIS EREXIT
ANNO MDCIL.

Dum hæc una manu ædificabat , pugnabat altera pro quibusdam ab eodem supremo Fidei Tribunali editis decretis , quæ nonnulli factiosi homines fugillare audebant . Neque tamen remissus in aliis agendis fuit . Utinam vero illa etiam perficere potuisset , quæ rebus clare perspectis meditabatur universo Ordini plane profutura ! Sed tanta vis virtutis , atque ingenii acerba morte heu quam propere ab oculis sublata fuit ! Eodem namque anno , quem ante dixi , ad finem vertente , lethalem nactus est morbum , quo consumptus kalendis Decembribus tam multis , ac variis perfunctus laboribus acquievit anno ætatis 54. Innocentii X. R. P. de illius morte dictum Domaneschius refert ex monumento , quod laudat , *cecidisse non unius Ordinis Prædicatorum , sed universæ Christianæ Reipublicæ columnen validissimum* . Idem de iis , quæ Turcus scripta reliquit , mentionem facit . Qua ille sit præcipue efferendus laude , dubitabit fortasse aliquis . Multum doctrina , eruditione , literis claruit . At nemini secundum dico prudentia , constantia , magnitudine animi , in suos amore . Cujus nomen eo loco apud nos est , ut nulla unquam vel rerum ab aliis gestarum magnitudine , vel temporum sit longinquitate delendum .

Hæc de Thoma Turco breviter ad te dedi , Jo. Baptista præstantissime , quæ longius persequi magnitudo epistolæ prohibet . In re autem domestica prædicanda versati sumus . Verum hanc puto nobis esse potestatem . Patriæ enim ista sunt præclara ornamenta : præterea ad Reipublicæ utilitatem ac decus ejusmodi clarorum viorum res gestas plane pertinere arbitramur . Restat , ut scripta hæc no-

nostra sic legas, ut satis habeas, si tibi optimo civi rerum ipsarum causa commendentur: prædico enim nullam voluptatem te unquam ex illis esse capturum, quæ ut equidein sentio, nec verbis satis, nec eloquentia constant. Gaudendi contra hæc mihi est ratio, quod tibi Cremonensium Oratori præclarissimo hoc qualemcumque observantiae meæ monumentum dare licuerit. Illud vero, qua præstas humilitate, excipias velim. Quod etiam atque etiam rogo, & plane spero. Vale.

Dabam Romæ prid. Kal. Februari. 1775.

Extat Romæ in Templo S. Martini in Exquiliis lapis humi positus, quem nescio, an ad Cremonenses pertineat, quod sane vellem. Cardinalis Ariberti monumentum illud est, qui floruit sæculo XII. Ad te Jo. Baptista Marchio ornatissime, qui matre Ariberta lectissima fœmina prognatus es, qua cum nuper desit omnis Aribertia stirps, illud mittere constitueram: quod nunc tamen faciam, ut quanti æstimandum sit tandem aperiam. Hæc vero habet lapis insculpta.

ERIBERTO
TITVLO S. ANASTASIÆ
PRÆSBITERO
CARD. ARIBERTO
MONVMENTVM
AN. AB ORBE REDEMPTO
MCLX.

Arisius noster lapidem hunc antiquum dicit, & repertum in laudato Templo narrat gentilitio duarum alarum se se mutuo intuentium (versis forte vultibus) insignitum. Tom.I. pag. 71. Id accepisse illum puto a Jacobo Francisco Ariberto amplissimo Urbani VIII. Innocentii X. & Alexandri VII. temporibus Romanæ Aulæ Præsule, qui etiam Cremonensibus nunciavit, se ejusdem Cardinalis imaginem ex vetustissimis Vaticani codicibus extraictam collocasse in Templo S. Anastasiæ longa adjecta inscriptione, quam Arisius edidit eodem loco. Præclare equidem contextam ille vendidit fabellam, quæ Arisio non suboluit.

Principio repertum lapidem negabit esse antiquum quisquis an-

Pars II.

Y

tiqui-

tiquitatum medii ævi penitus ignarus non fuerit. Nam nulla antiquitatis nota. Neque stilos convenit lapidarius ejus temporis, neque inscriptionis modus, neque literarum forma. Præterea rariora ea ætate, qua originem duxerunt, cognomina, a quibus posteris etiam temporibus Ecclesiæ Præfules, ac Pastores abstinuerunt. Quid vero dicam de conflato *Eriberti* nomine, ut *Aribertus*, quod ex mss. Vaticanis autographis illi nomen erat, cognomen fieret? De gentilitio illo duarum alarum sese mutuo intuentium sepulcro imposito, eruditorum sit judicium. Tandem miror repertum, erutum, effossum lapidem, nec levissimum acceptæ cladis vestigium referre.

Inscriptionem alteram Jacobus Franciscus Præfulus in Templo S. Anastasiæ posuit, ut legitur apud Atisium, *cupiens*

· · · · ·
GENTILIS SVI SEPVLCRVM
VETVSTATE IAM PENE DEFORMATVM
NOVO ALIQVO ADDITAMENTO
HONESTARE....

At neque vetus ullum sepulcrum, quod memorie proditum sit, Cardinali Ariberto positum eo in Templo fuit, (lapis enim prædictus sepulcro tegendo repertus fertur in Templo S. Martini, & integer plane est) neque sane extat hæc eadem a Jacobo Francisco item condita inscriptio. Satis ne sanus viderer si sumum videntibus fidens, facta tibi pro veris obtruderem, & supposita monumenta pro genuinis darem?

Sæculo, quod dixi, Aribertus Cardinalis floruit, cuius subscriptiones ego ipse vidi literis appositis Romanorum Pontificum Lucii II. Eugenii III. Anastasi IV. & Hadriani item IV. Ex his annum, quo ille obiit, pene compertum habemus 1156., aut 1157., quum creatus fuisset a Cælestino II. fer. 4. Cinerum an. 1143. testibus Alphonso Ciacconio, Antonio Aubery, aliisque. Romanæ Sedis Legatum cum Guidone Florentino, & Guidone Cremonensi Cardinalibus, Peregrino Patriarcha Aquilejensi, & Theobaldo Episc. illum congressum esse an. 1148. xiv. Kal. Sept. ex antiquis Ecclesiæ Veronensis monumentis laudatus Ciacconius scripsit. Utrum vero ille

FLAVII A RIBERTI
LONGOBARDORVM REGIS PRÆCLARISSIMI
AC DE ROMANA ECCLESIA OPTIME MERITI
PROGENIES

& Aribertorum Cremonensis familiæ GENTILIS fuerit, ego negare non ausim: ea enim ætate ex nominibus cognomina prodierunt quamplura. Sed tuum esto Jo. Baptista præstantissime de hac re judicare. Unum dicam; Majorum dignitate, & rerum ab illis gestatum gloria clarissimum genus tuum incertis his monumentis non indigere. Tu vero non magis nobilissimæ familiæ laude, atque splendore, quod fortunæ est, ornatis, quam præclaris virtutibus, quod tuum est, elucescas. Singulari porro benignitate, & patientia tua hic opus esse intelligo, ne gravis tibi sit illiteratæ Epistolæ rufis subnexa mantissa.

(1) De aliquibus scriptorum nostrorum ac præsertim Alberti magni edendis operibus egerant Patres in comitiis Ordinis Romæ an. 1644. ac Thomæ Turco Magistro renunciato omnem rei gerendæ curam demandarant, quorum verba hæc sunt: *Committimus R̄mo P. Magistro Ordinis, ut ipse pro sua eximia prudenteria, ac dexteritate eligat certo aliquem typographum, cui committi possint vetusti codices Ordinis nostri, novis ac nitidis typis excudendi. Præcipue vero eam diligentiam adhiberi optamus in recudendis operibus B. Alberti Magni tantopere per universum christianum orbem desideratis.* Noverant quidem illi Turcum doctrinæ laude præstare, & ad magna quæque perficienda comparatum, quæ suis utilitati futura essent, & ornamento. Quam de se conceptam opinionem Thomas Turcus non modo servavit, sed etiam rerum experimen-to auxit; ostenditque magnas res ab eo feliciter geri, qui novit suorum amore, & gloriæ cupiditate flagrare. Multa de editionibus quas dixi, parandis, perficiendisque meditabatur: atque initio literas hujusmodi ad universos Prædicatores dedit.

In Dei filio sibi dilectis.

*Reverendis admodum Patribus Provincialibus,
Vicariis Generalibus, Prioribus, Magistris*

in Theologia, Superioribus & Vicariis locorum; ceterisque Patribus, Fratribus, & Sororibus ad Ordinem Prædicatorum quovis modo pertinentibus.

F R A T E R T H O M A S T U R C U S
Sacrae Theologiae Professor, ac ejusdem Ordinis
Magister Generalis & servus.

Bonitatem & disciplinam & scientiam, &
aviti utrinque splendoris restaurandi
zelum ac fervorem.

Inter cetera crediti nobis regiminis atque officii minia, quibus ad Religionis amplificandam dignitatem, & privatum illius ac publicum bonum, quantâ curâ possumus, promovendum astringimur, non postremum illud existimamus esse, ut quæ jam olim a nostris edita sunt, aut eduntur in dies, eruditio-nis & ingenii monuimenta, ea nos vel e tenebris in quibus hactenus latuerunt, eruenda in lucem, vel pleniori subinde luci, sive injuriâ temporum, sive incuriâ fortassis obscurata, restituenda curemus; Quatenus & aliqua inde in Ecclesiam, cui suos illos labores addixerunt, uilitas, & non mediocris in Ordinem ipsum nostrum, quem professi sunt, splendor, & strenua

nua in posteris, quibus exemplo preire voluerunt, tam honesti laboris æmulatio refundatur.

Sane quo loco nobis ante omnia studium pietatis esse debeat ac virtutis, & quam sedulo in id maxime incumbendum sit, ut supereminentem scientia charitatem Christi, unde pietatis ipsius ac virtutum regula peti debet, tanquam omnis consummationis & precepti finem sectandam sibi proponant nostri omnes; & charismata illa meliora, que vel scientia omni ac mysteriorum omnium notitiae quantacumque Apostolus anteponit, æmulari contendant; alte infixum animo retinemus, & ab omnibus, quo professioni sua respondeant, vehementer cupimus retineri; Sed & illius, que secundum pietatem est, doctrinæ ita studiosos esse omnes optamus, & optandum sentimus ac necessarium arbitramur, ut dimidia se tantum sui parte id esse intelligent, quod ex professione ipsa sua eniti debent ut sint; nisi ut scientia charitatem que adificat, ne scientia inflat, sic scientiam charitati, ne zelus erret, superaddant; nisi ministrare in virtute scientiam valeant, & in scientia, que malii abstinentiam suggerit, pietatem; nisi vi lucterna sibi simul ardentes, dum piè vivunt, & aliis cum docti fuerint, in viam salutis præluentes, ad justitiam erudire multos possint; aut si vel ardeant sine luce, quod parum; vel luceant sine ardore quod vacum; non & ardeant simul & luceant, quod perfectum.

Meminimus hoc mysterio Seraphinos qui-dem super soliis Domini stantes, ut ardorem pietatis accendant; sed & Cherubinos propitiatorum obumbrantes, ut scientia plenitudinem quam vel nomine preferant, umbra ipsa inspirant; Meminimus Deum illum scientiarum, cui cogitationes humanae preparantur, ascendisse super Cherubim, & volasse, ut sui notitiam & amorem per eos ipsos quos erudierit, & spiritu sapientiae impleverit, undique diffundat; Meminimus & Seraphinos rarsum alis quatuor se velantes, ac duabus volantes, ut intellectum affectui conjungendum admonent, & utroque conjunctum provocent ad volandum; Meminimus & propheticas mysticorum animalium facies, quasi carbonum ignis ardantium, & quasi aspectum lampadarum uno symbolo exhiberi, & ut per fervorem simul spiritus in pietatis desiderium exardescant; & per flammam verbi aliis quo-

que resplendent, ad peccatorum tenebras & errorum ab eorum cordibus repellendas.

Atque ista equidem eo lubentius nostris omnibus non recordanda magis, quam æmulanda, & prout Deus dederit asequenda proponimus, quo peculiarius nostro ipso nomine admonemur, ut opus Evangelicum facientes, prædicemus verbum instanter, & propositum nobis ministerium impleamus; ut lucentes omnibus qui in domo Dei sunt, doctrinam quasi antelucanum illuminemus omnibus, & usque ad longinquum terræ, quoad fieri potest, enarreremus; ut glorificemus Dominum in doctrinis, quibus odorem notitiae suæ Deus per nos manifestet in omni loco; & scientiam salutis demus plebi ejus, qua sedentes in tenebris & umbra mortis in viam pacis dirigamus; ut in omnibus nos ipsos exemplum bonorum operum præbeamus, in doctrina, in integritate, in gravitate; ut is qui ex adverso est vereatur, nihil habens malum dicere de nobis, qui nostrum utrinque nomen ornemus, ac munus exequamur; ut Levitica illa perfectionis & doctrinæ, viro sancto afflatæ, benedictio in nobis impleatur, qua sanam doctrinam a candore morum ac rectitudine non sejungat.

In his plane duobus, que virtute simul & scientia toto studio excolenda nituntur, totam instituti nostri pendere legem, ac precepta, seu totum nostri status officium & finem contineri, non tam apices ipsi regulæ, ac regularium statutorum, que sacratori observantia profitemur, quam eorum qui tantum undique illi sua luce splendorem ac decus attulerunt, studia & exempla demonstrant; Dum sic utrumque accurate visi sunt præstisse, ut variare dumtaxat alterutri viderentur; & pietati doctrinam, qua illuminarent, pari ardoris, ac luminis temperamento conjunxerunt.

His porro nos tam præclaris exemplis ac vestigiis inhærentes, in eo toti pro munere atque officio nostro sumus, ut eorum simul & sanctitatem & sapientiam æmulari sub nostro regimine satagant illi omnes, qui eorundem confortio, ac eadem cum illis professionis tessera gloriabantur; & que in tantis viris tam illustria præexistenterunt ad sempiternum Ordinis ornamentum, utriusque glorie monumenta, ea vel quantulacumque sibi boni æmulatores pro viribus comparare conentur, ac utrumque hoc ipsum præstare quod voverunt. Dum ergo interim regulari observantia vel firmando cunctimur, ubi viget, vel admittimur inftau-

staurandæ , ubi jam elanguit ac defecit ; atque ita subinde id exequimur quantum in nobis est , quo possint omnes , ac debeant ad illius avitæ pietatis æmulationem purgationi affectu provocari ; Ecce tam salubri cogitationi alia quoque se adjunxit , qua simul intellectum ad æmula etiam eruditionis avitæ studia provoco- mus ; dum eorum scripta undique diligentissime conquista , vel novis nunc primum typis edi , vel renovato in meliorem formam prælo nunc tandem ornatius evulgari sat agimus ; ut quantum ex tam utili editione Religio Christiana profectum ; quantum noster Ordo splendorem ; quantam scriptores ipsi celebritatem nominis ac memorie famam ; tantum & nostri omnes ad eadem studia comparati desiderium in se accendi sentiant , similiter faciendi ; ac in uno simul schemate habeant , quo sive ad laboris exemplum excitentur ; sive ad eruditio- nis augmentum proficiant ; sive ad juvamen- tum studii subleventur .

Et vero in illis reperient quod ad omne doctrinæ genus , ac divinæ præsertim , cumulate sufficiat ; quod omnis discipline studiosis proftit ; quod ad docendum ac instruendum imperitos , quod ad arguendum & compescendum pervicaces , quod ad erudiendos in justitia mores , ac formandos , quod ad corripiendos ac revincendos errores utile possit esse ; Ita ut in eorum doctrina repleri cellularia dici possint ; in eorum libris universa substantia pretiosa & pulcherrima contineri ; ex iis mille clypei , tanquam omnis armatura fortium , pendere , qua bellum contra veritatis adversarios cum dispositione prudentissima ineatur ; & eo robustus ac validus quisque juxta sapientem fiat , quo se doctrinæ eorundem lectione præstiterit .

Pigebat in tenebris latere , qui tam luce publica digni essent ; aut in situ & pulvere velut obsoletos jacere tamdiu , qui tam insigne fibi apud omnes nomen dereliquisse debuerant , nulla satis memoria celebrandum ; & siccatis pene tantæ sapientiæ fontibus , vel occlusis , nihil aliud quam rivulos , qui ex eorum scatulagine in alienos canales detorti sunt , superesse ; immo & ea ipsi occasione in eorum nonnullis factum esse , ut postquam ipsi non sibi tantum , sed & omnibus exquirerentibus veritatem tanto studio laborarent , alii tamen in eorum labores usurpatione injusta introirent , ac fiducia latebrarum arrogarent suo nomini , quod eorum industria præstitum latuisset . Nam id in Galatino speciatim notatum , qui Ray-

mundi nostri Arnaldi Barcinonensis opus , Capistri Iudaorum nomine , circa S. Ludovici Galliarum Regis tempora insignitum , ante circiter centum annos tertio post sæculo , sub libri de Arcanis inscriptione sibi confidenter asci- vit , ut convincere Fuxensis apud Tolosam codex potest , clarissimi viri opera nuper ex- scriptus .

Ac tanto quidem alacrius hanc Ordinis gloriae , hanc scriptorum illius ornamento , hanc vestro profectui navare operam juvat , quanto justius publica celebrati nuper Capituli Generalissimi vota id exigunt , cujus nutu ea nobis cura commissa est , qua committi vix dignior potuisse ; ut quam doctrina bona dat gratiam cum libenter impenditur , eam nos ab omnibus vobis demererit possimus , dum tam diligenter communicamus , tam salubrem ; ut in magno illo Alberto sua fama majori Lugduni jam cœpimus , & in Maluendæ sacris in totam Scripturam commentariis per- gimus exequi , quibus nihil enucleatus , nihil doctius , nihil ad communem profectum nli- lius excogitatum , aut editum esse possit . Sed est quod properantem conatum , nisi omnium vestrum cura succurrat , remoretur ; penuria nempe nummorum , qui tantis editionum sumptibus undeque sufficiant ; nec suppetere nobis possunt , quin gratia vestra suppleat , quod inopia nostræ deesse hac parte probe nostis .

Vestrum est , ut collectis undique per vos ippos , aut saltem aliquos ad id laboris depu- tatos eleemosinis , aliisque , ut Deus dabit , publicis privatisque subsidiis , vestram singuli symbolam in tam necessarium opus conferatis , ex quo tanta in vos utilitas , ac profectus reduntet ; atque ut in omnibus abundatis chari- tate vestra in nos , ita & in hac gratia vos abundare declareritis . Non quasi imperans di- co ; sed vestræ charitatis ingenium bonum comprobans , & consilium in hoc do quia vo- bis utile est ; ut quemadmodum promptus est animus voluntatis , ita sit & perficiendi ex eo quod habetis ; non ut cuiquam tribulatio sit ; sed qui multum , multum ; qui modicum , modicum , prout in corde suo , non ex tristi- tia , sed ex hilaritate destinavit . Unusquisque igitur quod collegerit apud Provinciales , aut Vicarios respective reponat , qui subinde illud ad nos tanquam benedictionem , & gratiam pro sui officii cura perforendum suscipiant ; No- stram vicissim pro hac obsequiū promptitudine specialem gratiam , & benedictionem cum iis om-

omnibus inituri, qui ex obedientia charitatis exhortationem nostram suscepserint, & facto ipso perfecerint, quod optamus. Ac ne ostensio charitatis vestre in nos, & gloria nostra pro vobis evanescat, aut quod gloriamur de vobis, evanescetur in hac parte, iisdem Provincialibus & Vicariis in virtute Spiritus Sancti, & in charitate Dei districte præcipimus, ut eorum qui ad hoc tam sanctum opus aliquid quovis modo contulerint, & summe, quam singuli dederint, Catalogum texant, quamprimum ad nos etiam transmittendum; & insuper ad pleniorum obedientie cumulum, ac instituti nostri exitum volumus, ut quicunque vestrum omnium qualesunque nostrorum libros nondum editos, aut excusos, vel apud se habuerint, vel alicubi esse rescierint, eos nobis aut transmittant, aut significant; nosque interim, ac socios nostros assiduis apud Dominum precibus plurimum habeant commendatos.

Parisiis è Conventu nostro S. Jacobi, die 17. Februarii 1646.

Jam vero quum anno 1747. generale a se indictum Capitulum Valentiae celebraret, Patribus singulatim exposuit, quæ ad editionum operum complurium feliciter agebantur. Aperte etiam constare voluit, unde pecuniae non exiguum vim tanto operi perficiendo acceptiset: quæ quidem pecunia non ab eo imperata, sed sponte a multis collata fuit. Itaque in Denunciationibus num. V. hæc habentur.

S. Denuntiamus juxta id, quod continetur in Capitulo Generalissimo Romæ 1644. Reverendissimum Magistrum Ordinis pro imprimendis operibus Beati Alberti Magni, & etiam P. Magistri F. Thome Malvenda contraxisse cum Dominis Claudio Prost, Petro, & Claudio Rigaud fratribus, Hieronymo de la Garde, & Joanne Antonio Huguetan bibliopolis Lugdunensibus, eisque nomine Religionis promisso dare 200. scuta aurea, seu mille libras gallicas pro singulo Tomo, recepturus completa impressione tot ex impressis exemplaribus, quot respondebunt ad ratam pecunia datæ secundum pretium in instrumento taxatum, quod ad instantiam bibliopolarum modo non evulgatur. Et insuper denuntiamus, jam impressos extare quinque tomos, scilicet scripta super quatuor Evangelistas, supra omnes Prophetas minores, cum quibusdam opusculis de

Sacramento Eucharistie, & aliis, quæ omnia in praesenti Capitulo vidimus: nunc vero actu imprimi ejusdem scripta Theologica super Sententias. Et pariter denuntiamus, Parisiis imprimi Opera omnia Paludani sub cura Adm. Rev. Patris Magistri Fratris Joannis Nicolai Primarii Regentis Parisiensis, & Bibliothecam asceticam Ordinis Predicatorum sub cura R. P. Fr. Francisci Combefis, & Tolosæ omnia opera Innocentii V. Pontificis ex Ordine nostro assumpti, sub cura A. R. P. Fr. Antonini Reginaldi. Et item denuntiamus eundem Reverendissimum Magistrum Ordinis receisse pro hujusmodi impressionibus infra scriptam summam pecuniae &c.

(2) De editione Pugionis fidei christiane mentionem fecit Turcus ipse in epistola, quam paulo ante descripsimus. Nam etsi Turco vita functo perfectum, vulgatumque id opus fuerit an. 1651. Ordinis Magistro Jo. Baptista de Marinis; tamen cura, & auspiciis illius, atque impensis Ordinis suscepsum est a D. de Maulac, qui prolegomena in idem opus scripsit, addiditque observationes doctissimi viri Josephi de Voisin. Extant ea de re Turci ad Maulacum, & Vicinum epistolæ, quas mox asseram. Ex his clare dignoscitur plagium Petri Galatini, qui Pugionem vel e miss., vel e Porcheto in suum fere translaterat librum de Arcanis catholicae veritatis. Constat præterea Thomam Turcum illustres hujus operis editores juuisse quibuscumque modis potuit: ac tandem discimus, quo ille studio, quibusque officiis doctos, & bene de suo Ordine meritos viros prosequeretur. Epistolæ autem hæc sunt ex Parisiensi Pugionis fidei editione descriptæ.

F. R. THOMAS TURCUS
Magister Prædicatorum Generalis Philippo
Jacobo Mansacco Comiti Consistoriano Came-
ra Comput. Monspeliensis Protopræsidi.

Illusterrime, & Amplissime Domine.

Ut familia Prædicatorum debet Raymundum Ecclesie, sic utraque tuae Amplitudini. Ita semper & ubique ad tui nominis dignitatem ingenue profitebor; quippe qui in tenebris forte diu adhuc latuisset, aut nusquam adeo gratus exiisset in lucem, nisi tantum obtinuisset vindicem, & assertorem. Quamvis enim sua sa-

tis specie spectabilis, seque ipso pretiosus semper fuerit apud omnes adeo ut Doctorum vota jamdiu obtineat, eorumque oculos in se facile convertisset, si ut ut est tandem spectandum præbuisset; ita tamen a sua antiquitatis situ, & amanuensum vitio mutilatus, deformatus que fuerat, ut nunquam, qualis primum fuit, nobis apparuisset, nisi ei in manus vestras incideret, & a vobis ad nos venire contigisset. Neque enim a vobis, aut ut detineretur quæsus, aut ut expoliaretur suscepimus, aut ut suffocaretur, fuit complexus, sicut ei apud alios sequiore fortuna evenerat, qui tantam apud te invenit gratiam, ut non modo pia sollicitudine refoveri, ab injuria temporum vindicari, contractis aliorum iniquitate, aut injuria vitiiis repurgari, verum etiam industria vestra formari ad lucem, sibique atque adeo ordini nostro donis vestris, & luculentissimis in eum prolegomenis auctior, speciosiorque factus restitui meruerit. Adeo juvit Raymundum apud vos divertisse, adeoque profuit illi ad gloriam temporum injurya qua tantum ei in ultionem conciliavit patronum, fecitque ut quod fere sub alieno nomine perdiderat nomen, sub tuo glorioius recuperaret, ejusque dignitas extua in tantum augeretur: & sans sapientiae tuae gloria Raymundi debebatur genii, & ingenii societate, tuae inquam sapientiae, cuius doctrina sublimior in arguento tam gravi, tamque difficii sola posset versari, cuius in propugnanda fide ardentior zelus in eo maxime gestiret auctore vindicando desudare, qui in Evangelica doctrina verbo, & opere potens merito primus Hæbreorum doctor, & Magister, & vere pugio Iudaicus, devictis a se Iudeis, mereretur appellari; cuius modestia satius duxerit exscribere ad prælum, quam dictare quæ poterat, & plura, & meliora: cuius denique fides laudare maluerit præclare dicta, quam usurpare ingenua plane, & generosa: utpote quæ suis satis superque dives necessit aspicere aliena nisi ut probet, & domino tueatur. Sic respuit facum quem sua ornant, seque ipsa contenta virtus nec furto gaudet, nec alieno pascitur. Quem ergo suum usurpatione noluit, dono & suo recipiat vestra amplitudo, quem suum efficit dum nostrum, quem de manu tua eo lubentius suscepi, quod facilius redditurum speravi, quod placeret & gratia tua gratitudinem Ordinis, & meam si non absolvere; neque enim aut possim, aut velim, saltem probare possem: cetera & vo-

ta, & consilia vestra, singularemque vestram in Ordinem pietatem Deus interim ex votis nostris quotidianis, gratiarum suarum cumulet incrementis, diuque suis, nobisque incolumem servet, & felicem amplitudinem vestram, cuius aeternum ero. Rome xix. Octob. 1648.

Illusterrime ac amplissime Domine

Humilis & obseruus in D. Servus
Fr. Thomas Turcus Magister Ord.
FF. Prædicarorum.

Epiſtola Reverendissimi Patri

THOMÆ TURCI
Ord. Præd. Magistri Generalis
ad D. Jos. de Voisin.

Illusterrime Domine

Quam gratae mihi venerint epistolæ tue, rescribent obsequia in te mea cum inseris. Et qui enim gratissima non venissent, quæ tuum in Ordinem Prædicatorum affectum tot humanis officiis loquuntur, tot operibus probant, iisque adeo luculentis, ut & vota mea, & promissa tua non impleant modo, sed & superrent: adeo nescit tua in nos charitas modum, qui tanto studio, tantaque industria Martini nostri Raymundi Pugionem efformas ad prælum, veriusque acuis ad prælum, doctissimisque lucubrationibus tuis doctissima illius in Iudeos opera illustras, & commendas posteritati non minori sane Ordinis splendori, quam illi decori, tibi glorie. Neque enim potuerat Raymundus ille noster doctos inter Hæbreos cæteroqui non inglorius, dignioribus eloquiis quam tuis in eum notis, eo laboribus venturis sculis commendari, nec docti facilius intelligere, quis & quantus esset Raymundus, qui Vicinum meruit commentatorem: eum inquam Vicinum (neque enim est quod erubescat modestia veritati candorem) cuius lucupletissima, & reconditionis sapientiae monumenta non modo sapientum commentaria, verum etiam principem inter sapientes locum illi jure merito meruere. Sic ergo tua humanitate factum est, vir illusterrime, scientiarum decus & deliciae, ut gloria tua, & Ordinis Prædicatorum gloria futura sit: & unum idemque opus vicino, & Raymundo in Hæbraice sapientiae titulum assurgat, ut post singulares utrique, suis cuique viribus, partas de Ju- daicis

deis victorias , tibi in tua Hebreorum Theologia , quam ex ipsis Hebreorum fontibus , & Talmudicis Bibliis erutam , & constitutam tantum subtilitate , & sapientia in Hæbreos retorques , ut iisdem penitus telis vincantur , quibus vincere speraverant ; dumque mortem in viribus tuis aspiciunt , habent , si suo periculo sapiunt , unde feliciter erudiantur ad vitam ; Raymundo vero nostro in suo Judæorum capitulo , quo domitam Hæbream superstitionem , triumphatamque ad aras Catholicæ religionis trahit sicutque : in hoc demum ejusdem Raymundi pugione collectis in unum utriusque armis , & animis de pravitate Judaica , & Rabinorum commentis commune utrique apud posterios erigeret trophyum ; idque eo tibi gloriosius , quo de tua manu jam recepit Raymundus , quod aliis hic usque scriptoribus , & Ecclesiasticis contulerat , tuaque jam opera lucem , & gloriam obtineat , per quem alii fere omnes in isto doctrinae genere lucem , & gloriam sibi invenere . Felici siquidem omnino forte factum est , ut quo tempore de illustrissimi , & amplissimi D. de Maussac , viri in utraque sapientia summi bibliotheca receptum hunc nostri Raymundi pugionem , ejus vigiliis & laboribus mirum quantum desudatum , emaculatum & auctum prælo appararem , tua se consiliis meis & votis adeo opportuna , & secunda obtulerit sapientia , qua , seu Licina altera , parturientis dumtaxat Ordinis labores juvaret , factumque in lucem euntem erudita manu componeret , educeretque . Hoc enim officii genus ea industria , eo labore , eo affectu Raymundo nostro prestitisti cum in tuis passim notis , tum in universi operis economia , tum in rerum , temporumque , doctrina vindicanda , cum denique in afferenda au-

thori fide , & dignitate , cui labori solus par fuerat Viciaus (tot & tanta erant loca , & testimonia ex ipsis Talmudicis & Rabbinorum libris probanda , quibus Raymundus passim in Iudeos utitur ex Iudeis) ut nemo statim non intelligat , quanto jure uester sit , & dicitur Raymundus . Hoc inter ceteros , ut gratias , ita & clarius profitebitur Ordo noster universus , & eternamque sibi , tibique gratulabitur , quod tantum tamque obtinuerit in Raymundo gloriae suæ vindicem . Ceterum ut uestra illum sollicitudine jam sub prælo sudare gaudeo : sic ut ipsi , tuque in illum labori & gloriae desideretur nihil , quantum in me erit efficiam . Quæ enim in nostro seu Fuxensi exemplari defunt , jam curavi ex Neapolitanó suppleantur , & Rabini qui apud vos non extant , tum Romæ , cum Venetiis conquirantur , nulla mora ad vos , si occurrant , transmittendi ; nulli omnino labori parciturns , aut sollicitudini , modo tibi placita , aut profutura intellexero nedum hocce in negotio , verum etiam quocumque vocaverit tui nominis dignitas : que ut meis semper votis erit inferior , quantcumque esse possit , sic nunquam non præstabo & precibus , & officiis cum meis , tum Ordinis , ut in dies amplius in eam felicitatem crescat , & confirmetur , qua vel me optem esse felicem , hoc est , vera , & aeterna . Vale .

Datum Romæ in Conventu Sanctæ Mariæ super Minervam xix. Octobris 1648.

Illustrissime Domine

Huīlus & obīmus in Christo servus
Fr. Thomas Turcus Magister Ord.
FF. Predicatorum .

MAR.

M A R C H I O N I MUTIO PALLAVICINO CLAVELLO

FR. THOMAS AUGUSTINUS VAIRANI ORD. PRÆD. F.

Uod aliis mea voluntate contingit , ut patienter ob
humanitatem ferant , quæ in illustrandis monu-
mentis Romæ nostris Civibus positis scribo , ad
eosque mitto ; contra , necessitate quadam com-
pulsus , nunc tibi molestus sum Muti Marchio spe-
ctatissime . Hanc vero ut tu æquiore etiam ani-
mo molestiam feras , res ipsa suadet . Amplissimi
enim Præsulis Antonii Mariæ Pallavicini monumentum cui nam , nisi
cl. illius Pronepoti offerrem ? Itaque mihi hanc veniam dabis : &
quoniam ea , quæ persequor , ad genus tuum maxime pertinent , il-
lad intelliges , diligentiorem quidem desiderari in me latine scriben-
di rationem posse ; voluntatem autem erga te meam , atque erga
eum Præsulem immortali memoria dignum , esse non posse majorem .
Gaudeo autem id negotii sic mihi esse agendum , ut ea de præstan-
tissimo viro prædicem , quæ & satis testata sunt , & extra invidiam
posita . Miro enim Romanorum consensu ita commendatur , ut ne-
mo magis ; suntque Romæ hoc etiam tempore complures , qui tan-
tum virtutem optime noverunt , atque intima illius familiaritate uti con-
sueverunt . Quo fit , ut quæ de illo opinio pietatis erat , & virtutis ,

for. 11.

Z

dum

dum viveret, eadem testimonio gravissimorum virorum mirifice confirmata sit, & posteritati tradita, & immortalitati. Igitur talem illum dicam, qualis Romæ adhuc per ora hominum fertur, qua certe nulla aptior est, tutiorque viri celebrandi ratio.

Antonius M. Cremonæ natus est anno 1674. genere antiquissimo. Eadem enim est progenies, quæ aliorum Romæ, & Genuæ maxime florentium Pallavicinorum, Adelberti scilicet Germani, qui cum uxore Adelaide Othoni III. Imperat. affinitate conjuncta, in Italiā venit an. 980., neque usquam discessit; sed stirps illius, aucta prole, in tres abiit propagines, ut harum rerum scriptores narrant, tuæque origo ipsa, Muti Marchio præclarissime, subtextitur genealogia, quam manuscriptam novi in archivo servati domus tuæ. Hac Antonius M. stirpe generatus, cum majorum, tum multo magis propria virtute claruit. E sinu parentum prima adolescentia avulsus, sedem, & domicilium studiorum habuit nobilissimum S. Antonii Brixiense Collegium, ubi per omnem honestarum artium cultum plures annos transegit. Mediolanum deinde missus id solum yisus est omni sedulitate agere, ut scilicet pietatem, & humanarum, divinarumque rerum studia coleret: a cupiditatibus enim aberat omnino, quæ animum a virtute detorquent. Posteaquam in Ticinensi Regia Academia Doctoris Iuris utriusque lauream impetravit, Romam se contulit hoc ineunte sæculo, instituens Deo unice, & Ecclesiæ inservire. De munib[us], quibus Romana in Aula perfunctus ad annum usque 1737. fuit, breviter, atque capitulatim dicam. Clemens XI. illum statim Domesticum, & honoris, ut vocant, Prælatum habere voluit; deinde anno 1711. die 24. Sept. Signaturæ utriusque Referendarium dixit. Jam vero ab Innocentio XIII. iis, qui suffragium ferunt in Congregatione Signaturæ Gratia, idem anno 1722. annumeratus est; postque annos fere duos a Benedicto XIII. die 11. Sept. an. 1724. Archiepiscopus Naupacti renunciatus, ac Dominica prima Octobris consecratus, mox mense Decembri die 17. Assistens Solio Pontificio dictus. Quum autem is Maximus, Optimusque Pontifex a se constitutæ Congregationi demandasset, ut de fide, quæ in Missis ex legato celebrandis servari debet, diligenter in Romana ditione quæreret, Antonium M. (quem paullo ante a Secretis Congregatio-
nis Visitationis Apostolicæ creaverat) a Secretis ejus quoque Congre-

gationis esse voluit. Quasi vero hæc alacriter , & egregie obeuntem Pallavicinum nunquam fatigandum Pontifex Optimus exsultans animadverteret, eundem in amplissimum Romanæ Inquisitionis , ut vocant , Consultorum cœtum recensuit, quod accidit die 13. Febr. an. 1728.

Virtutibus Pallavicinus emicuit , quibus erat ad omnia compratus . In primis rerum Ecclesiæ administrandarum secum reputabat grayissimum esse negotium , non solum naturali quadam ductus modestia , sed maxime divinorum judiciorum timore . Quamobrem aperte aliquando testatus est , paucis se Romæ diebus fuisse moraturum , si dignatum , & rerum gerendarum sitis illum cœpisset . Noverat enim omnem vitæ rationem perverti , divitarum , honorum , & gloriæ cupiditate , in quo plures sibi felicitatem fingunt opinionis errore . Jam inde ab initio sic vitam instituit (nihilque mutavit , quoad vixit) ut Ecclesiasticae Disciplinæ , rerumque divinarum studio incumbens , Mysteriorum Fidei meditationi summo mane , aliisque Religionis officiis pluribus horis vacaret , tum , quibusque annis , decem ipsos dies abditum locum peteret , ut se totum Deo traderet , & ad munera obeunda alacrior rediret .

De pietate autem Pallavicini Præfulis quæ potissimum dicam , vel quæ silentio prætermittam , nescio . Audio enim a multis ita collaudari , ut non solum illi nemo anteferretur , sed Prælatorum perfectum exemplar , etiam dum viveret , prædicaretur . Id suavitate inorū effecit , & ea , qua ita usus semper est , moderatione , ut pari fastigio steterit quavis auctus dignitate . Liberalis erat natura ipsa , & virtute , nulla ductus gloria , ut beneficus videretur , neque calliditate , quasi rerum cupidus , aut denique levitate , ut faciunt ii , qui libenter munera accipiunt , ut habeant quod effundant . In Antonio videtur perfecta virtus fuisse liberalitatis : neque enim erat major illius benignitas , quam facultates , neque , ut aliis prodesset , divitias quærebant . Nulla tum solum lege tenebatur , quum de ope calamitosis ferenda ageretur . Pauperes enim illum veluti patrem habuerunt . Eadem sunt justitiae , & æquitatis , & innocentiae illius testimonia . Sic autem hæc temperabat , ut nec iracundia ad severitatem duceretur , nec severitate mansuetudinem , & clementiam removeret , sed mediocritatem tenebat . Idem illi semper vultus , eademque

frons, in qua semper facilitatem, & humanitatem cum gravitate con-
junctam, candidos denique, sanctosque mores perspexisses.

Pietati doctrinam, & prudentiam adjunxit, quibus ad tot præ-
clare obeunda munera mirum in modum compositus fuit. Ea est Con-
sultorum Romanæ universalis Inquisitionis dignitas, eaque rerum ab
illis tractandarum moles, ac difficultas, ut spectatissimis, doctrinaque
præstantibus viris deferri semper consueverit, ut nemo dubitet Theo-
logicis in primis doctrinis, tum juris utriusque prudentia præstare opor-
tere illum, qui in eorum cœtum adlegitur. Neque minus valent disciplinæ studio, qui Congregationem Visitationis Apostolicæ constituunt.
Hæc enim Congregatio præsto est Pontifici Maximo, uti Romæ Epis-
copo, idque efficit quod Synodi, & Episcopi in aliis Ecclesiis disci-
plinæ tuendæ, morumque corrigerendorum causa. Porro is Pallavicini-
nus, aliisque egregie perfunctus est muneribus, ut pluriuum non pru-
dentia modo, atque consilio, sed etiam doctrina, operaque valeret.

Splendore pulchritudineque virtutis clarissimum Præsulem Cle-
mens XII. an. 1737. prorsus inopinantem Nosocomii, & universi Or-
dinis S. Spiritus in Saxia Magistrum constituit. Splendidæ hujus digni-
tatis administrationem per difficilem tempora fecerant. Quamvis enim
domus illa opibus abundans in publicam utilitatem magnos sumtus ef-
fundere semper potuerit, ita tamen per id tempus maleversa erant,
& perturbata omnia, ut domum universam in maximum discrimen
hominum malitia adduxerit. Cardinali Porziæ paullo ante, ut rem co-
gnosceret, atque componeret, Clemens amplissima demandaverat po-
testate. Præsulem vero non alium Nosocomio, omnique domui præ-
ficiendum duxit, quam Pallavicinum, in quo excellentem virtutem
esse perspiciebat. In Tusculano ille parumper quiescebat a curis, quum
die 1. Octobris nuncium accepit, ad tantam provinciam, talique tem-
pore capessendam, se ab optimo Pontifice delectum fuisse; cui, ut
rem perpendit, magis obsequendum sibi esse statuit propter caritatem
afflictæ domus, quam ob rei difficultatem repugnandum. Magnam
statim a prædicto Cardinali iniit gratiam cum propter integritatem
vitæ, tum propter diligens in rebus agendis, & prudens studium.
Non modo omnium consiliorum, voluntate illius, & Pontificis Max.,
particeps fuit, sed rei universæ restituendæ magnam operam ingenio,
solertiaque contulit. Instans periculum brevi tempore depulsum: cæ-
te-

teræ res pari prudentia paulatim refectæ; tardiora enim sunt remedia, quam mala. Illud initio dignum memoria egit, ut sibi primum detraherentur multa, quæ ad domesticum Præceptoris cultum conferri ære communi consueverant. Qua re id commodi captum est, ut stipendia cæterorum minui facile potuerint. Neque inde minus liberalis in omnes fuit: avitæ enim illi copiæ suppeditabant etiam ad largiendum. Nulla autem fuit universæ domus pars, quam non juverit opibus suis: nullus denique calamitosus, qui aliquod indigentiæ levamen ab illo non retulerit: neque vero quisquam fuit tam humilis, cui non ad eum aditus pateret. In iis, quæ cultus domesticus desiderat id quidem constituerat, ut omni diligentia munditiem sectaretur; affluentiam tamen refugiebat, illumque splendidum dixisses, non magnificum, & sumptuosum. Clemens fuit admirandum in modum, tantaque præditus suavitate, ut irasci alicui nefas duceret. Quum autem tantam rerum gerendarum curam sustineret, diem unum præterire non sivit, cujus binas saltem horas Religionis officiis, pluresque operibus pietatis non tribueret: qua re incitabat alios exemplo suo, & in officio continebat; ut non minus bonus paterfamilias in tam magna domo haberetur, quam vigil animalium pastor. Atque hæc non audita, sed ab iis cognita prædicamus, qui propter familiaritatem domesticis piissimi Præfulis rebus interfuerunt. Deiparam sanctissime colebat, cujus imaginem vetustissimam in ipso domus S. Spiritus templo servatam, & miraculis commendataam, ut populus majore pietate veneraretur, memoriam veterem renovavit, juxta posito lapide cum hac inscriptione.

BEATÆ VIRGINIS MARIÆ

IMAGINEM

VETVSTATE ET MIRACVLIS CELEBERRIMAM

PASCHALE ET LEONE IV. PP.

INCOLVMEM INTER FLAMMAS SERVATAM

CAPITVLUM S. PETRI ANNO DNI MDCLV.

AVREA CORONA DONAVIT

A. M. ARCHIEPISCOPVS NAVPACTI

PRAECEPTOR GENERALIS ORDINIS

S. SPIRITVS IN SAXIA

AD ILLIVS CVLTVM AVGENDVM

M. P. ANNO MDCCXL.

Ap-

Apparet jam omnibus, Clementem XI. cæterosque Pontifices Maximos mirabiliter consensisse ad Pallavicinum augendum, atque honestandum. Hac vero esse singulari quadam laude efferendum videor mihi posse contendere. Sed illos antecessit Benedictus XIV., qui præmia virtutis, & meritorum summis honoribus Pallavicino tandem conferenda esse intellexit. Sacro enim Cardinalium Collegio eum adscribere decreverat anno 1742. Sed quum per id tempus optimus Præsul nescio quo laboraret stomachi vitio, falsa de illius adversa valetudine ad Pontificem Medici ipsi decepti, ut fertur, detulerunt. Quare alteri obtigit Pallavicino decretus honor. Id ipsum tamen homini satis esse puto ad gloriam virtute, & meritis partam: memoriam enim virtutis permanere, honorum vero, atque dignitatum videmus morte evanescere. Paucis fere diebus Pallavicinus convaluit; qui rumorem de ea re ita despexit, ut majori nemo potuisset hilaritate lætum nuncium accipere. Illum statim Benedictus Pontifex Max. Patriarcham creavit Antiochenum, & Congregationi adscripsit examinis, ut vocant, Episcoporum, hæc adjungens aliis laudissimi Præsulis muneribus, quibus raro unus perfungitur. Omittendum hoc loco non est, Pallavicinum, cumprimum intellexit se ab optimo Pontifice Patriarcham renunciatum, suos animi sensus ita aperuisse: magni facienda, quæ Summus Pontifex honoris dat insignia; sed hæc sibi seni nullam afferre jucunditatem; plurimum contra habere quod doleat, impensam scilicet pro dignitate faciendam, non exiguum auri vim suis adimere puellis. Multum enim opibus suis juvabat spuriis, vel parentum ignaras puellas, quas domus S. Spiritus excipit, alit, atque ad connubia contrahenda adjuvat dote constituta.

Interea compositis Nosocomii rebus Pallavicinus curam, operamque impendit omnem, ut communes eidem utilitates compararet, fauore Pontifice, apud quem multum gratia, magnisque meritis valebat. Ostium domus servando Nosocomii ærario, ut imposterum militibus custodibus sepietur, effecit. Auctor etiam fuit Pontifici, ut Nosocomii ædes ampliarentur, commodiora multa fierent, cœmenterium denique & nova forma, & longius a domo ædificaretur. Illas ædium partes, quas prædictæ puellæ incolunt, ampliatis operibus aptiores reddidit, & elegantiores. Bullam ab eodem Pont. impetravit, qua decretum est, ut Canonici Ordinis S. Spiritus, qui in Regnis

Hil.

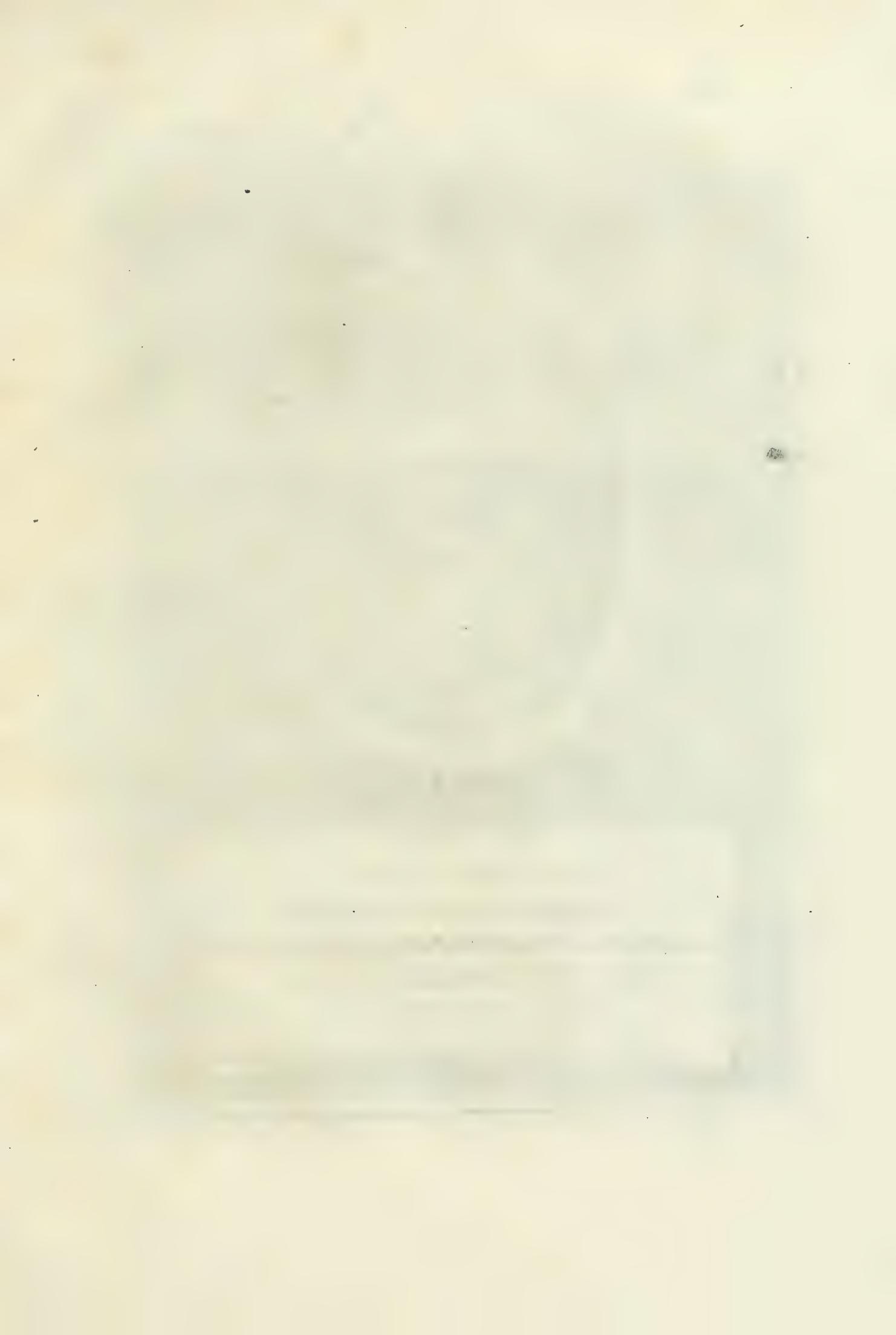
Hispaniæ, & Poloniæ degunt, suis posthac uterentur rebus, nulla Romanæ domus, & Generalis Magistri habita ratione. Non levis Magistro, ac Præceptorí inde adempta molestia est, quod ii Canonici Romam advenientes, hospitio in ædibus Nosocomii uti vellent, operamque peterent Magistri in rebus dijudicandis, & componendis, quæ ad eorum jura pertinere existimassent, quæque, contendentibus etiam Episcopis, incerta reddebantur. Igitur Romæ abjecta eorum cura omnis ad ipsos locorum Episcopos delata est, his conditionibus, ut integer haberetur titulus generalis illius Ordinis Magistri, quo Romanus præceptor gaudebat, & singulis annis ab unaquaque Canonicorum domo quatuor scutatorum, ut vocant, aureorum census solveret. Tali modo quinquaginta annos in Romana Curia Pallavicinus noster versatus erat, septimum vero, & septuagesimum ætatis attigerat, quum nulla erumpente, sed magna latente, atque enitente vi morbi, repentina interitu ex hominum conspectu decessit an. 1749. die 23. Julii, ea hora, qua evigilans divinas res mente revolveare solebat: cubicularius enim, qui primus omnium lecto illum jacente horrens animadverit, librum apertum juxta habentem conspexit. Domus universa subito luctu occupata, omnisque vulgato illius mortis nuncio, commota Urbs. Ita omnibus ordinibus propter opinionem virtutis, ac pietatis probatus, & acceptus erat, ut nullus non dedicerit indubia mœstitia, ac doloris signa. Elatus est magna pompa funeris, maximaque vulgi frequentia. Eo autem die, ut testamento mandaverat, pauperibus, qui patrem se amississe clamabant, non modica disperita pecunia. Sepultus est in templo S. Spiritus juxta gradus Aræ majoris, & lapidem cum inscriptione, quam ære insculptam edidi, Antonius M. Marchio pater tuus, Muti egregie, posuit. Cremonæ in amplum funus tota civitas exivit, & laudationem demortui præstantissimi civis habuit Joannes Ignatius de Ambrosiis Societatis olim Jesu alumnus, quæ typis Cremonensibus vulgata est. In illa autem nihil est redundans, nihilque, quod non ego Romæ melius cognoverim: plura contra addenda comperi, quæ nunc proferre licuit, unde cives nostri Præfulis optimi, qui patriam virtute, dignitate, honoribus illustravit, absolutam, quam ille inchoavit, imaginem conspiciant, quibus ipsius quoque, ære incisum, transmittimus simulacrum, ex tabula depicta in Sacrario Templi S. Spiritus.

Tibi

Tibi vero Muti Marchio ornatissime in primis gratulandum nemo non fatebitur , quod in iis , quos antiquum genus tuum edidit , clarissimis viris , Antonius M. dignus habitus sit , qui pari omnium virtutum laude feratur . Gaudendum vero etiam mihi magnopere intelligo , cui id fortuna dedit , ut de illius rebus gestis hæc scriberem , teque hoc tempore talem virum haberet amplissima Pallavicinoru[m] familia , cui monumentum quoddam observantiæ meæ , meque ipsum fidenter committerem . Vale .

Dabam Romæ xv. Kal. Octobris an. MDCCCLXXV.

C. V. C.

Θ . EVPHEMO . BATHIO . P . A .

HISTORICO . ET . POETÆ .

COLONIA . CREMONENSIS . DEDVCTORI

ET . VICECVSTODI . BM . POS .

OLYMP . DCXXXI . AN . III .

AB . A . I . OLYMP . XV . AN . II .

JOSEPHO MARIAE DE LUGO
CONGREGATIONIS DE SOMASCHA
COLONIÆ ARCADUM CREMONENSIMUM VICE CUSTODI

FR. THOMAS AUGUSTINUS VAIRANI ORD. PRÆD. F.

Xtant Romæ etiam in amœnis Musarum recessibus monumenta Cremonensium . Hæc tibi offerenda esse , erudite Joseph de Lugo , eadem ipsa postulant , vel hoc solum nomine , quod Cremonensi Arcadum Coloniæ spectatissimus Vicecustos præs . Hæc scilicet tibi Congregationis de Somascha alumno cl. laudis accessio facta est , quod eloquentia , & poesi præstanti (cuius illustre specimen extat tom. 2. latin. Arcad. Carim.) eam Coloniam tibi jure , & merito regendam cœtus tradidit universus . Ingenia ad artes optimas (quod hic liceat interpone re) Cremona semper extulit . Quibus non major quidem severioris doctrinæ , quam Poetices laus debetur . Aurea Leonis X. ætate , quam solum commemorabo , M. Hieronymus Vida , Benedictus Lampridius , Gabriel Faernus Romæ floruerunt , dum in Insubria pari ferebatur laude Ælius Julius Crottus poeta acrior interdum , & liberior , sed latini coloris gnarus , ac peritus , quod obiter notavit cl. Hieronymus Ferrius Longianensis in Commentario de Alexandro Sardio Romæ fere in his diebus edito . Id mihi vere videor posse contendere , Cremonenses post Augusti tempora non habere quod aliis invideant

Pars II.

A a

urbi-

urbibus , sive numerus spectetur , sive excellentia latinorum poetarum , quos nemo superavit . Sed plura persequi prohibet festinatio , ut id exponam , quod exorsus sum . Francisco Arisio nostro positum plane monumentum in Parrhasio Arcadum Romanorum nemore videmus *Euphemii Bathii* , quo ipse appellabatur , nomine . Cujus rei quæ causa fuerit , breviter narrabo . Marius Crescimbenius illustrium Arcadum vitas vulgari sermone vel ab ipso scriptas , vel ab aliis acceptas typis edere instituit anno 1708. , quarum vitarum collectio ad quintum tomum perducta fuit an. 1751. Arcadi , cuius vita probata esset , cœtus universi consulto decernebatur inscriptio cum effigie in Parrhasio nemore collocanda . Ne Patriæ nostræ hoc decus deesset ; quoniam Franciscus Arisius illustris in Arcadia fuerat ; Thomas Augustinus Ricchinius Magister S. Palatii avunculus meus vitam illius scripsit ; qua a Censoribus perlecta , & re ad universum cœtum delata , lapis summo plausu eidem constitutus fuit , cuius forma edita est una cum illius vita an. 1751. parte quam dixi quinta .

Jam inde ab adolescentia Arisius musas fecutus est , attulitque ad hanc facultatem , præter ingenium , nativum quemdam leporem . Natus anno 1657. incidit in ea tempora , quibus indociles poetæ spretis non sculum græcis , & latinis , sed etiam italis in Apollinis aula principibus viris , imaginationi temere indulgebant , atque hac illac inani murmure vagabantur , stylo utentes turgido , tropisque , ac immanibus figuris , quæ , veluti portenta , sequens ætas profligavit . Ita tamen immoderati illi Poetæ , & Oratores , quibus eadem monstra in deliciis erant , sibi sapere videbantur , ut sanos se esse , & , quum delitarent , se longe superioribus anteire arbitrarentur . Quo apparebat homines saxe præjudiciis abripi ; & quo tempore sibi maxime illi lucem effulgere gloriabantur , fortasse monendi sunt Evangelii verbis , vide ne lumen , quod in te est , tenebre sint . Arisius id habuit a fortuna , ut in ipsa juventute renascentes in Italia literas cognoverit , easque atripere potuerit . Romæ instaurata Arcadia anno 1690. suos poesi restituit colores , novamque literis lucem afferre visa est , quæ ingenia excitavit Italorum , atque , ut in viam redirent , commonistravit iter . Academiam Arisius instituerat Cremonæ anno 1676. quæ de i Disuniti appellabatur , de qua Garuffus multa scripsit in sua Italia Academica p.1. , ipsoque Arisio Principe cl-

claruit, ut tum ferebant tempora. Politiores inde musas gratiarum ductu feliciter excoluit, & inter Romanos Arcades Euphemii Bathii nomine connumeratus, multa vulgavit, ex quibus possis judicare illum non ultimum Pastorum locum obtinuisse. Ex illis quædam extant to.vii. italicorum Arcadiæ carminum, & in collectionibus, quæ Faentia anno 1723. & Venetiis prodierunt an. 1739. tom. iv. auctore Gobbo. Hæc, & minutiora omnia descriptæ cl. Comes Jo. Maria Mizzucchellius in Epistola de Arisii rebus ad D. Angelum Abbatem Calogerà, qui illam edidit to.xxxi. opusculorum.

Boni poetæ famam hæc Arisio conciliarunt, qua celebriores permotæ in Italia Academiz sibi illum collegam adjungere honoris gratia decreverunt. Illustrium virorum, ac poetarum amicitias colluit, atque in primis Caroli Mariæ Madii Mediolanensis, & Francisci Lemene Laudensis, cum quibus diu, & familiariter epistolarum commercio versatus est. Interea ut in patria quoque sua, cuius amantissimus semper fuit, hæc studia literarum alerentur, Arisius curam omnem, operamque contulit. Priore illa, quam ipse instituerat, suppressa Academia, auctor Cremonensibus fuit, ut veterum exemplo Coloniam Romana ducerent Arcadia. Quod quum feliciter contigisset anno 1721. ipse deductæ Coloniæ Vicecivitatis omnium plausu fuit constitutus, eamque, quoad vixit, non modico juventutis Cremonensis bono rexit, ac fovit.

Hæc tenus de Arisio Musarum cultore scripsimus, & quæ causa fuerit, cur eidem poneretur in Arcadia a nobis editum monumentum, plane exposuimus. Nunc, quoniam aliis etiam claruit nominibus, docti scilicet Jurisconsulti, & historici diligentissimi, plura a nobis essent persequenda, quæ ad imaginem præstantissimi civis, & de literaria Republica benemeriti viri perficiendam pertinent. Sed quum illius vita, ut supra significavimus, in manus hominum pervenerit, eadem a nobis recoquenda fore non arbitror. Ex ea apparet præcipua Arisium ferri laude, quod patriæ studiosissimus fuit, ejusque tuendæ, augendæque claritati, & famæ, ingenium, laborem, & operam omnem suam contulerit. Inter Decuriones urbis adlectus florente ætate, munus *Consecutoris Ordinum*, quod uni illorum defertur præfinito legibus biennio, ipse per annos triginta sex mita omnium voluntate obivit; in quo summam prudentiæ, &

in rebus agendis peritiæ laudem est consecutus . De historia autem literaria Cremonensium quid dicam , singulari ab ipso diligentia conscripta ? Tribus voluminibus illa concluditur , quorum duo priora typis Parmensis edidit an. 1702. & 1705. Illustres doctrina & eruditione Cives ab ultima urbis origine ad hanc ætatem ordine enumeravit , notans qua quisque facultate præstans , quæ obiverit munera , quæ reliquerit ingenii monumenta , quæ eruditorum judicia retulerit , quibusque temporibus floruerit , quo loco , ac tempore decesserit , & quo conditus monumento . Tantas vero res plerumque nullo præeunte scriptore , longaque obducta nocte delitescentes , Arisius protulit in lucem . In actis eruditorum , quæ per id tempus Venetiis prodibant to. x. & xiiii. sua illi constat laus . Par est de Ari-siano opere commendando Lypsiensium judicium . Qui tamen , quum severius censuræ præfessent , elegantiam se in illo , diligentiamque majorem desiderare pronunciarunt ; quorum hæc est sententia part. 2. pag. 337. an. 1746. Kal. Jun. Non quidem placebit elegantioribus lectoribus ejus scribendi genus , iisdemque gratius futurum erat , si vitam cuiusque scriptoris exposuisset diligentius , nec ipsos emortuales annos plerumque præteriisset silentio . Tamen cupide exceptum iri credimus hoc opus , cum , ut Plinius ait , *historia quoquo modo scripta delebet* . Hæc ipsa primum , quæ illis arridet , responsio est , eruditos , & elegantes lectors delectari quidem , si stylum suavitate , & leporibus conditum scriptor historiæ gustandum exhibeat , sed illum non multum desiderare , si desit . Natura ipsa ingenitum nobis est historiæ oblectamentum , ut nulla alia re alliciente narrationem rerum libentissime audiamus , atque legamus . Eruditis , qui clarorum virorum notitiam amant , librum Arisius dedit suum , latino , ut opus erat , sermone , non quasi ex Rethoris , sed Forensis officina , parum sollicitus , an concinnam , & verborum , ac sententiarum flosculis conspersam funderet orationem , dum colore , & succo suo historia pateret . Alterum imprudenter opposuerunt . Nulla enim major Arisio laus debetur , quam diligentiae , & laboris . Quæ diruta sunt temporis injuria , quæ perditæ , quæ mutila , quæ manca ex antiquitate supersunt , restaurare ne , aut divinare historicus potest ? Verum maximo in pretio hoc ipsum Arisii opus habendum esse , adversa etiam effecit fortuna . Prioribus enim jam editis voluminibus , casu domus illius incensa anno 1727.,

non

non pauca perierunt ex antiquis monumentis , quæ in suam retulit historiam , ejusque flammæ vi pene absumptum tertium volumen improbo labore refectione edidit anno 1741.

Ad ea quæ Arisius scripsit addenda sunt vindiciæ Marci Hieronymi Vidæ Albæ Pompejæ Episcopi , calumniæ causa olim a non-nullis vulgariter , nuper vero recocata per Justum Vicecomitem , quod Actiones tres Cremonensium adversus Papienses in causa Principatus , quarum auctor habitus est Vidas , publico decreto flammis damnatae , ac traditæ fuerint. Extant vindiciæ illæ inter Opuscula Calogreniana to. xxii. anni 1740. Vid. quæ scripsimus pag. 27. seq.

Non minus pietate Arisius noster , quam literis claruit , & singulari in patriam amore , quæ vicissim illum honoribus prosecuta est. Hæc si quis cognoscere velit , perscripta sunt in illius vita , quam laudavi . Longissimum ille ævum peregit , tantaque usus est prosperitate valetudinis , & viriditate quadam , ut ad extremum usque tempus tenacis memoriarum fuerit , sensibus integer , & expeditus , jucundus amicis , eademque mentis acie negotia pertractaverit , & carmina composuerit . Decessit viscerum morbo consumptus anno 1743. die 25. Junii annos natus 86. menses 4. dies 22. Vitam illius scripsit cl. Jo. Lami , ediditque an. 1747. to. II. operis quod inscripsit *Memorabilia Italorum eruditio[n]e præstantium , quibus vertens saeculum gloriatur.*

Postremo loco inscriptionem ipsam referam , quam Collegii XII. viri incidi mandarunt positis pro more siglis , quartum greca Θ denatum Arcadem significat .

Cœtus Universi Consulto .

Θ Euphemio Bathio Pastori Arcadi Historicæ & Poetæ Colonia Cremonensis Deductori & Vicecustodi posuit Olympiade 631. anno 3. ab Arcadia inseaurata Olympiade 15. anno 1.

Habui hæc de Francisco Arisio , quæ hoc tempore scriberem . Quæ tametsi non ad omnem ejus vitæ rationem exprimendam , sed ad illud proprie , quod edidi illustrandum monumentum valeant , tamen tu Joseph Maria pro ea , qua præstas humanitate , & in rebus istis peritia , si quid mutandum esse videbitur , aut si quid erit præteritum , velim hoc mihi dicas . Quæ enim ad patriam exornandam

pertinent, quantum cogniti possum, cupio esse perfecta. Antonium Mariam Patruum tuum nobilissimi Clementini Collegii Rectorem non minus generis, quam virtutis claritate conspicuum bene vale-re, certiorem te facio. Summa illius est apud me auctoritas, cuius sunt & de amplissima Congregatione tua, & de re literaria, atque historica præclara merita. Etiam atque etiam me tibi commen-do. Vale.

Dabam Romæ iv. Non. Oct. 1775.

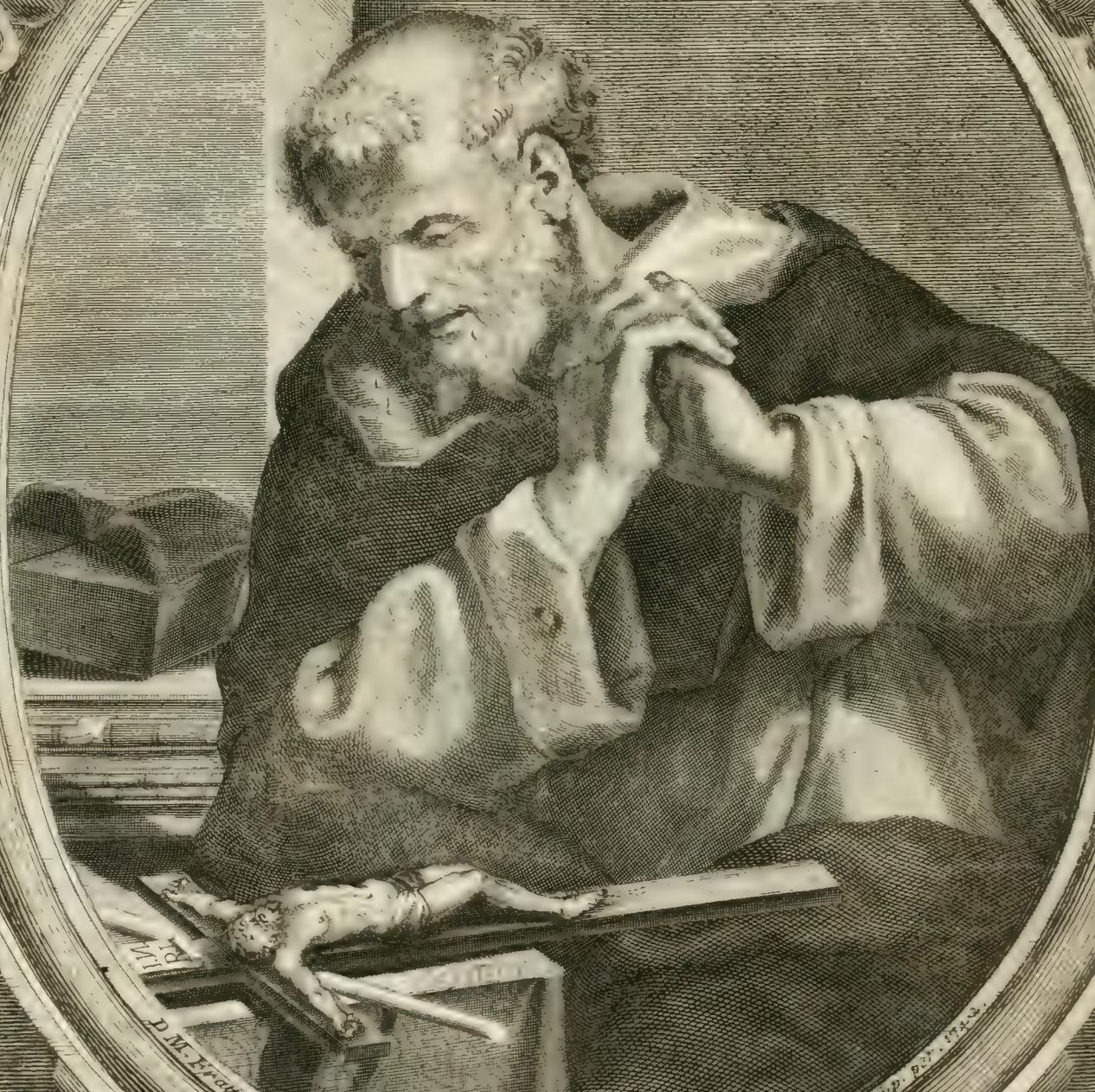

Defecerunt p[ro]p[ter]a

lachrymis

oculi mei

Thren. X. XIII.

Venerabilis P[ater] MONETA Gremenensis
ORDINIS PRAEDICATORUM

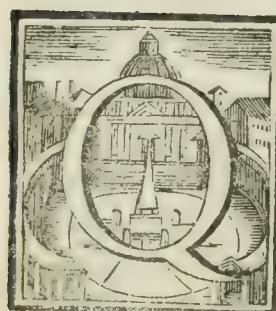
Causam Fidei per Insulam Otaeitor,
Catharorum atque Valdensium Profligator,
Iugi Lacrymarum vi Luminibus captus
Floruit Año Æ. C. MCCCCLXX.

PETRO MARTYRI DE RUBEIS
ORDINIS PRÆDICATORUM
INT TOTA EUGUBINA PROVINCIA
CAUSARUM FIDEI QUÆSITORI

FR. THOMAS AUGUSTINUS VAIRANI EJUSD. ORD. S. P. D.

Uum his diebus finem sacris concionibus fecerim,
quas in hac amplissima Aula statutis temporibus me
habere nosti, ad intermissum studium me retuli,
Petre de Rubeis ornatissime, quo nostrorum ci-
vium monumenta, quæ Romæ extant, in lucem
edere, atque illustrare institui. Nihil porro est li-
terarum, aut eruditionis, quod majore voluptate
in vita suscepserim agendum, perficiendumque: ita nos allicit amor
patriæ, ut jucundum etiam laborem efficiat, & laudem quamdam
vel unam hanc rem audenti, ac nitenti promittat, quæ gratissima
est sine alio emolumento ac præmio. De Moneta Cremonensi no-
stri Ord. quidpiam scribere ejusdem instituti est. Non extat quidem
tanti viri in Urbe monumentum sepulcri, aut inscriptionis; extat
tamen aliquod. Codex is est membraneus, quo descripta fuit sœcu-
lo, ut constat, decimoquarto SUMMA FRATRIS MONETÆ DE
ORDINE FRATRUM PRÆDICATORUM, qua Catharoru[m], &
Valdensium præcipua errorum capita latine exposuit, & oppugnavit.
Volumen istud, sicut cæteram bibliothecam Mariæ Christinæ Sveco-
rum Reginæ, tenet Vaticana n. 428. Res vero ipsa literas postulat
tuo

tuo nomine inscriptas, qui eodem, quo olim Moneta, fidei Quæsitoris munere summa laude, & omnibus merito carissimus perfungentis. Nihil autem mihi evenire jucundius poterat, quam ut ad te virum dignitate, doctrina, & religionis studio præstantem de Moneta scriberem; tum vero benevolentia erga me tuæ aliquid palam redderem, eamque necessitudinem cominemorarem, qua ab ineunte juventute multis nominibus, ac ipso denique amicitia profiteor me tibi conjunctissimum. In mente me veniunt ea tempora, quibus Mantuanum nos Cœnobium tenebat; te quidem rerum Theologicarum titonibus instituendis petitia, ac eruditione, tum mira comitate, suavitate morum, atque integritate jam florentem; me vero imberbeum, & plenum nugarum, exempla tamen eorum suspicentem, quos revereri necesse erat. Quæ dum animo revollo, toties occurrit vir clarissimus Fidei & ipse Quæsitor apud Mutinenses Raymundus Migliavacca, cui traditus fui philosophicis disciplinis imbuedus. Utinam vero tantum profecisset, quantum ille vel inonebat, vel alliciebat, vel deum impellebat ipsa, qua præstabat, in rebus quibuslibet pertractandis eloquentia, gravitate, facilitate, patientia. Quod denuo dicendum mihi est, dum illum Cremonæ audivi Rethoricæ artis præcepta tradentem. Qua ille facultate, ut cætera prætermittam, adeo præstat, ut omnia quæ ad dicendi artem pertinent, natura fautrice, sit asseditus, atque perfectus Orator merito habeatur. Inest illi ad hanc eloquentia laudem doctrina summo studio, & labore comparata, ac mentis acies, qua omnium argumentorum vim, naturamque cernit; eidem latera, vires, ipsaque actionis contentio ad commiserandum, ad arguendum, ad deterendum. Animos commovens leni, ac summissa oratione, idem improbos acriter insequens, terrens, supplicans, & quosdam quasi aculeos in animis eorum relinquens; quam se cunque in partem dat, vi, acuinine, copia, gravitate, suavitate semper excellit. Insigniora Italæ illum suggesta habuerunt; idque ei contingere consuevit, quamdiu dixit, ut concursus non modo ex tota civitate, sed aliis etiam ex locis fieret, completerentur templa, & multiplex corona eum admiraretur. In his cominemorandis summa nos cum voluptate versamur, dum scilicet tibi Petre Martyr ornatisime observantia, & amoris erga te nostri aliquod monumentum damus, &

Præ-

Præceptor olim nostro nequaquam pates illius beneficio , at pro nostro tamen studio meritam gratiam hoc loco , debitamque referimus . Sed redeamus jam in viam .

Moneta vir pietate , & doctrina præstantissimus Ordini nostro paullo ante instituto nomen dedit Bononiæ , ubi magno Academiæ plausu philosophiam docebat : quod non sine quodam divini Numinis singulari afflatu accidisse proditum memoriæ est . Quum enim se nulla a re magis quam a disciplina Cœnobitarum abhorre declarasset ; tamen Reginaldum Aurelianensem Ord. Præd. de rebus divinis ad populum concionem habentem audiens , repentino consilio mirabiliter ejus mutata est voluntas , ut nulla interposita mora statuerit illud vitæ genus inire , quod sanctissimi viri Dominici probatis legibus continebatur . Id vero an. 1220. perfecit . Cremonam felicem omni ævo ingeniorum parentem illum genuisse ejus ætatis scriptores tradunt : quo tamen gens illius fuerit loco apud Cremonenses non commeminerunt , quia fortasse in tanta nominis celebritate , virtutisque splendore minus æstimantur quæ a fortuna sunt : quod utinam omnes intelligerent , scilicet , nisi quæ agimus virtute explendeant , omnem inanem esse gloriam genere , ac divitiis , & honoribus partam . Ejusdem nominis familia apud Mediolanenses , quam hanc nostram esse , quæ sequutis temporibus illuc commigraverit , multorum opinio est . Cremona id sæpe tulit , ut civium propagines Mediolani , suis etiam eo translati fortunis , deinceps efflorescerent ; ex quo accidit , ut qui nostri sunt , sibi ea urbs vindicet , quod de Gregorio XIV. alibi scribens notavi . Ne vero aliquis id temere dictuin putet , vel nimio in patriam studio , verba proferam viri cl. Mauri Sartii Abbatis Camaldulensis ex libro de claris Archigymnasii Bononiensis Professoribus pag. 497. ubi nostrum Monetam celeberrimum philosophiæ doctorem laudat , " Cremonensum , ait , vel ma- „ xime hoc quoddam veluti fatum est , ut illustriorum civium do- „ ctrina alias civitates sæpenumero impertiant , priventur etiam ali- „ quando splendore familiarum , quibus civitatis principis domici- „ lium ad majorem famam comparandam aptius videtur . Sed ci- „ vitatis amplissimæ gloriæ haud magnopere illud obesse potest , cum „ novos semper hujusmodi fœtus ex se promat , neque ipsa ad quam- „ dam miseriā , & squalorem relinquatur . Si quæ vero Acade-

„ mia, hæc certe nostra plurimum eidem debet: nam Bononia sive
 „ suo excepit tot ejus. alumnos, qui egregiis suis laboribus eamdem
 „ plurimum illustrarunt, quemadmodum ex cuiusque disciplinæ Pro-
 „ fessorum serie intelligere licet. Et quidem nescio an ullus ex iis
 „ cum Ven. Moneta comparari possit, sive pietatis, sive doctrinæ
 „ consideratio suscipiatur”.

Ordini Prædicatorum adscriptus pietatem, & divinas literas
 pari studio Moneta coluit, & Dominicum æmulatus brevi tempore
 religionis zelo, & doctrina adeo valuit, ut adversus hæreticos præ-
 fessum Catharos, atque Valdenses, qui tum maxime Ecclesiam di-
 vexabant, acre bellum suscepit, eosque infecutus strenue fuerit,
 & oppugnaverit. Eum propterea laudatus Sartius Theologis accensens.
 hæc scribit. ” Novam, quam suscepit vitæ rationem, novo etiam
 „ studiorum genere, & magis ad eam accommodato ornatam vo-
 „ luit. Itaque philosophia valere jussa, totum se sacris disciplinis
 „ addixit; & quidem ita felici conatu, ut famam, quæ de eo fue-
 „ rat in Philosophia, facile vinceret alia, quam in Theologia sibi
 „ comparavit. Crediderim sane ipsum Bononiæ inter Dominicanos
 „ suos commorantem sacras disciplinas nostris tradidisse, in quibus
 „ statim excellere visus est. Certe Leander Albertus (lib v.histor.)
 „ id affirmat, additque exterorum etiam, atque in primis Roma-
 „ norum Procerum concursum ad eum factum, ut admirabiles de
 „ Theologia lectiones ex ejus ore exciperent”. Quo vero ille in
 tota Insubria adversus Catharos, & Valdenses munere functus fuerit;
 quam fortunato ausu Peraldum ejus factionis principem, qui insidiis
 illum interficere studebat, comprehendenterit, quod omnibus mirabile
 visum est; quæ illius fuerit cum Dominico auctore Ordinis ob ipsam
 morum similitudinem conjunctio; quid in illo sene duritia vitæ, ac
 jugis lacrymarum vis effecerint, ut scilicet oculorum lumina amise-
 rit, aliaque plura hoc loco non exponemus. Etenim harum rerum
 cupidis Petrus Maria Domanechius satisfecit in libro *De rebus Ceno-*
bii Cremonensis Ordinis Prædicatorum, deque illustribus, qui ex eo pro-
diere, viris .

Sed pauca dicenda omnino sunt de Summa Monetæ, quam
 ex Vaticano aliisque Codicibus, Th. Augustini Ricchinius Magister
 S. Pal. Avunculus meus summo studio, ac diligentia edidit Romæ amplio

volumine an. 1743. Nihil ille prætermisit , quod esset ab eruditis dōctisque lectoribus desiderandum . Nam de ratione operis prælo demandandi primum egit : deinde quæ ad auctoris vitam & scripta pertinent , exposuit : demum duabus dissertationibus originem , errores , moresque Catharorum , & Valdensium stili , quo excellit , nitore , puritate , & elegantia , critices peritia , eruditionis copia , & delectu , multisque præclaris ex historia erutis monumentis complexus est ; ut edito operi magna ex illius lucubrationibus laus accesserit , quod palam fecerunt acta eruditorum Romæ , Florentiæ , & Lypsiæ ad annum 1744. , eaque de causa doctissimi viri Ricchini gratulati sunt , Joseph Augustinus Cardinalis Orsi in libro de vita & rebus gestis sociorum sanctissimi parentis Dominici , quem a Tourono gallice scriptum , ipse italice reddidit , Joan. Chrysostomus Trombellius Abbas Congregationis Rhenanæ S. Salvatoris to. I. anecdote , laudatus Sarcius , & alii . Apposuit vero etiam notas uberrimas , quæ vel loca SS. Patrum indicant , quibus Moneta consentit , vel errores illorum veterum hæreticorum a recentioribus renovatos ostendunt ; quo in laborioso negotio perficiundo Ricchinius multum se debere cl. Thomæ Mariæ Mamachio professus est . Hoc veluti regio ornatu in lumen educta est Monetæ Summa adversus Catharos , & Valdenses . Jam illius si modum orationis spectes , non sane concinnam , non urbanis salibus conditam , non elegantem , immo vero dices incultam , & paullo rudiorem , ut tum erant tempora : " at neminem fortasse repeteries , inquit Ricchinius , qui tanta rerum copia , argumentorum pondere , ac vi adversus eas pestes disputaverit " . His adiungam viri doctissimi Pii Thomæ Schiara a secretis Congreg. Indicis gravissima verba , quibus editionem operis probans , totam Monetæ differendi rationem complexus est . " Summa illi vis , inquit , & acumen ingenii ubi ratione decertat : ubi vero Scripturarum autoritate pugnat , tanta affluit locorum frequentia , tanta opportunitate illi obvia , & præsto sunt , ut quod initio profitetur , divinitus sibi inspirata sacrorum librorum testimonia , legenti facile probet . Tanto autem robore & copia argumentorum adversarios vexat , atque perstringit , seu Philosophum agat , seu Theologum , ut ne rimulam quidem illis elabendi sinat " . Simili ratione librum Monetæ qui legerunt , faciunt tanti , ut difficile sit in eo disputandi genere parem invenire . Sed de Moneta satis .   B b 2   No-

Nolo autem epistolam hanc meam patriis monumentis carere. Itaque duas ad te mitto inscriptiones marmori insculptas , quas nuper reperi in Templo Deiparæ nomine sacro in ipso Portæ Flaminiae ingressu . Georgius Ferrarius , cuius est apud nos nobilis gens , priorem Olympiæ Mangoniae conjugi posuit in pariete ad latus Aræ maxima dexterum cælaturis ornatam , ipsaque conjugis suæ pœta effigie , & insigni gentilitio utriusque , eaque est hujusmodi .

D. O. M.
OLYMPIAE. MANGONIAE. R.
RELIGIONE. HONESTATE
PVDICITIA. MOR. SVAVITATE
ORNATISSIMAE
GEORGIVS. FERRARIVS
CREMONENSIS. CONIVNX
CONIVGI. LECTISSIMAE
QVACVM. CONIVNCTISSIME
AC. IVCVNDISSIONE. VIII. AN. VIXIT
MOESTISS. POSVIT
OBIIT. III. NON. MARTII. ANNO
AETATIS. SVAE. XXIX.
SALVTIS. VERO. MDLXXXII.

Georgius Ferrarius Bibliopola , Arisio teste , sepulcrum in eodem Templo , eodemque anno sibi vivens , posterisque suis fecit . Inscriptionem in lapide sculptam ipse Arisius edidit to. 2. pag. 426. GEORGIVS FERRARIVS CREMONENSIS SIBI POSTERISQUE SVIS MDXXCIR. quæ fortasse pedum frictu consumpta nullibi extat . Quam ego descripsi , quæque omnibus patet , ille non novit . An idem hæc fecerit , an vero extiterint Georgii duo , ejusdem , vel alterius familiae Ferrarie , divinare non ausim .

Alterius inscriptionis humi positæ formam cognoscere studens operam perdidit : consumptæ enim pedum frictu assiduo literæ perierunt . Illam forte vidi in libro de Origine Templi ejusdem , quem Am-

Ambrosius Landucci Senensis Ordinis S. Augustini edidit Romæ typis
Francisci Monetæ anno 1646. Descripta vero est pag. 200. tali modo.

MARTIÆ IVLIANÆ CREMONEN. MAXIMO
IN DEVVM ET DEIPARAM VIRGINEM CVLTV.
PIETATE ET CHARITATE IN PROXIMVM
ADMIRABILI FRVGALITATE PVDICITIA
MORVM SVAVITATE CETERISQ. ANIMI ET
CORPORIS DOTIBVS INSIGNI LAZARVS
REALDI COLVMBI CREMONEN. CHIRVRGI
CELEBERRIMI FILIVS CHIRVRGVS ET IPSE
CONIVGI BENEM. FECIT . VIXIT AN. XL.
OBIIT KAL. IVLII ANNO SAL. MDLXXVII.

Realdus Columbus, de quo mentio fit in hoc lapide, præstantissimus anatomicus, atque chirurgus fuit. Publice docuit Patavii anno 1540.; deinde Pisis an. 1544. ac demum Romæ an. 1548. ubi editum ejus volumen de re anatomica, quæ complexus est libris xv., hoc titulo. *Realdi Columbi Cremonen. in almo gymnasio Romano Anatomici celeberrimi de re anatomica libri xv.* Romæ kal. Junii 1559. Quod opus ea ætate ferebatur in primis: recusumque fuit Venetiis an. 1569. in officina Nicolai Bevilaquæ, & an. 1587. apud Jac. Brechtanum: Parisiis an. 1562. typis Ægidii Lilii: Francofurti apud Jo: Wechelum an. 1590, 1593., & germanice redditum a Jo. Andrea Schenchio an. 1608. An Romæ, & quo anno Realdus Columbus obierit nondum compertum habeo. Nullum enim, quod extet, monumentum eidem positum fuit.

Hic edendorum monumentorum finis. Quæ enim dicenda restant de Paulo Sfondrato Cardinali, & Episcopo Cremonensi, cuius illustria Romæ in Templo S. Cæciliæ extant monumenta, iis adjungam, quæ de Gregorio XIV. ejus patruo scripsi, quum in unum collecta omnia, & emendata rursus prælo subiiciam.

Postremum tibi nuncio, me ineunte Majo ad te venturum, ut tuo per aliquot dies perfruar jucundissimo aspectu. Alia etiam, ut Umbriam relaxandi animi gratia percurramus, nos alliciunt, atque

que impellunt, scilicet Joannis Francisci Arigonii Præsulis, & amici suavissimi invisendi causa, qui Tifernatibus præst, & in ipso juvenutis flore ita præst, ut qua virtute se præbere valeat in amplissimis quibusque muneribus præclare obeundis judicari facile possit: tum novus Perusinorum Antistes Alexander Maria Odoardus, quem multis abhinc annis summopere colo, ipsiusque Episcopatum adeuntem admiror; tanta est illius prudentia, pietas, gravitas, humanitas cum magna in egenos commiseratione conjuncta, ut non novum, sed peritum jam Ecclesiæ, & expertum Pastorem dicas. Quantam vel hinc capturus sim voluptatem, intelligis. Interim cura ut valeas, meque, ut semper fecisti, tibi addictissimum dilige.

Dabam Romæ xvi. Kal. Majas an. 1776.

INDEX RERUM

LITERA *a* PRIMAM PARTEM INDICAT, *b* SECUNDAM.

A

- A** Cademia Bononien. a Cremonensibus illustrata . *b.* 194.
 Academia in monte Quirinali . *a.* 6. Eversa 9.
 Alba a Vida Episcopo ab hostium impetu defensa . *b.* 12.
 Albertonus (D. Aloysius) Canonicus Cremonen. Ad eum epistola . *b.* 103.
 Albriconius (Fr. Zacharias) Cremonen. Ord. Min. Convent. eximius Theologus . *b.* 142.
 Alexander VII. P. M. Ejus literæ ad Petrum Vidonum Card. creatum . *b.* 153.
 Alexander VIII. P. M. Ejus literæ ad Cosmum Etruriæ Magnum Duce . *b.* 153.
 Allius Dulcius (Paulus) Cremonen. Romæ sepultus in æde S. Marthæ . *b.* 121.
 Amadutius (Jo. Chrysophorus), laudatus . *a.* 29.
 Anna Austriaca Galliarum Regina Th. Turcum Mag. Gen. Ord. Præd. plurimi facit . *b.* 166.
 Annibaldensium Gens S. Sylvestri apud montem Compatrium patrona . *b.* 1.
 Antonianus (Silvius) Faernum laudat . *b.* 67.
 Ejus Apologos iusfu. pii IV. in lucem edit. 74. Terentium a Faerno castigatum Card. Borromæo dedicat . 76.
 Aribertus (Jac. Franc.) Præful in Romana Curia . Inscriptiones Romæ ab eo positæ . *b.* 137. seqq. 169. seqq.
 Ariberti Cardinális monumentum . *b.* 169. Recenter positum . 170. Quæ de illo mandata memoriaz sunt . *Ibid.*
 Arigonius (Jo. Franc.) Mantuanus . Tifernatum Præfectus . *b.* 197.
 Arisius (Franciscus). Ejus vita a Th. Aug. Ricchinio Mag. S. Pal. descripta . *b.* 186. & a Jo. Lami . 189. Lapis in Arcadia illi constitutus . 186. Academiam Cremonæ instituit . *Ibid.* Coloniam romana dedit Arcadia . 187. Decurio Cremonæ , & Conservator Ordinum . *Ibid.* Ejus Cremona literata . 188. Lypsiensium de ea judicium . *Ibid.* Vindicatur . *Ibid.* Hieronymi Vidæ causam adv. personatum Justum Vicecomitem defendit . 189. Moritur . *Ibid.* Jo. Mariæ Mazzuchellii epist. de Arisi rebus . 186.

- Artium bonarum laus præclarissima . *a.* 109.
 Altreus Perusinus Platinam carminibus e suggestu laudat . *a.* 7.
 Aversus (comes Franc.) Platinæ ad eundem epistola . *a.* 41.

B

- B** Elli laus . *a.* 71.
 Bessarion Card. Nicænus Platinæ favet . *a.* 5.
 Platinæ ad eundem epistola . 33.
 Bibliotheca FF. Prædicat. Cremonæ a Th. Aug. Ricchinio Mag. S. Pal. Apost. libris aucta . *b.* 99.
 Birretum rubrum Cardinalibus Regular. concessum . *b.* 87.
 Bonettus (Julius Cæsar) Patricius Cremonensis . Patriæ monumentis summopere delectatur . 64. Optimarum artium studiuss . *b.* 78.
 Borgia (Rodericus) Card. deinde Alexander VI. P. M. Platinæ ad eundem epistola . *a.* 35.
 Borgia (Stephanus) Congreg. de Propaganda Fide a secretis librum Aug. Card. Valerii de Benedictione Agnorum Dei ad Greg. XIV. illustratum edit . *b.* 85.
 Borromæus (S. Carolus) Faerni patronus . *b.* 66.
 Bosellus (Matthæus). Lapis eidem positus Romæ . *b.* 125.
 Bosius (Antonius) laudatus . *b.* 90. 91.
 Botta (Bartholomæus) commentaria parat in Vidæ Christiadem . *b.* 11.
 Bottani (Joseph) pictor , & Academiaz Mantuanæ rector . *b.* 124.
 Bozius (Thomas) Eugubinus laudatus . *b.* 90.

C

- C** Acetus (Hercules). Eidem posita inscriptio . *b.* 131.
 Cadolinius (Th. Cajet.) Ord. Præd. laudatur . Ad eum epistola . *b.* 99.
 Callimachus malorum Platinæ origo . *a.* 6. 33. 36. 37.
 Calvinianorum motus in Gallia repressi a Gregorio XIV. R. P. *b.* 87.
 Calvius (Joannes) Doctor rei medicæ in Academia Pisana . *b.* 89. Ejus commentarius

- rius de Vireto botanico Pitano . 90.
Campani (Antonii) epistola ad Platinam cu-
 stodia detentum . a. 43.
Canonici Ord. S. Spiritus in regnis Hispaniae ,
 & Poloniae Episcopis subjecti . b. 183.
 Magistro gen. Romano censum solvunt .
Ibid.
Capellinus (Rochus) Cremonen. architectus
 Caroli V. Imp. b. 124.
Capitulum gen. a Th. Turco Mag. gen. Ord.
 Præd. Valentiae celebratum . b. 174.
Casalii nobiles romani. Horum facillum in
 Templo S. Augustini . b. 111.
Casimirus Poloniae rex Carolum Gustavum to-
 ta Polonia expellit . b. 153.
Cassianus (Jacobus) Cremonen. Mantua do-
 cuit post Victorinum Feltensem . a. 25.
Cataneus (Coriolanus). Statuas Christi , &
 Petri Ap. Romæ in æde S. Augustini col-
 locat . b. 110. Quæ statuæ extant in
 Sacello Casaliorum , in quo jussum a Ca-
 taneo Sacrum celebratur . 111. Ex qua-
 nam familia Cataenorum fuerit Coriola-
 nus . *Ibid.* Cubicularius fuit Greg. XIII.
 P. M. 112.
Cavalcabobus (Augustinus de) laud. b. 137.
Cavalcabobus (Joannes de) ex nobilissimo
 genere prognatus . b. 135.
Cavalcabobus (Clearcus de) Astronomus Phi-
 lippo II. Gall. regi acceptissimus . b. 135.
Cavalcabobus (Ugolinus de) Cremonæ domi-
 minus , & Guelphorum Lombardiae prin-
 ceps . b. 136.
Cavalcabobus (Gulielmus de) factionis Guel-
 phorum princeps , & Cremonæ domi-
 nus . b. 136.
Cavalcabobus (Jacobus de) Praetor Brixiae ,
 Parmæ , Mediolani , & dominus Cre-
 monæ . b. 136.
Cavitellus (Ludovicus) Annalium Cremonen-
 sium scriptor laud. b. 125.
Cipellus (Jo. Jac.) poeta Cremonensis . Hu-
 jus nonnulli versus eduntur . b. 110.
Clemens VII. Hieron. Vidæ Mecænas . b. 8.
Clemens VIII. P. M. solemní pompa corpora
 recondit SS. MM. Cæcilia , Valeria-
 ni &c. b. 92.
Clerici reg. Theatini Cremonam accersiti .
 b. 84.
Cœnobia reipublicæ utilissima . b. 162.
Collegium Cremonen. Jurisconsult. antiquissi-
 mum . b. 80. Qui in illo admittantur .
Ibid. A Greg. XIV. R. P. honoribus au-
 etum . 86.
- Collegium Canonicorum in Templo S. Jo. in
 Cruce a Cæsare Vidono constitutum .
 b. 158.
Colonia Arcadum Cremonen. b. 187.
Columbus (Realdus) Cremonen. celeberri-
 mus Doctor Anatomie , & Chirurgie .
 b. 197.
Congregatio Card. fidei Quæsitorum in ædi-
 bus Minervitanis . b. 168.
Corycius (Janus) a secretis supplicum libel-
 lorum apud Julium II. aliosque PP. b.
 109. Marmoreum monumentum exhibi-
 bens S. Annam , & B. V. Corycii iussu
 insculptum . 110. A poetis celebratum .
Ibid.
Cremonenses Hier. Vidæ mandant , ut patriæ
 causam scripto tueatur adv. Papenses .
 b. 27. seq. Eorum plausus in creatione
 Cyriaci Card. Roccii . 105. Legatos
 mittunt ad Greg. XIV. P. M. 84. Picto-
 res laudantur . 123. Inscriptionem Hier.
 Card. Vidono ponunt . 149. Funus ab
 iisdem Hier. Vidæ constitutum . 13. &
 Ant. M. Pallavicino . 183. Celebres in
 Academia Bononiensi . 193. Eorum fa-
 miliae quamplures Mediolanum commi-
 grant . *Ibid.* Vid. Collegium .
Crottus (Ælius Julius) poeta Cremonen. b.
 185.
Cruceji (Hannibalis) epigramma in Faerni
 obitum . b. 73.

D

- D**emetrius Lucensis funus Platinæ decre-
 vit . a. 7.
 Disputatio academica de pace & bello . a. 67.
 Disputatio habita Cæsenæ a Th. Turco Ord.
 Præd. exemplo Pici Mirandulani . b.
 162. 163.
Domaneschius (F. Petrus Maria) Ord. Præd.
 laud. b. 100. 162. 194.
Donus (Paulus) Perusinus a secretis Casimiri
 Poloniae regis Petrum Vidonum Apost.
 Nuncium ædibus suis exceptit , eidem-
 que inscriptionem posuit . b. 154.
Doratus (Evangelista) Cremonen. Congre-
 gat. de Somasca Gregorio XIV. acce-
 ptißimus . b. 90. 94.

F

- F**aballus (Hieton.) Orationem habet de
 Vida ad Cremonenses . b. 9.

Faer.

Faernus (Gabriel) egregia indole præditus, & liberaliter educatus. *b. 64.* Quo anno Romam venerit. *65.* Patronis utitur Francisco Sfondrato, & Marcello Cervino Cardd. *ibid.* Corrector & revisor librorum constituitur in Bibliotheca Vaticana. *66.* A Card. Mediceo, qui Pius IV. fuit, in clientelam & familiaritatem receperit. *ibid.* Ad optimos latinæ lingue auctores emendandos se convertit. *67.* A Thuano vir literaturæ, & puritatis antiquæ appellatur. *ibid.* Illustrum virorum amicitia clarus. *ibid.* propter singularē animi candorem, vitæque innocentiam omnibus acceptissimus. *68.* Pii IV. intimus familiaris amicis, ac Poetis præsertim adjumento est apud Pontificem. *ibid.* A morbo recreatus Pontificias cœnas obit. *ib.* Adversam Dionysii Athanasii fortunam sublevat. *69.* Severioris Philosophiæ sectator divitias, atque honores contemnit. *70.* Nemini ob adeptas dignitates gratulatur. *71.* Episcopatum ultro delatum recusat. *72.* Quo anno obierit. *ibid.* De ejus obitu illustrium Scriptorum monumenta. *73.* Ejus Apologi aureo stilo, & vario carminum genere conscripti. *74.* In Gallicam linguam iterato translati. *75.* Perperam a Thuano plagi insimulatur. *ibid.* Ejus labores in Plauto, Livioque emendando. *76.* Philippicas Ciceronis ab se emendatas editit. *77.* Faerni Terentius a Petro Vitorio Florentiæ evulgatus. *76.* Variæ Faerni operum editiones recensitæ. *77.* *78.* Ejus marmorea effigies a Bonaroto exculta. *61. 63.*

Fatinus (Lucidus), Platinæ ad eundem epistola. *a. 37.*

Ferrarius (Georgius) Cremonen. *b. 196.*

Ferrius (Hieron.) Longianen. laud. *b. 185.*

Ficius (Marsilius) Platinam græce doctum laudat. *a. 107.*

Flaminii (M. Ant.) carmen de Faerno. *b. 65.*

Foliata (Doninus) Orator Cremonensium apud Carolum IV. Imp. *b. 109.*

Foliata (Jo. Petrus). Hujus imago a Raphaele Urbin. expressa. *b. 109.* Abbreviator, Notarius, & Familiaris Leonis X. Pont. Max. *120.*

Foliata (Petrus) poeta, & ab epistolis Herculis Ferrariæ Ducis. *b. 109.*

Fraganescius (Ign. Maria) Cremonæ episcopus laudatur. *b. 79.*

Fraganescius (Marchio Jo. Bapt.) Medioli, ni pro Cremonen. Orator. *b. 161.*

Fricianta (Gregoria). *b. 110.*

G

G Alatini (F. Petri) Ord. Min. Conv. plagium. *b. 174.*

Galleratus (Rogerius) Aromatarius Cremonen. *b. 130.*

Gallettus (Aloysius) Abbas Benedictinus laud. *b. 111.* Inscriptiones omnes, quæ Romæ extant, collegit. *141.*

Gariboldus (Andreas) mercator Cremonen. *b. 129.*

Gonzaga (Ludovicus) Mantuae Marchio Platinæ patronus. *a. 4.*

Gonzaga (Ferrantes) Cæsarianus dux ab Alba expugnatione Vidæ Episcopi literis, deterritus. *b. 11.*

Gonzaga (Franciscus) Card. Platinæ patrus. *a. 4.* Platinæ ad illum epist. *35.*

Gravinæ (Vincentii) de Vidæ Chritiade judicium. *b. 16.* De cæteris Poematibus. *17.*

Gregorius XIV. (Nicolaus Sfondratus) Cremonæ vindicatus. *b. 80. seqq.* Cremonæ Episcopus. *Ibid.* Concilio Trident. interfuit. *84.* Seminarium Cremonæ extruxit. *Ibid.* Clericos Reg. Theat. Cremonam accersivit. *Ibid.* Synodum celebravit. *Ibid.* Fit Cardinalis -- & summus Pontifex. *Ibid.* Inter ejus virtutes mira patientia fuit. *85.* Commendatur ab Aug. Card. Valerio. *86.* Quæ præclare gessit. *Ibid. seqq.*

Gustavus (Carolus) rex Svecorum Poloniam invadit cum magnis copiis. *b. 153.* Expellitur. *Ibid.*

Guzmanus (Gaspar Alphonsus Peresius) Methimniæ Assidonæ Dux Th. Turcum Mag. gen. Ord. Præd. honoribus prosequitur. *b. 167.*

Gybertus (Jo. Matthæus) Vidæ amicus beneficentissimus. *b. 6.* Pontificis legatus ad Europæ reges. *7.*

H

H Ofsi (Stanislai) Epist. ad Latinum de Faerno nunquam edita. *b. 69.* Ejus iudicium de rigidiore Faerni dogmate. *71.*

I

- I**nnocentii X. P. M. dictum in obitu Thomæ Turci Mag. gen. Ord. Prædicatorum b. 168. Ejusd. literæ ad Casimirum Poloniæ regem, 152.
Innocentii XI. P. M. Literæ ad Joann. Sobieski Poloniæ regem. b. 155. ad Gregorium Carafam Magnum Magistrum Hospit. S. Jo. Hierosol. 157. ad Marchionem de Carpio Proregem Neapoli. *Ibid.*
Inscriptio Hieronymo Card. Vidono a Cremonensibus posita. b. 149. & in eremo Monachorum Camald. prope Tusculum a Petro Card. ejus nepote 160.
Inscriptio in ædibus Episc. Laud. Petro Vidono posita. b. 154.
Instrumentum anni 1479. quo statuuntur confinia domus Pomponii, & Platinæ in Quirinali. a. 9. 10.
Inventio corporum SS. MM. Cæciliæ, Valeriani, Tiburtii, Maximi, Urbani, & Lucii. b. 91. *seqq.* & Agnetis 97.
Irx sedandæ præcepta. a. 119.
f. Jucundus de Verona Ord. Præd. insignis Mathematicus. a. 2.
Julianæ (Martiæ) positus lapis a viro suo Lazarо Columbo Cremonen. b. 197.

L

- L**Ami (Joannes) vitam edit Franc. Ari-
sii. b. 189.
Lagomarsinius Thuanum Faerni causa non ne-
cessario exagitat. b. 75.
Lampridius (Benedictus) poeta Cremonensis
laud. b. 185.
Lastesius (Natalis) laud. a. 14.
Latinii (Latini) præclaræ de Faerni virtute te-
stimonia. b. 68. 70.
Lauretum Academicum Pomponii Læti. a. 9.
Legati Cremonenses ad Greg. XIV. P. M. b. 84.
Leo X. P. M. Vidæ Mæcenas. b. 5. *seqq.* Ejus
jussu Vida poema Christiadæ aggreditur. *Ibid.*
Lonicenus (Omnibonus) Platinæ præceptor.
a. 17. Mantuæ docuit post Jac. Cassianum Cremonen. *Ibid.*.
Lucatello (Sfortiæ) posita inscriptio. b. 126.
Lugo (Ant. M. de) Romæ Collegio Clemen-
tino præst. b. 190.
Lugo (Jos. M. de) Congreg. de Somascha
Coloniae Arcadum Cremonen. Vice-Cu-
stos. b. 185.

M

- M**affejus (Marius) Urbani VIII. Cubi-
cularius ad Cyriacum Roccium Card.
mittitur. b. 107. *seqq.*
Mamachius (Th. M.) Ord. Præd. Theol.
Casanat. laud. b. 105.
Manara (Hieron.) Abbas Canonicor. Reg.
Lateranen. S. Petri Cremonæ. b. 1.
Manna (Petrus) Cremonen. grammaticus, &
rheticus probatissimus. a. 25.
Mantegatius (F. Ant.) Cremonen. Augusti-
nensis. Ejus doctrina, & mira pru-
dentia. b. 140. 141.
Mantuæ Academia Pictorum. b. 124.
s. Margaritæ templum in urbe Cremona Vidæ
sumptibus magnifice reædificatum. b. 13.
Marinus (Cajetanus) Archivi Vaticani Pro-
præfectus laudatus. b. 66. 69.
Martini (F. Raymundi) Ord. Præd. Pugio-
nis fidei Christi. editio. b. 174. *seqq.*
Maurocenus (Petrus) Orator Venetorum
apud S. Sedem. a. 42. Platinæ ad illum
epistola. *Ibid.*
Mauffac (Phil. Jac.) Th. Turci Mag. gener.
Ord. Præd. ad eum epistola. b. 174.
Mazzucchellius (Comes Jo. Maria). Ejus
epistola de Arisi rebus. b. 187.
Medices (Cosmus, Petrus, & Laurentius)
Platinam in clientelam recipiunt. a. 4.
Migliavacca (Raymundus) Ord. Præd. Mu-
tinæ fidei Quæsitor. b. 192. Præstantis-
simus Orator. *Ibid.*
Mingarelli (Jo. Aloysius) Abbas Congregat.
Rhenanæ S. Salvat. laudatur. b. 120.
Monachi Congreg. S. Bernardi Cæsaris Vido-
ni liberalitate Monasterium extruunt pro-
pe oppidum Casalisbutani. b. 159.
Moneta (Ven. F.) In Academia Bononiensi
Philosophiæ doctor. b. 193. Singulari-
Dei afflato Ordini Præd. adscriptus. *Ib.*
Theologiam docet. 194. Fidei Quæsito-
r in tota Insubria. *Ibid.* Ejus gesta &
scripta adv. Catharos & Waldenses. *Ibid.*
Mauri Sartii de eo testimonium. *Ibid.*
Clarorum virorum de ejusd. scriptis ju-
dicium. 195. Editio eorundem. *Ibid.*
Mons Compater prope Tusculum Vidæ seces-
sus. b. 1. Familia Annibaldensium patro-
natus. *Ibid.*
Morellius (Jacobus) laud. a. 14.

N

- N**erius (Petrus Martyr) pictor Cremon.
Academiæ Romanæ Princeps. b. 122.
Ne-

Noguerus (Jacobus) Faerni opere Summo
Pontifici notus . 69.
Nosocomii Rom. S.Spiritus in Saxia res male-
versæ . b. 180. Refectæ . Ibid. Aedes
ampliatae . 182.
Numismata in Vidæ honorem percussa . b. 23.

O

Ooardus (Alexander M.) Perusinorum
Episc. laud. , b. 197.
Ordo Præd. a Philippo IV. Hisp. rege com-
mendatus . b. 166. Ejus decreto Magistri
gen. ejusd. Ordinis omnes post Th. Tur-
cum regni Magnatum numero adscriben-
di . Ibid.
Oscasala (Leona) M.Hier. Vidæ mater. b. 3.

P

P acis laus. a. 71.
Pallavicinorum genus antiquissimum . b. 178.
Unde in Italia propagatum . Ibid.
Pallavicinus (Ant. Maria) Præful commen-
datissimus . b. 177. Viventia de illo te-
stimonia . 178. Ejus munera in Romana
Curia usque ad an. 173 7. 178. Archiepi-
scopus Naupacti . Ibid. Ejus vitæ institu-
tum . 179. Religio , pietas , liberalitas
in egenos , moderatio . Ibid. Cultus do-
mesticus . 181. Consulter Romanæ univ.
Inquisitionis . 180. Magister Nosocomii,
& Ordinis S.Spiritus in Saxia . Ibid. Quæ
in eo munere præclare gessit . 181. seqq.
Fama de illius Cardinalatu . 182. Patriar-
cha Antioch. Ibid. Ejus præclarum di-
ctum . Ibid. Moritur . 183. Ejus funus
Romæ , & Cremonæ . Ibid.

Pallavicinus Clavellus (Marchia Mutius)
laud. . b. 177.

Pani (Vincentius) pictor, & architectus Cre-
monensis . b. 124.

Paravicus (Vinc.) Platinam dicit Baptisam,
Veronensem , Sacerdotem &c. a. 9.

Paulus II. P. M. Abbreviatores a Pio II. in
Curiam adscitos tollit . a. 6. In Platinam
animadvertisit . Ibid. Platinæ ad eundem
epistolæ . 30. seqq.

Philipus IV. Hisp. rex Th. Turcum Mag-
gen. Ord. Præd. ejusq. successores regni
Magnatum numero haberi mandat . b. 166.
Piazza (Zacharias) Augustiniensis laud. a. 1.
Piccolomineus (Franciscus) Card. Senen. Pla-
tinæ ad eum epistola super vita Pii II.
P. M. a. 108.

Piccolomineus (Jac. Amannatus) Card. Pla-
tinæ patronus a. 5. Platinæ ad eundem
epistolæ . 11. 36.
Pius II. P. M. pacem Italæ conciliat . a. 67.
117.

Platina (Bartholomæus Saccus) unde dictus.
a. 2. Quæstio de ejus nomine . Ibid. Vita
ejusd. ab Angelo Caferrio descripta . 4.
Militiam sequitur -- Literas colit Mantua,
& Florentia . Ibid. Romam venit . 5.
Abbreviator Parci majoris -- Eo munere
privatur -- Libertati restituitur . Ibid. Dis-
serit coram Pont. de bello Turcis infe-
rendo . 6. In carcerem iterum conjici-
tur -- Absolvitur .. Ad Balnea secedit --
Vitas scribit RR.PP. -- Primus Vaticanæ
bibliothecæ præficitur . Ibid. Moritur . 7.
Funus ei decretum ibid. Ingenii ejusd.,
& eruditionis laus . Ibid. Ejus domus in
Quirinali . 9. Quo loco sita . Ibid. Eam
Pomponio moriens reliquit . 2.

Platinæ opera , eorumque editiones , & ver-
siones. a. 11. seqq. Ejusdem opuscula nunc
edita . Commentarius de vita Victorini
Feltren. 14. Epistolæ quas custodia de-
tentus scripsit . 30. Ejusd. tractatus de
laudibus pacis . 67. Oratio de laudibus
bonarum artium ad Pium II. P. M. 109.
Interpretatio Dialogi Plutarchi de ira fe-
danda , & in eundem dialogum Proœ-
mium ad Sextum IV. P. M. 119.

Plutarchi Dialogus de ira sedanda a Platina la-
tine redditus . a. 120.

Pomponius (Lætus) orationem habet in fu-
nere Platinæ . a. 7.

Pontificum Maximorum ad Vidam epistolæ .
b. 30. 33.

Pope (Alexander) Vidæ laudem tribuit sin-
gularem . b. 9. 34.

Porto (Franciscus) Cremonen. b. 128. Le-
gata ab eo condita . Ibid.

Præfectus I. Bibliothecæ Vatic. a. 6.

Prendilaqua (Franciscus) . Ejus Dialogus de
vita Victorini Feltrensis laud. a. 14.

Presbyteri Congreg. S. Philippi Nerii Tho-
mæ Vidoni liberalitate Cremonam acciti
subsunt . b. 158.

Q

Quæstio de ætate Hier. Vidæ . b. 24.
Quintilius Varus Cremonensis , Virgilii ami-
cus , & poetarum censor . b. 9.

R

- R** Apria (Isabella) Cremonen. lapidem ponit viro suo . b. 143.
- Raparius (Matthæus) Cremonen. Familiaris S. Pii V. b. 143.
- Ricchinius (Th. Aug.) Mag. S. Pal. laudatur . a. 8. b. 87. Bibliothecam Cremone- nensis Cænobii O. P. innumeris pene li- bris auget . 99. Vitam Franc. Arisi scribit . 186. Summæ Monetæ editionem Romæ perficit . 195.
- Roccius (Bernardinus) Cremonen. pater Cyriaci Card. b. 106. Sacellum & sepul- crum Rocciorum ab eo positum Romæ in Templo B. V. Montiserrati . Ibid.
- Roccius (Cyriacus) Cremonen. S.R.E.Card. b. 104. seqq. Inscriptio eidem Cremonæ posita . 105. Munera quibus Cyriacus perfunctus est antequam Cardinalis dice- retur . 107. Urbani VIII. ad eum literæ . Ibid. Ad hanc dignitatem electus post menses sex Legatus Ferrariam contem- dit . Ibid. In sepulcro Rocciorum quie- scit . 106.
- Rodianus (Cæsar) Sacellum Romæ ornat in Templo Hospit. Incurab. S. Jacobi , in quo Sacrum perpetuo fieri constituit ære suo . b. 127. Ejus , suorumque sepul- crum . Ibid.
- Romæ inopia publica levatur a Gregor. XIV. b. 87.
- Rota (Jo. Franciscus) Romæ variis muneri- bus , ac dignitatibus illustris . b. 112. Illius poema inscriptum : *della noce di Benevento* . 114.
- Rubeis (Petrus Martyr de) Ord. Præd. Eu- gubii fidei Quæstor . b. 192.

S

- S** Acelli a Hier. Card. Vidono Romæ edi- ficati descriptio . b. 150.
- Sancius (Rodericus) Episc. Calaguritanus Præfetus arcis S. Angeli . a. 29. Ejus ad Platinam custodia detentum epistolæ . 45. seqq. Ejusd. commendatio armorum militarium . 70. seqq.
- Sartius (Murius) Abbas Camaldulensis . Ejus de Moneta , aliisque Cremonensibus il- lustre testimoniū . b. 193. 194.
- Sartius (D. Ubaldus) Abbas Hieronymita . Ad eum epistola gallice scripta . b. 115.
- Scalia , seu Scalea (Deilderus) cooptatur

- in Ord. Præd. b. 100. Eximus Theolo- gus , ac Inquisitionis Commissarius . Ibid. Cardinalis renunciatur , & Episcopus Melphien. , deinde Novocomen. 101. Romam accersitus ab Urbano VIII. Ibid. Inscriptiones positæ eidem duæ . 102. Alphonsi Ciacconii de eo judicium . Ibid. Scalia (Hiacynthus) Abbas , & Cardinalis De- siderii pronepos . b. 102.
- Scaliger (Julius Cæsar) Vidæ obtrectator a Vulpio præclare reprehensus . b. 17.
- Schiara (Pius Thomas) Ord. Præd. a secre- tis Congr. Indicis. Ejus judicium de Mo- netæ scriptis . b. 195.
- Schinchinellius (Comes Alexander) laudatus . b. 63. Ad eum Auctoris Epistola Galli- co idiomate exarata . 61.
- Seminarium Clericorum Cremonæ constru- etum . b. 84.
- Serassius (Petrus Ant.) laudatus . b. 22.
- Sfondratorum familia Cremonensis . b. 80. Mediolani adhuc viget . Ibid. Morerius emendatur . Ibid.
- Sfondratus (Baptista) jurisc. Collegii Cremo- nensis . b. 81. Senator Mediol. Ibid. Le- gatus ad Principes & RR. PP. Ibid.
- Sfondratus (Bartholomæus) a secretoribus arcans Reipublicæ Epidauriensem . b. 81.
- Sfondrati (Federicus & Nicolaus) fratres ju- risconsulti Collegii Cremonen. b. 81.
- Sfondratus (Ferdinandus) muneribus in Ro- mana Curia perfunctus . b. 80.
- Sfondratus (Franciscus) Gregorii XIV. pater . b. 82. Patrio jurisc. Collegio adscriptus -- Senator , & aulicus Caroli V. Imp. Con- filiarius -- Episcopus Sarnen. -- Deinde Archiep. Amalphitanus -- Demum Cardi- nalis -- Et Cremonæ Episcopus . Comitiis Spirensibus nomine Rom. Pont. in- terfuit -- Bis Apostolicus Legatus ad Ca- rolum V. Imp. Ibid.
- Sfondratus (Matthæus) Cremonæ cl. Philo- sophiæ & Astrologiæ doctor . b. 80.
- Sfondratus (Nicolaus) Vid. Gregor. XIV.
- Sfondratus (Paulus) Card: tit. S. Ceciliæ . b. 90. Detegit corpora SS. MM. Cæci- liæ , Valeriani , Tiburtii &c. 91. Ma- gno sumptu sepulcrum eorundem Mar- tyrum ditat . -Templumque ipsum ornat . 92. Bononiae Legatus . Ibid. Deiparam Lauretanam colit -- & pretiosiss muneri- bus donat . 93. Detegit quoque corpus S. Agnetis V. M. 93. Ejusd. inventionis descriptio 95. Templum eidem Virgini

- sacerum ornat. 93. Cremonæ Episcopus -
Tum Albani. *Ibid.* Ejus victus , & cul-
tus domesticus -- Sepulcrum sibi vivens
fecit -- Hæredem instituit S. Cæciliam .
Ibid. Tiburi obiit . 94.
- Sforzia (Ascanius Maria) S.R.E. Card. Huic
a Julio II. P. M. monumentum sepulcral-
le cum inscriptione positum . b. 115.
- Cremonæ Ascanius natus . 116. seq. Sum-
ma ejus vitæ capita . 117.
- Sixtus IV. R.P. bibliothecam Vaticanam per-
ficit . a. 6.
- Sorexina (Georgius) Margaritam Vidonam
ducit uxorem nomine Cæsaris Vidoni
sumpto , fortunisque potitus Vidono-
rum . b. 156.
- Spinula (Marius) Abbas , & Cubicularius
Alex. VII. P. M. birretum ad Petrum
Vidonum Card. Varsaviam defert . b. 153.
- Stanga (Antonius) a Consiliis Jo. Galeatii
Ducis Mediol. & Orator ad Ferdinandum
regem . b. 138.
- Stanga (Christophorus) Legatus Jo. Galeatii
Vicecomitis ad Wenceslaum Imp. & ad
duos RR.PP. Christophorus alter a Jo.
Galeatio Maria Sforzia commendatus .
b. 138.
- Stanga (Jo. Bapt.) Comes Castris novi Buccæ
Abduæ . Ejus pietas . b. 137. seqq. An
idem Legatus fuerit Urbis Cremonæ ad
Gregor. XIV. P. M. 140.
- Stanga (Marchisius) Annonæ Ducatus Me-
diolanensis Praefectus , & Jo. Galeatii
Mariæ ducis Mediol. a secretis . b. 138.
- Sumus (Dominicus) Cremonen. Episcopus
Bisinianensis . b. 134. Inscriptio illius
sepulcralis emendata vulgatur . *Ibid.*
- s. Sylvestri ædes cum monasterio in monte
Compatro antiquissima . b. 1. Canonico-
rum Lateranensis Ordini oblata. 2. Ab-
batis titulo insignita . *Ibid.* Carmelitis
Discalceatis tradita Clemente VIII. P.
Max. *Ibid.*
- Synodus Cremonensis . b. 84.
- T
- T Artessius (Paulus) Poeticorum Vidæ
libros Cremonæ publicæ interpretatur .
b. 8. 9. De Virgiliana Vidæ imitatione
verba facit . 19.
- Templa a Vida Episcopo aut refecta , aut or-
nata . b. 13. 14.
- Templum Caravagii B. M. V. a Fonte sacrum
- XII. m. aureis donatur a Th. Vidono .
b. 158.
- Thuani calumnia in Faernum confutata . b. 74.
- 75.
- Tolomeus (Jacobus) Platinæ ad eum episto-
la . a. 38.
- Torrentius (Laevinus) Faernum laudibus ex-
tollit . b. 67.
- Toscani (Jo. Matthæi) carmen de Faerni lau-
dibus . b. 78.
- Tristramus (Thomas) brevem de Hier. Vidæ
vita commentarium scribit . b. 3.
- Truchesii Othonis Card. Augustani Epistola
de Faerni obitu . b. 73.
- Turcus (F. Thomas) Mag. gen. Ord. Præd.
mirabilis ingenii experimentum præbet .
b. 162. 163, Bononiæ Artium doctor .
Cardinali Ludovisio carissimus -- *Ibid.*
Patavii doctor Metaphysicæ -- Linguarum
Orientalium peritus . 164. Romæ Pro-
cur. gen. sui Ordinis . *Ibid.* Quibus vir-
tutibus maxime floreret . 165. Magister
Ordinis renunciatus . *Ibid.* Provincias
perlustrat . 166. Ejus præclare gesta Pa-
rissis -- Ab Anna Austriaca Gall. regina
honoribus , & maneribus auctus -- Clari-
ssimum in Hispania ejus nomen --
Philippus IV. rex Catholicus regni Ma-
gnatum numero eundem adscribit . *Ibid.*
Gaspar Alph. Peresius Guzmanus Me-
thimniæ Assidoniarum dux par illi imperium
in suis ditionibus esse vult . 167. Capi-
tulum gen. celebrat Valentia in Hisp. --
De studiorum ratione multa statuit hoc
usque servata -- Dat operam, ut auctores
sui Ordinis typis in lucem proferantur .
Ibid. Ejusd. epistola ea de re ad universos
Prædicatores . 171. -- ad Maullacum -- &
Vicinium . 174. 175. Patribus in Capi-
tulo Valentino quæ agebantur exponit ,
& quas pecunias , & a quibus acceperit .
174. Romæ amplissimas ædes construit
celebrandæ Congregationi Cardinalium
fidei Quæsitorum . 168. Moritur . *Ibid.*
Innocentii X. P. M. dictum . Ejus laus
præcipua . *Ibid.*
- Turrianus (Janellus) Cremonen. Philippi V.
Hisp. regis architectus . b. 125.

V

- V Ainius (Julius Cæsar). Ad eum epistola.
b. 133.
- Vainius (Julius) laudatur . b. 133.

- Valerii (Augustini) Card. liber de Beneficio agnorum Dei ad Gregor. XIV. b. 85. Et de Consolatione ad eundem. 86.
- Valiscara. Platinæ ad eum epistola. a. 42.
- Vicecomes (Anna) Greg. XI V. mater. b. 83. Summæ moritur, & filius ex ejus utero educitur. *Ibid.*
- Vicecomes (Comes Cæsar). Ad eum epistola. b. 119.
- Victorinus Feltren. celeberrimus Mantuae literarum docttor. a. 13. Ejus vita a Platina descripta. 14.
- Victorius (Petrus) Faerni amicissimus. b. 76.
- Vida (M. Hieronymus) Cremonæ natus familia consulari. b. 3. Ejus parentes, & educatio. *Ibid.* Ingenium, & incredibilis in optimarum artium studiis profectus. 4. Mantuae Canonicorum Regul. institutum amplectitur. *Ibid.* Romam venit Iulio II. Pont., & in Oliverii Carafæ Card. clientelam recipitur. 5. A Leone X. ultero accerutus ad res divinas versibus explicandas excitatur. *Ibid.* Giberti amicitia, & favore adjutus S. Sylvetri monasterium in monte Compatri obtinet. 6. Eo in secessu literario otio perfruitur, & suis Camænis indulget. 7. Clementem VII. liberalem experitur, & sux Christiados legende cupidissimum. 8. Poeticorum, & Bombycum libri Romæ editi cum Scacchia ludo. *Ibid.* Virgiliannam in Christiade gravitatem atsequitur. 9. Illustrum Scriptorum de hac re testimonia. *Ibid.* Albæ Episcopus creatur. 10. Ejus vita ratio in Episcopatu, & Christianarum virtutum exempla. *Ibid.* Pastoralis sollicitudo & constantia in suo grege conservando. 11. Albam a Gallianis cohortibus prope expugnatam armato repente popul. defendit, hostesque in fossam præcipites deturbat. 12. Concilio Tridentino interfuit. *Ibid.* S. Margaritæ templum prope dirutum Cremonæ ingenti sumptu ædificat. 13. Lapidès duo cum elegantissimis inscriptionibus a Vida in eo templo erexit. *Ibid.* Alias sacras ædes alibi aut restituit, aut ornat. 14. Ejus pia mors, & funus sumptu publico decretum, *Ibid.* Epitaphium cum insigni elogio positum. 15. Ejus scripta, & dæctorum virorum de iis judicia. 15. & seqq. Christiados libri. 16. Cetera poemata. 17. Carmina, vel suppressa, vel abdicata. 18. iijus antiquos imitandi ratio. 19. De Vidæ adversariis, & obtructatoribus. 20. Variæ ejus poematum versiones. *Ibid.* Opera soluta oratione conscripta. 21. 22. Libri de Republica copiosissimi atque gravissimi in hortis suburbanis apud Tridentum scripti. 21. Numismata in ejus honorem percussa. 23. Operum ab eo scriptorum series, & multiplices editiones. 24. & seqq. Epistolæ nunc primum editæ. 28. 29. 30. 31. Carmina, quæ in editionibus desiderantur. 37. & seqq.
- Vidona (Anna) nubet Goldono. b. 156.
- Vidonius (Cæsar) Collegium Canonicorum instituit -- Et possessor nem dono dat Monachis Congreg. S. Bernardi. b. 158.
- Vidonius (Hieron.) S. R. E. Card. Cubicularius Clem. VIII. P. M. b. 146. Refer. utriusque Signat. -- Et Abbreviator Parci majoris -- Pro legatus in Piceno -- Cameræ Ap. Clericus -- Ævarii Pont. præfetus -- Flaminia Præs. -- Curator militia Pont. -- Cardinalis. *Ibid.* & 147. Ejus elogium 148. Sacellum ædificat, ornatique. 150. Corpus S. Sebati. M. nobiliorum in locum collocat. *Ibid.*
- Vidonius (Joannes) Marchio S. J. in Cruce Romæ adolescens moritur. b. 150. Eius positum monumentum. *Ibid.*
- Vidonius (Jo. Bapt. Goldonus) Referendar. utriusq. Sign. b. 159. Arimino, & Benvento præsit -- Cameræ Apot. Præses -- Moritur. *Ibid.*
- Vidonius (Joseph Sorexina) Marchio S. Jo. in Cruce laudatus. b. 145. Ad eum epistola. *Ibid.*
- Vidonius (Petrus) S. R. E. Card. literis imbutus in Semin. Rom. & in aliis Academiis -- Utr. Sign. Refer. -- Tiburem regit. Et Sabinam Provinciam -- Ariminum -- Urbem veterem -- Spoletum -- Marchia Præfetus -- Episcopus Lauden. b. 151. Quæ ibi præclare gessit -- Nuncius Ap. ad Casimirum Pol. regem -- Quæ illi contigerunt. *Ibid.* Cardinalis. 153. Romam redit -- Bononiae Legatus. Ædem Legatorum instaurat -- Pinacothecam ornat. *Ibid.* Protector Ordinis Monach. Camald. -- & regni Poloniæ. 155. Absidem Tempoli S. Pancratii ædificat -- Sacellum in Templo S. Mariæ de Victoria ornat. *Ibid.* Dotem constituit, qua unus e familia sua vicissim, & Goldona Prælatus Ro-

- mæ subsistat. b. 156. Francisci Arisi de illo judicium. *Ibid.*
- Vidonus (Petrus Sorexina) laudatus. b. 159.
- Vidonus (Thomas Sorexina) utr. Sign. Refer. b. 157. Præfctus Centumcellis -- Fabriani -- Firmi. Melitæ Inquisitor -- Archiep. Edessenus -- Et Florentiæ Legatus Sedis Ap. *Ibid.* Cameræ Ap. Clericus -- Mortitur. 158. Ejus pietas -- Largitiones. *Ib.*
- Vidona gens definit in Petro Card. b. 156.
- Margaritæ Vidonæ ejus sororis conjugio Sorexinae familie copulatur. *ibid.*
- Voisin (Joseph. de). Th. Turci Mag. gen.
- Ord. Prædic. ad eum epistola. b. 175.
- Volaterranus (Jacobus) laudatus. a. 7. Ejus Diarium. *Ibid.*
- Urbanus VII. P. M. Ejus literæ ad Cremenses 147.
- Vulpii error de Vidæ Præfectura S. Stephani in litore Ligustico. b. 8. Ejus testimoniū de Carminum Vidæ præstantia. b. 15.

Z

Zeno (Apostolus) laud. a. 2. 67.

EDITIO ABSOLUTA
TYPIS GENEROSI SALOMONI
ANNO ÆRÆ VULGARIS MDCCCLXXVIII.
DIE XXII. JULII
UNIVERSAM ECCLESIAM FELICITER REGENTE
SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO
PIO DIVINA PROVIDENTIA PAPA VI.
PONTIFICATUS EJUSDEM
ANNO IV.

A P P E N D I X

AD MONUMENTA CREMONENSIA

QUÆ ROMÆ EXTANT.

APPENDIX CONTINET MONUMENTUM THOMAE
AUGUSTINO RICCHINIO MAGISTRO SAC. PALATII
POSITUM . FRANCISCUS M. POLLIDORIUS ORD.
PRAED. MAGISTER S.THEOLOGIAE ILLUSTRATUM
ILLUD DEDIT AD AUCTOREM HUJUS LIBRI ATQ.
ACERBISSIMUM EJUS LUCTUM ELEGANTI COM-
MENTARIOLO LEVAVIT QUEM EDERE NON DI-
STULIT . VIRTUTES ENIM EORUM QUOS CAROS
HABUIMUS VULGARE ATQUE IMMORTALITATI
TRADERE NON PARUM ADDIT SOLATII. ACCREDIT
AUCTORIS AD POLLIDORIUM RESPONSIO QUAE
EXHIBET QUAMDAM CONSuetudinis RICCHINII
AVUNCULI SUI IMAGINEM ABSQUE MENDACIO .

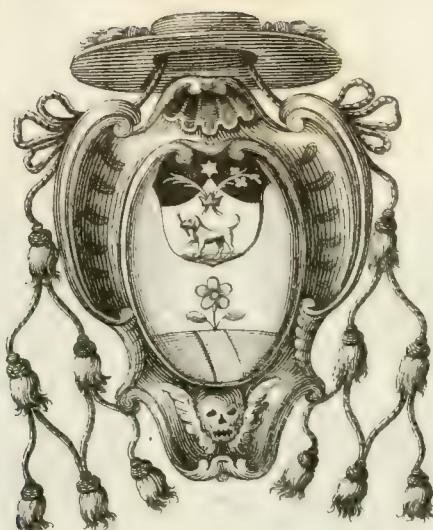

*Rev. P. Fr. THOMAS AUGUSTINUS RICCHINIUS
Ord. Praed. Sacri Palatij Aptici Magister*

*Petrus Fraſi Cremonensis pinxit eidemq; Cui suo Clarissimo
L. M. D. D.*

Anno. Campionum. 1711.

D · O · M

PII . VI. PONT. MAX. ANNO . V

F. THOMAE . AVGVSTINO . RICCHINIO

CREMONENSI . ORD . PRAED

MAGISTRO . S. PALATII . APOSTOLICI

PIETATE . INGENIO . DOCTRINA

SCRIBENDI . ELEGANTIA

PRAESTANTISSIMO

QVI . VIXIT . AN . LXXXIII . M . IX . D . XVII

FF . PRAEDICATORES . CREMONENSES

SODALI . INCOMPARABILI

ET . OPTIME . DE . SE . MERITO

M . P

OBIIT . XII . KAL . FEBR . MDCCCLXXIX

FRA FRANCISCUS MARIA
POLLIDORIUS
ORDINIS PRÆDICATORUM

5

FR. THOMÆ AUGUSTINO VAIRANO EJUSD. ORDINIS S. P. D.

UUM volumen Monumentorum Cremonensium, quæ extant Romæ, a te anno superiore in vulgus editum, legissem, & paucis ab hinc diebus positum Thomæ Augustino Ricchinio Palatii Apostolici Magistro in æde S. Mariæ supra Minervam monumentum vidissem, hoc equidem addendum esse volumini tuo intellexi, non magis quod ille Cremonam habuit patriam, quam quod magnam reliquit sui famam doctrina, & virtute partam. Jam vero rogassem te, mi Vairane, & etiam orassem, ut ejus quoque vitam conscriberes, atque vulgares, si me, quæ tua modestia esset, lateret. Novi enim, ita esse te animo comparatum, ut satius ducas, res præclare gestas Ricchinii proferri a nemine, quam a te, qui eum habuisti avunculum. Nam plerosque futuros prospicis, qui & dignum te reprehensione judicent, quasi tua prædicaris, tibique narranti de consanguineo, dubitent, an adhibeant fidem. Ego autem etsi modestiam laudem, probemque consilium tuum, tamen hoc pro benevolentia nostra mihi sumpsi, ut ejusdem vitam, breviter quidem, explicarem, ut, si a te vulgetur, saltem brevitatem, si non elegantia, vitis illis tuis par esse videatur. Pergratum mihi erit, si meum hunc emittas qualemcumque laborem, quo testatum cuique fore puto, quanta avunculum tuum, quem mei amanissimum cognovi, obseruantia colerem.

Tomas Augustinus Ricchinius Petri, & Antoniæ Sossejæ filius, Cremonensis, tertio nonas Aprilis anno MDCXCV. natus est honesto genere. Hujus imaginem consuetudinis, atque vitae dubito quemadmodum exprimam, quod vereor, ne quantus fuerit ille vir minus lucide appareat. Nam a pueritia ad extremam usque ætatem nunquam otium sequutus est, sed multis semper, variisque perfungi laboribus rei Ordinis Prædicatorum publicæ, & Catholicæ Ecclesiæ caussa, non de-

stitit. Itaque majora, & potiora persequar, quo ejus imago clarius exprimatur, consulaturque brevitati, ne fatigentur lectores.

Hic puerulus, utpote non amplius novem annos natus, cum celeriter acciperet quæ tradebantur, studium Rhetoricæ hortatu præceptoris attinguit, breve tempore tantum in ea progressum fecit, ut omnibus condiscipulis, etiam majoribus natu, anteponeretur, & confessis ab eo lucubratiunculis nonnulli viri docti mirifice delectarentur. Vix autem magis cum Latina, tum Italica, quam propta oratione explendescebat. Cujus docilitate, celeritateque ingenii captus Julius Vincentius Crottus Ordinis Prædicatorum vir imprimitus gravis, quum ejus voluntatem profitendi eumdem Ordinem cognovisset, fecit, ut Cœnobii Cremonensis alumnus esset. Cortegii exacto tyrocinio Ricchinius Bononiam venit, ut operam Philosophiaæ navaret. Hic eruditus a Friderico Toccolo Parmensi philosophicas theses publice sic propugnavit, ut cum magnam peradolescentuli industriam omnes susciperent, Paulus Hieronymus Galleratus Præfectus Provinciæ utriusque Lombardiæ Ordinis Prædicatorum, cui dicatae theses fuerant, eum non secus ac filium cœperit diligere, & juvare quibuscumque rebus posset. Universos quoque condiscipulos, quorum magnus esse numerus in Bononiensi Cœnobia solet, consuetudine sua sic sibi devinxit, ut iis perpetuo fuerit carissimus. Inde Regium Lepidi, annoque MDCCXV. Mediolanum profectus, utraque in urbe studio Theologiae deditus, selectas ex ea propositiones pari felicitate defendit. At Mediolani annos circiter quatuor moratus, non modo qualis esset theologus, sed etiam poeta, ostendit. Nam poemata typis vulgata Italice confecit duo, quorum unius titulus est: *L'ombre sovlate*, alteri: *l'impegno delle virtù*, a musicis ad chördatum, & tibiarum sonum in æde S. Mariæ Gratiarum cantata, festis S. Thoniz Aquinatis diebus. Quæ tanti fecit Innocentius Frugonius poeta multo elegantissimus, illo tempore Mediolani degens, ut intimam amicitiam cum Ricchiniō sibi pererit, eique auctor fuerit, ut in cœtum cooptaretur Arcadum Romanorum. Quo factum est, ut Franciscus Arisius Coloniam Arcadum Cremonæ constitueret, posito Ricchino in primorum numero, eidem tributo Gesaltis Scandei nomine.

Sacerdotio iniciatus Ricchinius, anno secundo postquam Bononiam revertit, a Præfecto Provinciæ missus ad Casatenos, docuit Philosopho-

losophiam : tum ad Brixenses , Ethicam , data ei venia , ne Bononiā demigraret , quod in ea urbe aeris temperie minus salubri uteretur : deinde ad Veronenses , Theologiam . Apud quos omnes ita versatus est , ut universi non minus ejus doctrinam , quam prudentiam , & ingenium admirarentur - Casali , cum apud Mossios , Pastronios , Mirolios , aliosque nobiles viros plurimum gratia valeret , coortas quandoque inter eos similitates facillime composuit : cumque inveteratæ controversiæ de hæreditate quindecim millium aureorum finem facere Piccus Pastronius , & Piccus Uvilius vellent , rem ejus arbitrio permisérunt . Qua de controversia tanta æquitate constituit , ut libenterissime utraque pars acquiesceret , & Casalenses eum efferrent in cælum laudibus : cumque Pastronius grati animi ergo non modicam pecuniā dono dare Ricchinio vellet , is oblatam constantissime recusavit , magnum existimans quæstum , cognosci , se non pecunia , sed hominibus esse amicum . Veronæ doctissimos viros sibi devinxit Scipionem Maffæjum , Alphonsum Montanarium , Ottolinum , Vallarsium , & Ballerinios , quorum pervulgata sunt nomina .

Hoc in tempore decus illud , & ornementum Ordinis Prædicatorum , totiusque Ecclesiæ , immortali memoria dignum , Benedictus XIII. Pontificatum Maximum tenebat , cuius erat a studiis , ut ajunt , secretis , & bibliothecæ Præfectus Joseph Aloysius Andujar ejusdem Ordinis , qui adhuc superstes annos natus vi. & LXXX. singulari sapientia Episcopatum gerere pergit Dertonensium . Is intimus Ricchino cum plane nosceret hominis virtutem , majoremque in modum cuperet gratum facere Pontifici , & suam amico benevolentiam ostendere , impetravit a Thoma Ripollo Magistro Ordinis Prædicatorum , ut Romam arcesseretur , obtentu assequendi citius , quam legibus eorum licitum esset , Magisterii Theologiæ gradum .

Igitur Novembri mense anno MDCCXXVIII. ille Romam pervenit ; ac post non multo tali ornatus honore transit in Palatium Summi Pontificis apud Andujarem . Hic ita vixit , ut omnia amico suo officia præstaret , & cum nihil neque insolens , neque gloriosum ex ore ejus exiret , effugeret aulicorum invidiam . Quamobrem Pontifex eum sufficeret in locum Andujaris constituit , quem designarat Perusiae Episcopum . At priusquam Consistorium indixisset , ix. Kalendas Martias anno MDCCXXX. Benedictus ex hominum conspectu morte decessit .

Quainvis magna tunc commutatio rerum facta est , tamen cum Ricchinius nullum detrimentum existimationis fecisset , tanta ejus fuit apud S. R. E. Cardinales opinio ingenii , atque virtutis , ut unus omnium deligeretur , qui in funere talis , tantique Pontificis orationem latine conficeret , & in Templo Vaticano recitaret . Quam , licet valitudine minus commoda uteretur , non amplius quam trium dierum spatio conscripsit , & imaginem optimi , ac religiosissimi Pontificis sic expressit , ut nihil nobilius . Quare non Romæ modo , sed etiam in aliis compluribus urbibus , atque imprimis Bononiæ , Ferrariæ , & Augustæ Vindelicorum ea oratio quintocius edita typis fuit .

Mense post obitum Pontificis fere tertio Ricchinius relaxandi animi causa Roma profectus est , adiitque ad Laurum Piccinellum Præfectum Provinciæ Lombardiae , in qua lustranda eidem adfuit socius . Deinde cum Cremonam divertisset , in justis exequiarum Victorii Amadei II. Regis Sardiniae latine scripsit , & x. Kal. Januarias anno MDCCXXXII. in sacra æde FF. Prædicatorum recitavit orationem , maximo plausu doctorum , sapientumque virorum . Paulo post Bononiæ venit , ubi Theologiam annos duos adolescentes sui Ordinis multa industria docuit . Nam iis & complures dictavit dissertationes , quæ ad declaranda dogmata Catholicæ Religionis , & historiam pertinent , & præcepta , veluti rationem , & viam , quibus percipere theologicas disciplinas facilius , & commodius possent . Quo tempore animum appulit ad exscribendos , & adnotationibus illustrandos libros , quos Moneta Dominici institutoris Ord. Præd. discipulus , doctrina & integritate vitæ clarissimus , confecerat adversus hæreticos Catharos atque Valdenses . Sed eum ab incepto retardavit patrii sui Cœnobii præfectura , quam non inire non potuit mense Aprili anno MDCCXXXVIII.

Hac in præfectura non minus ille diligens cœnobita habitus est , quam bonus paterfamilias . Nam legibus Ordinis parebat , quantum poterat , suosque , ut iis patarent , sæpe monebat , & hortabatur ; atque imprimis , ut formatis ad pietatem moribus , doctrina , prece , oratione de rebus divinis sempiternæ suæ , & reliquorum mortalium saluti consulerent . Cumque ad hæc plurimum prodesse Theologiæ , & bonarum artium studia nosset , jam tum instruere majore copia librorum bibliothecam cœpit . Odeum , in quo matutinæ preces noctu persolvuntur , commodiore quidem loco extrui ; tabulario ad superiores

A P P E N D I X.

ædes translato; accuratum indicem membranarum, codicum, omniumque actorum confici; hospitum domicilium instaurari, & maximum Cœnobii scalam, ne leviora persequar, magnifice exædificari curavit, quin ullum res familiaris detrimentum caperet.

Pari se diligentia, & solertia præbuit, cum nondum exacta Cremonensi præfectura, Romam arcessitus Thomæ Ripollio Magistro Ordinis Prædicatorum adfuit socius in rebus gerendis Italiæ. Summa humanitate aditum potentibus conveniendi dabat, & mira comitate ad se, aut ad Magistrum scribentibus respondebat, nullique fide, opera, rebus deesse conabatur. Poterat autem plurimum apud illum sapientissimum nonagenarium senem, quod esset prudentia, & consiliū plenus, & æque promptus in gerendis, quam in excogitandis rebus. Ejus jussu non modo omnes encyclicas, ut vocant, litteras latine, easque elegantissime scripsit, sed etiam difficillimam gessit pro curationem apotheosis virorum, & mulierum Ordinis Prædicatorum innocentia morum, & prodigiis illustrium; cumque decreti cuiquam ab Ecclesia fuissent beatorum, aut sanctorum honores, præclare illius gesta breviter sic exposuit, ut in divinis officiis recitentur. Sed ex his eluent maxime, quibus Catharinam Ricciā colimus. Longum est omnia enumerate, & non necessarium.

Interim numero Theologorum Casanatensium adlectus, cum intellexisset editum in vulgus fuisse Dantis Alighierii opusculum potestati, & juri monarchico Pontificis Maximi oppositum, quantocius typis vulgandum curavit librum Guidonis Vernani Ariminensis Ordinis Prædicatorum, quo Dantis conatus, eique assentientium audacia reprimerentur; cui libro proœmium docte a se confectum præfixit. Deinde latine scripsit libros duos, quorum unus est de vita, & studiis Vincentii Ludovici Gotti S. R. E. Cardinalis, viri doctissimi, alter de vita, & cultu B. Alberti Villæoniensis: italice vero Epitomen vitæ S. Catharinæ de Ricciis. Sed magni ejus opera æstimata est, cum libros Monetæ, de quibus supra mentionem fecimus, edidisset. Nam & hujus laudes diligenter persecutus est, & qui hæretici Cathari atque Valdenses fuerint, ex quibus orti, quibus artibus suas sectas propagarint, quæ portenta errorum sequuti, quibus moribus imbuti, quibus ritibus dediti, accurate ostendit. Totum vero opus divisum in libros quinque perpetuis adnotationibus sic ornavit, ut qui eas legat,

APPENDIX;

non minus suspiciat maximum ejus laborem, quam multam eruditio-
nem, atque doctrinam. Nam præter variantes, quas dicimus, le-
ctiones, subtexuit testimonia SS. Patrum, quibus Monetæ sententiae
mirifice confirmantur, copioseque exposuit, veteres & novos hæreti-
cos homines turpissime in nonnullis labi, quæ Cathari, & Valdenses
peccarunt. At ingenue Ricchinius testatur, sibi in iis adnotationibus
conscriptis adjumento fuisse Thomam Mariam Mamachium, qui
paucis ab hinc diebus, vi. Kal. Februarias, merito dictus est Sacrae Con-
gregationis Indicis Secretarius.

Benedictus XIV. tunc temporis Reipublicæ præterat Christiano-
rum. Is optimus, & doctissimus ingeniorum æstimator, & judex, ut
comperiit ex iis, quæ Ricchinius monumentis tradiderat litterarum,
qua virtute valeret, saepius ejus, quam aliorum excellentium virorum,
uti opera cœpit, & quoad vixit, uti nunquam cessavit. Constat inter
omnes, qui tunc apotheoses Sanctorum procurarunt, Benedictum Pon-
tificem nihil de iis prius decernere solitum fuisse, quam Ricchinii sen-
tentia cognita, & nullam ex quamplurimis *lectionibus*, quas vocant,
Sanctorum probasse, nisi quam ille confecisset, aut correxisset, aut
probasset. Ejusdem jussu Ricchinius Martyrologium Romanum (quod
Joannes V. Rex Lusitanorum fieri postulabat) ab innumeris pæne imen-
dis, non amplius quam octo mensium spatio correxit, inque vulgus
edidit. Hæc qualia sint, facile judicabunt ii, qui norunt, Benedi-
ctum XIV. libros de Canonizatione Sanctorum vulgasse singulari do-
ctrina refertos, & quantæ sit difficultatis stylo ecclesiastico, ut ajunt,
ita scribere, ut lectorum animi incendantur pietate in Sanctos, & re-
ligione in Deum. Quod si quis dubitet, talem fuisse Ricchinii stylum,
is *lectiones* ejusmodi legendo, an vera de eo prædicentur, intelliget.

Quamvis tantopere occupatus Ricchinius in imperatis Summi
Pontificis faciendis, tamen nunquam non adfuit socius, omni cura
diligentiaque munere perfunctus suo, cum Thomæ Ripollio, tum An-
tonino Bremundio, qui ejus post obitum delectus est Ordinis Magi-
ster. At ille anno MDCCXLIX. altiorem ascendit honoris, & dignitatis
gradum. Nam renunciatus est a Benedicto Pontifice Sacrae Congre-
gationis Indicis Secretarius, Josepho Augustino Urso, postquam Ni-
colaus Aloysius Rodulphius diem obiit supremum, Magistro Palatii
Apostolici suffecto. Qua in dignitate sic se gessit, ut miram ejus hu-
mani-

manitatem plerique omnes suspicerent; & cum amicis urbana officia præstaret, & non difficulter tribueret potentibus legendi libros prohibitos facultatem, eum omnes non minus amarent, quam vererentur.

Eius autem diligentiae in eo munere perfungendo, cum complura possumus proferre testimonia, paucis contenti erimus, ne videamur non vitam ejus enarrare, sed scribere historiam. Proscripta Bibliotheca Janseniana, quod in ea complures non doctrinæ modo, sed etiam pietatis, & orthodoxiæ laude illustres Scriptores, atque imprimis Cardinales Bona, & Norisius per summam calumniam in numerum Jansenistarum referebantur, edita in vulgus fuit nomine Doctoris Sorbonici ad amicum Belgam Epistola plena adversus Ricchiniū contumeliarum, & mendaciorum. Is cum intelligeret, e iusmodi epistola magnam non minus sibi, quam toti Congregationi Indicis apud imperitos conflati invidiam, gravissimam dedit epistolam nomine Romani Philaletis ad Theologum Lovaniensem de justa Bibliothecæ Jansenianæ proscriptione; qua mitifice defendit Congregationis dignitatem, & suam. Neque vero ab incœpto deterritus Ricchinius fuit, quod ei doctor ille Sorbonicus respondisset. Nam rescripsit copiosius: sed satius duxit non vulgare alteram epistolam, quam non gerere monrem Antonino Bremundio Ordinis Magistro hortanti, ne vulgaret, si vellet fieri controversiæ finem. Nam satis fuisse priorem epistolam ad depellendam calumniam, & contemni eos oportere, qui tunc se viciisse existimant, cum postremi responderint.

Sequuta est delatio libri inscripti: *de Duello honoris vindice*, cuius proscriptio decreta fuit a Patribus Congregationis Indicis. In hoc autem Ricchinii fuit prudens consilium, ut ex multis pravis sententiis auctoris ejus libri deligerentur non amplius quam tres, quæ simul cum duabus ejusdem generis traditis ab aliis auctoribus prescriberentur. Tali consilio probato Benedictus Pontifex litteras apostolicas, quarum initium est: *Detestabilem*, emisit, quibus delectæ illæ quinque sententiæ adversus Duelli defensores prescribuntur. Præclarum hoc quoque Ricchinii, quod rationem prescribendorum librorum sic exposuit, ut sapientissimus ille, atque doctissimus Pontifex nihil immutarit, aut corrèxerit: atque ea quidem ratio, cuius initium est hujusmodi: *Sollicita*, & *provida* in diplomatibus Benedicti XIV. numeratur cunctis doctrinæ laude præstantibus viris probata. Præterea novum confecit jussu ejusdem

APPENDIX.

dem Pontificis, vulgavitque anno MDCCCLVII. proscriptorum librorum Indicem. Sed hæc nihil opus est pluribus verbis commemorare. Id unum intelligi volumus, Ricchinum apud Benedictum XIV. tantum gratia, opinioneque virtutis valuisse, ut ei adesset in multis rebus: quod ex epistolis, quas sœpe Pontifex ad eundem dedit, cognoscimus. Quare fuerunt, qui dicent, Benedictum Pontificem non habuisse satis, Ricchinum augere redditu in singulos annos, quamdiu vixisset, scutatorum centum, & annumerare *Examinatoribus Episcoporum*; sed etiam majora illi decrevisse, quæ, cum anno MDCCCLVIII. diem obierit supremum, perficere non potuit.

Clementis quoque XIII. qui Benedicto XIV. successit, benevolentiam Ricchinius consequutus est suis virtutibus. Nam eum Clemens S. Palatii Apostolici Magistrum dixit, ubi Josephum Augustinum Ursum in S. R. E. Cardinalium Collegium anno MDCCCLIX. mense Septembris adscripsit. Pari se ille diligentia in tanto officio, tantoque munere fungendo præbuit, ac in priore fuerat. Quod si minus ex sententia quandoque res cecidit, id non Ricchino quidem tribuendum est, sed edendorum cognitoribus librorum. In Congregationes, more majorum, receptus supremæ Inquisitionis, & Sacrorum Rituum, singulis semper sic interfuit, ut ejus consilia, atque suffragia magni æstimarentur. Atque hoc non cognitum, sed auditum a compluribus Consultoribus prædicamus; quod nefas sit ea proferre. Mirum autem videbatur, cum quamcelerrime & reperire in voluminibus Patrum, & aliorum excellentium veterum, novorumque Scriptorum quæ sibi opus erant, & suffragia conscribere, ut fama exiit, præclarissima. Idem æque in laude fuit apud Patres Congregationis Indulgentiarum, Examinis Episcoporum, & Parochorum, & eorum, qui in Archigymnasio Romano Theologiæ laurea donantur. Horum quemque orationcula latina adeo apposite laudabat, ut omnes, qui aderant, Ricchinii nativam quamdam eloquentiam, non adscitam admirarentur: cumque poetice, ut initio diximus, delectaretur, interdum binos, aut quaternos latinos versus addebat. Quibus rebus, & summa præsertim humanitate effecit, ut apud quoscumque esset, haberetur carissimus. Cum ne eas quidem horas, quibus Romæ relaxandi animi, & valetudinis causa, interdiu ad spatia pergere, ac deambulare necesse est, vacuas esse vellet, ad aliquem bibliopolarum, aut typographorum adire

adire solebat , ut diligenter munere fungeretur suo : librosque data occasione comparabat , quibus Cœnobii sui Cremonensis Bibliothecam copiosius in dies instrueret . In eam tam multa , tamque selecta volumina contulit , nedum quæ ad Theologiam , Philosophiam , & Historiam , sed etiam ad artes quasque liberales pertinent , ut omnes ejus urbis , & complures Longobardiae præclariores bibliothecas præstet . Neque vero eam libris tantummodo instruxit , sed etiam annuo scutatorum fere quinquaginta reditu dotavit . Quod est signum pietatis , & liberalitatis erga patriam , & suos .

Interim etsi tam variis , iisque gravissimis curis distineretur , tamen vertente anno , jussu Clementis XIII. , vitam B. Gregorii Barbadi- ci latine conscripsit , quæ cunctis probata non modo Italis , sed etiam Hispanis , Gallis , Germanis , aliisque nationibus fuit , non minus propter elegantiam sermonis , quam ordinem , & delectum præclare gestarum rerum . Cætera , quæ idem scripsit , præterimus , quod typis vulgata non sint , & facile ex iis , quæ hucusque attigimus , cognosci possit , Ricchiniūm cupiditate flagrante nunquam otiandi , sed dignitati munerum , quæ gessit , & communi Ordinis sui , & totius Ecclesiæ utilitati diligenter serviendi . Quare minime mirandum est , non modo Benedictum XIV. sed etiam Clementes XIII. & XIV. & Pium VI. qui nunc singulari Dei O. M. beneficio annum jam quintum Christianam Reipublicam moderatur , ejus opera usos fuisse , & ingenium aptum ad omnes res laudasse .

Tali modo cum iv. & LXXX. annos compleisset , & ad extremam senectutem virtutum fama crevisset , nactus est morbum , quem initio medicus tertianam putavit . Sed cum modo lumbi , modo intestina , modo scapulæ , aliæque corporis partes doloribus graviter premerentur , cognitum est , rheuma , & podagram , qua interdum conflictatus fuerat , serpere . Igitur die postquam decubuit septimo , iis maleficiis humoribus thorace adstricto , Ecclesiæ Sacramentis munitus naturæ debitum reddidit XII. Kal. Februarias an. MDCCCLXXIX. Elatus est more Auditorum Rotæ , & in æde S. Mariæ supra Minervam sepultus cum inscriptione in marmore insculpta : quam tu , mi Vairane , Cremonensium monumentis addes . Sed velim plura ut inquiras , & quam citius edas . Fac ut valeas .

Dat. x. Kal. Apriles anno MDCCCLXXIX. Romæ in Collegio Pœnitentiariorum Apostolicorum Basilicæ S. Mariæ Majoris .

OPERA A RICCHINIO EDITA

Oratorio per la novena del S. Natale da cantarsi nella Chiesa di S. Maria della Rosa de' RR. PP. dell' Ordine de' Predicat. Milano 1715.

Le Ombre svelate. Oratorio da cantarsi nella Chiesa Ducale di S. Maria delle Grazie &c. nella festa di S. Tommaso d'Aquino . Milano presso Federico Bianchi 1718.

L' Impegno delle Virtù . Oratorio per la stessa festa . Milano presso il medesimo .

Epinicio per la solenne professione di Suor Maria Giuseppa Teresa Ricchini nel Monastero di S. Elena in Canneto l'anno 1724.

In Funere Benedicti XIII. Pont. Max. Oratio ad Ēmos & R̄mos S. R. E. Cardinales habita in Vaticana Basilica a P. Thoma Augustino Ricchinio Cremonensi Ord. Præd. S. Theol. Mag. iv. Nonas Martii anno MDCCXXX. Romæ ex Typographia Reverendæ Cameræ Apostolicæ .

In Funere Victorii Amadei II. Sardiniæ , Hierusalem , Cypri Regis &c. Oratio habita in Templo S. Dominici Cremonæ a P. F. Thoma Augustino Ricchinio Ord. Præd. S. T. M. x. Kal. Jan. 1732.

L' Imitazione del P. S. Domenico proposta alle Religiose Claustrali del di lui Istituto da un Religioso del medesimo Ordine . Bologna , Napoli &c.

Catalogus PP. Priorum Conventus S. Dominici Cremonæ quotquot reperiri potuerunt ab anno 1238. ad 1740. additis suo loco Comitiis Provincialibus ibidem celebratis -

De Vita & Studiis F. Vincentii Gotti Ord. Præd. S. R. E. Card. Commentarius . Romæ typis Hier. Mainardi 1742. & in collectione Opusc. P. Callogerà to.28.

Vener. P. Monetæ Cremonensis Ordinis Præd. S. P. Dominico æqualis adversus Catharos & Valdenses libri quinque, quos ex manuscriptis codd. Vaticano , Bononiensi , ac Neapolitano nunc primum edidit , atque illustravit P. F. Thomas Augustinus Ricchinius ejusd. Ord. S. T. M. ac Collegii Casanatenis Theologus . Romæ 1743. ex Typographia Palladis . Excudebant Nicolaus , & Marcus Palearini .

De B. Alberto Bergomensi Cremonæ denato Tertio Ordini S. Dominici adjudicando . Dissertatio Historica Bononiæ jam edita , & recens aucta . Mediolani 1746.

De Vita & Cultu B. Alberti Villæonensis Tertiæ Ordinis S. Dominici . Commentarius . Romæ apud Hieronymum Mainardum 1748.

De Vita ac Rebus gestis B. Gregorii Barbadici S. R. E. Card. Episcopi Patavini libri tres . Romæ 1761. ex Typographia Pontificia Vaticana apud fratres Salvionos .

F. FRANCISCO M. POLLIDORIO

ORDINIS PRÆDICATORUM

F. TH. AUGUSTINUS VAIRANI EJUSD. ORD.

S. P. D.

I aliquid mihi unquam accidit gratum , & jucundum , id sane est , quod abs te nudius tertius accepi , mi Pollidori carissime , de vita Thomæ Augustini Ricchinii avunculi mei scriptum benevolentia , gravitate , omnique elegantia referatum . Effecisti , ut , ne cogitans quidem , habebam statim libro meo addendum a te illustratum tanti viri monumentum , quod non modo mihi , & civibus meis , sed omnibus litteratis viris fore acceptissimum dubitari non potest . Quare non modo de nobis , sed etiam de universa eruditorum republica optime te scias esse meritum . Ego equidem sponte mea huic elucubrando operi calamum non admovissem , quamvis ea de Avunculo prædicassem , quæ omni suspicione adulatio[n]is caruissent . Sed nunc gaudendum mihi est , quod conspiratione quadam factum sit , ut jam abunde Ricchinii præclare gesta monumentis litterarum tradita sint , ac mirifice perulgata . Primum enim Domanechius vitam illius scripsit in libro de rebus Cœnobii Cremonensis , deque illustribus , qui ex eo prodiere , viris . Scriptores deinde Ephemeridum Romanarum de elogio cogitant eidem contexendo in Anthologia ineuntis Aprilis . A te deum elucubratum aureum commentariolum in lucem emitto , & libro Cremonensium monumentorum adjungo . Quibus certe nihil splendidius ad ingenium , dignitatemque Ricchinii exornandam desiderari posse videtur .

Is sane præclara edidit doctrinæ , & litterarum , quibus excelluit , monumenta ; & quum non minus præstaret vitæ innocentia , optimaque consuetudine , ac demum mira quadam in rebus agendis alacritate , dexteritate , diligentia , factum est , ut annis omnino quadragesinta , quibus Romæ egit , magna in celebritate semper fuerit , & habitus omnium confessione pius , apertæ voluntatis , sapiens , eru-

eruditus , & talis denique vir , ut quidquid aggredetur , egregie conficeret . Quæ singula quum hominibus laudem pariant , conjuncta , singulari naturæ munere , ita aliquos ornant , ut supra cæteros jure attolli videantur , ac quodammodo eminere . Tempus ita partiri solebat , ut quum nunquam in otio esset , pluribus rebus agendis eadem die operam daret . Erat enim adeo ferventis ingenii , & naturæ , ut neque unam rem diu agere , neque uno in loco diu posset consistere . Hinc illa festivitas , qua ad eum simul advenientes negotiorum causa statim audiebat , atque ita remittebat , ut vel contenti percepta re essent , vel ejus dictis libenter acquiescerent propter ejus comitatem . Ad ea quæ meditabatur statim redibat , & ne effugerent , scripto consignabat , moxque de alia re libros consuliebat , inde conscribebat epistolas , canonicas horas recitabat , carmina condebat , scripta typis imprimenda accurate legebat , ut non unum hominem , sed plures eidein muneri incumbere dixisses . Libros evolvebat etiam animi levandi causa . Id enim illi sciendi cupido jucunditatem afferebat , quod mensæ assidenti obsoniorum varietas solet . Scriptores in quolibet scientiarum , & artium genere noscebat pæne omnes , eaque erat memoria præditus , ut non solum nomina auctorum , sed etiam eorundem lucubrationes , ipsasque editiones compertas haberet : quod viro acerrimi ingenii adjumento erat , quum pro munere de rebus gravissimis scribebat , & efficiebat quoque , ut selectos ad Cœnobium Cremonense Ordinis sui transmitteret libros , quibus comparandis sedulo incumbebat . Quare instructissimam fere condidit bibliothecam , reliquitque nobilissimum monumentum amoris , quo litteras prosequebatur . Quæ muneris sui erant , multa profecto , & gravia , nunquam intermisit , nisi lecto decumbens ; quo tempore id unum illi afferre mœrorem videbatur , quod Congregationibus , ut vocant , adesse non posset . In his vero sive de censura librorum ageretur , sive res ad Theologiam , & mores pertinentes expenderentur , sive de probandis sanctorum virorum virtutibus , ac miraculis quæstio esset , ita disserebat , ut omnes doctrinam illius , judiciumque commendarent . Magnus enim Theologus & habebatur , & erat . In causis præsertim Sanctorum discutiendis ita versabatur , ut appareret , illum non modo doctrinam ad virtutes pernosendas , sed etiam medicæ facultatis systemata ad mira-

miraculorum veritatem investigandam e propriis fontibus copiose hausisse. Hæc vero omnia voluptatem audientibus eo majorem afferebant, quod explendescerent styli nitore, elegantia, suavitate. Itaque fama claruit virtutibus parta, quæ cum fortunæ munus non sit, magnum assert solatium viris sapientibus, qui ad immortalitatem respicientes, vitreæ gloriæ sonitum vulgo admirandum relinquent. Tristem illum, diuque mœrore obrutum vidisses, si male evenissent, quæ ad munus suum pertinebant. Nihili vero faciebat honores, quos interdum fortuna ludens ei objiciebat, quosque ipsum promeruisse homines prædicabant. Natura erat hypocondriacus. Comitate tamen, liberalitate, humanitate sibi omnes devinciebat. Quos enim poterat, juvabat, miraque erat in omnes voluntate. Ita vero erigebatur ejus animus, quum in circulo esset, ut occasione arrepta de re qualibet promptissimo ingenio, ac erudite, acuteque diceret, & amoenitate quadam sermonem condiret. Nullas exercevit inimicitias neque cum litteratis. Nihil in eo non ingenuum, non moderatum, non pudicum. Cultu domestico usus est semper ad modestiam composito, sed eleganti, ut vitæ illius institutum ferre poterat. Parce vescebatur, & simplicibus cibis, ac facillimis ad concoquendum. Bellariis vero libenter indulgebat, quibus pituitam gigni opinio medicorum est. Postremis annis, quum tussi conflctaretur, sola aqua abunde utebatur, quod præcepta Sinithii clarissimi medici percepta haberet. Ea tussis cum excreatione pituitæ a podagra, qua interdum laboraverat, ortum habuit, quæ interius serpens nulla potuit ratione absumi. Quum vero corporis vires ætate debiliores fierent, ipsa podagræ vis cum rheumate conjuncta in maximo hyemis rigore primum latera, humeros, caput, tum pectus invadens ipsum proditoris more jugulavit. Vixit sensibus integer usque ad extremam senectutem, diemque obiit nulla unquam, ut optaverat, remissa muneric sui parte. Hæc ipse testatus est annum agens octogesimum his versibus:

Octoginta meæ decurrunt annua vitæ
Tempora jam variis exagitata malis.
Nec tamen effœto languent in corpore vires,
Nam regit innatus membra vieta vigor.

Non

APPENDIX.

Non lapsi aut moti dentes , non crura vacillant ,
 Non obtusæ aures , nec tremebunda manus .
 Non lippi aut hebetes oculi , non torpida mens est ,
 Sed rerum exacti temporis usque memor .
 Verum quod superest , si quid superesse statutum ,
 Id labor atque dolor vitæ abeuntis erit .

Jam bis octo mihi decurrunt plena laboris
 Lustra , & adhuc lasso non datur ulla quies ;
 Sed graviora humeris adduntur pondera onustis ,
 Augentur curæ , nec tamen auctior ops .
 At licet attritæ maneant in corpore vires ,
 Nulla optanda mihi , nulla petenda quies .
 In bello miles occumbit , in æquore nauta ,
 Et decet in propria quemlibet arte mori .
 Ergo age , ad extremam juvat usque operatier horam ;
 Hæc vitæ , hæc nostri meta laboris erit .

Res ei pro voto cessit , ut dixi . Iis enim valuit corporis , & animi viribus , ut paucis , antequam morbo corriperetur , diebus , carmina etiam scripsit vulgatissima , quibus Justinum Febronium ad frugem redeuntem , & PIUM VI. Pont. Max. alloquentem induxit .

De pietate illius erga Deum hoc solum afferam testimonium , me scilicet in ejus scriptis ingentem reperiisse latinarum precationum numerum , quas in dies exarabat , quibusque pro opportunitate utebatur . Aliquas etiam ex iis , quæ in ore omnium versantur , latini versibus exposuit , veluti illam ad B. Virginem :

Cælorum Regina potens , purissima virgo ,
 Numinis alma parens , hominumque piissima mater ,
 Vita , salus miseris & spes certissima salve .
 Quos Eva e Cælo pulsos detrusit in istam
 Exilii vallem suspiria mœsta trahentes
 Suppliciter lacrymis ad te clamamus obortis .
 Eja age , qua pietate soles , miserata gementes ,
 Maternos oculos in nos converte benignos .

APPENDIX.

19

Post hujus fluxæ fac nos discrimina vitæ
Aspectu gaudere tuo , fructusque beati
Virginei ventris visu gaudere perenni ,
Virgo pia , & clemens , dulcissima virgo Maria .

Otium nunquam Ricchinius secutus , nullas transigebat vacuas horas . Mensa enim , & lecto consurgens vel legebat , vel scribebat , vel aliquid meditabatur . Amplissimos dignitate , vel doctrina viros semper coluit . Jucundissime cum amicis versabatur : sed cogitationem alio divertebat , nisi utile aliquid , vel sale conditum diceretur . Quum eruditus fere in rebus omnibus esset , & nativa quadam elegantia , & gratia præditus , voluptatem ipso sermone afferebat . Præcepta artium præsertim picturæ , & sculpturæ percepta habebat , & quæ pulchra erant , & perfecta in operibus summorum artificum attiniebat , quæque castiganda essent , recte pronunciabat , ut pictores ipsi libenter eum audirent . Denique incredibilis quædam , & prope singularis vis ingenii in eo fuit , & integritate vitæ , doctrina , eruditione , cæterisque ornamenti floruit , ut in tam multis annis nullam unquam famæ , existimationisque jacturam fecerit .

Imaginem jam vides , Pollidori carissime , Ricchinii nostri , quæ iis , qui eum noverunt probata , ut quidem puto , propter rerum veritatem , coloribus tamen tuis si illustrata esset , placeret etiam propter elegantiam . Sed meis , qualescumque sint , delineanda erat . Nemo enim me proprius , neque diutius cum illo vixit . Vale .

Dat. ex ædibus nostris in Palatio Quirinali kal. Aprilis 1779.

SPECIAL 85-B
3299

